

V. MAŽIULIS

BALTŲ
IR KITŲ
INDOEUROPIEČIŲ
KALBŲ
SANTYKIAI

**V. MAŽIULIS. BALTŲ IR KITŲ INDOEUROPIEČIŲ KALBŲ SANTYKIAI
BALTISCH-INDOEUROPÄISCHE SPRACHBEZIEHUNGEN**

V. MAŽIULIS

BALTISCH-INDOEUROPÄISCHE
SPRACHBEZIEHUNGEN
(Deklination)

V. MAŽIULIS

BALTŲ IR KITŲ INDOEUROPIEČIŲ
KALBŲ SANTYKIAI
(Deklinacija)

Vilnius—1970

М А Ж Ю Л И С Витасутас, Пятро

БААЛТО-ИНДОЕВРОПЕЙСКИЕ ЯЗЫКОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ
(Деклянация)

На литовском языке

Издательство «Мянтис» Лит. ССР, 1970 г.

Redaktorė J. Kardelytė
Viršelis dail. J. Gelgudo
Techn. redaktorius Č. Vyšomirskis
Korektorės S. Puodžiūnienė ir M. Vainekienė

Pasirašyta spaudai 9.III.1970. LV 09363.
Leidiny 10748. Tiražas 3000.
Popierius 60×90^{1/16} — 10,75 p. l. = 21,5 sp. l.;
26,86 leid. l.

Spausdino **K. Poželos sp.** Kaune, Gedimino 10.
Užsak. Nr. 759-69.

Kaina Rb. 1,89

TURINYS

PRATARMĖ	6	2. <i>I-</i> IR <i>U</i> -KAMIENAI	262
VORWORT	8	Vocativus singularis	262
FONETIKOS DALYKAI		Nominativus ir accusativus singularis	263
A. IŠ VOKALIZMO ISTORIJS	11	Genitivus singularis	263
B. IŠ DIFTONGŲ ISTORIJS	40	Dativus ir locativus singularis	272
DEKLINACIJA		Instrumentalis singularis	296
Įvadinės pastabos	74	Nominativus, accusativus ir genitivus pluralis (bei dualis)	297
TEMATINĖ DEKLINACIJA		Locativus, dativus ir instrumentalis pluralis (bei dualis)	304
Vocativus singularis	81	3. <i>Ā</i> -KAMIENAS	306
Nominativus singularis	83	Vocativus ir nominativus singularis	308
Accusativus singularis	87	Accusativus, genitivus ir dativus singularis	309
Genitivus singularis	88	Locativus ir instrumentalis singularis	310
Dativus singularis	106	Nominativus, accusativus ir genitivus pluralis (bei dualis)	311
Locativus singularis	127	Locativus, dativus ir instrumentalis pluralis (bei dualis)	312
Instrumentalis singularis	160	BALTŲ IR KITŲ INDOEUROPIEČIŲ KALBŲ SANTYKIAI (Vietoj išvadų)	
Nominativus pluralis (bei dualis)	170	I. Baltų kalbų santykiai	314
Accusativus pluralis (masc.)	185	II. Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai	319
Genitivus pluralis	202	a) baltų ir slavų kalbų santykiai	319
Dativus pluralis (bei dualis)	209	b) baltų, slavų, germanų, indoiranėnų ir kt. kalbų santykiai	323
Locativus pluralis (bei dualis)	218	BALTISCH-INDOEUROPÄISCHE SPRACHBE ZIEHUNGEN (Deklination)	
Instrumentalis pluralis	234	Zusammenfassung	328
ATEMATINĖ DEKLINACIJA		KAI KURIE SUTRUMPINIMAI IR SUTARTINIAI ŽENKLAI	338
1. <i>K</i> -KAMIENAI	241	Korektūrinės pastabos	340
Nominativus ir vocativus singularis	241	PAVARDŽIŲ RODYKLĖ	342
Accusativus singularis	246		
Genitivus singularis	246		
Dativus singularis	248		
Locativus singularis	250		
Instrumentalis singularis	253		
Nominativus pluralis (bei dualis)	253		
Accusativus pluralis (masc. ir fem.)	259		
Genitivus pluralis	260		
Dativus ir instrumentalis pluralis (bei dualis)	260		
Locativus pluralis (bei dualis)	260		

Šiame darbe deklinacinių formų istorijos aspektu yra nagrinėjamos baltų kalbos ir jų genetiniai santykiai su kitomis indoeuropiečių kalbomis. Darbas yra pradedamas „Fonetikos dalykais“ (p. 11–73), einančiais tam tikru įvadu į pačią „Deklinaciją“ (p. 74–313), baigiamas „Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiais“ (p. 314–327) – bendresnio pobūdžio pastabomis, kuriose, remiantis viso darbo išvadomis, mėginama šiuo tuo patikslinti ligšiolinę teoriją apie baltų kalbų tarpusavio ir su kitomis indoeuropiečių – ypač slavų, germanų, indoiranėnų – kalbomis genetinius santykius.

Pats darbas, tiesa, galėtų ir šiek tiek kitaip vadintis, – šitaip jį pavadinau, be kita ko, norėdamas akcentuoti du dalykus:

a) baltų kalbų tarpusavio ir su kitomis indoeuropiečių kalbomis genetiniams santykiams aiškinti patikimiausią argumentaciją teikia morfologija (plg. A. Meillet, *Introduction*⁷, 36), o iš jos šiam reikalui bene geriausias indikatorius yra deklinacija,

b) tų kalbų genetinių santykių aiškinimo progresas dabartiniu metu priklauso ne tiek nuo tradicinės baltistikos resp. indoeuropeistikos laimėjimų apibendrinimo (interpretavimo), kiek nuo tolimesnio, vidinės rekonstrukcijos metodu paremto, baltų ir kitų kalbų tyrinėjimo bei jo apibendrinimo.

Ypač akcentuotinas vidinės rekonstrukcijos metodo svarbumas, – metodo, kuris verčia dabar laikyti pasenusiais tuos indoeuropeistikos principus, pagal kuriuos – jeigu ir ne teoriškai, tai bent jau praktiškai – įprasta indoeuropiečių „prokalbės“ modelį tapatinti su sanskrito arba sen. graikų kalbos modeliu. Dėl to dabar pasidaro labai aktualu iš naujo peržiūrėti ir pačią indoeuropiečių kalbų archaizmų bei inovacijų problemą. Į tai atsižvelgdami, jau a priori turime sakyti, kad ne vienas, pvz., baltų kalbų faktas, tradicinės baltistikos laikomas inovacija, dabar gali pasirodyti esąs archaizmas ir – atvirkščiai.

Čia stabtelsiu prie vieno iš tradicinės indoeuropeistikos principų – prie ypač populiarus principo, teigiančio, kad vadinamieji lokaliniai linksniai (loc., instr., abl.), paradigmiskai vartojami vienu indoeuropiečių tarmių, esą visais atvejais archaiškesni už kitų indoeuropiečių kalbų neparadigmiskai (adverbiškai) vartojamus lokalius linksnius (tiksliau sakant, – formas). Šitas principas dabar gali būti atvirkščiai interpretuojamas: kartu su V. Toporovu ir kitais mokslininkais esu linkęs manyti, kad lokaliniai

linksniai indoeuropiečių kalbose iš pradžių visur buvo neparadigminiai (žr. §§ 63 t., 69 ir kitur). Laikydamasis šio, „naujojo“, principo, antra vertus, nematau didelio reikalo jį griežtai priešpastatyti tradiciniam: „naujasis“ principas irgi neneigia praindoeuropiečių lokalinių linksnių paradigmiškumo. Tačiau – dar kartą pabrėžtina – „naujasis“ principas patį tų anos senovės linksnių paradigmiškumą supranta kitaip (negu tradicinis principas): jis supponuoja, kad tų linksnių paradigmiškumo (ir, apskritai, pačių paradigmų) modelis praindoeuropiečiams buvo toks, kurio negalima „sanskritizuoti“ ir pan.; kitaip sakant, pagal „naująjį“ principą pirmykščiai lokaliniai linksniai buvo tokie, kurie, pvz., su sanskrito lokaliniais linksniais lyginami, gali būti pavadinti neparadigminiais – neparadigminėmis (= adverbinio pobūdžio) formomis (jas kai kur vadinu dar ir pusparadigminėmis, quasiparadigminėmis ir pan.), visiškai suprantant, kad toks pavadinimas yra reliatyvus. Reikia prisipažinti, kad šiame darbe „naujamam“ principui istorinės linksnių sintaksės aspektas plačiau nenagrinėjamas (tam reikėtų specialaus tyrinėjimo), ir dėl tos priežasties neišvengta tam tikro semantinės lokalinių, vadinasi, ir gramatinių linksnių rekonstrukcijos schematizavimo. Tačiau tokį darbo trūkumą, manyčiau, kol kas visgi atperka pats tas „naujasis“ principas, kurį, bent jau kaip tam tikrą hipotezę, indoeuropiečių ir, pirmiausia, baltų kalbų deklinacijos formų istorijai tyrinėti laikau didžiai naudingu (žr. atitinkamas šio darbo vietas).

Kad darbas, jau nekalbant apie „*faciant meliora potentes*“, galėjo būti geresnis, dabar, kai jis jau parašytas, mato ir pats autorius, tačiau šitaip, beje, kiekvienam tyrinėtojiui atsitinka. Pagaliau prisimintina: „*die Wissenschaft ist ein Dialog, und niemand von uns kann den Anspruch erheben, auf allen Punkten zu einem bleibenden Ergebnis zu gelangen. Aber was man vorlegt, wird ja kritisiert, andere melden vielleicht Widerspruch an. Mit Hilfe dieses unorganisierten teamworks schreitet die Wissenschaft fort*“ (Chr. S. Stang, *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*, Oslo, 1966, V).

Autorius yra dėkingas visiems Lietuvių kalbos katedros nariams, ypač filol. m. kand. A. Girdeniui, filol. m. dr. J. Kazlauskui, filol. m. dr. Z. Zinkevičiui ir filol. m. kand. A. Jakulienei, filol. m. kand. J. Kabelkai, padėjusiems šį darbą tobulinti. Už kitokią šiam darbui paramą nuoširdaus ačiū akad. prof. dr. J. Kubiliui, akad. prof. dr. K. Korsakui, doc. H. Zabuliui, prof. dr. J. Lebedžiui. Vienaip ar kitaip esu dėkingas filol. m. kand. V. Toporovui (Maskva), filol. m. dr. O. Trubačiovui (Maskva), prof. dr. V. Žuravliovui (Doneckas), prof. dr. A. Suprunui (Minskas), prof. dr. W. P. Schmidui (Getingenas), prof. dr. W. R. Schmalstiegui (Pensilvanija), prof. dr. T. Buchienei (Varšuva), filol. m. kand. V. Dambei (Ryga), filol. m. kand. M. Rudzytei (Ryga), filol. m. kand. D. Zemzarei (Ryga), vyr. dėst. J. Rozgai (Vilnius) ir kt.

In der vorliegenden Arbeit werden die baltischen Sprachen und ihre genetischen Beziehungen zu anderen indoeuropäischen Sprachen unter dem Aspekt der Geschichte der Deklinationsformen untersucht. Die Arbeit beginnt mit „Phonetischen Beiträgen“ (S. 11–73), die eine gewisse Einleitung in die „Deklination“ (S. 74–313) bilden, und endet mit den „Baltisch-Indoeuropäischen Sprachbeziehungen“ (S. 314–327), in denen auf Grund der gesamten Ergebnisse versucht wird, einiges in der bisherigen Theorie der genetischen Beziehungen der baltischen Sprachen untereinander und zu den übrigen indoeuropäischen Sprachen besonders den slavischen, germanischen und indoiranischen – zu präzisieren.

Die Arbeit konnte freilich auch etwas anders heißen, – ich habe sie so genannt außer allem andern, um zwei Momente zu betonen:

a) die glaubwürdigste Argumentation für die Klärung der genetischen Beziehungen der baltischen Sprachen untereinander und zu den übrigen indoeuropäischen Sprachen liefert die Morphologie (vgl. A. Meillet, Introduction⁷, 36) und für die selben Zwecke beinahe der beste Indikator ist die Deklination;

b) der Fortschritt in der Klärung der genetischen Beziehungen dieser Sprachen hängt nicht so von der Interpretation des Geleisteten auf dem Gebiete der Baltistik bzw. Indoeuropäistik ab, wie von der weiteren, auf der Methode der inneren Rekonstruktion beruhenden Forschung der baltischen und anderen Sprachen und von der Verallgemeinerung dieser Forschung.

Besonders ist die Bedeutung der Methode der inneren Rekonstruktion zu betonen. Diese Methode zwingt, jene Prinzipien der Indoeuropäistik, nach denen das Modell der indoeuropäischen „Ursprache“ gewöhnlich, wenn auch nicht theoretisch, so wenigstens praktisch, mit dem Modell des Sanskrits oder des Altgriechischen identifiziert wird, gegenwärtig als veraltet anzusehen. Daher wird es gegenwärtig wichtig, auch das Problem der Archaismen und Innovationen der indoeuropäischen Sprachen von neuem zu überprüfen. Mit Rücksicht darauf müssen wir schon a priori sagen, daß manche Erscheinung beispielsweise der baltischen Sprachen, die in der traditionellen Baltistik als eine Innovation behandelt wurde, sich als ein Archaismus erweisen kann und umgekehrt.

Hier werde ich kurz ein der Prinzipien der traditionellen Indoeuropäistik berühren – ein besonders populäres Prinzip, das behauptet, daß die sogenannten lokalen Kasus (*loc.*, *instr.*, *abl.*), die in den einen indoeuropäischen Dialekten paradigmatisch gebraucht werden, archaischer seien als die lokalen Kasus (genauer gesagt – Formen), die in den anderen Dialekten unparadigmatisch (*adverbial*) gebraucht werden. Dieses Prinzip kann gegenwärtig anders interpretiert werden: mit Toporow und anderen Sprachforschern neige ich zu der Annahme, daß die lokalen Kasus in den indoeuropäischen Sprachen ursprünglich überall unparadigmatisch waren (s. §§ 63, 69 u. a.). Andererseits halte ich es nicht für notwendig, das „neue“ Prinzip dem „alten“ streng entgegenzustellen: auch das „neue“ Prinzip negiert den paradigmatischen Charakter der lokalen Kasus im Urindoeuropäischen nicht. Doch muß nochmals betont werden, daß das „neue“ Prinzip den paradigmatischen Charakter der Kasus jener Zeit anders versteht als das traditionelle Prinzip: es sieht voraus, daß das urindoeuropäische Modell nicht „sanskritisert“ werden kann. Mit anderen Worten waren die ursprünglichen lokalen Kasus so, daß sie im Vergleich beispielsweise zu den lokalen Kasus im Sanskrit unparadigmatisch genannt werden können – unparadigmatische Formen (= *adverbialen* Charakters, ich nenne sie auch *halbparadigmatisch*, *quasiparadigmatisch* u. ä.); dabei ist man über den relativen Charakter dieser Benennung im klaren. Es muß zugegeben werden, daß der Aspekt der historischen Kasusyntax nach dem „neuen“ Prinzip in dieser Arbeit eingehender nicht behandelt wird (dazu wäre eine spezielle Untersuchung erforderlich). Aus diesem Grunde konnte ein gewisser Schematismus in der semantischen Rekonstruktion der lokalen und folglich auch der grammatischen Kasus nicht vermieden werden. Doch wird dieser Mangel meines Erachtens vorläufig durch die Anwendung des „neuen“ Prinzips selbst ausgeglichen, das ich wenigstens als eine Arbeitshypothese für die Forschung der Geschichte der Deklinationsformen der indoeuropäischen und vor allem der baltischen Sprachen als sehr nützlich betrachte (s. die entsprechenden Stellen dieser Arbeit).

Daß die Arbeit, geschweige denn „*faciant meliora potentes*“, besser sein konnte, sieht jetzt, wo sie fertig ist, auch der Verfasser selbst, aber so was geschieht jedem Forscher. Dazu muß man folgendes eingedenk sein: „die Wissenschaft ist ein Dialog, und niemand von uns kann den Anspruch erheben, auf allen Punkten zu einem bleibenden Ergebnis zu gelangen. Aber was man vorlegt, wird ja kritisiert, andere melden vielleicht Widerspruch an. Mit Hilfe dieses unorganisierten *teamworks* schreitet die Wissenschaft fort“ (Chr. S. Stang, *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*, Oslo, 1966, S. V.).

Wertvolle Hilfe bei der Vervollständigung der Arbeit verdankt der Verfasser den Mitgliedern des Lehrstuhls für Litauische Sprache, besonders Kand. phil. Wiss. A. Girdenis, Dr. J. Kazlauskas, Dr. Z. Zinkevičius, Kand. phil. Wiss. A. Jakulienė, Kand. phil. Wiss. J. Kabelka. Für eine andere Unterstützung gilt mein Dank Akad. Prof. Dr. J. Kubilius, Akad. Prof. Dr. K. Korsakas, Doz. H. Zabulis, Prof. Dr. J. Lebedys. Manches verdanke ich auch Kand. phil. Wiss. W. Toporow (Moskau), Dr. O. Trubačew (Moskau), Prof. Dr. V. Žuravlew (Donezk), Prof. Dr. A. Suprun (Minsk), Prof. Dr. W. P. Schmid (Göttingen), Prof. Dr. W. R. Schmalstieg (Pennsylvania), Prof. Dr. T. Buch (Warschau), Kand. phil. Wiss. V. Dambe (Riga), Kand. phil. Wiss. M. Rudzīte (Riga), Kand. phil. Wiss. D. Zemzare (Riga), Oberassistent. J. Rozga (Vilnius) u. a.

Vilnius, Universität, den 5. Oktober 1968

FONETIKOS DALYKAI

A. IŠ VOKALIZMO ISTORIJS

§ 1. Ide. *ā yra davęs: pr. *ā* (*br-ā-ti* „brolis“ III 67₁₀)¹ = *ū* (*m-ū-ti* „motina“ III 67₃) = *o* (*br-o-te* „Bruder“ E 173) = *oa* (*s-oa-lis* „Kräuticht“ E 293), lie. *o* (> žem. *uo*) = *ā* (Adutiškis), la. *ā* = *ō* (> *uo*) ir kt. Įprasta manyti, kad indoeuropietiškas **ā*, kaip nelabializuotas vidurinės eilės (žemutinio pakilimo) balsis, savo ypatybes „išlaikė“ ne tik baltų prokalbėje, bet ir istorinės epochos prūsų, lietuvių, latvių tarmėse (pvz., la. tarm. *ā* = lie. tarm. *ā*). Antra vertus, baltiškajam **ā* J. Endzelynas suponuoja tokią charakteristiką: „so muß es als möglich bezeichnet werden, daß es im Urbaltischen ein offenes *ō* oder *ā* (aus ide. *ā*) neben geschlossenem *ō* (aus ide. *ō*) gab“²; tačiau savo svarbiausiame darbe – „Latvių kalbos gramatikoje“ J. Endzelynas apie tai neužsimena³. Chr. Stangas rašo: „Die Vertreter des ieur. *ā* war im Urbalt. allem Anschein nach *ā*. Es handelt sich wahrscheinlich um einen *ā*-Laut hinterer Bildung“⁴. Neliesdamas šio klausimo literatūros plačiau, tuo tarpu norėčiau pabrėžti, kad šio baltiškojo balsio bei visos baltų vokalizmo sistemos istorijai nušviesti nemaža reikšmės turi ypač prūsų kalba, kuri daugeliu atžvilgių yra archaiškesnė už lietuvių ir latvių kalbas.

§ 2. Tas baltiškasis balsis, iš kurio išriedėjo lie. *ō* (*m-ō-tė* „moteris, žmona; motina“) resp. *ā* = la. *ā* (*m-ā-te* „motina“) resp. *ō*, prūsų katekizmuose – XVI a. sembų tarmėje po priebalsių *b*, *p*, *m*, *v* (juos toliau žymėsiu: priebalsiai *L*) ir *g*, *k* (toliau: priebalsiai *G*), kaip jau pastebėta F. de Saussure'o⁵, išvirto balsiu *ū* (> *u*, trumpėjant): *poglab-ū* „hertzte“ III 113₇ (= lie. *glob-ō-ti* „fortgesetzt umarmen“, la. *glāb-ā-t* „hüten, bewahren“), *sup-ū-ni* „Frau“ III 67₄ (= lie. *žiūp-ō-nė* „Herrin“ < lenk. **župani*), *m-ū-ti* „Mutter“ III 67₃ (= lie. *m-ō-tė* „moteris“, žmona; motina“, la. *m-ā-te* „motina“), *deiū-ū-tai*

¹ Prūsų katekizmų paginacija čia ir toliau ne R. Trautmanno (R. Trautmann, Die altpreussischen Sprachdenkmäler, Göttingen, 1910, 1–81), o originalo (žr. V. Mažiulis, Prūsų kalbos paminklai, Vilnius, 1966).

² J. Endzelin, Zur Herkunft der baltischen Lehnwörter des Finnischen, – „Mémoires de la société finno-ougrienne“, LXVII, 81.

³ Plg. ir J. Endzelins, Baltu valodu skaņas un formas, Rīgā, 1948, 18.

⁴ Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, Oslo, 1966, 37.

⁵ F. de Saussure, – Mémoires de la société linguistique de Paris, VII (1892), 82 tt.

„selig“ III 115₁₄ (= lie. *diev-ó-tas* „religiös“), *merg-ū-mans* „den Mägden“ III 95₅₋₆ (= lie. *merg-ó-mus* „den Mädchen; den Mägden“), *lāik-u* „(sie) halten“ III 37₁₈ (= lie. *lāik-o* „t. p.“) ir kt. Prūsų katekizmuose, be to, yra balsis *ū*, kilęs ir iš ide. *ō po priebalsių *L*, pvz., *p-ū-ton* „trinken“ III 41₆ (= lie. *p-uo-tā* „Gastmahl“, gr. *π-ώ-νω* „geriu“). Čia pat reikia pridurti, kad prūsiškasis (sembų) *ū iš ide. *ō, kaip ir prūsiškasis *ū iš ide. *ū, gali diftongizuotis: *p-oū-ton* „trinken“ III 75₂₄ (= *p-ū-ton* „t. p.“ III 41₆, lie. *p-uo-tā* „Gastmahl“) resp. *b-oū-ton* „sein“ III 37₁₅ (= *b-ū-ton* „t. p.“ III 87₁, lie. *b-ū-ti*); betgi prūsiškasis *ū iš ide. *ā niekur nevirto diftongu. Visa tai rodo, kad palyginti neseniai Sembos prūsai skyrė balsius, kurie savo kilme identiški lie. *ō* ir *uo*.

§ 3. Dėl minėtų priežasčių prūsiškasis *ū žodyje *m-ū-ti* III 67₃ (= lie. *m-ó-té*, la. *m-ā-te*) negali būti išriedėjęs iš *ā (= vidurinės eilės žemutinio pakilimo ilgas nelabializuotas balsis) – pastarasis nebūtų davęs sembiškojo **ū*¹. Šis pr. *ū tikriausiai yra kilęs iš užpakalinės eilės žemutinio pakilimo ilgo labializuoto balsio, žymėtino pr. *ō (arba *ǫ, arba *ǻ, arba, pagaliau, *ǿ), kuris kontrastavo balsiui pr. *ō (taip žymiu vidutinio pakilimo užpakalinės eilės ilgą labializuotą balsį). Balsis pr. *ō egzistavo, suprantama, ne tik po priebalsių *LG*, bet ir po priebalsių ne *LG* (toliau: priebalsiai *S*), čia jis Sembos prūsuose davė *ā (resp. sutrumpėjusį *a), katekizmų žymimą raide *a* arba (III katekizme ir) *ā* (pvz., *br-ā-ti* III 67₁₀)². Kad katekizmų šnektų – sembų balsis *ā (*br-ā-ti* III) yra kilęs iš senesnio sembiškojo *ō (besioponavusio su sembiškuoju *ǫ), aiškiausiai rodo ir atitinkami XIII–XV a. pačių sembų kalbiniai duomenys – „nors šitą *ā* 1545–1561 metuose pažįsta visos trys prūsų šnektos (I, II ir III kat.), bet jis kilimo yra naujas, nes jo vietoje XIII, XIV ir XV amžiaus pradžioje žemiečių prūsų tarmės šnektos dar tebeturi *ō*, tą pirštu prikišamai rodo Sembos vietovardžiai“³, pvz.: *By-o-ten* resp. *Bey-o-ten* 1405 (plg. lie. *Bij-o-tai*), *Grind-o-s* 1261 (plg. lie. *grīnd-o-s* LKŽ III 609), *Layp-o* 1330 (plg. lie. *liep-a* < ide. **-ā*), *S-o-ke* 1258 resp. *Sch-o-kenn* 1398 (vok. *Sch-aa-ken*), *W-o-bsdīs* 1331 (plg. lie. *o-pšrūs*⁴), *W-o-sispile* 1331 (plg. lie. *o-žys*, la. *ā-zis*) ir kt.⁵; dėl visa to nesinorėtų sutikti, kad „das Samländische hat bekanntlich das urbaltische

¹ K. Būga, Rinktiniai raštai, III, 106.

² Reikia manyti, kad virtimas pr. *br-ō-tē (plg. *br-o-te* E 173) > *br-ā-ti* ir virtimas pr. *m-ō-tē (plg. *m-o-the* E 170) > *m-ū-ti* III 67, šakninio balsio atžvilgiu yra tarpusavy susiję.

³ K. Būga, Rinktiniai raštai, III, 106.

⁴ J. Endzelīns, Senprūšu valoda, Rīgā, 1943, 277.

⁵ Šie prūsų pavyzdžiai imti iš: G. Gerullis, Die altpreußischen Ortsnamen, Berlin-Leipzig, 1922.

ā nur hinter dentalen Konsonanten unverändert bewahrt¹. Pagaliau plg. vietovardžius ne tik iš Sembos, bet ir kitų prūsiškųjų sričių: *Gl-o-bite* 1422 (plg. lie. *Gl-o-bis*), *Meyn-o-tin* 1312 (plg. s. la. *Mein-a-tes* = **ā-t-*), *M-o-nelaukin* 1326 (plg. lie. *M-o-niūnai*), *S-o-delawken* 1374 (plg. lie. *S-o-dėnai*), *S-o-lyo* 1305 (plg. lie. *ž-o-lė*, la. *z-ā-le*), *Tl-o-kunpelk* 1343 (plg. lie. *l-o-kỹs*, la. *l-ā-cis*), *W-o-blicayn* 1340 (plg. lie. *o-belis*) ir kt.²

Tokį pr. *ō (besioponavusį su pr. **ō̄*) rodo ir seniausias prūsų kalbos rašytinis paminklas – Elbingo žodynėlis, atstovaujantis, matyt, prūsų pamedėnų tarmę; plg., pvz., *s-oa-lis* „Kräuticht“ E 293 (= *s-ā-lin* „Kraut“ III 105₁₃, la. *z-ā-le* „t.p.“, lie. *ž-o-lė* „t.p.“), *br-o-te* „Bruder“ E 173 (= *br-ā-ti* III 67₁₀, la. *br-ā-tarītis* „brolelis“, lie. *br-o-terėlis* „t.p.“), *mens-o* „Fleisch“ E 154, 374 (= *mens-ā* „Fleisch“ III 101₁₉, la. *mies-a* „t.p.“) ir kt. Minėtųjų balsio pr. *ō (= ide. *ā) ypatybių naudai tam tikru atžvilgiu kalba ir protiniai duomenys: *w-o-ble* „Apfel“ E 616 (= la. *ā-buōls* „obuolys“, lie. *ó-buolas* „t.p.“), *w-o-bsdus* „Dachs“ E 670 (= la. *ā-psis* „Dachs“, lie. *o-pšrus* „t.p.“), *w-o-see* „Ziege“ E 676 (= la. *ā-zis* „Bock“, lie. *o-žỹs* „t.p.“) ir kt.

§ 4. Kalbininkai iki šiol nėra atkreipę dėmesio į tai, kad Elbingo žodynėlio raidžių *oa* ir *o* vartojime yra tam tikri dėsniniai. Raidę *oa*³ randame žodžio vidury (ir ji žymi, rodos, tik kirčiuotą balsį) šiais trimis atvejais⁴, kuriais ji reiškia:

I. Balsį, savo kilme prilygstantį balsiams lie. *ō* resp. *ā* = la. *ā* resp. *ō*, pvz.: *s-oa-lis* E 293 = lie. *ž-o-lė* = la. *z-ā-le*, *m-oa-zo* „Mume“ E 178 = lie. *m-ó-ša* „Schwägerin als Schwester des Mannes“ = la. *m-ā-sa* „Schwester“

II. Balsį, kuris atliepia cirkumfleksinių diftongų pirmojo sando balsį lie. *a* (= la. *a*)⁵, pvz.: *r-oa-ban* „gestreift“ E 467 < **r-ō-ib-* = lie. *r-a-ibas* „gesprenkelt, graubunt“ (= la. *r-ā-ibs* „bunt, fleckig“), *d-oa-lgis* „Sense“ E 546 = lie. *d-a-lgis* „t.p.“.

III. Balsį po priebalsių *L* (taip pat ir po protetinio *v-*), atliepantį lie. *uo* = la. *uo*, pvz.: *gramb-oa-le* „Käfer“ E 121 = lie. *grāmb-uo-lė* ir *gramb-uo-lỹs* „t.p.“, *w-oa-sis* „Esche“ E 627 = lie. *úo-sis* „t.p.“ = la. *uō-sis* „t.p.“.

¹ N. van Wijk, *Altpreußische Studien*, Haag, 1918, 42 (išretinta mano. – *V. M.*); šiam N. van Wijko teiginiui, kaip matyti, prieštarauja minėta Sembos vietovardinė medžiaga, t. y. atitinkami Sembos tarmės duomenys, kurie užfiksuoti anksčiau, negu patys prūsų katekizmai.

² Prūsų pavyzdžiai iš: G. Gerullis, *Die altpreußischen Ortsnamen*.

³ Vadinu „raidė *oa*“, tiksliau būtų vadinti „raidės *oa*“.

⁴ В. Мажюлис, *Заметки по прусскому вокализму*, — Вопросы теории и истории языка, Ленинград, 1963, 192–194; V. Mažiulis, *Remarques sur le vocalisme du vieux prussien*, — „Acta Baltico-Slavica“, II (1965), 54–55.

⁵ Žr. V. Mažiulis, *Prūsų kalbos paminklai*, 43 tt. (ten pat svarbesnę literatūrą).

Visais šiais trimis atvejais, iš kurių antrasis ir trečiasis turi tam tikrus „pozicinius apribojimus“ [„cirkumfleksiniai diftongai“ (II atv.) ir „po priebalsių *L*“ (III atv.)], greta *oa* yra vartojama ir raidė *o*:

I. *br-o-te* E 173 = lie. *br-o-terēlis*, = la. *br-ā-tarītis*.

II. *b-o-rdus* „Bart“ E 101 = lie. *b-a-řzdaq* (acc. sg.) = la. *b-ā-rda* „barzda“.

III. *p-o-dalis* „wertloser Topf“ E 371 = lie. (žem.) *p-uo-dālis* „puodelis“ resp. *p-uo-das* „Topf“ = la. *p-uō-ds*, „t. p.“. Čia trimis atvejais raidė *o*, manau, turi tą pačią fonetinę reikšmę, kaip ir raidė *oa* tais pačiais trimis minėtais atvejais, vadinasi, šiuo atžvilgiu *o* = *oa*. Dėl III atvejo įdomu pasakyti, kad pavyzdžių su raide *oa*, kuria po priebalsių ne *L* būtų žymimas balsis, atliepiantis lie. *uo* = la. *uo*, Elbingo žodynėlyje neaptikau, – šiam reikalui vartojama, rodos, tik raidė *o*; pvz., *gl-o-ssis* „Haarweide“ E 604 (= lie. *gl-úo-sis* „Weide“), kuris buvo tariamas, tur būt, *gl-ō-sis, jeigu šis žodis yra senas baritonas (§ 13 t.).

§ 5. I atveju raidė *oa* (ir *o*) reiškia, be abejo, balsį pr. *ō (žr. §§ 2, 3). Tą patį pr. *ō reliatyviai reiškia raidė *oa* (= *o*) ir II atveju, kuriuo dėl cirkumflekso yra pailgėjęs pirmasis diftongų sandas¹; dėl to plg. dar: *ā-lgas* „Lohnes“ III 87₁₈ (= lie. *a-lga* „Lohn“ acc. sg.), *l-ā-iku* „halte“ III 87₉ (= lie. *l-a-iko*), *r-ā-nkans* „Hände“ III 79₁₉ (= lie. *r-a-ñkaq*) ir kt. Prieš cirkumfleksinį pailgėjimą II atvejo prūsiškasis *ō, aišku, turėjo būti trumpas – greičiausiai trumpasis prūsų *ō (apie jo kokybę žr. § 2) koreliatas, t. y. prūsiškasis *ō (*o* ne prūsiškasis *ā, nelabializuotas²). Yra ir daugiau argumentų, rodančių, kad šis pr. *ō (atitinkamai labializuotas, kaip ir jo ilgasis koreliatas – pr. *ō, yra bendraprūsiškos senovės archaizmas³).

Turint galvoje tai, kas pasakyta apie Elbingo žodynėlio raidžių *oa* ir *o* fonetinę vertę I ir II atveju, peršasi mintis, kad raidė *oa* (= *o*) sinchroniškai reiškia tą patį pr. *ō ir III atveju, t. y. minėtuose pavyzdžiuose *gramb-oa-le* E 121 (= lie. *grāmb-uo-lē* resp. *gramb-uo-lŷs*) ir *w-oa-sis* E 627 (= lie. *úo-sis* = la. *uō-sis*), XIII–XIV amžiuje tartuose, matyt, *gramb-ō-le ir *v-ō-sis. Spėti, kad čia turime taip pat pr. *-*ō*- (vietoj laukiamo pr. *-*ō*-, plg. lie. *-uo* = la. *-uo-*), rodos, galima pirmiausia⁴ dar ir dėl to, kad balsis *-*ō*- šiuose *gramb-ō-le (= *gramb-oa-le*) ir *v-ō-sis (= *w-oa-sis*) yra kilęs iš atitinkamo „nekirčiuoto“ balsio [kirčiavimo atžvilgiu plg. lie. *grāmb-uo-lē* resp. *gramb-uo-lŷs* (*-uo-* nėra kirčiuotas) ir la. *uō-sis* (žodis nėra baritonas)], apie tai žr. §§ 12–14.

¹ Žr. 4 išn. 13 p.

² Nelabializuotas *ā (vidurinės eilės) ilgėdamas šiuo atveju būtų davęs *ā (o ne *ō).

³ Žr. И. Казлаускас, К развитию общепольской системы гласных, ВЯ, 1962, IV, 20 tt.

⁴ В. Мажюлис, op. cit., 193 tt.

Apibendrinant anksčiau išdėstytus samprotavimus, galima suponuoti tokius Elbingo žodynėlio raidžių *oa* ir *o* vartojimo dėsningumus: 1) raidė *oa* visur reiškia šio žodynėlio laikų balsį pr. *ō, nors jis ne visais atvejais yra iš seniausiojo pr. *ō < ide. *ā; 2) raidė *o* gali žymėti ne tik pr. *ō (kilusį, kaip sakyta, ne vien iš seniausiojo pr. *ō < ide. *ā), bet ir pr. **ō̄* (< ide. *ō), be to, dar pr. *ō (iš senovės trumpą bei sutrumpėjusį) ir pagaliau kai kur – net pr. **ū*¹; 3) Elbingo žodynėlio raidė *oa*, vadinasi, yra tiksliausias XIII – XIV a. Pamedės prūsų baltio *ō (kurį galima būtų žymėti ir *ā arba **ō̄*, žr. § 3) grafinis ženklas.

§ 6. Seniausieji pr. *ō: **ō̄* prūsų katekizmų šnektose išlaikė savo buvusį relevantiškumą (tikriau sakant, jo pėdsakus) ne tik po priebalsių *L* (*G*) (žr. § 2 pabaigą), bet ir po priebalsių *S*: 1) pr. *(*S+*)*ō* > pr. katek. *(*S+*)*ā* (žr. §§ 2–5), pvz., *br-ā-ti* „Bruder“ III 67₁₀ (= *br-o-te* „t. p.“ E 173, lie. *br-o-terēlis*, la. *br-ā-tarītis*), *s-ā-lin* „Kraut“ III 105₁₃ (= *s-oa-lis* „Kräuticht“ E 293, lie. *ž-o-lē*, la. *z-ā-le*), *bill-ā-ts* „sprach“ III 75₉ (plg. *mays-o-tan* „gemeinet“ E 466, lie. *byl-ō-ti* „sprechen“, *būv-o*) ir kt., 2) pr. *(*S+*)*ō̄* > pr. katek. *(*S+*)*uo*², pvz., priesagoje **-uon-* ir **-uom-*, turimose žodžių *per-ōn-in* „gemein“ III 71₄, *per-ōn-i* „Gemeinde“ III 103₂₄, *per-ōn-iskan* „t. p.“ III 45₅, *perr-on-isquan* „t. p.“ II 7₇, *perr-on-iscon* „t. p.“ I 9₈, *tickr-ōm-ien* „die Rechte, dešinė“ III 43₄, *tickr-ōm-iskan* „recht“ III 45₁₈ ir kt. (plg. lie. *gel-uo-n-is* = la. *dz-el-uōn-s* ir lie. *maž-uom-enē*³).

§ 7. Remiantis aukščiau išdėstytomis mintimis⁴, rodos, galima suponuoti prūsų prokalbei tokią balsių sistemą, kurioje balsiai **ō̄* ir *ō (pastarojo trumpasis koreliatas – *ō) buvo priešpastatomi, matyt, pagal liežuvio pakilimą⁵:

Praprūsiškoji balsių sistema

ilgieji		trumpieji	
* <i>ū</i>	* <i>ī</i>	* <i>u</i>	* <i>i</i>
* <i>ō̄</i>			
* <i>ō</i>	* <i>ē</i>	* <i>o</i>	* <i>e</i>

¹ Apie pr. *ū, rašomą raide *o*, žr. R. Trautmann, Die altpreußischen Sprachdenkmäler, 110; J. Endzelins, Senprūšu valoda, 26; R. Trautmann, Die altpreußischen Personennamen, 124–125; G. Gerullis, Die altpreußischen Ortsnamen, 215.

² Prūsų katekizmuose čia, tur būt, yra buvęs jau *uo – diftongas su didele išsiblaškyimo zona, plg. И. Казлаускас, К развитию общепалтийской системы гласных, ВЯ, 1962, IV, 22.

³ Plačiau žr. В. Мажюлис, Заметки по прусскому вокализму, – Вопросы теории и истории языка, Ленинград, 1963, 194–195 (ten pat 15 išn.).

⁴ Žr. ir И. Казлаускас, op. cit., 20–22.

⁵ Dėl „tuščiosios grandies“ („пустая клетка“) ilgųjų balsių sistemoje žr. § 10.

Ryšium su šia (praprūsiškąja) balsių sistema atitinkamai interpretuojant lietuvių ir latvių vokalizmo, pirmiausia, balsių lie. $\bar{o}$ ($>uo$) resp. $\bar{a}$ = la. $\bar{o}$ ($>uo$) resp. $\bar{a}^1$ ir lie. $\bar{\sigma}$ resp. $\bar{a}$ = la. $\bar{\sigma}$ resp. $\bar{a}^2$ istoriją³ ir tam pačiam reikalui remiantis seniausiais baltiškaisiais skoliniais finų kalbose, pvz., suom. *v-uo-ta* „oda“ < (ryt.) balt. $*(v)\bar{o}$ -⁴ (= la. liter. *â-da* „oda“, lie. *ó-da*) resp. suom. *l-o-hi* „lašiša“ < (ryt.) balt. $*\bar{\sigma}$ - (= la. *l-a-sis* „lašiša“, lie. *l-ā-šis* „t. p.“), – dėl visa to, rodos galima spėti, kad „so muß es als möglich bezeichnet werden, daß es im Urbaltischen ein offenes $\bar{o}$ oder $\bar{a}$ (aus ide. $\bar{a}$) neben geschlossenem $\bar{o}$ (aus ide. $\bar{o}$) gab“⁵, kad indoeuropietiškieji $*\bar{o}$ ir $*\bar{a}$ yra davę „urbalt. $*o$ (oder $*\bar{a}$)“⁶. Kitaip tariant, norėčiau spėti, kad senoji vakarų baltų (prūsų) vokalizmo sistema (žr. aukščiau) yra buvusi identiška senajai rytų baltų (lietuvių ir latvių) vokalizmo sistemai (suprantama, tų laikų, kai senasis *ei* dar nebuvo monoftongizavęsis), vadinasi, esu linkęs manyti, kad minėta praprūsiškoji balsių sistema yra kartu ir (bendra)baltiška balsių sistema, tiksliau, tur būt, vėlyvoji baltiška (=VB) balsių sistema⁷ (ši sistema, galima manyti, buvo „pereinamojo“ tipo, – apie tai resp. apie „tuščiąją grandį“ priešakinės eilės ilguosiuose balsiuose žr. § 10):

VB balsių sistema

ilgieji		trumpieji	
$*\bar{u}$	$*\bar{i}$	$*u$	$*i$
$*\bar{o}$			
$*\bar{\sigma}$	$*\bar{e}$	$*o$	$*e$

Tokiai VB balsių sistemai, bent jau tam, kad čia suponuojami atitinkami labializuoti tam tikros baltiškosios epochos balsiai $*\bar{o}$: $*\bar{\sigma}$ bei $*\bar{\sigma}$: $*\bar{o}$, per daug prieštarauti, rodos, nėra tvirtesnio pamato. Tačiau šiuo atveju vis dėl-

¹ J. Endzelīns, *Latviešu valodas gramatika*, 125 tt.

² J. Endzelīns, *Latviešu valodas gramatika*, 110 tt.

³ Žr. урaч И. Казлаускас, op. cit., 22–24.

⁴ Parašymu (*v*) žymiu protetinį *v*.

⁵ J. Endzelin, *Zur Herkunft der baltischen Lehnwörter des Finnischen*, – „Mémoires de la société finnno-ougrienne“, LXVII, 81.

⁶ W. Steinitz, *Zur Periodisierung der alten baltischen Lehnwörter im Ostsee-Finnischen*, – *Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kuryłowicz*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1965, 303.

⁷ И. Казлаускас, op. cit., 24.

to kyla klausimas, kaip keturkampė VB balsių sistema išriedėjo iš indoeuropietiškosios balsių sistemos, kuri, manoma, buvo trikampė¹:

$\bar{u}$	$\bar{i}$	u	i
$\bar{o}$	$\bar{e}$	o	e
$\bar{a}$		a	

§ 8. Reikia pasakyti, kad ši problema yra per daug sudėtinga. Jos nespėsdamas, apsiribosiu tik viena kita pastaba. F. Antkowski's rašo: „Le système vocalique quadrangulaire (des voyelles longues) du lituanien représentait, à une certaine époque du développement de celui-ci, le résultat de l'évolution de i.-e. * $\bar{a}$ en direction du $\bar{o}$, lequel devait être certainement plus ouvert que lit. $\bar{o}$, provenant de i.-e. * $\bar{o}$ “². Dėl to šis lenkų mokslininkas pateikia tokią schemą, vaizduojančią indoeuropietiškosios ilgųjų balsių sistemos raidą senaisiais lietuvių kalbos istorijos laikais³:

Indo-européen commun		Lituanien
$\bar{i}$	$\bar{u}$	$\bar{i}$
$\bar{e}$	$\bar{o}$	?
$\bar{a}$	$\geq$	$\bar{e}$
		$\bar{o}$

Be abejo, reikia sutikti su F. Antkowski'o teiginiu – su visiems žinomu dalyku, kad indoeuropietiškas $\bar{a}$ yra riedėjęs balsio lie. $\bar{o}$ kryptimi, galima neprieštarauti ir tam, kad raida ide. * $\bar{a}$ →lie. $\bar{o}$ yra gairė spręsti problemą, kaip indoeuropietiškoji trikampė ilgųjų balsių sistema persiformavo į keturkampę viename baltų lingvistiniame areale – lietuvių kalboje. Betgi, pasakysiu, F. Antkowski's nėra atsižvelgęs į tai, kad „l'évolution de i.-e. * $\bar{a}$ en direction de $\bar{o}$ “⁴ yra pastebima ne tik lietuvių, bet ir prūsų, taip pat latvių kalboje (žr. aukščiau). Vadinasi, galima galvoti, kad ide. * $\bar{a}$ evoliucija balsio $\bar{o}$ kryptimi yra baltiškiosios senovės, o ne vien lietuviškiosios, dalykas. Mutatis mutandis, keturkampės balsių (šiuo atveju, ilgųjų) sistemos atsirasta, matyt, ne vien lietuvių, o visų baltų bendrosios epochos laikais. Pagaliau, F. Antkowski'o neatsižvelgta dar ir į tai, kad balsis ide. * $\bar{o}$ gali duoti ne tik lie. uo =la. uo , bet – tam tikrais atvejais (žr. § 12 tt.) – ir lie. o =la. $\bar{a}(\bar{o})$ =pr. katek. $\bar{a}$ (po priebalsių ne LG). Įdomios yra J. Kazlausko išvados – indoeuropietiškoji balsių (trikampė) sistema iš pradžių, esą, vir-

¹ P vz.: A. Martinet, Equilibre et instabilité des systèmes phonologiques, – Proceedings of the Third International Congress of Phonetic Sciences held at the University of Ghent 18–22 July 1958, 30–34.

² F. Antkowski, La chronologie de la monophthongaison des diphtongues dans les langues indo-européennes, Poznań, 1956, 35 (išretinta mano. – V. M.).

³ F. Antkowski, op. cit., 33.

⁴ F. Antkowski, op. cit., 35.

tusi į tokią baltiškąją balsių sistemą [ją galima pavadinti ankstyvąja baltiška (=AB) balsių sistema]¹:

AB balsių sistema							
kirčiuota pozicija (sistema α)				nekirčiuota pozicija (sistema β)			
ilgieji		trumpieji		ilgieji		trumpieji	
$\bar{u}$	$\bar{i}$	u	i	$\bar{u}$	$\bar{i}$	u	i
$\bar{o}$	$\bar{e}$			$\bar{o}$	$\bar{e}$		
$\bar{\delta}$		o	e	$\bar{a}$		a	e

„Dėl apofoninių reiškinių ir kitų fonetinių, taip pat morfologinių faktorių kirčiuotųjų balsių sistema (sistema α . – *V. M.*) įsitvirtino ir nekirčiuotoje pozicijoje. Šitaip galėjo išriedėti“ VB balsių sistema² (žr. aukščiau). Prie šių vertų dėmesio samprotavimų norėčiau ši bei tą pridurti.

§ 9. AB balsių sistemai virstant VB balsių sistema, „kirčiuotos-nekirčiuotos pozicijos“ distribucija AB balsių sistemoje išnyko „kirčiuotos pozicijos“ – AB balsių sistemos α (žr. lentelę) – naudai, ir dėl to, kad čia sistemoje buvo koreliacijos $*\delta : *e$ ir $*\delta : *o$ (plg. dar $*\delta : *\bar{o}$), apofoninių ir kt. faktorių veikiamą, galėjo atsirasti ir koreliacija $*\delta : x$ ($*\delta : *e = *\delta : x$ resp. $*\delta : *o = *e : x$, plg. $*\bar{o} : *e = *\bar{e} : x$ arba $*\bar{o} : *e = *\delta : x$) → $*\delta : *e$ – koreliacija, kuri, beje, buvo ir pačioje AB balsių sistemoje – sistemoje β (žr. lentelę). Dėl to, rodos, keltina hipotezė: prieš pereinant AB balsių sistemai į VB balsių sistemą, ilgokai, gal būt, egzistavo dar tokia sistema [ją sąlyginai vadinsiu senąja baltiška (=SB) balsių sistema]:

SB balsių sistema			
ilgieji		trumpieji	
$*\bar{u}$	$*\bar{i}$	$*u$	$*i$
$*\bar{o}$	$*\bar{e}$		
$*\bar{\delta}$	$*\bar{e}$	$*o$	$*u$

§ 10. Dėl VB ilgųjų balsių sistemos reikėtų pridurti, kad ji, lyginama su SB ilgųjų balsių sistema, nėra „pilna“ bei „dėsninga“: pasaulio kalbų

¹ И. Казлаускас, оп. cit., 24 (J. Kazlausko vartojamus ženklus δ_1 , δ_2 ir d čia pakeičiau į: $\bar{o}$, $\bar{\delta}$ ir δ).

² И. Казлаускас, оп. cit., 24.

keturkampėse balsių sistemose užpakalinės eilės balsiai savo skaičiumi paprastai neviršija priešakinės eilės balsių¹. „Dėsninga“ (bendra)baltiškąja ilgų balsių sistema – keturkampe (trikampė vargu ar galima, žr. aukščiau) praktiškai, matyt, reikia laikyti tokią, kuri neturėjo „tuščių grandžių“, t. y. – SB ilgųjų balsių sistemą. VB ilgųjų balsių sistema, gal būt, laikytina ne „dėsninga“, o pereigine nuo SB ilgųjų balsių sistemos (pvz., rytų baltų areale) prie ankstyvosios specifiškai lietuviškos-latviškos balsių sistemos (t. y. jau su monoftongizuotu *ei). Perėjimą nuo SB prie VB ilgųjų balsių sistemos galėjo nulėmti ta aplinkybė, kad SB balsių sistemoje opozicija *ō : ē, neturėdama savo koreliatų trumpųjų balsių sistemoje, matyt, negalėjo ilgai būti pastovi – balsis *ē, vadinasi, turėjo „pereiti“ į balsį *ē (tačiau plg. spėtinus opozicijos *ē : *ē pėdsakus slavų kalbose, žr. §§ 20, 23). Taip galėjo atsirasti VB ilgųjų balsių sistema su „tuščiąja grandimi“ (ilgasis priešakinės eilės vidutinio pakilimo balsis), sistema, kuri dėl savo „nedėsningumo“ netrukus turėjo pasidaryti „dėsninga“: „tuščioji grandis“ rytiniuose baltuose buvo užpildyta naujuoju *ē (kilusiu iš *ei). Kaip toliau rutuliojosi VB balsių sistema atskirose baltų tarmėse bei šnektose, kaip, sakysim, šios sistemos balsis balt. *ō (<ide. *ā)² virto į tarminius lie. ā³=la. (liter.) ā⁴=pr. katek. ā⁵ ir t. t., šiame darbe plačiau nekalbėsiu, išskyrus tuos atvejus, kur šie dalykai yra būtinai liestini⁶.

§ 11. Jeigu baltiškieji *ē : *ē (SB balsių sistema) vėliau buvo „suplakti“ į vieną balt. *ē (VB balsių sistema), tai kyla klausimas, kokiose lietuvių kalbos morfemose reikia ieškoti šito balt. *ē (SB balsių sistema)→*ē (VB balsių sistema) > lie. é, ieškoti, suprantama, kartu su jo užpakalinės eilės koreliatu balt. *ō (SB balsių sistema)→*ō (SV balsių sistema) > lie. liter. uo. Visai natūralu spėti, kad opozicijos balt. *ō : *ē (AB resp. SB balsių sistema), „betarpiškai“ kilusios iš ide. *ō : *ē, refleksai ieškotini tokiose lietuvių kalbos morfemose, kurios savo kilme yra ne jaunesnės už SB balsių sistemos epochą [nes po šios epochos, anot minėto mano spėjimo, ėjo VB balsių sistemos epocha, sistemos, kuri dėl balt. *ē (<ide. *ē) „virtimo“ į balt. *ē (žr. aukščiau) jau nebeturėjo opozicijos balt. *ō : *ē (<ide. *ō : *ē)]. Vadinasi, šitos lietuvių kalbos morfemos gali būti tokio senumo: nuo indoeu-

¹ Plg. N. Trubetzkoy, Grundzüge der Phonologie, Göttingen, 1938; C. F. Hockett, A Manual of Phonology, Indiana University Publications in Anthropology and Linguistics, XI, 1955.

² Balt. *ō atliepia ne tik ide. *ā, bet, tam tikrais atvejais, ir ide. *ō, žr. §§ 12–14.

³ Resp. lie. liter. ō (> tarm. uo ir pan.).

⁴ Resp. 1a. tarm. ō (> uo ir pan.).

⁵ Po priebalsių S.

⁶ Beje, šitai bendriausiais bruožais yra jau aiškinęs J. Kazlauskas, žr. И. Казлаускас, op. cit., 22–24.

ropiečių prokalbės iki epochos prieš pat atsirandant VB balsių sistemai. Tokių laikų koreliatus ide. *ō : *ē > balt. *ō : *ē [iš kurių, balsiui balt. *ē „sutapus“ su balt. *ē (žr. aukščiau), atsirado VB sistemos (nekoreliaciniai) nariai *ō ir *ē > lie. *uo* ir *e*] atspindinčiomis lietuvių kalbos morfemomis, gal būt, laikytinos, pvz., šios¹: 1) fleksinės morfemos – *neš-úo-si* „ich trage mit mich“ (= gr. φέρω, lot. *fer-o*) resp. *pel-ě-s* „der Maus (gen. sg.)“ (= s. lot. *faci-ē-s* „Antlitz“ gen. sg.)² ir kt., 2) priesaginės morfemos – *akm-uō* (= gr. ἄκμ-ων) resp. *dukt-ě* (= gr. θυγάτηρ) ir kt., 3) šakninės morfemos – *d-úo-ti* (= gr. δίδωμι) resp. *d-ě-ti* (= gr. τίδημι), *j-úo-sta* „Leibgürtel“ (= gr. ζωστικός) resp. *s-ě-ti* (= lot. *s-ē-men*) ir kt., 4) šakninės, santykiaujančios apofoniškai, morfemos – *ě-sti* „fressen; essen“ (= la. *ē-st* „essen“, s. sl. *j-a-sti*) : *úo-das* „Mücke“ (= la. *uō-ds* „t. p.“), *r-ě-žti* „ritzen, schneiden“ (= s. sl. *r-ě-zati* „schneiden“, gr. ῥήγνυμι „(durch)brechen, reißen“) : *r-úo-žas* „Strich, Abschnitt“ (= rus. p-a-3, la. *r-uō-za* „Streifen“), *s-ě-sti* (= s. sl. *s-ě-sti*, la. *s-ē-st*) : *s-úo-džiai* „Ruß“ (= s. sl. *s-a-žda* „t. p.“, la. *s-uō-drēji* „t. p.“) ir kt. Iš šių keturių, atspindinčių koreliatus balt. *ō : *ē, tipų ypač svarbus yra ketvirtasis ir būtent dėl šių priežasčių. Lietuviškosios ketvirto tipo morfemos su *-uo-* (= la. *-uo-*) pasirodė, be abejo, kur kas vėliau, negu atitinkamos visų kitų čia minėtų trijų tipų morfemos su *-uo-*. Ketvirtojo tipo mūsų gimtosios kalbos morfemos (šakninės) su *-uo-* yra tik baltų arba (kai kurios) tik baltų-slavų epochos senumo, nes, kaip minėta, jas randame tik baltų arba tik baltų-slavų kalbose³. Antra vertus, šios morfemos – dariniai su (šakniniu) *-uo-* (ketvirtasis tipas) apskritai yra, matyt, ne jaunesni už SB (ir SS⁴) balsių sistemos epochą: mat, vėliau, t. y. VB balsių sistemos, kurioje baltiškasis *ō (< ide. *ō) jau nebeturėjo savo priešakinės eilės koreliato – baltiškojo *ē (jis sutapo su balt. *ē, žr. aukščiau), epochoje iš „vienintelio“ balt. *ē (besiko-

¹ Tie atvejai, kuriais ide. *ō yra virtęs į balt. *ō > lie. *o* = la. *ā* (žr. §§ 12–14), čia yra išleidžiami.

² Tačiau dėl *ē*-kamienio balt. *-ē-* žr. J. Kuryłowicz, *Bałycka deklinacja na -ē-*, – Acta Baltico-Slavica, III (1966), 83 tt.

³ Tiesa, gali pasitaikyti atvejų, pvz.: greta lie. *r-úo-žas* = rus. *p-a-3* (: lie. *r-ě-žti* = s. sl. *r-ě-zati*) yra gr. ῥ-ώ-ξ „Riß, Spalte“ (: gr. ῥήγνυμι). Betgi dėl to darinys lie. *r-úo-žas* vargu ar „pasenėja“, t. y. vargu ar pasidaro, sakysim, praindoeuropietiškas. Žodis gr. ῥ-ώ-ξ (: ῥήγνυμι), nors ir savo šaknim giminiuojasi su lie. *r-úo-žas* = rus. *p-a-3* (: lie. *r-ě-žti* = s. sl. *r-ě-zati*), greičiausia yra graikų kalbos padaras, o ne praindoeuropiečių (graikų-baltų-slavų), plg. ir tai, kad gr. ῥ-ώ-ξ (priebalsinis kamienas) ir lie. *r-úo-žas* = rus. *p-a-3* (nepriebalsinis kamienas) turi skirtingą morfologinį kamienų apiforminimą. Vadinasi, tam tikras darybos būdo panašumas tarp gr. ῥήγνυμι → ῥώγ-ξ (t. [y. ῥώξ]) ir etimologiškai tos pačios šaknies lie. *r-ě-žti* → *r-úo-ža-s* greičiausia tėra tik tipologinis.

⁴ SS = „senoji slavų“ balsių sistema, tur būt, buvusi analogiška SB balsių sistemai, žr. § 15.

reliavusio su balt. * δ^1) apofonijos atveju šiaipjau būtų atsiradęs, tur būt, balt. * δ (o ne balt. * $\bar{\delta}$), kitaip sakant, iš (lie.) *ě-sti* (*ě-d-a*) būtų atsiradęs, matyt, lie. *ó-das=la. *á-ds, o ne lie. *úo-das* „Mücke“=la. *uó-ds* „t. p.“. Taigi, ketvirtojo tipo morfemų apofoniniuose balsiuose (lie.) *-ě-*→*uo-* esantis *uo*, matyt, dar kartą (žr. aukščiau) suponuoja baltiškąjį * $\bar{e}$, tiksliau, – opoziciją balt. * $\bar{\rho}$: * $\bar{e}$ (<ide. * δ : * $\bar{e}$) ir kartu pačią SB (<AB) balsių sistemą (žr. §§ 9–10). Pagaliau pridurtina, kad šią balsių sistemą – jos koreliatus (balt.) * $\bar{\rho}$: * $\bar{e}$, egzistavusius greta (balt.) * δ : * $\bar{e}$ (žr. § 9), gal būt, pateisina ir visiškai „konkretūs“ slavų-baltų kalbų faktai, žr. mano aiškinimą (hipotezę) apie s. sl. (*mat*)-i „motina“ kilmę (§ 24).

§ 12. Ankstyvesniuose paragrafuose pateiktieji samprotavimai, šiaip ar taip, rodo, kad prūsų kalbos duomenys visų baltų kalbų vokalizmo istorijai aiškinti turi, be kita ko, nemaža ir tokios reikšmės, kurią galima pavadinti orientacine. Tokios pat reikšmės sumetimais ypatingą dėmesį kreipdamas į atitinkamus prūsų kalbos duomenis, čia platėliau sustosiu prie šio baltų kalbų fonetinės istorijos dalyko (kuris šen bei ten buvo liestas, tiesa, ir anksčiau, žr. ypač § 8): indoeuropietiškas * δ gali duoti ne tik pr. katek. *ō* (III)²=lie. *uo*=la. *uo*, bet ir pr. katek. *ā* (III)²=lie. *ō*=la. *ā*. Tokia mintis apie dvejoją ide. * δ raidą baltų kalbose, šiaipjau nebūdama nauja³, nėra visuotinai priimta. Nežiūrint to, ji visiškai savaime galėtų išplaukti iš atitinkamos baltų kalbų medžiagos (žr. toliau), jeigu būtų paaiškinta, kokios priežastys sąlygojo minėtą ide. * δ raidos dvejojumą. Čia neliesdamas to, kad pagal tolimesnę VB balsių sistemos raidą indoeuropietiškas * δ savo likimu atitinkamai atskiria prūsus nuo lietuvių ir latvių, kartu su J. Kazlausku norėčiau teigti, kad minėtą indoeuropietiškojo * δ raidos dvejojumą baltų kalbose tam tikrais senovės laikais sąlygojo kirtis: 1) kirčiuotas ide. * δ variantas davė balt. * $\bar{\rho}$ =pr. *ō* (III)⁴=lie. *uo*=la. *uo*, 2) nekirčiuotas ide. * δ variantas – balt. * δ =pr. *ā* (III)⁴=lie. *ō*=la. *ā*⁵. Šio tei-

¹ =lie. *ō*=la. *ā*.

² Po priebalsių ne LG.

³ Žr. A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris, 1934, 103 t.; Chr. S. Stang, *Das slavische und baltische Verbum*, Oslo, 1942, 196, 225; И. Казлаускас, К развитию общепалтийской системы гласных, ВЯ, 1962, IV, 24; В. Мажюлис, О происхождении балто-славянской формы генетива, – Всесоюзная конференция по славянской филологии (программа и тезисы докладов), Ленинград, 1962, 103; В. Мажюлис, Заметки по прусскому вокализму, – Вопросы теории и истории языка, Ленинград, 1963, 195–196.

⁴ Po priebalsių ne LG.

⁵ Apie tai žr. § 8 ir literatūra: И. Казлаускас, К развитию общепалтийской системы гласных, ВЯ, 1962, IV, 24; В. Мажюлис, Заметки по прусскому вокализму, – Вопросы теории и истории языка, Ленинград, 1963, 195–196. И. Казлаускас, Историческая грамматика литовского языка (автореферат докторской диссертации), Вильнюс, 1967, 9.

ginio iliustracija ir, vice versa, įrodymu galėtų eiti, pirmiausia imant prūsų kalbą, pvz., tokie jos raštų (tiesa, šiam reikalui gana vėlyvų) duomenys – a) nekirčiuoto resp. b) kirčiuoto senojo (ide.) *ō likimas fleksinėje morfemoje (žodžio galas):

a) pr. (as) *cixti-a* (*tien*) „(ich) tauffe (dich)“ III 129₁₀ < balt. (pr.) *-ō [kur balt. *-ō (o ne balt. *-ō̄) greičiausia rodo, kad tokio tipo formos seniai esama ne oksitoninės] < ide. *-ō¹ (= lie. *krikštij-u* = la. *kristij-u* „ich tauffe“ < balt. *-ō̄ < ide. *-ō, apie tai žr. toliau);

b) pr. *sīr-u* „Herz“ (dat. sg.) III 115₁₉ < balt. *-ō̄ [kur balt. *-ō̄ (o ne balt. *-ō), matyt, rodo, kad šios formos (suprantama, ne baritoninėje paradigmoje) seniai esama oksitoninės²] < ide. *-ō [= lie. *vil̄k-uo* (dat. sg.) < balt. *-ō̄ < ide. *-ō, žr. §§ 57–67 tt.].

Taigi, tur būt, darytina išvada, kad šie prūsų kalbos faktai gana gerai atspindi (pabrėžiu: tik atspindi) tokią baltų kalbų senovės ypatybę, kai fleksiniai balsiai balt. *-ō̄ (< ide. *-ō) ir balt. *-ō (< ide. *-ō) turėjo papildomąją distribuciją: mobiliroje kirčio paradigmoje (ne baritoninėje formoje) – balt. *-ō̄ (< ide. *-ō), baritoninėje paradigmoje – balt. *-ō (< ide. *-ō). Rytų baltai šitokią papildomą distribuciją – fleksijų balt. *-ō̄ (< ide. *-ō) ir *-ō (< ide. *-ō) „dubletiškumą“ vėliau apibendrino mobiliosios paradigmos (t. y. fleksijos balt. *-ō̄, o ne balt. *-ō) naudai, suprantama, be tų atvejų, kai šios paradigmos forma niekada nebuvo oksitoninė. Dėl to lietuviai ir latviai fleksinėse morfemose turi, pvz.: a) lie. *krikštij-u* „ich tauffe“ = la. *kristij-u* „t. p.“ < balt. *-ō̄ (bet pr. *cixti-a* „ich tauffe“ < balt. *-ō) < ide. *-ō ir b) lie. *vil̄k-uo* (dat. sg.) < balt. *-ō̄ [kaip ir pr. *sīr-u* (dat. sg.) < balt. *-ō̄] < ide. *-ō³; tačiau turime lie. *vil̄k-o* = la. *vil̄k-a* (gen. sg.) < balt. *-ō [ši lietuvių-latvių (ir slavų) forma greičiausia nebuvo oksitoninė ir mobiliroje paradigmoje⁴] < ide. *-ō⁵.

¹ Plg: Die Form *cixtia* (79₁₈) in *As Cixtia tien* (Ich tauffe dich) ist wohl gegen Trautmann (Sprachd. S. 276) und van Wijk, Apr. Stud. S. XXI als eine echte 1. P. Sg., nicht als 3. P. zu erklären“ (Chr. S. Stang, *Das slavische und baltische Verbum*, Oslo, 1942, 225; J. Endzelyniui šitas pr. *cixti-a* yra 3 asmens forma, vartojama 1 asmens reikšme, – J. Endzeliūns, *Senprūšu valoda*, 111) ir toliau: „*Cixtia* wäre aus *krikstjō entstanden. Voraussetzung wäre, daß *ō* im Preuß. wenigstens unter gewissen Umständen *ā* ergeben konnte, wie *dātwei*, *dāst* nahe liegt. Die von Endzelin, Stud. Balt. IV, S. 136, gegebene Erklärung von *dātwei* sowie von den Formen auf lit. *do-*, lett. *dā-* ist nicht einleuchtend genug um die Frage zu entscheiden“ (Chr. S. Stang, 1. c.).

² Plg. lie. žem. dat. sg. (*vil̄k-uo*) (tiksliau: žem. down. *-ou* = *dūn*, *-ū*), kurios balsis *-uo*, nebūdamas sutrumpėjęs, rodo, kad ši forma neseniai dar buvo oksitoninė.

³ Apie lie. (*vil̄k-uo*) < ide. *-ō žr. § 67.

⁴ *Baltistica* I (1), 20; И. Казлаускас, op. cit., 9.

⁵ Apie šios fleksijos kilmę žr. § 56.

§ 13. Šakninėse baltų morfemose šitie balt. *-ō- (<ide. *-ō-) ir balt. *-ō̄- (<ide. *-ō̄-) galėjo turėti (dviskiemenėse formose¹) tokią distribuciją: a) balt. *-ō- (<ide. *-ō-) – mobiliojoje paradigmoje, išskyrus jos neoksi-tonines (arba „koloniškai“ nebaritonines) formas, b) balt. *-ō̄- (<ide. *-ō̄-) – baritoninėje paradigmoje ir baritoninėse mobiliosios paradigmos formose. Indo-europietiškojo *-ō- likimas baritoninės paradigmos atvejais yra maždaug aiškus: iš ide. *-ō- kirčiuotoje padėtyje lauktinas, kaip jau minėta, balt. *-ō̄- > pr. -ō- (III) = lie. -uo- = la. -uo-. Sudėtingesnis klausimas yra šakninio ide. *-ō- likimas nebaritoninės, t. y. mobiliosios paradigmos žodžiuose, pvz.: I. – a) la. *d-uō-t*, *d-uō-mu*, *d-uō-du* = lie. *d-uodu*, *d-uo-mi*, *d-uo-sti* ir kt. < balt. **d-ō̄-* = balt. **-ō̄-* ir b) lie. *d-o-snūs* „freigebig“ = la. *d-ā-sns* „t. p.“, *d-ā-stīt* „leichtsinnig fortgeben“ ir kt. < balt. **d-ō-* (ne balt. **d-ō̄-*) = balt. **-ō-* (<ide. *-ō-²); II. pr. *d-ā-twei*, *d-ā-st d-ā-ts* ir kt. < balt. **d-ō-* (ne balt. **d-ō̄-*) = balt. **-ō-* (<ide. *-ō-²). Iš šių pavyzdžių, rodos, matyti, kad pirminis (nemotyvuotas) la. *d-uō-t* = lie. *d-uo-ti* (ir kitos tiek verbi finiti, tiek ir verbi infiniti jo formos) turi apibendrintą (šakninį) balt. **-ō̄-* (<ide. *-ō̄-), o antriniais lie. *d-o-snūs*³ = la. *d-ā-sns*, *d-ā-stīt* ir pan. – balt. **-ō-* (<ide. *-ō-), tačiau pirminis pr. *d-ā-t⁴* (ir kitos jo formos) turi apibendrintą balt. **-ō-* (<ide. *-ō-). Iš to, rodos, galima padaryti atsargią išvadą, kad mobiliosios paradigmos (dviskiemenių) žodžių šakninis (ide.) *-ō-, dėl minėtų kirčiavimo priežasčių atitinkamai „suskilęs“ pačioje formų paradigmoje į balt. **-ō̄-* resp. balt. **-ō-* (kirčiuotą resp. nekirčiuotą „variantą“)⁵, vėliau patyrė tam tikrą apibendrinimą: vakarų baltuose (prūsuose) buvo apibendrintas nebaritoninių mobiliosios paradigmos (dviskiemenių) žodžio formų šakninis balt. **-ō-* (t. y. nekirčiuotasis šaknies vokalizmas), o rytų baltuose – baritoninių mobiliosios paradigmos (dviskiemenių) žodžio formų šakninis balt. **-ō̄-* (t. y. kirčiuotasis šaknies vokalizmas), be

¹ Resp. triskiemenėse (plg. lie. *vil-ka-mus*).

² Dėl aukščiau išdėstytų samprotavimų J. Endzelyno hipotezė apie lie. *d-o-snūs* = la. *d-ā-sns* ir kt., pr. *d-ā-t* šaknies vokalizmo kilmę [J. Endzelin, Was ist im Altpreußischen aus ide. *ō* (und *ā*) geworden?, – Studi Baltici, IV (1934–1935), 135–136] man neatrodo patikima, plg. ir N. van Wijk, Altpreußische Studien, Haag, 1918, 49, 53; Chr. S. Stang, Das slavische und baltische Verbum, Oslo, 1942, 225 („Die von Endzelin, Stud. Balt. IV S. 136, gegebene Erklärung von *dātwei* sowie von den Formen auf lit. *do-*, lett. *dā-* ist nicht einleuchtend genug um die Frage zu entscheiden“). Tiesa, Chr. S. Stangas savo „Gramatikoje“ (Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 43), nesurasdamas geresnio šios problemos sprendimo, pagaliai prisideda prie minėtos J. Endzelyno hipotezės.

³ Čia primintinas ir lie. *d-uo-snūs* „freigebig“, kuris turi *-uo-*, greičiausia naujai įvestą iš *d-uo-ti*, žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, I, 126.

⁴ Matyt, ir antriniai šios šaknies prūsų žodžiai buvo su *-ā-* (plg., pvz., *perd-ā-sai* „Ware“ III 33₁₀).

⁵ Plg., be to, AB balsių sistemos lentelę, § 8.

vienos kitos išimties, kur randame prūsiško tipo apibendrinimą – nebaritoninių mobiliosios paradigmos žodžio formų šakninį balt. *-ō- (t. y. nekirčiuotą šaknies vokalizmą), pvz., lie. *d-o-snūs* ir kt. Beje, pravartu čia pridurti, kad šioje vietoje nagrinėjamuosius šaknies vokalizmo apibendrinimo procesus, vykusius, suprantama, priešrašytiniais baltų laikais, smulkiai ir tiksliai nėra taip jau lengva atkurti.

§ 14. Kiek atitinkami visų ankstyvesnių paragrafų teiginiai, toliau juos tyrinėjant, bebus tikslinami ar kitaip aiškinami, bet dėl to, man rodos, vargu ar pasikeis (bent jau iš esmės) dvi minėtos išvados, kurios šiam darbui (morfologiniam) ir yra svarbiausios:

a) Ide. *ā balsio raidą „balsio *ō kryptimi“ (pr. E *oa* resp. *o* = lie. *o*, t. y. *ō* = la. tarm. *ō* ir pan.) reikėtų laikyti (bendra) baltišką senovės dalyku, kitaip sakant, manytina, kad baltų prokalbės tam tikrais laikais, be balt. *ū, egzistavo dar du kiti ilgieji, atitinkamai labializuoti, užpakalinės eilės balsiai: balt. *ō (vidutinio pakilimo) ir balt. *ō (žemutinio pakilimo); pastarojo (t. y. balt. *ō) trumpasis koreliatas bus buvęs, matyt, atitinkamai labializuotas balsis balt. *ō (<ide. *ō ir *ā¹)².

b) Ide. *ō gali duoti ne tik „taisyklingąjį“ balt. *ō [*>* lie. *uo* = la. *uo* = pr. *ō* (*per-ō-ni* III 103_{2a})], bet atitinkamai nekirčiuotos jo pozicijos atvejais ir balt. *ō [*>* lie. *ō* resp. *ā* = la. *ō* resp. *ā* = pr. *ā* (*d-ā-twei* III 33_{1b}) ir pan.].

§ 15. Visiems yra žinomas dalykas, kad iš visų indoeuropiečių kalbų baltų kalbos artimiausiai giminiuojasi su slavų: man rodos visiškai patikima „считать модель, установленную для славянского, результатом преобразования модели, установленной для древнейшего балтийского состояния“³. Dėl šios priežasties (ir ne vien dėl jos, žr. toliau) manyčiau,

¹ Indoeuropiečių *ō : *ā opozicijos kilmė šiuo atveju nėra taip jau svarbi. Galėčiau nurodyti, pvz.: J. Kuryłowicz, *L'apophonie en indo-européen*, Wrocław, 1956, 166–167; Сравнительная грамматика германских языков, II, Москва, 1962, 81 tt.

² Ta prasme, kad šiems baltiškiesiems *ō, *ō, *ō (aišku, ir *ū, *ū) labializacija (tam tikra), matyt, nebuvo esminis diferencinis požymis, anų (bendra)baltiškųjų laikų užpakalinės eilės balsiai gali būti žymimi ir atitinkamai : *ā, *ā, *ō (*ū, *ū). Dėl to ir, svarbiausia, dėl tam tikro patogumo, susijusio ypač su baltų (ir kitų indoeuropiečių) kalbotyros tradicija, tolimesnėje šio darbo dalyje, skirtoje „grynai“ morfologijos problemoms (kur fonetikos dalykai yra „antraeiliai“ ir jų akcentuoti nebereikia), ir žymėsiu ne balt. *ō, balt. *ō, balt. *ō, bet „tradiciciškai“ – balt. *ā, balt. *ā, balt. *ō, suprantama, turėdamas galvoje visa tai, kas pasakyta šioje – pirmojoje (fonetinėje) mano darbo dalyje.

³ В. В. Иванов и В. Н. Топоров, *К постановке вопроса о древнейших отношениях балтийских и славянских языков*, Москва, 1958, 39 (šiuo teiginiu, nors jė ir nescitodamas, savo darbe daug kur remiuosi).

kad indoeuropiečių balsių sistemos likimas tiek slavų, tiek ir baltų „prokalbėse“ iki tam tikro jų raidos laiko galėjo būti panašus arba, kitaip saktant, (bendra)baltiškiosios balsių sistemos raidos etapai galėjo būti panašūs į (bendra)slaviškiosios balsių sistemos raidos etapus, gal būt, iki laikų prieš pat atsirandant VB balsių sistemai ir VS balsių sistemai [= „vėlyvoji (bendra)slaviška“ balsių sistema, žr. § 20]. Vadinasi, spėju, kad prieš VB ir VS balsių sistemų raidos etapus egzistavusi SS [= „senoji (bendra)slaviška“] balsių sistema šiaipjau galėjo būti vienokia kaip ir SB balsių sistema (žr. § 9), t. y. atsargiai suponuoju tokią SS balsių sistemą (=SB balsių sistema):

SS balsių sistema			
ilgieji		trumpieji	
*ū	*ī	*u	*i
*ō	*ē		
*ō	*ē	*o	*e

Man visiškai aišku, kad šis SB balsių sistemos „perkėlimas“ į atitinkamą slaviškąją sinchroniją, t. y. toks SS balsių sistemos atstatymas ne visais atžvilgiais yra nerizikingas (pagaliau nuo galimų paklaidų neapdrausta ir pati SB balsių sistemos rekonstrukcija, žr. aukščiau)¹. Nežiūrint to, visgi esu linkęs remtis šitokia SS balsių sistema, bent jau kaip tam tikra hipoteze ir bent jau tiek, kiek ji padeda atitinkamas slavų fleksijų (pvz., gen. sg. *ā*-kamenės s. sl. -y) rekonstrukcijos problemas geriau, negu iki šiol (kiek man žinoma), spręsti (žr. toliau).

§ 16. Suponuoti minėtą SS balsių sistemą resp. suponuoti atitinkamai slavų epochai pirmiausia balsius sl. *ō ir *ō² (apie sl. *ē žr. § 23 t.), rodos, leidžia ir ši aplinkybė: iš indoeuropiečių *ō ir *ā atvirame skiemenyje tu-

¹ Šitai, tiesą pasakius, nemaža dalimi pagaliau priklauso ir nuo to, kad (bendra)indoeuropietiškosios balsių sistemos (kurią įprasta laikyti trikampė) bei jos perėjimo į tarmines (indoeuropiečių) balsių sistemas problema turi dar daug spęstinių dalykų, plg., pvz., Сравнительная грамматика германских языков, II, 1962, 81, 115.

² Tam tikru atžvilgiu būčiau linkęs sutikti su O. Hujeriu, kuris sako, kad „гласные *ā* и *ō* в славянском долгое время (sakyčiau: относительно долгое время. — V. M.) различались“ (O. Гуйер, Введение в историю чешского языка, перевод, Москва, 1953, 55); tiesa, šiai nuomonei prieštarauja S. Bernšteinas, deja, nepateikdamas jokių svaresnių savo argumentų (C. Б. Бернштейн, Очерки сравнительной грамматики славянских языков, 145). Su S. Bernšteinu (žr. C. Б. Бернштейн, 1. c.) sutinku, kad A. Meillete (A. Meillet, Le slave commun, 51), A. Vaillanto (A. Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves, I, 112) ir kitų mokslininkų hipotezė apie ide. *ā ir *ō slaviškuosius refleksus — indoeuropietiškieji *ā ir *ō neva atsispindį fleksijose s. sl. (žen)-ē (dat. sg.) ir s. sl. (vbk)-u (dat. sg.) — yra nepagrįsta, nes nėra pamato kildinti s. sl. (vbk)-u (dat. sg.) iš ide. *-ōi (žr. § 66 t.).

rime s. sl. *a* (pvz.: s. sl. *dъv-a*=gr. *δύ-ω* ir s. sl. *rǫk-a*=gr. *χώρα-α*, s. sl. *d-a-ti*=lie. *d-úo-ti* ir s. sl. *st-a-ti*=lie. *st-ó-ti* ir kt.), o uždarame skiemenyje balsis s. sl. *y* gali būti kilęs ne tik iš ide. *ō (šiam teiginiui, rodos, nereikia ir didesnių įrodinėjimų), bet ir iš ide. *ā, plg. pvz., s. sl. (*rǫk*)-*y* (gen. sg.)=lie. (*rañk*)-*os* (< balt. **-ōs*); tiesa, A. Meilletas, kildindamas s. sl. (*rǫk*)-*y* iš sl. **-ōs*¹ < ide. *ās, sako, kad ide. **ā-* į sl. *-ō*¹ čia išvirtęs (anot A. Meilleto, pasidarys labiau uždaras) dėl priebalsio **-s* kaltės². Manychiau, kad ši slavų fleksija senovėje ir be „priebalsio **-s* kaltės“³ turėjo „uždarą“ balsį: s. sl. (*rǫk*)-*y* geriau kildinti iš sl. **-ōs* (= balt. **-ōs* > lie. *-os* = la. *-as*), čia sl. **-ō-* (= balt. **-ō-*), būdamas uždaroje pozicijoje (ne atviroje!), „dėsnin-gai“ davė s. sl. *-y-* [= balt. **-ō-* > lie. (*rañk*)-*o*(*s*)=la. (*rùok*)-*a*(*s*)], žr. § 20. Dar kartą pabrėždamas, kad su lie. (*rañk*)-*os* identifikuoti s. sl. (*rǫk*)-*y*, t. y. pastarąją kildinti iš sl. **-ōs* yra visiškai patikimas dalykas⁴, ir jau vien šiuo slavų-baltų „mažmožiu“ (t. y. sl. **-ō-*=balt. **-ō-*) remdamasis, rodos, galiu daryti išvadą, kad tam tikrais laikais slavų, lygiai kaip ir baltų (žr. § 7 tt.), „prokalbė“ turėjo atitinkamai labializuotą žemutinio pakilimo užpakalinės eilės ilgąjį balsį, t. y. sl. *ō (=balt. *ō), kuris pagal liežuvio pakilimą, suprantama, oponavo labializuotam vidutinio pakilimo užpakalinės eilės balsiui, t. y. sl. **ō̄* (=balt. **ō̄*). Opozicijos sl. *ō : *ō̄* egzistavimą slavų „prokalbėje“ suponuoja ne tik anksčiau minėti senovės slavų „neutralizacinės“ raidos [t. y. s. sl. *ā* < sl. *ō : **ō̄* (atvirame skiemenyje) ir s. sl. *y* < *ō : **ō̄* (priebalsinis skiemens uždaru-mas, žr. § 20)] duomenys, bet ir šie „relevantinės“ raidos faktai, pvz., a) s. sl. (*rǫk*)-*ǫ* (acc. sg.) < **-ōn* < sl. **-ōn* [= balt. **-ōn* > lie. (*rañk*)-*q*] ir b) s. sl. (*vľbk*)-*ǫ* (gen. pl.) < **-ūn* < **-ūn* < sl. **-ōn*⁵ [= balt. **-ōn* > lie. (*vilk*)-*ū*], – jie gana aiškiai ir „relevantiškai“ atspindi pirmąsias a) sl. *ō ir b) sl. **ō̄*, t. y. (ide. *ā : *ō >) sl. *ō : **ō̄* (=balt. *ō : **ō̄* > lie. *o* ir *uo*) – jų raidą sonantinio uždaruomo pozicijoje.

§ 17. Jeigu slaviškasis balsių ide. *ā : *ō likimas atvirame skiemenyje, taip pat konsonantinio uždaruomo ir balsio ide. *ā sonantinio uždaruomo pozicijoje (žr. § 20) daugiau ar mažiau man yra aiškus, tai kur kas sudėtingesnis klausimas yra balsio ide. *ō raida slavų sonantinio uždaruomo

¹ Čia sl. **-ō-* yra „tradicinio“ žymėjimo.

² A. Meillet, *Le slave commun*, Paris, 1934, 151.

³ Suponuoju „tradicinį“ sl. *ā (< ide. *ā), dėl „priebalsio **-s* kaltės“ vargu ar būtų atsiradusi iš sl. **-ās* (su „tradiciniu“ **-ā-*) fleksija s. sl. (*rǫk*)-*y*, plg. П. С. Кузнецов, *Очерки по морфологии праславянского языка*, Москва, 1961, 73 (ten pat literatūra).

⁴ Tiesa, dėl s. sl. (*rǫk*)-*y* kilmės yra nemaža hipotezių. Jas visas gana pagrįstai kritikuoja P. Kuznecovas (П. С. Кузнецов, *op.cit.*, 73–75), išskyrus tą hipotezę, kuri s. sl. (*rǫk*)-*y* genetiškai identifikuoja su lie. (*rañk*)-*os*, žr. § 21.

⁵ Žr. §§ 19–20.

pozicijoje, t. y. ide. *ō+(tautosilabinio) sonanto slaviškoji raida. Betgi šio klausimo išsprendimas, mano nuomone, turi gana didelę reikšmę, aiškinant ne tik ide. *ō (visose pozicijose), bet ir kitų indoeuropietišųjų balsių slaviškąjį likimą. Kadangi baltoslavaiškoji sonantinio (ir konsonantinio) uždarmo pozicija balsiui ide. *ō yra buvusi, rodos, tik žodžio gale (žr. § 40), tai, kalbant apie slaviškąją balsio ide. *ō raidą, čia negalima išsiversti, nepalietus ir vieno kito baltų-slavų atitinkamų fleksijų istorijos klausimo. Pirmiausia stabtelėsiu prie fleksijos s. sl. (*vľbk*)-*ъ* (gen. pl.), mano ir kai kurių kitų tyrinėtojų kildinamos iš ide. **-ōm*¹ (> sl. **-ōn*). Tie mokslininkai, kurie nesutinka su s. sl. (*vľbk*)-*ъ* (gen. pl.) < ide. **-ōm* ir kildina ją iš ide. **-ōm*, pirmiausia remiasi prūsiškąja² fleksija (*gřik*)-*an* (gen. pl.), manydami, kad ji yra iš ide. **-ōm*; tačiau pr. (*gřik*)-*an* (kaip ir pr. *grec-on* resp. *grec-un*), iš tikrųjų, yra kilusi greičiausia iš ide. **-ōm* (žr. § 111 tt.). A. Vaillanto nuomone, *o*-kamienė fleksija ide. **-ōn* (gen. pl.)³ turėjusi virsti ne į s. sl. -*ъ*, o į s. sl. °-*y*⁴. Betgi iš *n*-kamienio nom. sg. diftongo ide. **-ōn* vartimo į s. sl. (*kam*)-*y* (žr. toliau), mano nuomone, negalima daryti išvados, kad ir *o*-kamienis gen. pl. diftongas ide. **-ōn* (tiksliau: ide. **-ōm*) būtinai turėjo virsti į s. sl. °(*vľbk*)-*y* (gen. pl.), žr. toliau. Man rodos, kad labiausiai teisūs yra tie mokslininkai, kurie s. sl. (*vľbk*)-*ъ* (gen. pl.) kildina iš ide. **-ōm* (t. y. su ilguoju ide. **-ō-*, ne su trumpuoju ide. **-ō-*)→sl. **-ūn* > **-ūn* (> s. sl. -*ъ*), o s. sl. (*kam*)-*y* (*n*-kamienis nom. sg.) – iš ide. **-ōn*→sl. **-ūn* > **-ū* (s. sl. -*y*), žr. toliau. Ši hipotezė tai pat yra susilaukusi priekaištų, tačiau jie, mano nuomone, pateisintini tik tuo atžvilgiu, kad šios hipotezės šalininkai nesugebėjo reikiamai pasiremti atitinkamais baltų kalbų duomenimis, kurie kaip tik orientuoja į tokį šių slaviškųjų fleksijų kildinimą: s. sl. (*vľbk*)-*ъ* (gen. pl.) < **-ūn* < **-ūn* < sl. **-ōn* (ide. **-ōm*) ir s. sl. (*kam*)-*y* (nom. sg.) < **-ū* < **-ūn* < sl. **-ōn* (ide. **-ōn*). Laikydamasis šios hipotezės ir prieš pereidamas prie išsamesnio jos nagrinėjimo, čia pat norėčiau pridurti vieną metodologinę pastabėlę. S. sl. (*vľbk*)-*ъ* (gen. pl.) = lie. (*vilk*)-*ų* iš balt. -sl. **-ōn* (ide. **-ōm*) fonetinę raidą naudinga tyrinėti kartu su s. sl. (*kam*)-*y* = lie. (*akm*)-*uō* iš balt. -sl. **-ōn* (ide. **-ōn*) fonetinė raida ir paprasčiausiai dėl to, kad baltų-slavų diftongas **-ōn* šiais abiem atvejais fonetiškai yra „tas pats“. Čia balt. -sl. **-ōn* nėra „tas pats“ –

¹ Indoeuropiečių „prokalbės“ sonantų *m ir *n opozicija žodžio gale buvo, matyt, neutralizacinė. Taigi šiuo atveju geriau kalbėti apie indoeuropietiškąją nosinę archifonemą, kuri vienoje indoeuropiečių tarmėse buvo realizuota kaip -*m*, kitose – kaip -*n*, plg. B. B. Иванов, — Тохарские языки, Москва, 1959, 24–25.

² Šitai yra svarbu: juk prūšai liena kita kalbos ypatybė kartais eina su slavais, atsiskirdami net nuo lietuvių ir latvių.

³ T. y. ide. **-ōm* (gen. pl.).

⁴ A. Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves, II, 36.

jis yra „dvejopas“ tik dėl morfologinių (fonomorfologinių) priežasčių¹, vėliau atvedusių ir prie fonetinės raidos dvejopumo (žr. toliau).

§ 18. Gretinant lie. (*akm*)-*uō* (nom. sg.) < **-uon* < balt. **-ōn* (= gr. ἄκμ-ων) su lie. (*vilk*)-*ū* (gen. pl.) = tarm. -*ūn* < **-uon* < balt. **-ōn* (= gr. λύκ-ων), galima pasidaryti gana tikėtina išvada: a) šiais dviem atvejais galinis balt. **-n* po balt. **-ō*- išnyko ne toje pačioje epochoje, b) kamieninis **-n* (lie. *akm*-*uō* < balt. **-ōn*) išnyko kur kas anksčiau, negu fleksinis balt. **-n* po balt. **-ō*- (lie. *vilk*-*ū* = tarm. -*ūn*² < balt. **-ōn*)³ ir c) kamieninis balt. **-n* čia išnyko prieš tautosilabinių ilgumų trumpėjimo epochą, o fleksinis balt. **-n* – gerokai vėliau, negu ši epocha (šitas balt. -*n* išsilaikė net kai kuriose dabartinėse lietuvių kalbos šnektose). Kitaip sakant, diftongas balt. **-ōn* pirmuoju atveju (lie. *akm*-*uō*) nepatyrė tautosilabinių ilgumų trumpėjimo – balt. **-ōn* > **-uon* > **-uo* (-*n* išnykimas!) = lie. (*akm*)-*uō*, o antruoju atveju (lie. *vilk*-*ū*) šio trumpėjimo kaip tik būta – balt. **-ōn* > **-uon* > -*ūn* (trumpėjimas!) = lie. tarm. -*ūn* > (*vilk*)-*ū*.

§ 19. Atsižvelgiant į tai, reikia manyti, kad panašūs teiginiai turėtų tikti ir slavams: sl. **-ōn* > **-ūn*⁴ > **-ū* (**-n* išnykimas!) > s. sl. (*kam*)-*y*⁵ [plg. balt. **-ōn* > **-uon* > **-uo* (-*n* išnykimas!) = lie. (*akm*)-*uō*] ir sl. **-ōn* > **-ūn*⁴ > **-ūn* (trumpėjimas!) > s. sl. (*vľk*)-*ǫ*⁷ [plg. balt. **-ōn* > **-uon* > **-un* (trumpėjimas!) = lie. tarm. -*ūn* > (*vilk*)-*ū*]. Iš gretinimo s. sl. (*kam*)-*y* < (balt.-) sl. **-ōn* (ide. **-ōn*) su lie. (*akm*)-*uō* < balt. (-sl.) **-ōn* (ide. **-ōn*) darytina išva-

¹ Lie. (*akm*)-*uō* = s. sl. (*kam*)-*y* tipo diftongas balt.-sl. **-ōn* yra *n*-kamienė (nom. sg.) priesaga (čia **-n* nėra fleksinis), o lie. (*vilk*)-*ū* = s. sl. (*vľk*)-*ǫ* tipo diftongas balt.-sl. **-ōn* yra *o*-kamienė fleksija (čia **-n* yra „grynai“ fleksinis).

² „Gen. pl. kirčiuota galūnė -*u* < -*un* žemaičių tarmėje vietomis išlaikė nazalizaciją (traktuojama kaip -*un*) arba pakeičiama -*um*“ – Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 212.

³ Pagaliau ir pats kamieninis **-n* šitame ide. **-ōn* (= gr. ἄκμ-ων = lie. *akm*-*uō* ir kt.), t. y. *n*-kamiene (vadinasi, pats *n*-kamienas) egzistuoja, gal būt, kur kas ilgiau, negu fleksinis ide. **-m* diftonge ide. **-ōm* (= gr. λύκ-ων = lie. *vilk*-*ū* ir kt.), t. y. gen. pl. fleksijoje, žr. § 37.

⁴ Apie sl. **-ō*- (**-ōn*) vartimą į sl. **-ū*- (**-ūn*) žr. § 20.

⁵ Plg. polab. *kam-oi* < **-y* – K. H. Pollok, Haupttendenzen der phonologischen Differenzierung im Lechischen, AfslPh, XXXIII, H. 1 (1966), 166 tt.

⁶ Pačią sl. **-ūn* > **-ūn* (gen. pl.) sutrumpėjimo mintį yra kėlęs jau A. Leskienas (A. Leskien, Die Deklination im Slavisch-Litauischen und Germanischen, Leipzig, 1876, 84), tačiau jis baltistine medžiaga nėra kaip reikia pasinaudojęs; be to, A. Leskieno tvirtinimas, kad jo pateiktoji fleksija lie. tarm. -*ūn* (gen. pl.) išlaikiusi baltiškąjį tautosilabinį ilgumą, yra visiškai nepagrįstas: viena, tokios lie. -*ūn* (gen. pl.) lietuvių tarmėse nėra (žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 212), antra, žr., pvz., J. Endzelins, Baltu valodu skaņas un formas, 117.

⁷ Čia, rodos, neprieštarauja ir s. sl. (*ber*)-*ǫ* „nešu“, kuri gali būti kilusi iš ide. **-ō* > (balt.-) sl. **-ō*, vėliau atviroje pozicijoje išvirtusios į sl. **-ǫ* (žr. § 20) ir išplėstos formanto **-n*, t. y. sl. **-ō* + *n* > **-ōn* > **-ōn* (žr. § 22) > s. sl. (*ber*)-*ǫ*, plg. В. Н. Топоров, К вопросу об эволюции славянского и балтийского глагола, ВСЯ, V, 64.

da, kad kamieninis *-n čia po minėtojo ilgojo balsio išnyko ne tik kad ne (bendra)indoeuropietiškoje, bet ir ne (bendra)baltoslaviškoje epochoje [priešingu atveju būtų kitokia lygybė – s. sl. °(kam)-a=lie. (akm)-uō, o ne – s. sl. (kam)-y=lie. (akm)-uō]¹. Toliau, s. sl. (kam)-y (<sl. *-ōn)=lie. (akm)-uō (<balt. *-ōn) ir s. sl. (vbk)-o (<sl. *-ōn)=lie. (vilk)-ū (<balt. *-ōn) – šitokia atitkmenų santykinė lygybė, mano nuomone, gali eiti vienu iš svarbiausių argumentų, rodančių, kad tautosilabiniai ilgumai sutrumpėjo ne („bendrojoje“) baltų-slavų epochoje (t. y. ne baltų-slavų „prokalbėje“, juo labiau ne indoeuropiečių „prokalbėje“), o kur kas vėliau (žr. dar § 29). Jeigu šitai būtų įvykę baltų-slavų epochoje, tuomet turėtume santykinę minėtų baltų slavų fleksijų lygybę jokiū būdu ne tokią, kokia ji iš tikrųjų yra (žr. aukščiau), o bent jau šitokią: [sl.-balt. *-ōn > sl.-balt. *-ōn (trumpėjimas!) >] s. sl. °(kam)-o = [balt.-sl. *-ōn > balt.-sl. *-ōn (trumpėjimas!) >] lie. °(akm)-ā² resp. [sl.-balt. *-ōn > sl.-balt. *-ōn (trumpėjimas!) >] s. sl. (vbk)-o (gen. pl.) = [balt.-sl. *-ōn > balt.-sl. *-ōn (trumpėjimas!) >] lie. °(vilk)-ā (gen. pl.), kitaip sakant, – s. sl. °(kam)-o (n-kamienis nom. sg.)=s. sl. (vbk)-o (o-kamienis gen. pl.) resp. lie. °(akm)-ā (n-kamienis nom. sg.)=lie. °(vilk)-ā (o-kamienis gen. pl.); betgi senojoje slavų ir lietuvių kalboje viso to nėra.

§ 20. Keletas žodžių apie sl. *-ōn > *-ūn (sl. *-ōn > *-ūn... > s. sl. kam-y resp. sl. *-ōn > *-ūn ... > s. sl. vbk-o) virtimą³, t. y. apie sl. *ō > *ū virtimą sonantinio uždarmo pozicijoje, kuri balsiui sl. *ō yra buvusi tik žodžio gale (o ne vidury, žr. §§ 21 tt., 40). Šitoks balsio sl. *ō virtimas aiškinamas, mano nuomone, panašiai kaip ir sl. *ō > *ū virtimas konsonantinio uždarmo pozicijoje, kuri taip pat yra buvusi tik žodžio gale (žr. §§ 21 t., 40), ir, be to, tik prieš *-s (žr. § 22). Tuo metu, kai opozicija sl. *ō : *ō atviroje pozicijoje neutralizavosi sl. *ō „kryptimi“ (šis sl. *ō vėliau dėl visiškos delabializacijos⁴ davė sl. *ā > s. sl. a, žr. toliau)⁵, uždarmo (konso-

¹ Dėl to nesinorėtų sutikti su K. Brugmannu-B. Delbrücku (K. Brugmann und B. Delbrück, Grundriß der vergleichenden Grammatik..., I, Straßburg, 1897, 346), V. Pisani'u-M. Scovazzi'u (V. Pisani, M. Scovazzi, Introduzione allo studio delle lingue germanische, Torino, 1955, 73) ir kitais mokslininkais, kad n-kamienis *-n lie. (akm)-uō tipo atvejais nukritęs dar indoeuropiečių „prokalbės“ laikais.

² Šitai suponuojant, vargu ar būtų atsiradę s. sl. °(kam)-o=lie. °(akm)-a, t. y. vargu ar būtų nukritęs n-kamienės nom. sg. formos sonantas *-n.

³ Tokį virtimą prileidžia ne vienas kalbininkas, – iš pastarųjų laikų mokslininkų taip daro, pvz., G. Shevelov, A Prehistory of Slavic, Heidelberg, 1964, 157 („Nom sg n-stems *kāmōn > *kāmūn > OCS kamy“).

⁴ Reikia pabrėžti, kad slavų balsių delabializacija vyko, matyt, n: ankstyvaisiais slavų „prokalbės“ laikais (kaip mano: F. V. Mareš, Vznik slovanského fonologického systému a jeho vývoj, – „Slavia“, XXV, 445–450), o kur kas vėliau, žr. С. Б. Бернштейн, Очерки сравнительной грамматики славянских языков, Москва, 1961, 146–147.

⁵ Laikausi tos nuomonės, kad balsis sl. *ō į sl. *ā išvirto netiesiog, plg. В. Н. Топоров, Некоторые соображения относительно изучения истории праславянского язы-

nantinio ir sonantinio) pozicijoje opozicija * $\bar{o}$: * $\bar{\delta}$ tokios neutralizacijos nepatyrė, t. y. balsis sl. * $\bar{o}$ neplatėjo¹, vadinasi, jis turėjo siaurėti ir sutapti su sl. * $\bar{u}$ ² (kuris vėliau delabializuodamasis virto sl. * y > s. sl. y)³. Šiuo laiku, kai sl. * $\bar{o}$ atviroje pozicijoje „virto“ į sl. * $\bar{\delta}$ resp. uždaroje pozicijoje sutapo su sl. * $\bar{u}$, slaviškasis * $\bar{e}$ atviroje pozicijoje (kuri šiam sl. * $\bar{e}$ buvo tiek žodžio vidury, tiek ir žodžio gale, žr. §§ 21 t., 40), matyt, turėjo virsti (platiėti) į sl. * $\bar{e}$ resp. uždaroje pozicijoje (kuri šiam sl. * $\bar{e}$ buvo tik žodžio gale, žr. §§ 21 t., 40) – siaurėti resp. sutapti su sl. * $\bar{i}$ (žr. toliau). Vadinasi, šiuo metu SS balsių sistema neteko vidutinio pakilimo balsių, t. y. ši sistema persiformavo į sistemą, kurią galima pavadinti vėlyvąja (bendra)slaviška (=VS) balsių sistema⁴:

VS balsių sistema			
ilgieji			trumpieji
* $\bar{u}$	* $\bar{i}$	* u	* i
( )	( )		
* $\bar{\delta}$	* $\bar{e}$	* o	* e

ка, – Славянское языкознание, 1959, 26 – 27; tačiau, antra vertus, visgi nenorėčiau sutikti su mintimi, kad balsiai ide. * $\bar{a}$ ir * $\bar{\delta}$, prieš išvirsdami į sl. * $\bar{a}$ = s. sl. a , sutapę į sl. * $\bar{o}$ (= „tradicinį“ sl. * $\bar{\delta}$, kaip kad spėjama, – žr. B. H. Топоров, 1. c.); juk slavų kalbų atviroje skiemens pozicijoje kur kas lengviau paaiškinti „virtimą“ sl. * $\bar{o}$ į sl. * $\bar{\delta}$, negu sl. * $\bar{\delta}$ į sl. * $\bar{o}$, šiuo atveju suponuojant, kad slavai turėjo ne „tradicinį“ sl. * $\bar{a}$, bet – sl. * $\bar{\delta}$ (> sl. * $\bar{a}$ > s. sl. a). Dėl to manau: sl. *(d)- $\bar{o}$ - „duoti“ ≠ sl. *(st)- $\bar{\delta}$ - > sl. *(d)- $\bar{\delta}$ - = sl. *(st)- $\bar{\delta}$ - > s. sl. (d)- a -(ti) = s. sl. (st)- a -(ti). Plg. B. K. Журавлев, ГС, 11 t.

¹ Jis buvo ne atviroje pozicijoje.

² O. Hujeris rašo: „совпадение $\bar{o}$ и $\bar{a}$ (atviroje pozicijoje. – V. M.) происходило в более позднее время, чем изменение $\bar{\delta}$ в $\bar{u}$, так как, в противном случае, $\bar{\delta}$ должно было бы заместиться $\bar{a}$ н, а позднее, – $\bar{q}$ “ [O. Гуйер, Введение в историю чешского языка, 69 (išretinta mano. – V. M.)]. Taip galvojant, kyla klausimas, kodėl sl. * $\bar{q}$ н (Hujerio: sl. * $\bar{\delta}$ н) virto į sl. * $\bar{u}$ н tuo metu, kai kitose pozicijose slaviškieji * $\bar{o}$ ir * $\bar{\delta}$ (Hujerio: sl. * $\bar{\delta}$ ir * $\bar{a}$) dar buvo relevantiški. Mano jau minėtu spėjimu, šie procesai – atviros pozicijos balsių sl. * $\bar{o}$ ir * $\bar{\delta}$ sutapimas į sl. * $\bar{\delta}$ (kuris tik vėliau virto į sl. * $\bar{a}$) ir sl. * $\bar{q}$ н virtimas į sl. * $\bar{u}$ н yra tarpusavy susiję (pirmasis sąlygoja antrąjį) ir vyko tuo pačiu metu. Slavistiniuose darbuose randamas teiginys, kad sl. * $\bar{q}$ н („tradic.“ sl. * $\bar{\delta}$ н) virto į sl. * $\bar{u}$ н dėl * n įtakos, iš tikrųjų tik konstatuoja šį virtimą, o ne paaiškina jo priežastis.

³ Kad balsiai (balt.-sl.) * $\bar{o}$, $\bar{\delta}$ = „tradic.“ (balt.-)sl. * $\bar{\delta}$, * $\bar{a}$ uždaroje pozicijoje galėjo siaurėti (ir virsti į s. sl. y), – šituo, man rodos, visiškai patikimu principu remiasi ne vienas slavistas.

⁴ Šią sistemą galima laikyti „pereinamąja“ nuo SS balsių sistemos prie vėlyviausios „praslaviškosios“ balsių sistemos, plg. tai, kas pasakyta apie VB balsių sistemą (§ 7 tt.). Pastaba: apie tai, kaip rutuliojosi slavų vokalizmas nuo VS balsių sistemos laikų iki slavų „prokalbės“ galo (ir vėliau), šiame darbe bus kalbama dar trumpiau, – tepaliesiu tik vieną kitą dėl morfologijos man labiau rūpimą dalyką.

Jeigu balsis sl. *ō sonantinio ir konsonantinio uždarmo pozicijoje virto į *ū tada, kai tas pats sl. *ō atviroje pozicijoje davė sl. *ō, tai sl. *-*ōs* į sl. *-*ūs* (> s. sl. *rōk-y*, gen. sg.) vartimą reikia laikyti jaunesniu, negu sl. *-*ōs* > *-*ūs* ir sl. *-*ōn* > *-*ūn*. Sl. *ō į sl. *ū (uždara pozicija) ir, suprantama, sl. *ō į sl. *ō (atvira pozicija) išvirto, kaip minėta, dar prieš tautosilabinių ilgumų trumpėjimo epochą, o iš sl. *ō atsirado sl. *ū, mano spėjimu, vėliau, — jau sutrumpėjus tautosilabiniams ilgumams (žr. toliau). Kalbant apie patį sl. *ō > *ū vartimą, reikia pasakyti, kad šitaip su sl. *ō pasidarė tik konsonantinio uždarmo pozicijoje (buvusioje tik žodžio gale ir, rodos, tik prieš *-*s*, žr. § 22), nes įrodyti sl. *ō > *ū vartimą sonantinio uždarmo pozicijoje, kurią šis sl. *ō turėjo tiek žodžio gale, tiek ir jo vidury (žr. § 21), mano nuomone, negalima. Mat, suponuojant sl. *ō > *ū vartimą sonantinio uždarmo pozicijoje, iš diftongo sl. *ōn žodžio gale reikėtų laukti, pvz. (acc. sg.): sl. *(*rōk*)-*ōn* [= balt. *(*rōnk*)-*ōn* > lie. (*rañk*)-*q*] > *-*ūn* > *-*ūn* (sutrumpėjimas) > s. sl. *(*rōk*)-*ō* (nesama acc. sg. forma), t. y. turėtume *ā*-kamienę acc. sg. formą, senovės slavų sinchronijoje fonetiškai (ne fonomorfologiškai) lygią formai s. sl. (*vlbk*)-*ō* (gen. pl.) < *-*ūn* (trumpėjimas) < *-*ūn* < sl. *-*ōn* [= balt. *-*ōn* > *-*uon* > *-*ūn* (trumpėjimas) = lie. tarm. -*ūn* > -*ū*], vadinasi, čia turėtume s. sl. *(*rōk*)-*ō* (*ā*-kamienis acc. sg.) = s. sl. (*vlbk*)-*ō* (gen. pl.). Tačiau, kaip žinome, yra ne [(balt.-)sl. *ōn >] s. sl. *(*rōk*)-*ō* (acc. sg.) = [(balt.-)sl. *-*ōn* >] s. sl. (*vlbk*)-*ō* (gen. pl.), o [(balt.-)sl. *-*ōn* >] s. sl. (*rōk*)-*ō* (acc. sg.) ≠ [(balt.-)sl. *-*ōn* >] s. sl. (*vlbk*)-*ō* (gen. pl.), plg. ir [balt. (-sl.) *ōn >] lie. (*rañk*)-*q* (acc. sg.) ≠ [balt. (-sl.) *ōn >] lie. (*vlk*)-*ū* (gen. pl.).

§ 21. Kyla klausimas, kodėl (balt.-) sl. *-*ōs* virto į sl. *-*ūs* [> s. sl. (*rōk*)-*y*, gen. sg.], o (balt.)sl. *-*ōn* išliko — sl. *-*ōn* [> *-*ōn* (trumpėjimas) > s. sl. (*rōk*)-*ō*, acc. sg.], nors tiek (balt.-)sl. *-*ōs* virto į sl. *-*ūs* (> s. sl. -*y*, žr. § 20), tiek ir (balt.-)sl. *-*ōn* — į sl. *-*ūn* [> *-*ūn* (trumpėjimas) > s. sl. (*vlbk*)-*ō*, gen. pl.]. Į šį klausimą iš dalies jau atsakyta: dar prieš tautosilabinių ilgumų sutrumpėjimo epochą sonantinio bei konsonantinio uždarmo pozicijos balsiui (balt.-) sl. *ō (tik žodžio galas) virstant į sl. *ū — (balt.-) sl. *-*ōn* bei *-*ōs* virstant į sl. *-*ūn* bei *-*ūs* dėl tos priežasties, kad atviros pozicijos balsis (balt.-)sl. *ō išvirto į sl. *ō*, t. y. atsirandant VS balsių sistemai (žr. aukščiau), pastarosios balsis sl. *ō, atviroje pozicijoje, kaip minėta, kurį laiką dar nevirsdamas į vėlyviausiąjį (bandra)slaviškąjį *ā (visai delabializuotą), sonantinio (žodžio galas ir vidurys) bei konsonantinio (tik žodžio galas) uždarmo pozicijoje, suprantama, taip pat dar negalėjo duoti sl. *ū, t. y. šiuo metu dar nebuvo priežasties, kad sl. *-*ōn* bei *-*ōs* virstų į sl. *-*ūn* bei *-*ūs*. Vėliau, visiškai delabializuojantis VS sistemos balsiams — atviros pozicijos balsiui sl. *ō virstant į sl. *ā,

uždaros pozicijos balsis sl. *ō nevirto į sl. **ā*¹, vadinasi, jis turėjo virsti (sutapti) į visiškai besilabializuojantį sl. *ū, t. y. į sl. *y; iš čia, mano nuomone, ir turime sl. **-ōs* > **-ūs* (t. y. **-ys*) > s. sl. (*rōk*)-*y* (gen. sg.) = lie. (*rañk*)-*os*. Tuo pačiu metu turėjo virsti ne tik sl. **-ōs* (konsonantinio uždarumo pozicija) į sl. **-ūs* (t. y. sl. **-ys*), bet kartu ir sl. **-ōn* (sonantinio uždarumo pozicija) į sl. **-ūn*, plg. anksčiau vykusį virtimą (balt.-) sl. **-ōs* > sl. **-ūs* ir (balt.-) sl. **-ōn* > sl. **-ūn*. Tačiau, kaip jau minėta, sl. **-ōs* virstant į sl. **-ūs* (t. y. sl. **-ys*), sl. **-ōn* į sl. **-ūn* nevirto. Tai atsitiko greičiausia dėl tos priežasties, kad sl. **-ōs* į sl. **-ūs* (t. y. sl. **-ys*) virtimo metu ilgasis sl. **-ōn* jau buvo sutrumpėjęs, t. y. čia jau buvo sl. **-ōn*. Vadinasi, sl. **-ōs* į sl. **-ūs* (t. y. sl. **-ys*) virto tais laikais, kai tautosilabiniai ilgumai jau buvo sutrumpėję. Iš čia dar išvada: a) kaip rodo atviros pozicijos balsio sl. *ō virtimo į sl. *ā sąlygojamas konsonantinio uždarumo pozicijos balsio sl. *ō virtimas į sl. *ū (=sl. *y), VS sistemos balsiai visiškai delabializavosi (išplatėjo) jau sutrumpėjęs tautosilabiniams ilgumams; b) virstant konsonantinio uždarumo pozicijos balsiui sl. *ō į sl. *ū (=sl. *y) resp. virstant atviros pozicijos balsiui sl. *ō į sl. *ā, t. y. VS sistemos balsių visiškos delabializacijos metu slavų „prokalbė“ dar buvo nenumetusi galinio **-s* [vadinasi, pvz., fleksija sl. *(*ronk*)-*ōs* (=lie. *rañk-os*) neteko galinio **-s* jau po to, kai ši sl. **-ōs* buvo išvirtusi į sl. **-ūs*, tiksliau, – į sl. **-ys*²]; c) kadangi sl. *(*ronk*)-*ō-s* (gen. sg.) tipo pozicijos balsis sl. **-ō-* sutapo su (visiškai besidelabializuojančiu) sl. **-ū-* (t. y. sl. **-y-*), o senasis sl. *ū į sl. *y išvirto greičiausia dar prieš *u-* ir *i-* (bei kitų) diftongų³ monoftongizaciją⁴ ir kadangi sl. *(*ronk*)-*ōs* virtimą į sl. **-ūs* sukėlė, mano spėjimu, atviros pozicijos balsio sl. *ō virtimas į sl. *ā, t. y. šitokio sl. *ō visiška delabializacija, sąlygojama VS sistemos balsių visiškos delabializacijos, tai dėl viso to reikia manyti, kad VS sistemos balsių visiška delabializacija slavų „prokalbėje“ įvyko, tur būt, dar prieš diftongų monoftongizaciją, t. y. dar esant sveikiems diftongams.

§ 22. Keletas žodžių apie trumpuosius SS sistemos balsius, tiksliau sakant, apie (balt.-) sl. *ō raidą. Jeigu ilgasis koreliatas balsiui (balt.-) sl. *ō buvo (balt.-) sl. *ō resp. trumpasis koreliatas balsiui (balt.-) sl. *ō – (balt.-) sl.

¹ Resp. tokios pozicijos balsis sl. *ō nebūtinai turėjo platėti į sl. *ā, plg. tai, kas pasakytą apie ankstyvesniąją balsių sl. *ō : *ō neutralizaciją (atviroje ir uždaroje pozicijose).

² Vadinasi, (balt.-) sl. **-ōs* ir **-ōs*, abu davusieji tą patį s. sl. *-y*, sutapo tik tada, kai VS sistemos balsiai galutinai delabializavosi, tačiau dar prieš **-s* nukritimą (plg. B. K. Журавлев, Развитие групп. сингармонизма в праславянском, Москва, 1963, 4 t.), t. y.: (balt.-) sl. **-ōs* > sl. **-ūs* > **-ys*, (balt.-) sl. **-ōs* > sl. **-ōs* > **-ys*.

³ Čia juos, rodos, geriau būtų vadinti diftonginiais junginiais.

⁴ С. Б. Бернштейн, Очерки сравнительной грамматики славянских языков, 194.

*ō, tai balsiui (balt.-) sl. **ō̄*, neturinčiam savo trumpojo koreliato, beliko „koreliuotis“ su (balt.-) sl. *ō. Nesprendamas pastarosios problemos, kiekybine „koreliacija“ opoziciją (balt.-) sl. **ō̄* : *ō čia vadinu reliatyviai – daugiau ta prasme, kad SS balsių sistemos į VS balsių perėjimo metu (sonantinio ir konsonantinio) uždaruimo pozicijos žodžio gale išvirto ne tik (balt.-) sl. **ō̄* į sl. **ū̄*, bet, matyt, ir (balt.-) sl. **ō̄* į sl. **ū̄*¹. Pastarasis virtimas galėjo įvykti dėl šių priežasčių. Balsiui (balt.-) sl. **ō̄* virstant į sl. **ū̄* konsonantinio bei sonantinio uždaruimo pozicijoje, buvusioje šiam (balt.-) sl. **ō̄* tik žodžio gale, t. y. galiniams (balt.-) sl. **-ō̄s* resp. **-ō̄n* virstant į sl. **-ūs* resp. **-ūn*, šios žodžio galo evoliucinės analo gijos veikiamas², ir trumpasis balsio (balt.-) sl. **ō̄* „koreliatas“ – balsis (balt.-) sl. *ō konsonantinio bei sonantinio uždaruimo pozicijos³ žodžio gale galėjo virsti į sl. **ū̄*, t. y. galiniai (balt.-) sl. **-os* resp. **-on* galėjo duoti sl. **-ūs* resp. sl. **-ūn*. Panašios analogijos veikimas nebūtinai turėjo paliesti galinį (balt.-) sl. **-os* s-kamienėje nom.-acc. sg. neutr. formoje (balt.-) sl. *(*neb*)-*os*. Čia **-os* išliko, matyt, dėl morfologinių priežasčių: a) šis (balt.-) sl. **-os* (s-kamieno nom.-acc. sg. neutr.) ir (balt.-) sl. **-os* (pvz., o-kamieno nom. sg.), fonetiškai sutapdami, skiriasi morfologiškai – pirmuoju atveju yra kamieninis (balt.-) sl. **-os*, o antruoju turime fleksinį (balt.-) sl. **-os*, b) (balt.-) sl. **-ō̄s* yra tik fleksinis, o ne ir kamieninis⁴, vadinasi, c) jeigu fleksinio (balt.-) sl. **-ō̄s* > sl. **-ūs* virtimas, kaip minėta, tam tikru būdu sukėlė fleksinio (balt.-) sl. **-ō̄s* > sl. **-ūs* virtimą, tai dėl tų pačių dalykų nebūtinai šitaip turėjo rutuliotis kamieninis (balt.-) sl. **-os*⁵. Taigi kamieninis

¹ Tiesa, dėl sl. **-os* resp. **-on* tolimesnės evoliucijos yra keletas hipotezių, žr. O. Hujer, Slovanská deklinace jmenná, 12 tt. (ten pat literatūra); H. Schelesniker, Beiträge zur historischen Kasusentwicklung des Slavischen, Graz, 1964, 52 – 56 (ir literatūra). Iš tų hipotezių, mano nuomone, geresnė yra ta, ne vieno slavisto palaikoma, hipotezė, kuri fleksinių sl. **-os* resp. **-on* virtimą į s. sl. -*ъ* aiškina ne morfologiniu (fonomorfologiniu), o fonetiniu principu (kitas dalykas yra konkreiti tokios hipotezės argumentacija, plg., pvz., A. Селищев, Старославянский язык, I, Москва, 1951, 230; P. Arumaa, Urslavische Grammatik, Heidelberg, 1964, 113, 115).

² Be to, veikiamas, gal būt, ir tos aplinkybės, kad, SS balsių sistemai virstant į VS balsių sistemą resp. išnykstant ilgajam vidutinio pakilimo užpakalinės (ir priešakinės) eilės balsiui, trumpasis sl. *ō, netekęs oponento **ō̄*, galėjo šiek tiek (kad ir nežymiai) paplėtėti atviroje pozicijoje, vadinasi, – pasiaurėti uždaroje pozicijoje.

³ Tokia pozicija balsiui (balt.-) sl. *ō galėjo būti, rodos, tiek žodžio gale, tiek ir vidury.

⁴ Visai aiškus daiktas, kad slavai neturėjo kamieninio **-ō̄s*, t. y. s-kamienės formos su (balt.-) sl. **-ō̄s*.

⁵ Be to, kamieninio (balt.-) sl. **-os* virtimą į sl. **-us* galėjo stabdyti ir tas, kad apofoninio santykio sl. *ō : *ŏ (ši apofoninė pora yra labai reguliari) pamatu šis (balt.-) sl. **-os* nesunkiai ir vėliau galėjo būti suvokiamas kaip kamieninio **-es-* (be nom.-acc. sg., buvusio visose kitose formose) apofoninis variantas, t. y. **-os* (nulinė fleksija): **-es-*. Pagaliau visiems aišku, kad kamieninis (balt.-) sl. **-os* ir fleksinis (balt.-) sl. **-os* yra tas pats tik fo-

(balt.-)sl. *-os, nebūtinai turėdamos su fleksiniu (balt.-) sl. *-os virsti į sl. *-us, galėjo išriedėti į sl. *-os > s. sl. (neb)-o.

Visa tai, kas pasakyta apie slaviskųjų *ō bei *ē (dėl jų dvejų žr. dar § 23 tt), *ō bei *o tolimesnį likimą konsonantinio resp. sonantinio uždarmo pozicijos žodžių gale, t. y. prieš *-s ir *-n bei *-r¹ – fleksinėse (fl.) ir kamieninėse (kam.) morfemose – galima apibendrinti taip, kaip rodo lentelė (žr. p. 35)².

Šia proga prie visa to reikėtų pridurti keletą žodžių apie slavų užpakalinės eilės balsių dėl „jotacijos“ virtimą priešakinės eilės balsiais. Šiaip ar taip, svarbiausiu šios problemos klausimu galima laikyti: kada prasidėjo toks virtimas? Į tai atsakyti tuo tarpu galėčiau tik tiek – pasiūlyti tokią, gana neapibrėžtą, minėto virtimo reliatyviąją chronologiją: toks užpakalinės eilės balsių virtimas slavų „prokalbėje“ galėjo prasidėti bent jau ne anksčiau, kaip VS balsių sistemos epocha (tur būt, ir gerokai vėliau už ją). Jeigu šis virtimas būtų prasidėjęs anksčiau, negu VS balsių sistemos epocha, t. y. SS balsių sistemos epochoje, tai, pvz., iš (balt.-) sl. *-os (o-kamieno nom. sg.) turėtume, matyt, ne s. sl. (mōž)-b, o s. sl. °(mōž)-e (nom. sg.).

§ 23. Po visa to reikėtų vėl sugrįžti prie §§ 18–20 ir dar ši tą pridurti apie kamieninių *-n resp. *-r, ėjusių po ide. *-ō- ir *-ē-, nukritimą ne tik baltų bei slavų, bet ir atitinkamose kitose indoeuropiečių kalbose. Kaip jau minėta, lie. (akm)-uō < ide. *-ōn (= gr. ἄκμ-ων) = s. sl. (kam)-y kamieninį ide. *-n prarado ne indoeuropiečių ir ne baltų-slavų „prokalbėse“, o kur kas vėliau – jau „atskirose“ baltų ir slavų kalbose. Dėl to reikia manyti, kad ir got. (gum)-a < ide. *-ōn (ar ide. *-ēn) = s. ind. (aśm)-ā = lot. (hom)-ō ir kt. neteko šio ide. *-n ne indoeuropiečių prokalbėje, o atitinkamose atskirose indoeuropiečių tarmėse. Galima spėti, kad kamieninio ide. *-n po ide. *-ō- nukritimas

netiškai, o ne morfologiškai. Kalbant apie (balt.-) sl. *-os (fleksinė morfema) > sl. *-us > s. sl. (vbk)-z ir (balt.-) sl. *-os (kamieninė, t. y. priesaginė morfema) > s. sl. *-os > s. sl. (neb)-o virtimus, primintina, kad tas pats garsų junginys, eidamas skirtingomis morfemomis, vėliau gali fonetiškai ir išsiskirti: palyginimui primintina tai, kad tas pats garsų junginys (balt.-) sl. *-ōn skirtingose morfemose vėliau rutuliojosi nevienodai (žr. § 17 tt.).

¹ Tradicinis teiginys, kad baltai bei slavai atitinkamais atvejais seniau bus turėję galinį *-t resp. *-d, kuris, sakoma, labai anksti išnykęs, man rodos, nėra neginčytinas (apie keletą tokių atvejų [žr.] toliau atitinkamuose morfologijos skyriuose), plg. B. H. Toporov, О некоторых архаизмах балтийского глагола, – International Journal of Slavic Linguistic and Poetics, V (1962), 31–57. Jeigu toks (balt.-) sl. *-t resp. *-d kur nors ir buvo, tai jis turėjo išnykti kur kas anksčiau, negu, pvz., *-s (šitai mano visi), greičiausiai dar gerokai prieš VS balsių sistemos epochą. Vadinasi, bent jau vėlyvaisiais SS balsių sistemos epochos laikais žodžio gale iš priebalsių, matyt, tegalėjo ir būti tik *-s, *-n, *-r; čia nėra išimtis ir tipo su galiniu (balt.-)sl. *-ns (pvz., acc. pl. fleksijoje) atvejai, bet apie tai plačiau bus kalbama morfologijos skyriuje. Žr. dar 3 išn. 72 p.

² Dėl lentelėje pateiktosios o-kamienės instr. pl. fleksijos sl. *-ōs žr. § 129.

Reliatyviai parinktos epochos:					
I epocha	II epocha	III epocha	IV epocha	V epocha	VI epocha
SS balsių sistemos epocha	VS balsių sistemos epocha	Kamieninių * <i>n</i> , * <i>r</i> nukritimo epocha	Tautosilabinių ilgumų sutrumavimo epocha	Visiškos delabializacijos epocha	S. sl. epocha
Konsonantinio bei sonantinio uždarumo pozicijos žodžio galas, pvz.:					
<i>o</i> -kamiens instr. pl. (fl.)	*- <i>ōs</i> ¹	*- <i>ūs</i>	*- <i>ūs</i>	*- <i>y(s)</i>	- <i>y</i>
<i>o</i> -kamiens gen. pl. (fl.)	*- <i>ōn</i> ¹	*- <i>ūn</i>	*- <i>un</i>	*- <i>ṽ(n)</i>	- <i>ṽ</i>
<i>n</i> -kamiens nom. sg. (kam.)	*- <i>ōn</i> ¹	*- <i>ū</i>	*- <i>ū</i>	*- <i>y</i>	- <i>y</i>
<i>r</i> -kamiens nom. sg. (kam.)	*- <i>ēr</i> ¹	*- <i>ī</i>	*- <i>ī</i>	*- <i>ī</i>	- <i>ī</i>
<i>ā</i> -kamiens gen. sg. (fl.)	*- <i>ōs</i> ¹	*- <i>ōs</i>	*- <i>ōs</i>	*- <i>y(s)</i>	- <i>y</i>
<i>ā</i> -kamiens acc. sg. (fl.)	*- <i>ōn</i> ²	*- <i>ōn</i>	*- <i>on</i>	*- <i>on</i>	- <i>Ń</i>
<i>o</i> -kamiens nom. sg. (fl.)	*- <i>os</i> ²	*- <i>us</i>	*- <i>us</i>	*- <i>ṽ(s)</i>	- <i>ṽ</i>
<i>s</i> -kamiens nom.-acc. sg. (kam.)	*- <i>os</i> ²	*- <i>os</i>	*- <i>os</i>	*- <i>o(s)</i>	- <i>o</i>
<i>o</i> -kamiens acc. sg. (fl.)	*- <i>on</i> ⁴	*- <i>un</i>	*- <i>un</i>	*- <i>ṽ(n)</i>	- <i>ṽ</i>

¹ Randamas (tiksliau: paliudytas) tik žodžio gale.

² Jis (kaip ir atitinkami kiti ilgieji diftongai) gali būti ir žodžio vidury.

³ Šitas garsų junginys galimas ir žodžio vidury.

⁴ Jis (kaip ir kiti trumpieji diftongai) galimas tiek žodžio gale, tiek ir jo vidury. Be to, žr. 10 išn. 280 p.

baltų (ir ne tik baltų, žr. toliau) kalbose yra atitinkamai susijęs su kamieninio ide. *-n nukritimu ir po ide. *-ē-: ide. *-ēn (gr. ποικι-ήν) > balt. *-ēn > lie. (om)-ē „Verstand, Intellekt“ (žr. § 11)¹, plg. ide. *-ōn (=gr. -ων) > balt. *-ōn > lie. (akm)-uō (žr. § 11). Pagaliau esu linkęs galvoti, kad kamieninio ide. *-n po ide. *-ō/ē- išnykimas neatskirtinas ir nuo kamieninio ide. *-r po tų pačių ide. *-ō/ē- išnykimo: ide. *-ōr (=lo. sor-or < ide. *-ōr, žr. toliau) > balt. *-ōr > lie. (ses)-uō resp. ide. *-ēr (=gr. μήτ-ηρ) > balt. *-ēr > lie. (mót)-é (žr. § 11) = la. (māt)-e, pr. E (moth)-e ir kt., plg. s. ind. (māt)-ā ir t. t. Tai, kad baltų kalbose kamieniniai ide. *-n ir *-r po ide. *-ō/ē- > balt. *-ō/ē- išnyko maždaug tais pačiais laikais (bent jau ne visiškai skirtingose epochose), rodos, liudija ir patys baltų-slavų duomenys – balt.-sl. *-ōn > lie. (akm)-uō: balt.-sl. *-ēr > lie. (mót)-é = balt.-sl. *-ōn > s. sl. (kam)-y: balt.-sl. *-ēr > s. sl. (mat)-i. Patį virtimą (ide. *māt-ēr >) sl. *-ēr (žr. § 15, plg. § 11) > *-īr > *-ī > s. sl. (mat)-i², kaip jau iš dalies minėta (žr. § 20), aiškinu panašiai, kaip ir virtimą sl. *-ōn > *-ūn > *-ū > s. sl. (kam)-y (žr. §§18–20): SS balsių sistemai pereinant į VS balsių sistemą, šiuo atveju, balsiams sl. *ē : *ē virstant į sl. *ē atviroje pozicijoje, sonantinio bei konsonantinio uždarumo pozicijoje³ šitie sl. *ē : *ē nesineutralizavo, t. y. sl. *ē neplatėjo (sl. *ē kryptimi), vadinasi, jis turėjo siaurėti – sutapti su sl. *ī⁴. Šitai spėjant, kaip jau minėta, išeina, kad slavai kamieninį ide. *-r po ide. *-ē > sl. *-ē-, kaip ir kamieninį ide. *-n po ide. -ō- > sl. *-ō-, prarado jau SS balsių sistemai išvirtus į VS balsių sistemą. Kada šio pozicijos kamieninį ide. *-r ir *-n numetė baltai, sunku pasakyti⁵; šitai įvyko, gal būt, a)

¹ Dėl lie. (om)-ē < ide. *-ēn žr. Pr. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius, 1943, 46.

² Tiesa, dėl šito s. sl. -i (mat-i) kilmės yra įvairių nuomonių, iš kurių nė viena nėra visuotinai priimta. Labiau paplitusi hipotezė, besiremianti atitinkamais priegaidės argumentais, taip pat yra abejotina, plg. П. С. Кузнецов, Очерки по морфологии праславянского языка, 29.

³ Tokia pozicija šiam sl. *ē buvo tik žodžio gale, žr. § 40.

⁴ Dėl to plg. T. Milewski, Rozwój fonetyczny wygłosu prasłowiańskiego, – Slavia, XI (1932) 13–14. Kadangi atvejai kur sl. *ē būtų sonantinio bei konsonantinio uždarumo pozicijoje (kuri šiam sl. *ē, kaip ir sl. *ō, ieškotina tik žodžio gale, žr. § 40), rodos, labai reti, tai nereikėtų stebėtis, kad slavų kalbose labai maža pavyzdžių, turinčių s. sl. i iš ide. *ē > balt.-sl. *ē: dėl panašių aplinkybių slavai ne ką daugiau pavyzdžių teturi ir su s. sl. y iš ide. *ō > balt.-sl. *ō.

⁵ Nes SB sistemos balsis balt. *ē, preliminariai remiantis bent jau dabartinės lietuvių kalbos tarmių duomenimis, VB balsių sistemoje yra sutapęs su balt. *ē taip, kad jis nepaliko „relevantinių“ savo raidos pėdsakų (žr. § 11), – kitaip, negu kad SS sistemos balsis (balt.-) sl. *ē, šiai sistemai išvirtus į VS balsių sistemą; plg. lie. (mót)-é [< balt. (-sl.) *-ē-(r) < ide. *-ē-(r)] = lie. (d)-ē-(ti) [< balt. (-sl.) *-ē- < ide. *-ē-], bet s. sl. (mat)-i [< (balt.-) sl. *-ē-(r) < ide. *-ē-(r)] ≠ s. sl. (d)-ē-(ti) [< (balt.-)sl. *-ē- < ide. *-ē-].

dar prieš (pat) virstant SB balsių sistemai į VB balsių sistemą¹ – (ide. *-ēr>) balt. *-ēr>*ē>*ē (VB balsių sistema)> lie. (mót)-ė arba ir b) po SB balsių sistemos į VB balsių sistemą išvirtimo – (ide. *-ēr>) balt. *-ēr>*ēr (VB balsių sistema)>*ē> lie. (mót)-ė [ide. *-ōn> balt. *-ōn>*ō> lie. (akm)-uō virtimas šitokiai chronologijai mažai ką teduoda²]. Kaip ten bebūtų, iš viso to matyti, kad ne tik kamieninis balt. *-ōn> lie. (akm)-uō=sl. *-ōn> s. sl. (kam)-y, bet ir jam atitinkama raidos paralele³ einantis kamieninis balt. *-ēr> lie. (mót)-ė=sl. *-ēr> s. sl. (mat)-i, matyt, rodo, kad kamieniniai sonantai (*-n, *-r^A) po ide. *-ō/ē-> balt.-sl. *-ō/ē- išnyko ne (bendra)indoeuropietiškais ir ne (bendra)baltoslavaiškais laikais (kitaip turėtume s. sl. *mat-ě, *kam-a, plg. § 19), o kur kas vėliau (tačiau dar prieš tautosilabinių ilgumų sutrumpėjimo epochą, žr. § 20).

§ 24. Tiesa, iš kamieninių balt.-sl. *-ō/ēn ir balt.-sl. *-ō/ēr, t. y. iš kamienio modelio balt.-sl. *-ō/ēn/r senojoje slavų kalboje turime paliudytą tik balt.-sl. *-ōn (> s. sl. kam-y ir kt.) ir balt.-sl. *-ēr (> s. sl. mat-i ir kt.)⁵ – senoji slavų kalba (rodos, ir kitos slavų kalbos), neturėdama lie. (ses)-uo [< balt. (-sl) *-ōr< ide. *-ōr] ir lie. (om)-ě [< balt. (-sl.) *-ēn< ide. *-ēn] tipo žodžių resp. morfemų, suprantama, negali paliudyti ir (balt.-) sl. *-ōr bei (balt.) -sl. *-ēn. Tiesa, pastaruosius kamieninius diftongus slavai iki tam tikro laiko, gal būt, galėjo ir turėti⁶. Jeigu suponuojamieji sl. *-ōr (= lie. ses-uō, s. ind. svas-ā; gr. -ωρ) ir sl. *-ēn (= lie. om-ě, toch. B -urs-e?, s. ind. rāj-ā, gr. ποιμ-ήν) būtų pasiekę senąją slavų kalbą, tai, atsižvelgdami į atitinkamus anksčiau mano dėstytus samprotavimus ir į evoliucinių rezultatų santykį s. sl. (kam)-y (< balt.-sl. *-ōn): lie. (akm)-uō (< balt.-sl. *-ōn) = lie. (ses)-uo (balt.-sl. *-ōr): s. sl. x₁ (< balt.-sl. *-ōr) resp. s. sl. (mat)-i (< balt.-sl. *-ēr): lie. (mót)-ė (< balt.-sl. *-ēr) = lie. (om)-ě⁸ (< balt.-sl.

¹ Šiuo atveju galima būtų manyti, kad minėti kamieniniai sonantai po balt.-sl. *-ē (< ide. *-ē-) baltuose nukrito dar SB balsių sistemos epochoje (matyt, prieš pat SB balsių sistemai virstant į VB balsių sistemą), vadinasi, anksčiau, negu slavuose, arba, – kad SB balsių sistema į VB balsių sistemą virto vėliau, negu SS balsių sistema į VS balsių sistemą.

² Nes SB sistemos balsis balt. *-ō, „išliko“ ir VB balsių sistemoje.

³ Plg. T. Milewski, op. cit., 31.

⁴ Teoriškai yra galimi ne vien šie (kamieniniai) sonantai, plg., pvz., graikų kalboje – (πειθ)-ώ (nom. sg.) greičiausiai iš *-ōi (su kamieniniu *-i), plg. §§ 131–133, 151.

⁵ Betgi nuo to pats modelis balt.-sl. *-ō/ēn/r nesuyra.

⁶ Beje, ir lietuvių kalboje išliko, rodos, tik vienas pavyzdys su balt. (-sl.) *-ōr, lie. ses-uō. Lietuvių daiktavardžiai su balt. (-sl.) *-ēn (nom. sg.), t. y. lie. om-ě tipo žodžiai dabar yra kaitomi pagal ē-kamieną, plg. net lie. tarm. dukt-ě [< balt. (-sl.) *-ēr], -ēs (gen. sg.) ir t. t.

⁷ A. J. Windekens, Études de morphologie tocharienne II: les origines indo-européennes des noms en -e (B), – Orbis, XV, 1 (1966), 257 t.

⁸ Dar kartą norėtusi pabrėžti, kad lie. (om)-ě< balt. (-sl.) *-ēn< ide. *-ēn (šito lie. -ė kildinimas iš ide. *-ēn yra, rodos, visiškai patikimas) raida turi aiškų panašumą su raida.

*-ēn): s. sl. x_2 (< balt.-sl. *-ēn), iš visa to lauktume, tur būt, tokio x_1 ir x_2 evoliucinio rezultato senojoje slavų kalboje: x_1/x_2 =(ide. *-ō/ēn/r >) sl. *-ōr/*ēn > *-ūr/*-īn > *-ū/*-ī > s. sl. *-y/*-i, plg. (tas pats ide. *-ō/ēn/r >) sl. *-ōn/*-ēr > *-ūn/*-īr > *-ū/*-ī > s. sl. -y/-i (=s. sl. kam-y/mati). Kadangi iš balt.-sl. *-ēn (=gr. αὐ-χ-ήν) šiaipjau lauktume s. sl. *-i (=lie. om-ē, plg. s. ind. rāj-ā), tai n-kamienį nom. -acc. sg. neutr. s. sl. -ę formatyvą, man rodos, geriau kildinti iš sl. *-in ar *-ēn¹ (dėl šio kildinimo toliau žr. § 131 tt.).

§ 25. Pagaliau dar keletas pastabų dėl SB ir SS balsių sistemų (§ 9 ir § 15) ir pirmiausia dėl AB balsių sistemos (§ 8), kuriai slaviškojo analogo – AS (=ankstyvoji slaviška) balsių sistema – anksčiau taip ir nesu pateikęs (žr. § 15). Reikia pabrėžti: jeigu VB balsių sistemos rekonstrukcija (§ 7), bent mano [nuomone, nėra taipjau sunki, tai šito negalima pasakyti apie senesnius laikus ir ypač apie tą epochą, kai baltai „skilo“ iš indoeuropiečių, nors visiems aišku, kad pastarosios epochos vokalizmo – AB balsių sistemos – nustatymas turi didelę reikšmę, aiškinant visą tolimesnę baltų vokalizmo istoriją. Kitaip sakant, § 9 pateiktoji AB balsių sistema (t. y. jos rekonstrukcija) nėra neginčytinas dalykas pirmiausia dėl tos, iki šiol laikytinos objektyvia, priežasties, kad bet kokia iki šiol pateiktoji (bendra)indoeuropietiškosios balsių sistemos hipotezė, vadinasi, ir labiausiai įsigalėjusi (tradicinė) trikampės sistemos hipotezė (kuria, tiesa, ir aš pats remiuosi, žr. § 7), nėra neginčytina². Iš tų hipotezių, gal būt, daugiau dėmesio verta J. Kuryłowicziaus hipotezė (paremta laringalų teorija). Anot J. Kuryłowicziaus, indoeuropiečių vokalizmo sistemoje balsis (ide.) *ā esąs „naujas“, palyginti su ide. *ō ir *ē: a) pietiniame indoeuropiečių (graikų,

lie. (mót)-ē < balt. (-sl.) *-ēr < ide. *-ēr: lie. (ses)-uō < balt. (-sl.) *-ōr < ide. *-ōr resp. lie. (akm)-uō < balt. (-sl.) *-ōr < ide. *-ōn. Tai sakydamas, šiuo atveju noriu pabrėžti šit ką: jeigu iš ide. *-ēn ≠ ide. *-ēr atsirado ne lie. *(om)-ę ≠ lie. *(mot)-ēr [$< *-en \neq *-er$ (trumpėjimas) < < balt. *-ēn ≠ balt. *-ēr < ide. *-ēn ≠ ide. *-ēr] ar kas nors kita, o būtent tik lie. (om)-ē = lie. (mot)-ē (kaip ir apskritai iš kamieninio ide. *-ō/ēn/r atsirado lie. -uo/ē), tai anksčiau minėtieji mano samprotavimai apie ide. *-ēr > lie. (mot)-ē (ir ide. *-ēr > s. sl. mat-i) raidos fonetika, suprantama, turi tikti ir kalbant apie ide. *-ēn > lie. (om)-ē raidos fonetiką.

¹ Kildinant s. sl. (im)-ę iš sl. *-ēn, nesinorėtų nutylėti, pvz., P. Kuznecovo žodžių: Šis s. sl. -ę (n-kamieno nom.-acc. sg. neutr.) „может восходить лишь к *-ēn [=sl. *-ēn. – V. M.], так как конечное -en с кратким e фонетически должно было дать e“ (П. С. Кузнецов, Очерки по морфологии праславянского языка, 30). Tačiau iš kurgi žinoma, kad sl. *-en turėjo virsti į (s. sl.) -e? Čia P. Kuznecovas turi galvoje, matyt, s. sl. (kamen)-e (loc. sg.), jo (kaip ir kai kurių kitų slavistų) kildinamą iš *-en, nusižiūrint į lie. (rañkof)-e (loc. sg.) < *-ēn (П. С. Кузнецов, op. cit., 45, 27). Betgi *-n nukritimas šiuo atveju [be to, lietuvių kalbos diftongas *-ēn čia yra akūtinis, o to negalima įrodyti minėtam s. sl. (kamen)-e (loc. sg.)], kaip ir kitais žodžio galo atvejais, lietuvių kalboje yra aiškiai kitokio pobūdžio, negu senovės slavų kalboje; s. sl. (kamen)-e yra greičiausia ne iš sl. *-en, o kitokios kilmės, žr. § 138.

² Plg. Сравнительная грамматика германских языков, II, 81.

lotynų ir kt.) areale (=PA ide.) junginiai ide. * $\partial_2\delta$ ir * $\partial_4\delta$ virtę į (ide.) * $\tilde{a}$, junginiai ide. * $\partial_2\partial$ ir $\partial_4\partial$ virtę į (ide.) * $\tilde{a}$ prieš priebalsius ir į (ide.) * $\tilde{a}$ – prieš balsius, b) šiauriniame indoeuropiečių (baltų, slavų, germanų ir kt.) areale (=ŠA ide.) junginiai ide. * $\partial_2\delta$ ir * $\partial_4\delta$, išskritus laringalams, sutapę su ide. * ∂ ¹. Priimant šią hipotezę, galima būtų suponuoti tokias trumpųjų balsių sistemas:

ŠA ide.		PA ide.			
u	i	u	o	e	i
o	e				
		a			

Jeigu ši hipotezė apie ŠA ide. ir PA ide. trumpųjų balsių sistemas iš tikrųjų turi pamato², tai dėl ŠA ide. ir PA ide. ilgųjų balsių sistemų pridurtina štai kas. Laringalų nykimo metu nevienodai (anot minėtos hipotezės) besiformuojančios šios – ŠA ide. ir PA ide. – trumpųjų balsių sistemos atitinkamai negalėjo neturėti kokybinės koreliacijos poveikio tuo pačiu metu besiformuojančioms ŠA ide. ir PA ide. ilgųjų balsių sistemoms arba, kitaip sakant, laringalų nykimo metu atsirandančios ŠA ide. ir PA ide. ilgųjų balsių sistemos dėl minėtos priežasties nebūtinai turėjo taip pat pasidaryti visiškai vienodos: a) greta PA ide. * $\tilde{a}$ (vidurinės eilės žemutinio pakilimo nelabializuotas trumpasis balsis) galėjo atsirasti tos pačios kokybės ilgasis koreliatas – PA ide. * $\tilde{a}$ ir b) greta ŠA ide. * δ (nevidurinės ir nepriešakinės eilės neaukštutinio ir nevidutinio pakilimo³ labializuotas⁴ trumpasis balsis) atsirado, tur būt, ne ŠA ide. * $\tilde{a}$, bet nevidurinės ir nepriešakinės eilės neaukštutinio ir nevidutinio pakilimo labializuotas⁴ ŠA ide. ilgasis balsis⁵ – ŠA ide. * $\tilde{\partial}$. Visa tai sakydamas, turiu galvoje tai, kad dėl minėtų priežasčių suponuotinos, tur būt, tokios ŠA ide. ir PA ide. ilgųjų balsių sistemos:

ŠA ide.			PA ide.		
$\tilde{u}$	$\tilde{i}$	$\tilde{e}$	$\tilde{u}$	$\tilde{o}$	$\tilde{e}$
$\tilde{\partial}$	$\tilde{\partial}$	$\tilde{\partial}$	$\tilde{\partial}$	$\tilde{\partial}$	$\tilde{\partial}$

¹ J. Kuryłowicz, L'apophonie en indo-européen, 166 tt.

² „При всей дискуссионности ряда вопросов, связанных с проблемой реконструкции процессов развития общиндоевропейского вокализма, гипотеза Е. Куриловича [т. у. ċia mano minima J. Kuryłowicziaus hipotezė. – V. M.] представляется весьма вероятной, поскольку бесспорным является особое положение гласного *a* в системе индоевропейского краткого вокализма“ – Сравнительная грамматика германских языков, II, 83 (išretinta mano. – V. M.).

³ Tiksliau variant, vidutinio pakilimo balsis pačioje ŠA ide. trumpųjų balsių sistemoje visiškai neegzistavo.

⁴ Atsargiau pasakius: matyt, atitinkamai labializuotas.

⁵ Nes ŠA ide. * δ , kaip „vidutinio“ pakilimo balsis, galėjo būti jau ir anksčiau, plg. J. Kuryłowicz, L'apophonie en indo-européen, 167.

Vadinasi, ŠA ide. ilgųjų ir trumpųjų balsių sistema maždaug sutaptų su § 8 pateiktąja (hipotetine) AB balsių sistema α . Šitaip spėjant, AB balsių sistema $\alpha =$ ŠA ide. balsių sistema būtų pati ankstyviausia (po laringalų išnykimo) ne tik baltams, bet, pvz., ir slavams su germanais. Germanų „prokalbėje“ balsis ŠA ide. * $\bar{o}$ galėjo anksti sutapti su ŠA ide. * $\bar{o}^1$ ir dėl to ŠA ide. balsių sistema čia galėjo anksti persiformuoti į nesunkiai suvokiamos struktūros ankstyviausiąją germaniškąją balsių sistemą²; baltų ir slavų „prokalbėje“ ši ŠA ide. balsių sistema galėjo riedėti ne ŠA ide. * $\bar{o}$ išnykimo, bet priešakinio šiam ŠA ide. * $\bar{o}$ oponento atsiradimo kryptimi, t. y. į SB=SS balsių sistemą (žr. §§ 9, 15). Šitaip galvojant, gal būt, jau reikėtų atitinkamai reviduoti ne tik AB balsių sistemą β (§ 9), bet ir jos pačios atsiradimo chronologiją, vadinasi, taip pat ir sisteminę priežastis bei chronologiją to, bent jau baltų kalbose, man rodos, neabejotinai vykusio proceso, kuris balsį ide. * $\bar{o}$ tam tikrais baltų senovės laikais kirčiuotoje pozicijoje išvertė į balt. * $\bar{p} > \text{pr. } \bar{o}$ (III)³ = lie. $uo = la. uo$, o nekirčiuotoje – į balt. * $\bar{o} > \text{pr. } \bar{a}$ (III)³ = lie. $o = la. \bar{a}$ (žr. § 12 tt.).

B. IŠ DIFTONGŲ ISTORIJOS

§ 26. Ankstyvesniųjų paragrafų atitinkamose vietose jau buvo minėta, kad baltų-slavų (ir ne tik jų) konsonantinio bei sonantinio uždarumo pozicija balsiams balt.-sl. * $\bar{p}$ ir * $\bar{q} < \text{ide. } * \bar{o}$ ir * $\bar{e}$, taip pat konsonantinio uždarumo pozicija balsiui balt.-sl. * $\bar{o} < \text{ide. } * \bar{a}$ yra buvusi tik žodžio gale. Šiuo tarpu, nekalbėdamas, kodėl taip yra atsitikę (žr. § 40), norėčiau plačiau aptarti sonantinio uždarumo pozicijos balsių balt.-sl. * $\bar{p}$ ir * $\bar{q} < \text{ide. } * \bar{o}$ ir * $\bar{e}$, t. y. diftongų balt.-sl. * $\bar{p}R$ ir * $\bar{q}R < \text{ide. } * \bar{o}R$ ir * $\bar{e}R$ ($R =$ bet koks sonantas: * r , * l , * m , * n , * i , * u) visus galimus atvejus. Apie fleksinį ide. * $\bar{o}n > \text{balt.-sl. } * \bar{o}n$ (§ 17 tt.) ir apie kamieninius ide. * $\bar{o}/\bar{e}n/r > \text{balt.-sl. } * \bar{p}/\bar{q}n/r$ (§§ 18–20) jau buvo kalbėta, tiesa, nepaaiškinant priežasčių, kodėl baltų bei slavų ir atitinkamose kitose indoeuropiečių kalbose kamieniniai (ide.) * $\bar{n}/r$ čia yra nukritę. Į šį klausimą atsakyti nėra lengva, nors pats faktas, kad šie sonantai čia yra buvę ir, be to, kad jie nukritę gerokai vėliau, negu (bendra)indoeuropietiškoji epocha (§ 19), man rodos, vargu ar abejotinas (žr. § 18 tt.). Šios pozicijos kamieninių sonantų (ide. * $\bar{n}/r$), buvusių

¹ Su ŠA ide. * $\bar{o}$ germanuose sutapti galėjo šis ŠA ide. * $\bar{o}$, gal būt, net prieš pat savo atsiradimą (kitaip sakant, šis ŠA ide. * $\bar{o}$ germanuose iš viso galėjo neatsirasti)?

² Kad ne tik germ. * $\bar{o}$ (iš įprastai suponuojamųjų ide. * $\bar{o}$ ir * $\bar{a}$), bet ir germ. * $\bar{o}$ (vėliau virtęs į germ. * $\bar{a}$) galėtų būti pragermaniškosios, tiksliau sakant, bendragermaniškosios senovės dalykai, žr. Сравнительная грамматика германских языков, II, 82 tt., 118.

³ Po priebalsių ne LG.

žodžio gale, nukritimas gali būti aiškinamas išorinio sandhi veikimu¹. Betgi vien juo vargu ar išsprendžiama ši problema, juk tos pačios pozicijos fleksinis sonantas ide. *n (*m) formoje lie. tarm. (*vilk*)-ūn (gen. pl.) < ide. **-ōn* dėl sandhi nenukrito iki šių dienų (žr. § 18). Čia pirmiausia vėl primintina, kad fonetiškai tie patys garsų junginiai, būdami skirtingose žodžio galo morfemose, nebūtinai ir vėliau turi fonetiškai sutapti (žr. § 19 tt.). Atsargiai spėtina, kad sandhi veikimą – kamieninio (pvz.) ide. *n po ide. **-ō-* (**-ē-*) išnykimą – ir sandhi neveikimą – fleksinio ide. *n (*m) po ide. **-ō-* neišnykimą – nuo tam tikros epochos atitinkamose indoeuropiečių kalbose apsprendė struktūrinės (fonomorfologinės) priežastys, pvz.: jeigu fleksinis ide. *n po ide. **-ō-* negalėjo pasidaryti morfologiškai redundanciniu (избыточный)², tai tokiu kamieninis ide. *n (bei **-R*) po ide. **-ō-* (**-ē-*) kaip tik galėjo pasidaryti³. Čia pat pridurtina, kad redundancijos atsiradimas, tur būt, dar nereiškia, kad redundancija būtinai ir tuojau pat turi būti pašalinta. Redundancijos, šiuo atveju kamieninių **n/r* po ide. **-ō/ē* pašalinimą resp. nepašalinimą galėjo „galutinai“ apspręsti atitinkamų indoeuropiečių kalbų atitinkamos pačių fonomorfologinių struktūrų ypatybės, plg., pvz. (ide. **-ōn* >), gr. (ἄκμ)-ων ir lie. (*akm*)-uō. Pašalinant redundanciją kamieniniuose ide. **-ō/ēn/r*, gali ne tik nukristi kamieniniai (redundanciniai) **n/r* (lie. *akm-uō*, *ses-uō*, *om-ē*, *mót-ē*, s. ind. *māt-a* ir kt., žr. § 23), bet ir sutrumpėti kamieniniai (ide.) **-ō/ē-*, išlaikydami kamieninius **r/n* (tokiu atveju redundancija būtų šių kamieninių diftongų ilgumas). Gal būt, tokio spėjimo laikantis, aiškintina raida, pvz.: lot. (*māt*)-*ēr* < ide. **-ēr* (= lie. *mót-ē*), lot. *sor-ōr* < ide. **-ōr* (= lie. *ses-uō*) ir kt. – lot. (*hom*)-*ō* < ide. **-ōn* (= lie. *akm-uō*) ir pan.⁴ Remiantis minėtu spėjimu,

¹ Plg. N. Trubetzkoy, La forme slave du nominatif-accusatif singulier des thèmes neutres en *-en-*, MSLP XX (1922, fasc. 6) 254: „*-ōn* et *-ō* alternant entre elles selon les conditions du sandhi exterieur“. Iš pastarųjų laikų darbų plg. W. R. Schmalstieg, Slavic *o*- and *ā*-Stems Accusativs, – Word, XXI, 238: „I propose, however, that in Balto-Slavic all long final vowels before sonant had one of two possible developments depending upon sentence sandhi. If the following word began with a vowel, the final sonant was dropped (cf. Lith. *akm-uō* „stone“, *duktē* „daughter“, *mótē* „woman“)“.

² Plg. *o*-kamienėje paradigmoje opoziciją tarp balt.-sl. **-ōn* (gen. pl.) ir balt.-sl. **-ō̄* (dat. sg., žr. § 66 tt.), kurioje fleksinis *n yra aiškiai „būtinasis“ (neredundancinis).

³ Plg. *n*-kamienėje paradigmoje opoziciją tarp balt.-sl. **-ōn* (nom. sg.) ir balt.-sl. **-en-es* (resp. *-on-es*, gen. sg.) ir kt. arba *r*-kamienėje paradigmoje opoziciją tarp balt.-sl. **-ēr* (nom. sg.) ir balt.-sl. **-er-es* ir kt. (apie tokių vardažodžių kamiengalio apofoniją žr. J. Kuryłowicz, L'apophonie en indo-européen, 59 tt.). Čia forma su balt.-sl. **-ō/ēn/r*, oponuojant ją visų kitų linknių formoms, yra visiškai kontrastinė ir be kamieninio sonanto, kitaip sakant, čia **-n* nėra „būtinasis“ (vadinasi, jis yra redundancinis).

⁴ Atkreiptas dėmesys į tai, kad lotynų (italikų) kalboje sonantas *r* yra, rodos, apskritai „pastovesnis“, negu *n* ar *m*.

beliktų galvoti, kad vienu (lot. *māt-ēr* < ide. **-ēr*, lot. *sor-ōr* < ide. **-ōr*) ir kitu (lot. *hom-ō* < ide. **-ōn*) atveju atitinkamą redundanciją fonomorfologinė struktūra pašalino ne (bendra)indoeuropietiškaisiais, o lotyniškaisiais ar italikiniais laikais.

Tiesa, ir be šios hipotezės galima, atsižvelgiant į tai, kas pasakyta § 19, manyti, kad lo. (*hom*)-*ō* numetė kamieninį **-n* ne (bendra)indoeuropietiškaisiais, o greičiausia lotyniškaisiais ar italikiniais laikais.

§ 27. Vadinasi, baltų-slavų tarmėse diftongai ide. **ō/ēR*, turintieji *R = *n* ir **r*, atsispindi pirmiausia kaip kamieniniai diftongai *R*-kamienėse nom. sg. formose, gana anksti netekusiose šito *R* (žr. aukščiau), t. y. tipo lie. (*akm*)-*uō*, (*ses*)-*uō*, (*mót*)-*ē*, (*om*)-*ē* formose. Patys kamieniniai ide. **-ō/ē-* (**-ō/ēR*) yra, laikantis seniai visiems žinomos nuomonės, greičiausia pailgintas kamieninių ide. **-o/e-* (**-o/eR*) laipsnis. Teoriškai galimais laikytini kamieniniai diftongai ide. **-ō/ēR* ne tik su *R = *-n/r*, bet ir su *R = visi kiti sonantai*, plg. pvz., gr. (πειθ)-*ώ* „Überredung“ < **-ōi*. Tačiau bent jau baltams ir slavams tokia galimybė pasilieka, matyt, tik teoriška, o ne praktiška: baltų ir slavų tarmės bei rašytiniai paminklai mums paliudija raidą (tiksliau, – jos rezultata) tik tokių kamieninių diftongų¹ ide. **-ō/ēR* (nom. sg.), kurių antrasis sandas yra ide. **-n/r²*. Tiesa, la. *gùovs* „Kuh“ baltų-slavų arealui, gal būt, suponuoja kamieninį (tiksliau, – kamieninį-šakninį) diftongą ide. **(g^k)-ōu(s)*³, t. y. kamieninį ide. **-ō/(ē)R*, kur *R = *y*. Tačiau la. *g-ùov-s* < **g-uov-is* yra nom. sg. formos morfologinis naujadaras (panašiai kaip lie. *mót-er-is* nom. sg. vietoj lie. *mót-ē* < ide. **-ēr*), turintis heterosilabinį „diftongą“ la. **(g)-uov-(is)*, kuris ne fonetiškai, o tik morfologiškai gali būti kildinamas iš diftongo (tautosilabinio junginio) ide. **(g^k)-ōu-(s)*. Vadinasi, iš la. *g-ùov-s* dar negalima pasakyti, kaip riedėjo baltų ir slavų areale kamieninis diftongas ide. **-ō/(ē)R* su *R = *y*, t. y. kamieninis nom. sg. for-

¹ T. y. tautosilabinių junginių.

² P. Arumaa galvoja, kad lie. tarm. *žm-uoī* ir pr. *sm-oy* esą kilę iš ide. **-ōi* – P. Arumaa, *L'homme et la terre*, – *Lingua viget (commentationes Slavicae in honorem V. Kiparsky)*, Helsinki, 1965, 17. Šia hipoteze sunku patikėti jau vien dėl to, kad ji visai nepaaiškina, kodėl kamieninis P. Arumaa'o suponuojamasis sonantas **-i* po ide. **-ō* (lie. tarm. *žm-uoī*) nenukrito, o visais kitais atvejais tokios pozicijos kamieniniai sonantai, pvz., lietuvių kalbos tarmėse jau seniai yra išnykę. Dėl to patikimiau sakyti, kad šie lie. tarm. *žmuoi*, pr. *smoy* turi *-i* naują, žr. Pr. Skardžius, *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius, 1943, 296; J. Endzelīns, Prūšu tekstu grafika, *FBR XV*, 101; J. Endzelīns, *Senprūšu valoda*, 67 (ten pat nurodoma ir kita literatūra).

³ Beje, ir pati būtent tokia šio šakninio kamieno nom. sg. formos rekonstrukcija nėra visiškai neginčytina, plg. O. Szemerényi, *Latin rēs and the Indo-European Longdiphthong Stem Nouns*, *K Z LXXIV* (1956), 167; Chr. S. Stang, *Indo-européan *g^kōm, *d(i)jēm*, – *Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kuryłowicz*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1965, 292 tt.

mos diftongas ide. $*(g^k)-\delta u-(s)^1$. Pagaliau, la. *g-uov-s* tipo pavyzdžiai šiuo atveju man nėra svarbūs, – svarbesni yra tie, kurie fonetiškai (tiksliau sakant, ne vien tik morfologiškai) atspindi kamieninius diftongus ide. $*-\delta/\bar{e}R$, nes, suprantama, tik iš tokių duomenų ir galima sužinoti baltų-slavų fonetinę kamieninių diftongų ide. $*-\delta/\bar{e}R$ raidą bei jos tendencijas. Tuo pačiu atitinkamų faktų raidos fonetiniu „konkretumu“ bus remiamasi, nagrinėjant diftongus ide. $*\delta/\bar{e}R$ ir kitais atvejais, t. y. ne tik kamiengalio pozicijoje.

§ 28. Kamieninio diftongo ide. $*-\delta/\bar{e}R$ su $R=*-u$ įprasta ieškoti *u*-kamienėje loc. sg. fleksijoje² lie. žem. (*sūn*)-*uo*=la. tarm. *-uo(j)* – postpozicinėje, kilusioje iš nepostpozicinės lie.-la. $*-úo^3$. Nesileidžiant į morfolginę šios problemos pusę (apie tai žr. toliau), reikia pasakyti, kad fonetinė šitos lie.-la. $*-úo$ istorija nebuvo aiški, pirmiausia, ir pačiam J. Endzelynui: „восходит ли *-uo* в литовско-латышском $*-uo-ję$ к иде. *ou* или к *ō*, не может быть установлено, так как фонетически и то, и другое возможно“⁴. Čia reikia pabrėžti, kad fonetinė šios lie.-la. $*-úo$ (*u*-kamieno „loc.“ sg., § 163) senesnės istorijos problemos pusė yra, be abejo, dalis vieno ir to paties klausimo – kaip atsirado tas lie.-la. *-uo*, kuris apofoniškai kaitaliojasi su lie.-la. *u* ir *au* [visiems yra žinoma, kad lietuviai ir latviai, be to, turi *uo* ir kitokios kilmės – iš ide. $*\delta$; pastarąjį lie.-la. *uo* toliau (esant reikalui) žymėsiu lie.-la. *uo*₁, o lie.-la. *uo*, besikaitaliojantį su lie.-la. *u* ir *au*, – lie.-la. *uo*₂⁵].

¹ Atsižvelgiant į kamieninių ide. $*-\delta/\bar{e}R$ struktūrą, galima spėti, kad kamieninis ide. $*(g^k)-\delta u-(s)$ (jeigu čia kamieninio ide. $*-\delta u-$ ilgumas iš tikrųjų yra praindoeuropietiškas resp. bendraindoeuropietiškas, kaip kad kamieniniuose ide. $*-\delta/\bar{e}R$ su $R=*-n/r$) turi vėliau pridėtą $*-s$. Toliau, atsižvelgiant į tų pačių (kamieninių) ide. $*-\delta/\bar{e}R$ likimą baltų-slavų tarmėse, iš kamieninio ide. $*(g^k)-\delta u$ arba $*(g^k)-\delta us$, neveikiant morfolginėms (lie. *mót-er-is* nom. sg. tipo) priežastims, būtų atsiradęs kamieninis (pvz., lietuvių kalboje) lie. $*(g)-u\delta$ arba (su $*-s$) lie. $*(g)-u\delta s$.

² Terminu „fleksija“ čia ir toliau vadinu tokią kaitomąją žodžio dalį, į kurią įeina ne tik „tikroji“ (istorinė) fleksija (mano vadinama fleksiniu formantu resp. fleksiniais formantais), bet ir kamieninis balsis ar (kamieninis) priebalsis (t. y. kamieninės priesagos). Pvz., formoje lie. *sūnaūs* (gen. sg.) man fleksija yra *-aus*, padaryta (aišku, ne dabar) iš *u*-kamieninio *-au-* + fleksinis formantas *-s*; šia prasme fleksiją lie. (*sūn*)-*aū* (voc. sg.) sudaro *u*-kamieninis *-au* + nulinis fleksinis formantas; ta pačia prasme mano anksčiau kamieniniu vadintąjį lie. (*akm*)-*uo* < balt. $*-\bar{q}n$ < ide. $*-\delta n$, suprantama, irgi galima vadinti fleksija balt. $*-\bar{q}n$ < ide. $*-\delta n$, kurią sudaro *n*-kamienis balt. $*-\delta n$ < ide. $*-\delta n$ + nulinis fleksinis formantas.

³ Pvz., И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, 179 (ir literatūra); J. Endzeliņs, Latviešu valodas gramatika, 444.

⁴ И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, 179.

⁵ Tiesa, lietuvių bei latvių tarmėse turime dar lie. tarm. *uo* = la. tarm. *uo* iš ide. $*\bar{a}$, la. (*ap*)-*uo*-(*ls*) = lie. tarm. (*ap*)-*uo*-(*lūs*) iš lie. (*ap*)-*va*-(*lūs*) „rund“, la. *uo* iš visiems žinomo *n*-diftongo. Tačiau šių atvejų dėl suprantamų priežasčių nėra reikalo čia nagrinėti.

Šitas dalykas atrodo visiems aiškus: K. Būga, J. Endzelynas¹ ir kt. kil-dina ne tik lie.-la. **-uo* (*u*-kamenio loc. sg.) iš ide. **-ōu*, bet ir lie. (*l*-)*uo*-(*bas*)=la. (*l*-)*uō*-(*bs*) resp. lie. (*d*-)*uō*-(*bę*)=la. (*d*-)*ūo*-(*be*) iš ide. **-ōu*-; šiuo atveju J. Endzelynas sako: „zweitens ist lit.-lett. *uo* wahrscheinlich aus ur-sprünglichem *ōu* entstanden, wobei kaum zu unterscheiden ist, ob der Ver-lust des *u* vor oder nach der Entstehung des *uo* aus *ō* stattgefunden hat; so z. B. vielleicht in lett. *dūobe*, lit. *duobė* „Grube“ neben lit. *daubà* „Hohle“², plg. Chr. Stango žodžius – „Ich stelle mir vor, daß *ōu sich über *uou zu *uo* entwickelt hat [...] Möglich wäre natürlich auch, daß ieur. *ōu schon im Urbaltischen zu *ō geworden wäre“³. Jau ir šioje vietoje neiškenčiu iš anksto nepasakęs keletu žodžių dėl šios tradicinės hipotezės, kildinančios monoftongą lie.-la. *uo*₂ iš diftongo ide. *ōu, labai anksti – bent jau dar prieš sutrumpėjant tautosilabiniams ilgumams – praradusio savo antrąjį sandą. Ši hipotezė iš pirmo žvilgsnio atrodo neva galima, tačiau ji, kaip toliau mėginsiu parodyti, visgi negali atsakyti į svarbiausius šios problemos klausimus: 1) kodėl yra lie. *pl-úo*₂-*stas* „keltas, Fähre“=lie. *pl-áu*-*stas*⁴ „t. p.“ (:lie. *pl-áu*-*sti* „spūlen“)⁵, 2) kodėl yra lie. *l-úo*₂-*bas* „Baumrinde“=serb. *л-ѣ-б* „t. p.“, 3) kodėl prūsų kalboje nėra jokių monoftongo, atliepiančio lie.-la. *uo*₂, pėdsakų⁶?

§ 29. Lie.-la. *uo*₂, kaip ir lie.-la. *uo*₁, gali būti tiek akūtinis, tiek cirkum-fleksinis.

a) Dėl cirkumfleksinio lie.-la. *uo*₂, pvz.⁷, lie. *d-uō*₂-*bę* (acc. sg.)=la. *d-ūo*₂-*be* (nom. sg.) pasakytina štai kas. Kaip rodo lie. *d-aiū*-*bą* „Schlucht“ (acc. sg).

¹ K. Būga, Priesagos *-ūnas* ir dvibalsio *uo* kilmė, – Rinktiniai raštai, II, 348; J. En-dzelins, Latviešu valodas gramatika, 58–59.

² J. Endzelin, Lettische Grammatik, 39 = J. Endzelins, Latviešu valodas grama-tika, 58–59.

³ Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 77.

⁴ K. Būga, Rinktiniai raštai, II, 356.

⁵ Čia ir toliau imu tik tipinį pavyzdį: baltams – iš lietuvių kalbos, slavams – iš serbų kalbos; daugiau šiam reikalui medžiagos galima rasti, pvz.: K. Būga, Rinktiniai raštai, II, 348 tt.

⁶ Tiesa, turime pr. *D-o-ben* „Wasserstellen“ (1437 m., žr. G. Gerullis, Die altpreus-sischen Ortsnamen, 29), dėl kurio J. Gerulis (op. cit., 216) rašo: „balt. *ō* findet sich sicher nur in *Doben* „Wasserstellen“: lit. *duobė* „Loch“ (taip pat: J. Endzelins, Senprūsų valoda, 27). Tačiau pr. *Doben* gali būti skaitomas kaip **Dub-*, plg. ir patį J. Gerulį (op. cit., 215): „Während in den Sprachdenkmälern nur hin und wieder *u* durch *o* ersetzt wird (Trautm., Sprachdenkm. § 15), ist es in den O. N. recht häufig der Fall“ [pabraukta mano. – V.M.]. Dėl pr. *D-o-ben*=**D-ū-b-*: pr. *D-au-ben* (1346, žr. G. Gerullis, op. cit., 26) resp. pr. *pad-au-bis* „Tal“ E 30 plg. lie. *D-ū-bė* (Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, Vilnius, 1963, 33): lie. *D-au-bà* (op. cit., 27) resp. lie. *d-au-bà* „Schlucht“. Pr. *Doben* skaitymas **Dūb-* tikėti-nas dar ir dėl to, kad prūsai, rodos, apkritai negalėjo turėti monoftongo, atliepiančio lie.-la. *uo*₂, apie tai žr. 30.

⁷ Čia ir toliau pateikiu ne visus pavyzdžius, o tik vieną kitą tipinį.

ir lie. *d-ù-bti* „sich senken“ = la. *d-u-bt* „t. p.“ (= lie. *d-ù-gnas* < *d-u-bnas = = s. sl. *d-ò-no* < *d-u-bno ir kt.) apofoninis šaknies vokalizmo trumpumas, monoftongas lie. *-uõ₂* = la. *-ùo₂*- šiuose lie. *d-uõ₂-be* = la. *d-ùo₂-be* turi būti kilęs ne iš ilgo *u*-diftongo (pvz., iš tradiciškai suponuojamojo ide. **-õu-*), o iš trumpojo *u*-diftongo balt. **-ou-*, plg. pr. (*pad*)-*au*-(*bis*) = lie. (*d*)-*aũ*-(*ba*). Tiesa, turime ir lie. tarm. *d-úo₂-be* (= lie. tarm. *d-uõ₂-be*), la. (tarm.) *d-uõ₂-bjš* „tief“ (= la. tarm. *d-ùo₂-bjš* „t. p.“) arba lie. *l-úo₂-bas* „Baumrinde“ = la. *l-uõ₂-bs* „Schale“ [= serb. *l-ÿ-õ¹* = lie. *l-aũ-b(ti)* „graben, abschalen“²: lie. *l-ù-bos* „Zimmerdecke“ resp. *l-u-bà* „Brett (der Zimmerdecke)“ = pr. *l-u-bbo*³ „Brett“ E 206]; tokio (o ne kitokio, žr. § 29 b) tipo atvejais, kaip rodo apofoninis šaknies vokalizmo trumpumas [lie. *d-aũ-bq*: lie. *d-ù-bti* resp. serb. *l-ÿ-õ* = lie. *l-aũ-b(ti)*: lie. *l-u-bà*], turime akūtą greičiau sia dėl metatonijos „cirkumfleksas → akūtas“⁴, kuri čia atsirado bent jau ne anksčiau, kaip ir pats lie.-la. *uo₂*, t. y. palyginti vėlai (ne bendrabaltiškaisiais laikais⁵).

b) Lie. (tarm.) *pl-úo-stas* „Fähre“ = la. *pl-uõ-sts* „Floß, Fähre“ tipo žodžiuose monoftongo lie.-la. *-uo₂-* akūtas, matyt, yra senesnis už paties lie.-la. *-uo₂-* atsiradimą, plg. lie. *pl-áu-stas* „Fähre“ = lie. *pl-áu-(ti)* „spülen, (aus)waschen“ resp. serb. *nl-ÿ-(mo)* „Kork“ : *nl-ÿ-(mu)* „schwimmen“ ir kt. Kitaip sakant, monoftongas lie. (*pl*)-*úo₂-(stas)* = la. (*pl*)-*uõ₂-(sts)* dėl lie. (*pl*)-*áu-(stas)* = serb. (*nl*)-*ÿ-(mo)* galėtų suponuoti pirmąjį ilgąjį *u*-diftongą, suprantama, jeigu šiuose lie. (*pl*)-*áu-(stas)* = serb. (*nl*)-*ÿ-(mo)* akūtas buvo, iš tikrųjų, sąlygotas pirmąjį ilgojo *u*-diftongo (šitai dar reikia įrodyti). Jeigu akūtas čia būtų atsiradęs be pastarosios sąlygos, mano tolimesniam dėstymui būtų dar geriau. Tačiau ir tuomet, jeigu ši sąlyga egzistavo, lie. (*pl*)-*áu-(stas)* ir (*pl*)-*úo-(stas)*⁷, man rodos, taip pat nederėtų kildinti iš ide. **-õu-* > balt. **-õu-*. Šituos lie. *-áu-* = *-úo-*, mano tolimesniu aiškinimu, geriau kildinti ne iš ide. **-õu-* > balt. **-õu-* (= „tradic.“ balt. **-õu-*), bet iš balt. **-õu-* (=

¹ Serb. *l-ÿ-õ* < sl. **-õu-* (trumpas diftongas).

² Dėl lietuvių *l-aũ-bti* etimologinio ryšio su lie. *l-úo₂-bas* ir kt. žr. E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, 343.

³ Pr. *l-u-bbo* balsio *-u-* trumpumą rodo pr. (*lu*)-*bb-(o)*.

⁴ Niekur šiuose pavyzdžiuose nėra akūto resp. ilgojo šaknies vokalizmo.

⁵ Dėl lie. *d-uõ-be*: lie. tarm. *d-úo-be*, la. *d-ùo-be*: *d-uõ-bjš* plg. K. Būga, *Rinkiniai raštai*, II, 405. Lie. *l-úo-bas* = la. *l-uõ-bs* K. Būga (op. cit., 452) kildina iš ide. **l-õu-b(h)os* o serb. *l-ÿ-õ* – iš ide. **l-õu-b(h)os*. Tačiau šitaip senų šaknies vokalizmo kiekybės įvairavimu panašaus tipo (lie. *l-úo₂-bas* = serb. *l-ÿ-õ*) atvejais darybiškai tame pačiame baltų ir slavų kalbų (kurios, kaip žinoma, yra ypač artimos!) žodyje sunku patikėti. Apie tai plačiau žr. § 30.

⁶ Kada, kaip ir kodėl (tik lietuvių-latvių kalbose) atsirado šis lie. -la. *uo₂*, žr. § 30.

⁷ Pagaliau, lie. *pl-úo₂-stas* „Fähre“ (Darbėnai, Salantai, Mosėdis) yra tarmybė greta ie. *pl-áu-stas* „t. p.“ (Kvėdarna, Eržvilkas, Šakyna).

„tradic. “balt. **-āu-*”¹, tiksliau sakant, – iš trumpojo diftongo ide. **-ou-* (resp. ide. **-ǣu-*)², ilguoju pasidariusio ne (pra)indoeuropiečių, o baltų-slavų ar net ir baltų laikais. Jeigu čia diftongas ide. **-ōu-* ilguoju būtų pasidaręs indoeuropiečių laikais – ide. **-ōu-* → ide. **-ōu-* > balt.-sl. **-ōu-*, tai iš čia lauktume ne lie. *-úo-* (*pl-úo-stas* : *pl-áu-stas*) = serb. *-ȳ-* (*nl-ȳ-mo*), o kitokios šio lietuvių (baltų) ir serbų (slavų) kalbos fakto santykinės lygybės: 1) lie. [ide. **-ōu-* > **-ō-* > balt. (-sl.) **-ō-* >] °*-uo*³ = serb. [ide. **-ōu-* > **-ō-* > (balt.-)sl. **-ō-* >] °*-a-* arba 2) lie. [ide. **-ōu-* > balt.(-sl.) **-ōu* > **-uoy* > **-uo*⁴] °*-uo*³ = serb. [ide. **-ōu-* > (balt.-)sl. **-ōu-* > **-ūy* > **-ū-* > *-y*⁵ >] °*-u-*, arba 3) lie. [ide. **-ōu-* > balt. (-sl.) **-ōu-* > **-uoy* > (trumpėjimas) > **-ūy*⁶ > (prieš priebalsi)] °*-ū-* = serb. [ide. **-ōu-* > (balt.-)sl. **-ōu-* > **-ūy-* > (trumpėjimas) > **-ūy-*⁷ > (prieš priebalsi) > **-ū-* > **-y-* >] °*-u-*, arba, pagaliau, 4) lie. [ide. **-ōu-* > (trumpėjimas) **-ōu-* > balt.(-sl.) **-ōu-* >] °*-au*⁸ = serb. [ide. **-ōu-* > (trumpėjimas) **-ōu-* > (balt.-) sl. **-ou-* > **-ū-* >] °*-y*⁹, ar 5) lie. [ide. **-ōu-* > balt. (-sl.) **-ōu-* > (trumpėjimas) **-ōu-* >] °*-au*⁸ = serb. [ide. **-ōu-* > (balt.-) sl. **-ōu-* > (trumpėjimas) **-ōu-* > **-ū-* >] °*-y*⁹. Tipinio pavyzdžio¹⁰ lie. (*pl*)-*uo*₂-(*stas*) = serb. (*nl*)-*ȳ*-(*mo*) santykinė lygybė yra nereali visais penkiais atvejais, vadinasi, lie. (*pl*)-*úo*₂-(*stas*) = serb. (*nl*)-*ȳ*-(*mo*) nė vienu iš tų atvejų negali suponuoti ide. **-ōu-*. Jeigu lie. (*pl*)-*úo*₂-(*stas*) = serb. (*nl*)-*ȳ*-(*mo*) nėra iš ide. **-ōu-*, tai gal iš pastarojo kildintina lie. (*pl*)-*áu*-(*stas*) = serb. (*nl*)-*ȳ*-(*mo*), suprantama, tik 4 ir 5 atveju. 4 atvejui toks kildinimas būtų aiškiai įtartinas: kodėl gi ide. **-ōu-* → ide. **-ōu-*¹¹ vėl virto į ide. **-ōu-* (trumpėjimas) ir, apskritai, kodėl diftongas ide. **-ōu-* turėjo sutrumpėti būtent dar

¹ Balt. -sl. *o ir *ō apofoninis santykis yra galimas, plg. SB epochos ir SS epochos balsių sistemas, §§ 9, 15.

² Šiam lie. *pl-áu-stas* (: *pl-úo-stas*), *pl-áu-ti* ir kt. paprastai ir atstatoma indoeuropietiškoji su trumpuoju diftongu (tautosilabiniu resp. heterosilabiniu) ide. **pl-o/eu-* [plg. s. ind. *pl-av-(ate)*, gr. *πλεω* < *πλεε-*ω* ir kt.], plg., pvz., E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, 609.

³ Rašydamas lie. °*-uo-*, t. y. lie. °(*pl*)-*uo*-(*stas*), čia vadinu šį faktą nerealiu ta prasme, kad lietuvių kalboje yra ne vien (*pl*)-*úo*-(*stas*), bet ir jo dubletas (*pl*)-*áu*-(*stas*).

⁴ Plg. ide. **-ōn* (*n*-kamieno nom. sg.) → lie. (*akm*)-*uō*, žr. § 18.

⁵ Plg. ide. **-ōn* (*n*-kamieno nom. sg.) → s. sl. (*kam*)-*y*, žr. § 19.

⁶ Plg. ide. **-ōm* (= **-ōn*, gen. pl.) → lie. tarm. (*vilk*)-*ūn*, žr. § 18 tt.

⁷ Plg. ide. **-ōm* (= **-ōn*, gen. pl.) → sl. **-ūn* (> s. sl. -*o*), žr. § 19 tt.

⁸ Lie. °*-au-*, t. y. lie. °(*pl*)-*au*-(*stas*), čia nerealiu kalbos faktu pavadintas dėl to, kad lietuvių kalba turi ne vien (*pl*)-*áu*-(*stas*), bet ir (*pl*)-*úo*-(*stas*).

⁹ Serb. °*-y-*, t. y. serb. °(*nl*)-*y*-(*mo*), čia vadinu nerealiu kalbos faktu dėl tos priežasties, kad pirmasis šios santykinės lygybės narys – lietuvių kalba – turi nerealių kalbos faktą [ta prasme, kad yra ne tik lie. (*pl*)-*áu*-(*stas*), bet ir lie. (*pl*)-*úo*-(*stas*), žr. 8 išn.].

¹⁰ Pabrėžiu: tipinio (atstovaujančio ir daugiau panašių pavyzdžių).

¹¹ Kad lie. (*pl*)-*áu*-(*stas*) [resp. lie. (*pl*)-*úo*₂-(*stas*)] = serb. (*nl*)-*y*-(*mo*) yra galų gale iš ide. **-o(e)u-*, žr. aukščiau ir 2 išn.

indoeuropiečių „prokalbėje“? Nepatikima vesti šią lie. (*pl*)-*áu*-(*stas*)= serb. (пл)-*ÿ*-(то) iš ide. *ōu- ir 5 atveju: kodėl gi būtent čia ilgasis diftongas ide. *ōu> balt.-sl. *ōu=ide. **ō(ē)R*> balt.-sl. *ōR sutrumpėjo dar baltų-slavų „prokalbėje“¹, o kitur šis ide. **ō(ē)R* (t. y. tais atvejais, kur jis palyginti nesunkiai žodžio gale atsekamas²), kaip ir kiti (tiek indoeuropiečių, tiek baltų-slavų senovės) tautosilabiniai ilgumai, sutrumpėjo ne baltų-slavų „prokalbėje“, bet gerokai vėlyvesniais jau „atskirų“ baltų ir slavų kalbų laikais? Dėl šito plg., pvz.: balt.-sl. *ōn (= „tradic.“ balt.-sl. *ōn, gen. pl.) davė ne lie. [balt.-sl. *ōn> (trumpėjimas) *ōn> balt. *ōn> > lie. *an>] °*-a*=s. sl. [balt.-sl. *ōn> (trumpėjimas) *ōn> sl. *ōn> > *un>] °*-o*³, bet lie. *-u*=s. sl. *-o* (žr. § 19); balt.-sl. *ōns (*o*-kamieno acc. pl.) davė ne lie. [balt.-sl. *ōns> (trumpėjimas) *ons> balt. *ōns>] °*-as*=s. sl. [balt.-sl. *ōns> (trumpėjimas) sl. *ons>] °*-o*⁴, bet lie. (aukšt. *úos resp. žem. *ūs>) *-us*=s. sl. *-y*⁵; balt.-sl. *ōi [= „tradic.“ balt.-sl. *āi (*ā*-kamieno „loc.“ sg.)] davė ne lie. [balt.-sl. *ōi> (trumpėjimas) *ōi> > balt. *oi (+*én*)>] °(*rañk*)-*aj*-(*e*), bet lie. (*rañk*)-*oj*-(*e*)⁶ ir kt. ir t. t. Ypač pamokantis šiuo atveju yra pastarasis pavyzdys – lie. (*rañk*)-*oj*-*e* [ne lie. °(*rank*)-*aj*-*e*!], kuriame postpozicija *én (> lie. *-e*) prie balt. (-sl.) *ōi [(= „tradic.“ *āi)> s. sl. (*rŏc*)-*ě* (loc. sg.)] yra prilipusi aiškiai tik baltų, bet ne ir slavų, kalbose, kitaip sakant, gerokai vėlyvesniais laikais, negu baltų-slavų „prokalbė“. Vadinasi, baltai ir po baltų-slavų „prokalbės“ dar gana ilgai turėjo nesutrumpėjusį (balt.-sl.) *ōi [(= „tradic.“ *āi)> s. sl. (*rŏc*)-*ě* (loc. sg.)], o šitas dalykas rodytų, kad ne tik baltai, bet, suprantama, ir slavai tautosilabinius ilgumus sutrumpino gerokai vėlyvesniais (be to, matyt, ir skirtingais) laikais, negu baltų-slavų „prokalbė“. Čia išdėstytieji argumentai, prieštaraujantieji kildinimui lie. (*pl*)-*áu*-(*stas*)= = serb. (пл)-*ÿ*-(то) iš balt.-sl. *ōu-<ide. *ōu- 5 atveju, taip pat prieštarau- tų kildinimui šito lie. *-áu*=serb. *-ÿ* iš balt.-sl. *ōu-, jeigu pastarąjį (balt.-sl. *ōu-) vestume ir iš ide. *ōu-, baltų-slavų „prokalbėje“ virtusio (pail-

¹ Šitai neaišku, beja, ir pačiam J. Endzelynui, žr. J. Endzelin, – IF XXXIII, 123.

² Čia, suprantama, negali man būti įrodinėjimo argumentais tie atvejai, kur tradiciškai suponuojamasis baltams bei slavams (paprastai, tik baltams) diftongo ide. **ō(ē)R* (tautosilabinio diftongo) atstatymas man atrodo labai abejotinas: baltų bei slavų kalbose (kitų kalbų tuo tarpu neliečiu) diftongų ide. **ō(ē)R* > balt.-sl. *ōR (su nuolat tautosilabiniu *R*) aš randu tik žodžio gale (žr. § 40) ir, be to, tik tokį, kurio sandas *R=r, n, m* (žr. § 40), bet ne *R=ŭ* (apie tai šiame paragrafe kaip tik ir kalbama), *ĭ* (žr. § 34).

³ Rašau s. sl. °(*vľbk*)-*o* (gen. pl.) ta prasme, kad pirmasis santykinės lygybės narys – lie. °(*vilk*)-*o* (gen. pl.) yra nerealus.

⁴ Plg. §§ 105tt., 101tt.

⁵ Plačiau apie baltų ir slavų *o*-kamieno acc. pl. fleksijos istoriją žr. §§ 100–106.

⁶ Vadinasi, tautosilabinis junginys (t.y. diftongas) balt. (-sl.) *ōi (= „tradic.“ *āi) pasidarė heterosilabiniu ir, dėl to nebegalėdamas trumpėti, išvirto į lie. (*rañk*)-*oj*-(*e*).

gėjusio) į balt.-sl. $*-\bar{d}u^{-1}$ (būtent, į balt.-sl. $*-\bar{d}u-$:= „tradic.“ balt.-sl. $*-\bar{d}u$). Pagaliau, ar kartais nekalba hipotezės, kildinančios lie.-la uo_2 iš ide. $*\bar{d}u$, šalininkų naudai jų pačių vartojamas dar toks argumentas: lie. $(pl)\text{-}\acute{u}o_2\text{-}(stas)$ = gr. $(\pi\lambda)\text{-}\omega\text{-}(\tau\acute{o}\varsigma)$ „schwimmend“ = got. $(fl)\text{-}o\text{-}(dus)$ „Flut, Strom“². Šitoks argumentas čia, iš tikrųjų, turėtų galios tik tada, jeigu egzistuotų baltoslaviškoji³ 1 atvejo (žr. aukščiau) santykinė (šio kalbos fakto) lygybė lie. $^{\circ}uo_2$ = serb. $^{\circ}a$ (nerealus kalbos faktas!)⁴, o ne toji, kuri iš tikrųjų yra – lie. uo_2 = serb. y (realus kalbos faktas!). Vadinasi, gr. $\pi\lambda\omega\tau\acute{o}\varsigma$ < $*\pi\lambda\text{-}\omega F\text{-}\tau\acute{o}\varsigma$, padarytas iš $(\pi\lambda\acute{\omega}\omega <) * \pi\lambda\text{-}\omega F-$, turi diftongą ide. $*-o(e)\mu-$ (= gr. $\pi\lambda\acute{\epsilon}\omega < * \pi\lambda\text{-}\epsilon F\text{-}\omega$), šitaip pailgėjusį (vřddhi) greičiausia ne praindoeuropietiškaisiais (bendraindoeuropietiškaisiais), o graikiškaisiais laikais. Be to, nereikia užmiršti: kadangi gr. $*\pi\lambda\text{-}\omega F\text{-}\tau\acute{o}\varsigma$ yra padarytas iš gr. $*\pi\lambda\text{-}\omega F-$, t. y. diftongas $*-\omega F-$ ($*\pi\lambda\text{-}\omega F\text{-}\tau\acute{o}\varsigma$) yra kilęs iš senesnio nediftongo $*-\omega F-$ ($*\pi\lambda\text{-}\omega F\text{-}\omega$, čia $*-\omega F-$ yra heterosilabinis junginys), tai šiuo atveju ir neturime senojo diftongo. Diftongas gr. $*(\pi\lambda)\text{-}\omega F\text{-}(\tau\acute{o}\varsigma)$ tėra nediftongo gr. $*(\pi\lambda)\text{-}\omega F\text{-}(\omega)$ pozicinis variantas. Tiesa, šitaip galima būtų kalbėti ir apie lie. $(pl)\text{-}\acute{u}o_2\text{-}(stas)$, jį tradiciškai kildinant iš ide. $*-\bar{d}u-$, bet kodėl gi yra ne heterosilabinis lie. $^{\circ}(pl)\text{-}uo\nu\text{-}(\acute{e})$, o heterosilabinis lie. $(pl)\text{-}\acute{o}v\text{-}(\acute{e})$ ⁵ ir, antra, kodėl gi šis lie. $(pl)\text{-}\acute{u}o_2\text{-}(stas)$ turi dubletinį lie. $(pl)\text{-}\acute{a}u\text{-}(stas)$ [= lie. $(pl)\text{-}\acute{a}u\text{-}(ti)$]. Dėl panašių sumetimų galima spėti, kad ir got. $(fl)\text{-}o\text{-}(dus)$: ags. $(fl)\text{-}\acute{o}w\text{-}(an)$ tipo atvejai vargu ar suponuoja diftongą ide. $*-\bar{d}u-$.

§ 30. Atsižvelgiant į tai, kad santykinėje lygybėje lie. $(pl)\text{-}uo_2\text{-}(stas)$ [resp. $(pl)\text{-}\acute{a}u\text{-}(stas)$] = serb. $(\pi\lambda)\text{-}\grave{y}\text{-}(\tau\acute{o})$ akūtinis (ir juo labiau cirkumfleksinis, žr. § 29 pradžią) lie.-la. $-uo_2\text{-}$ (resp. $-au\text{-}$) = serb. $-y\text{-}$ negali būti iš ide. $*-\bar{d}u\text{-}$ > balt.-sl. $*-\bar{d}u-$, ir žinant, kad šitas lie.-la. $-uo_2\text{-}$ (resp. $-au\text{-}$) = (s.)sl. $-u\text{-}$ savąja kilme neatsietinas apskritai nuo (bet kokioje žodžio pozicijoje esančio⁶) lie.-la. uo_2 (resp. au) = sl. u (žr. § 28 pradžią), galima sakyti, kad lie.-la. uo_2 (: au) = sl. u niekur, vadinasi, ir santykinėje lygybėje lie.-la. $*-\acute{u}o_2$ ($u\text{-}ka$

¹ Kad toks (balt. -sl.) $*-\bar{d}u-$ būtų sutrumpėjęs būtent baltų-slavų „prokalbėje“, dar mažiau patikima: kodėl jis baltų-slavų „prokalbėje“ ir pailgėjo, ir sutrumpėjo?

² *Plúo-stas* „keltas, sielis“ Ylakai: *pláu-stas* „t.p.“ Kvēdarna = gr. $\pi\lambda\omega\text{-}\tau\acute{o}\varsigma$ „schwimmend, schiffbar“: $\pi\lambda\upsilon\text{-}\tau\acute{o}\varsigma$ „gewaschen“, – K. Būga, Rinktiniai raštai, I, 310; plg. Pr. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius, 1943, 479.

³ Pabrėžiu žodį „baltoslaviškoji“ dėl visiems suprantamų priežasčių: ne tik apskritai, bet ir vokalizmo bei jo raidos atžvilgiu baltų kalbos pirmiausia ir artimiausiai giminiuojasi su slavų, o tik po to – su germanų ir kitomis (tame tarpe, graikų) kalbomis.

⁴ Tiesa, tradicinė slavistika kildina rus. $(\delta\omicron m)\text{-}a$ „namie“ tipo fleksiją iš ide. $*-\bar{d}u$, bet šis rus. $-a$, matyt, nėra kilęs iš u -diftongo, žr. § 91.

⁵ Lie. $(pl)\text{-}\acute{a}u\text{-}(ti)$: $(pl)\text{-}\acute{o}v\text{-}(v\acute{e})$ tipo santykis, mano nuomone, taip pat rodo, kad diftongas lie. $\acute{a}u$ (akūtinis) yra iš balt. $*-\bar{d}u$ (= „tradic.“ balt. $*\acute{a}u$) – baltiškasis vřddhi, bet jis niekur nesuponuoja indoeuropietiškojo vřddhi – ide. $*\bar{d}u$ > balt. (-sl.) $*\bar{d}u$, žr. toliau.

⁶ Be minėtų atvejų, plg. dar priesaginės pozicijos monoftongą $-uo_2\text{-}$: lie. tarm. $(bad)\text{-}\acute{u}o_2\text{-}(ti)$ = $(bad)\text{-}\acute{a}u\text{-}(ti)$, lie. tarm. $(piet)\text{-}\acute{u}o_2\text{-}(ti)$ = $(piet)\text{-}\acute{a}u\text{-}(ti)$ ir t.t.

mieno „loc., sg.“, žr. § 28) = (s.) sl. *-u* (*u*-kamieno loc. sg.)¹, negali suponuoti ide. **ōu*². Todėl reikia visiškai sutikti su J. Kuryłowicziumi, kuris apie lie.-la. *uo*₂, t. y. apie lie.-la. *uo*, apofoniškai besikaitaliojantį su lie.-la. *au* (bei *u*), dar 1956 m. rašė: „Sprawa apofonii *au* : *uo* wymaga oczywiście dokładniejszego zbadania na pełnym, ale przesianym krytycznie materiale. Zdaje się jednak rzeczą pewną, że chodzi tu o zjawisko pochodzenia łotewsko-litewskiego, a nie o mityczną alternację *ou* : *ōu* pochodzenia indoeuropejskiego, jak sądził R. Trautmann i inni“³. Kai dėl pačios šito lie.-la. *uo*₂ kilmės, tai ją bendriausiai bruožais³, man rodos, visiškai teisingai išsprendė tas pats J. Kuryłowiczius: monoftongo (lie.-la.) *uo*₂ atsiradimas lietuviuose ir latviuose reiškias ne ką kita, kaip apofoninės eilės *u-au-uo*, t. y. monoftongo *uo* čia atsiradimą [patikslinčiau: to paties lie.-la. *uo*₁ (<ide. *ō, žr. § 28)⁴ ištraukimą tam tikrais atvejais ir į apofoninę *u*-diftongų eilę], struktūriškai sąlygotą ir iššauktą anksčiau atsiradusios apofoninės eilės *i-ai-ei-ie* (t. y. anksčiau patekusio į šią apofoninę eilę monoftongo lie.-la. *ie*)⁵. Taikant šį principą prūsams, reiškia, kad prūsai, neturėdami lie.-la. *ie* tipo monoftongo, negalėjo turėti ir lie.-la. *uo*₂ tipo monoftongo⁶. Dėl viso to, kas čia ir anksčiau pasakyta, galima, grįžtant prie § 28 pradžios ir § 29b, dar kartą pabrėžti, kad *u*-kamienė fleksija lie.-la. **-úo* („loc.“ sg.), nebūdama kilusi iš ide. **-ōu*, vestina iš ide. **-ou* (resp. **-eu*)⁷, dėl baltiškojo resp. baltoslaviškojo (bet ne bendraindoeuropietiškojo) vřddhi virtusi į balt. (-sl.) **-ōu* (= „tradic.“ **-āu*), o vėliau – apofoniškai (ne fonetiškai) – davusi lie.-la. **-úo*₂, plg. § 29. Suprantamas daiktas, kad akūtinis lie. **-úo*₂ (*u*-kamieno loc. sg.) = serb. (*ćád*)-*y* (*u*-kamieno loc. sg.), kaip ir kai kuriais akūtinio lie. *uo*₂ = serb. *ǰ* atvejais, galėjo (?) atsirasti ir vėliau dėl metatonijos (plg. akūtinio lie. *úo*₂ atvejus § 29 a); šitaip minėtasis lie. **-úo*₂ = serb. (*ćád*)-*y* galėtų būti kildinamas iš ide. **-ou* (resp. **-eu*) ir be baltoslaviškojo vřddhi (balt.-sl. **-ōu* = „tradic.“ balt.-sl. **-āu*) tarpininkavimo. Nežiūrint to, šį lie. **-úo*₂ (*u*-kamieno loc. sg.) = serb. (*ćád*)-*y* (*u*-kamieno loc. sg.) atsargiau yra kildinti ne iš balt.-sl. **-ōu* su vėliau atsiradusiu metatoniniu akūtu, bet

¹ Juk santykinė lygybė lie. -la. (*pl*)-*uo*₂-(*stas*) = serb. (*na*)-*y*-(*mo*) nuo santykinės lygybės lie. -la. **-uo*₂ = serb. -*y* (*u*-kamieno loc. sg.) fonetiškai niekuo nesiskiria.

² J. Kuryłowicz, Łotewsko-litewska monoftongizacja *ai*, *ei* > *ie*, – BPTJ XV (1956), 125 (pabraukta mano. – V.M.).

³ Detalės, galų gale, čia nėra tiek ir svarbios.

⁴ Šitai ir J. Kuryłowiczius, rodos, supranta.

⁵ J. Kuryłowicz, op. cit., 123–125.

⁶ Vadinasi, negalima sutikti su J. Geruliu (Die altpreußischen Ortsnamen, 29), kad pr. *D-o-ben* (l.c.) turi -*o*- = lie. *uo*₂, žr. 6 išn. 44 p.

⁷ Bet ne iš ide. **-ōu*!

iš balt.-sl. *-ōu (= „tradic.“ balt.-sl. *-āu), kuris dėl baltoslaviškojo (ne indoeuropietiškojo) vždhi toliau kildintinas iš ide. *-ou (resp. *-eu) : man svarbiau yra tai, kad lie. *-úo₂ = serb. (cād)-y (loc. sg.) galų gale vis tiek kildintina iš ide. *-ou resp. *-eu (o ne iš ide. *-ōu). Prie viso to, pagaliau, pridurtina: kadangi paradigminiai lokatyvai iš neparadigminių formų, kurios buvo, pvz., gryniesi kamienai, susikūrė ne (pra)indoeuropietiškaisiais ir, matyt, net ne baltoslaviškaisiais laikais, o vėliau (žr. § 69), tai pirmą kartą (indoeuropietiškoji) neparadigminė „grynojo u-kamieno“ forma *-ou¹, pasidarydama baltuose-slavuose paradigmine loc. sg. (u-kamieno) forma, t. y. „atsiskirdama“² nuo dat. sg. (u-kamieno) formos *-ou (žr. § 154 tt.), vždhi pailgėjimą [arba – ryt. balt. *-úo (< ide. *-ou) – akūta] galėjo gauti ne prieš savo paradigminį, o būtent paradigminio metu(?). Kitaip sakant, pirmą kartą u-kamienė (ide.) *-ou virsti į balt.-sl. *-ōu (= „tradic.“ balt.-sl. *-āu) galėjo ne baltų-slavų „prokalbės“ (= seniausiais baltų-slavų lingvistinių santykių) laikais, o gerokai vėliau, ir ypač tuo atveju, jeigu priimsime hipotezę, kad prūsųse paradigminis lokatyvas, kaip toks, niekada nebuvo susiformavęs (žr. § 69 tt.), vadinasi, kad paradigminio lokatyvo atsiradimas nėra net bendrabaltiškas faktas (apie tai plačiau žr. §§ 69 tt., 124 ir kt.). Tačiau, šita neparadigminė loc. (sg.) forma (balt.-sl. < ide.) *-ou ir prieš savo paradigminį, tur būt, kai kuriais atvejais galėjo gauti baltiškąjį vždhi – (balt.-sl.) *-ōu (= „tradic.“ *-āu). Su tokiomis chronologinio pobūdžio eventualiomis paklaidomis (šiam darbui, galų gale, ne tiek esminėmis³) čia ir toliau reikia suprasti mano terminą „balt.-sl.“ (= bendrabaltoslaviškas) pasakyme: iš neparadigminio loc. (sg.) ide. *-ou atsirado balt.-sl. *-ōu (= „tradic.“ balt.-sl. *-āu). Bet dėl visa to geriau žr. §§ 154–164.

§ 31. Greta u-kamienio akūtinio monoftongo lie. (-la.) *-úo („loc.“ sg.), kilusio iš balt. (-sl.) *-ōu (= „tradic.“ *-āu) ← ide. *-ou (resp. *-eu), yra žinomas ir u-kamienis cirkumfleksinis monoftongas lie. (sūn)-uo (dat. sg.), kuris dėl minėtų priežasčių (§§ 29a, 30) visiškai lengvai gali būti kildinamas iš balt.(-sl.) *-ōu⁴ (= s. sl. syn-u) < ide. *-ou (resp. *-eu), – apie visa tai istorinės morfologijos atžvilgiu kalbama toliau, § 154 tt. Tiesa, galima paklausti, kodėl gi lietuvių kalba fleksinį u-diftongą monoftongizavo (į -uo) tik loc. sg. ir dat. sg. formose, o ne ir (sūn)-aūs (gen. sg.), (sūn)-aū

¹ Tiksliau sakant: apofoninis „grynas u-kamienas“ *-ou resp. *-eu ir neapofoninis „grynas u-kamienas“ *-u, žr. § 146.

² Plg. В. Н. Топоров, Некоторые соображения относительно изучения истории праславянского языка, – Славянское языкознание, Москва, 1959. 14.

³ Čia man svarbiau tai, kad lie. -la. *-úo (u-kamieno „loc.“ sg.) < balt. (-sl.) *-ōu (= „tradic.“ balt.-sl. *-āu) yra kildintina iš pirmą kartą indoeuropietiškosios *-ou (resp. *-eu).

⁴ Ne iš balt. (-sl.) *-ōu (= „tradic.“ *-āu), nes lie. (sūn)-uo (dat. sg.) yra ne akūtinis, o cirkumfleksinis, žr. §§ 29–30.

(voc. sg.) formose, nors plg. *i*-kamienius monoftongus (*av*)-*iēs* < **-eis* (gen. sg.), (*av*)-*iē* < **-ei* (voc. sg.), kaip ir (*āv*)-*ie* < **-ei* (dat. sg.), *(*av*)-*ie* < **-ēi* („loc.“ sg.)¹. Šį klausimą bendriausiai bruožais jau yra atsakęs J. Kuryłowiczius: apofonija *au* : *uo*₂ esanti tik antrinis ir silpnas morfologinio santykio *ai* resp. *ei* : *ie* atspindys²; šitai reiškia, kad nėra ko stebėtis, kad lietuviškieji (*āv*)-*ie* < **-ēi* (dat. sg., žr. § 164) : (*sūn*)-*uo* < **-ōu* (dat. sg. žr. § 154 tt.) monoftongizacijos atžvilgiu neparalelūs su (*av*)-*iēs* < **-eis* : (*sūn*)-*aus* (gen. sg.) arba (*av*)-*iē* < **-ei* : (*sūn*)-*aū* (voc. sg.). Beje, latvių kalba (ir kai kurios lietuvių tarmės) ir šias fleksijas, t. y. ir tokio tipo fleksijas, kaip lie. (*av*)-*iēs* : (*sūn*)-*aus* (gen. sg.) resp. (*av*)-*iē* : (*sūn*)-*aū* (voc. sg.), monoftongizacijos požiūriu pasidarė visiškai paraleles, plg. *u*-kamienes fleksijas la. (*med*)-*us* (gen. sg.) < *uos (< **-ous* = lie. *-aus*) resp. (*Mik*)-*u* (voc. sg.) < **-uo* (< **-ou* = lie. *-au*)³. Primintina, kad latvių kalba (ir kai kurios lietuvių tarmės) žodžio galo diftongus, atliepiančius net lie. liter. *-ai*, *-ei* resp. *-au*, yra (apofoniškai, ne fonetiškai) monoftongizavusi į la. **-ie* (> *-i*) resp. la. **-uo* (> *-u*)⁴, pvz.: a) la. *ved-i* „(tu) vedei“ < **-ie* (= la. *ved-ie-s* „vedeisi“) = lie. *ved-ei*, b) la. *vilk-i* „(tu) vilkai“ < **-ie* (= la. *vilk-ie-s* „vilkausi“) = lie. *vilk-ai* (2 sg.), la. *rūok-i⁵* < **-ie* = lie. *rañk-ai* (dat. sg.), c) *vilk-u* „(aš) vilkau“ < **-uo* (= la. *vilk-uos* „vilkausi“) = lie. *vilk-aū* (1 sg.) ir t.t.; plg. dar lie. tarm. (*grāž*)-*uos* (*u*-kamieno nom. pl.)⁶, kur fleksija *-uos* yra *-uos₂* – apofoniškai (ne fonetiškai) kilusi iš **-ous* (nom. pl. žr. § 167 t.) = lie. tarm. (*grāž*)-*aus* (taip pat *u*-kamieno nom. pl.) „gražūs“ (Anykščiai).

§ 32. Turėdamas galvoje visa tai, kas pasakyta, ir grįždamas prie § 28, drįstu teigti, kad baltams-slavams monoftongas lie.-la. *uo* (bei *au*) nei žodžio gale, nei žodžio vidury, nei pradžioj nesuponuoja ide. *ōR (: *ēR) su *R* = *u*. Baltų-slavų kalbose, mano nuomone, taip pat nėra jokių pėdsakų, kurie rodytų ide. *ōR (: *ēR) su *R* = *i*. Tiesa, diftongas ide. *ōi, anot tradicinės (ir dabar ne vieno baltisto palaikomos) hipotezės, slypintis diftonge lie.-la. *-ui-*, pvz., šiais atvejais: lie. *kl-ù-i-kis* „Dummkopf“ greta lie. *kl-ai-*

¹ Apie šių (*i*-kamienių) fleksijų kilmę žr. §§ 148, 164.

² J. Kuryłowicz, Łotewsko-litewska monoftongizacja *ai*, *ei* ≥ *ie*, – BPTJ XV (1956), 123.

³ „Pereiginiai“ la. **-uos* resp. **-uo* čia būtinai suponuoti, nes la. *-us* (gen. sg.) resp. *-u* (voc. sg.) tiesiog iš *-aus* resp. *-au* joku būdu (fonetiškai) negalėjo atsirasti, žr. dar tolimesnę išnašą.

⁴ J. Endzelynas rašo, kad la. **-ai* davęs la. *-i*, balt. *(*pus*)-*ēi* (*ē*-kamieno dat. sg.) – la. *-i*, balt. **-au* – la. *-u* (J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 83); tačiau, kaip jau aukščiau sakyta, la. *-i* resp. *-u* iš *i-* resp. *u-* diftongų turėjo atsirasti tik „tarpininkaujant“ monoftongams la. **-ie* resp. **-uos*₂, beje, paliudytiems ir pačios latvių kalbos, plg. atitinkamas latvių sangražinių veiksmažodžių formas.

⁵ J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 414.

⁶ J. Otrębski, Wschodniolitewskie narzeczce twereckie, Kraków, 1934, 257.

-kti „verrückt werden“, la. *kl-ui-ns* „schief“ greta la. *kl-eī-ns* „schief(bei-
 nig)“, la. *kr-ui-lis* „Linkhand“ greta la. *kr-eī-lis* „t. p.“ ir la. *kr-ai-ls* „schief“,
 lie. *l-ūi-ba* „Tölpel“ greta lie. *l-āi-bas* „schlank, schwächig“, lie. *r-uī-nas*
 „graugestreift (wie ein Hecht)“ greta lie. *r-āi-nas* „buntscheckig“, lie.
r-ūi-šis „lahme Person, Hinkebein“ greta lie. *r-āi-šas* „hinkend“ ir t. t. Pa-
 našiais atvejais ši *-ui-* iš ide. **-ōi-* kildina, pirmiausia, J. Endzelynas ir
 K. Būga¹. J. Endzelynas rašo: „Wenn also z. B. in lit. *rūišis* „Hinkebein“
 das *-ui-* auf ursprachl. *-ōi-* zurückgehen scheint, so fragt es sich, woraus das
-ai- in *rāišas* entstanden ist. Sonst kann ja lit. *ai* auf ursprachl. *oī* oder *āi*
 zurückgehen; da nun aber z. B. neben *sēnas* „alt“ ein *sēnis* (und nicht **sē-
 nis*) „der Alte“ steht, so müssen doch wohl auch *ui* in *rūišis* und *ai* in *rāi-
 šas* auf dasselbe *ōī* zurückgehen. Ich nehme deshalb an, daß im Urbaltischen
 die Langdiphthonge in unbetonter Stellung früher ihre Länge kürzten, wo-
 rauf natürlich allerlei Analogiebildungen eintreten mußten, welche die
 ursprüngliche Verteilung von *ui* und *ai* verwischten“². Tuo pačiu reikalu
 Chr. Stangas sako: „Endzelin behauptet, IF XXXIII S. 123, daß **ōi* nur
 unter dem Iktus *ui* ergeben hat. Dazu stimmt aber nicht der Dat. Sg. auf
-ui, der heute immer barytoniert ist, und der auch im Urbalt. barytoniert
 war, wenn man von dem (später verschollenen) konstant endbetonten Ty-
 pus absieht. Daß wir *ai* neben *ui* finden, beruht vielmehr darauf, daß in-
 nerhalb derselben Wortsippe Guņa- und Vṛddhi-Formen nebeneinander stan-
 den“³. Dėl akcentologinių Chr. Stango priekaištų J. Endzelynui galima
 čia pat pasakyti: kaip rodo lietuvių žemaičių nesutrumpėjusi dat. sg.
o- (ir *u-*, *i-*)kamenė fleksija (bet plg. sutrumpėjusią žemaičių, pvz.,
 gen. sg. *o-*kamenę fleksiją⁴), *o-*kamenė dat. sg. fleksija lietuvių kalboje
 neteko kirčio palyginti visiškai neseniai (suprantama, mobiliojoje paradig-
 moje, kurios fleksinis vokalizmas atitinkamai yra apibendrintas ir fleksi-
 niam baritoninės paradigmos vokalizmui⁵). Chr. Stango spėjimas, kad lie.
r-āi-šas : *r-ūi-šis* tipo lietuvių ir latvių žodžiai savo šaknies vokalizmu at-
 spindį seniausiuosius guņa ir vṛddhi laipsnius — ide. **-oi* : **-ōi*, nėra įro-
 domas. Pirmiausia dėl to, kad lie. *r-ūi-šis* tipo lietuvių ir latvių žodžiai yra
 greičiausia lietuvių resp. latvių arba lietuvių-latvių, o ne (pra)indoeuropie-
 čių senovės dariniai (žr. toliau). Chr. Stangui, besiremiančiam J. Endzelynu,
 kildinti lie.-la. *-ui-* iš ide. **-ōi-* šiuo atveju svarbiausias ir vienintelis konk-

¹ Apie kitokios kilmės lietuvių bei latvių (ir prūsų) diftongą *ui* žr. J. Endzelins, Latviešu valodas gramatika, 62—63 (ten pat literatūra). Žr. dar B. K. Журавлев, ГС, 10.

² J. Endzelin, Miscellen, — IF XXXIII (1913/1914), 123.

³ Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 71.

⁴ Žr. § 12.

⁵ Žr. § 12—13.

retus argumentas iš tikrųjų yra dat. sg. fleksija lie. (*vil̥k*)-*ui* (betgi čia *ui* ne žodžio vidury!), tradiciškai kildinama iš ide. *-*ōi*: „etymologisch sichere Beispiele von *-*ōi* findet man im Balt. nur in Auslautsilben“¹ ir toliau, — „im Inlaut findet man in einigen Fällen den Diphthong *ui* in der *i*-Reihe. Wenn es sich auch nicht in den einzelnen Fällen etymologisch nachweisen lässt, liegt es jedoch nahe, dieses *ui* als Vertreter des ieur. *-*ōi* zu erklären, zumal der Dat. Sg. auf *-ui* ein sicheres Beispiel dieser Vertretung bietet“². Tačiau ir pastarasis argumentas, kuris iš tikrųjų yra vienintelis „sicheres Beispiel“, neremia šios hipotezės, kadangi lie. (*vil̥k*)-*ui*, man rodos, nėra kildintina iš ide. *-*ōi* (§§ 57–67). Vadinasi, J. Endzelyno hipotezei, vedančiai lie.-la. *-ui-* (anksčiau minėtais atvejais) iš ide. *-*ōi-*, patvirtinti naujų svaresnių argumentų nėra radęs ir Chr. Stangas.

§ 33. Pats J. Endzelynas, 1913–14 m. paskelbęs savo hipotezę apie lie.-la. *-ui-* (tam tikruose žodžiuose) kilmę iš ide. *-*ōi*-³, tos pačios nuomonės yra ir savojoje „Lettische Grammatik“ (1922 m., p. 41) = Latviešu valodas gramatika“ (1951 m., p. 62), nors pastarajame šios „Gramatikos“ leidime jis nurodo ir antrąją K. Būgos hipotezę⁴, nekildinančią šio lie.-la. *-ui-* iš ide. *-*ōi-* (žr. toliau), jai — svarbu pabrėžti — nepateikdamas jokių priekaištų. Vadinasi, savąja hipoteze vėliau ir pats J. Endzelynas, matyt, nelabai tikėjo; šitaip galima galvoti ir paskaičius J. Endzelyno knygą „Baltu valodu skaņas un formas“ (1948 m., p. 20), kurioje pateikiami visi diftongo lie.-la. *ui* kilmės atvejai, tačiau hipotezė apie lie.-la. *-ui-* < ide. *-*ōi-* visiškai išleista. 1914 m. (t. y. maždaug vienu metu, kaip ir J. Endzelynas) kildinti diftongą lie.-la. *-ui-* (tam tikrais atvejais) iš ide. *-*ōi-* buvo mėginęs ir K. Būga, palaikydamas J. Endzelyno hipotezę: „такое происхождение дифтонга *ui* [čia K. Būga turi galvoje J. Endzelyno hipotezę. — V. M.] весьма правдоподобно. Окончание дат. ед. *-ui* (ср. *vūruī*) нашего предположения, что *ui* из *ōi* только под ударением, не опровергает. Изменению *-ōi* в *-ai* воспрепятствовала параллельная форма с *-ō* (ср. жем. *vūruo*, лат. *virō*). Предполагаемое *-ai* из неударяемого *-ōi*, по-видимому, сохранилось в добейкском (Debeikiai Вилкомир. у.) говоре“⁵. Dėl šių K. Būgos argumentų galima pasakyti: a) debeikiškę fleksiją (*vil̥k*)-*ai* (dat. sg.), K. Būgos transponuojamą į lie. liter. (*vil̥k*)-*ai* (dat. sg.) ir vėliau to

¹ Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 70 (išretinta mano. — V.M.); Chr. Stango (l.c.) ir kt. kildinimas lie. (*vil̥k*)-*ais* (instr. pl.) iš ide. *-*ōis* aiškiai yra neįrodomas, žr. § 127 tt.

² Chr. Stang, op. cit., 70–71 (išretinta mano. — V.M.).

³ J. Endzelin, Miscellen, — IF XXXIII (1913/14), 123.

⁴ K. Būga, Rinktiniai raštai, II, 262–263.

⁵ K. Būga, Rinktiniai raštai, I, 459.

paties K. Būgos kildintą jau ne iš ide. *-ōi, o iš ide. *-oi¹, iš tikrųjų reikia transponuoti į lie. liter. (dat. sg.) -ui (žr. § 58), b) fleksija lie. (vil̃k)-ui (dat. sg.) greičiausia nesuponuoja ide. *-ōi (žr. § 65 tt.). Svarbu pabrėžti, kad nuo kildinimo lie.-la. -ui- < ide. *-ōi-, t. y. nuo savo ankstyvesnės hipotezės (J. Endzelyno – K. Būgos) vėliau pats K. Būga atsisakė, manydamas, kad šis lie.-la. -ui- esąs silpnasis diftongo -ai- (< ide. *-oi-) laipsnis: „Dvibalsių *ur, ul, um, un* analogija eidami, turime priėti prie išvados, kad ir dvibalsis *ui* gali eiti dvibalsio *oi* (ide.=*ai* lie.) silpnuoju laipsniu“². Tačiau ir ši, niekieno nepriimta, hipotezė – nesunku suvokti – yra neįrodoma, plg. „Būgas Theorie, K. Sn. S. 266, wonach *ui* die Schwundstufe von **oi* sein sollte ist vom ieur. Gesichtspunkt nicht wahrscheinlich und kann auch morphologisch nicht wahrscheinlich gemacht werden“³. Čia, man rodos, apdairesnis yra J. Otrębskis⁴, kuris nesiremia minėtomis J. Endzelyno ir K. Būgos hipotezėmis, o pasitenkina pabrėždamas tik tą, kad a) diftongas -ui- atitinkamų žodžių pamatu yra įtrauktas į apofoninę *i*-diftongų eilę, t. y. (-*i* resp. -*y*-) -*ei*- : -*ie*-⁵ : -*ai*- : -*ui*- ir b) šitokie žodžiai su -ui- lietuviuose (ir latviuose) dažnai turi menkinamąją reikšmę. Pridurtinga, kad yra dar ir tokių, nors ir labai maža, žodžių, kurių pamatu diftongas -ui- pateko net į apofoninę *u*-diftongų eilę – (-*u* resp. -*ū*-) -*au*- : -*uo*-⁶ : -*ui*-, pvz.⁷, lie. *l-au-n̄ys* „Bock ohne Hörner“ (LKŽ VII 192) : *l-ui-n̄ys* „t. p.“ (ibd., 672), lie. *k-ūo-ka* „Knüttel; Tölpel“ : *k-u-kis* „Misthaken“ : *k-ūi-kis* „Knüttel“⁸. Į šią, t. y. *u*-diftongų, apofoninę eilę diftongas -ui-, suprantama, labai silpnai (tokių žodžių su -ui- čia labai nedaug) prasiskverbė greičiausia dėl šitokių priežasčių: tam tikru metu visiems žinomais atvejais balsis -*ū*- resp. -*u*- morfologiškai ėmė kaitaliotis su -ui- (t. y. su -ui-, kurio niekas nekildina iš ide. *-ōi-⁹), o balsis -*ū*- resp. -*u*- jau anksčiau dėsnin-

¹ K. Būga, Rinkiniai raštai, III, 673.

² K. Būga, Rinkiniai raštai, II, 262.

³ Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 81; pagaliau ir pats K. Būga šita savo hipoteze abejoja, sakydamas „ar mano spėjimas yra tikras, parodys artimiausios ateities tyrinėjimai“ (K. Būga, Rinkiniai raštai, II, 264). Žr. dar 6 išn. 57 p.

⁴ J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, I, 178–179 (§ 244, 3).

⁵ Dėl lie.-la. *ie* plg. J. Kuryłowicz, Łotewsko-litewska monoftongizacja *ai, ei* ≧ *ie*, BPTJ XV, 113 tt.

⁶ Dėl lie. -la. *uo*, žr. aukščiau.

⁷ Apie šitokių žodžių etimologijas plačiau žr. K. Būga, Rinkiniai raštai, I, 296; E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, 363.

⁸ Pabrėžiu: diftongas -ui- šios apofoninės eilės sistemoje užima labai silpną grandinę (čia jis randamas ypač retai!).

⁹ Žr. J. Endzelīns, Baltu valodu skaņas un formas, 20 (§ 18). Be J. Endzelyno „Latviešu valodas gramatika“ § 31a nurodyto atvejo, kitais to paties paragrafo (§ 31 b, c, d) atvejais diftongas -ui- yra aiškiai ne iš ide. *-ōi-.

gai kaitaliojosi su *-au-* : *-uo-* (žr. § 29). Beje, diftongas *-ui-* apofoninėje *u*-diftongų eilėje, taip pat skoliniuose (iš sen. rusų ir kt.) ir lie. *b-uī-tis* „Dasein“ resp. *g-ūi-ti* „schnell jagen“ tipo žodžiuose (kur *-ui-*, aišku, ne iš ide. **-ōi-*) šiuo kartu man nėra svarbus, kadangi čia mano kritikuojamoji hipotezė, kildinanti lie.-la. *-ui-* iš ide. **-ōi-*, šiaip ar taip, remiasi tik tokiais lietuvių resp. latvių dariniais, kurių diftongas *-ui-* gali įeiti į apofoninę, būtent, *i*-diftongų eilę [diftongą lie.-la. (ir pr.¹) *ui*, kuris (tame tarpe ir apofoninėje *u*-diftongų eilėje, žr. aukščiau) aiškiai nėra iš ide. **ōi*, toliau žymėsiu *ui₁*, o diftongą lie.-la. *ui* apofoninėje *i*-diftongų eilėje, kur įtariamasi ide. **ōi*, – *ui₂*].

§ 34. Kildinti diftongą lie.-la. *-ui₂-* iš ide. **-ōi-*, man rodos, rizikinga dėl daugelio dalykų, apie tai iš dalies jau buvo kalbėta. Pirmiausia kliūtis šiam kildinimui yra ta, kad darinių su lie.-la. *-ui₂-* negalima paskelbti ne tik (pra)indoeuropietiškais resp. baltoslaviskais, bet ir (pra)baltiškais – prūsai neturi diftongo *-ui₂-*. Be to, darinių su *-ui₂-*, kurie būtų bendri ir lietuviams bei latviams, taip pat labai maža – jų skaičius neviršija dešimties (aš randu jų dar mažiau)³: lie. *k-ūi-ka* „Schindmähre“ : la. *k-uf-ka* „t. p.“ (bet pr. *c-ai-can* „Pferd“⁴), lie. *l-uī-tas* „abgeschnittenes Stück, Scheibe, Schnitte“ : la. *l-uf-ts* „großes Stück Brot“ (bet lie. *l-ai-tas* „Lehmklumpen“⁵), lie. *m-ui-tà* „Tierleiche, Aas“ : la. *m-ui-ta* „t. p.“ (bet lie. *m-ai-tà* „t. p.“ = la. *m-ai-ta* „t. p.“) ir kt. Tokie dariniai su *-ui₂-* atrodytų patys seniausi (jie randami ne tik lietuvių, bet ir latvių kalboje), tačiau etimologiškai įrodyti, kad bent vienas iš jų buvo padarytas indoeuropietiškoje epochoje – yra paveldėtas iš to paties indoeuropietiškojo [darinio su (ide) **-ōi-*, negalima ir, be to, juo labiau, kad nėra nė vieno intralingvistinio (t. y. lietuvių ir latvių) fakto, kuris neabejotinai patvirtintų, kad lie.-la. *ui* gali būti iš ide. **ōi* (tautosilabinio junginio)⁶. Belieka manyti, kad šitokie lietuvių ir latvių dariniai, vadinasi, ir jų diftongas *-ui₂-* yra palyginti visiškai nauji. Apie tai kalba, matyt, ir tokia aplinkybė, kad turime dubletus: la. *kl-ui₂-nis* „schiefl(being)“ = la. *kl-ei-nis* „t. p.“, lie. *m-ui₂-tà*

¹ Dėl pr. *ui* žr. toliau.

² Lie. (*vilk*)-*ui* = (*sūn*)-*ui* (dat. sg.), mano nuomone, turi *-ui₁*, t. y. *-ui*, nekilusį iš ide. **-ōi*, žr. § 65.

³ Be to, jie aptinkami atskirose (t. y. ne visose) lietuvių ir latvių tarmėse.

⁴ Tiksliau: pr. *paustocaican* „wiltfert“ E 654.

⁵ E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, 334.

⁶ Išskyrus diftongą fleksijoje lie. (*vilk*)-*ui* (dat. sg.), kuris Chr. Stangui yra „ein sicheres Beispiel“ (Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 71) kildinti ir lie.-la. *-ui-* iš ide. **-ōi-*. Tačiau lie. (*vilk*)-*ui* (dat. sg.), matyt, nesuponuoja ide. **-ōi*, žr. § 65. Pagaliau, jeigu sutiktume su J. Endzelyno hipoteze apie lie. *-ui-* kilmę lie. *pien-ūi-tas* „mit Milch beschmutzt“ tipo atvejais (J. Endzelins, Latviešu valodas gramatika, 286), tai ir tada, aišku, neturėtume teisės kildinti lie. (*pien*)-*ūi*-(*tas*) iš ide. **-ōi-* (tautosilabinio).

„Aas“ (la. *m-ui-ta* „t. p.“) = lie. *m-ai-tà* „t. p.“ (la. *m-ài-ta* „t. p.“), lie. *p-ui₂-kenà* „Brecheisen“ = lie. *p-ei-kenà* „t. p.“, lie. *p-ui₂-šos* „Ruß“ = lie. *p-ai-šos* „t. p.“ (lie. *p-iš-šos* „t. p.“) ir kt.¹ Šitie pavyzdžiai (jie nėra plačiai paplitę tarmėse) atitinkamai primena dubletus: la. *b-uo₂-ze* „Keule, Knüttel, Schnellwage“ (lie. *b-uo₂-žė* „t. p.“) = la. *b-au-ze* „t. p.“, lie. *či-uō₂-žti* „gleiten“ = lie. *či-aū-žti* „t. p.“, lie. *pl-úo₂-stas* „Floß“ (la. *pl-uō₂-sts* „t. p.“) = lie. *pl-áu-stas* „t. p.“, lie. *sp-úo₂-gas* „Finne im Gesicht“ = lie. *sp-áu-gas* „t. p.“ ir kt.² Čia lie.-la. *uo₂*, kaip minėta, yra ne (pra)indoeuropiečių, o tik lietuvių-latvių senovės faktas – jis išriedėjo ne iš ide. *ou, o iš lie.-la. *uo₁* (< ide. *ō), vėliau pasidariusio lie.-la. *uo₂*, t. y. vėliau įsitraukusio į apofoninę lietuvių-latvių *u*-diftongų eilę (žr. § 30). Panašiai yra atsiradęs, mano nuomone, ir lie.-la. *ui₂* tiek minėtuose dubletiniuose, tiek ir kituose žodžiuose: lie.-la. *ui₂*, būdamas ne (pra)indoeuropiečių, o tik lietuvių-latvių laikų padaras, atsirado ne iš ide. *oi, bet greičiausia iš lie.-la. *ui₁* (pastarojo kilmė visiems yra žinoma³), vėliau pasidariusio lie.-la. *ui₂*, t. y. vėliau lietuvių-latvių tarmėse įsitraukusio, nors ir silpnai, į apofoninę *i*-diftongų eilę (o vienu kitu atveju net ir į apofoninę *u*-diftongų eilę, žr. aukščiau). Šitaip sakydamas, norėčiau pabrėžti ir kitą dalyką: morfologinis⁴ diftongo lie.-la. *ui₂* ryšys su apofonine eile lie.-la. *ai : ei : ie : -l-*, kaip ir morfologinis diftongo lie.-la. *uo₂* ryšys su lie.-la. *au : ū*, jau vien teoriškai galvojant, nebūtinai reiškia, kad šis ryšys turi būti ir fonetinis iš savo kilmės. Atsižvelgdamas į tai, kas pasakyta, pakartotinai drįstu teigti, kad lie.-la. *ui₂* resp. *uo₂* yra ne iš ide. *oi resp. *ou, o iš lie.-la. *ui₁* resp. *uo₁* – tos (lietuvių ir latvių) epochos, kai šitie lie.-la. *ui₁* resp. *uo₁* dar nebuvo pasidarę lie.-la. *ui₂* resp. *uo₂*, t. y. kai jie dar nebuvo įsitraukę į apofonines *i*- resp. *u*-diftongų eiles⁵. Patį diftongą lie.-la. *ui₁* (vėliau „išsiskaidžiusį“ į lie.-la. *ui₁* ir *ui₂*) toliau „nebeburinti“ savo istorijos – kilusį iš pirmykščio diftongo *ui*⁶, baltų tarmių diftongų sistemoje resp. sistemose galima drąsiai laikyti nesenu naujada-

¹ Daugiau pavyzdžių žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, I, 294 tt.; Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 71.

² Daugiau pavyzdžių galima rasti: K. Būga, Rinktiniai raštai, II, 349 tt.

³ Lie.-la. *ui₁* aiškiai nėra iš ide. *oi, žr. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 62.

⁴ T. y. apofoninis (morfologinės kaitos).

⁵ Čia aš nekalbu, kad lie.-la. *ui₂* resp. *uo₂*, matyt, ne tuo pačiu laiku įėjo atitinkamai į apofonines *i*- resp. *u*-diftongų eiles.

⁶ Plg., pvz., lie. *g-ui₁-ti* diftongo *-ui₁-* tolimesnę istoriją: *g-ui₁-ti* yra kontaminuotas iš *g-ū-ti ir *g-ū-j-o* (čia *-uj-* nėra diftongas). Vadinasi, einant į senesnius laikus, šito *-ui₁-*, kaip diftongo, istorija baigiasi. Panašiai galima kalbėti ir apie visus kitus kontaminacinius, taip pat ir, matyt, nekontaminacinius diftongo *ui₁* kilmės atvejus, neišskiriant ir skoliniuose (iš slavų kalbų ir kt.) esančio *-ui₁-*, kurio, kaip diftongo, istorija baigiasi, tiesa, au nebe baltų kalbose.

ru¹. Jeigu jau šiam *ui (= lie.-la. *ui*₁) buvo lemta atsirasti, tai jis, kaip diftongas, suprantama, turėjo atitinkamai prisiderinti prie visų diftongų sistemos – įsitraukti į diftongų sistemą². Kaip jis čia prisiderino, tai jau kitas, šiuo atveju ne tiek svarbus, klausimas. Viena, man rodos, aišku, kad diftongo lie.-la. *ui*₁ įsitraukimas į apofoninę *i*-diftongų eilę (lie.-la. *ui*₂ atsiradimas) ir net kai kur į apofoninę *u*-diftongų eilę kaip tik atitinkamai ir atspindi naujojo diftongo lie.-la. *ui* prisiderinimą baltų diftongų sistemoje. Reikia pasakyti, kad diftongas lie.-la. *ui* (*ui*₁ bei *ui*₂) ir pr. *ui* (*ui*₁) nesugebėjo diftongų sistemoje užimti tvirtos vietos, atvirkščiai, jis baltų tarmių diftongų sistemoje sudarė silpną grandinę – morfemų su *ui* yra mažai³. Dar kartą pabrėžtina, kad lietuvių ir latvių tarmėse diftongui *-ui(-ui*₂) [t. y. žodžiams su šiuo diftongu] yra būdinga tendencija turėti ekspresyvią (dažniausia menkinamąją) reikšmę⁴. Tą patį galima pasakyti ir apie kitus diftongus su pirmuoju sandu *u*, t. y. apie *-ur-*, *-ul-*, *-um-*, *-un-*⁵ (apie juos žr. toliau), kurie tam tikru struktūriniu pamatu galėjo net ir prisidėti prie diftongo *-ui*₂ (apofoninėje *i*-diftongų eilėje) išplitimo – *-er-* : *-ar-* : *-ur* = *-en-* : *-an-* : *-un-* = ... = *-ei-* : *-ai-* : *x*, kur $x = ui_2$ ⁶.

§ 35. Jeigu lietuvių ir latvių (taip pat prūsų) diftongas *ui* žodžio vidury (ir gale) niekur nesuponuoja ide. *ōi (tautosilabinio), tai gal lietuvių ir latvių (taip pat prūsų) diftongas *uR* ($R = r, l, m, n$) žodžio vidury (t. y. *-uR-*) kur nors yra kilęs iš ide. **ōR-* (tautosilabinio). Visiškai aišku, kad

¹ Kitaip sakant, dėl to, kad lie.-la. (ir pr.) *ui* nekildintinas iš ide. *ōi > balt. *ōi ir – juo labiau – iš ide. *āi > balt. *āi (jis buvo negalimas), diftongą *ui* baltų tarmėse reikia laikyti naujadaru.

² Plg. „der Diphthong *ui*, einmal entstanden, eine spezielle Expansionskraft in der Sprache erhalten hat“ – Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 71 (išretinta mano. – *V.M.*).

³ Prūsai diftongą *ui* turi, galima sakyti, tik skoliniuose (J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 30). Dėl *-uy-* pr. *l-uy-sis* „Luchs“ E 666 žr. J. Endzelīns, – FBR XII, 148 ir XV, 101. Neaišku, iš kur yra kilęs diftongas (resp. diftonginės raidės) *-ui-* žodyje pr. *m-ui-sieson* „grösern“ III 69₂₀ (be to, jis yra *ἀπαξ λεγόμενον*): ar iš (ide.) **āi-* (R. Trautmann, Die altpreußischen Sprachdenkmäler, 380), ar iš (ide.) **ōi-* (T. Milewski, – Slavia Occidentalis, XV, 104; J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 72), ar skaitytinas **ai-* [W. R. Schmalstieg, Labialization in Old Prussian, – SLP (1968), 191]; yra dėl šio pr. (*m*)-*ui(-sieson)* ir kitokių neaiškumų, bet visa tai plačiau nagrinėti čia nematau esant didelio reikalo.

⁴ Chr. S. Stang, Une remarque sur la diphtongue *ui* en baltique, – Studi Baltici, III (1933), 168–171. Plg. dar E. Fraenkeli žodžius, pvz., dėl lie. *l-ūi-ba* „Tölpel“ (: *l-āi-bas* „schlank, schmächtigt“) – „Der Diphtong *ui* ist wie in anderen Fällen wegen der despektierlichen Bed. gewählt“ – E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, 330, s.v. *lāibas*.

⁵ Žr. Chr. S. Stang, l.c.; Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 71–72, 79–80.

⁶ Šitą dalyką, kaip anksčiau sakyta, yra pastebėjęs jau K. Būga (Rinkiniai raštai, II, 262), nors ir aiškino jį kitaip – nepriimtina, žr. § 33 ir 3 išn. 54 p.

baltų diftongas *-uR-* daugeliu atvejų tikrai nėra iš ide. **-ōR-* (> balt. **-ōR-*). Jis yra kilęs iš balt.-sl. **-uR-* < ide. **-R-*, ėjusio nykstamuoju laipsniu diftongui (ide.) **-e/oR⁻¹*. Ir kitais atvejais baltų (ir slavų) tarmėse iš tikrųjų negalima rasti žodžio, kuriame diftongui *-uR-* (žodžio vidurys) būtų įrodoma kilmė iš ide. **-ōR-* > balt.(-sl.) **-ōR-* (tautosilabinio). Savo laiku K. Būga rašė: „лит. *sluñkius* „лентяй“ (ср. *slenkù*, *sliñkti* „ползти“) может быть восходит к балтийской форме **slōñkyus*. Лит. *aštuñtas*, лтш. *astùtais* из балт. **aštōnto-*, между тем как лтш. *astuðtais* и жем. *aštañtas* (диал. *àst-ònc* Mósėdis, Salantaĩ) „восьмой“ из и.-е. *oktōntó-*. Лит. *puřvas* „грязь“, лтш. *pùrvs* „болото“, как показывает лтш. *puors* „болото“ и ниже-луж. *para* „грязь“, восходит к и.-е. форме **pōr-vo-* Эндзелин Сл.-балт. этюды 203“². Dėl to galima pasakyti:

a) Lie. *sl-uñ-kius* (: *sl-eñ-ka*) tipo darinių kildinimas iš balt. **sl-ōn-kijus* (= „tradici.“ balt. **-ōn-*), tokių darinių (būtent su balt. **-ōn-* = balt. **-ōR-*) paskelbimas prabaltišką senovės reliktais, suprantama, negali būti įrodomas³.

b) Lie. *ašt-uñ-tas* (= la. *ast-ū-taiš*) kildintinas ne iš pirmąsčio tautosilabinio junginio (= diftongo) balt. **(ašt)-ōn(-)* > lie.-la. **(ašt)-uon(-)*, tiksliau sakant, jis kildintinas iš heterosilabinio (= ne diftongo) lie.-la. **(ašt)-uon-* (= lie. *ašt-uon-i*, la. *ast-uon-i*) + *tas*, o ne iš balt. **(ašt)-ō + ntos* ir juo labiau ne iš ide. **(okt)-ō + ntos*, nes lie. *ašt-uñ-tas* savojo *-ntas* atsidimu yra greičiausia tik lietuvių-latvių (o ne baltų ar indoeuropiečių) senovės darinys⁴, plg. senesnį, (bendra)baltiškąjį resp. baltoslaviškąjį skaitvardžio „aštuntas“ darinį: lie. *āšmas*, la. **asm(a)s* (= *asm-ite* „der achte Teil eines Hakens“), pr. *asman* (acc. sg.), s. sl. *osmъ*⁵. Taip pat nerandu pamato atstatyti (prabaltiškąjį (juo labiau indoeuropietiškąjį) diftongą

¹ Šitai yra jau seniai žinoma, žr. И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, 3–24 (ir literatūra); K. Būga, Rinktiniai raštai, II, 261 tt.; J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, I, 182–184; J. Kuryłowicz, L’apophonie en indo-européen, 227 tt. (ir literatūra); Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 77–82 (ir literatūra).

² K. Būga, Rinktiniai raštai, I, 459–460.

³ Plg. Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 77 tt.

⁴ Žr. ir J. Endzelin, Lettische Grammatik, 368–369 = J. Endzelins, Latviešu valodas gramatika, 499; J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, III, 171; Chr. S. Stang, op. cit., 283. Jeigu skaitvardžiui lie. *ašt-uñ-tas* (= la. *ast-ū-taiš*), kaip dariniui su *-ntas*, negali būti įrodyta (bendra)baltišką senovė, tai, aišku, negalima įrodyti ir to, kad šis lie. *(ašt)-uñ-(tas)* suponuoja diftongą (tautosilabinį junginį) balt. (bendrabaltiškąjį) **-ōn-* arba ide. **-ōn-*.

⁵ Čia norėčiau ypač pabrėžti bendresnio pobūdžio, šiaip jau aiškų (nors konkrečiuose tyrinėjimuose kartais išleidžiamą iš akių), dalyką: jeigu kurios nors kalbos tam tikri dariniai yra neseni resp. „neprokalbiniai“, tai jų fonetinėje raidoje gali būti ir naujų resp. „neprokalbinių“ reiškinų. Šitai sakymas, turiu galvoje: 1) čia nagrinėjamusius lie. *ašt-uñ-tas*,

*-ōn- (tautosilabini) ir lytims la. *ast-uō-tais*¹ bei lie. žem. *āšt-qn-c* (K. Būgos transponuoto į **ašt-añ-tas*)².

c) Remiantis la. *p-uor-s* (*p-uor-u* acc. sg.) ir sorb. *p-ar-a*, darinį lie. *p-uř-vas* = la. *p-ūr-vs*³ reikia laikyti ne (prajindoeuropietišku (t. y. kilusiu iš ide. **p-ōr-uo-*), o lietuvišku-latvišku, t. y. kilusiu iš lie.-la. **p-uor-vas*: priesaga *-vas* prie **puor-* prisišliejo, vadinasi, heterosilabinis **-uor-* pasidarė tautosilabiniu, t. y. diftongu **-uor-*, greičiausia lietuvių-latvių (o ne indoeuropiečių) kalboje. Kitaip sakant, šiuose lie. *p-uř-vas* = la. *p-ūr-vs* < lie.-la. **-uor-* tolimesnė diftongo lie.-la. **-uor-* istorija greit baigiasi – diftongas lie.-la. **-uor-* čia yra kilęs iš nediftongo (heterosilabinio junginio) lie.-la. **-uor-* < balt. **-ōr-* (heterosilabinio junginio). Maždaug tą patį reikia pasakyti ir apie diftongą lie. (*p*)-*ūl-(ti)* = la. (*p*)-*ul-(t)* < lie.-la. **(p)-uol-(ti)*. Viena, čia **-uol-* [galų gale, ir *-ul-* (< **-uol-*)], iš tikrųjų – struktūriškai, nelaikytinas („savaranikišku“) diftongu (tautosilabiniu junginiu). Jis yra heterosilabinio lie.-la. *-uol-* (= lie. *p-ūo-la*, *p-ūo-lė...*) pozicinis variantas, iš pozicijos pasidarantis tautosilabiniu tik atitinkamose to paties veiksmožodžio lie.-la. *p-uol-u*⁴ formose⁵. Antra, bendratis lie.-la. **p-uol-ti*

sl-uñ-kius (žr. aukščiau) tipo atvejus (jų, suprantama, yra ir kitokių), kurie, savo amžiumi nesiekdami (bendra) baltiškiosios epochos, jau a priori sakytina, nebūtinai turi suponuoti čia prabaltiškąjį diftongą (tautosilabini junginį) balt. **-ōn-* (žodžio vidurys) ir 2) jeigu, sakysim, lietuvių dariniai su *-un-* visi yra neprabaltiški, tai labai rizikinga suponuoti tokiems (neprabaltiškiems) dariniams, vadinasi, apskritai suponuoti prabaltiškąjį diftongą **-ōn-* (žodžio vidurys). Plg. 4 iš 58 p.

¹ Žr. ir J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 499; Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 283–284.

² 1914 m. K. Būga (Rinktiniai raštai, I, 460) transponavo lie. žem. *āšt-qn-c* į lie. liter. **ašt-añ-tas* ir gretino su la. *ast-uō-tais*, dėl tos priežasties ir šitą la. *-uō-* kildindamas iš **-an-*. Tačiau vėliau K. Būga apie visa tai niekur neužsimena (sprendžiant iš: K. Būga, Rinktiniai raštai, Rodyklės, 47). Šitą K. Būgos hipotezę, be abejo, žinojo ir J. Endzelynas, bet jis K. Būgos atstatytąją lytimi lie. **aštañtas* nesirėmė, o la. *ast-uo-tais* aiškino kitaip, – J. Endzelīns, l.c., plg. dar J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, III, 171; Chr. S. Stang, l.c. Lie. žem. *āšt-qn-c* šiaip ar taip, matyt, transponuotinas ne į (lie. liter.) **ašt-an-tas*, bet į *ašt-uñ-tas*.

³ Beje, ir pačioje lie. *puřvas* = la. *pūrvs* etimologijoje esama dar ginčytinų dalykų, žr. E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, 675.

⁴ Formą lie.-la. *p-uol-lu* čia pavadinau veiksmožodžiu ta prasme, kad esamojo (lit. *p-uol-a*), suprantama, ir būtojo (lit. *p-uol-ė*) laiko formos yra pamatinės veiksmožodžio, kaip verbi finiti, formos. Primintina, kad heterosilabinis lie. (*p*)-*uol-* aptinkamas ir verbi infiniti formose, išvestose iš pamatinių verbti finiti formų. Pastaba: šioje ir tolimesnėje išnašoje, kalbėdamas apie lie. -la. (*p*)-*uol-* likimą heterosilabinėje ir tautosilabinėje padėtyje, aš neatsižvelgiu į la. (*p*)-*ul-(u)* „puoliau“ (heterosilabinis *-ul-* vietoj laukiamo *-uol-*, žr. E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, 666), lie. žem. (*p*)-*ul-nū* „puolu“ (forma, išplėsta priesagos *-nu*) ir kitokius atvejus, kurie yra jau perdaug naujos inovacijos.

⁵ Tiek bendratyje (verbum infinitum) lie. **p-uol-ti* > *p-ul-ti*, tiek ir iš jos išvestose verbi finiti formose.

savo darybos modeliu – verbi finiti kamienas (šaknis) + **-ti* yra, matyt, praindoeuropietiška¹, tačiau ji, kaip pats kamieno (šaknies) lie.-la. *puol-(u)*, turinčio būtent ilgąjį (ne trumpąjį) šaknies vokalizmą, darinv., vargu ar siekia prabaltiškąją (bendrabortiškąją) senovę, plg. pr. *pall-* (*au-pall-ai* „finden“²), kuriame randame trumpąjį šaknies vokalizmą³.

§ 36. Taigi nerandu nė vieno žodelio, kurio diftongas lie.-la. *-uR-* (ne žodžio gale!) suponuotų diftongą ide. **-ōR->* balt. (-sl.) **-ōR-* (tautosilabinį junginį).

Šito neranda, galų gale, ir kiti tyrinėtojai⁴. Dėl to mana, kad diftongas lie.-la. *-uR-* nė vienu atveju nėra išriedėjęs iš hipotetiškai suponuojamo diftongo ide. **-ōR->* balt.(-sl.) **-ōR-*, pabrėžiu, – būtent iš diftongo (t. y. tautosilabinio junginio). Jeigu lie.-la. *-uR-* niekur nesuponuoja diftongo ide. **-ōR->* balt. (-sl.) **-ōR-*, tai gal iš pastarojo kur nors yra kilęs diftongas lie.-la. *-āR-* (akūtinis). Vedant lie.-la. *-āR-* iš diftongo ide. **-ōR-*, reikėtų pripažinti, kad čia tautosilabinis ilgumas sutrumpėjo indoeuropiečių „prokalbėje“ ar bent jau seniausiais baltų-slavų „prokalbės“ laikais. Betgi šitai įrodyti negalima, kadangi neįmanoma paaiškinti, kodėl baltų areale diftongas ide. **-ōR-* (ne žodžio gale) turėjo sutrumpėti gerokai anksčiau, negu diftongas ide. **-ōR* (žodžio gale)⁵. Be to, remiantis atitinkamos pačių baltų (bei baltų-slavų) tarmių medžiagos vidine rekonstrukcija, diftongui lie.-la. *āR* (tiek žodžio negale, tiek ir gale) negalima atstatyti diftongo ide. **ōR>* balt.(-sl.) **ōR*; lygiai taip pat nėra nė vieno su diftongu lie.-la. *āR* baltiško, iš indoeuropiečių senovės paveldėto, žodžio (tiksliau sakant,

¹ Šiuo atžvilgiu galima pasakyti tą patį, suprantama, apie kiekvieno (lietuvių-latvių) veiksmažodžio, net ir visiškai naujai atsiradusio, bendratį.

² Pr. *au-pall-ai* įprasta etimologiškai sieti su lie.-la. *puol-u*, žr. J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 148; E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, 666.

³ Plg. sva. *fall-an* ir kt., žr. E. Fraenkel, l.c. Tiesa, ilgasis šaknies vokalizmas slypi arm(ėniškame) *p'ul* „Fall“ < **phōl-*, tačiau plg. arm. *p'lanim* „ich falle, stürze ein“ (aor. *p'lay*), žr. E. Fraenkel, l.c. Šaknies lie.-la. *puol-u* vokalizmo ilgumas vargu ar pasidaro praindoeuropietiškas dėl arm. *p'ul*, nes: a) lietuvių-latvių kalbos artimiausiai giminiuojasi su prūsų (pr. *pall-*), toliau, – su slavų ir germanų (sva. *fall-*) kalbomis, o ne su armėnų kalba, b) lietuviai ir latviai čia ilgąjį šaknies vokalizmą turi veiksmažodyje, o armėnai – tik iš veiksmažodžio (kurio šaknies vokalizmas trumpas) išvestame daiktavardyje, c) arm. *p'ul* ilgąjį šaknies vokalizmą galėjo gauti „savarankiškai“ – ne indoeuropiečių, o armėnų „prokalbės“ laikais, juk ir pats daiktavardis arm. *p'ul* „Fall“ < **phōl-* pažįstamas, rodos, tik armėnų kalbai. Galų gale, jeigu ir suponuotume veiksmažodį lie.-la. *p-uol-u* kilus iš ide. *p(h)-ōl-*, tai čia turėtume nediftongą – heterosilabinį junginį ide. **-ōl-*, kuris, kaip toks (t.y. nebūdamas tautosilabinis junginys – diftongas), man šiuo atveju rūpi mažiau.

⁴ Plg. Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 77, 81.

⁵ Diftongas ide. **-ōR* sutrumpėjo (baltų-slavų areale) gerokai vėliau, negu baltų-slavų „prokalbėje“, žr. § 19.

morfemos), kuris, kaip toks, turėtų tikslų savo etimologinį atitikmenį – žodį su diftongu *ōR* (tiek žodžio negale, tiek ir gale) indoeuropiečių kalbose¹, atitinkamai išlaikiusiose balsių ide. **ō* : **ā* (: **ē*) opoziciją². Pagaliau, kildinti diftongą lie.-la. *āR*, bent jau ne žodžio gale, iš ide. **ōR* rimčiau niekas, rodos, ir nemėgina. Manau, kad diftongas lie.-la. *āR* (su senoviniu akūtu) kildintinas ne iš ide. **ōR*, o iš balt.(-sl.) **ōR* [= „tradic.“ balt.(-sl.) **āR*], kurio ilgumas aiškintinas (nors šitai man čia ne tiek svarbu), kildinant šį balt.(-sl.) **ōR*, rodos, šitaip: vienu atveju, iš balt.(-sl.) **oR* → balt.(-sl.) **ōR* (baltiškasis resp. baltoslaviškasis apofoninis pailgėjimas), kitu, iš balt.-sl. **oRə* (< ide. **oRə*), trečiu, iš ide. **āR*³; plg. tai, kas pasakyta § 29, kad baltų (ir slavų) diftongai (tiek žodžio negale, tiek ir gale) lie.-la. *āu*, *āi* (su senoviniu akūtu) kildintini ne iš ide. **ōu*, **ōi*, bet iš balt.(-sl.) **ōu*, **ōi* [= „tradic.“ balt.(-sl.) **āu*, **āi*], t. y. iš balt.(-sl.) **ōR* su *R = u, i*.

§ 37. Kyla klausimas, kodėl gi baltų-slavų kalbos (ir ne tik jos, žr. toliau) atspindi diftongą ide. **ōR* (su *R =* bet koks sonantas : *u, i, r, l, m, n*) ne žodžio vidury (resp. pradžioje), o tik jo gale, kitaip sakant, kodėl diftongas ide. **ōR* indoeuropiečių „prokalbėje“, šiuo atveju probaltoslaviškame jos areale egzistavo tik žodžio (resp. kamieno) gale. Šitokią pozicinę diftongo ide. **ōR* ypatybę sąlygojo pats šio diftongo (ilgojo) atsiradimas, kurį apsprendė morfologinės priežastys, tiksliau, atitinkamų gramatinių formų daryba: 1) fleksinis diftongas ide. **-ōR*⁴, mano nuomone, atsirado, jeigu ir ne visur agliutinacijos būdu, tai bent jau visur grynai morfologiškai tada, kai atsirado ir pačios formos su (ide.) **-ōR*, kaip tokios⁵, sakykim, ide. **-ōR* su *R = m*, t. y. fleksinis diftongas (ide.) **-ōm* gen. pl. formoje atsirado, tur būt, iš *o*-kamienio (ide.) **-ō* + (vėliau pridėto) fleksinio formanto **-m* (žr. §§ 113, 115), 2) kamieninis diftongas ide. **-ōR*, t. y. šis diftongas *R*-kamienėje nom. sg. formoje⁶ yra pailgėjęs, matyt, šiai formai, kaip tokiai, atsirandant (plg. § 131 tt.). Fleksinis diftongas (ide.) **-ōR*, iš tikrųjų, rodos, visais atvejais nėra labai senas⁷. Kamieninis diftongas ide. **-ōR*, kaip ilgasis, savo amžiumi, tur būt, siekia praindoeuropietiškąją „prokalbę“, galimas daiktas, vėlyvuosius jos

¹ Iš tikrųjų, jeigu neturime tokių indoeuropietišku atitikmenų – žodžių (resp. morfemų), tai iš kurgi galime žinoti, kad lie.-la. *āR* kildintinas iš diftongo ide. **ōR*.

² Kitos indoeuropiečių kalbos, pvz., senovės indų (sanskritis) čia mažai ką teduoda: ide. **ō*, **ā* ir **ē* sutapo į vieną s. ind. *ā*.

³ S. Bernšteinas baltų-slavų diftongo ilgumą aiškina – jeigu aš suprantu – tik „laingalais“, – С. Б. Бернштейн, Очерк сравнительной грамматики славянских языков, 136, 135.

⁴ T. y. diftongas ide. **-ōR* su fleksiniu formantu *R*.

⁵ Apie visa tai plačiau žr. atitinkamuose morfologijos skyriuose.

⁶ Žr. dar § 23.

⁷ Apie juos bei jų amžių žr. atitinkamuose morfologijos skyriuose.

laikus¹. Vadinasi, bent jau ankstyvesniais indoeuropiečių „prokalbės“ laikais [diftongas] ide. *ōR neegzistavo ir žodžio (resp. kamieno) gale, t. y. niekur.

Kaip apie diftongą ide. *ōR, matyt, atitinkamai tą patį reikia pasakyti ir apie diftongą ide. *ēR [juk balsis ide. *ē (ide. *ēR) apskritai, matyt, ėjo priešakinės eilės koreliatu užpakalinės eilės balsiui ide. *ō (ide. *ōR)]. Pirmiausia diftongas ide. *ēR, kaip ir jo koreliatas ide. *ōR (diftongas), buvo, matyt, tik žodžio (resp. kamieno) gale, plg. kamieninį diftongą ide. *ēr (: ide. *ōr) – lie. (*móti*)-*é* < balt. (-sl.) *ēr < ide. *ēr [: lie. (*ses*)-*uo* < balt. (-sl.) *ōr < ide. *ōr] ir pan. Tiesa, jeigu atvejai su kamieniniu diftongu ide. *ēR yra šiaipjau aiškūs², tai atvejus su fleksiniu diftongu de. *ēR (t. y. su diftongu, turinčiu fleksinį *R*) > balt. (-sl.) *ēR atsekti (baltų areale) yra nelengva ne tiek dėl to, kad balt. *ē ir *ē vėliau sutapo į vieną balt. *ē (žr. §§ 7, 11), kiek dėl to, kad galutinai visgi neišaiškinta baltų *ē*-kamieno kilmė³: fleksinis diftongas (ide.) *ēR, kaip toks, savo amžiumi, gal būt, nesiekia indoeuropiečių „prokalbės“⁴ (čia primintina, kad ir fleksinis diftongas ide. *ōR, kaip aukščiau sakyta, susiformavo, matyt, vėliau, negu praindoeuropiečių = bendraindoeuropiečių laikais). Kitais žodžio (resp. kamieno) galo, kaip ir visais žodžio vidurio, atvejais diftongas lie.-la. *ēR* (suprantama, ir *ie* < *éi)⁵ suponuoja, matyt, ne ide. *ēR (diftongą) > balt. *ēR, o (ide. *eR →) balt. *ēR (imant epochas, prieš sutampant balt. *ē : *ē, žr. § 9–11), plg. tai, kas § 36 pasakyta apie diftongą lie.-la. *áR* (ir *úo* ← *áu*)⁵, kildintiną, matyt, ne iš ide. *ōR, o iš (ide. **o/eR* →) balt. *ōR (= „tradic.“ balt. *āR)⁶; vadinasi, diftongai lie.-la. *ēR* : *áR* pirmuoju sandu atspindi koreliatus balt. (resp. balt.-sl.) *ē : *ō (plg. SB balsių sistemą, § 9), o ne balt. (resp. balt.-sl.) *ē : *ō < ide. *ē : *ō.

§ 38. Prie baltų-slavų ilgujų diftongų istorijos norėtusi pridurti dar šitką. Nuo praėjusio amžiaus pabaigos įsigalėjo nuomonė, laikanti indoiranėnų kalbas tokiomis, kurios, palyginti su kitomis indoeuropiečių kalbomis, geriausiai atspindinčios (resp. geriausiai išlaikiusios) praindoeuropietiškuosius ilguosius diftongus, plg. K. Brugmanno žodžius: „Diese (praindoeu-

¹ T. y. tuos, kuriais jau buvo susiformavusi „šiokia tokia“ linksniavimo formų paradigma.

² Žr. §§ 23, 26.

³ Žr. 2 išn. 20 p. ir plg. § 171 t.

⁴ Plg. J. Kuryłowicz, *Baltycka deklinacja na -ē-*, – *Acta Baltico-Slavica*, III (1966), 83 tt.

⁵ Su senoviniu akūtu.

⁶ Šis balt. (-sl.) *ēR atskirais atvejais gali būti ir iš balt.(-sl.) *eR < ide. *eR, plg. tai, kas pasakyta apie balt.(-sl.) *ōR (= „tradic.“ *āR) < balt. *ōR < ide. *oR, žr. § 36.

ropiečių ilgieji diftongai. — V.M.) sind im Arischen am besten bewahrt“¹. Ši, tradicine virtusi, K. Brugmanno tezė man yra abejotina, kadangi pati K. Brugmanno pateikiamoji šios tezės argumentacija, mano nuomone, nėra tvirta. Pagrindiniu argumentu šiai tezei — pirmiausia diftongui ide. *-ēi- (t. y. net žodžio vidury) — pagrįsti K. Brugmannas ima diftongą s. ind. -ai- formoje (s. ind.) *ár-ai-kṣam* „ἐλειψα“ (s-aoristas)². Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad sigmatinis aoristas, kaip toks (vadinasi, ir su atitinkamu šaknies vokalizmo atskirose indoeuropiečių tarmėse pailgėjimu), yra, matyt, vėlyvos, ne praindoeuropietiškos kilmės³, vargu ar galima s. ind. *ár-ai-kṣam* kildinti iš ide. *-l-ēi-k⁴- (būtent su ilguoju ide. *-ēi-), t. y. vargu ar galima suponuoti praindoeuropietišką vṛddhi diftongui s. ind. -ai- formoje s. ind. *ár-ai-kṣam*, — čia turime greičiausia (pra)indoiranėniškąjį [o ne (pra)indoeuropietiškąjį] vṛddhi, t. y. indo ir. *-ēi- (ar indo ir. *-āi-), plg. gr. ἐλ-ει-ψα, λ-ει-πω, lie. *l-iē-ka* ir kt. < ide. *-ei-⁴. Panašiais sumetimais diftongą s. ind. -au- sigmatiniame aoriste s. ind. *áśr-au-ṣam* geriau kildinti ne iš ide. *-ēu- (kaip kad daro K. Brugmannas⁵), o iš indo ir. *-ēu- (ar indo ir. *-āu-) ← ide. *-eu-; ta pačia teise, priešingai K. Brugmannui⁶, galime kildinti ir av. *s-āi-ti* iš ide. *-ei- (plg. s. ind. *ś-e-te*, gr. κ-εῖ-τα), vėliau, indoiranėniškaisiais (ar net iranėniškaisiais) laikais patyrusio vṛddhi pailgėjimą. Kadangi argumentacija vargu ar yra praindoeuropietiškas faktas⁷, tai nesinorėtų sutikti

¹ K. Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen* (Berlin und Leipzig, 1922), 88 = K. Brugmann und B. Delbrück, *Grundriß... I*, Straßburg, 1897, 203; plg. dar A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris, 1934, 115.

² Suponuodamas ide. *-ēi-, K. Brugmannas būtent pirmiausia ir remiasi šia s. ind. *ár-ai-kṣam*, — K. Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, 89.

³ Plg. A. Meillet, *Sur l'aoriste sigmatique*, — *Mélanges de linguistique offerts à F. de Saussure*, Paris, 1908, 102; A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris, 1934, 213; A. Meillet, *Le slave commun*, Paris, 1934, 249; Chr. S. Stang, *Das slavische und baltische Verbum*, Oslo, 1942, 13; H. Wagner, *Keltisches t-Praeteritum, slavischer Wurzel-aorist und germanisches Praeteritum*, — *Zeitschrift für keltische Philologie*, XXVIII (1960), 16; W. K. Matthews, *Russian Historical Grammar*, London, 1960, 49; В. Н. Топоров, *К вопросу об эволюции славянского и балтийского глагола*, — *Вся V* (1961), 52 tt.; žr. урәк Ю. В. Откупщиков, *Из истории индоевропейского словообразования*, Ленинград, 1967, 47–77 (ir literatūra).

⁴ Žr. Ю. В. Откупщиков, l. c.

⁵ K. Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, 89; čia K. Brugmannas kildina ir lot. *j-ou-si* iš ide. *-ēu-, bet šitai taip pat negali būti įrodoma, žr. Ю. В. Откупщиков, l. c.

⁶ K. Brugmann, l. c.

⁷ Plg. W. Porzig, *Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets*, Heidelberg, 1954.

su K. Brugmannu¹, kad s. ind. *ai-t* „er ging“ resp. *ai-ma* ir gr. $\eta\text{-}\mu\epsilon\upsilon$ suponuoją diftongą ide. **-ēi-*. Pagaliau, K. Brugmanno pateiktasis gr. $\sigma\tau\text{-}\epsilon\upsilon\text{-}\tau\alpha\iota$, turint galvoje tai, kas aukščiau pasakyta, pats iš savęs visiškai nerodo ide. **-ēu-*², jis paprasčiausiai gali būti kildinamas iš ide. **-eu-*. Taigi hipotezės, kad tariamuosius praindoeuropiečių diftongus **-ēi-*, **-ēu-* (žodžio negalas) geriausiai išlaikę indoiranėnai, o atitinkami kiti indoeuropiečiai juos sutrumpinę, K. Brugmanno pateiktoji, kaip patikimiausia, jo „Trumposios indoeuropiečių kalbų gramatikos“ § 147 medžiaga, man rodos, neparemia. Beje, K. Brugmannas šioje „Gramatikoje“ apskritai neranda argumentų (pavyzdžių), kurie galėtų rodyti, kad indoeuropiečių „prokalbėje“ buvo diftongai ide. **-ōi-* resp. **-ōu-* (žodžio vidury) ir kad jie indoiranėnuose išsilaikė, o atitinkamuose kituose indoeuropiečiuose sutrumpėjo. K. Brugmanno pateiktoji šakninio žodžio forma s. ind. *g-au-š* (ir pan.)³ turi diftongą ide. **-ōu-*⁴, esantį ne žodžio resp. kamieno vidury, o jo gale. Tą patį reikia pasakyti ir apie šakninio žodžio formą s. ind. *dy-au-š* (ir pan.)⁵, turinčią diftongą ide. **-ēu-*, be to, ir apie s. ind. *n-au-š* (ir pan.) < ide. **-āu-*. Dėl šių s. ind. *g-au-š*, *n-au-š* (pagaliau, ir *dy-au-š*) pridurtina, kad jiedu turi kamieninį (= šakninį) diftongą, kuris ne visose jų paradigmos formose funkcionuoja kaip diftongas, plg., pvz., dat. sg. s. ind. *g-av-e*, *n-av-e*. Diftongus ide. **ōi* resp. **ōu* žodžio gale, K. Brugmanno nuomone, rodą indoiranėnai ir kiti šiais atvejais⁶: 1a) s. ind. (*vr̥k*)-*ai-š*, gr. (λύκ)-οι-ς, lie. (*vilk*)-*ai-s*, lot. (*lup*)-*i-s*, osk. (*nesim*)-*oi-s* ir b) s. ind. (*tásm*)-*ai* „tam“, av. (*vəhrk*)-*ai*, gr. (λύκ)-ω, sva. (*wolf*)-*e*, lie. (*vilk*)-*ui*, s. lot. (*NVMASI*)-*OI*, osk. (*Abellan*)-*úi*, resp. 2a) s. ind. (*vr̥k*)-*au*, s. air. (*d*)-*āu*, (*d*)-*au*, (*d*)-*ō* „du“, b) got. (*ah*t)-*au* „aštuoni“. Manau, kad čia niekur nėra ide. **-ōR* (čia *R* = *i*, *y*): 1a) s. ind. (*vr̥k*)-*ai-š* greičiausia suponuoją ne ide. **-ōi-s*, o indoiranėnų **-āi-s* (indoiranėniškąjį v̥d̥dhi!) ir, toliau, ide. **-oi-s* = gr. (λύκ)-οις ir pan. (žr. § 127 tt.), b) s. ind. (*tasm*)-*ai*, av. (*vəhrk*)-*ai*, gr. (λύκ)-ω ir kt., mano nuomone, nerodo ide. **-ōi* (žr. § 66 tt.), 2a, b) s. ind. (*vr̥k*)-*au*, s. air. (*d*)-*āu* ir pan., got. (*ah*t)-*au* dėl galinio *-u* vargu ar yra praindoeuropietiški (žr. § 98). Tiesa, K. Brugmannas (ir kiti) dar pateikia pavyzdžių, anot jo, rodančių ir tokius diftongus ide. **-ēi-* resp. **-ōu-* (žodžio vidurys⁷), kurie ne sutrumpėję, o pra-

¹ K. Brugmann, l. c.

² Kaip kad galvoja K. Brugmannas, žr. K. Brugmann, l. c.

³ K. Brugmann, l. c.

⁴ Dėl to žr. dar § 27.

⁵ Tiesa, s. ind. *dy-au-š* kitų savo formų vokalizmo atžvilgiu nėra visiškai panašus į s. ind. *g-au-š*.

⁶ K. Brugmann, l. c.

⁷ Čia aš nekalbu apie žodžio (resp. kamieno) galą, pvz., apie s. ind. *dy-ā-m* resp. *g-ā-m* ir pan. tipo atvejus.

radę – indoeuropiečių „prokalbėje“ – antrąjį savo sandą¹. Šiam reikalui patikimiausi pavyzdžiai, K. Brugmanno nuomone, esą²: 1) s. ind. *dh-ā-rus*, gr. *θ-ῆ-λυς* ir kt. < ide. **-ēi-*, 2) s. ind. *ā-s-* „Mund“, lot. *ō-s*, lie. *uo-stas* „Flußmündung, Hafen“ ir kt. < ide. **-ōu-*, 3) gr. *πλ-ω-τός* „schwimmend“, got. *fl-o-dus* „Flut“ < ide. **-ōu-*¹. Vien iš šitų (dėl kitų žr. aukščiau) pavyzdžių daryti platesnes išvadas, t. y. suponuoti indoeuropiečių „prokalbei“ K. Brugmanno (ir kitų) siūlomą „reguliarų“ diftongą ide. **ō/ēR* (šiuo atveju *R = i, u*) žodžio (kamieno) vidury, man rodos, rizikinga ir būtent dėl to, kad, pirmiausia, tokių pavyzdžių (žodžių), kuriems³ šiek tiek drąsiau spėtinas praindoeuropietiškas senumas, yra labai maža. Jų yra, gal būt, tik vienas s. ind. *ā-s-*, lot. *ō-s* ir kt.⁴, jeigu jis, iš tikrųjų, kilo iš ide. **ōu-*⁵.

Turėdamas galvoje tai, kas pasakyta, norėčiau dar kartą pabrėžti šit ką: K. Brugmannui (ir kitiems), man rodos, nepasisėkė rasti patikimų pavyzdžių, kurie galėtų patvirtinti tradiciniu tapusį teiginį, kad a) indoeuropiečių „prokalbėje“ egzistavo „reguliarus“ diftongas ide. **ō/ēR* (šiuo atveju *R = i, u*) žodžio (kamieno) vidury ir b) ši diftongą geriausiai išlaikę indoiranėnai, o atitinkami kiti indoeuropiečiai jį labai seniai sutrumpinę. Man rodos, tą patį

¹ K. Brugmann, op. cit., 88.

² „Patikimiausiai“ vadinu ta prasme, kad K. Brugmannas čia (t. y. K. Brugmann, l.c.) iš savo „Grundriß“ o pateikia ne visus, o būtent tik šiuos pavyzdžius.

³ T. y. šiems, kaip tokiems [suprantama, ir su šakniniu diftongu (ide.) **-ō/ēR-*], dariniams.

⁴ Lie. *uo-stas* nebūtinai suponuoja (ide.) **ōu-* > **ō-*, – čia yra greičiausia lie. *uo-s-* (*stas*), apie kurio kilmę žr. § 30.

⁵ S. ind. *dh-ā-rus*, gr. *θ-ῆ-λυς*, la. *d-ē-ls* „sūnus“, *d-ē-t* „žįsti“ ir kt. galėtų ir nebūti kilę iš ide. **-ēi-* > **-ē-*, t. y. čia galėtų slypėti pirmykštis ide. **-ē-*, o s. ind. *dh-e-nus* (plg. s. ind. *dh-ay-ati* ir pan.) – pirmykštis ide. **-ə-* + (gerokai vėliau pridėtas formantas) *i, plg. la. *d-ē-ju* „žindu“, kurio heterosilabinis *-ėj-* turi *-f-*, matyt, vėlyvesnės kilmės [ir šis la. (*d*)-*ėj-*(*u*) nerodo, kad la. *d-ē-t* „žįsti“ būtų kilęs iš ide. **-ēi-*, plg. la. *d-ėj-u* : *d-ē-t* „(kiaušinius) dėti“, liet. *s-ėj-u* : *s-ė-ti* ir kt.]. Tai sakydamas, noriu pabrėžti šit ką: jeigu šios šaknies dariniuose ir aptinkamas *i*-diftongas, tai s. ind. *dh-ā-rus*, la. *d-ē-ls* ir kt. tipo dariniuose *i*-diftongo galėjo ir niekada nebūti. Kad gr. *πλ-ω-τός*, got. *fl-o-dus* suponuoja praindoeuropietišką diftongą **-ōu-*, taip pat yra abejotina, žr. § 29. Tiesa, K. Brugmannas savo „Grundriß“ e“ (I, 204) pateikia ir daugiau pavyzdžių dėl diftongo ide. **-ōu-* > **-ō-*, betgi ir jų autentiškumas šiam reikalui nėra neabejotinas (matyt, neatsitiktinis dalykas, kad nė vieno iš pastarųjų pavyzdžių K. Brugmannas savo „Trumpojoje Gramatikoje“ ir nepateikia), plg. dėl gr. *φ-ω-λαός* < ide. **-ōu-* E. Boisacq, Dictionaire étymologique de la langue grecque, 1916, 1044; dėl sva. *g-uo-mo* ir kt. – R. Trautmann, Baltisch-Slavisches Wörterbuch, 77; dėl lie. *st-ō-ras* ir kt. – R. Trautmann, op. cit., 282; dėl lot. *puer* (gr. *π-ω-λος*) – A. Walde, Lateinisches etymologisches Wörterbuch, 1910, 621; gr. *μ-ω-ρός* yra, matyt, tik graikiškas (o ne praindoeuropietiškas resp. bendraindoeuropietiškas) darinys, žr. E. Boisacq, op. cit., 655; Pagaliau K. Brugmanno (toje pačioje „Grundriß“ o“ vietoje – I, 204) spėjamas lie. *uo-ga* etimologinis ryšys su lot. *ūva* taip pat nėra kaip reikiant pagrįstas, žr. A. Walde, op. cit., 864; E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, 1165.

reikia pasakyti apie žodžio (kamieno) vidurio pozicijos diftongą ide. $*\bar{o}/\bar{e}R$ ir su $R =$ bet koks sonantas (t. y. ne tik su $R = i, u$) : tokių diftongų projekcija, būtent, indoeuropiečių „prokalbei“ vargu ar įrodoma, nes nerandu nė vieno aiškesnio su (ide.) $*\bar{o}/\bar{e}R$ – (diftongas žodžio vidury) darinio, kuris būtų praindoeuropietiškojo senumo. Dėl šitų bei ankstyvesniuose paragrafuose išdėstytų mano samprotavimų galėtų būti praktiškai suponuojama, kad diftongas ide. $*\bar{o}R$ ($R =$ bet koks sonantas) bei jo „koreliatas“ ide. $*\bar{e}R$ (žr. § 15 tt.), t. y. diftongas ide. $*\bar{o}/\bar{e}R$ indoeuropiečių „prokalbėje“ funkcionavo tik žodžio (resp. kamieno) gale. Čia jo atsiradimas susijęs, matyt, su atitinkamų formų resp. fleksijų daryba (žr. § 37). Jeigu vienu kitu atveju ir buvo atsiradusios sąlygos susiformuoti žodžio vidury (resp. pradžioj) kokiam nors diftongui ide. $*\bar{o}/\bar{e}R$ -, tai tokie atvejai buvo, matyt, labai reti, plg. J. Kuryłowiczų: „Le fait qu’il n’y a pas en indo-européen de racines lourdes ou légères en sonant à vocalisme fondamental long (type $-\bar{E}R/T$), semble indiquer que les diphtonges longues, au sens large ($\bar{e}r, \bar{e}l, \bar{e}n, \bar{e}m$, etc.) n’y étaient pas admises devant consonne“¹. Dėl viso to norėtuši ne tik sutikti su E. Makajevu – „спорным остается вопрос о наличии долгих дифтонгов в том ареале индоевропейских языков, с которым связан процесс формирования германской языковой группы“², bet ir manyti, kad ir protobaltoslaviškame indoeuropiečių areale bei, apskritai, indoeuropiečių „prokalbėje“ ilgieji diftongai, kaip tokie, žodžio (resp. kamieno) negale „praktiškai“ neegzistavo.

§ 39. Vadinasi, kaip jau minėta, galima spėti, kad senoviškojo akūto baltoslaviškieji diftongai (bet kurioje žodžio pozicijoje) tipo lie. $\acute{a}i : \acute{e}i$ (: te), $\acute{a}u$ (: $úo$), $\acute{á}r : \acute{é}r$, $\acute{á}l : \acute{é}l$ ir t. t. kildintini iš balt.-sl. $\acute{o}R : *\acute{e}R^3$ (= „tradici.“ balt.-sl. $*\acute{a}R : *\acute{e}R$), kurie nesuponuoja praindoeuropietiškujų diftongų (ide.) $*\bar{o}R : *\bar{e}R$ (žr. aukščiau). Pastaruosius, t. y. ide. $*\bar{o}R : *\bar{e}R >$ balt.-sl. $*\bar{o}R : *\bar{e}R$ atitinkamai atvejais suponuoja tik (baltų-slavų) faktai tipo lie. (diftongas) uR (: $eR?$) arba tipo lie. $uo : \acute{e}$ [pvz., lie. (ses)- $u\acute{o}$: ($m\acute{o}t$)- $\acute{e}$], ir tik žodžio (resp. kamieno) gale (žr. aukščiau).

Dar keletas pastabų dėl tautosilabinių ilgumų – ilgųjų diftongų sutrumpėjimo chronologijos. Šis procesas baltų-slavų žodžio gale įvyko, kaip sakyta, gerokai vėliau ne tik už praindoeuropietiškąją, bet ir už baltoslaviškąją epochą, t. y. atskirai baltų ir slavų tarmėse (žr. § 19); šiek tiek keblesnis klausimas yra, kada sutrumpėjo ilgieji baltų-slavų diftongai žodžio vidury (resp. pradžioj). Chr. Stangas rašo: „Die Langdiphthonge scheinen zwar zum Teil bis ins Urbalt. erhalten worden zu sein (s. unten). Balto-slavisch war aber wohl **die**

¹ J. Kuryłowicz, L'apophonie en indo-européen, 143.

² Сравнительная грамматика германских языков, II, 80 (išretinta mano. – V. M.)

³ Su $R =$ bet koks sonantas.

Kürzung von altererbten oder auf ieur. Tradition beruhenden Langdiphthongen auf *r, l, m, n*, vgl. die Vřddhi-Bildung *vārna* – *vřāna* < balt.-sl. *vār-nā < *uār-nā zu *uornos. Wäre die Kürzung erst urbaltisch, hätte man im Lit. *ūrna < *vúornā erwartet¹. Šį savo samprotavimą Chr. Stangas toliau detalizuoja: „Eine ganz andere Frage ist, ob das Urbaltische den indoeuropäischen Gegensatz *Normaldiphthong* : *Langdiphthong* behalten hatte. Das Lit. und. Lett. weisen Lautentwicklungen auf, die darauf deuten, daß ein solcher Gegensatz noch im Urbalt. vorlag. So weist N. – W. žem. Lok. *àkiē* auf einen urbalt. *akēi (+ *en) zurück, während N. – W žem. Dat. *àkēi* auf urbalt. *akei zurückweist. Ferner scheinen der lit. Dativ auf *-ui*, mundartl. *-uo*, und der Loc. Sg. der *u*-Stämme auf **-uo*, urbaltische Formen auf **-ōi*, *-ōu* zu vertreten (Siehe oben S. 47 f.). Auch im Inlaut² lassen sich lit.-lett. *ui* in der *i*-Reihe und *uo* in der *u*-Reihe am leichtesten auf *ōi*, *ōu* zurückführen. Das bedeutet nicht, daß jeder alte Langdiphthong im Urbalt. erhalten war. Es ist denkbar, und wohl auch wahrscheinlich (S. 18¹), daß Langdiphthonge mit Liquida und Nasal als zweitem Komponenten früher verkürzt wurden als die „normalen“ Langdiphthonge. So dürfte der Gegensatz *vāřnas : *vār-nā in die balto-slav. Epoche zurückreichen (S. 18¹). Die sekundären Langdiphthonge, die sich aus *erə* (*erH*), *eja* (*eiH*) entwickelten, könnten nach der Verkürzung der alten Langdiphthonge auf *r, l, m, n* entstanden und erst in einer späteren Periode verkürzt worden sein³. Šie Chr. Stango samprotavimai, lyginant juos su atitinkamais kitų mokslininkų spėjimais, yra labiau apgalvoti bei detalizuoti ir atspindi dabartinį šitos chronologinės (ir, aišku, ne tik chronologinės) problemas sprendimą. Tačiau ir po Chr. Stango šią problemą išspręsta, man rodos, negalima laikyti. Beje, ir pats Chr. Stangas, kalbėdamas apie tai, kada ir kokiais atvejais sutrumpėjo ilgieji baltų diftongai, neišvengia tam tikro abejojimo bei netikrumo. Sprendžiant panašią problemą, man rodos, dar prastesni reikalai yra su slavų kalbomis, ir, svarbiausia, dėl to, kad diftongai dėl savo fonetinės raidos yra kur kas labiau pakitę slavų, negu baltų tarmėse. Ir iki šios dienos slavistikoje, galima sakyti, visuotinai laikomasi tezės, kuri, G. Shevelovo žodžiais tariant, yra: „Long diphthongs lost their length in CS [= slavų „prokalbė“. – *V.M.*] in the earliest period of its history and are identifiable in Sl. only by intonation. They have RP (so-called rising pitch) while normally diphthongs have FP (so-called falling pitch. See 4, 14)“⁴. Išspręsti šią problemą, remiantis vien pačių slavų

¹ Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 18¹.

² Išretinta mano. – *V.M.*

³ Chr. S. Stang, op. cit., 52.

⁴ G. Y. Shevelov, A Prehistory of Slavic (The Historical Phonology of Common Slavic), Heidelberg, 1964, 24.

kalbų atitinkamos medžiagos vidine rekonstrukcija, negalima. Jos išsprendimas didele dalimi priklauso pirmiausia nuo to, kaip ši problema sprendžiama baltų (ypač lietuvių ir prūsų) kalbose¹, šiuo (t. y. senųjų diftongų refleksacijos) atžvilgiu aiškiai archaiškesnėse už slavų kalbas, kurios yra artimiausios baltų kalbų giminaitės. Betgi vėl grįžkime prie Chr. Stango. Pagrindiniai konkretūs argumentai, kuriais Chr. Stangas mėgina grįsti savuosius samprotavimus apie baltų ilgųjų diftongų sutrumpėjimo chronologiją, man rodos, nėra tinkami. Chr. Stangui einančios argumentais loc. sg. fleksijos lie. (balt.) **-ēi* (*i*-kamenas) resp. lie. **-uo* (*u*-kamenas), mano nuomone, yra kilusios ne iš ide. **-ēi* resp. **-ōu* (kaip mano Chr. Stangas ir kt.), o iš ide. **-ei* resp. **-ou* (**-eu*) → balt. (-sl.) **-ēi* resp. **-ōu* [= „tradic.“ balt. (-sl.) **-ēi* resp. **-āu*], žr. §§ 30, 160, 164. Dar silpnesnis Chr. Stango argumentas šiam reikalui yra dat. sg. fleksija lie. (*vīlk*)-*ui*, *-uo*, nes ji, mano nuomone, yra kilusi ne iš ide. **-ōi*, žr. § 66 tt. Chr. Stango teiginys – „auch im Inlaut lassen sich lit. -lett. *ui* in der *i*-Reihe und *uo* in der *u*-Reihe am leichtesten auf *ōi*, *ōu* zurückführen“ taip pat vargu ar įrodomas (žr. aukščiau). Taip pat nesinori tikėti Chr. Stango tvirtinimu, „daß Langdiphthonge mit Liquida und Nasal als zweitem Komponenten früher verkürzt wurden als die „normalen“ Langdiphthonge“ (išretinta mano. – *V. M.*), tvirtinimu, dėl kurio Chr. Stangas priešpastatymo *v-ař-nas* : **v-ār-na* atsiširdimą nukelia į baltoslavų epochą, pabrėždamas, kad „wäre die Verkürzung erst urbaltisch, hätte man im Lit. **ūrna* < **vūornā* erwartet“ ir, toliau, „baltoslavisch war aber wohl die Kürzung von altererbten oder auf ieur. Tradition beruhenden Langdiphthongen auf *r*, *l*, *m*, *n*, vgl. die Vřddhi-Bildung *vārna* – *vrāna* < balt.-sl. **vārnā* < **uārna* zu **uornos*“ (plg., pvz., J. Kuryłowicz, kildinantį lie. *v-ār-na* = serb. *ϑ-pā-na* taip pat iš **u-ōr-nā*²). Nematydamas reikalo čia nagrinėti visą šio klausimo mokslinę literatūrą, norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad lie. *v-ār-na* iš (balt.-sl. **ōr* = „tradic.“) balt.-sl. **-ōr*- kildina ne visi, plg., pvz., K. Būga, kuris priegaidžių skirtumą tipo lie. *v-ař-nas* (= serb. *ϑ-pā-n*) : *v-ār-na* (= serb. *ϑ-pā-na*) atvejais aiškino morfologinių faktorių pamatu³. Ir, iš tikrųjų, čia negalima dėti galvos, kad akūtas šiuose lie. *v-ār-na* = serb. *ϑ-pā-na* apspręstas būtinai pirmykščio vřddhi, o ne, sakysim, baltų-slavų metatonijos. Nežiūrint to, aš nė kiek neatmetu Chr. Stango ir kitų suponuojamojo pirmykščio šaknies vřddhi šiems lie. *v-ār-na* = serb. *ϑ-pā-na* bent jau ta prasme, kad lie. *āR* (akūtinis

¹ Šia proga dar kartą norėtuši pabrėžti, kad aiškiai diftonginės kilmės fleksijos s. sl. (*v/bk*)-*ъ* (gen. pl.) istorija (apie ją žr. § 111 tt.) negali būti išspręsta, nesiremiant atitinkamais pirmiausia baltų kalbų duomenimis.

² J. Kuryłowicz, *L'apophonie en indo-européen*, 159.

³ K. Būga, *Rinktiniai raštai*, I, 440–441.

diftongas¹) tipo baltų-slavų diftongai tam tikrais atvejais iš tikrųjų, matyt, suponuoja pirmykštį vřddhi, bet, manau, ne balt.-sl. * $\bar{\rho}R$ (= „tradic.“ balt.-sl. * $\bar{o}R$), o balt.-sl. * $\bar{o}R$ (= „tradic.“ balt.-sl. * $\bar{a}R$), žr. aukščiau; tai sakydamas, aš neužmirštu ir to, kad „des considérations étymologiques rendent probable la provenance relativement tardive de la plupart des diphtongues longues supposées par l’intonation: elles remontent en général aux anciens groupes $ER\bar{\rho}$, $R\bar{\rho}$. La „laringale“ a disparu en allongeant l’élément vocalique de la syllabe précédente“². Kokios bebūtų kilmės – ar „laringalinės“, ar vřddhi (ir pan.) – lie. $\bar{a}R$ (su senuoju akūtu) tipo baltų-slavų diftongas, tačiau jo kildinimas iš balt.-sl. * $\bar{\rho}R$ (= „tradic.“ balt.-sl. * $\bar{o}R$) bent jau neįrodomas: diftongas balt.-sl. * $\bar{\rho}R$ ten, kur jis patikimai atsekamas [t. y. atitinkamais žodžio (kamieno) galo atvejais, žr. § 40], niekur nėra išvirtes į lie. $\bar{a}R$ tipo diftongą. Tiesa, kai kas lie. $\bar{a}R$ tipo baltų-slavų diftonge ieško ne tik balt.-sl. * $\bar{\rho}R$ (iš ide. * $\bar{o}R$), bet ir balt.(-sl.) * $\bar{o}R^3$ (iš „laringalinio“ garsų junginio ir iš ide. * $\bar{a}R$); taip V. Illič-Svityčius savo puikiame baltų-slavų kirčiavimo darbe kildina lie. $r\text{-}\bar{a}i\text{-}\bar{s}as$, la. $i\bar{e}\text{-}va$ ir pan. iš ide. * $\bar{o}i\text{-}$ (* $\bar{\rho}i\text{-}$), o la. $kr\text{-}a\bar{u}\text{-}ka$ ir pan. – iš balt. * $\bar{a}u\text{-}$, šiaipjau, tiesa, pačios baltoslaviškųjų diftongų problemos neliesdamas⁴. Manau, kad V. Illič-Svityčiaus pavyzdžiai, anot jo, rodantieji lie. $\bar{a}i\text{-}$ ($\bar{a}e\text{-}$) ir kt. kilmę iš diftongo ide. * $\bar{o}R\text{-}$, pastarąjį (t. y. ide. * $\bar{o}R\text{-}$) suponuojami, iš tikrųjų, nesi-prašo⁵.

¹ Su R = bet koks sonantas.

² J. Kuryłowicz, L’apophonie en indo-européen, 286.

³ = „tradic.“ balt. (-sl.) * $\bar{a}R$.

⁴ В. М. Иллич-Свитыч, Именная акцентуация в балтийском и славянском, Москва, 1963, 67 tt.

⁵ Čia apžvelgsiu visus minėtoje V. Illič-Svityčiaus knygoje pateiktuosius atvejus (В. М. Иллич-Свитыч, op. cit., 67–81), kuriais jis akūtinus lie.-la. $\bar{a}R\text{-}$ bei $\bar{a}e\text{-}$ ir $\bar{a}u\text{-}$ kildina iš pirmykščio (ide.) * $\bar{o}R\text{-}$. La. $i\bar{e}\text{-}va$ (ir kt.) šis mokslininkas veda iš (ide.) * $\bar{o}i\text{-}u\bar{a}$ (tiksliau iš: „ $\bar{o}i\bar{u}\bar{a}$ или * $\bar{e}i\bar{u}\bar{a}$ “ – op. cit., 68), remdamasis gr. $\beta\alpha$, (jon.) $\beta\eta$, $\alpha\eta$ „Sperberbaum“, jo kildinamui iš (ide.) * $\bar{o}i\text{-}u\bar{a}$; tačiau, iš tikrųjų, nėra pamato suponuoti (ide.) * $\bar{o}i\text{-}u\bar{a}$ [su $\bar{i}$ -diftongu, turinčiu pirmajame sandė būtent (ide.) * $\bar{o}$ - (ilgąjį!)] nei graikams (žr., pvz., Ё. Boisacq, Dictionnaire étymologique de la langue grecque, 1916, 862), nei, juo labiau, baltams (žr. R. Trautmann, Baltisch-Slavisches Wörterbuch, 68), plg., pagaliau, ir serb. $\bar{u}\text{-}va$ = la. $i\bar{e}\text{-}va$. Taip pat labai rizikingas man atrodo V. Illič-Svityčiaus ieškojimas ide. * $\bar{o}R\text{-}$ ir šiuose žodžiuose: lie. $r\text{-}\bar{a}i\text{-}\bar{s}as$ (В. М. Иллич-Свитыч, op. cit., 69, tačiau žr. E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, 690), lie. $v\text{-}\bar{a}e\text{-}nas$ (В. М. Иллич-Свитыч, op. cit., 72, bet žr. E. Fraenkel, op. cit., 1239–1240). Kad la. $g\text{-}u\bar{o}\bar{g}\text{-}lis$ kildinimas iš ide. * $\bar{o}u\text{-}$ (В. М. Иллич-Свитыч, op. cit., išn. 63) nėra pagrįstas, žr. § 30. Kad lie. $p\text{-}\bar{a}e\text{-}va$ turi pirmykštį (ide.) * $\bar{o}i\text{-}$ (В. М. Иллич-Свитыч, op. cit., 68; šitaip daro ir daugiausia kai kas, pvz., R. Trautmann, op. cit., 228), irgi nelengva tikėti: 1) lie. $p\text{-}\bar{a}e\text{-}va$ dėl akūtiškumo nebūtinai vestinas iš ide. * $\bar{o}i\text{-}$ (šitai esu aptaręs aukščiau), 2) lie. $p\text{-}\bar{a}e\text{-}va$ dėl gr. (dor.) $\pi\text{-}\alpha\text{-}\alpha < * \pi\text{-}\alpha\text{-}F\bar{a}$ taip pat nebūtinai suponuoja pirmykštį (ide.) * $\bar{o}i\text{-}$, kadangi gr. * $\pi\text{-}\alpha\text{-}F\bar{a}$ gali ir nebūti iš pirmykščio

Dėl viso to dar kartą pabrėžtina (šitai aš darau, gal būt, ir per dažnai), kad lie. *āR* (su senoviniu akūtu) tipo baltų-slavų diftongas kildintinas, matyt, tik iš balt.-sl. *ōR (= „tradic.“ balt.-sl. *āR), kurio ilgumas, be retų atvejų, kuriais ieškotinas ide. *āR, buvo sąlygotas „laringalo“. Nykstant laringalams, pirmykštis diftongas (ide. *āR>) balt.-sl. *ōR galėjo išplėsti savo vartojimo sritį: dėl apofoninių ir kt. priežasčių šis balt.-sl. *ōR galėjo atsirasti ir tokiais atvejais, kuriais jo ilgumas nebeišskintinas nei diftongu ide. *āR, nei „laringalu“, t. y. jis galėjo atsirasti dėl baltoslaviškojo v̆ddhi [gal būt, šitaip aiškintinas ir balt.-sl. *(*u*)-*ōr*-(*nō*) = „tradic.“ balt.-sl. *(*u*)-*ār*-(*nā*) šakninio diftongo pailgėjimas].

Kada gi sutrumpėjo ilgieji baltų-slavų diftongai žodžio vidury (resp. pradžioje), – į šį klausimą tiksliai atsakyti nėra lengva. Remiantis jų sutrumpėjimo žodžio gale santykinė chronologija (o ja remtis šiuo atveju yra tam tikro pamato, žr. § 19), galima spėti, kad ir žodžio vidury ilgieji baltų-slavų diftongai sutrumpėjo gerokai vėliau už baltoslaviškąją epochą¹ [žodžio vidurys, galų gale, ne taip ir svarbus šiam mano darbui, daug svarbiau žodžio (resp. kamieno) galas]. Jeigu baltų-slavų ilgų diftongų sutrumpėjimą Chr. Stangas vienais atvejais, rodos, per daug archaizuoja, tai kitais jis suponuoja tokią chronologiją, kuri, mano nuomone, yra per daug vė-

(ide.) **-ōi-* (paprasciau galvoti, kad čia esama pirmykščio **-oi-*, plg. É. Boisacq, op. cit., 798, R. Trautmann, l. c.), o jeigu, sakysim, taip ir būtų įrodyta, tai reikėtų dar pagrįsti, ar šio diftongo pailgėjimas atsirado (pra)indoeuropiečių, ar graikų epochoje. V. Illič-Svityčiaus sąrašė belieka lie. *p-ie-muō*, šio kalbininko kildinamas iš „балт. *pōimō(*n*) или *pēimō*(*n*), бар. а. п., при *pōimēn „пастух“; ср. греч. ποιμήν „пастух“ < *pōimēn (ср. πῶν „стадо“)*“ (В. М. Иллч-Свитуыч, op. cit., 76). Kildinimas lie. *p-ie-muō* < (ide.) **-ōi-* (> balt. **-ōi-*) labai abejotinas jau vien dėl to, kad toks atvejis, kai (ide.) **-ōi-* > lie. *-ie-*, čia būtų vienintelis (neva patikimesnis); antra, ide. **-ōi-* > balt. **-ōi-* (= „tradic.“ balt. **-ōi-*) būtų davęs kitką, o ne – lie. *-ie-* (žr. ankstyvesnius mano samprotavimus); trečia, jeigu yra gr. πῶν (s. ind. *pāti* „saugo“ ir kt.), tai gr. π-οι-μήν dar nebūtinai verkte prašosi kildinamas iš ide. **-ōi-* (plg. tai, kas pasakyta apie s. ind. *dh-ā-ruṣ* = gr. θ-ῆ-λυς; s. ind. *dh-e-nuṣ*, – 5 išn. 65 p.), žr., pvz., R. Trautmann, op. cit., 204; ketvirta, lie. *-ie-* (*p-ie-menį* ir kt.) kartu su lie. *-āi-* ir *-ēi-* (senoviškas akūtas), kaip jau esu kalbėjęs, suponuoja greičiausia ne ide. **-ōi-* resp. **-ēi-*, o balt. (-sl.) **-ōi-* resp. **-ēi* [= „tradic.“ balt. (-sl.) **-āi-* resp. **-ēi-*], kilusius ne iš ide. **-ōi-* resp. **-ēi-*; pagaliau, lie. *p-ie-muō* šaknies vokalizmo problema nėra jau tokia paprasta (kaip atrodo V. Illič-Svityčiui), žr. E. Fraenkel, op. cit., 585.

¹ Apie baltų-slavų ilgųjų diftongų žodžio gale sutrumpėjimo chronologiją žr. § 19; plg. dar lie. žem. (*vilk*)-*ūs* (acc. pl.) < **-ūs* < balt. (-sl.) **-ōns*. Šia proga primintina fleksija lie. (*vilk*)-*aīs* (instr. pl.), kurią įprasta kildinti iš ide. **-ōis*, suponuojant čia labai seną sutrumpėjimą, plg. „man könnte sich aber denken, daß *ōi in geschlossener Auslautsilbe früh verkürzt wurde“ (Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 65; išretinta mano. – V.M.), bet kodėl gi panašioje pozicijoje, pvz., lie. (*vilk*)-*ūs* (acc. pl.) < (ide.) **-ōns* diftongas (ide.) **-ōn-* nebuvo „anksti sutrumpintas“. Lie. (*vilk*)-*aīs* (instr. pl.) yra, matyt, ne iš ide. **-ōis* (su ilguoju diftongu), o kitaip atsiradęs, žr. § 127 tt.

lyva. Čia turiu galvoje tai, kad Chr. Stangas kildina, pvz., pr. (*spartisk*)-u iš **-ūi* (<ide. **-āi*) ir pr. (*sīr*)-u iš **-ūi* (<ide. **-ōi*)¹. Tačiau tokiu kildinimu nesinori tikėti², kadangi: a) laikantis šitokio kildinimo, reikėtų sakyti, kad ilgieji diftongai čia egzistavo net ir (apytikriai) XIV–XV a. (tuo ne lengva patikėti), amžiais, kai sembiškieji (pr.) *ō : *ō ėmė (po priebalsių LG) virsti į (pr.) *ū (žr. § 2 tt.), bet kodėl gi, pvz., nėra *ā*-kamienio (pr. **-ōn* > **-ūn* >)**-un* (acc. sg.)³, b) pr. (*sīr*)-u < pr. **-ō* (dat. sg.) kilo greičiausia iš ide. **-ō*, o ne iš ide. **-ōi* (žr. § 67), c) pr. (*spartisk*)-u, taip pat (*kantisk*)-u, (*reddisk*)-u, *smūnenisk*)-u, (*deinenisk*)-u ir pan. gali būti ne iš pirmykščio **-āi* (kaip kad galvoja Chr. Stangas⁴), o greičiausia kitokios kilmės⁵. Dėl šių ir kitų priežasčių manau, kad ilguosius diftongus žodžio gale, kaip ir vidury, prūsai sutrumpino dar prieš tai, kai prūsai sembai balsius pr. *ō : *ō ėmė versti (po priebalsių LG) į pr. (semb.) **ū*⁶.

§ 40. Iš visa to, kas pasakyta paragrafuose 26–39 (ir net dar anksčiau), norėusi pabrėžti šias išvadas apie senąją baltų bei slavų diftongų istoriją (–išvadas, kurios atitinkamai liečia, be to, germanų ir kitų indoeuropiečių diftongų istoriją):

a) Lie. *uR*⁷ tipo baltų-slavų diftongas gali suponuoti diftongą ide. *ōR > balt.-sl. *ōR tik žodžio gale (suprantama, atitinkamais atvejais, žr. § 40 c), bet niekur – žodžio (resp. kamienio) vidury (bei pradžioj). Diftongo ide. *ōR (> balt.-sl. *ōR) niekur nesuponuoja nei lie. *aR* tipo baltų-slavų diftongas, nei monoftongas lie.-la. *uo*₂ (pažįstamas tik rytų baltams). Jie, tik turėdami senovinį (nemetatoninį) akūtą, gali būti kilę iš pirmykščio ilgojo diftongo, tačiau ne iš ide. *ōR, bet iš balt.-sl. *ōR (= „tradici.“ balt.

¹ Chr. S. Stang, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, 70 ir 72. Beje, panašiai daro ir W. Schmidas (W. P. Schmid, *Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum*, Wiesbaden, 1963, 7 tt.), kurio hipotezės pagrįstą kritiką jau pateikė J. Kazlauskas, – *Baltistica*, I (1965), 88.

² Be manųjų, toliau pateikiamų, kontraargumentų prieš šitoki kildinimą, žr. dar – J. Kazlauskas, I. c.

³ Pr. (*crixtiānisk*)-un (greta *christiānisk-an*) III ir pan. yra, matyt, kitokios kilmės, žr. J. Endzelīns, *Senprūšu valoda*, 63.

⁴ Chr. S. Stang, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, 69–70.

⁵ Žr. J. Endzelīns, *Senprūšu valoda*, 62–63, 92.

⁶ Tiesa, yra pr. *m-ui-sieson* III 69₂₀, kuris vienu kildinamas iš (ide.) **mā-is-* (pvz., R. Trautmann, *Die altpreußischen Sprachdenkmäler*, 380), kitų – iš (ide.) **mō-is-* (pvz., J. Endzelīns, op. cit., 72); W. Schmalstieg, *Labialization in Old Prussian*, – *SSLP*(1968), 191; kad šis pr. *m-ui-s-* ir būtų iš (ide.) **māi-s-* ar **mōi-s-*, tai ir tada, remiantis vieninteliu (!) pr. *m-ui-s-* (be to, *ἄραξ λεγόμενον*), vargu ar galima būtų suponuoti sembams šitokią procesą: (ide.) **-āi-* resp. **-ōi-* > pr. semb. **-ūi-* (po priebalsių LG). Plg. dar: J. Kazlauskas, I. c.; Chr. S. Stang, op. cit., 105. Žr. 3 išn. 57 p.

⁷ R = bet koks sonantas (*r, l, m, n, j, ū*).

-sl. *āR). Rodos, tas pats pasakytina ir apie lie. *eR* tipo baltų-slavų diftongą bei monoftongą lie.-la. *ie* (pažįstamą tik rytų baltams): tik su senoviniu (nemetatoniniu) a kūtu jie kildintini iš pirmykščio ilgojo diftongo, tačiau ne iš ide. *ēR (> balt.-sl. *ēR), bet iš balt.-sl. *ēR [kurio negalima tapatinti su (ide. *ēR>) balt.-sl. *ēr (= „tradic.“ balt.-sl. *ēR), žr. §§ 8-15].

b) Kaip jau sakyta, konkreti baltų-slavų (ir ne tik šių kalbų) medžiaga liudija, kad balsiams ide. **ō/ē*> balt.-sl. **ō/ē* sonantinio (t. y. diftonginio) ir konsonantinio uždaro (skiemens) pozicija yra buvusi, rodos, tik žodžio (resp. kamieno) gale, o ne ir žodžio (resp. kamieno) vidury (bei pradžioj). Nerandu konkrečių prabaltiškojo senumo žodžių (darinių), kurie liudytų, kad žodžio vidury (ar pradžioj) būtų buvusi konsonantinio uždaro pozicija ir balsiams balt.-sl. **ō/ē*¹ (apie juos žr. §§ 9, 15–16 ir kt.). Jiems tokia pozicija galima buvo, matyt, taip pat tik žodžio gale, o sonantinio (diftonginio) uždaro pozicija – ir žodžio gale, ir žodžio vidury (bei pradžioj). Šitai kalbėdamas apie balsius balt.-sl. **ō/ē* bei balt.-sl. **ō/ē* konsonantinio uždaro (skiemens) pozicijoje, spręsti apskritai baltų-slavų (resp. indoeuropiečių) „prokalbės“ skiemens (bei jo uždaro resp. atviro) problemą šiame darbe nesimu², o tik noriu pabrėžti, kad, rodos, nėra konkrečių prabaltoslaviško (ar praindoeuropietiško) senumo žodžių (resp. darinių), kurie rodytų (o tik jie ir galėtų rodyti), kad baltų-slavų (ir indoeuropiečių) „prokalbėje“ šiems balt.-sl. balsiams būtų buvusi skiemens konsonantinio uždaro pozicija – toks uždaras skiemuo – žodžio vidury (ir pradžioj).

c) Ide. **ō/ē*> balt.-sl. **ō/ē* konsonantinio uždaro pozicijos atvejus, kurie buvo tik žodžio gale ir – bent jau baltų-slavų „prokalbėje“ – tur būt, tik prieš *-s³, nėra taip jau sunku atsekti. Ide. **ō/ē*> balt.-sl. **ō/ē* sonantinio uždaro pozicija, egzistavusi taip pat tik žodžio (resp. kamieno) gale (tiek absoliučiam, tiek ir neabsoliučiam), t. y. diftongas

¹ Tiksliau sakant, balsiui balt.-sl. *ō ir, rodos, (balt.-sl.) *ē.

² Apie skiemens problemą (kuri yra labai sudėtinga) žr. С. Б. Бернштейн, К истории слога в праславянском языке, – Славянское языкознание (V международный съезд славистов), Москва, 1963, 53–69 (ir čia nurodytą literatūrą).

³ Spėju, kad gen. sg. fleksija lie. (*vilks*)-o = la. (*vilks*)-a (= s. sl. *vlbk*-a) niekada neturėjo tradiciškai suponuojamojo ide. **-d/t*, kurį ir s. ind. (*aśv*)-*ā-t* (bei kiti) gavo, tur būt, ne praindoeuropiečių laikais, o gerokai vėliau, žr. §§ 54–56. 3 sg. baltų ir slavų formos, pvz. : ie. (*sāks*)-o resp. (*kēl*)-*ē*, s. sl. (*zn*)-a (2 ir 3 sg. aor.) ir pan. taip pat, matyt, neturėjo galūninio (ide.) **-t* (žr. В. Н. Топоров, К вопросу об эволюции славянского и балтийского глагола, – ВСЯ, V, 66 tt.; В. Н. Топоров, О некоторых архаизмах в системе балтийского глагола, – International Journal of Slavic Linguistics and Poetics, V, 48 tt.). Taigi nerandu nė vieno patikimesnio atvejo, kuris rodytų, kad baltų-slavų „prokalbėje“ žodžio galas po balt.-sl. **ō/ē* resp. balt.-sl. **ō/ē* būtų turėjęs kokią nors kitą priešbalsį (ne sonantą), išskyrus priešbalsį *-s.

ide. *-ō/ēR > balt.-sl. *-ō/ēR buvo baltų-slavų „prokalbėje“, rodos, tik šiais šešiais atvejais¹ (kurių ne visi, matyt, vienodo senumo, žr. § 37): *n*-kamienis ide. *-ōn > balt.-sl. *-ōn (lie. *akm-uō* = s. sl. *kam-y*), *n*-kamienis ide. *-ēn > balt.-sl. *-ēn (lie. *om-ē* = sl. *-i), *r*-kamienis ide. *-ōr > balt.-sl. *-ōr (lie. *ses-uō* = sl. *-y), *r*-kamienis ide. *-ēr > balt.-sl. *-ēr (lie. *mót-ē* = s. sl. *mat-i*), *o*-kamenė fleksija (ide. *-ōm >) balt.-sl. *-ōn (lie. *vilk-ū* = s. sl. *vľk-k-ŏ* gen. pl.), *o*-kamenė fleksija (ide. *-ōns >) balt.-sl. *-ōns (lie. *vilk-ūs* = s. sl. *vľk-y*, acc. pl.)².

---

¹ Tiksliau sakant, daugiau atvejų, t.y. šiam reikalui daugiau duomenų gyvosios (bei rašto užfiksuotos) baltų-slavų tarmės, man rodos, neteikia (tiesa, žr. § 132t.), žr. dar tolimesnę išnašą.

* Čia turiu galvoje ne vien daiktavardį, bet ir visus linksniuojamuosius žodžius, tiksliau tariant, atitinkamas jų formas: pvz., balt.-sl. *-ōn (gen. pl.) turi ne tik lie. (*vilk*)-ū (gen. pl.), bet ir lie. (*t*)-ū (gen. pl.). Čia nediršau minėti atitinkamų atvejų iš *ē*-kamieno, kadangi jo senumas nėra galutinai aiškus (plg., pvz., J. Kuryłowicz, *Bałycka deklinacja na -ē*, – *Acta Baltico-Slavica*, III, 83–88), dėl tam tikrų sumetimų (žr. § 27) čia nekalbu apie s. ind. *g-au-s* tipo baltoslaviškąjį atvejį. Asmenuojamuose žodžiuose – veiksmožodyje (verbum finitum) bent jau baltai su slavais šiam reikalui tokios medžiagos (praindoeuropietiško ar bendraindoeuropietiško senumo), rodos, neturi [s. sl. (*nes*) – *ŏ* „nešu“, matyt, nesuponuoja (balt.-)sl. *-ōn, žr. 7 išn. 28 p.].

ĮVADINĖS PASTABOS

§ 41. Per daug archaizuodami (pra)indoeuropietiškujų rekonstrukcijų tikslams senovės indų (sanskrito) ir graikų kalbas, XIX ir XX a. pr. komparatyvistikos atstovai priskirdavo indoeuropiečių „prokalbei“ labai sudėtingą morfologinę sistemą: tris gramatines gimines, tris skaičius, net aštuonis linksnius ir pan. Nuo tokių pažiūrų, deja, toli gražu ne visi yra atsisakę ir dabar, – jas dar postuluoja nemaža ir mūsų laikų mokslininkų, tyrinėjančių, pvz., baltų bei slavų kalbas. Šia proga norėtusi priminti V. Toporovo žodžius (kurie taikytini, be abejo, ne vien slavistams): „к сожалению, слависты в общем не дооценивают достижения индоевропейского языкознания последнего периода или, по крайней мере, не делают пока из них должных выводов (часто очевидных). Как правило, они исходят из представлений об индоевропейской системе, характерной для периода, отмеченного бругманновским Grundriss'ом“¹. Lyginamųjų-istorinių tyrinėjimų etapas, kuriuo seniausias indoeuropiečių kalbų modelis būdavo tapatinamas su senovės indų ir graikų modeliais, maždaug nuo trisdešimtųjų mūsų amžiaus metų pamažu nueina į praeitį², užleisdamas vietą naujos idėjoms³.

¹ В. Н. Топоров, Некоторые соображения относительно изучения истории праславянского языка, – Славянское языкознание, Москва, 1959, 13.

² Žr. С. Б. Бернштейн, Очерки сравнительной грамматики славянских языков, 22; Т. Я. Елизаренкова, Аорист в „Ригведе“, Москва, 1960, 3 tt. (ir literatūra).

³ Turiu galvoje pastarųjų dešimtmečių indoeuropeistinės minties progresui reikšmingus darbus, iš kurių čia būtų galima paminėti, pvz.: E. Benveniste, Origines de la formation des noms en indo-européen, I, Paris, 1935; J. Kuryłowicz, Études indo-européennes, I, Kraków, 1935; H. Pedersen, Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen, København, 1938; idem, Tocharisch vom Gesichtspunkt der indoeuropäischen sprachvergleichung, København, 1941; V. Pisani, Linguistica generale e indoeuropea, Milano, 1947; J. Kuryłowicz, L'accentuation des langues indo-européennes, Kraków, 1952; idem, L'apophonie en indo-européen, Wrocław, 1956; V. Ivanov, The importance of Hittite and Tocharian data, – Proceedings of the Eight Congress of linguists, Oslo, 1958; W. P. Lehmann, On earlier stages of the Indo-European nominal inflection, – Language, XXXIV (1958, N 2); В. Топоров, Локатив в славянских языках, Москва, 1961; É. Benveniste, Hittite et indo-européen (études comparatives), Paris, 1962; J. Kuryłowicz, The inflectional categories of Indo-European, Heidelberg, 1964; В.В. Иванов, Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы, Москва, 1965; H. M. Hoenigswald, Language Change and Linguistic Reconstruction, Chicago and London, 1966.

Peržiūrint tradicinę komparatyvistiką ir panaudojant naujai surastųjų indoeuropiečių kalbų — ypač hetitų kalbos¹ — medžiagą, dabar aiškiai keičiasi požiūris į indoeuropiečių „prokalbę“, kartu, suprantama, ir į jos morfologinę struktūrą. Didelės naudos čia duoda ir geografinės lingvistikos metodai, pabrėžtinai jos svarbus teiginys apie periferinio arealo konservacijos zoną ir apie centrinio arealo inovacijos zoną. Ypač reikšmingas, dabar smarkiai patobulintas, yra vidinės rekonstrukcijos metodas, kuris, paprastai kalbant, reikalauja, pvz., baltų kalbas tyrinėti diachroniškai arba, pasakyčiau, lyginant su tradicine baltistika, — bent jau „diachroniškiau“: istorinių duomenų apie baltų kalbų raidą (jų archaizmus, naujadarus), „išspausti“ kaip galima daugiau sistemiškai iš pačių baltų tarmių, nesitenkinti atitinkamų baltiškųjų faktų pritempimu resp. „plikiu“ lyginimu su slaviškaisiais ir kt., baltų kalbų raidą kaip galima mažiau „sanskritizuoti“, „grecizuoti“, „slavizuoti“ ir pan. bei „indoeuropeizuoti“ (aišku, tradicinės indoeuropeistikos atžvilgiu)². Suprantamas daiktas, kad baltų „prokalbę“ tyrinėti padeda ir net nurodo kai kurių jos problemų sprendimo būdus ir tie duomenys, kurie indoeuropiečių „prokalbės“ rekonstrukcijos tikslais yra gaunami iš kitų indoeuropiečių kalbų medžiagos, — duomenys, kaip atitinkamas tyrinėtojo požiūris į indoeuropiečių „prokalbę“. Tačiau tas požiūris dabar yra jau daug kur pakitęs. Paaiškėjo tas, kad indoeuropiečių „prokalbei“ dabar reikia atstatyti ne „sanskritizuotą“ morfologinę struktūrą, o gana paprastą: vardažodžiui — (paradigminių) linksnių gerokai mažiau, negu aštuonis, veiksmažodžiui — paprastą aspektinę-temporalinę prezenso ir preterito koreliaciją ir pan.³

¹ Ypatingą hetitų kalbos reikšmę indoeuropeistikai pirmiausia nusako tas, kad dantištinės hetitų kalbos rašto paminklai yra seniausi iš visų indoeuropiečių, — pats seniausias hetitų raštas yra jų karaliaus Anito įrašas (žr. O. Gurney, *The Hittites*, London, 1954, XV), paprastai datuojamas XX—XIX a. pr. m. e. Žr. В. В. Иванов, *О значении хеттского языка для сравнительно-исторического исследования славянских языков*, — ВСЯ, II, 3 tt.

² Šitais dalykais, bent jau šitokiu požiūriu, savo darbe stengiuosi remtis visur.

³ Čia nereikia užmiršti, suprantama, ir to, šiaip jau žinomo, dalyko, kad pati indoeuropiečių „prokalbė“, kuri visada turėjo tam tikrų tarmybių, skirtingais savo egzistavimo laikais taip pat nebuvo vienoda. Šiame savo darbe indoeuropiečių „prokalbės“ terminu paprastai suprantu tą indoeuropiečių „prokalbės“ epochą, kuri apima netolimus laikus prieš pat „skylant“ šiai „prokalbei“ (arba — gal tiksliau šitaip sakyti — pirmykščius paties indoeuropiečių „prokalbės“ „skilimo“ laikus). Tiek čia, tiek ir apskritai vartojamąja prasme indoeuropiečių „prokalbės“ terminas neišvengia reliatyvaus neapibrėžtumo (bet jis mano darbui ne taip jau labai ir kliudo).

Reikia priminti, kad panašūs, pastaraisiais dešimtmečiais keliami, samprotavimai atrodytų absurdiški mūsų amžiaus pradžios kalbininkams, tačiau dabar vis daugiau ir daugiau tyrinėtojų prisideda būtent prie tokios pažiūros į indoeuropiečių „prokalbės“ morfologinę struktūrą, kaip ir apskritai prie „blaivesnio“ „prokalbės“ supratimo. Dėl problemos apie indoeuropiečių giminės, skaičiaus, linksnio kategorijas, kurių ir kamieno struktūros bei modifikacijos sąlygojami formavosi paradigminiai indoeuropiečių vardažodžio sistemos santykiai, norėčiau trumpai pasakyti šitą ką.

§ 42. Daugumoje vadinamųjų senovinių indoeuropiečių kalbų randame trijų gramatinių giminių sistemą: vyriškosios (masc.), moteriškosios (fem.) ir niekatrosios (neutr.). Indoeuropeistikoje jau ne šiandien buvo iškelta mintis, kad ši trijų giminių sistema, nors ir būdama gana sena, vestina iš senesnės – dviejų giminių sistemos: vyriškoji ir moteriškoji giminė – iš aktyviosios giminės (genus activum), o niekatroji – iš pasyvosios (genus passivum); šitai gana aiškiai rodo priebalsinio, *i-*, *u-* kamienų daiktavardžiai, kurių esama labai senų¹. Tiesa, sunkiau nustatyti, ar dviejų giminių sistema perėjo į trijų giminių sistemą dar indoeuropiečių „prokalbėje“, ar paraleliškai besivystant jau atskiroms indoeuropiečių „prokalbėms“. Esu linkęs prisidėti prie tų mokslininkų, kurie mano, kad dviejų giminių sistemos egzistavimą, bent jau iki pat pradėdant „irti“ indoeuropiečių „prokalbei“, rodąs dviejų giminių sistemos buvimas hetitų kalboje, be to, panašios sistemos pėdsakai tocharų kalbose; plg.: „система словоизменения имени в общетохарском характеризовалась четким противопоставлением двух классов имен, которые различались по признаку неодушевленности и одушевленности. Эту систему можно отождествлять с древней индоевропейской родовой классификацией, сохранившейся в анатолийских языках“². Tur būt, neinovacija yra formalus vyriškosios ir moteriškosios giminės neskyrimas, pvz., graikų būdvardžiuose ἄδικος-ἄδικον, ἄδωρος-ἄδωρον, σύναιμος-σύναιμον, εὐτυχής-εὐτυχές ir t. t.; tiesa, šie būdvardžiai yra greičiausia nepraindoeuropietiški, o graikiški, tačiau pagal savo formos modelį jų esama, rodos, labai senų. Kitaip sakant, panašaus tipo graikų pavyzdžiais remdamasis, spėju, kad praindoeuropietiškas aktyviosios-pa-

¹ Kad aktyviosios-pasyvosios arba gyvosios-negyvosios giminės priešpastatymas yra senesnis, negu vyriškosios-moteriškosios-niekatrosios, žr. A. Meillet, *Essai de chronologie des langues indoeuropéennes, La théorie du féminin*, – BSL XXXII, 1–29; J. Lohmann, *Genus und Sexus*, Göttingen, 1932; M. Molé, *Contribution à l'étude du genre grammatical en hittite*, – *Rocznik orientalistyczny*, XV (1949), 57 tt.; J. Kuryłowicz, *Études indo-européennes*, I, 250; T. Milewski, *L'indo-hittite et l'indo-européen*, Cracovie, 1936, 19 tt.; J. Kuryłowicz, *The Inflectional Categories of Indo-European*, 207.

² В. В. Иванов, – *Тохарские языки*, Москва, 1959, 23 (išretinta mano. – V.M.); plg. idem, *Хеттский язык*, Москва, 1963, 140.

syviosios giminės priešpastatymas tam tikrą laiką egzistavo net ir graikų „prokalbėje“, t. y. jis egzistavo net ir „suskilus“ indoeuropiečių „prokalbei“. Šitai, gal būt, ir atspindi reliatyvus minėtojo formos modelio gajumas graikų kalboje¹. Jau nuo indoeuropiečių „prokalbės“ laikų yra pastebima tendencija atitinkamiems kamienams sietis su viena ar kita gimine; dėl šios tendencijos giminės kategorija pamažu gramatikalizavosi ir pagaliau pasidarė neatskiriama paradigmatikos dalimi. Taip antai, *r/n*-kamienas (heteroklitinis linksniavimas) ir *s*-kamienas aiškiai iš senų praindoeuropietiškujų laikų siejasi su pasyviaja gimine > (tur būt, po indoeuropiečių „prokalbės“ suskilimo, žr. aukščiau) niekatrąja gimine, priebalsiniai, pvz., *r*-, *n*-kamienai – su aktyviaja (> vyriškąja ir moteriškąja) resp. pasyviaja (> niekatrąja) gimine ir t. t. Gerokai vėliau, bet gal dar ir indoeuropiečių „prokalbėje“, atsirado tendencija sieti *o*-kameną su aktyviaja resp. pasyviaja gimine > (šiuo atveju paprastai) vyriškąja resp. niekatrąja gimine. Tur būt, apie indoeuropiečių „prokalbės“ „skilimo“ pradžią, t. y. maždaug tada, kai (mano spėjimu) ir formuojasi iš aktyviosios-pasyviosios giminės sistemos vyriškosios-moteriškosios-niekatosios giminės sistema, su *ā*-, (*i*)*ē*, *i-ū*-kamienais (kurių paradigmos, tur būt, šiuo laiku ir atsiranda, plg. § 171 t.) susiejama paprastai moteriškoji giminė; nuo šios epochos *ā*-, (*i*)*ē*- *i*-, *ū*-kamienai (moteriškosios giminės) pasirodo „в виде маркированного члена, а *o*-, *i*-, *u*-, *n*-основы, куда могли относиться существительные всех трех родов, выступали в виде немаркированного члена“².

Trijų giminių – vyriškosios, moteriškosios ir niekatrosios – sistema lengva atstatyti ir baltams-slavams. Tiesa, iš baltų kalbų tik prūsų kalbos daiktavardžiai turi niekatrąją giminę; tačiau ją nesunku atsekti ir rytų baltuose (lietuvių ir latvių tarmės, kaip žinoma, jau senokai turi tik vyriškosios ir moteriškosios giminės daiktavardžius), plg. visiems žinomus tokio tipo atvejus (argumentus): suom. *heinä* <(rytų) balt. **šeina*³ (=rus. *сено*) > *šiėnas*, la. *siens* arba predikatyvinius būdvardžius lie. *gėra*, *gražu* ir t.t. Manoma, kad indoeuropietiškieji niekatrosios giminės vardažodžiai iš pradžią neturėję specialių daugiskaitos formų ir nom.-acc. (pl.) linksniuose, – (pra)indoeuropiečių formos su **-ā* (*ə) priderėję ne formų, o žodžių darybai⁴ (be to, žr. § 171 t.).

¹ Plačiau apie giminės kategoriją indoeuropiečių kalbose žr. pvz., J. Kuryłowicz, *The Inflectional Categories of Indo-European*, 207–226; П. С. Кузнецов, *Очерки по морфологии праславянского языка*, 20–22.

² Сравнительная грамматика германских языков, III, 138.

³ Kad fleksija balt. *(*šein*)-*a* = lie. (*gēr*)-*a* yra, rodos, senesnė už pr. (*assar*)-*an*, žr. § 47.

⁴ J. Schmidt, *Die Pluralbildung der indogermanischen Neutra*, Weimar, 1889; J. Kuryłowicz, *L'apophonie en indo-européen*, Wrocław, 1956, 84 tt. В. В. Иванов, *Хеттский язык*, Москва, 1963, 131; Т. Milewski, – *Rocznik slawistyczny*, XXIII (1964), 60

§ 43. Atitinkamos indoeuropiečių tarmės turi, kaip žinoma, trijų skaičių – vienaskaitos, daugiskaitos ir dviskaitos – sistemą. Iš tradicijos įprasta tvirtinti, kad trinarė skaičių sistema esanti paveldėta iš indoeuropiečių „prokalbės“. Dabar yra pagrindo manyti, kad seniausiais indoeuropiečių laikais daugiskaitos ir dviskaitos reikšmė yra buvusi ne tiek reliacinė, kiek derivacinė. Šitai, V. Ivanovo nuomone, gana gerai atsispindi hetitų ir kitose anatoliškosiose kalbose¹. Pagaliau, ir visose indoeuropiečių kalbose daugiskaitos ir ypač dviskaitos paradigmos, lyginant jas su vienaskaitos paradigma, yra mažiau išsirutuliojusios, be to, jų atitinkamų linksnių formų struktūroje aiškiai matoma agliutinacija². Šitokia daugiskaitos ir dviskaitos paradigmos evoliucinė ypatybė turi tam tikros reikšmės, aiškinant ir indoeuropiečių linksnių sistemos kilmę.

Visiems yra žinoma, kad vakariniame indoeuropiečių (atitinkamų) tarmių plote vardažodžio paradigma susideda iš vad. gramatinių linksnių (nominatyvo, akuzatyvo, genityvo, datyvo), o rytiniame – iš gramatinių ir dar vad. lokaliųjų (lokatyvo, ablatyvo, instrumentalio) linksnių. Tradicinės indoeuropeistikos postulatu, kad ši rytų indoeuropiečių septynių (resp. aštuonių³) linksnių (gramatinių bei lokaliųjų, aišku, paradigminių) sistema esanti praindoeuropietiška, vadinasi, senesnė už vakarų indoeuropiečių keturių (resp. penkių⁴) linksnių (gramatinių) sistemą, dabar jau daug kas nebetiki. Praindoeuropiečių linksnių sistema yra buvusi, matyt, kur kas paprastesnė, negu kad anksčiau buvo galvota – „к такому выводу можно прийти не только на основании новых фактов хеттского языка, но и благодаря новой интерпретации хорошо известных фактов, в частности, относительно более простой падежной системы в западной части индоевропейского мира, которая раньше – таков уж был авторитет древнеиндийского языка – считалась претерпевшей гораздо больше потери и сильно отклоняющейся от первоначального состояния“⁵.

¹ В. В. Иванов, Хеттский язык, 131.

² В. В. Иванов, I. с.

³ T.y. kartu su vokatyvo linksniu, kuris (vokatyvo forma), tikrąja to žodžio prasme, neįeina į linksnių sistemą, žr. П. С. Кузнецов, Очерки по морфологии праславянского языка, 35; J. Kuryłowicz, The Inflectional Categories of Indo-European. 179.

⁴ Žr. ankstyvesnę išnašą.

⁵ В. Н. Топоров, Некоторые соображения относительно изучения истории праславянского языка, – Славянское языкознание, Москва, 1959, 13. Plg. dar, pvz.: The cases expressing adverbial relationships (instrumental, dative, ablative, locative, and the genitive in some uses) are late: their endings differ from dialect to dialect; the plural endings for these cases are not attested in Hittite. Sandhi phenomena of Sanscrit support the assumption that these endings are late“ – W.P. Lehmann, On Earlier Stages of the Indo-European Nominal Inflection, – Language, XXXIV (1958, number 2), 182 (išretinta mano. – V.M.).

Dėl visa to, man rodos, nėra pamato laikytis tradicinės hipotezės, kad lie-tuvių ar senovės slavų vardažodžio paradigma savo paradigminių septy-nių linksnių skaičiaus atžvilgiu esanti artima praindoeuropiečių vardažo-džio paradigmai. Visai aiškus dalykas, kad praindoeuropietiškoji linksnių sistema iki tų laikų, kai pasirodė pirmieji indoeuropiečių rašytiniai pamink-lai, pergveno nemaža pakitimų ne tik vardažodžio (ir kt.) formų darybo-je, bet ir paradigminių linksnių skaičiuje. Manoma, kad pati indoeuropie-čių „prokalbė“ ankstyvesniais savo raidos laikais turėjo vad. priešfleksinę epochą, kurioje grynas kamienas=forma su nuline „fleksija“¹ funk-cionavo kaip universali vardažodžio forma. Šitai tam tikru laipsniu atsi-spindi, sakysim, hetitų niekatrosios giminės daiktavardžių grynųjų kamienų (pvz., dat.-loc. linksnių su nuline fleksija) vartojime, hetitų įvardžių varto-jime nominatyvo-akuzatyvo ir netiesioginių linksnių funkcija, morfologi-niame indoeuropiečių žodžių sudūrimo „grynas kamienas+kitas kamienas“ modelyje (pvz., het. *da-įuga-* „dveigys, dvimetis“, gr. *ποδ-άρκης* „greitakojis“ ir t.t.)².

§ 44. Po priešfleksinės epochos indoeuropiečių „prokalbėje“ prasideda fleksinio linksniavimo (bei asmenavimo) formavimosi laikai. Pamažu kris-talizuojasi toks indoeuropiečių „prokalbės“ vaizdas, kai linksnių skirtu-mams pasyviosios giminės kategorija buvo neutralizacijos pozicija, o aktyviosios giminės kategorijoje ergatyvo (aktyvo) linksnis su *-s buvo prieš-pastatomas neergatyvo linksniui („tranzityvinio“ veiksmažodžio objekto ir „intransityvinio“ veiksmažodžio subjekto linksniu), turėjusiam arba *-m, arba nulinę fleksiją, kuri laikytina seniausia³. Aniems indoeuropiečių laikams suponuojamos ergatyvinės konstrukcijos pamatu, rodos, aiškin-tina ir atitinkamo indoeuropiečių fleksijų nom. sg. resp. gen. sg. [plg., pvz.,

---

¹ Čia „fleksija“ rašau kabutėse dėl to, kad priešfleksiniais indoeuropiečių „prokalbės“ laikais fleksija, kaip tokia, aišku, neegzistavo.

² Plačiau žr. A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, II (1), 9 tt.; В. В. Иванов, *Хеттский язык*, 138 t.

³ Žr. В. В. Иванов, — *Тохарские языки*, 24–25; *idem*, *Эргативная конструкция в общиндоевропейском*, — *Эргативная конструкция предложения в языках различных типов*, Ленинград, 1964, 19 tt.; *idem*, *Хеттский язык*, 132 tt.; *idem*, *Общиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы*, Москва, 1965, 51 tt.; П. С. Кузнецов, *Очерки по морфологии праславянского языка*, 59. Kad atitinkamai praindoeuropiečių laikais gramatinė struktūra dar nebuvo nominatyvinė, — ši mintis keliama jau ne šiandien, plg., pvz., C. C. Uhlenbeck, *Agens und Patiens in Kassystem der indogermanischen Sprachen*, IF XII (1901), 170; E. Rodenbusch, *Bemerkungen zur Satzlehre*, IF XIX (1906), 254 tt.; A. И. Томсон, *Происхождение форм им. и вин. п. и грамматического рода в индоевропейском праязыке*, — *Известия ОРЯС*, XVIII (1913), кн. 4.

pr. (*pirm*)-as (nom. sg.) resp. pr. (*deiw*)-as (gen. sg.)¹] panašumo kilmė: kalbose, turinčiose ergatyvo ir neergatyvo priešpastatymą, ergatyvas eina genityvo funkcija². Iš ergatyvinės konstrukcijos vėliau formuojasi nominatyvinė indoeuropiečių konstrukcija, t. y. paradigma iš nominatyvo, akuzatyvo, genityvo (paradigminių) linksnių³ „vienaskaitoje“ ir, matyt, vėliau – daugiskaitoje⁴ (dėl dviskaitos šiam reikalui žr. toliau). Tokia anos indoeuropiečių epochos linksnių sistema (kurioje *ā*-kamienės vardažodžio paradigmos gal dar nebuvo, žr. aukščiau), manyčiau, atrodė šitaip: a) *o*-kamieno gen. sg. forma atsiranda, matyt, jau atskirų indoeuropiečių tarmių egzistavimo metu, t. y. vėliau⁵, b) daugiskaitos genityvas iš pradžių, galimas daiktas, nebuvo daugiskaitos forma ir tik vėliau įsitraukė į daugiskaitos paradigmą⁶, c) galėtų būti ir taip, kad *o*-kamieno nom. pl. ir acc. pl. linksniai susidarė ne indoeuropiečių „prokalbėje“, o jos „irimo“ (ankstyvaisiais) laikais. Prie šios pirmykštės nominatyvinės paradigmos – prie paradigminių nominatyvo, akuzatyvo, genityvo linksnių – glaudėsi pusparadigminės (=prieveiksminės) formos, kurių pamatu vėliau susidarė ne vienas naujasis (paradigminis) linksnis⁷. Tokiomis pusparadigminėmis (neparadigminėmis) formomis buvo grynasis kamienas, forma su **-i*, taip pat formos su **-mi*, **-bhi* ir pan.⁸ Svarbiausia iš gryojo kamieno ir formos su **-i* – iš šių senųjų pusparadigminių formų – vėliau susidaro (paradigminio) datyvo (sg.) linksnis, o jau atskirų indoeuropiečių tarmių raidos laikais kai kuriose iš jų (t. y. šių tarmių) – ir, pvz., (paradigminis) lokatyvo (sg.) linksnis⁹. Kadangi lokatyvo ir datyvo (sg.), kaip paradigminių linksnių, daryboje buvo naudojamas paprastai tas pats modelis – pusparadigminės formos su grynuoju kamieniu arba su **-i*, tai nėra ko stebėtis, kad šių dviejų linksnių (t. y. lokatyvo ir datyvo sg.) formų panašumas gana aiškiai išliko ir vėliau¹⁰. Be lokatyvo (sg.), kai kuriose (ne visose) indoeuropiečių tarmėse jų

¹ *O*-kamienės fleksijos pr. *-(a)s* (nom. sg.) resp. *-as* (gen. sg.) šiaip ar taip, matyt, abi vestinos iš ide. **-os*, žr. § 53.

² В. В. Иванов, Хеттский язык, 132.

³ Čia neminiu vokatyvo, apie kurį žr. 3 išn. 78 p.

⁴ Plg. В. В. Иванов, op. cit., 131 tt.; В. В. Иванов и В. Н. Топоров, К постановке вопроса о древнейших отношениях балтийских и славянских языков, Москва, 1958, 22; J. Kuryłowicz, The Inflectional Categories of Indo-European, 188.

⁵ Plg. В. В. Иванов и В. Н. Топоров, op. cit., 21.

⁶ Plg. В. В. Иванов и В. Н. Топоров, op. cit., 22.

⁷ Plg. В. В. Иванов и В. Н. Топоров, op. cit., 22; Сравнительная грамматика германских языков, III, 290–293, 296–297; apie senųjų „pusparadigminių“ formų sąvoką žr. dar П. С. Кузнецов, Очерки по морфологии праславянского языка, 28. Šiuose darbuose nurodoma ir senesnė šio klausimo literatūra.

⁸ Plg. darbus ankstyvesnėje išnašoje.

⁹ Žr. 7 išn.

¹⁰ Plg., pvz., baltų-slavų *u*-kamieno dat. sg. ir loc. sg. fleksijų darybą, žr. §§ 154 tt., 160.

savarankiškos raidos laikais senųjų pusparadigminių formų pamatu susidaro ir kiti, vad. lokaliniai, kaip paradigminiai, linksniai – ablatyvas bei instrumentalis¹. Tam tikru laipsniu šitai liečia ir daugiskaitos paradigminių (iš neparadigminių) linksnių darybą, kurioje (t. y. šioje daryboje) pastebimas, be to, principas – „посредством присоединения показателя множественности -s к окончаниям единственного числа, наблюдаемой в винительном падеже, действовал в течение длительной эпохи формирования косвенных падежей, позднее вовлекавшихся в парадигму“². Vardažodžio dviskaitos paradigma kūrėsi, gal būt, dar vėliau, žr. §§ 98, 126, 141, 146, 167, 170, 177.

Baigdamas „Įvadines pastabas“, norėčiau ypač akcentuoti čia man labiau rūpimą ir, rodos, gana patikimą³ šių „Įvadinųjų pastabų“ išvadą: a) baltų bei slavų kalbose jų seniausiųjų santykių epochos metu linksnių paradigma susidėjo ne iš tradiciškai suponuojamojo žinomų septynių linksnių skaičiaus, o iš paradigminių nominatyvo, akuzatyvo, genityvo ir datyvo linksnių, b) pusparadigminiai instrumentalio ir lokatyvo linksniai į paradigmą įsitraukė, t. y. pasidarė paradigminiais, matyt, gerokai vėliau už minėtą baltų-slavų epochą (žr. dar toliau)⁴.

TEMATINĖ DEKLINACIJA

VOCATIVUS SINGULARIS

§ 45. Kaip jau minėta⁵, vokatyvo (kuris atskirą formą iš senovės turi tik vienaskaitoje) forma į linksnių sistemą iš tikrųjų neįeina. Nagrinėdamas *o*-kamieno (toliau ir kitų kamienu) paradigmos formų senąją istoriją⁶, pradėdau nuo vokatyvo (sg.) dėl to, kad šios formos daryba yra paprasta ir labai archaiška – (neinovacinio) vokatyvo (sg.) fleksiją sudaro grynasis kamienas⁷ (t. y. kamienas be jokio fleksinio formanto). Visiems žinoma,

¹ Žr. 7 išn. 80 p. ir 5 išn. 78 p.

² В. В. Иванов и В. Н. Топоров, К постановке вопроса о древнейших отношениях балтийских и славянских языков, 22.

³ Žr. ypač В. В. Иванов и В. Н. Топоров, *op. cit.* 16–23.

⁴ Dėl linksnių reikšmės (bei vartojimo) žr. J. Kuryłowicz, *The Inflectional Categories of Indo-European*, 179–206; П. С. Кузнецов, *Очерки по морфологии праславянского языка*, 59 tt.

⁵ Žr. 3 išn. 78 p.

⁶ Šiame savo darbe aš kreipiu dėmesį paprastai į archaizmų, o ne inovacijų, istoriją.

⁷ Tiksliau sakant, – grynasis kamiengalis. Paprastumo dėlei čia ir toliau vartosiu visgi terminą „grynasis kamienas“.

kad grynasis *o*-kamenas yra ne tik (ide.) *-*o*, bet ir *-*e*¹. Dėl šios priežasties *o*-kameną ne vienas kalbininkas visai pagrįstai vadina *o/e*-kamienu. Taigi *o*-kamenio vokatyve yra galimà, bent jau teoriškai žiūrint, ir fleksija (ide.) *-*o*², o ne vien „iprastinė“ fleksija (ide.) *-*e*: lie. (*viĭk*)-*e*, la. (*cilvĕk*) < *-*e*, pr. (*deiw*)-*e*³, s. sl. (*vĭbĕč*)-*e*, gr. (*λύπ*)-*ε*, lot. (*lup*)-*ĕ* ir kt. Šitai sakydamas, noriu pabrėžti ne tą, kad *o*-kamenio vokatyvas (sg.) turi (ide.) *-*e* ar *-*o*, o tą, kad *o*-kamenio vokatyvo (sg.) formą sudaro grynasis *o*-kamenas (= *o/e*-kamenas), nepailgintas. Tai, kad vokatyvo fleksija (ide.) *-*o/e* išliko daugelyje indoeuropiečių tarmių nepailginta, matyt, apsprendė atitinkamu būdu (žr. toliau) tas, kad vokatyvo forma neparadigmėjo; ji ir į linksnių sistemą neįeina⁴. Tačiau plg. dat. sg. fleksiją lie. (*viĭk*)-*uo* < ide. *-*ō* (žr. § 67), kuri yra pailgintas grynasis *o*-kamenas – indoeuropietiškoji pusparadigminė forma⁵ su fleksija (ide.) *-*ō* (žr. § 67), gavusia pailginimą, tur būt, tada, kai ši forma ėmė paradigmeti, t. y. kai dar nepailgintas grynasis *o*-kamenas (be fleksinių formantų) ėmė darytis pusparadigmine, būtent šitokia, forma. Kokios kilmės yra šis pailginimas (tur būt, daugiau iš kiekybinės balsių kaitos, negu kad iš „laringalo“⁶), čia man ne tiek svarbu. Svarbiau yra tokia, man rodos, tikėtina prielaida (apie kurią išsamiau kalbėsiu tolimesniuose paragrafuose), kad grynasis *o*-(t. y. *o/e*)-kamenas – (*o*-kamenė) forma su ide. *-*o/e*, neprisilipdydama jokių fleksinių formantų, paradigmėjimo (virtimo pusparadigmine forma) metu pailgino šitą (ide.) *-*o/e*, t. y. iš ide. *-*o/e* (gry-

¹ Juk ide. *o : *e kaita yra labai „reguliari“. Apie jos kilmę žr. J. Kuryłowicz, L'apophonie en indo-européen, 36 tt.

² Ši *-*o*, gal būt, slypi, pvz., het. (*išh*)-*a(mi)* „mano pone!“ (epinio kūrinio voc. sg. forma). Tiesa, H. Kronasseris šitą het. -*a* bando sieti su gr. (τοξότ)-*α*, laikydamas ją *ā*-kamine – H. Kronasser, Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen, Heidelberg, 1936, 100. Šitaip H. Kronasseris daro, manydamas, kad hetitai turėję ne tik *o*-kamenę, bet ir *ā*-kamenę paradigmą. Tačiau toks spėjimas vargu ar įrodomas (plg. В. В. Иванов, Хеттский язык, 132 tt.), kadangi jis yra grindžiamas tradicine hipoteze, pagal kurią *ā*-kamenės paradigmos susidarymas nukeliamas į bendraindoeuropiečių resp. praindoeuropiečių epochą, t. y. jis, man rodos, per daug sendinamas (žr. § 171 tt.). Apskritai, dėl H. Kronasserio minėto darbo reikėtų pasakyti, kad šis darbas yra „сравнительно-историческая грамматика хеттского языка, основанная на весьма традиционном понимании индоевропейстики“ – В. В. Иванов, op. cit., 220 (išretinta mano. – V. M.).

³ Prūsai greta (*deiw*)-*e* turi ir (*deiw*)-*a* (voc. sg.) – „vai šis -*a* (fonētiski vai analogiški) radies vecāka -*e* vietā vai no ide. -*o*, nav droši nosakams“ (J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 59).

⁴ Žr. 3 išn. 78 p.

⁵ Kas yra pusparadigminė forma, žr. § 44 ir 7 išn. 80 p.

⁶ Tiek vardažodžio bei įvardžio, tiek ir veiksmožodžio tematinio balsio (ide.) *-*o/e* pailgėjimas (ten, kur jis yra) susijęs, mano atsargiu spėjimu, daugiausia su kiekybine balsių kaita (žr. toliau), o su „laringalu“, gal būt, – tik vienu kitu atveju.

nasis *o*-kamienas, nepailgintas) atsirado ide. **-ō/ē* (grynasis *o*-kamienas, pailgintas). Vadinasi, lyginant su visomis senovinio *o*-kamieno pusparadigminėmis ir net paradigminėmis (išskyrus nom.-acc. sg. neutr., žr. truputį toliau) formomis, *o*-kamenė vokatyvo (sg.) forma, kuri niekada neparadigmėjo (žr. aukščiau), yra archaiškesnė tuo atžvilgiu, kad jos fleksija (ide.) **-o/e* (grynasis *o*-kamienas) negavo ne tik jokio fleksinio formanto [kaip, pvz., „loc. (sg.)“ ide. **-o/ei* < **-o/e+i* (fleksinis formantas **-i*)¹ ir kt. arba nom. sg. ide. **-os* < **-o+s* (fleksinis formantas **-s*) ir pan.], bet ir pailginimo (šitą pailginimą, kurį gąlima lengvai suvokiama prasme pavadinti taip pat „fleksiniu formantu“, toliau, esant reikalui, žymėsiu raide *W*). Kaip jau užsiminiau, *o*-kamenė nom.-acc. sg. neutr. (<gen. pass.) forma, pvz., lie.-la. **(ežer)-a*=s. sl. *(jezer)-o* [jeigu čia lie.-la. **-a*=s. sl. *-o* (t. y. be fleksinio formanto **-n* < ide. **-m*), iš tikrųjų, yra didesnis archaizmas už pr. *(assar)-an*=gr. *(δῶρ)-ov* (t. y. su fleksiniu formantu **-n* < ide. **-m*), kaip kad spėju, – žr. § 47] taip pat turi nepailgintą grynąją *o*-kameną. Šiai formai minėtąja prasme čia ir „nereikėjo“ [kaip kad, pvz., *o*-kamenai dat. (sg.) formai, žr. aukščiau] pailginimo, nes nom.-acc. (sg.) generis passivi forma, einanti (nepailgintu) grynuoju *o*-kamienu, jau iš senovės yra paradigminė (žr. § 44), ir jai „nereikėjo“ paradigmėti tada, kai atitinkamos formos [savo kilme naujesnės už nom. (sg.), acc. (sg.) ir iš dalies gen. (sg.) generis activi ir passivi formas, žr. § 44], einančios tuo pačiu (nepailgintu) grynuoju *o*-kamienu, ėmė paradigmėti (virsti pusparadigminėmis) bei pailginti kamiengalio balsį (ide.) **-o/e*.

NOMINATIVUS SINGULARIS

§ 46. Alomorfa pr. *(deiw)-s* III = *(awin)-s* E, *(deiw)-is* E, lie. (tarm.) *(vil̥k)-s*, la. *(vil̥k)-s* [plg. got. *(dag)-s* ir kt.]² visi yra jaunesni už alomorfą lie. *(vil̥k)-as*=pr. *(laisk)-as* III, išlaikiusį fleksiją balt. **-as*³=s. skand. *(Hadulaik)-aR* (nomen proprium)⁴, s. ind. *(v̥rk)-as*, gr. *(λύκ)-ος*, lot.

¹ Dėl „loc. (sg.)“ ide. **-o/ei* (tokia pusparadigminė *o*-kamieno senovinė forma) žr. § 69 tt.

² Šiais atvejais kamiengalio balsis išnyko (palyginti neseniai), matyt, ne visur dėl tų pačių priežasčių: jeigu lie. žem. *(vil̥k)-s* neteko *-a-* greičiausia dėl fonetinių priežasčių, tai pr. *(deiw)-s*, man rodos, – ne grynai fonetiškai, žr. § 50 tt.

³ Čia ir toliau rekonstruojamas (pra)baltiškuosius resp. (pra)slaviškuosius bei (pra)baltoslaviškuosius balsius žymėsiu, be vienos kitos išimties, ne taip, kaip pirmojoje šio darbo dalyje, o „tradiciskai“, žr. 2 išn. 24 p.

⁴ Žr. Э. А. Макаев, Язык древнейших рунических надписей, Москва, 1965, 126.

(DVEN)-OS ir t. t. Seniai visiems yra žinoma, kad balt. **-as* kildintina iš fleksijos ide. **-os*, sudarytos iš „grynojo *o*-kamieno“ + fleksinio formanto **-s*. Iš tos pačios ide. **-os* > sl. **-os*¹ yra atsiradusi ir s. sl. (*vľbk*)-*ǫ* (nom. sg.)², got. (*wulf*)-*s*. Šitiek galima trumpai pasakyti apie baltų-slavų bei germanų *o*-kamienę nom. sg. (g. masc.) daiktavardžio formą, kuri yra vienoda visiems šio kamieno vardažodžiams (daiktavardžiai, būdvardžiai, skaitvardžiai) bei įvardžiams, plg. pr. (*laisk*)-*as* (subst.) = (*isarwisk*)-*as* (adj.) = (*st*)-*as* resp. (*k*)-*as* (pron.), lie. (*viľk*)-*as* = (*māž*)-*as* = (*t*)-*às* resp. (*k*)-*as*, s. sl. (*vľbk*)-*ǫ* = (*dobr*)-*ǫ* = (*t*)-*ǫ*, got. (*wulf*)-*s* = (*blind*)-*s* „aklas“ = (*hw*)-*as* „kas“ (s. ind. *k-as* ir kt.), tačiau (got.) (*s*)-*a* „tas“, plg. s. ind. (*s*)-*a* „tas“, gr. *ó* < **s-o* (galūninio **-s* nebuvimas – archaizmas).

§ 47. Sudėtingesnis klausimas yra baltų-slavų bei germanų niekatrosios giminės *o*-kamienės nom.-acc. sg. fleksijos raida daiktavardžiuose ir būdvardžiuose; atitinkamiems įvardžiams nesunkiai atstatoma: balt. **(t)-a* [= pr. (*st*)-*a*] ir sl. **(t)-o* [= s. sl. (*t*)-*o*]³. Minėtą klausimą nelengva išaiškinti pirmiausia dėl to, kad niekatrosios giminės kategorija rytų baltų tarmėse yra išnykusi gana seniai. Liko tik jos pėdsakai predikatyvinėje būdvardžio formoje, pvz., lie. (*māž*)-*a* „= мал-о“, kurios kilmė, be abejo, ta pati, kaip ir s. sl. (*dobr*)-*o*. Iš baltų-slavų tarmių ši kategorija palyginti gerai išliko prūsų kalboje ir pirmiausia slavų kalbose: pr. (*assar*)-*an* „озеро“ = (*labb*)-

¹ Žr. 3 išn., 83 p.

² S. sl. (*vľbk*)-*ǫ* iš sl. **-os* rutuliojosi, matyt, per pereiginį sl. **-us*, žr. § 22.

³ Tradicinė indoeuropeistika, remdamasi s. ind. (*t*)-*at*, (*k*)-*at*, lot. (*qu*)-*od*, got. (*þ*)-*at(a)* [tačiau (*h*)-*a* „quod“!] ir pan. [plg. dar lot. (*qui*)-*d*, het. (*kuyi*)-*t* ir kt.] ir juos kildindama iš ide. **-od/t*, tvirtina, kad šitas (ide.) **-d/t* čia (t.y. minėtų įvardžių nom.-acc. sg. neutr. formoje) esąs bendraindoeuropietiškas reiškinys, kitaip sakant, tvirtina, kad ir balt. **(t)-a* = sl. **(t)-o* esą iš ide. **-od/t* = **-o + d/t*. Tačiau, man rodos, galima spėti ir kitaip: balt. **(t)-a* = sl. **(t)-o* galėjo kilti iš ide. **-o*, kuri, pvz., baltoslavų indoeuropiečių niekada nebuvo išplėsta formanto ide. **-d/t*. Dėl tos priežasties fleksija balt. **(t)-a* = sl. **(t)-o* galėtų būti archaiškesnė, negu s. ind. (*t*)-*at*. Šitokią mano spėjimą padrąšina tam tikra prasme ir V. Toporovas, kuris, tyrinėdamas, tiesa, veiksmožodį, rodos, pagrįstai atmeta iš tradicijos visuotinai priimtą teiginį, kad tematinė 3 sg. (veiksmožodžio) forma baltuose bei slavuose turėjusi galinį **-t* (В. Н. Топоров, К вопросу об эволюции славянского и балтийского глагола, — ВСЯ, V, 60 tt.; idem, О некоторых архаизмах в системе балтийского глагола, — International Journal of Slavic Linguistics and Poetics, V, 48 tt.). Ar baltai su slavais (ir ne vien jie) fleksijoje (balt.) **(t)-a* = (sl.) **(t)-o* kada nors turėjo **-d/t*, ar ne, pagaliau šičia man ne tiek jau ir svarbu: žr. V. Toporovo samprotavimus (В. Н. Топоров, К вопросу об эволюции славянского и балтийского глагола, — ВСЯ, V, 60 tt.) taikydamas — o juos atitinkamai taikyti čia yra pamato — dėl balt. **(t)-a* = sl. **(t)-o*, norėčiau pasakyti, kad apskritai įvardinės nom.-acc. sg. neutr. su **-t* (*d*) fleksijos „не должны фигурировать в праславянских (и прабалтийских. — V. M.) реконструкциях, поскольку сами славянские (и балтийские. — V. M.) данные не дают оснований к их установлению“ (В. Н. Топоров, op. cit., 68).

-an „хорошо“ ≠ (st)-a „то“, s. sl. (jezer)-o = (dobr)-o = (t)-o. Iš modelių:

1) pr. (st)-a : (labb)-an : (assar)-an

2) lie. *(t)-a : (māž)-a : *(ežer)-

3) s. sl. (t)-o : (dobr)-o : (jezer)-o

galima spėti (tiesa, su šiočia tokia potencialia paklaida, žr. šio paragrafo pabaigą), kad čia nagrinėjamoji daiktavardžių fleksija rytų baltuose buvo analogiška slaviškajai, o ne prūsiškajai, t. y. spėti, kad rytų baltai turėjo ne *(ežer)-an, o *(ežer)-a [=s. sl. (jezer)-o]. Šitaip galvoti, rodos, leidžia ir seniausieji (rytų) baltų skoliniai finų kalbose, plg., pvz., suom. *hein-ä* „šienas“ <(rytų) balt. *šein-a (lie. *šiēn-as*, la. *sien-s*)=rus. сено, suom. *silt-a* „tiltas“ <(rytų) balt. *tilt-a (lie. *tilt-as*, la. *tilt-s*) ir kt.¹ Vadinas, manau, kad šis rytų baltų fleksinis „daiktavardžio-būdvardžio-įvardžio“ modelis visiškai sutampa su slaviškuoju, atsiskirdamas nuo prūsiškojo daiktavardyje ir būdvardyje. Tiesa, prūsų raštuose trys pavyzdžiai (*wiss-a* III, *salt-a* GrG 47, *debic-a* GrG 48) turi ir būdvardžio fleksiją -a (t. y. be -n), tačiau įprastinė (o-kamienių) būdvardžių fleksija yra -an. Tradicine nuomone, prūsų modelis (assar)-an = (labb)-an ≠ (st)-a esąs senesnis už slavų, taigi ir rytų baltų modelį: s. sl. (jezer)-o = (dobr)-o = (t)-o ir lie. *(ežer)-a = (māž)-a = *(t)-a. Šitaip galvojantieji mano, kad fleksija pr. (assar)-an (daiktavardis) = (labb)-an (būdvardis) dėl savo -n esanti praindoeuropietiškas resp. bendraindoeuropietiškas archaizmas: fleksija ide. *-om > balt. *-an = sl. *-on, kuri rytų baltuose ir slavuose vėliau patyrusi „pronominalizaciją“, t. y. pirmiausia būdvardžiuose, o po to ir daiktavardžiuose gavusi fleksiją balt. *(t)-a = sl. *(t)-o². Tokia hipotezė šiaip jau nėra negalima, nors ne mažiau, man rodos, galima ir kitokia hipotezė: minėtoji vardažodžio „pronominalizacija“ interpretuotina, man rodos, nebūtinai kaip vardažodinės rytų balt. *-an = sl. *-on pakeitimas įvardine rytų balt. *-a = sl. *-o, nes, kaip sakyta (žr. dar toliau), nėra tvirto pamato suponuoti vardažodinę fleksiją rytų balt. *-an = sl. *-on (su *-n). Į „pronominalizaciją“ čia, man rodos, reikia žiūrėti kaip į atitinkamą įvardinės fleksijos įtaką vardažodinei, padėjusią išlikti archainei lie. (-la.) *(ežer)-a = (māž)-a resp. s. sl. (jezer)-o = (dobr)-o. Kitaip sakant, spėju, kad fleksija lie. *(ežer)-a = (māž)-a [=s. sl. (jezer)-o = (dobr)-o] yra gerokai didesnis archaizmas, negu fleksija pr. (assar)-an = (labb)-an, kuriai suponuotini, gal būt, tokie praprūsiš-

¹ Plg. K. Būga, Rinkiniai raštai, III, 592. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad baltų žodžių galūninis -n finuose išlieka: suom. *paimen-n* „piemu“ (plg. lie. *piemuõ*, *piemen-*), *siemen-n* „sėkla“ (plg. lie. *sėmen-s*, pr. *semen*) ir kt.

² Iš pastarojo meto darbų žr. H. Schelesniker, Beiträge zur historischen Kasusentwicklung des Slavischen, Graz, 1964, 56.

kosios evoliucijos etapai: I. $*(ezer)-a = *(lab)-a = *(t)-a \rightarrow$ II. $*(ezer)-an$ (plg. *assar-an*) $\neq *(lab)-a$ (plg. *wiss-a*) $= *(t)-a \rightarrow$ III. $*(ezer)-an$ (plg. *assar-an*) $= *(lab)-an$ (plg. *labb-an*) $\neq *(st)-a$ (plg. *st-a*). Fleksijos lie. (-la.) $*(e\check{z}er)-a = (m\check{a}ž)-a$, lyginant ją su pr. (*assar*)-*an* = (*labb*)-*an*, didesnio archaiškumo naudai, be minėtos aplinkybės, kad seniausieji (rytų) baltų skoliniai finų kalbose atspindi (rytų) balt. $*-a$ (o ne $*-an$), rodos, dar kalba ir tas, kad „древние формы среднего рода не имели окончания $*-m$, которое было перенесено на тематические основы среднего рода в результате позднейшего развития“¹. O šitai įvyko, matyt, ne indoeuropiečių „prokalbėje“, bet atskirose arba arealinėse jos tarmėse², plg. dar, pvz., het. *dannatt-a* „leer, öde“ (nom.-acc. sg., genus passivum)³: *dannatt-an* „t. p.“⁴ = lie. *māž-a*: pr. *labb-an*. Stebėtis, kad vakarų baltai turi (pr.) (*assar*)-*an* = (*labb*)-*an*, o rytų baltai – (lie.) $*(e\check{z}er)-a = (ma\check{z})-a$, vargu ar vertėtų: tarp šių dviejų baltiškųjų idiomų yra ir daugiau gana senų morfologinių (ir kitokių) skirtumų. Reikia pridurti, kad slavų kalbose taip pat yra ne vien fleksijos lie. $*(e\check{z}er)-a$ (= s. sl. *jezer-o*) tipo daiktavardžių, bet, rodos, atsekami ir fleksijos pr. (*assar*)-*an* tipo daiktavardžiai, plg., pvz., sl. (*dvor*)-*ъ* < $*on$ ⁵. H. Hirt ir V. Illič-Svityčiaus nuomone, fleksija sl. $*-on$ į sl. $*(dvor)-\check{z}$ išvirtusi nekiričiuotoj padėty (senieji baritonai neutra), o kircičiuotoje padėty (senieji oksitonai neutra) šita sl. $*-on$ davusi sl. $*(per)-o$ ⁶. Jeigu slaviškosios (*dvor*)-*ъ* kildinimu iš $*-on$ (neutr.), matyt, nereikia per daug abejoti, tai vesti sl. $*(per)-o$ resp. $*(polj)-e$ iš $*-on$

¹ В. В. Иванов, Хеттский язык, 135–136 (išretinta mano. – V. M.).

² Plg. St. Szober, Słowiański Nom.-Acc. sg. neutr. tematów na *-o-*, *-es-*, – Prace filologiczne, XII (1927), 570 [St. Szoberiui čia mėgina prieštarauti H. Schelesnikeris (H. Schelesnik, Beiträge zur historischen Kasusentwicklung des Slavischen, Graz, 56), nepateikdamas jokio rimtesnio kontraargumento]; T. Milewski, – Slavia, XI (1932), 17; T. Milewski, L'indo-hittite et l'indo-européen, Cracovie, 1936, 22–23 (ten pat literatūra).

³ Keilschrifttexte aus Boghazköi (= KBo), VI, 34, III, 29; tokio tipo hetitų formos, H. Kronasserio nuomone, „können nicht als endungslose Neutra der *o*-Stämme aufgefaßt werden ($*-o$ statt $*-om$); es liegt wohl die singularisch gebrauchte Pluralendung *-a* vor“ (H. Kronasser, Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen, Heidelberg, 1956, 107–108), tačiau šitai nėra įrodyta (resp. sunku įrodyti), plg. T. Milewski, op. cit., 22–23.

⁴ A. Götze, Hattušiliš. Der Bericht über seine Thronbesteigung nebst den Paralleltexen, Leipzig, 1925, II, 12.

⁵ В. М. Иллич-Свितыч, Именная акцентуация в балтийском и славянском, 124 t.; T. Milewski, – Rocznik slawistyczny, XXIII (1964), 61.

⁶ H. Hirt, Zu den slavischen Auslautgesetzen, – IF, II (1893), 348–349; В. М. Иллич-Свितыч, op. cit., 131 tt.

vargu ar leidžia¹ slavų fonetika. Manau, kad *-n pridėjimas prie *-o resp. *-n ne pridėjimas prie *-o, t. y. variantinės *-on resp. *-o iš pradžių slavų „prokalbėje“ turėjo papildomąją distribuciją pagal atitinkamas neutra baritonų resp. nebaritonų kirčiavimo paradigmas. Kitaip sakant, manau, kad slavų inovacinės fleksijos *-o + n > *-on pasirodymas slavų „prokalbėje“ iš pradžių buvo atitinkamai susijęs su baritoninės paradigmos neutra (gal ir ne visi tokie neutra yra gavę *-n, t. y. *-o + n > *-on). Šitaip ar tik nebuvo ir prūsų „prokalbėje“. Tačiau, jeigu slavuose papildomoji *-on ir *-o distribucija vėliau nuėjo ne alomorfo *-on apibendrinimo keliu, tai šitaip atsitiko prūsųose, turinčiuose daiktavardžiams tik (alomorfa) -an (=sl. *-on). Slavai tuo atžvilgiu, kad juose dar atsekami minėtos alomorfo *-on ir *-o papildomosios distribucijos pėdsakai, yra archaiškesni, negu prūsai, čia suponuojamąją distribuciją *-an ir *-a neatsekamai panaikinę (apibendrinę alomorfo *-an naudai). Laikantis mano (ir ne tik mano) hipotezės, slavus čia reikia pripažinti archaiškesnius už prūsus dar ir dėl to, kad pastarieji turi (*labb*)-an (būdvardžiai²), o slavai – (*dobr*)-o (būdvardžiai). Tačiau, mano spėjimu, ir už slavus, ir ypač už prūsus dar archaiškesni yra lietuviai su latviais, turėję, gal būt, tik fleksiją (lie.) *(*ežer*)-a = (*māž*)-a Ar pr. (*assar*)-an [= (*labb*)-an] = sl. *(*dvor*)-on galūninis *-n atsirado mano aukščiau suponuotu būdu, ar kitaip, čia, galų gale, ne tiek ir svarbu. Svarbesni iš anų spėjimų yra šitie, vienaip ar kitaip labiau tikėtini: a) o-kamienė nom.-acc. sg. neutr. fleksija pr. -an (daiktavardžiai ir būdvardžiai) = sl. *-on (kai kurie daiktavardžiai), tur būt, yra naujesnė už fleksiją lie.-la. *-a (daiktavardžiai ir būdvardžiai) = s. sl. -o (dauguma daiktavardžių ir būdvardžiai) = pr. -a (*wiss-a* ir du būdvardžiai, žr. aukščiau), b) ši fleksija su *-n iš pradžių atsirado, matyt, daiktavardžiuose, o vėliau ji prūsų buvo apibendrinta (be vienos kitos išimties) ir būdvardžiams, c) šiai fleksijai be *-n, mano laikomai archaizmu, išlikti daiktavardžiuose ir būdvardžiuose, tur būt, turėjo „pronominalizacinės“ įtakos fleksija balt. *(*t*)-a = sl. *(*t*)-o (įvardžiai).

ACCUSATIVUS SINGULARIS

§ 48. Pr. (*deiw*)-an, lie. (*vil̃k*)-ą (t. y. -ā) resp. (žem.) -a, (*vil̃k*)-ų (t. y. -ū) resp. -u..., la. (*vil̃k*)-u (< *-uo), – visi šie tarminiai formos acc. sg. masc. variantai yra, be abejo, iš balt. *-an = sl. *-on > *-un (žr. § 22) > s. sl. (*vľk*)-ѳ, rus. (*волк*)-, germ. *-an > s. skand. run. (*stain*)-a [dėl fonetinės

¹ Apie tai yra kalbėta jau ne vieno tyrinėtojo; iš naujesnių darbų žr. H. Schelesniker, Beiträge zur historischen Kasusentwicklung des Slavischen, Graz, 1964, 52–56.

² Be kelių išimčių su -a, žr. aukščiau.

raidos tam tikru tipologinių atžvilgiu plg. lie. žem. (*vil̥k*)-*a* (acc. sg.)], got. (*wulf*)-; plg. s. ind. (*vr̥k*)-*am*, het. (*ešh*)-*an*, gr. (*λύκ*)-*ον*, s. lot. (*LVCI*)-*OM* ir t. t. Baltams ir kitiems indoeuropiečiams čia (vardažodis, taip pat ir atitinkamas įvardis) nesunku atstatyti seniausiąją fleksiją – ide. **-om¹* < **-o + m* = grynąjį *o*-kamieną + fleksinį formantą **-m¹*. Apie šio kamieno (nom.-)acc. sg. neutr. fleksiją žr. § 47.

GENITIVUS SINGULARIS

§ 49. Vardažodžių ir (gimininių) įvardžių *o*-kamieno gen. sg. forma baltams-slavams nėra vienoda: pr. (*deiw*)-*as* ≠ (*st*)-*esse*¹, to“, lie. (*vil̥k*)-*o* = (*t*)-*o* bei la. (*vil̥k*)-*a* = (*t*)-*ā*, s. sl. (*vlbk*)-*a* ≠ (*t*)-*ogo* resp. (*č*)-*eso*, plg. got. (*wulf*)-*is* = (*h*)-*is*, s. angl. (*wulf*)-*es* (resp. *dōm-æs* „nuomonės“) = (*h*)-*æs*, s. ind. (*vr̥k*)-*asya* = (*t*)-*asya*, gr. Hom. (*λύκ*)-*οιο* = (*τ*)-*οῖο*², s. lot. (*LATIN*)-*I* ≠ (*Q*)-*OIVS* ir kt.

§ 50. Fleksijų pr. (*deiw*)-*as* ≠ (*st*)-*esse* istoriją aiškintis, man rodos, bus geriau pradėti nuo fleksijos pr. (*st*)-*esse* (gen. sg. masc. resp. neutr.), kuri III katekizme³ paliudyta 12 kartų (12x); be (*st*)-*esse*, yra dar: (*st*)-*eise* (10x), (*st*)-*essei* (6x), (*st*)-*eisei* (8x)⁴. Alomorfa (*st*)-*eise* ir (*st*)-*eisei* turi *-ei-* (prieš *-s-*) iš gen. pl. formos⁵, vadinasi, jie yra greičiausia naujesni už (*st*)-*esse* ir (*st*)-*essei*⁶. Fleksija (*st*)-*essei* = **-esei* yra, matyt, taip pat naujadaras⁷, atsiradęs, gal būt, prie (*st*)-*esse* = **-ese* pridėdant formantą *-i*, nors pastarojo čia patį atsiradimą, tiesa, ir nelengva paaiškinti⁸. Kaip bebūtų atsiradęs *-ei* šioje pr. (*st*)-*essei*, tačiau nei N. van Wijkas, nei J. Endzelynas, nei kiti mokslininkai nėra nuneigę populiariausios ir, man rodos, labiau-

¹ Dėl ide. **-m* žr. 1 išn. 27 p.

² Homero veikaluose fleksija *-οιο* randama 1800 kartų (o fleksija *-ου-* 1880 kartų), P. Chantraine, Grammaire Homérique, Paris, 1942, 28.

³ Šio įvardžio gen. sg. forma ir randama tik III katekizme.

⁴ Čia pateikiami tie patys kaštų skaičiai, kaip ir: J. Endzelins, Senprūšu valoda, 75 (J. Endzelynas remiasi E. Bernekeriu).

⁵ E. Berneker, Die preußische Sprache, Straßburg, 1896, 199. Plg. (tipologiškai) gen. sg. fem. s. isl. *þeirar* (: got. *þizos*) su *-ei-* iš gen. pl. *þeira*, žr. Сравнительная грамматика германских языков, III, 343.

⁶ N. van Wijk, Altpreußische Studien, Haag, 1918, 59; J. Endzelins, l. c.

⁷ Kadangi fleksija pr. (*st*)-*esse* = *-ese*, kaip toliau mėginsiu parodyti, iš tikrųjų gali būti kildinama iš pirmykštės pr. (balt.) **-ese*, tai esu linkęs palaikyti N. van Wijką mintį: „Wenn wir neben der indogermanischen Genitivendung *-so* ein ablautendes *-se* annähmen, könnte *-sei* als eine Verlängerung dieses *-se* angesehen werden“ (N. van Wijk, l. c.).

⁸ Plg. R. Trautmann, Die altpreußischen Sprachdenkmäler, 262; J. Endzelins, Senprūšu valoda, 75 t.; Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 240.

siai tikėtinos (žr. toliau) nuomonės, kad iš visų minėtų alomorfinių fleksijų archaiškiausia yra pr. *(st)-esse* = **-ese*. Šios pr. *(st)-esse* kilmei aiškinti yra sukurta keletas hipotezių¹, iš kurių bene plačiausiai įsigalėjusi yra fleksijos pr. *(st)-esse* „sanskritizavimo“² hipotezė (iškelta, rodos, A. Leskien³), hipotezė, vedanti šią pr. *(st)-esse* iš ide. **-esjo* = s. ind. *(t)-asya*. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad pastarąjį fleksijos pr. *(st)-esse* kildinimą atitinkamai remia ir fleksijos s. ind. *(t)-asyās* = pr. *(st)-essias* (gen. sg. fem.), tradiciškai vedamos iš ide. (praindoeuropiečių) **-o/esjās*⁴. Tačiau pr. *(st)-essias*, iš tikrųjų, vargu ar suponuoja ide. **-esjās*⁵, pagaliau, ir s. ind. *(t)-asyās* (kaip tokia), tur būt, nesiekia praindoeuropiečių epochos⁶. Vadinasi, šitoks fleksijos pr. *(st)-essias* (gen. sg. fem.) argumentas fleksijai pr. *(st)-esse* (gen. sg. masc. resp. neutr.) tapatinti su s. ind. *(t)-asya*, t. y. kildinti iš (ide.) **-o/esjo* (būtent su **-i-* po **-s-*) negali būti laikomas stipriu. Pr. *(st)-esse* kildinimo iš ide. **-esjo* > pr. (balt.) **-esja* nenaudai, rodos, kalba ir šie sumetimai: vietoj fleksijos pr. *(st)-esse* = **-ese*, vedami ją iš (ide. **-esjo*) pr. **-esja*, greičiau lauktume pr. °*(st)-esche* = °*-eše*⁷. Tiesa, tokį prieštaravimą bando paaiškinti Chr. Stangas, atsargiai (!) suponuojantis pr. *(st)-esse* kilmę iš **-esjo*: „Man fragt sich, ob nicht die Schreibweise *stesse*, *stessei*, *tenessei* usw. von solchen Fällen aus, wo die Palatalität geschwunden oder weniger deutlich war (*supsei*, der Artikel *stesse*), verallgemeinert worden ist“⁸. Jeigu šitaip ir būtų buvę, tai, man rodos, sunku pagrįsti patį svarbiausią šiam reikalui Chr. Stango argumentą: įvardiškai vartojamų pr. *(st)-essies* (gen. sg. fem.) resp. *(st)-es-siei* (dat. sg. fem.), greta artiškai vartojamų pr. *(st)-esses* (gen. sg. fem.) resp. *(st)-essei* (dat. sg. fem.), parašymas „deutet auf eine Form mit *-s-* wie in skt. *tá-syāḥ*, *tásyai*“⁹.

¹ Šiuo klausimu literatūrą žr. R. Trautmann, Die altpreußischen Sprachdenkmäler, 261 t.; J. Endzelins, Senprūšu valoda, 75 t.

² Dėl termino „sanskritizavimas“ žr. § 41.

³ A. Leskien, Die Deklination im Slavisch-Litauischen und Germanischen, Leipzig, 1876, 31.

⁴ P vz., K. Brugmann, Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen (Berlin—Leipzig, 1922), 404; A. Thumb—R. Hauschild, Handbuch des Sanskrit, II, Heidelberg, 1959, 139.

⁵ J. Endzelins, Senprūšu valoda, 76 t.

⁶ S. ind. *(t)-asyās* (gen. sg. fem.) fleksija yra, tur būt, (pra)indoiranėnų, o ne (pra)indoeuropiečių, epochos padaras. Kitose indoeuropiečių kalbose šita gen. sg. fem. fleksija yra kitokios darybos [dėl pr. *(st)-essias* žr. J. Endzelins, 1. c.], plg. got. *(b)-izos* (po *-z-* < **-s-* nėra **-i-*) [: *(b)-is* (masc.)], gr. *(τ)-ῆς* [: Hom. *(τ)-οῖο* < **-osjo* = s. ind. *(t)-asya*!] ir kt.

⁷ J. Endzelins, Senprūšu valoda, 75 t.

⁸ Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 240.

⁹ Chr. S. Stang, 1. c.

Tačiau pr. *-ssi-* parašymas šiais atvejais nebūtinai rodo **-sī¹* [tam tikru atžvilgiu plg., pvz., lie. (*pęk*)-*ie-(ta)* ChB 76₃₆ resp. (*septin*)-*e-(ta)* ChB 76₄₀²]. Labai jau norint laikytis hipotetinio kildinimo pr. (*st*)-*esse* (gen. sg. masc.) iš (ide.) **-esjo* > pr. (balt.) **-esja*, galima būtų šiam reikalui sugalvoti, rodos, ir daugiau aiškinimų, pvz., tokį: šioje pr. **-esja* balsis **-a* po **-i-* supriešakėjo prieš junginiui pr. **-sī-(a)* virstant į pr. **-š-*, t. y. pr. **-esja* > **-esje* > *-ese* (pr. *st-esse*). Pastarasis aiškinimas vargu ar pagrindžiamas chronologiškai (ne taip jau lengva įrodyti, kad pr. **ja* į **je* virto iš tikrųjų anksčiau, negu pr. **sī* į **š*). Kaip bebūtų bandoma aiškinti bei grįsti pr. (*st*)-*esse* kilmę iš (ide.) **-esjo* > pr. **-esja*, šitokia hipotezė, rodos, jau a priori įtartina; ji turi svarbiausią trūkumą (į kuri šios hipotezės šalininkai paprastai, deja, nekreipia dėmesio), būtent, tą, kad čia fleksijai pr. (*st*)-*esse* = **-ese* po **-s-* atstatomas **-i-*: a) remiantis vidine rekonstrukcija, pačios prūsų kalbos (ir net baltų bei baltų-slavų kalbų) medžiaga nerodo (žr. aukščiau), kad fleksija pr. (*st*)-*esse* po **-s-* yra kada nors turėjusi **-i-*, b) rekonstrukcija pr. **-esja* (su **-i-*) yra ne vidinė, o sudaryta „sanskritizuojant“³ fleksiją pr. (*st*)-*esse* resp. ją pritempiant prie s. ind. (*t*)-*asya* = (*k*)-*asya* (šis *-a* gali būti ir iš **-o/e⁴*). Manau, kad fleksiją pr. (*st*)-*esse* dėl lengvai suprantamų piežasčių kur kas patikimiau yra (atitinkamai) „slavizuoti“ (negu „sanskritizuoti“) resp. gretinti pirmiausia su fleksija s. sl. (*č*)-*eso* [kuri po *-s-* niekada neturėjo (kaip kad s. ind. *k-asya*) sonanto **-i-*] ir ją [t. y. pr. (*st*)-*esse*] paprasčiausiai kildinti iš pirmykštės pr. **-ese⁵*; pr. (*st*)-*esse* iš **-ese* kildinimo galimybės nepaneigia, pagaliau, ir didieji prūsų kalbos tyrinėtojai N. van Wijkas su J. Endzelynu⁶, nors visa tuo ir gerokai abejoja, ypač dėl to, kad pr. **-ese* nuo s. sl. (*č*)-*eso* skiriasi balsiu, einančiu po *-s-*⁷. Betgi tas šių mokslininkų abejones daugiausia apspren-

¹ J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 76 t., 18; dėl prūsų raštuose priebalsių minkštumui žymėti vartojamos raidės *i* (*y*) žr. dar J. Endzelīns, – FBR XV, 96; T. Milewski, – Slavia occidentalis, XV, 102 tt.

² Kaip žinoma, tiek į lietuvių rašybą, tiek ir į prūsų raidė *i* (*y*) priebalsių minkštumui žymėti yra atėjusi iš lenkų.

³ Dėl termino „sanskritizavimas“ žr. § 41.

⁴ T. y. tiek iš **-o*, tiek ir iš **-e* (plg. s. ind. *tasya* < ide. **-sīe* J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 75).

⁵ Argumentas „papasčiausiai“, didžiausio paprastumo įrodinėjant faktorius, taip pat čia šį tą reiškia; apie šį faktorių žr. B. Н. Топоров, Некоторые соображения относительно изучения истории праславянского языка, – Славянское языкознание, Москва, 1959, 13.

⁶ „Wenn wir neben der indogermanischen Genitivendung *-so* ein ablautendes *-se* annehmen“ – N. van Wijk, Altpreußische Studien, 59; „Nėbūtu gluži neįsėpėjams, ka pr. *-se* te no ide. *-se* – J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 75.

⁷ N. van Wijk, l. c.; J. Endzelīns, l. c.

džia tradicinė hipotezė, kuri fleksijas s. sl. (*č*)*eso* resp. gr. Hom. (τ)οῖο < *(*t*)*osjo*, istoriškai (genetiškai) skaidydama į s. sl. (*č*)*e-so* resp. gr. (*t*)*o-sjo*, laiko praindoeuropietiškomis visais atžvilgiais. Tačiau pastaraisiais laikais yra pamato kitaip galvoti apie šių s. sl. (*č*)*eso* resp. gr. *(*t*)*osjo*, istoriškai skaidytinų, man rodos, į s. sl. (*č*)*es-o* resp. gr. *(*t*)*os-jo* (žr. toliau), senumą, plg., pvz.: „форматив *-so* [...] из всех индоевропейских языков представлен лишь в славянской местоименной форме *česo*, которая, возможно, является позднейшим аналогичным образованием и во всяком случае не может претендовать на общеиндоевропейское происхождение“¹, arba: „...из сочетания старого эргатива **-s* с частицей *jo возникло окончание родительного падежа единственного числа тематических основ **-s-jo* (например, древнеиндийское *-sya*)“². Atsižvelgdamas į didelį balsių (ide.) *o/e* kaitos (kokybinės) reguliaramą ir į kitus motyvus (žr. toliau) ir norėdamas supaprastinti tolimesnį savo dėstymą, manau, kad s. sl. (*č*)*-eso* resp. gr. *(*t*)*-osjo* tipo fleksijos gali būti „transformuotos“ į modelines fleksijas (ide.) **o/eso/e* resp. **o/esjo/e*³, kurios, kaip jau minėta, istoriškai, t. y. genetinės struktūros atžvilgiu, skaidytinos ne į **o/e-so/e* resp. **o/e-sjo/e*, bet į **o/es-o/e* resp. **o/es-jo/e*. Šiose abiejose fleksijose praindoeuropietiškojo senumo yra, man rodos, tik bendroji dalis – **o/es*, kurią laikau vardažodine-įvardine *o*-kamieno (tiksliau: *o/e*-kamieno) fleksija ide. **o/es* [plg., pvz., het. (*ešh*)-*aš* (gen. sg.) < *os, žr. § 53], palyginti vėlai – atitinkamose atskirose indoeuropiečių tarmėse (ne indoeuropiečių „prokalbėje“) – išplėsta formantų **o/e* resp. **jo/e*. Šie formantai prie senosios (*o*-kamenės) fleksijos ide. **o/es* buvo prilipdyti iš pradžių, matyt, tik įvardžiuose, t. y. besiformuojant tokiai atitinkamų indoeuropiečių tarmių (*o*-kamienei) įvardinei gen. sg. formai – su fleksija **o/es-o/e* resp. **o/es-jo/e*, kuri indoeuropiečių tarmėse, turėjusiose ir vardažodžio *o*-kamenę gen. sg. fleksiją **o/es*, formanto **o/e* resp. **jo/e* atžvilgiu vėliau buvo apibendrinta ir vardažodžiui (*o*-kamieno gen. sg.)⁴, nors šitaip atsitiko, rodos, ne visais atvejais [pr. (*deiw*)-*as* (gen. sg.) <

¹ Сравнительная грамматика германских языков, III, 153 t.; apie s. sl. *česo* žr. A. Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves, II, §§ 226, 237.

² В. В. Иванов, — Тохарские языки, 28 (žr. čia išsamesnį šio mokslininko aiškinimą).

³ Šias modelines fleksijas čia vartoti patogiau dar ir dėl to, kad, iš tikrųjų, visgi nėra aišku, ar s. ind. *tasya* yra iš *osjo, ar iš *osje, ar iš *esjo resp. iš *esje (plg. 4 išn. 90 p.).

⁴ Plg.: „Man nimmt wohl mit recht an, daß die beiden Kasusformantien **-sjo* und **-so* [mano nuomone: formantai *jo ir *o. — V. M.] zuerst nur den Pronomina angehört haben“ — K. Brugmann und B. Delbrück, Grundriß..., II, B., II T. 1. L., Straßburg, 1909, 161; H. Hirt, Indogermanische Grammatik, III, Heidelberg, 1927, 46. Pagaliau.

< ide. *-os, mano nuomone, niekada neturėjo jokio minėto formanto, žr. § 52 t.). Jeigu jau formanto *-o/e resp. *io/e čia prilipdymas nėra praindoeuropietiškas, tai manau nesant rimto pamato kartu su N. van Wijku ir J. Endzelynu baidytis to, kad s. sl. (č)-eso nuo pr. (st)-esse < *-ese skiriasi balsiu, einančiu po -s-; be to, šis skirtumas lengvai „neutralizuojasi“ apofoniškai, ir manau, kad tiek s. sl. (č)-eso, tiek pr. (st)esse turi tą pačią fleksiją – modelinę *-o/es-o/e¹. Tačiau pr. (st)-esse < *-ese ir s. sl. (č)-eso, nors ir turėdami tą patį formantą *-o/e, visgi „šiek tiek“ skiriasi (pr. -e : s. sl. -o). Šis skirtumas, matyt, rodo tik tiek, kad prūsai ir slavai formantą *-o/e čia prisilipdė savarankiškai, ne vienu metu. Vadinasi, yra pamato manyti, kad, formantus -o/e resp. *-io/e „numetus“, fleksiją pr. (st)-ess-e bei s. sl. (č)-es-o ir pan. resp. s. ind. (t)as-ya bei gr. Hom. (τ)-oō < *(t)-os-jo ir pan. galima kildinti iš pirmykštės vardažodinės-įvardinės o-kamieno fleksijos ide. *-o/es², kuri sudaryta (panašiai kaip ir o-kamieno nom. sg. masc.) iš grynojo o-(t. y. o/e-)kamieno + fleksinio formanto *-s ir kuri paliudyta (atitinkamose indoeuropiečių tarmėse) ne tik įvardžio, bet ir vardažodžio (su-prantama, o-kamienio), žr. tolimesnę paragrafą.

§ 51. Jeigu o-kamieno gen. sg. formoje įvardinė fleksija, pvz., s. ind. (t)-asya < *-o/es-jo/e sutampa su vardažodine s. ind. (vrk)-asya = (nav)-asya, tai įvardinė pr. (st)-esse < *-o/es-o/e nuo vardažodinės pr. (deiw)-as = (labb)-as (gen. sg.) visgi skiriasi. Fleksiją pr. (deiw)-as A. Leskianas

šiamie *-sjo „išskiria“ formantą *-jo ir, pvz., K. Brugmann und B. Delbrück, loc. cit. Pats formantas *-jo/e galėtų būti įvardinės kilmės išplėtėjas (plg. В. В. Иванов, — Тохарские языки, 28), o formantas *-o/e (gal ir formantinė dalis *-o/e formante *-io/e, jeigu pastarąjį kildintume iš dvigubo formanto: *-io/e < *-i+o/e) — „tematizacinis“ išplėtėjas (V. Mažiulis, Zum baltischen o-stämmigen Genitivus Singularis, — Acta Baltico-Slavica, III, 110, 28 išn.). Tačiau, kokios kilmės bebūtų šitie *-o/e resp. *-jo/e, čia, galų gale, ne tiek jau labai ir svarbu: ir be visa to įvardiškas formantų *-o/e resp. *-jo/e prilipdymas čia, man rodos, yra tikėtinas dalykas, ypač dėl to, kad indoeuropiečių kalbų įvardžių (ypač asmeninių) fleksijos daryboje įvairių formantų „lipdymo“ procesas šiaipjau yra intensyvesnis, negu vardažodžių fleksijos daryboje (plg. Сравнительная грамматика германских языков, III, 333 tt.).

¹ Pagaliau, tvirtinti, kad pr. (st)-esse, kildinant ją iš pirmykštės *-ese, esanti visiškai izoliuota galinio *-e atžvilgiu (N. van Wijk, Altpreußische Studien, 59; J. Endzelins, Senprūšu valoda, 75), yra per drąšu dar ir dėl to: juk negalima guldyti galvos, kad germanai atitinkamo įvardžio gen. sg. fleksijoje [pvz., got. (þ)-is < *-es-] turėjo būtinai galinį *-o, bet ne *-e (arba tarmiškai — net vieną ir kitą), plg. dar s. ind. (t-asy)-a [J. Endzelinas (l. c.) čia remiasi gr. (τoῦ)-o], žr. 3 išn. 91 p. Juo labiau nevertėtų a priori stebėtis iš pr. (st)-esse < *-ese, galinio *-e atžvilgiu besiskiriančios nuo s. sl. (č)-eso, t. y. iš santykio tarp pr. *(st-es)-e ir s. sl. (č-es)-o; tam tikru atžvilgiu plg. skirtumą, pvz., tarp sl. *(t)-o(i-sōn) „tū“ (gen. pl. s. sl. těxъ) ir pr. (st)-e(i-son) „t. p.“ = sl. *-o- ir pr. -e-.

² Apie šios (ide.) *-o/es vokalizmą žr. dar § 51.

su E. Bernekeriu mėgino vesti iš *ā*-kamieno gen. sg. formos¹. R. Trautmannas, šios hipotezės nepriimdamas, labiau buvo linkęs kildinti pr. (*deiw*)-*as* iš ide. **-osjo* (s. ind. *t-asya*)². Abi šias hipotezes gana argumentuotai kritikavo N. van Wijkas, kuris pats manė, kad pr. (*deiw*)-*as* esanti iš ide. **-oso*³. Pastarosios nuomonės yra J. Endzelynas⁴, E. Fraenkelis⁵, W. P. Schmidas⁶, V. Pisani's⁷ ir kt.⁸ Kartu su pastaraisiais mokslininkais manau, kad ši, t. y. N. van Wijko, hipotezė yra patikimesnė už hipotezę, vedančią pr. (*deiw*)-*as* iš **-osjo* (= modelinės fleksijos **-o/esjo/e*), hipotezę, neturinčią atramos pačiose baltų-slavų tarmėse, t. y. fleksijose pr. (*st*)-*esse* resp. s. sl. (*č*)-*eso*, kildintinose, rodos, ne iš (modelinės) **-o/es-jo/e*, bet iš **-o/es-o/e* (žr. § 50). Tačiau ir N. van Wijko hipotezę, kad vardažodinė *o*-kamieno fleksija pr. *-as* (gen. sg.) esanti iš **-oso*, tiksliau sakant, kad ši pr. *-as* po *-s* seniau turėjusi formantą **-o* (t. y. **-o/e*), nelengva pagrįsti: a) įvardinė *o*- (= *o/e*)-kamieno gen. sg. fleksija pr. (*st*)-*ess-e* < **-es-e* [resp. s. sl. (*č*)-*es-o*], vedama iš (modelinės) **-o/es-o/e* (§ 50) ir dalimi **-o/es-* sutapdama su vardažodine *o*- (= *o/e*)-kamieno gen. sg. fleksija pr. (*deiw*)-*as* (čia *-a-* iš **-o-*), nebūtinai rodo, kad ir pastaroji – vardažodinė pr. (*deiw*)-*as* – po *-s* būtų turėjusi **-o/e*⁹, b) prūsų (ir, apskritai, baltų-slavų) vardažodinės *o*-kamieno gen. sg. fleksijos vidinė rekonstrukcija nereikalauja atstatyti varda-

¹ A. Leskien, Die Deklination im Slavisch-Litauischen und Germanischen (Nachdruck), Leipzig, 1963, 31; E. Berneker, Die preußische Sprache, Straßburg, 1896, 186.

² R. Trautmann, Die altpreußischen Sprachdenkmäler, 216.

³ N. van Wijk, Altpreußische Studien, 77; idem, De Oudpruisiese en Germaanse genitivus en dativus singularis van de *a*-stammen, – Neophilologus (overdruk uit), II, 108 t.

⁴ J. Endzelins, Senprūšu valoda, 58.

⁵ E. Fraenkel, Die baltischen Sprachen, Heidelberg, 1950, 28.

⁶ W. P. Schmid, Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum, Wiesbaden, 1963, 103.

⁷ V. Pisani, Balto e Slavo, – Studi Baltici, II (1932), 1 tt.

⁸ Problemos, ar pr. (*deiw*)-*as* yra iš **-oso*, ar iš **-osjo*, Chr. Stangas (savo „Gramatikoje“) nesprenžia: „Gen. Sg. Das Preuß. weist eine Form auf *-as* auf, z. B. *deiwas* deren Endung auf **-os(j)o* zurückgeht“ – Chr. S. Stang. Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 181.

⁹ Juk, kaip minėta (žr. 1 išn. 92 p.), yra pamato galvoti, kad vardažodinė *o*-kamieno gen. sg. fleksija **-o/es* gavo atitinkamose indoeuropiečių tarmėse (gerokai vėliau, negu indoeuropiečių „prokalbėje“) atitinkamą formantą [pvz., s. ind. (*vṛk-as*)-*ya* < **-jo/e*], matyt, iš įvardinės *o*-kamieno gen. sg. fleksijos **-o/es* + atitinkamo (čia prilipdyto, rodos, gerokai vėliau, negu indoeuropiečių „prokalbės“ laikais, žr. § 50) formanto [pvz., s. ind. (*t-as*)-*ya*]. Vadinasi, šita vardažodinė **o/es* (atitinkamą) formantą prisilipdė vėliau, negu įvardinė **-o/es*, kitaip sakant, po to, kai prie įvardinės **-o/es* prilipo formantas, vardažodinė **-o/es* galėjo dar tam tikrą laiką egzistuoti ir be formanto. Pastarąją (archaišką) situaciją dėl tam tikrų priežasčių (žr. 4 išn. 91 p.) – man rodos, nėra negalimas daiktas – išlaikė vardažodinė pr. (*deiw*)-*as* su įvardine pr. (*st*)-*esse*; be to, žr. toliau.

žodinę *-os-o (t. y. /su *-o resp. *-o/e). Man rodos, yra daug paprasčiau¹ kildinti pr. (*deiw*)-as iš pirmykštės *-os (be jòkio formanto po *-s) = o- (= o/e)-kamienės (modelinės) *-o/es. Kitaip sakant, manau, kad vardažodinė o-kamienė fleksijsa pr. (*deiw*)-as (gen. sg.) < *-os = (modelinė) *-o/es už įvardinę o-kamienę pr. (*st*)-ess-e (gen. sg.) < *-es-e = (modelinę) *-o/es + o/e- yra archaiškesnė ir būtent tuo (tik tuo!) atžvilgiu, kad pr. (*deiw*)-as po -s nebuvo gavusi formanto *-o/e [=pr. (*st-ess*)-e resp. s. sl. (*č-es*)-o] – ši vardažodinė pr. (*deiw*)-as nebuvo „pronominalizuota“ [šiuo atveju prūsų kalba yra archaiškesnė, pvz., už sen. indų kalbą, kurios vardažodinė fleksijsa (*vrk*)-asya yra „pronominalizuota“²]. Kildinant pr. (*deiw*)-as iš pirmykštės *-os (= modelinės *-o/es)⁴, reikėtų aptarti dar pora klausimų. Viena, ar pr. (*deiw*)-as (gen. sg.) kildinimui iš (ide.) *-os neprieštaruoja tai, kad iš genitivus singularis *-os yra pr. (*deiw*)-as (su išlaikytu-a-), o iš nominativus singularis *-os yra ne pr. °(*deiw*)-as, o pr. (katekizmuose) (*deiw*)-s arba (Elbingo žodynėly) (*awin*)-s resp. (*deiw*)-is (kamieninis -a- neišlaikytas)⁵. Dėl šios priežasties įprasta galvoti, kad (Chr. Stango žodžiais tariant): „Dies zeigt, daß hier [t. y. fleksijoje pr. (*deiw*)-as (gen. sg.). – V.M.] ein Vokal nach dem -s- geschwunden ist“⁶; t. y. dėl šios priežasties fleksijsa pr. (*deiw*)-as (gen. sg.) ir yra „slavizuojama“ – kildinama iš *-os-o [plg. s. sl. (*č-es*)-o] arba „sanskritizuojama“ – kildinama iš *-os-jo [plg. s. ind. (*t-as*)-ya = (*vrk-as*)-ya]. Manau, kad šie sumetimai neprieštaruoja pr. (*deiw*)-as (gen. sg.) kildinimui iš pirmykštės *-os, ir, būtent, dėl to:

¹ Dėl argumento „paprasciau“ žr. 5 išn. 90 p.

² Jau seniai su pagrindu manoma, kad vardažodinei fleksijai s. ind. (*vrk*)-asya atsirasti tam tikros įtakos turėjo įvardinė s. ind. (*t*)-asya tipo fleksijsa, žr. 9 išn. 93 p.

³ Iš to, kad inovacija, t. y. šitokia „pronominalizacija“ nepalietė pr. (*deiw*)-as, nereikėtų labai stebėtis, plg. ir tą dalyką, kad įvardinių fleksijų įtaka vardažodinėms prūsų kalboje kur kas silpnesnė, negu lietuvių (juo labiau latvių) kalboje. Fleksijai pr. (*deiw*)-as < *-os archaiškai („nepronominalizuotai“) išlikti, be to, galėjo padėti ir skirtumas tarp kamieno balsių pr. -a- [=pr. (*deiw*)-a-(s)] ir pr. -e- [=pr. (*st*)-e-(sse) < *-e-(se)], t. y. tas, kad prūsųose iš senovės buvo vardažodinė -as < *-os ≠ įvardinė -es(-e) < *-es(+e), o ne vardažodinė -as < *-os = įvardinė °-as(-e) < °os(+e) [prūsai turi ne °(*st*)-ass-e (gen. sg.), o (*st*)-ess-e], žr. toliau.

⁴ Tokia mintis yra kelta: O. Szemerényi, The Problem of Balto-Slavic Unity, – *Kratylos*, II (1957), 102 t.; nepriklausomai nuo to plg. V. Mažiulis, Заметки к вопросу о древнейших отношениях балтийских и славянских языков, Vilnius, 1958, 19.

⁵ Tiesa, yra ir nominativus singularis (o-kamieno): (*pirm*)-as I 5_a, (*septm*)-as II 5₁₈, (*lāisk*)-as III 111₁₋₃ ir kt., dėl to žr. J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 32.

⁶ Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 10; plg. dar W. P. Schmid, Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum, Wiesbaden, 1963, 103. Ši (tradicinė) mintis yra jau gana seniai keliama, plg., pvz., A. Leskien, Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen, Leipzig, 1876, 31.

§ 52. Jeigu *o*-kamenė nom. sg. fleksija **-os* davė pr. (kat.) *-(-)s* resp. (E) *-(i)s*, tai iš to nebūtinai išplaukia, kad ir (*o*-kamenė) gen. sg. fleksija **-os* šitaip turėjo riedėti. Tiesa, *o*-kamenės fleksijos **-os* (nom. sg.) ir **-os* (gen. sg.) fonetiškai yra tos pačios. Tačiau struktūriškai – morfologiškai – jos abi skiriasi ir, be to, iš seniausių praprūsiškų (prabaltiškų) laikų (žr. šio paragrafo pabaigą): garsų junginys **-os* čia egzistuoja dviejose skirtingose morfemose – *o*-kamenėje nom. sg. fleksijoje ir *o*-kamenėje gen. sg. fleksijoje. Dėl principo, kad tie patys garsų junginiai skirtingose morfemose (fleksijoje) nebūtinai visada ir vėliau turi fonetiškai sutapti, plg. to paties garsų junginio balt. **-ōn* likimą skirtingose baltų morfemose: balt. **-ōn* (*n*-kamiens nom. sg.) > lie. (*akm*)-*uō* ir balt. **-ōn* (gen. pl.) > lie. (*vilk*)-*ū* (žr. § 17 tt.), arba: sl. **-os* (*s*-kamiens nom.-acc. sg.) > s. sl. (*neb*)-*o* ir sl. **-os* (*o*-kamiens nom. sg.) > s. sl. (*vľbk*)-*o* (žr. § 22) ir kt. Reikia pabrėžti, kad *o*-kamiens gen. sg. fleksija pr. (*deiw*)-*as* < **-os* (susidedanti iš kamiengalio + *s*), priešpastatant ją visų kitų (pra)prūsiškųjų kamiens gen. sg. fleksijoms [kurioms prie kamiengalio galinis *-(e)s*¹ taip pat yra „būtinasis“²], savąja struktūra yra kur kas labiau „standartizuota“³, negu *o*-kamiens nom. sg. fleksija pr. (*deiw*)-*s* < **-os* (susidedanti iš kamiengalio + *s*), priešpastatant ją visų kitų (pra)prūsiškųjų kamiens nom. sg. fleksijoms [kurioms prie kamiengalio galinis *-(e)s* yra „nebūtinasis“⁴]. Toliau pabrėžtina, kad prūsų (ir ne tik prūsų) nom. sg. fleksijos atitinkamai (beje, visiems žinomais⁵) atvejais yra netekusios kamiengalio (t. y. kamiengalio balsio resp. priebalsio) – čia kamiengalis yra „nebūtinasis“⁶, tačiau viso to niekur nepažįsta prūsų gen. sg. fleksijų struktūra – čia kamiengalis yra „būtinasis“⁷, – net ir priebalsinės gen. sg. fleksijos balsis (trumpas) prieš *-s* yra išlaikytas: *kermen-e-s* „Leibes“ III 41₉, 53₁₁, 57₇, 103₂₄, 109₈. Pastarasis prūsų kalbos faktas – trumpojo balsio prieš *-s* (*kermen-e-s*) išlikimas – yra ypač reikšmingas argumentas, kuris galėtų rodyti, kad prūsų fleksijoje nom. sg. (*deiw*)-*s* trumpojo balsio prieš *-s* išnykimas yra morfologinis, o ne fonetinis. Priešingu atveju prūsai turėtų (*deiw*)-*s* (*o*-kamiens nom. sg.) = °(*kermen*)-*s* (*n*-ka-

¹ Kad fleksinis formantas **-es* (tiksliau: **-o/es*) yra tas pats, kas ir **-s* (vienas nuo kito skiriasi tik apofoniškai), žr. §§ 96, 135 ir kt.

² „Būtinasis“ – ta prasme, kad jį turi visų šių kamiens gen. sg. fleksijos.

³ Visi prūsų kamiens gen. sg. fleksijose turi tą patį *-e(s)*.

⁴ „Nebūtinasis“ – ta prasme, kad jį turi ne visų šių kamiens nom. sg. fleksijos, pvz. (nom. sg.): *ā*-kamiens pr. (*mens*)-*ā* III „mėsa, kūnas“ (nom. sg.), *r*-kamiens pr. (*moth*)-*e* E 170 ir pan.

⁵ Plg., pvz., *r*-kamiens nom. sg. formą pr. (*moth*)-*e* (E 170) < **-ēr* [čia kamiengalis (**-r*) prūsų (ir ne vien prūsų) kalboje yra išnykęs].

⁶ Plg. tai, kas pasakyta apie „nebūtiną“ *-(e)s*, žr. 4 išn.

⁷ Plg. tai, kas pasakyta apie „būtiną“ *-(e)s*, žr. 2 išn.

mieno gen. sg.), o ne (*deiw*)-s ≠ (*kermen*)-es¹. Kitaip sakant, trumpojo balsio prieš -s išnykimas pr. (*deiw*)-s resp. neišnykimas pr. (*kermen*)-es gal yra ne fonetiniai, o morfologiniai procesai. Taip pat morfologiniais procesais laikytini ir trumpojo balsio prieš -s išnykimas lie. (*akmeñ*)-s (*n*-kamienio gen. sg.) resp. neišnykimas lie. (*vil̄k*)-as (*o*-kamienio nom. sg.). Nors balsį (trumpą) prieš -s formos pr. (*deiw*)-s ir lie. (*akmeñ*)-s prarado [resp. formos pr. (*kermen*)-es ir lie. (*vil̄k*)-as išlaikė] dėl tų pačių, t. y. morfologinių priežasčių, tačiau visa tai atsitiko greičiausia skirtingomis prūsų ir lietuvių kalbų (fono)morfologinės struktūros aplinkybėmis bei skirtingais laikais. Juk ir pačios formos pr. (*deiw*)-s ir lie. (*akmeñ*)-s (abi su išnykusi balsiu prieš -s) resp. pr. (*kermen*)-es ir lie. (*vil̄k*)-as (abi su neišnykusi balsiu prieš -s) yra skirtingos; kitaip sakant, formos pr. (*deiw*)-s su lie. (liter.) (*vil̄k*)-s (abi su išnykusi balsiu prieš -s) ir formos pr. (*kermen*)-es su lie. (liter.) (*akmen*)-es (abi su neišnykusi balsiu prieš -s) santykis yra nerealus – lie. (liter.) (*vil̄k*)-s (nom. sg.) ir lie. (liter.) (*akmen*)-es (gen. sg.) formos yra nerealos bei nerealus jų santykis: literatūrinė lietuvių kalba (aišku, ir jos atitinkamos tarmės) turi ne (*vil̄k*)-s ir (*akmen*)-es [kaip kad prūsai – (*deiw*)-s ir (*kermen*)-es!]², o (*vil̄k*)-as ir (*akmeñ*)-s. Tiesa, atitinkamos lietuvių tarmės pažįsta (*vil̄k*)-s (nom. sg.) resp. (*akmeñ*)-s (gen. sg.), tačiau, kaip rodo jau ir pats lie. (liter.) (*vil̄k*)-as su lie. (liter.) (*akmeñ*)-s [bei pr. (*deiw*)-s su (*kermen*)-es] formų santykis, formoje lie. tarm. (*vil̄k*)-s balsis prieš -s išnyko dėl fonetinių priežasčių, vadinasi, ne dėl tų pačių priežasčių, kaip kad formoje pr. (*deiw*)-s (žr. aukščiau). Į patį klausimą, dėl kokių morfologinių priežasčių išnyko balsis (trumpas) prieš -s formoje pr. (*deiw*)-s (nom. sg.) resp. jis neišnyko formose pr. (*deiw*)-as (gen. sg.) bei pr. (*kermen*)-es, atsakyti kol kas nėra lengva. Manau, kad šis klausimas keltinas ne tiek ta prasme, kodėl balsis prieš -s neišnyko formose pr. (*deiw*)-as (gen. sg.) ir pr. (*kermen*)-es – šitai nesunku paaiškinti prūsų kalbos archaiškumu (išlaikytos senosios galūnės), – bet daugiau ta prasme, kodėl šis balsis išnyko nom.sg. fleksijoje pr. (*deiw*)-s < (ide.) *-os, jeigu iš tos pačios (ide.) *-os kildintina ir gen. sg. fleksija pr. (*deiw*)-as (kurioje balsis prieš -s neišnyko). Kaip jau minėta, kamiengalis -a- gen. sg. formoje pr. (*deiw*)-as (< *-os) morfologiškai yra „būtinasis“, o nom. sg. fleksijoje pr. (*deiw*)-s (< *-os) – „nebūtinasis“. Ši aplin-

¹ Tiesa, galima būtų sakyti, kad *o*-kamienio nom. sg. fleksijoje prūsai balsį (trumpą) prieš -s prarado anksčiau, o *n*-kamieneje pr. (*kermen*)-es balsio (trumpo) prieš -s išlikimas tėra tik reliktinis tokios rūšies atvejis. Betgi toks tvirtinimas, šiaip ar taip, tik konstatuoja šitų prūsų kalbos faktų situaciją, nepaaiškindamas jos priežasčių [pagaliau, kodėl gi lietuvių (ir latvių) kalboje niekur nėra santykio (*vil̄k*)-s (nom. sg.) : (*akmen*)-es (gen. sg.), o tik – (*vil̄k*)-as : (*akmen*)-es, (*vil̄k*)-as : (*akmeñ*)-s bei (*vil̄k*)-s : (*akmeñ*)-s?].

² Tos lietuvių tarmės, kurios turi gen. sg. (*akmen*)-es [= pr. (*kermen*)-es], visada turi ir nom. sg. (*vil̄k*)-as, o ne (*vil̄k*)-s.

kybė kartu su praprūsų linksniavimo sistemos standartizacija¹, visgi gana seniai prasidėjusia ir čia nagrinėjamų formų atžvilgiu pasireiškusia, matyt, kaip tendencija labiau kontrastuoti šitų pr. **(deiy)-as* (nom. sg.) resp. **(deiy)-as* (gen. sg.) priešpastatymą, galėjo prisidėti prie to, kad „nebūtinasis“ *-a-* (matyt, ir nekirčiuotas) išnyko – pr. **(deiy)-a-s* (nom. sg.) > *(deiw)-s*, o „būtinasis“ *-a-* (matyt, ir kirčiuotas) neišnyko – pr. **(deiy)-a-s* > *(deiw)-a-s*. Vadinasi, nom. sg. fleksija pr. *(deiw)-s* kamiengalį *-a-* galėjo prarasti gana seniai (šitokiai išvadai neprieštarauja visi prūsų kalbos paminklai). Kaip visa tai beaiškintume, tačiau vienas dalykas čia, man rodos, yra tikėtinas: pr. *(deiw)-as* (gen. sg.) kildinimui iš pirmykštės (ide.) **-os* neprieštarauja pr. *(deiw)-s* (nom. sg.) < (ide.) **-os*, kadangi kamiengalis *-a-* fleksijoje pr. *(deiw)-s* (nom. sg.) išnyko resp. fleksijoje pr. *(deiw)-as* (gen. sg.) neišnyko ne dėl fonetinių, o dėl morfologinių priežasčių (žr. aukščiau). Vadinasi, nėra pamato sakyti, kad iš gen. sg. fleksijos pr. **(deiy)-as* turėjo atsirasti pr. (katek.) *°(deiw)-s* (gen. sg.) vien dėl to, kad šitaip riedėjo nom. sg. fleksija pr. **(deiy)-as* [> pr. *(deiw)-s*]. Tiesa, pr. *(deiw)-s* (nom. sg.) < **-as* bei *(deiw)-as* (gen. sg.) < **-as* raida galėjo būti ir paprastesnė, negu kad aukščiau esu išdėstęs. Fleksijos pr. **-as* skirtingą raidą nom. sg. ir gen. sg. linksniuose galėjo apspręsti kirtis: pr. **-as* (nom. sg.) galėjo būti nekirčiuota (plg. lie. *vilk-as*), o pr. **-as* (gen. sg.) – kirčiuota (plg. R. Trautmann, Die altpr. Sprachdenkm., 216). Šiaip ar taip, nerandu nė vieno rimtesnio argumento, kuris galėtų prieštarauti pagrindinėms šių dviejų paragrafų (§§ 51–52) išvadoms (žr. dar § 53): a) gen. sg. fleksija pr. *(deiw)-as* kildintina ne iš **-os-o* ar **-os-e* (juo labiau – ne iš **-os-jo* ar **-os-je*), o iš **-os* ir b) gen. sg. fleksija pr. *(deiw)-as* [*< *-os = *-o/es* (modelinė)] tuo (tik tuo!) atžvilgiu, kad ji po *-s* niekada neturėjo jokio formanto (t. y. formanto **-o/e*), laikytina archaiškesne už gen. sg. fleksiją pr. *(st)-ess-e = *-es-e* [*< *-es + e = *-o/es + o/e* (modelinė)], žr. § 51.

§ 53. Remdamasis tuo, kas aukščiau pasakyta, manau, kad: a) gen. sg. fleksija pr. *(deiw)-as* kildintina iš tos pačios, kaip ir gen. sg. fleksija het. *(ešh)-aš* (*iš-ħa-a-aš*), t. y. iš ide. **-os*², reprezentuojančios *o-* (t. y. *o/e-*)ka-

¹ Linksniavimo ir, apskritai, kaitybos sistemos „standartizacija“ (tos sistemos paprastinimas), kaip žinoma, yra gana būdingas ne tik prūsų, bet ir lietuvių bei latvių kalbų reiškinys.

² Dėl het. *(ešh)-aš* < **-os* plg. H. Pedersen, Études lituaniennes, København, 1933, 33; C. Borgström, – Norsk tidsskrift for sprogvidenskap, VII (Oslo, 1934), 121 t.; J. Kuryłowicz, Études indo-européennes, I, Kraków, 1935, 260; T. Milewski, L'indo-hitite et l'indo-européen, Cracovie, 1936, 24; Mansion, – Mélanges linguistiques offerts à M. Holger Pedersen, Aarhus, 1937; H. Pedersen, Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen, København, 1938, 26; O. Szemerényi, The Problem of Balto-Slavic Unity, – Kratylos, II (1957), 102; В. В. Иванов, Хеттский язык (Москва, 1963), 132.

mienę fleksiją (modelinę) ide. $*-o/es^1$, b) gen. sg. fleksija pr. (*deiw*)-*as* = het. (*ešh*)-*aš* < ide. $*-o/es$ yra archaiškesnė už pr. (*st*)-*esse* < $*-es+e$, s. sl. (*č*)-*eso* < $*-es+o^2$, got. (*b*)-*is* = (*wulf*)-*is* < $*es+(i)o^3$, s. ind. (*t*)-*asya* = = (*vrk*)-*asya* < $*-o/es+i\ddot{o}/e^4$, gr. Hom. (τ)- $\omicron\omega$ = ($\lambda\upsilon\kappa$)- $\omicron\iota\omicron$ < $*-os+i\ddot{o}$ ir kt., – fleksijas, reprezentuojančias fleksiją (modelinę) $*-o/es+(i)o/e$, kuri, „atmetus“ formantą $*(i)o/e$ (pirmiausia atsiradusį įvardžiuose)⁵, yra! kilusi irgi iš tos pačios fleksijos $*-o/es^6$, c) o-kamienė gen. sg. fleksija $*-o/es$ yra sudaryta iš grynojo o-(tiksliau: o/e)-kamieno + fleksinio formanto $*-s$. Vadinasi, ji sudaryta taip pat, kaip ir visų kitų kamienų gen. sg. fleksijos – iš grynojo kamieno + fleksinio formanto $*(o/e)s^7$. Darybos atžvilgiu o-kamienė gen. sg. fleksija $*-o/es$ sutampa su o-kamienne nom. sg. fleksija $*-os$ – grynasis o-kamienas + fleksinis formantas $*-s$. Abi šitos pastarosios fleksijos resp. formos, matyt, ir yra vienokios kilmės: man rodos, pagrįstai manoma, kad gen. sg. het. *ešh-aš*, s. ind. *vrk-as* (*ya*) ir pan., kaip ir nom. sg. het. *ešh-aš*, s. ind. *vrk-as*, gr. ($\lambda\upsilon\kappa$)- $\omicron\varsigma$ ir pan., atsirado iš tos pačios praindoeuropietiškosios formos – formos su (fleksiniu formantu) $*-s$, ėjusios ergatyvo funk-

¹ Plg. T. Milewski, 1. c.

² Pastaba. Greta fleksijos s. sl. (*č*)-*eso* yra ir (*č*)-*bso* < $*-iso$, kuri kildintina, tur būt iš $*-is$ (su vėliau pridėtu *-o*) < $*-i+s$ = grynasis „i-kamienas“ (įvardinis) + fleksinis formantas $*-s$, t. y. panašiai, kaip ir s. sl. (*č*)-*eso*, kilusi iš $*-es$ (su vėliau pridėtu *-o*) < $*-e+s$ = grynasis o/e-kamienas + fleksinis formantas $*-s$; be to, „i-kamienė“ gen. sg. fleksija sl. $*-is+o$ (įvardis) > s. sl. (*č*)-*bso*, matyt, ir atsirado atitinkamai veikiama modelio – o/e-kamienės gen. sg. fleksijos sl. $*-es+o$ (įvardis) > s. sl. (*č*)-*eso*. Pagaliau, ši fleksija s. sl. (*č*)-*bso* < $*-iso$ galėjo atsirasti ir iš $*-i-so$, t. y. veikiama jau sl. $*(k)-e-so$ (= s. sl. *česo*) modelio: juk $*-es-o$ vėliau galėjo būti suprasta kaip $*-e-so$.

³ Kokie garsai germanų prokalbėje buvo čia po *-s* [ar *-i\ddot{o}* resp. *-i\ddot{e}*, ar *-o* resp. *-e* (ar, pagaliau, kas nors kita?)], man rodos, visgi galutinai sunku pasakyti, nežiūrint to, kad ir turime tokias rimtas šios problemos studijas, kaip, pvz.: G. Must, *The Genitive Singular of o-Stems in Germanic*, – *Language*, XXIX (N 3, 1953), 301 tt.; Сравнительная грамматика германских языков, III (1963), 153–156.

⁴ S. ind. *-asya* gali būti ne tik iš $*-os+i\ddot{o}$, bet ir iš $*-es+i\ddot{e}$ ($*-os+i\ddot{e}$, $*-es+i\ddot{o}$).

⁵ Be to, kas apie visa tai kalbėta ankstyvesniuose paragrafuose, plg. dar: „En indo-iranien et en grec on a élargi l'ancienne désinence du génitif *-o-s* par l'élément *-yo* emprunté à la déclinaison pronominale [...]. En germanique la finale *-e-s* s'est transformée en *-e-so* [žr. 3 išn. – V. M.] également sous l'influence des formes pronominales [...], cf. v. slav. [č*e-so* – T.] Milewski; L'indo-hittite et l'indo-européen, (Craçovie, 1936), 24.

⁶ Plg. dar s. ind. *ráthas* (*pátis*). žr. C. R. Sankaran, The double-accented Vedic compounds, – *Madras University Journal*, Madras, 1936, 3; H. Pedersen, *Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen*, København, 1938, 26.

⁷ Apie fleksinį formantą (ne fleksiją!) $*-o/es$ („nennykstamasis“, t. y. o/e-laipsnis) = $*-s$ (nykstamasis laipsnis), žr. §§ 96, 135 (tiesa, apie tai trumpai esu jau ir anksčiau užsiminęs, žr. 1 išn. 95 p.).

ciją (žr. § 44)¹. Laikydamosis šios nuomonės, norėčiau dar pridurti: praindoeuropietiška *o*-(t. y. *o/e*-)kamieno ergatyvą sudarė ne tik forma su **-o + s* (grynasis *o/e*-kamienas + *s*), bet ir forma su **-e + s* (grynasis *o/e*-kamienas + *s*), t. y. ji sudarė forma su ide. **-o/es*², plg. gen. sg. fleksijas pr. (*deiw*)-*as* < < **-os*, het. (*ešh*)-*aš* < **-os*, s. angl. (*dóm*)-*as* < **-os*³ < **-os*, got. (*wulf*)-*is* = (*h*)-*is* < **-es*- < **-es*, s. sl. (*č*)-*es-o* = **-es*- < **-es*, pr. (*st*)-*ess-e* = **-es*- < **-es* ir kt. Ergatyvinė fleksija ide. **-o/es* (*o*-kamienė) vėliau, išnykus ergatyvinei resp. atsiradus nominatyvinei konstrukcijai, galėjo „suskilti“: a) fleksija **-os* buvo apibendrinta atsiradusiai nom. sg. fleksijos formai, kaip tokiai, ir b) fleksija **-o/es* „išliko“ (atitinkamose ide. tarmėse) atsiradusiai gen. sg. formai (kuri vėliau atskirose indoeuropiečių tarmėse buvo išplėsta dar atitinkamų formantų, žr. aukščiau). Vadinasi, čia nagrinėjamoji *o*-kamienė fleksija ide. **-o/es*, kaip ergatyvinė, laikytina praindoeuropietiška, tačiau ši ide. **-o/es*, kaip genityvinė (gen. sg.), atsirado, matyt, vėliau. Tą patį kalba ir tas, kad paradigmninė *o*-kamieno gen. sg. fleksija, kurioje galima būtų atsekti ide. **-o/es*, randama toli gražu ne visose indoeuropiečių tarmėse.

§ 54. Gen. sg. *o*-kamienė fleksija pr. (*deiw*)-*as* atsiskiria nuo lie. (*vilk*)-*o* = (*t*)-*o* = la. (*vilk*)-*a* = (*t*)-*ā*, kuri savo kilme, matyt, yra lygi vardažodinei s. sl. (*vlbk*)-*a*. Apie šios rytų baltų ir slavų fleksijos kilmę yra surašyta nemaža hipotezių. Iš visų tų hipotezių⁴ populiariausia ir, man rodos, rimčiausia (žr. toliau) yra ta, kuri gen. sg. fleksiją lie. (*vilk*)-*o* [= la. (*vilk*)-*a*] ir s. sl. (*vlbk*)-*a* genetiškai gretina su abl. sg. fleksija lot. (*lup*)-*o* = s. lot. (*GNAIV*)-*OD*, s. ind. (*aśv*)-*āt* ir kt.⁵, visų kildinama iš ide. **-ōd* resp. **-ōt*. J. Endzelynas šiai hipotezei prieštaravo – „это толкование однако сопряжено с фонетическим затруднением, заключающимся в том, что латинскому *-ō(d)* и греческому *-ω* в наречиях и дельф. *Φοίχω* „domo“, ср. Solmsen, Rhein. Mus. LI, 303 сл. соответствует в литовском *-o* (а не *-uo*) и в латышском *-a* (а не *-u*); славянское же *-a* само по себе могло бы соответствовать греч. и латинск. *-ō(d)*, но скорее оно тождественно с

¹ Žr. урач: В. В. Иванов, Хеттский язык, 132; plg. J. Knobloch, Zur Vorgeschichte des indogermanischen Genitivs der *o*-Stämme auf *-sjo*, – Die Sprache, II (1951), Heft 3.

² Rašydamas ide. **-o/es*, nesakau, kad visose indoeuropiečių „prokalbės“ šnektose greta **-os* būtinai buvo ir **-es*.

³ Parašymu **-os*- (brūkšnelis po *s*) ir toliau **-es*- žymiu tai, kad po *s* čia yra buvęs atitinkamas garsas resp. garsai.

⁴ Nematau didelio reikalo nagrinėti čia tas hipotezes. Dėl jų ir pačios jų kritikos žr. И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, 132 tt.; П. С. Кузнецов, Очерки по морфологии праславянского языка, 37 tt.

⁵ Pirmasis tokią mintį iškėlė: Hattala, O ablativě ve slovančině a litvančině, – Časopis musea českého, XXXI (1857), 250 t.

*-a ́ blisko rodstvennykh baltijskix jazykov“¹. Dėl to J. Endzelynas šią rytų baltų (ir slavų) fleksiją bando, tiesa, labai atsargiai vesti iš pirmųkštės *-āt (abl. sg.) < *-o+at, atitinkamai gretindamas ją su s. ind. (aśv)-āt, lot. (GNAIV)-OD ir kt.² Šitai J. Endzelynas daro³ kartu su K. Kappusu⁴ spėdamas, kad šio kamieno indoeuropiečių ablatyvas (sg.) atsiradęs prie kamiengalio *-o prilipdant s. sl. ot(ъ) „nuo“ tipo žodelį – postpoziciją. Mažai čia skiriasi ir E. Fraenkeliš, kildinantis lie. (vil̄k)-o bei s. sl. (vl̄k)-a iš *-oad⁵. Dėl minėtos J. Endzelyno hipotezės Chr. Stangas rašo: „Nach meinem Dafürhalten ist diese Erklärung im Prinzip richtig“⁶ ir toliau – „Das balt. *-ā gegenüber lat. -ō(d) is wohl dadurch zu erklären, daß ein urspr. zweisilbiger Komplex *-o-at oder *-o-H₂et sich in den Einzelsprachen verschieden entwickelt hat“⁷. Manau, kad ši Endzelyno-Fraenkeliš-Stango hipotezė, O. Szemerényi'o žodžiais (taikomais E. Fraenkeliui) tariant, yra „a purely ad hoc invention“⁸. Juk ši hipotezė sugalvota vien fonetiniais sumetimais, t. y. vien dėl to, kad, J. Endzelyno ir kt. nuomone, balsis ide. *o niekur negalįs virsti į lie. o (= la. ā)⁹, vadinasi, ir fleksija lie. (vil̄k)-o negalinti būti iš ide. *-ō(d) = lot. (GNAIV)-OD¹⁰. Tačiau, kaip minėta (žr. § 12 tt.), yra argumentų, rodančių, kad balsis lie. ō = la. ā tam tikrais atvejais iš tikrųjų gali būti kildinamas iš ide. *ō. Kitaip sakant, yra argumentų, neprieštarujančių tradicinei hipotezei, kildinančiai ne tik lot. (GNAIV)-OD, s. ind. (vr̄k)-āt ir pan., bet ir lie. (vil̄k)-o = la. (vil̄k)-a (žr. dar § 14) kartu su s. sl. (vl̄k)-a iš ablatyvinės ide. *-ōd/t (kurią trumpumo dėliai toliau rašysiu: ide. *-ōd¹¹). Bet ir šiai hipotezei, man rodos, galima kai ką prikišti pirmiausia dėl to, kad ji paradigminį fleksijos (ide.) *-ōd ablatyvą (sg.) laiko praindoeuropietišku ir net bendraindoeuropietišku archaizmu. Tačiau dabartiniais laikais galima drąsiai spėti, kad indoeuropiečių „prokalbėje“

¹ И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, 132.

² И. Эндзелин, op. cit., 134; žr. dar J. Endzelins, Baltu valodu skaņas un formas, 115; idem, Latviešu valodas gramatika, 396.

³ И. Эндзелин, op. cit., 134.

⁴ С. Кappus, Der indogermanische Ablativ, Marburg, 1903, 14.

⁵ E. Fraenkel, Die baltischen Sprachen, 78.

⁶ Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 44.

⁷ Chr. S. Stang, op. cit., 181.

⁸ O. Szemerényi, The Problem of Balto-Slavic Unity, – Kratylós, II (1957), 101.

⁹ J. Endzelin, Was ist im Altpreußischen aus ide. ō (und ā) geworden? – Studi Baltici, IV (1934–1935); Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 44.

¹⁰ Ж. И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, 132; Chr. S. Stang, 1. c.

¹¹ Indoeuropiečių priebalsių *d ir *t opozicija absoliučioje žodžio pabaigoje, gal būt, buvo ir neutralizacinė. Tokiu atveju galima būtų kalbėti apie indoeuropietiškoją dantinę archifonemą, kuri vienoje indoeuropiečių tarmėse realizavosi kaip *-d, kitose – kaip *-t, plg. 1 išn. 27 p.

ablatyvas] buvo greičiausia ne paradigmginė, o] pusparadigmginė (adverbinė) forma (§ 44), be to,ėjusi toli gražu ne vien (neparadigmginio) „ablatyvo“ (sintaksines) funkcijas¹. Vadinasi, galima spėti, kad ablatyvas, kaip atskira – paradigmginė – forma, yra laikytinas vėlyvesnių laikų – atskirų (atitinkamų) indoeuropiečių tarmių – padaru (apie visa tai žr. § 44). Dėl pastarosios priežasties reikia manyti, kad ir pati fleksija lot. (*GNAIV*)-*OD* (ir pan.) < **-ōd*, kaip tokia paradigmginės abl. ag. formos fleksija, susiformavo ne indoeuropiečių „prokalbėje“, o gerokai vėliau. Kitaip sakant, reikia manyti, kad fleksija lot. (*GNAIV*)-*OD* = (lot.) **-ōd* ne visais atžvilgiais yra praindoeuropietiška. Dėl to savaiame kyla klausimas, kuriuo atžvilgiu fleksija lot. -*OD* = **-ōd* yra praindoeuropietiška ir kuriuo – nepraindoeuropietiška, t. y. gerokai vėlyvesnė už indoeuropiečių „prokalbę“².

§ 55. Prieš atsakant minėtą klausimą, dar reikia aptarti problemą: kaip atsirado arba, sakyčiau, kaip genetiškai skaidytina ši lot. -*OD* = **-ōd*? Šitai problemai spręsti mokslininkai iškėlė nemaža hipotezių, kurios visos (man žinomos)³ remiasi, deja, neįrodomu tradiciniu postulatu, kad lotynų (ir kt.) paradigmginė abl. sg. *o*-kamieno forma su fleksija lot. -*OD* = **-ōd* suponuojanti praindoeuropietišką paradigmginę *o*-kamieno abl. sg. formą su fleksija ide. **-ōd* (tačiau žr. § 54 pabaigą). Kitas, dar silpnesnis, tų hipotezių tradicinis postulatą yra tas, kad šitōs ide. **-ōd* balsio ide. **-ō*-ilgumas atsiradęs kontrahuojant kamiengalio trumpąjį balsį ide. **-ō* su atitinkamu kitu balsiu⁴. Tiesa, šis „kontrakcijos“ postulatą, dėl kurio neguldo galvos ir patys jo šalininkai⁴, nėra visuotinai ir aprobuotas⁵. Jį, kaip neįrodomą (sunkiai įrodomą), ne vienas mokslininkas (bent jau kai kuriuose, pasakyčiau, ir labai reikšminguose savo darbuose), matyt, ne šiaip sau linkęs visiškai ignoruoti (nutylėti)⁶. Patį šitokios „kontrakcijos“ postu-

¹ Pats principas, kad ir neablatyvinė forma galėjo eiti ablatyvo funkcijas (vadinamasis linksnių sinkretizmas), yra žinomas ir tradicinei kalbotyrai (žr. K. Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, 418 tt.), tačiau pastaroji, kaip dabar aiškėja (žr. § 44, 54–56), perdėtai archaizavo ablatyva, laikydama jį paradigminiu ir pačioje indoeuropiečių „prokalbėje“.

² Apie tai žr. tolimesnį paragrafą ir ypač § 56.

³ Dėl tų hipotezių (su literatūra) žr.: K. Brugmann und B. Delbrück, *Grundriß ... II* (2,1), 163 tt.; O. Hujer, *Slovanská deklinace jmenná*, Praha, 1910, tt.; И. Эндзелин, *Славяно-балтийские этюды*, 132 tt.; H. Hirt, *Indogermanische Grammatik*, III, 170; П. С. Кузнецов, *Очерки по морфологии праславянского языка*, 35 tt.; И. М. Тронский, *Историческая грамматика латинского языка*, Москва, 1960, 147 (be literatūros).

⁴ Žr. literatūrą, nurodytą ankstyvesnėje išnašoje.

⁵ Žr. kad ir O. Szemerényi, — *Kratylos*, II (1957), 101.

⁶ Pvz.: A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes*, Paris, 1934, 322; F. Sommer, *Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre*, Heidelberg, 1914, 344; V. Pisani, *Glottologia indoeuropea*, Torino, 1949, 110.

lata, t. y. fleksijos lot. (ir kt.) **-ōd* kildinimą iš ide. **-ō+o-(d)* resp. **-ō+e-(d)*, būtent su trumpuoju (o ne su ilguoju, kas yra labiau patikima, žr. toliau) kamiengalio balsiu ide. **-ō*, pagimdė ne kas kita, kaip vadinamasis „superilgumas“ abl. sg. fleksijoje s. ind. (*vrk*)-*āt* (Veduose ji neretai yra skai-toma dviskiemeniška¹) bei gen. sg. fleksijoje lie. (*vil̥k*)-*o* (kuri nėra akūtinė), tiksliau sakant, šio „superilgumo“ tradicinis „grecizavimas“², t. y. šio „su-perilgumo“ kilmės aiškinimas, remiantis ne vidinės rekonstrukcijos dalykais, o darant aliuziją į graikų kalbos *o+o > ω* (ir pan.) tipo faktus (kurie patys nėra praindoeuropietiški). Net ir mechanistiškai žiūrint (šitaip iš tikrųjų ir elgiasi šio postulato šalininkai), čia sunku suprasti, kodėl iš dviejų praindoeuropietiškujų trumpų balsių atsirado vienas, būtent, „superilgas“ balsis ide. **-ō-(d)*. Šitas tradicinis „kontrakcijos“ postulatas labai įtartinas yra, pagaliau, dar ir dėl to, kad jis yra „tikras“ postulatas, t. y. dėl to, kad jis sugalvotas ne vien *o*-kamieno abl. sg. fleksijai, bet ir visoms kitoms to paties kamieno fleksijoms, kuriose šio postulato šalininkai įžiūri vad. „superilgą“ kamiengalio balsį ide. **-ō-*, pvz., (*o*-kamieno) dat. sg. fleksijai lie. (*vil̥k*)-*ui* resp. *-uo*=gr. (λύκ)-*ω*, kildinamai iš ide. **-ōi* < **-o+ei*. Tačiau, iš tikrųjų, nei lie. (*vil̥k*)-*ui* resp. *-uo*, nei gr. (λύκ)-*ω* ir kt., man rodos, visiškai nesuponuoja net ide. **-ōi*, o tik ide. **-ō*, kuri graikų kalboje gana vėlai gavo fleksinį formantą **-(e)i* (apie visa tai žr. § 67 tt.). Tuo noriu pasakyti, kad ten, kur apčiuopiamas kamiengalio balsio ide. **-ō* „superilgumas“, niekur, mano nuo-mone, nebuvo minėtos tradicinės „kontrakcijos“³. Visi tie atvejai aiškin-tini atskirai (žr. atitinkamus tolimesnius paragrafus); tam tikri atvejai, šiaip-jau nenorint labai nutolti nuo tradicinio „kontrakcijos“ postulato (tam tikru atžvilgiu neneigiu jo ir aš, žr. toliau), aiškintini bent jau šitokia „kontrakci-ja“: pvz., nom. pl. fleksiją s. ind. (*vrk*)-*ās*⁴ (got. *wulf-os* ir pan.) < (ide.) **-ōs* kildinant ne iš ide. **-ō+es* (su nepailgintu kamiengaliu ide. **-ō*), bet iš ide. **-ō+(e)s* (t. y. su pailgintu kamiengaliu ide. **-ō*). Rašydamas ide. **-ō+(e)s* (o ne ide. **-ō+es*), čia noriu pasakyti tą, kad šioje ide. **-ōs* (nom. pl.) „superilgumo“ galėjo iš pradžių ir nebūti (plg. tai, kas pasakyta toliau) arba – jeigu jis buvo – galėjo jis atsirasti ne vien tik iš ide. **-ō+es*, bet ir iš fleksijos ide. **ō+s* [= kamiengalio balsis (pailgintas!) + **-s*], jos morų skaičių struktūriškai veikiant priebalsinių kamienų nom. sg. fleksijoms [= ka-miengalio priebalsis⁵ (kuris, kaip toks, negali būti pailgintas!) + **-es*]⁶.

¹ J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, Göttingen, 1930, 95 (su literatūra).

² Dėl termino „grecizavimas“ žr. § 41.

³ Plg. O. Szemerényi, – *Kratylos*, II (1957), 101.

⁴ Šios s. ind. *-ās* „superilgumas“ paliudytas vos tik keliose Rigvedo vietose, – J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, 100 (su literatūra).

⁵ Tiek konsonantinis, tiek ir sonantinis.

⁶ Plačiau apie šią nom. pl. fleksiją žr. § 95.

Atitinkamai panašia prasme rašau ir $*\bar{o} + (e)i$ (> gr. $\lambda\acute{o}\kappa\text{-}\omega$, žr. § 68), $*\bar{a} + (e)s$ (> lie. *rañk-os*, nom. pl., žr. § 176) ir pan., suprantama, ir čia nagrinėjamąją $*\bar{o} + (e)d$ (> lot. *GNAIV-OD*). Šitaip čia rašydamas fleksinius formantus $*(e)i$, $*(e)s$ ir pan., $*(e)d$ [galima juos žymėti ir „modelišškai“ – $*(o/e)i$, $*(o/e)s$ ir pan., $*(o/e)d^1$], noriu kartu pabrėžti ir tą, kad kiekvienas iš šių formantų gali būti tiek apofoniškas ($*ei$ resp. $*o/ei$, $*es$ resp. $*o/es$ ir pan., $*ed$ resp. $*o/ed$), tiek ir neapofoniškas ($*i$, $*s$ ir pan., $*d$). Vienu ir kitu atveju yra tas pats (atitinkamas) fleksinis formantas² (apie tai dar bus kalbama §§ 79, 96 ir kt.). Dėl fleksinio formanto $*(o/e)d$ pridurtina, kad ši ide. $*(o/e)d$ [jo prie ide. $*\bar{o}$ prilipdymo (ne praindoeuropietiško, žr. aukščiau) metu] geriau resp. paprasčiau laikyti fleksiniu formantu („enklitinė“ dalelyte)³, šiaip ar taip (bent jau formaliai) gretintinu ir su fleksiniu formantu lot. $-d$ (*quo-d*), s. ind. $-t$ (*ta-t*) ir pan.⁴, paliekant visai nuošaly klausimą, ar šis „enklitikas“ ide. $*(o/e)d$ turi genetinį ryšį su kokiu nors „savarankišku“ prepozicinio-postpozicinio tipo žodeliu [iš tokio „enklitiko“ ide. $*(o/e)d$, nepriklausomai nuo jo, kaip fleksinio formanto, raidos galėjo atsirasti ir tam tikri „savarankiški“ žodeliai, pvz., lot. $d(\bar{e})$ „nuo, iš“ (prielinksnis-priešdėlis)⁵, ar – ne. Kaip beaiškintume fleksijos lot. (*GNAIV-OD*) = (lot.) $*\bar{o}d$ kilmę, tačiau hipotezė, kad fleksija lot. (ir pan.) (*GNAIV-OD*) = (lot.) $*\bar{o}d$ kildintina iš ide. $*\bar{o}$ [grynasis *o*-kamenas (pailgintas!⁶)] + $*(o/e)d$ [fleksinis formantas vėliau⁷ prilipdytas], – hipotezė, kurios atskiri argumentai (žr. aukščiau) nėra neigiami (resp. yra palaikomi) ir kitų šios problemos tyrinėtojų, yra bent jau ne prastesnė už visas kitas tradicines hipotezes, be to, kaip dabar aiškėja, turinčias didelį trūkumą (kuris atitinkamai apsprendžia ir visą tų hipotezių argumentaciją) – perdėtą ablatyvo formos archaizavimą (žr. § 54 pabaigą). Pačią fleksijos (ide.) $*\bar{o} + (o/e)d$ pirmąją dalį, t. y. senesniąją fleksiją ide. $*\bar{o}$, kaip jau minėta, galima laikyti pailgintu grynuoju *o*-kamienu, kurį čia schematiškai galima parašyti: ide. $*\bar{o} + W$ [grynasis *o*-kamenas + „fleksinis formantas“ – *W*

¹ Be to, formantas s. ind. $-as$ (*pitār-as*, nom. pl.), nors jis kildintinas, be abejo, iš $*es$ (=gr. $-\epsilon\varsigma$ ir t. t.), formaliai gali būti rekonstruotas ir kaip $*o/es$ (dėl to žr. dar §§ 96, 135 ir kt.).

² Plg. J. Kuryłowicz, *The Inflectional Categories of Indo-European*, 195.

³ Šitaip nemaža mokslininkų (atitinkamuose savo darbuose) „patyliukais“ iš tikrųjų ir daro, pvz., – A. Meilletas, F. Sommeris, V. Pisani's (žr. 6 išn. 101 p.) ir kt.

⁴ Ši mintis nėra nei nauja, nei nuginčyta; jos nepaneigia, pvz.: K. Brugmann und B. Delbrück, *Grundriß ... II* (2,1), 164.

⁵ Taip mano H. Hirt, *Indogermanische Grammatik*, III, 170.

⁶ Bet ne trumpas!

⁷ Tiksliau sakant, ne praindoeuropietiškaisiais resp. bendraindoeuropietiškaisiais laikais.

(pailginimas)^{1]}. Kadangi grynasis *o*-kamienas iš tikrųjų yra grynasis *o/e*-kamienas (plg. § 45), tai greta a) ide. $*-\delta+W > *-\delta$ lauktina ir fleksija b) ide. $*-\tilde{e}+W > *-\tilde{e}$, t. y. greta a) (ide.) $*-\delta+(o/e)d > *-\delta d$ lauktina ir b) (ide.) $*-\tilde{e}+(o/e)d > *-\tilde{e}d$. Šitai iš tikrųjų ir yra paliudyta, plg. pvz.: a) lot. (GNAIV)-OD „Gnaeō“ = (MERIT)-OD (adv.) „meritō“, osk. (sakaraki)-ūd „sacraçulō (sacellō)“ = (amiricat)-ud (adv.) „immercātō“³, s. ind. (aśv)-āt ir pan., b) lot. (FACILVM)-ED (adv.) „facillimē“, osk. (ampruf)-id (adv.) „improbē“ (< $*-\tilde{e}d$), s. ind. (paśc)-āt (adv.) ir pan., pagaliau, plg. dubletines formas (adv.) lot. (cert)-ō – (cert)-ē, (rar)-ō – (rar)-ē, (tut)-ō – (tut)-ē ir kt. Tiesa, A. Meilletas lot. (cert)-ē tipo prievoksmius kildina iš senojo instrumentalio [resp. lot. (cert)-ē iš ide. $*-\tilde{e}$]⁴, tačiau ne mažiau yra pagrįsta ir nuomonė, teigianti, kad tokie prievoksmiai atsiradę iš pirmykščio ablatyvo [resp. lot. (cert)-ē iš ide. $*-\tilde{e}d$]⁵. Ar lot. (cert)-ē yra vienokios ar kitokios kilmės, čia, galų gale, ne tiek ir svarbu, pirmiausia, dėl to, kad abi tos nuomonės perdėtai archaizuoja paradigmą instrumentali arba ablatyvą. Negalima nesutikti su naujausios indoeuropeistikos mintimi, kad indoeuropiečių „prokalbėje“ nebuvo ne tik instrumentalio su ablatyvu, bet ir atitinkamų kitų paradigminių linksnių, t. y. indoeuropiečių „prokalbės“ linksnių sistema yra buvusi kur kas paprastesnė, negu toji, kurią įsivaizduoja tradicinė indoeuropeistika⁶. Dėl to manau, kad iš esmės nėra kliūčių suponuoti:

a) tiek abl. sg. forma, pvz., lot. (GNAIV)-OD resp. (RECT)-ED (adv.) „rectē“ < $*-\delta/\tilde{e}+(o/e)d < [$,numetant“ $*-(o/e)d$] ide. $*-\delta/\tilde{e}$, tiek ir instr. sg. forma, pvz., lie. (vilki)-ù (< lie. $*-úo$) resp. s. ind. (paśc)-ā (adv.) „hinton“ (< ind. $*-\tilde{e}$) < ide. $*-\delta/\tilde{e}$ (žr. §§ 71, 86, 80 ir kt.) atsirado iš vienos ir tos pačios praindoeuropietiškos pusparadigminės (§ 44) *o*-kamieno formos su fleksija ide. $*-\delta/\tilde{e} < *-(o/e)+W$, t. y. iš pailginto grynojo *o*-(*o/e*)-kamieno formos, kuri, kaip toliau mėginsiu paaiškinti (žr. §§ 67, 80 ir kt),

¹ Šitai *o*-kamieno (t. y. kamiengalio balsio) pailginimą, reikalui esant, žymėsiu ir kituose paragrafuose. Vadinti patį ide. $*-W$ „fleksiniu formantu“ iš tikrųjų nėra negalima (strukūriškai).

² Kokios kilmės yra čia pailginimas, t. y. „fleksinis formantas“ ide. $*-W$, nelengva pasakyti. Jis galėtų būti apofoninės (kiekybinės) kilmės, o gal [čia ar kur nors kitur (žr. ankstyvesnę išnašą)] ir „laringalinės“(?). Kokios jis yra kilmės, šiame darbe nenagrinėsiu, — šiuo atveju man visiškai pakanka žinoti tik tą, ką čia, be abejo, yra pailginimas — yra „fleksinis formantas“ ide. $*-W$ (žr. § 45).

³ Plg. lot. immeritō, inauspicatō ir pan.

⁴ A. Meillet, Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes, 1934, 322.

⁵ P vz.: F. Sommer, Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre, Heidelberg, 1914, 345; И. М. Тронский, Историческая грамматика латинского языка, Москва, 1960, 148.

⁶ Žr. §§ 44, 43 (ir ten nurodytą literatūrą).

indoeuropiečių „prokalbėje“ galėjo eiti ne vien „ablatyvo“¹, „instrumentalio“², bet ir atitinkamų kitų „linksnų“³ funkcijas;

b) iš pastarosios praindoeuropietiškosios *o*-kamienės pusparadigminės formos, t. y. iš šio praindoeuropietiškojo *o*-kamienio „casus indefinitus“⁴ vėliau, nepridedant resp. pridodant (prie ide. **-ō/ē*) atitinkamą fleksinį formantą (ar formantus), išriedėjo šio kamieno paradigminiai ne tik viena-skaitos instrumentalis⁵ su ablatyvu (išriedėjo tik kai kuriose indoeuropiečių tarmėse resp. izotarmėse), bet ir atitinkami kiti linksniai, pvz., datyvas sg. (daugely indoeuropiečių tarmių)⁴ su „lokatyvu sg.“ (daugely indoeuropiečių tarmių resp. izotarmių)⁵;

c) prievieksminės lot. (*MERIT*)-*OD* resp. (*RECT*)-*ED* bei (*cert*)-*ē* – (*cert*)-*ō*, s. ind. (*paśc*)-*ā* ir pan. tipo formos (kuriose slypi ide. **-ō/ē*), matyt, niekada ir nebuvo pasidarčiusios paradigminėmis; ta prasme jas galima laikyti tokios rūšies archaizmais, kaip, pvz., gr. (οἶκ)-οι, -ει = lie. (*nam*)-*iē* (apie kuriuos žr. § 69 tt.);

d) praindoeuropietiškoji pusparadigminė *o*-kamieno forma su ide. **-ō/ē* fleksinį formantą **(o/e)d* gavo vėliau⁶, tur būt, tuo metu, kai atitinkamose indoeuropiečių tarmėse iš minėtos formos kūrėsi paradigminis ablatyvas (sg.)⁷, pvz.: lot. (*GNAIV*)-*OD*; pastarōsios (jau suparadigmėjusios) ablatyvinės su **-ō/ē + (o/e)d > *-ō/ēd* formos pavyzdžiu formantą **-d* galėjo gauti ir kai kurios archainės (neparadigmėjusios) *o*-kamienės formos su **-ō/ē*, gal būt, dėl to, kad atitinkamais atvejais semantiškai jos artėjo prie paradigminio ablatyvo, plg., pvz., lot. (*MERIT*)-*OD* (adv.) resp. (*RECT*)-*ED* (adv.);

e) dėl minėtos priežasties, atsižvelgiant į tai, kad graikai, matyt, niekada neturėjo paradigminio ablatyvo⁸, nėra pamato nemanyti, kad prievieksminė

¹ T. y. kaip neparadigminio – pusparadigminio linksnio resp. linksnų (žr. § 44).

² Terminą „casus indefinitus“ (panašiam reikalui pirmą kartą jis pavartotas O. von Böhtlingk, Jakutische Grammatik, Petersburg, 1851) suprantu „plačiau“, negu E. Benveniste'as (E. Benveniste, Origines de la formation des noms en indo-européen, Paris, 1935, 87 tt.), žr. § 67 ir kt. (passim).

³ Apie tai žr. dar § 86 tt.

⁴ Žr. § 67 t.

⁵ Žr. § 70 tt.

⁶ Kaip minėta, nėra pamato spėti, kad fleksija **-ō/ēd*, kaip tokia, susiformavo praindoeuropiečių resp. bendraindoeuropiečių epochos laikais.

⁷ Čia ne tiek svarbu pabrėžti ablatyvą, kiek jo paradigmiškumą. Ir, iš tikrųjų, iš **-ō/ē + *(o/e)d* hetituose turime ne (paradigminį) ablatyvą, o instrumentalį: het. (*hašš*)-*et* < **-ē + *(o/e)d*, žr. H. Kronasser, Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen, Heidelberg, 1956, 104; R. Stefanini, Ablativo e strumentale in ittita, – Archivio glottologico italiano, XLIV (1959), 1 tt.

⁸ Žr. § 44 (ir ten nurodytą atitinkamą literatūrą), be to, plg. В. Н. Топоров, Локатив в славянских языках, Москва, 1961, 275 tt.

gr. delf. (Fóλιx)-ω „domo“ yra kilusi ne iš *-ωδ, bet iš pirmykštės -ω < ide. *-ō.

§. 56. Grįždamas prie § 54 pabaigos ir turėdamas galvoje tai, kas pasakyta § 55, esu linkęs manyti, kad gen. sg. fleksija lie. (*vil̥k*)-o (= la. *vil̥k-a*, s. sl. *vľk-a*) yra kildintina ne iš (ide.) *-ōd, o iš ide. *-ō (*-ō/ē). Kadangi baltai su slavais, kaip ir graikai, niekada neturėjo paradigminio ablatyvo¹, tai, atsižvelgiant į ankstyvesnius mano samprotavimus, galima spėti, kad praindoeuropietiškoji „ablatyvinė“ (t. y. pusparadigminė forma, galėjusi turėti, be kitų sintaksinių reikšmių, ir ablatyvines) o-kamieno forma su ide. *-ō (*-ō/ē) baltų-slavų tarmėse, tapdama paradigmine gen. sg. (ne abl. sg.) forma, niekada ir negavo fleksinio formanto *- (o/e)d². Tiesa, kai kas čia galėtų prieštarauti: kodėl yra lie. (*vil̥k*)-o [su cirķumfleksiniu -o („superilgumas“)], o ne lie. °(*vil̥k*)-à [< °-ā (akūtinis)], jeigu šita lie. -o atsirado ne „kontrakciškai“? Tokį dalyką nesunku paaiškinti struktūriniu neakūtinės priegaidės išlyginimu: visų kitų kamienų gen. sg. fleksijos neturėjo akūto³.

DATIVUS SINGULARIS

§ 57. Vienu iš svarbiausių argumentų, kuriais remdamiesi, visi kalbininkai atstato šios formos fleksiją ide. *-ōi, įprasta laikyti fleksiją lie. (*vil̥k*)-ui (dat. sg.), visų kildinamą iš *-uoi < balt. *-ōi < ide. *-ōi. Tačiau tuo, kad fleksija lie. (*vil̥k*)-ui suponuoja ide. *-ōi, reikia labai abejoti, nes: a) fleksijos lie. (*vil̥k*)-ui kildinimui iš ide. *-ōi prieštarauja vidinė atitinkamos lietuvių (ir, apskritai, baltų) tarmių medžiagos rekonstrukcija (žr. tolimesnius paragrafus), b) diftongas lie. *ui* (tiksliau: lie. *ui*₂, žr. § 33 pabaigą), mano nuomone, niekur nesuponuoja diftongo ide. *ōi (žr. § 32 tt.). Svarbiausias hipotezės (tradicškai visų laikomos aksioma), kildinančios lie. (*vil̥k*)-ui iš ide. *-ōi, trūkumas yra tas, kad ši hipotezė palieka deramai neišspręstus du klausimus: a) koks yra genetinis santykis tarp fleksijos lie. (*vil̥k*)-ui ir kitų jos tarmių variantų? b) kodėl yra vienodos o- ir u-kamieno dat. sg. formos? Neišspręsdus šių klausimų, jau a priori aišku, kad kildinti lie. (*vil̥k*)-ui iš ide. *-ōi yra rizikinga.

¹ Žr. § 44; В. В. Иванов и В. Н. Топоров, К постановке вопроса о древнейших отношениях балтийских и славянских языков, Москва, 1958, 21.

² Pagaliau, net ir neatsižvelgiant į minėtus samprotavimus, vargu ar yra labai jau tvirtas pamatas aksiomiškai teigti, kad gen. sg. fleksija lie. (*vil̥k*)-o (= la. -a, s. sl. -a), gretinama su s. ind. (*aśv*)-āt (ir kt.), senovėje yra būtinai turėjusi ir žodžio galo dantinį priebalsį (-r resp. -d). Dėl viso to plg. atitinkamus samprotavimus 3 išn. 84 p. (ir ten nurodytą literatūrą).

³ Plg. dar dat. sg. fleksiją lie. (*vil̥k*)-uo (su neakūtinu -uo), mano kildinamą taip pat iš „nekontrakcinės“ ide. *-ō, žr. § 67.

§ 58. Lietuvių kalbos tarmėse *o*-kamienis datyvas sg. turi ne vien fleksiją (*vil̄k*)-*ui*, ir — čia labai svarbu pabrėžti — atitinkamos fleksijos tiek *o*-kamieno, tiek ir *u*-kamieno datyve sg. tarmėse yra atitinkamai vienodos:

a) fleksiją *-ui* (*vil̄k*-*ui*, *sūn*-*ui*) turi vakarų aukštaičiai, šiaurės rytų aukštaičiai ir kai kurie vidurio aukštaičiai (Žiezmariai, Kaišiadorys ir kt.);

b) fleksiją *-u* (*vil̄k*-*u*, *sūn*-*u*) turi vakarų dzūkai ir dalis jų kaimynų vakarų aukštaičių, kai kurie rytų aukštaičiai (Skapiškis, Kupiškis ir kt.), nemaža vidurio aukštaičių (Dotnuva, Kėdainiai, Šėta, Upytė, Mūšos baseinas ir kt.).

c) fleksiją *-uo* vartoja žemaičiai (žem. *doun. -ou*, dūn. *-ū*, don. *-ō*). Ji „sporadiškai“ randama rytų ir vakarų dzūkų šnektose: Gervėčiai (Astravo raj.), Ramaškonys (Varenavo raj.), Lieponys (Eišiškių raj.), Valkininkai (Eišiškių raj.), Dusmenys (Daugų raj.) ir kt.¹

Be šių trijų pagrindinių *o*- resp. *u*-kamieno dat. sg. fleksijų, tarmėse pasitaiko dar keletas kitokių variantų, kurie, būdami gana aiškūs naujadarai², čia nebūtinai nagrinėtini. Trumpai sustosiu tik prie *o*- resp. *u*-kamieno dat. sg. fleksijos tų aukštaičių šnektų, kurių plotą sudaro ruožas maždaug nuo Debeikių—Troškūnų šiaurėje iki Gelvonų—Musninkų pietuose. Tiek fleksija lie. liter. (*vil̄k*)-*ui* = (*sūn*)-*ui* (dat. sg.), tiek ir fleksija lie. liter. (*pīršt*)-*ai* (nom. pl.) čia yra tariamos vienodai: šiaurinėje šio ploto dalyje (Debeikiai—Troškūnai) — (*vil̄k*)-*ai* = (*sūn*)-*ai* = (*pīršt*)-*ai*, pietinėje dalyje — (*vil̄k*)-*bi* = (*sūn*)-*bi* = (*pīršt*)-*bi*. K. Būga (remdamasis K. Jauniumi) debeikiškę fleksiją (*vil̄k*)-*ai* = (*sūn*)-*ai* (dat. sg.) dėl jos sutapimo su (*pīršt*)-*ai* (= lie. liter. *-ai* < ide. **-oi*) transponavo į lie. liter. (*vil̄k*)-*ai* = (*sūn*)-*ai* (dat. sg.) ir vedė ją iš ide. **-oi*³. Su tuo sutikti negalima, nes, kaip aiškiai rodo debeikiškė *u*-kamieno loc. sg. fleksija (*tūrg*)-*ai* < *-uj(e)*, debeikiškę dat. sg. fleksiją (*vil̄k*)-*ai* = (*sūn*)-*ai* reikia transponuoti ne į lie. liter. *°-ai*, bet tik į lie. liter. *-ui* (kuri, aišku, negali suponuoti ide. **-oi*)⁴. Vadinasi, lietuvių kalbos tarmėse archaiškos arba tokiomis įtartinos *o*- resp. *u*-kamieno dat. sg. fleksijos yra *-ui*, *-u*, *-uo*, kurios visos vienaip ar kitaip užfiksuotos ir senųjų lietuvių raštų.

§ 59. Senieji mūsų raštai *o*- (suprantama ir *u*-) kamieno datyve sg. vartoja paprastai fleksiją *-ui*. Tačiau randamas ne vienas šimtas atvejų, kai šis daty-

¹ Plačiau dėl šios fleksijos dzūkuose žr. J. Lipskienė ir A. Vidugiris, Apie vieną dzūkų tarmės daiktavardžių vienaskaitos naudininko formą, — MAD XX (1966, A 1), 205—207, Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 89—90, 208.

² Apie juos žr. Z. Zinkevičius, op. cit., 208—209.

³ K. Būga, Rinkiniai raštai, III, 673.

⁴ В. Маждюлис, К балтийскому и индоевропейскому дативу ед. ч., — Baltistica, -II (2), 134—136; Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 95—96 (čia pateikiama ir ankstyvesnė šios problemos literatūra). Žr. dar K. Morūnas, — LKK, III, 33.

vas (dažniau prielinksninėse konstrukcijose) turi ir fleksiją *-u*¹, pvz.: *darsznik-u* BrB Luk 13,7, *apswiestam-u-iam kun-u* BrB Phil. 3,21, *wissam pulk-u* BrB Teisėj. 9,18, tokiam *tingini-u* „takiemu leniwcowi“ Sz PS I 329₄, *giwenim-u* Sz PS I 64₂₇, *tam-u waykial-u* PK 200₅, ikki scham *czes-u* BrB I Chron. 13,29, BrP II 109, 128, ikki pereiusiam *czes-u* BrB Dan. 2,9, ikki *passirodijm-u* BrB I Tim. 6,14, iki *gal-u* Sz PS I 6₁₈, 117₂₇, 128₂₃, 139₁₃, 198₁₅, 204₄, 205₆, 208₂₈, 209₁₉₋₂₀, 260₂, iki *met-u* „do czasu“ Sz PS I 338₂₀, iki *met-u* kokiam Sz PS 53₈₋₉, iki *kraui-u* Sz PS I 361₂₅, ik *perskielim-u* Sz PS I 14₂₂₋₂₃, po *impuolim-u* Sz PS I 104₁₉₋₂₀, Po wisam *swiet-u* Sz PS I 341₇, po *kielim-u* (Sz PS I 377₂₀, po *uzgimim-u* Sz PS I 166₂₇₋₂₈, po tam *nusideim-u* Sz PS I 158₃₂₋₁₅₉, po *nusideim-u* Sz PS I 231₃₀₋₂₃₂, prieg *tew-u* Sz PS I 201₃₂₋₃₃, prieg *uzgimim-u* Sz PS I 165₉₋₁₀ po *apkrkisztim-u* PK 202₁₋₂, prieg *tarnawim-u* PK 228₃ ir t. t.

Jeigu senuosiuose lietuvių raštuose šiam datyvui (sg.) norminė yra fleksija *-ui*, o ne *-u*, tai, remiantis vien [tuo, negalima sakyti, kad fleksija *-u* kilo iš *-ui*, t. y. kad fleksija *-u* jaunesnė už *-ui* (ne mažesnę teisę turime atvirksčiai sakyti²). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nėra tokio mūsų senųjų raštų paminklo, kuris visapusiškai atspindėtų, pvz., vakarų dzūkų tarmes, vartojančias dat. sg. fleksiją *-u* (*vilk-u*), lygiai taip pat nėra rašto paminklo (iki XVIII a.), kuris visapusiškai fiksuotų, pvz., žemaičių tarmes, vartojančias dat. sg. fleksiją, savo kilme identišką gervėtiškei *-uo* (*vilk-uo*). Nesileisdamas į mūsų senųjų raštų kalbos norminimo (tam tikras norminimas, be abejo, yra buvęs³) problemą, norėčiau trumpai pabrėžti šiaip jau visiems žinomą dalyką: mūsų senųjų raštų kalba buvo norminama, remiantis ne tomis tarmėmis, kurioms „norminė“ buvo fleksija ne *-ui*, t. y. ne tomis tarmėmis, kurios vartojo fleksijas *-u* ir *-uo*. Nežiūrint to, senieji raštai visgi užfiksavo ne tik „nenorminę“ *-u* (žr. aukščiau), bet ir „nenorminę“ *-uo*. Pastaroji prasikiša įvardžiuotiniuose būdvardžiuose (prieš įvardinę dalį): *Artim-o-iai* BrB III Moz. 19, *artim-o-iai* BrB II Moz. 12 (2x), III Moz. 5,25, V Moz. 23, BrP 302₆, BrP II 201₁₈, 246₁₁, 24, 249_{12, 18-19, 21}, 251₁, 2₂₂, *nehadn-o-iam* BrB Sir. 13 ir t. t. = *balt-uo-jém*, *sën-uo-jui* (LŽTP 40–41), *bált-uo-juo* (Salantai) ir kt., arba *giwam-û-yem* VEE 60₇, tynklui *jmestam-û-iem* VE 195₄, *mielam-û-iem* Tewui MT (PM) 11a₂₂, *wirausem-û-iem* VE 41₂₃, VEE 74₂₀ ir kt. Plg. *Geram-u-iem* kosnadiėiui BrP II 169₁₃, *iaunam-u-iem* Tobioschui BrP II 432₅, *tikram-u-iem* moxlui MT

¹ Plg.: „U für ui findet sich häufig im Dativ“ – A. Bezzenberger, Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache, Göttingen, 1877, 65.

² Juk jau vien dėl to, kad archaizmas, kaip rodo pats terminas, būna retesnis dalykas, galima būtų spėti, kad senųjų raštų fleksija *-u*, vartojama kur kas rečiau, negu fleksija *-ui*, už pastarąją yra archaiškesnė. Kad dat. sg. fleksija (*vilk-*, *sún-*)-u už fleksiją (*vilk-*, *sún-*)-ui, mano nuomone, yra iš tikrųjų archaiškesnė, žr. § 61.

³ J. Palionis, Lietuvių literatūrinės kalbos istorijos įvadas, Vilnius, 1964, 18.

211₁₄, *Treczamm-u-iem* pulkui BrP 299₂₂₋₂₃ ir kt. Jeigu minėtieji (*mielam*)-*-ū(-iem)* (*Tew*)-*ui* [MT (PM) 11a₂₂] tipo pavyzdžiai suponuoja vardažodines (*o*-kamieno dat. sg.) fleksijas (atitinkamai) *-uo* ir *-ui*¹, tai (*tikram*)-*u(-iem)* (MT 211₁₄) tipo atvejais ši *-u(-iem)* nebūtinai kildintina iš *-ui*, kadangi čia gali slypėti ne tik *-ui* (= *nuodemetam-uy* Sz PS I 182₃₁₋₃₂ ir kt.), bet ir *-u* (= *paralizewótam-u* DP 346₃₁ ir kt.). Plg. dar: *anam-ui* DP 326₃₃ ir *kam'* DP 388₁₆, 581_{12 13,14,16}. Tačiau su enklitiniu *g* visur turime fleksiją *-u* (ne *-ui*), pvz., *kám-u-ġ* DP 200₁₈, 285₁₀, 388₁₇, 417_{25, 27}, *Kám-u-ġ* (priligissime ir *kam'...*) DP 425₄₆, *kuriam-u-ġ* (*kuriam' ... kuriam'... kuriam-u-ġ ... kuriam' ...*) DP 611₂₁₋₂₈ DP 611₂₇, *jam-u-ġ* DP 433₃₁, *Tám-u-ġ* (*Tam-u-ġ* Gedéono wéikalui) DP 398₄₀, *Tam-u-ġ* DP 331₁₈ ir t. t. Tvirtinimas, kad čia fleksija *-u* atsiradusi iš *-ui*, t. y. kad pastaroji prieš enklitiką netekusi neskiemeninio *-i*², reiškia įrodinėti ad hoc, plg. kad ir *Bet-ái-ġ* DP 37₁₀, *Szit-ái-g* DP 116₁₂, *Tat-ai-g* DP 388₂₀ ir t. t., kur prieš enklitiką *g* nėra inovacijos – niekur neiškrito neskiemeninis *-i*. Atvirkščiai, enklitikas kaip tik padeda išsilaikyti atitinkamiems archaizmams: *wiss-ié-gu* DP 389₂₂ (bet *wiss-i* DP 389₂₂), *kodrn-a-ġ* DP 419₁₁ (bet *kodrin'* DP 389₅₃), *wiénok-i-ġ* (bet *wiénok'* DP 457₃₀) ir kt.

§ 60. Visi mokslininkai *o*-kamieneį dat. sg. fleksiją *-ui* (§ 58 a) ir *-uo* (§ 58 c) kildina iš tos pačios ide. **-ōi*, manydami, kad fleksija *-uo* netekusi neskiemeninio *-i*³. Be to, lietuviai turi dar fleksiją (*vilk*)-*u* = (*sūn*)-*u* (§ 58 b), kuri paprastai laikoma *o*-kamiene, nors jos kilmė nėra išaiškinta. R. Trautmannas, nepateikdamas jokių argumentų, šią lie. *-u* veda iš *-ui*⁴. Panašiu fleksijos lie. (*vilk-*, *sūn-*)-*u* kildinimu J. Endzelynas, galima sakyti, nėra įsitikinęs⁵,

¹ Tiesa, šias įvardžiuotinių būdvardžių fleksijas *-uo-* (pvz., *pirmam-ū-iem* VEE 220₂₋₃) ir *-u-* (*apschwiestam-u-iem* VEE 133) yra bandoma vesti iš vienos ir tos pačios **-uoi* < ide. **-ōi*, fleksijoje *-uo-* ieškant pereiginio laipsnio tarp **-uoi* (< ide. **-ōi*) ir *-ui*, o fleksiją *-u-* tiesiog kildinant iš **-ui* (= lie. *-ui* < **-uoġ* < ide. **-ōi*), žr. И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, 159. Ši hipotezė man neatrodo įtikima dėl to, kad minėtos senųjų raštų fleksijos *-uo-* resp. *-u-* negali būti genetiškai skiriamos nuo dabartinės lietuvių kalbos fleksijų *-uo* (§ 58c) resp. *-u* (§ 58b) bei *-ui* (§ 58a), iš kurių, kaip toliau mėginsiu įrodyti, nėra nesuonuoja ir nėra kilusi iš **-uoi* < ide. **-ōi*. Jau ir šioje vietoje neiškenčiu nepaminėjęs, kad rytų Lietuvos periferinėse (archaiškose) šnektose randamos fleksijos *-uo/|-u* resp. *-uo/|-ui* (J. Endzelynui iš tų šnektų keletas labai vertingų, liečiančių šį reikalą, dalykų, deja, nebuvo žinomi) gana aiškiai rodo pirmykštį jų „dubletiskumą“, žr. §§ 65, 162.

² Žr. Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai, Vilnius, 1957, 115.

³ Žr. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 397; idem, Baltu valodu skaņas un formas, 115; K. Būga, Rinktiniai raštai, I, 459, III, 673; J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, III, 14; Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 181; tas pačios nuomonės yra ir visi indoeuropeistai.

⁴ R. Trautmann, Die altpreußischen Sprachdenkmäler, 217.

⁵ Savo veikalą „Славяно-балтийские этюды“ 159 puslapyje išnašoje, be to, abejodamas, J. Endzelynas rašo: „это *u* возникло, может быть [išretinta {mano. – V. M.}], первоначально в сложных прилагательных перед *-jamui* (*geramui-jamui) > *gerāmu-

o K. Būga apie šios *-u* kilmę visai neužsimena¹. Reikia pasakyti, kad virtimas *-ui* > *-u* bent jau vakarų dzūkuose vargu ar pagrindžiamas. Vesti šitą *-u* (§ 58 b) iš *-uo* aukštaičių tarmėse, netrumpinančiose žodžio galo cirkumfleksinių ilgumų, taip pat negalima. Vadinasi, pvz., Dieveniškėse vartojamą dat. sg. fleksiją (*vil̄k*)-*u* jokia būdu negalima vesti iš *-uo* (kaip kad daro J. Otrėbskis)². Galima iš anksto pasakyti, kad nėra jokių (bent jau svarių) argumentų, kuriais remdamiesi, galėtume paskelbti dat. sg. fleksiją lie. (*vil̄k*-, *sūn*-)-*u* esant jaunesnę už lie. (*vil̄k*-, *sūn*-)-*ui*. Šiam reikalui tuo tarpu plg.: mano gimtojoje Dusetų—Antazavės šnektoje yra sakoma *pavėju* (prieveiksmis³) — *vėjui* (dat. sg.), kur fleksiją (*pavėj*)-*u* labai jau sunku paskelbti nauja (t. y. sutrumpinta iš *-ui*)⁴; (*pavėj*)-*u* (prielinksninė forma) — (*vėj*)-*ui* (paradigminė forma) tipo pavyzdžių yra ne tik dabartinėje lietuvių kalboje (tarmėse), bet ir senuosiuose raštuose (žr. § 59).

§ 61. Kildinti bent jau vakarų dzūkų fleksiją (*vil̄k*)-*u* (dat. sg.) iš *-ui* (= lie. tarm. *-ui*, § 58 a) < ide. **-ōi* ndrįstu ir šiais sumetimais. Vakarų dzūkai turi ne tik dat. sg. fleksiją (*vil̄k*)-*u* (pvz., Pivošiūnai⁵, žr. § 58 b), bet ir dat. sg. fleksiją (*vil̄k*)-*uo* (pvz., Dusmenys⁶, žr. § 58 c); be to, labai svarbu, kad vakarų dzūkų šnektoje apie Ramaškonis (Varenavo raj.) fleksija (*vil̄k*)-*uo* (dat. sg.) yra reliktinė (pažįstama kai kuriems senesnės kartos žmonėms),

jamui), sr. формы женск. рода *baltajai*“). Šitokio spėjimo (kurį J. Endzelynas atkartoja ir savo gramatikoje „Latviešu valodas gramatika“, 397 p.) negalima pagrįsti, kadangi forma *geramujamui (ji nėra niekur paliudyta) struktūriškai nesiskaido į dviejų žodžių formas, o yra vieno žodžio (įvardžiuotinio būdvardžio) forma, be to, plg. formą *balta-jai* (dat. sg.), kuri jokiaje lietuvių tarmėje nedarė spaudimo, kad atsirastų fleksija °(*balt*)-*a* = °(*rank*)-*a* (*ā*-kamenio dat. sg.). Virtimui lie. (*baltam*)-*ui* = (*vil̄k*)-*ui* > *-u* prieštarauja ir kiti dalykai, žr. § 61 tt.

¹ K. Būga apsiribojo tik pranešdamas (o ne aiškindamas!) medžiagą apie šitą lie. *-u*, K. Būga, Rinkiniai raštai, II, 176, III, 837 (čia remiuosi: K. Būga, op. cit., Rodyklės, 11). Dėl viso to galima manyti, kad šitos *-u* kilmė K. Būgai nebuvo aiški (K. Būga, be abejo, žinojo apie minėtąjį J. Endzelyno spėjimą).

² J. Otrėbskis, Gramatyka języka litewskiego, III, 14. J. Otrėbskio tvirtinimas, kad Dieveniškų fleksija *-u* (dat. sg.) esanti iš *-uo* (pastaroji yra cirkumfleksinė!), reiškia, kad Dieveniškėse cirkumfleksinis žodžio galo ilgumas yra sutrumpėjęs, betgi tai yra neteisybė, plg., pvz., gen. sg. fleksiją (*vil̄k*)-*o* (Dieveniškės), kuri (cirkumfleksinė) nėra sutrumpėjusi.

³ T. y. prielinksninės formos (konstrukcijos) prieveiksmis.

⁴ Teigti, kad galinis *-i* prieveiksmiuose nukrito, nėra pamato: tafmės, kurios turi (*pavėj*)-*u* resp. (*vėj*)-*ui* tipo faktus, jokiame kitame su galiniu *-i* prieveiksmyje nenumetė *-i*, — atvirkščiai, pastebima aiški tendencija fleksijai (*pavėj*)-*u* [veikiamai fleksijos (*vėj*)-*ui*] virsti į (*pavėj*)-*ui*, plg. ir tai, kad Dusetose — Antazavėje senieji žmonės pažįsta (*pavėj*)-*u*, o jaunesnieji — tik (*pavėj*)-*ui*.

⁵ Buvęs Daugų raj.

⁶ Buvęs Daugų raj.

o įprastinė – (*vil̥k*)-*u* (dat. sg.)¹. Vargu ar kas patikės tuo, kad suponuojamoji ide. **-ōi* (dat. sg.) toje pačioje vakarų dzūkų tarmėje ir net šios tarmės toje pačioje Pivošiūnų – Dusmenų [(*vil̥k*)-*u* – (*vil̥k*)-*uo*]² šnekte praindoeuropietiškaį neskiemeninį **-i* prarado du kartus ir, be to, dviem skirtingais laikotarpiais, t. y.: a) ide. **-ōi* > **-uoi* > **-ui* (lie. *-ui*, § 58 a) > (*vil̥k*)-*u* (Pivošiūnai) ir b) ide. **-ōi* > **-uo* = (*vil̥k*)-*uo* (Dusmenys). Toks suponuojamosios praindoeuropietiškos resp. bendraindoeuropietiškos fleksijos **-ōi* elgesys – neskiemeninis ide. **-i* ir išnyko, ir neišnyko – vienoje ir toje pačioje tarmėje (vakarų dzūkų) ir net vienoje ir toje pačioje jos šnekte (Pivošiūnai – Dusmenys) negali būti pateisinamas³, jeigu suponuosime, kad šios abi vakarų dzūkų fleksijos (*vil̥k*)-*u* (Pivošiūnai) ir (*vil̥k*)-*uo* (Dusmenys) yra kilusios iš vienos ir tos pačios ide. **-ōi*, o suponuoti dat. sg. fleksijoms (*vil̥k*)-*u* (Pivošiūnai) ir (*vil̥k*)-*uo* (Dusmenys) atitinkamai dvi pirmykštes – ide. **-ōi* ir **-ō* toje pačioje (Pivošiūnų – Dusmenų) šnekte yra dar labiau neįtikimas daiktas. Apskritai, tokių dviejų praindoeuropietiškų *o*-kamieno dat. sg. fleksijų niekas rimčiau ir negina: praindoeuropietiškaį įprasta laikyti fleksiją (ide.) **-ōi*. Kadangi vakarų dzūkų fleksijas (*vil̥k*)-*u* (pvz., Pivošiūnai) ir (*vil̥k*)-*uo* (pvz., Dusmenys) kildinti iš ide. **-ōi*, kaip sakyta, nėra pamato, tai, vadinasi, nėra pamato kildinti ir vakarų dzūkų fleksiją (*vil̥k*)-*u* (Pivošiūnai ir kt.) iš **-ui* (= lie. tarm. *-ui*) < **-ōi*. Šitaip daryti juo labiau nėra pamato, kad paties virtimo **-ui* > (*vil̥k*)-*u*, bent jau vakarų dzūkuose, nesuponuoja ir kiti sumetimai, žr. § 59, § 60 (pabaiga) ir ypač §§ 63–65. Be to, reikia atsižvelgti dar į tai, kad diftongas lie. *ui* rodos, ir kitur niekur nesuponuoja diftongo ide. **-ōi* (žr. § 32 tt.). Iš to, kas pasakyta, kad datyvinės (pvz.) vakarų dzūkų fleksijos (*vil̥k*)-*u* ir (*vil̥k*)-*uo* nėra iš ide. **-ōi*, kad vakarų dzūkų fleksiją (*vil̥k*)-*u* (pvz., Pivošiūnai) nepatikima vesti nei iš (*vil̥k*)-*uo*, nei iš (*vil̥k*)-*ui* (žr. dar § 62), – iš viso to išplaukia vienintelė patikima išvada: a) dat. sg. fleksija lie. (*vil̥k*)-*uo* (§ 58 c, 59) kildintina iš ide. **-ō*, tiksliau sakant, suponuoja ide. **-ō*, b) dat. sg. fleksija lie. (*vil̥k*)-*u* (§ 58 b, 59) kildintina iš pirmykštės **-u*, kuri laikytina *u*-(ne *o*-!)kamiene dat. sg. fleksija (apie ją ir apie tai, kaip ji pateko į *o*-kamiena, žr. § 162).

¹ Toks fleksijų (*vil̥k*)-*uo* ir (*vil̥k*)-*u* santykis periferinėje šnekte – Ramaškonyse (BTSR) – šitoks labai svarbus faktas, iki šiol kalbininkų nežinotas ir filol. m. k. J. Kardelytės pastebėtas, gana aiškiai liudija apie pirmykštį fleksijų (*vil̥k*-, *sūn*)-*uo*//(*vil̥k*-, *sūn*)-*u* „dubletiškumą“. Tiesa, ir be šito fakto yra pakankamai argumentų suponuoti, kad fleksijos (*vil̥k*-, *sūn*)-*uo*//(*vil̥k*-, *sūn*)-*u*, taip pat ir (*vil̥k*-, *sūn*)-*uo*//(*vil̥k*-, *sūn*)-*ui* yra atitinkami „dubletai“, žr. §§ 64 t., 162.

² Panašių „dubletinių“ (šio morfologinio fakto atžvilgiu) šnekėtų resp. tarmių, kaip kad Pivošiūnų – Dusmenų šnektą, galima būtų pateikti, aišku, ne viena.

³ Suponuojant (*vil̥k*)-*u* (Pivošiūnai ir kt.) < **-ui*, kyla klausimas, kodėl toje pačioje Pivošiūnų – Dusmenų šnekte neskiemeninis ide. **-i* (**-ōi*) ir išnyko (*vil̥k*-*uo*, Dusmenys), ir neišnyko (**vil̥k*-*ui*, Pivošiūnai), ir vėl išnyko (*vil̥k*-*u*, Pivošiūnai), žr. dar § 63.

§ 62. Atsižvelgiant į tai, kad datyvinės lie. (*vilk*)-u resp. (*vilk*)-uo kildintinos ne iš ide. *-ōi, o iš u-kamienės *-u resp. iš o-kamienės ide. *-ō, nesunku suprasti, kad ir datyvinė lie. (*vilk*)-ui greta (*vilk*)-uo, t. y. datyvinės lie. (*vilk*)-ui resp. (*vilk*)-uo¹ negali suponuoti ide. *-ōi. Iš tikrųjų, kildinti (*vilk*)-ui resp. (*vilk*)-uo, t. y. abi šias fleksijas, iš ide. *-ōi nėra patikima, nes tokiu atveju negalima būtų paaiškinti, kodėl tos pačios, sakysim, rytų dzūkų tarmės plote, pvz., Karkožiškėse – Gervėčiuose² spėjamasis neskiemeninis ide. *-i (ide. *-ōi) ir išliko (*vilk*-ui, Karkožiškės) ir neišliko (*vilk*)-uo (Gervėčiai); o suponuoti dvi praindoeuropietiškasias *-ōi (> *-uoi > *vilk*-ui) ir *-ō (> *-uo = *vilk*-uo) tos pačios rytų dzūkų tarmės Karkožiškėms – Gervėčiams (t. y. Karkožiškių -ui, Gervėčių -uo) dar labiau rizikinga. Taigi Karkožiškių – Gervėčių fleksijos (*vilk*)-ui resp. (*vilk*)-uo a) nekildintinos iš vienos – ide. *-ōi, b) nevestinos iš dviejų – ide. *-ōi resp. *-ō, c) o fleksija (*vilk*)-ui negali būti nei iš ide. *-ō, nei iš ide. *-ō su vėliau pridėtu -i (šitai nėra patikima, žr. §§ 63–65). Vadinasi, pasilieka tik tokia vienintelė galimybė: fleksija (*vilk*)-uo suponuoja tik ide. *-ō, fleksija (*vilk*)-ui – tik *-u+i. Pastarąją, t. y. fleksiją lie. (*vilk*)-ui, reikia laikyti u-(ne o)-kamiene dat. sg. fleksija (*sūn*)-u+i (su vėlai pridėtu -i); apie ją pačią ir apie tai, kaip ji pateko į o-kamieno dat. sg. formą, žr. §§ 157, 162.

§ 63. Jeigu jau lie. (*vilk*)-uo yra archaizmas resp. suponuoja balt. *-ō < ide. *-ō (apie tai žr. dar § 66), tai ar negalėtume fleksijų (*vilk*)-ui resp. (*vilk*)-u kilmę aiškinti dar šitaip: sakykim, kad formantas -i čia prilipo ne prie ide. *-ō, o prie balt. *-ō (< ide. *-ō) ar dar vėliau – prie lie. (*vilk*)-uo (< balt. *-ō < ide. *-ō). Lie. (*vilk*)-ui resp. -u kildinimui iš balt. *-ō+i > balt. *-ōi prieštarauja tie patys sumetimai, kaip ir jų dviejų kildinimui iš ide. *-ōi (§§ 61–62). Panašūs sumetimai nepritaria šių dviejų (*vilk*)-ui resp. -u kildinimui, pagaliau, ir iš fleksijos lie. (*vilk*)-uo+i > *-uoi > -ui. Laikantis pastarojo kildinimo, pirmiausia reikėtų pripažinti, kad prie lie. (*vilk*)-uo formantas -i prilipti turėjo ne lietuvių „prokalbėje“, o labai nesena is lietuvių kalbos istorijos laikais. Jis turėjo prilipti tik tose lietuvių tarmėse, kuriose ir randame fleksiją (*vilk*)-ui bei [tarkim sau čia, kad (*vilk*)-ui išvirto į -u] fleksiją (*vilk*)-u³. Betgi ir šitoks mėginimas ginti fleksijų lie. (*vilk*)-ui resp. (*vilk*)-u

¹ Čia, kaip ir aukščiau (bei toliau), imu dvi (galima būtų imti ir visas tris) formas – „dubletines“ (apie jų „dubletiškumą“ žr. ypač §§ 63 tt., 162); nagrinėti jas kiekvieną atskirai nėra jokios prasmės.

² Plg. tai, kas pasakyta 1 išn.; Karkožiškių (Pabradės raj.) apylinkės nuo Gervėčių (Astravo raj., B TSR) skiria maždaug 30 km apslavėjęs plotas.

³ Juk galvojant kitaip, t. y. suponuojant, kad formantas -i čia prilipo gana seniai, dar lietuvių „prokalbėje“, irgi susiduriama su, man rodos, nenugalimais sunkumais, panašiais į tuos (žr. aukščiau), kurie atsiranda, vedant visas tris lietuvių fleksijas -uo, -u, -ui [(*vilk*)-uo resp. (*vilk*)-u, (*vilk*)-uo resp. (*vilk*)-ui, (*vilk*)-u resp. (*vilk*)-ui] iš vienos ir tos pačios

o-kamienę (o ne u-kamienę, kaip aš manau, žr. § 65) kilme, t. y. jas abi vesti iš vienos ir tos pačios lie. (*vil̃k*)-uo, suponuojant, kad neskiemeninis -i lietuvių tarmėse vienu atveju neprilipo [lie. (*vil̃k*)-uo], kitu – prilipo ir nukrito [lie. (*vil̃k*)-u ← *ui < *uoi ← lie. (*vil̃k*)-uo], trečiu – prilipo ir nenukrito [lie. (*vil̃k*)-ui < *uoi ← lie. (*vil̃k*)-uo], nėra vykęs, kadangi negalima paaiškinti pirmiausia lingvistinės geografijos „keistenybių“: kodėl neskiemeninis -i tomis pačiomis sąlygomis ir prie tos pačios lie. (*vil̃k*)-uo, pvz.:

a) toje pačioje vakarų dzūkų Dusmenų – Pivošiūnų šnektoje (čia abstrahuojusi nuo galimo izoglosių poslinkio) ir neprilipo [(*vil̃k*)-uo (Dusmenys)], ir prilipo [*(*vil̃k*)-ui (Pivošiūnai) < *uoi ← (*vil̃k*)-uo (Dusmenys)] ir nukrito [(*vil̃k*)-u (Pivošiūnai) ← *ui < *uoi ← (*vil̃k*)-uo (Dusmenys)];

b) tos pačios rytų dzūkų tarmės Gervėčiuose-Karkožiškėse ir neprilipo [(*vil̃k*)-uo (Gervėčiai)], ir prilipo [(*vil̃k*)-ui (Karkožiškės) < *uoi ← (*vil̃k*)-uo (Gervėčiai)] ir nenukrito [(*vil̃k*)-ui (Karkožiškės) < *uoi ← (*vil̃k*)-uo (Gervėčiai)];

c) toje pačioje Kapsuko (Marijampolės) apylinkės šnektoje [turinčioje (*vil̃k*)-ui ir (*vil̃k*)-u] ir prilipo [(*vil̃k*)-ui < *uoi ← *(*vil̃k*)-uo (=uo Gervėčiai ir kt.)] ir nukrito [(*vil̃k*)-u ← *ui < *uoi ← *(*vil̃k*)-uo (=uo Gervėčiai ir kt.)].

§ 64. Jau ir šie (kaip ir kiti aukščiau minėtieji) dalykai gana aiškiai rodo, kad negali būti suponuojamas nei a) neskiemeninio -i prilipimas prie lie. (*vil̃k*)-uo (§ 58 c), t. y. fleksijos lie. (*vil̃k*)-ui (§ 58 a) kildinimas iš lie. (*vil̃k*)-uo + *i, nei b) neskiemeninio -i nukritimas nuo lie. (*vil̃k*)-ui, t. y. fleksijos lie. (*vil̃k*)-u (§ 58 b) kildinimas iš lie. (*vil̃k*)-ui. Šitai suponuoti negalima dar ir dėl to, kad neskiemeninio -i prilipimas ir nukritimas mi-

ide. *-ōi arba iš vienos ir tos pačios (ide. *-ō >) balt. *-ō + i > balt. *-ōi. Ir iš tikrųjų, visoms trims fleksijoms lie. (*vil̃k*)-uo, -u, -ui suponuojant pirmąją fleksiją (ide. *-ō > balt. *-ō >) lie. -uo + i > lie. *-uoi, pasidaro nebesuprantama, kodėl neskiemeninis lie. *-i (lie. *-uoi) visai tomis pačiomis sąlygomis (be to, žr. šios išnašos pabaigą), pvz., a) toje pačioje Pivošiūnų – Dusmenų šnektoje nukrito du kartus resp. dviem skirtingais laikotarpiais – (*vil̃k*)-u < *ui < lie. *-uoi (Pivošiūnai) ir (*vil̃k*)-uo < lie. *-uoi (Dusmenys), b) tos pačios rytų dzūkų tarmės Karkožiškėse – Gervėčiuose nenukrito ir nukrito – (*vil̃k*)-ui < lie. *-uoi (Karkožiškės) ir (*vil̃k*)-uo < lie. *-uoi (Gervėčiai), c) toje pačioje Kapsuko (Marijampolės) apylinkių šnektoje (turinčioje fleksijas -ui ir -u) – dar keisčiau – kurį laiką nenukrito, o paskiau ir nenukrito, ir nukrito – (*vil̃k*)-ui < lie. *-uoi ir (*vil̃k*)-u < *ui < lie. *-uoi (žr. dar §§ 63 – 65). Visi tie „nukritimai“ ir šiaip jau yra labai įtartini: juk lietuvių kalbos dat. sg. (visų kamienų) fleksijų istorinėje raidoje aiškiai pastebima tendencija neskiemeniniam -i ne nukristi, o, atvirkščiai, – prisilipdyti, plg. tą, kad senuosiuose lietuvių raštuose neskiemeninis -i kartais dėliojamas net prie fleksijos (av)-i „aviai“ (dat. sg.): -i + i > ij (žr. § 64 a).

nėtais atvejais (o ne apskritai) neturi struktūrinės motyvacijos nei morfologiniu, nei fonetiniu (fonologiniu) atžvilgiu.

a) Prilipdyti neskiemeninį *-i* prie lie. (*vilk*)-*uo*, t. y. šitaip atsirasti fleksijai lie. (*vilk*)-*ui* nebuvo jokios morfologinės motyvacijos [kad čia negalėjo būti jokios fonetinės (fonologinės) motyvacijos, t. y., kad čia galinis *-i* negalėjo atsirasti fonetiškai, yra savaime aišku]. Juk šitokia dat. sg. fleksija lie. (*vilk*)-*uo* (neakūtinė) yra visiškai pakankamai kontrastinė (ir be neskiemeninio *-i*). Struktūriškai ji nesutampa nei su *o*-kamiengaliu [(*vilk*)-*uō* (dat. sg.): (*vilk*)-*a(-s)* : (*vilk*)-*ù* < **-úo* (instr. sg.) : (*vilk*)-*a(-mus)*...], nei, apskritai, su kokia nors fleksija. Vadinas, jau vien morfologinė motyvacija gali būti argumentu, gražiai palaikančiu mintį, kad fleksijos lie. (*vilk*)-*u* resp. (*vilk*)-*ui* atsirado ne iš lie. (*vilk*)-*uo* + *i. O tai reiškia, kad šios dvi fleksijos yra ne *o*-, bet *u*-kamienės kilmės: iš lie. (*sūn*)-*u* (neapofoninis grynasis *u*-kamienas) resp. (*sūn*)-*ui* < *-u* (neapofoninis grynasis *u*-kamienas) + *i*; plačiau apie visa tai žr. §§ 146, 154, 157, 162.

b) Tarkim sau, įvyko „stebuklas“: neskiemeninis *-i*, nepaisydamas morfologinės motyvacijos, visgi prilipo prie lie. (*vilk*)-*uo*, ir šitaip atsirado fleksija lie. (*vilk*)-*ui*. Bet čia turėjo įvykti antrasis „stebuklas“, t. y. neskiemeninis *-i*, vos tik prilipęs prie lie. (*vilk*)-*uo* (*-uo* + *i > *-ui*), netrukus ir, be to, ne visose, o tik kai kuriose šnektose resp. tarmėse ėmė ir vėl išnyko: lie. (*vilk*)-*uo* (§ 58 c) + *i > lie. (*vilk*)-*ui* (§ 58 a) > lie. (*vilk*)-*u* (§ 58 b). Neskiemeninio *-i* nuo lie. (*vilk*)-*ui* nukritimą, t. y. fleksijos lie. (*vilk*)-*u* iš lie. (*vilk*)-*ui* atsiradimą aiškinti morfologine motyvacija yra perdaug rizikinga: lietuvių kalbos istorija rodo, kad dat. sg. formose neskiemeninis *-i* yra aiškiai linkęs ne nukristi, o prisilipdyti¹, plg., pvz., *i*-kamienę dat. sg. fleksiją (*av*)-*i* (pasitaikančią senuosiuose raštuose) arba tai, kad mano gimtųjų (Dusetų – Antazavės) apylinkių senieji žmonės sako (*pavėj*)-*u* „по ветры“ – (*vėj*)-*ui* „ветры“, o jaunesnieji – tik (*pavėj*)-*ui* – (*vėj*)-*ui* (žr. § 60 pabaigą). Ne mažiau rizikinga aiškinti tą nukritimą ir fonetine (fonologine) motyvacija, kurią čia galima būtų suprasti tik taip. Lietuvių (ir, apskritai, baltų) diftongų sistemoje diftongas *ui* sudaro labai silpną grandį (toks diftongas yra labai retas), ir, sakykim, dėl tos priežasties diftongas *ui* fleksijoje (*vilk*)-*ui* (be to, jis šiuo atveju yra žodžio gale ir senokai nebekirčiuojamas) iškrito iš diftongų sistemos, t. y. fleksija (*vilk*)-*ui* neteko neskiemeninio *-i* ir virto į (*vilk*)-*u*. Tačiau šitoks fleksijos (*vilk*)-*u* iš *-ui* kildinimas, nors ir viliojantis, vargu ar yra pagrindžiamas. Pirmiausia, nėra jokių argumentų, rodančių, kad tuo metu, kai prasidėjo spėjamasis neskie-

¹ Plg. 3 išn. 112 η. pabaigą ([113 p.). Šito visi ir laikosi, kai kur elgdamiesi, deja, net perdėtai (čia turiu galvoje tradicinę hipotezę, randančią neskiemeninį **-i* net *o*-kamienėje lietuvių dat. sg. fleksijoje).

meninio *-i* prie lie. (*vilk*)-uo lipdymas, t. y. kai formavosi spėjamoji fleksija [(*vilk*)-uo (Dusmenys ir kt.)+**-i*>] *(*vilk*)-ui (Pivošiūnai ir kt.), lietuvių diftongas *ui* būtų buvęs dažnesnis resp. jis diftongų sistemoje būtų sudaręs stipresnę grandį, negu tada, kai prasidėjo spėjamasis neskiemeninio *-i* nuo *(*vilk*)-ui (Pivošiūnai ir kt.) nukritimas. Visa tai greičiausia buvo atvirkščiai. Tačiau atsargumo dėliai tarkim sau, kad toji sisteminė diftongo *ui* grandis čia visą laiką buvo vienodo stiprumo (o ne palaiapsniško stiprėjimo, kuris čia būtų, rodos, patikimesnis¹). Vadinasi, fonetiniai (fonologiniai) faktoriai, kurie veikė spėjamąją fleksijos *(*vilk*)-ui (Pivošiūnai ir kt.) vartimą į (*vilk*)-u (Pivošiūnai ir kt.), tokiu pat (o gal dar didesniu, žr. aukščiau) laipsniu veikė, suprantama, ir patį fleksijos *(*vilk*)-ui (Pivošiūnai ir kt.) atsiradimą [iš (*vilk*)-uo (Dusmenys ir kt.)+*i*>-ui]. O tai reiškia, kad Pivošiūnuose (ir kt.), turinčiuose fleksiją (*vilk*)-u, fleksijos *(*vilk*)-ui (su neskiemeniniu *-i*) iš viso negalėjo būti resp. atsirasti. Tiesa, liko dar viena – kompromisinė – galimybė aiškinti neskiemeninio *-i* nukritimą fleksijoje lie. (*vilk*)-ui, t. y. hipotezė ad hoc.: sakykim, kad Pivošiūnų (Pivošiūnai–Dusmenys ir kt.) fleksijos *(*vilk*)-ui² [iš (*vilk*)-uo (Dusmenys ir kt.)+**-i*>>**-ui*] atsiradimo metu (t. y. neseniai, žr. § 63) vyravo morfologiniai faktoriai, t. y. tendencija pridėti (resp. nenumesti) neskiemeninį *-i*, o vėliau šitie morfologiniai faktoriai susilpnėjo (kodėl?!), t. y. sustiprėjo fonetiniai – „sisteminės diftongo *ui* grandies“ faktoriai (žr. aukščiau), kurie fleksiją *(*vilk*)-ui (Pivošiūnai ir kt.) ir išvertė į (*vilk*)-u (ibd.). Apie šitų fonetinių faktorių veikimą jau esu kalbėjęs, kad jie fleksijos *(*vilk*)-ui (Pivošiūnai ir kt.) tariamojo atsiradimo iš *-uo*+**-i*>**-ui* metu veikė ne silpniau, negu kad šitos *(*vilk*)-ui (ibd.) tariamojo vartimo į (*vilk*)-u (ibd.) metu. Vadinasi, nėra pamato sakyti, kad vėliau, po tariamojo fleksijos **-ui* (ibd.) atsiradimo, tokie fonetiniai faktoriai čia kada nors būtų sustiprėję. Lygiai taip pat nerandu argumentų, kurie rodytų, kad anie morfologiniai faktoriai (minėtoji tendencija) kada nors būtų susilpnėję po to, kai iš lie. (*vilk*)-uo (Dusmenys ir kt.) +**-i* tariamai atsirado *(*vilk*)-ui (Pivošiūnai ir kt.). Juo labiau, kad laiko tarpas tarp ad hoc suponuojamųjų procesų (*vilk*)-uo +**-i*>*(*vilk*)-ui ir *(*vilk*)-ui>(*vilk*)-u negalėjo būti didelis.

§ 65. Vadinasi, kaip beaiškintume fleksijų lie. (*vilk*)-uo (§ 58 c), (*vilk*)-u (§ 58 b), (*vilk*)-ui (§ 58 a), visas tris jas bevesdami iš vienos lie. *(*vilk*)-uo

¹ Juk lietuvių (ir apskritai baltų) diftongas *ui*, kaip toks, yra nesenas naujadaras (žr. § 32 tt.), su kuriuo morfemų resp. žodžių skaičius, pvz., XIII amžiuje greičiausia buvo (preliminariu mano stebėjimu) mažesnis, negu dabar (suprantama, tarmėse), tiksliau sakant, šitas skaičius nuo XIII a. greičiausia neturėjo tendencijos mažėti.

² Tarkim sau, kad Pivošiūnų dat. sg. fleksija (*vilk*)-u atsirado iš *(*vilk*)-ui (ir toliau – iš *-uo*+*i).

(resp. *-uo + *i*), kiekvienam aiškinimui morfologinė ir fonetinė (fonologinė) motyvacija prieštarauja ne mažiau, kaip ir lingvistinė geografija, t. y. tas, jau ne kartą minėtas, iš pirmo žvilgsnio (resp. žiūrint tradiciškai) keistas reiškiny, kad, pvz., vienoje ir toje pačioje Dusmenų – Pivošiūnų šnektose turime „dubletines“ fleksijas (*vilk*)-*uo* (= *sūn-uo*) ir (*vilk*)-*u* (*sūn-u*), kad Ramaškonyse (Varenavo raj.) senieji žmonės pažįsta ir (*vilk*)-*uo* (= *sūn-uo*), o jaunesnieji – tik (*vilk*)-*u* (= *sūn-u*), kad periferinėse (archaiškose) lietuvių šnektose – vakarų dzūkų pietryčiuose nėra fleksijos (*vilk*)-*ui* (= *sūn-ui*), o tik (*vilk*)-*u* (= *sūn-u*) resp. (*vilk*)-*uo* (= *sūn-uo*). Visos šios lingvistinės geografijos „keistenybės“ (žr. ypač § 63), man rodos, lengvai išnyksta, kildinant fleksijas lie. (*vilk*)-*u* resp. (*vilk*)-*ui* iš lie. (*sūn*)-*u* resp. (*sūn*)-*ui* (t. y. iš *u*-kamieno, žr. §§ 146, 157, 162), fleksiją lie. (*vilk*)-*uo* – iš balt. **-ō* (žr. § 66 tt.) < ide. **-ō*, fleksiją lie. (*sūn*)-*uo* – iš balt. **-au* < ide. **-o/eu* (žr. §§ 146, 160, 162). O šitoks jų kildinimas, kaip sakytą (be to, žr. dar §§ 66 tt., 162), tik ir gali būti patikimas.

§ 66. Tas dalykas, kad dat. sg. fleksija lie. (*vilk*)-*uo* yra cirkumfleksinė, o ne akūtinė, visiškai netrukdo ją vesti iš ide. **-ō* („nekontrakcinė“). Cirkumfleksas čia bus atsiradęs veikiamas visų kitų kamienų dat. sg. fleksijų, taip pat ir *u*-kamienės dat. sg. fleksijos cirkumflekšiško resp. neakūtiškumo¹ [plg. lie. (*sūn*)-*uo* < balt. **-aũ*² resp. lie. (*sūn*)-*u* < balt. **-u*, žr. §§ 154, 162]. Vadinasi, dat. sg. fleksiją lie. (*vilk*)-*uo*, kildintina iš balt. **-ō* < ide. **-ō*, galima laikyti dideliu archaizmu. Iš tos pačios, t. y. iš ide. **-ō* > balt. **-ō* yra vestina ir dat. sg. *o*-kamienė fleksija pr. (*sīr*)-*u* „širdžiai“³. Latviai čia turi fleksiją (*vilk*)-*am* (dat. sg.), kuri yra aiškus naujadaras – įvardinė fleksija⁴. Remiantis lietuvių ir prūsų duomenimis, galima drąsiai spėti, kad ir latviai turėjo dat. sg. fleksiją **(vilk)-uo* < balt. **-ō* < ide. **-ō*. Po to, kai pralatviškasis diftongas **an* išvirto į la. *uo*, dat. sg. fleksija la. **(vilk)-uo* (= lie. *vilk-uo*) sutapo su acc. sg. fleksija la. **(vilk)-uo* (= lie. *vilk-q*). Dėl šitokio dat. sg. fleksijos la. **(vilk)-uo* sutapimo su acc. sg. (tiesioginio linksnio!) fleksija la. **(vilk)-uo* ir atsirado reikalas pakeisti dat. sg. flek-

¹ Plg. tai, kas pasakyta apie lie. (*vilk*)-*o* [(gen. sg.) < ide. **-ō*] neakūtiškumą, žr. § 56.

² Kad lie. (*sūn*)-*uō* (dat. sg.) yra kildintina iš balt. **-aũ* < ide. **-o/eu* (bet ne iš ide. **-ōu*), žr. § 31.

³ Plg. J. Endzelins, Senprūsų valoda, 58; tiesa, J. Endzelynas šią pr. (*sīr*)-*u* < **-ō* kartu su lie. (*vilk*)-*uo* toliau veda iš pirmykštės (ide.) **-ōi*, tačiau jis visa tai daro remdamasis tradiciniu, mano nuomone, nepagrindžiamu (žr. aukščiau) spėjimu, kad fleksija lie. (*vilk*)-*ui* suponuojanti ide. **-ōi*. Dėl W. P. Schmido (W. P. Schmid, Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum, Wiesbaden, 1963,9) hipotezės apie pr. (*sīr*)-*u* kilmę žr., man rodos, visiškai teisingą kritiką: J. Kazlauskas, – Baltistica I(1), 88.

⁴ J. Endzelins, Latviešu valodas gramatika, 397.

siją la. *(*vilk*)-uo įvardine -am¹; apie dat. sg. *u*-kamieno fleksijas la. *(*virš*)-uo (=lie. *sūn*-uo) resp. la. *(*virš*)-u (=lie. *sūn*-u)² ir, apskritai, apie baltų *u*-kamieno dat. sg. formą žr. § 154 tt. Nėra jokio pamato negalvoti, kad *o*-kamenė dat. sg. fleksija balt. *-ō (lie. *vilk*-uo ir kt.) suponuoja ir slavus turėjus tokią *o*-kamieno dat. sg. fleksiją – sl. *-ō, vėliau dėsningai išvirtusią į sl. *-ā³. Šita *o*-kamenė dat. sg. fleksija sl. *-ā sutapo su *o*-kamiene gen. sg. fleksija sl. *-ā (=s. sl. *vľbk*-a). Tačiau visuose kituose slaviškuose kamienuose, prieš nukrintant žodžio galo priebalsiams, gen. sg. ir dat. sg. formos niekur fonetiškai dar nebuvo sutapusios. Ši aplinkybė kartu su tuo, kad vėlyvojoje slavų „prokalbėje“ sutapo tiesioginių linksnių *o*- ir *u*-kamenės fleksijos⁴ ir, be to, sutapo *u*-kamieno „naudai“ [plg. s. sl. (*vľbk*)-ō < sl. *-us (< sl. *-os, nom. sg., žr. § 22) resp. sl. *-un (< sl. *-on, acc. sg., žr. § 22) ir s. sl. (*syn*)-ō < sl. *-us (< sl. *-us, nom. sg.) resp. sl. *-un (< sl. *-un, acc. sg.)]. Šitokios, matyt, ir buvo svarbiausios priežastys, dėl kurių *o*-kamenė dat. sg. fleksija sl. *-ā (< sl. *-ō = balt. *-ō) buvo pakeista *u*-kamenės dat. sg. fleksijos⁴ sl. *-ou [= balt. *-au > lie. (*sūn*)-uo (dat. sg.)], žr. §§ 154 tt., 160, 162] > *-u [> s. sl. (*syn*)-u (dat. sg.)], apie visa tai žr. § 160. Plg. dar tą dalyką, kad ir lietuvių kalboje, tiesa, dėl kitų priežasčių, dat. sg. fleksija (*vilk*)-u resp. (*vilk*)-ui yra atėjusi iš *u*-kamieno (žr. §§ 160, 162)⁵. Šitai aiškinant dat. sg. fleksijos s. sl. (*vľbk*)-u kilmę (t. y. laikant ją atėjusia iš *u*-kamieno) ir, svarbiausia, šitai *u*-kamienei dat. sg. fleksijai s. sl. (*syn*)-u [< sl. *-ou = balt. *-au > lie. (*sūn*)-uo (dat. sg.)], žr. § 154 tt.] susiradus savo giminaitę, pirmiausia, baltų kalbose⁶, manau, nėra didelio reikalo čia nagrinėti tas, aiškiai nepagrindžiamas slavistikos hipotezes, kurios fleksijai s. sl. (*vľbk*)-u (dat. sg.) suponuoja *o*-kamenę kilmę⁷. Pagaliau ir tos

¹ Plg. ir J. Endzelīns, l. c. (išnašoje).

² Ar latviai turėjo lie. (*vilk*)-u (dat. sg.) tipo fleksiją (t. y. su -u iš *u*-kamieno), sunkiau ką nors pasakyti, žr. § 162.

³ Kad slavai galėjo turėti *o*-kamieno dat. sg. formoje fleksiją sl. *-ō (> sl. *-ā), rodo ne vien baltų kalbos (žr. § 67 tt.), betgi nesunku suprasti, kad čia svarbiausias argumentas yra, būtent, baltų kalbos (artimiausios slavų kalbų giminaitės), kurios visos, neišskiriant ir prūsų kalbos (o pastaroji kartais net labiau artėja prie slavų kalbų), turi tik (balt.) *-ō < ide. *-ō.

⁴ Plg. урач J. Endzelyna: „Ясно для меня также и то, что прослав. -u в dat. s. основ на -o перенято из парадигмы основ на -u, причем ход развития я представляю себе следующим образом близко сходясь с Лескином (Die Declination im Slavisch-litauischen 58) и отчасти с Богородицким (Очерки по языковедению³ 406 сл.), ср. также Vondrák, Vergl. slav. Gr. II, 4“ – И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, 160.

⁵ Lie. (*vilk*)-u iš (*sūn*)-u < ide. *-u, o s. sl. (*vľbk*)-u iš (*syn*)-u < ide. *-o/eu.

⁶ *U*-kamenė dat. sg. fleksija ide. *-o/eu slypi ne vien baltų ir slavų kalbose, žr. § 165.

⁷ Labiausiai paplitusi hipotezė kildinti s. sl. (*vľbk*)-u (dat. sg.) iš ide. *-ōi: H. Pedersen, Die Nasalpräsentia und der slavische Akzent, – K Z, XXXVIII (1905), 323 t.; A. Meillet, Le slave commun, Paris, 1924, 353–354; A. Vaillant, Grammaire comparée de langues

ligšiolinės (man žinomos) hipotezės, kurios pripažįsta fleksijai dat. sg. (*vľk*)-*-u u*-kamienę kilmę, taip pat turi trūkumą¹, ir svarbiausia dėl to, kad jos taip ir neišsprendžia klausimo, kokia gi iš tikrųjų buvo pirmykštė slavų, t. y. baltų-slavų *o*-kamieno dat. sg. fleksija².

§ 67. Kad dat. sg. fleksija lie. (*vľk*)-*uo*=la. *(*vľk*)-*uo*=pr. (*sir*)-*u* kildintina ne iš balt. *-*ōi* < ide. -*ōi*, bet iš balt. *-*ō* < ide. *-*ō* ir kad ji laikytina ne koku nors naujadaru, bet praindoeuropietišku archaizmu, – šitas dalykas verčia peržiūrėti tradicinius ne tik slavų, bet ir kitų indoeuropiečių kalbų *o*-kamieno dat. sg. fleksijų istorijos aiškinimus. Prieš pereinant prie tų mano pastabų, reikėtų čia, nors ir užbėgant į priekį (žr. atitinkamus paragrafus toliau), aptarti dar štai ką. Jau esu kalbėjęs, kad baltų (resp. baltų-slavų, žr. § 66) kalbų *o*-kamienės dat. sg. fleksijos suponuojamoji ide. *-*ō* yra ne kas kita, kaip pailgintas grynasis *o*-(*o/e*)-kamienas – šio kamieno fleksija ide. *-*o*+*W*> ide. *-*ō*, turėjusi (resp. galėjusi turėti) ir savo „drauge“ – to paties (*o/e*)-kamieno fleksiją ide. *-*e*+*W*> ide. *-*ē*, žr. §§ 55 – 56, 44, 45). Pastaruosiuose paragrafuose (t. y. §§55–56, 44, 45) buvo keliamas mintis (ji ne kartą bus ir toliau konkretizuojama), kad praindoeuropietiškoji *o*-(*o/e*)-kamieno forma su fleksija ide. *-*ō/ē* buvo pusparadigminė (neparadigminė) *o*-kamieno forma – viena praindoeuropietiškojo *o*-kamienio „casus indefiniti“ forma,ėjusi praindoeuropiečių „datyvo“, „ablatyvo“ (§ 55 t.), „instrumentalio“ (§ 86 tt.), „lokatyvo“ (§ 70 tt.) ir kai kurių kitų neparadigminių „linksnų“ sintaksines funkcijas (žr. toliau). Jau iš *o*-kamieno „datyvinės-lokatyvinės“ (fleksijos) ide. *-*ō/ē* (§ 70 tt.)³ sugretinimo

slaves, II, 31; V. Pisani, Glottologia indoeuropea, Torino, 1949, 110. Bet dėl šios hipotezės, kuri paremta pirmiausia fleksijos lie. (*vľk*)-*ui* kildinimu (mano nuomone, nepagrįstu, žr. aukščiau) iš ide. *-*ōi*, pasakytina: „Тлумачзенне ко́нцо́ўкі сло́віянскае́й -*u/-u* з -(*i*)*ōi* zostało odrzucone, moim zdaniem słusznie“ – F. W. Mareš, Słowiański celownik liczby pojedynczej, – Studia linguistica in honorem Thaddei Lehr-Splawiński, 1963, 121; plg. dar P. Arumaa, Urslavische Grammatik, I, Heidelberg, 1964, 113. Mano kolega V. Torogovas laiške (1960 m. sausio 31 d.) man rašė: „Я убежден, что окончание -*u* в дат. ед. ч. *o*-основ в слав. *vľk-u* не имеет ничего общего с *-*ōi* (как думал Мейе, а за ним многие другие) и готов думать, что оно, действительно, из *u*-основ“.

¹ Žr. § 160

² Ne veltui O. Hujeris slavų *o*-kamieno dat. sg. fleksijos rekonstrukciją vadina mįsle – O. Гуйер, Введение в историю чешского языка, Москва, 1953; 79; plg. „Celowniki liczby pojedynczej *vľku*, *městu* i *koňu*, *mořu* [...] niewątpliwie należą do najtrudniejszych do wyjaśnienia form deklinacji słowiańskiej“ – F. W. Mareš, l. c.

³ Šią praindoeuropietiškojo *o*-kamienio casus indefiniti formą galima būtų pavadinti ir vien „datyvine“, ir vien „lokatyvine“, ir „datyvine-lokatyvine“, ir „datyvine-lokatyvine-instrumentaline“ ir pan. Visa tai ne tiek svarbu: būtent, iš tos pačios (atitinkamos) casus indefiniti formos vėliau (atskirose indoeuropiečių tarmėse resp. izotarmėse) formavosi paradigminės datyvo sg., lokatyvo sg. (§ 70 tt.), instrumentalio sg. (§ 86 tt.) ir pan. formos (§§ 44, 45, 55 t.). Čia (ir toliau), vadindamas atitinkamą praindoeuropietiškojo casus inde-

su *o*-kamieno „datyvine-lokatyvine“ ide. **-o/ei* (§§ 69 tt., 90)¹ galima spėti (žr. dar § 80), kad praindoeuropietiškuoju *o*-kamieniu „casus indefinitus“ ėjo (resp. galėjo eiti) ne tik pailgintas grynasis *o*-kamienas (=fleksija ide. **-ō/ē*), bet ir, pvz. grynasis *o*-kamienas + fleksinis formantas ide. **-i*, t. y. fleksija ide. **-o/ei*. Ši „datyvinė-lokatyvinė“ ide. **-ō/ē* atsirado, matyt, vėliau, negu „lokatyvinė“ ide. **-o/ei*; pastaroji turėjo atsirasti (t. y. prisiklijuoti fleksinį formantą ide. **-i*) tuo metu, kai grynasis *o*-kamienas = „datyvinė-lokatyvinė“ fleksija ide. **-o/e*² dar nebuvo pailginta, t. y. kai dar nebuvo „datyvinės-lokatyvinės“ ide. **-ō/ē*. Vadinasi, „datyvinė-lokatyvinė (ir kt.)“ fleksija ide. **-ō/ē* yra jaunesnė ne tik už ide. **-o/ei*, bet ir už (*ō*-kamienės) fleksijas, pvz., ide. **-obh(i)* [dar nepailgintas grynasis *o*-kamienas + fleksinis formantas ide. **-bh(i)*, žr. § 120 t.], **-os* (nepailgintas grynasis *o*-kamienas + fleksinis formantas ide. **-s*, žr. §§ 46, 49 tt.) ir kt., juo labiau už **-o* (nepailgintas grynasis *o*-kamienas + nulinis fleksinis formantas, žr. § 47) ir pan. Antra vertus, „datyvinė-lokatyvinė“ ide. **-ō/ē*, nors dėl savo pailgėjimo ir būdama jaunesnė už „datyvinė-lokatyvinė“ ide. **-o/ei*, už pastarąją visgi yra daug archaiškesnė, ir, būtent, šiuo atžvilgiu: a) ši ide. **-ō/ē* yra grynasis *o*-kamienas, neturintis jokio („tikrojo“, kaip kad fleksija ide. **-o/ei* ir pan.) fleksinio formanto, juk balsių kaita (tiek kiekybinė, tiek kokybinė) nepaneigia sąvokos „grynasis kamienas“, t. y. nepaneigia to, kad čia turime grynąjį *o*-(*o/e*)kamieną, b) šiuo atžvilgiu fleksija ide. **-ō/ē* yra tiek pat archaiška, kiek ir vokatyvinė gr. (λύκ)-ε (ir kt.), reprezentuojanti *o*-(*o/e*)kamienę ide. **-o/e* (žr. § 45). Vadinasi, tiek pastaroji ide. **-o/e*, tiek ir ide. **-ō/ē* – abiem atvejais grynasis *o*-kamienas – praindoeuropietiškąją *o*-kamienę casus indefiniti formą (praindoeuropietiškąjį *o*-kamienį „datyvą-lokatyvą etc.“) suponuoja tuo pačiu modeliu, kaip ir grynasis *K*-kamienas³, pvz., kaip s. ind. *āhan* (adv., žr. § 137 t.) „dieną (dienoje)“ (grynasis *n*-kamienas⁴)⁵; pana-

finiti formą „datyvine-lokatyvine“, noriu pabrėžti daugiau tą dalyką, kad iš atitinkamos praindoeuropietiškojo casus indefiniti formos, pvz., iš jo *o*-kamienės ėmos su ide. **-ō/ē* išriedėjo (arba galėjo išriedėti) ne tik „tikroji“ (paradigminė) datyvo sg. forma, bet ir, pvz., „tikroji“ lokatyvo sg. (žr. § 71) forma.

¹ Plg. tai, kas pasakyta ankstyvesnėje išnašoje.

² Šitokia *o*-kamienė „datyvinė-lokatyvinė“ (žr. antrąją išnašą aukščiau) fleksijos ide. **-o/e* forma yra „teisingiausia“ (= seniausia) *o*-(*o/e*-)kamienio casus indefiniti forma.

³ Čia ir toliau šitaip žymėsiu priebalsinius (*K*-) kamienus, savo [kamiengalyje turinčius tiek priebalsį, tiek ir (priebalsinį) sonantą, prie *K*-kamienų neskirdamas vadinamųjų *i*- ir *u*-kamienų (kurie vienu atžvilgiu artimi priebalsiniams, kitu – balsiniams kamienams).

⁴ Tiksliau sakant, čia yra *r/n*-kamienas (heteroklitinis).

⁵ Čia man ne tiek svarbu pati priesaga (t. y. jos kilmė, apie kurią žr. É. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indo-européen*, Paris, 1935, 87 tt.), kiek tas dalykas, kad formoje s. ind. *āhan* turime grynąjį (*n*-) kamieną.

šiai gr. (οἶκ)-οι resp. -ει (adv., žr. §§ 69 tt., 80) < grynasis (o/e-)kamienas + **-i* struktūriniu modeliu nesiskiria nuo (turi tą patį **-i*, žr. §§ 70 tt., 80) s. ind. (*áhan*)-i (loc. sg., žr. § 137) „dienoje (diena)“ < grynasis (*n*-)kamienas + **-i*, gr. πατρ-ί (dat. sg., žr. § 136) „tėvui“ < grynasis (*r*-)kamienas + **-i*, lot. (*ROM*)-AI (adv., žr. § 175) „Romoje“ < grynasis (*ā*-)kamienas + **-i* ir t. t. Šiais atvejais turime kitą (lyginant su „grynuoju kamienu“) praindoeuropietišką casus indefiniti formas modelį – praindoeuropietiškąją „datyvinę-lokatyvinę etc.“ fleksiją, sudarytą iš grynojo kamieno + fleksinio formanto ide. **-i*¹ (tam tikrais atvejais šis ide. **-i* pasirodo ir apofoniškai, t. y. kaip ide. **-ei* arba, atsargiau sakant, kaip ide. **-o/ei*, žr. § 136). Dėl pačios casus indefiniti grynojo *o*-kamieno praindoeuropietiškosios formos – „datyvinės-lokatyvinės etc.“ ide. **-o/e* → **-ō/ē* – reikėtų pasakyti:

a) jeigu to paties modelio (praindoeuropietiškoji) *K*-kamienė „datyvinė-lokatyvinė etc.“ fleksija ide. **-K* (grynasis *K*-kamienas) „pati iš savęs“ negalėjo pailgėti², tai šitaip atsitikti su *o*-kamiene „datyvine-lokatyvine etc.“ ide. **-o/e* kaip tik galėjo (juk balsiai ide. *o resp. *e galėjo pailgėti, šitai yra jų „monopolija“!)³;

b) tas pailgėjimas turėjo įvykti ne anksčiau (t. y. ne priešfleksiniais indoeuropiečių „prokalbės“ laikais, kai *o*-kamienė „fleksija“ ide. **-o/e*, jeigu iš viso ji tada buvo, negalėjo turėti prisilipdžiusi nei **-s*, nei **-m*, **-i*, nei kitokių fleksinių formantų, žr. § 43), o vėliau už pradžių tos indoeuropiečių epochos, kurioje susikūrė bei egzistavo tokia paprasta *o*-kamienės formų kaitybės sistema: paradigminės formos arba fleksijos ide. **-os* resp. **-om* [ergatyvinės generis activi fleksijos (§§ 42, 44) > nominatyvinės generis activi (> masculini) nom. „sg.“ (ir gen. „sg.“, žr. §§ 53, 44) resp. acc.

¹ Kokia yra šio fleksinio (tokiu paprastai ir laikomo) formanto ide. **-i* [jo (apofonišku) variantu laikytinas ir ide. **-ei* (= **-o/ei*), žr. § 136] kilmė, man rodos, reiškia beveik tą patį klausimą, iš kur kilo, pvz., fleksinis formantas ide. **-s* (su jo apofonišku variantu – ide. **-o/es*, žr. § 96, 135) arba ide. **-m*. Tokiais klausimais yra daugybė tyrinėjimų, tačiau iš jų, kaip žinoma, nedaug naudos. Gal būt, pozityvesnė yra Ė. Benveniste'o pateiktoji fleksinio formanto **-i* etimologija (Ė. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indoeuropéen*, 97 tt.). Betgi ir šiai hipotezei trūksta bent jau to, kad ji čia vargu ar pagrįstai atsiriboją nuo *K*-kamienės dat. sg. formos ir kai kurių kitų formų darybos (žr. § 136 ir kitur passim), vargu ar pagrįstai nepadidina šio **-i* vaidmens indoeuropiečių formų (atitinkamų) daryboje. Manysčiau, kad kol kas svarbiau tyrinėti tų formantų istoriją ne etimologiškai, t. y. ne tuo atžvilgiu, kokia yra jų galutinė kilmė, o morfologiškai – tuo atžvilgiu, kur ir kaip tie formantai atsekami, koks jų morfologinis vaidmuo (bei morfologinė reikšmė) indoeuropiečių formų daryboje.

² Juk *K* (= priebalsis resp. priebalsinis sonantas, žr. 3 išn. 119 p.), pvz., priebalsis *t* [sakysim, gr. (φέρων)-τ-(εζ) ir pan.] jokiu būdu negali pailgėti!

³ Jau nekalbant apie tai, kad ir pati *K*- ir *o*-kamiengalių struktūra atitinkamai skiriasi.

„sg.“ fleksijos], ide. **-o(m)* [neergatyvinė generis passivi fleksija (§§ 42, 44) > nominatyvinė generis passivi (> neutrius) nom.-acc. „sg.“ fleksija (§ 47)]¹ ir neparadigminės – toji pati ide. *-o/e* („pagrindinė“ *o*-kamieno casus indefiniti forma), ide. **-o/ei* (antroji „pagrindinė“ *o*-kamieno casus indefiniti forma) bei kai kurios kitos – „nepagrindinės“ *o*-kamieno casus indefiniti formos, kurios atitinkamą formantą (resp. formantus) buvo prisilipdžiusios dar prie „visiškai“ gryo *o*-kamieno – prie ide. **-o/e*, t. y. dar ne prie ide. **-ō/ē*, juo labiau, dar ne prie ide. **-o/ei* ir pan.²;

c) tas pailgėjimas turėjo įvykti visgi maždaug minėtosios epochos laikais, gal jos pabaigoje, tačiau vargu ar jai praėjus, t. y. vargu ar įsigalėjus kitai epochai (resp. epochoms), kai jau buvo susikūrę paradigminiai *o*-kamienių vardažodžių bei įvardžių daugiskaitos, pirmiausia jos tiesioginiai, o vėliau ir netiesioginiai visų skaičių bei tiesioginiai ir netiesioginiai dviskaitos linksniai. Pastarąją chronologinę išvadą darau (suprantama, labai atsargiai), remdamasis tolimesnių paragrafų teiginiais (žr., pvz., § 80), iš dalies, *o*-kamienne nom. pl. linksnio („labiausiai“ tiesioginio linksnio) fleksija **-ōs* (> s. ind. *ṽk-ās* ir pan.), kuri, mano nuomone, kildintina ne iš ide. **-o + es*³, o iš ide. **-ō + (e)s* (§ 95). Pastarojoj išžiūriu tą pačią *o*-(*o/e*-)kamienę ide. **-ō/ē*, apie kurią jau buvo kalbėta: prieš atsirandant *o*-kamieniui skaičiaus kategorijai, t. y. dar esant tik „vienaskaitai“, „populiariausiomis“ (nors ir ne vienintelėmis) *o*-kamienio casus indefiniti formomis ėjo fleksijos ide. **-ō/ē* [grynasis *o/e*-kamienas (pailgintas)] forma arba fleksijos ide. **-o/ei* (grynasis *o/e*-kamienas + **-i*) forma, kurios abi buvo to paties darybinio modelio, kaip ir visuose kituose kamieniuose, – gryojo kamieno forma arba gryojo kamieno + **-i* [tiksliau – **(o/e)i*] forma.

Man rodos, galima spėti, kad a) gryojo kamieno ir gryojo kamieno + **-i* formų reikšmė indoeuropiečių paradigminių formų kūrimuisi buvo didesnė, negu ta, kuri čia tradiciškai suponuojama (apsiribojant paprastai lokatyvu sg.), b) šios dvi (ypač jos) casus indefiniti formos turėjo atitinkamos reikšmės visai – ne tik vienaskaitinei, bet ir daugiskaitinei (bei dviskaitinei) – paradigmai jos kūrimosi (iš „vienaskaitinės“) metu. Viso to, pagaliau, niekas ir neneigia priebalsiniam kamieniui. Visiems yra aišku, kad, pvz., nom. pl. formoje gr. φέρων-τες, „atmetus“ fleksinį formantą ide. **-es* [tiksliau: ide. **(o/e)s*, žr. §§ 96, 135], slypi grynasis (*t*-)kamie-

¹ Vokatyvinė forma, kaip tokia, niekada nebuvo paradigminė, žr. § 45 ir 3 išn. 78 p.

² Jeigu ši ide. **-o/e* būtų pailgėjusi anksčiau už minėtos epochos pradžią, tai vietoj čia minėtų ide. **-o+s* > **-os*, **-o+m* > **-om*, **-o/e+i* > **-o/ei* ir pan. turėtų būti fleksijas ide. **-ō+s* > *-ōs* (pvz., nom. sg.), ide. **-o+m* > *-ōm* (acc. sg.), ide. **-ō/ē+i* > *-ō/ēi* (apie pastarosios nerealumą indoeuropiečių prokalbėje jau ne kartą buvo kalbėta anksčiau) ir pan.

³ Šitaip yra įprasta daryti.

nas. Tačiau šito nenorima pripažinti *o*-(*o/e*-)kamienui, nors nom. pl. formoje s. ind. *vr̥k-ā-s*, „atmetus“ fleksinį formantą ide. *-(*o/e*)s, slypi, mano nuomone, taip pat grynasis (*o/e*-)kamenas – ide. *ō, t. y. ide. **ō/ē* (žr. aukščiau). Kitaip sakant, nenorima *o*-kamienui pripažinti jo paties teisių, t. y. to, kad jis yra ne grynasis priebalsinis kamienas, o būtent grynasis *o*-kamenas, kuris, lyginamas su priebalsiniu, yra specifinis jau vien dėl to, kad turi ne priebalsį (priebalsis, kaip toks, negali pailgėti), o balsį ide. *ō resp. *ē, paprasčiausiai galintį pailgėti (žr. aukščiau). Iš viso to išplaukia dar, rodos, ir tokia išvada: paradigminės bei neparadigminės *o*-kamieno atskirų indoeuropiečių kalbų formos, turinčios prilipdytą formantą (formantus) prie ide. **ō/ē*, **o/ei*, *om, *os, **o/ebh(i)* ir kt., yra vėlyvesnės, negu tos, kuriose slypi vien ide. **ō/ē*, **o/ei*, *om, **o/ebh(i)* ir pan. Vadinasi, s. ind. (*vr̥k*)-*ās* (nom. pl.) < *ōs (§ 95), gr. (λύκ)-*οις* (dat. pl.) < *ois (§§ 125, 128 tt.), s. sl. *t-omь* (loc. sg.) < *omi (§ 89), s. ind. (*vr̥k*)-*eṣu* (loc. pl.) *-ois-* (125), s. sl. (*t*)-*ěmb* (dat. pl.) < **oim-* (§ 99) ir pan., t. y. visos šios *o*-kamenės fleksijos, kaip tokios, atsirado vėliau (kai kurios iš jų ir labai vėlai), negu tos tiek paradigminių, tiek neparadigminių linksnių fleksijos, kuriose atsekama vien tik ide. **ō/ē*, **o/ei*, *om (> *on) ir pan. Pagaliau dar pridurtina. Jeigu pats *o*-kamenas (kaip tokia priesaga) atsirado gal ir vėliau, negu priebalsiniai kamienai, tai *o*-kamieno paradigmos formavimosi epocha vargu ar yra bent jau daug jaunesnė už priebalsinių kamienų paradigmos formavimosi epochą¹, kurią ir pačią per daug „praindoeuropeizuoti“, t. y. nukelti į tolimus indoeuropiečių „prokalbės“ laikus [indoeuropiečių „prokalbės“ modernizavimas (nusižiūrint į sanskritą, graikų ir kt. kalbas), apskritai, yra būdingas tradicinei indoeuropeistikai], manyčiau, nėra labai tvirto pamato. Per daug jauninti *o*-kamieno paradigmą resp. per daug seninti priebalsinio kamieno paradigmą, man rodos, yra rizikinga. Indoeuropiečių ergatyvinės konstrukcijos laikais, kurie yra visgi gana seni, *o*-kamenas jau turėjo „vienaskaitinius“ „tris“ paradigminius linksnius (žr. aukščiau ir § 44), t. y., matyt, tiek pat, kiek ir tuometinė priebalsinių kamienų paradigma. O tokį „mažą“ *o*-kamieno bei priebalsinių kamienų paradigminių linksnių skaičių dar labiau „sumažinti“ aniems laikams, man rodos, reiškia visiškai „likviduoti“ tas paradigmas – nusikelti į priešfleksinę epochą, kurioje ir šių „vienaskaitos“ paradigminių formų, kaip tokių, dar nebuvo, o egzistavo tik gryniesi kamienai (žr. § 43).

¹ Tiesa, *o*-kamenas vėliau tapo labai darus. Kai kuriose indoeuropiečių tarmėse šis kamienas (pagal jo modelį ir kai kurie kiti kamienai) susikūrė net paradigminę abl. sg. formą. Tačiau tokia *o*-kamieno raidos tendencija (produktyvėjimas) nebūtinai turi rodyti, kad ir pati šio kamieno paradigma, pradedant nuo „vienaskaitos“ epochos, ėmė kurtis vėliau (ar bent jau daug vėliau), negu priebalsinių kamienų paradigma.

§ 68. Tęsdamas § 67 pradžios mintį, manau, kad *o(o/e)*-kamenė ide. **-ō/ē* slypi ir germanų kalbų to paties kamieno dat. sg. formoje, kuriai šiaurės bei vakarų germanai turi fleksiją *-e*, o gotai – (*wulf*)-*a* (= *hwamm-a*) resp. (*hwamm*)-*e(h)*. Iš ide. **-ō* galėtų būti gotų fleksija (*wulf*)-*a* = (*hwamm*)-*a*, nors ją dėl got. (*hwamm*)-*e(h)* ar tik ne geriau vesti iš ide. **-ē*; šitaip su got. (*wulf*)-*a* dažniausiai ir daroma, t. y. ji dažniausiai ir kildinama iš ide. **-ē* arba **-ō¹*, pastarąsias laikant praindoeuropietiškomis instr. sg. formomis². Šiaurės bei vakarų germanų fleksija *-e* paprastai kildinama iš germ. **-ai*, kurią vieni mokslininkai veda iš ide. **-ōi* (betgi ši ide. **-ōi*, mano nuomone, neegzistavo, žr. aukščiau)³, kiti, kurių skaičius vis daugėja, – iš dat.-loc. sg. ide. **-oi⁴*, pasakyčiau, – iš „datyvinės-lokatyvinės“ ide. **-oi* (= ide. **-o/ei*, žr. § 67). Šitoks kildinimas – šiaur. bei vak. germ. *-e* < germ. **-ai* < ide. **-oi* („datyvinė-lokatyvinė“) – šiaip jau yra gal ir galimas (žr. toliau.). Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad a) čia nagrinėjamoji šiaurės bei vakarų germanų *-e* gali būti kilusi ne tik iš germ. **-ai* (< ide. **-oi*), bet ir iš

¹ Šitaip su got. (*wulf*)-*a* elgtis, aišku, būtų nelengva, jeigu laikytumės tradicinio postulato, kad indoeuropiečių „prokalbėje“ *o(o/e)*-kamenė fleksijos ide. **-ō/ē* [grynasis *o/e*-kamenas (pailgintas)] forma ėjo tik instr. sg. (aš pasakyčiau, – „instrumentalio“) funkcijas, – postulato (iš tikrųjų, tik dėl jo ne vienas mokslininkas ir linkęs atsisakyti šios got.-*a* kildinimo iš ide. **-ō/ē*), kuris, šiaip ar taip, yra sąlygojamas tradicinės hipotezės, perdėtai didinančios paradigminių linksnių skaičių indoeuropiečių „prokalbei“ (§§ 44). Betgi šiame savo darbe aš kaip tik ir keliu mintį, kad šitokia praindoeuropiečių *o(o/e)*-kamenė forma, kaip viena iš *o*-kamenio casus indefiniti formų, galėjo eiti ne tik „instrumentalio“, bet ir kai kurių kitų „linksnių“ funkcijas (žr. §§ 67, 70 tt., 86 tt.).

² Plg. W. Streitberg, *Urgermanische Grammatik*, Heidelberg, 1943, 228; E. Kieckers, *Handbuch der vergleichenden gotischen Grammatik*, München, 1960, 107; M. M. Гухман, *Готский язык*, Москва, 1958, 77 (tiesa, M. Guchman labiau linkusi vesti got. *-a* iš ide. **-oi*, žr. toliau.). Atitinkamas kitas hipotezės apie got. (*wulf*)-*a* (dat. sg.) kilmę gana pagrįstai kritikuoja Сравнительная грамматика германских языков, III, 158 tt.

³ Pvz., W. Streitberg, l. c.; K. Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Berlin-Leipzig, 1922, 383. Tokios nuomonės (germ. **-ai* < ide. **-ōi*) mokslininkų skaičius vis mažėja, žr. tolimesnę išnašą.

⁴ Plg. A. Heusler, *Altisländisches Elementarbuch* (4-te Aufl.), Heidelberg, 1950, 62; B. Hesselman, *Västnordiska studier* (Skrifter utg. af Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, Bd. 15, 2), Uppsala, 1913, 56 t.; M. Jellinek, *Geschichte der gotischen Sprache*, Berlin-Leipzig, 1928, 102; Э. Прокош, *Сравнительная грамматика германских языков*, Москва, 1954, 251; M. Гухман, *Готский язык*, Москва, 1958, 77; Сравнительная грамматика германских языков, III, 159–160. Šių darbų autoriai spėja, kad ir got. (*wulf*)-*a* esanti iš germ. **-ai*. Betgi toks spėjimas (kurį atmetė jau W. Streitberg, l. c.) yra grindžiamas ad hoc, t. y. gotų mediopasyvo formomis *bairada*, *bairaza* ir *bairanda*, kurių kilmė, kaip visiems žinoma, nėra išaiškinta, žr. literatūrą Сравнительная грамматика германских языков, II, 334 [tiesa, čia bandoma atsargiai постулюoti tam tikrą taisyklę, tačiau ir ji yra sugalvota taip pat, rodos, ad hoc – tam, kad got. (*bairad*)-*a* būtų galima „grecizuoti“ (dėl termino „grecizuoti“ žr. § 41)].

germ. *-ē (<ide. *-ē)¹ ir kad b) grynasis (pailgintas) o/e-kamienas (o ne grynasis o/e-kamienas + *-i) tapo o-kamiene paradigmine dat. sg. forma gotuose [got. (*wulf*)-a vesti iš ide. *-ō/ē, man rodos, nėra jokių kliūčių, žr. aukščiau²] ir artimiausiuose germanų giminaičiuose – baltuose su slavais, – dėl viso to galima spėti, kad ir šiaurės bei vakarų germanų o-kamienėje dat. sg. fleksijoje -e slypi, tur būt, „grynojo o/e-kamieno“ modelio fleksija, t. y. fleksija ide. *-ē (=ide. *-ō/ē). Jeigu ir got (*wulf*)-a = (*bamm*)-a kildinsime ne iš ide. *-ō, bet iš ide. *-ē (o šitaip spėti yra pamato, žr. aukščiau), tai, vadinasi, turėsime visiems germanams fleksiją ide. *-ē³, kuri, iš tikrųjų, yra ta pati (ide. *-ō/ē), kaip ir baltų su slavais (ide. *-ō, žr. aukščiau). Pagaliau čia primintina, kad o/e-kamienės fleksijos ide. *-ō/ē „variantas“ ide. *-ē „būdingas“ germanams ir kitais atvejais (žr. pvz., § 113 tt.). Tos pačios ide. *-ō/ē esama ir keltų kalbose, pvz., galų (*Alisan*)-u (dat. sg.) < *-ō⁴. Italikų kalbose o-kamienė dat. sg. forma yra gana skirtinga: lot. (*hort*)-ō, (*NVMASI*)-OI, osk. (*húrt*)-úi „hortus, locus“, umbr. (*kumnakl*)-e „conventus“, falisk. (*Zekst*)-oi. Jeigu jas visas kildintume, kaip įprasta daryti, iš vienos ir tos pačios pirmykštės *-ōi⁵, tai pastarąją dėl *-i [=fleksinio formanto *- (o/e)i] turėtume laikyti ne praindoeuropiečių ir ne praitalikų, o žymiai vėlyvesne, formantą *-i prie ide. *-ō prisilipdžiusia, matyt, atskirose italikų tarmėse paraleliai. Šitaip turėtume galvoti jau vien dėl dat. sg. fleksijos lie. (*vil̃k*)-uo [suponuojančios ne ide. *-ōi, bet ide. *-ō (!), žr. § 60 tt.], kurios praindoeuropietiškas archaiškumas (ide. *-ō!), žiūrint vidinės rekonstrukcijos akimis, fonetiškai išlaikytas yra kur kas aiškiau – „skaidriau“⁶, negu italikų ir, apskritai, visų kitų indoeuropiečių kalbose. Viso to, kalbant apie minėtas italikų fleksijas, man kol kas ir užtenka⁷. Tuo tarpu toliau nesigilindamas į šios italikų formas

¹ Plg., pvz.: „и. -е. ē (žodžio gale. – V.M.) > a – в готском, > e – во всех остальных германских языках“ – Э. Прокош, оп. cit., 138.

² Žr. 4 išn. pabaigą 123 p.

³ В. Мажюлис, К истории датива в германских языках, – Konferencijos germanų, romanų ir klasikinės filologijos klausimais pranešimų tezės, Vilnius, 1967, 34–35.

⁴ H. Pedersen, Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen, II, Göttingen, 1911–1913.

⁵ Pz., F. Sommer, Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre, Heidelberg, 1914, 341 t.; C. D. Buck, A Grammar of Oscan and Umbrian, Boston, 1904, 117; И. М. Тронский, Историческая грамматика латинского языка, Москва, 1960, 147; F. Sbordone, Grammatica storica della lingua Latina (sec. ed.), Napoli, 1960, 75.

⁶ Šitą dalyką ypač norėtusi pabrėžti: juk lietuvių (baltų) kalba pasižymi ne tik dideliais archaizmais, bet ir dideliu jų išlaikymo „skaidrumu“.

⁷ T. y. šiuo atveju pasitenkinu tik tuo, kad, kaip sakytą, ir italikai nesuponuoja ide. *-ōi.

istoriją (kuri čia nėra taip jau ir būtina, – šitam dalykui, be to, reikėtų atskiros studijos), visgi neiškenčiu trumpai nepasakęs štai ko:

a) kildinant lot. (*hort*)-o ir (*NVMASI*)-OI iš lot. (bet ne iš ide., žr. aukščiau) *-ōi, nėra aišku, ar ši lot. -OI yra ilgasis, ar sutrumpėjęs diftongas¹; sutrumpėjęsio *-oi (iš *-ōi) įprasta ieškoti bent jau oskų ir umbrų atitinkamos fleksijos²;

b) nedrįsčiau visiškai paneigti ir tokią galimybę, kad fleksijose osk, (*húrt*)-ú-i, umbr. (*kumnakl*)-e (gal ir lot. *NVMASI*-OI?) niekada tas (lot.) *-ōi netrumpėjo, t. y. kad šios fleksijos kilo ne iš (lot.) *-ōi, bet iš *-oi, reprezentuojančios ide. *-o/ei (žr. § 67, 79), be to, fleksija umbr. (*kumnakl*)-e pati iš savęs galėtų suponuoti dar *-ei (=ide. *-o/ei) ir net *-ē (=ide. *-ō/ē), – visos šios fleksijos čia būtų vienodai „dėsningos“ (plg. § 67, 79 t.);

c) noriu suabejoti, ar ši italikų morfologinė problema iš tikrųjų gali būti išsprendžiama, visas tas italikų fleksijas vedant iš vienos *-ōi (ne ide., žr. aukščiau), kildintinos („atmetus“ *-i) irgi iš vienos (praj)italik. *-ō < ide. *-ō, t. y. suponuojant tik „vieną“ italik. *-ō < ide. *-ō visai italikų kalbų šeimai³, kurios tarminė diferenciacija yra aiškiai didesnė, negu kiekvienos, pvz., baltų, slavų ar germanų kalbų šeimos⁴.

Turint visa tai galvoje, lengva suprasti, kodėl vedu ir dat. sg. fleksiją gr. (λύκ)-ω⁵ taip pat iš ide. *-ō (=ide. *-ō/ē) su vėlai pridėtu fleksiniu jotu-formantu *-o/e/i. Iš čia nebesunku daryti išva da, kad ir s. ind. (*vrk*)-āya resp. (*tasm*)-ai greičiausia turi fleksiją -ā iš ide. *-ō (=ide. *-ō/ē) su -y(a), at-

¹ F. Sommer, l. e.

² C. D. Buck, l. c.

³ Sakydamas „vieną... visai... kalbų šeimai“, noriu pabrėžti štai ką:

a) kadangi turime o-(o/e)-kamieno (casum indefinitum =) „datyvinę-lokatyvinę“ ide. *-ō/ē ir „datyvinę-lokatyvinę“ ide. *-o/ei (§ 67) ir kadangi „the dat. is genetically nothing else than an offshoot of the loc. used with personal nouns“ (J. Kuryłowicz, *The Inflectional Categories of Indo-European*, 190), tai visiškai yra reali tikimybė, kad atitinkamų indoeuropiečių tarmių o-kamieno dat. sg. formoje pasirodytų ne tik ide. *-ō/ē, bet ir ide. *-o/ei (šito, rodos, niekas ir neneigia), žr. § 67;

b) ieškoti visiško sutapimo net ir atskiros indoeuropiečių kalbų šeimos atitinkamos rekonstrukcijose kartais reiškia šleicherinės „prokalbės“ koncepcijos šalininko pastangas būtinai į vieną archetipą suvesti iš tikrųjų nesuvedamus dalykus.

⁴ Plg. kad ir o-kamienės nom. pl. formos atžvilgiu, pvz., baltų kalbų šeimą, kurios visi nariai turi vienodą fleksiją (žr. § 91 tt.), su italikų kalbų šeima, turinčia šiuo atveju nemaža skirtibių (žr. §§ 93 t. ir 95).

⁵ Plg., pvz., (ἐμ π[ο]λέμ)-ωι, B. Latyshev, *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini, I, Petropoli, MCMXVI, 31.*

siradusiu ne indoeuropiečių „prokalbėje“, bet jau indoiranėnų tarmėse¹. Ir pagaliau keletas žodžių apie hetitų *o(o/e)*-kamieno vadinamąjį dat.-loc. (sg.) linksnį – formas, reiškiančias tiek datyvinius, tiek lokatyvinius santykius, pvz.: *ašk-a* „zum Tor“ ir *ašk-i* „beim Tor“, *Hattuš-i* „Hatuše“ ir „i Hatušą“ ir kt. Formą het. *ašk-a* (dat.-loc.) nesunku kildinti iš „dat.“ ide. $*-\delta$ ($= *-\delta/\bar{e}$)² > lie. (*vilk*)-*uo* (dat. sg., žr. § 67). Forma het. *ašk-i* resp. *Hattuši* (dat.-loc.) galėtų reprezentuoti – mano spėjimu, nefonetiškai (§ 79 tt.) – „dat.“ ide. $*-ei$ ar $*-oi$ ($=$ ide. $*-o/ei$) > lie. (*nam*)-*iē* („loc.“) „domi ir (žem.) domum“ [$<$ ide. $*-ei$ ($=$ ide. $*-o/ei$)], žr. §§ 79–85. Kalbant apie indoeuropiečių kalbų *o(o/e)*-kamieno dat. sg. ir loc. sg. (bei „loc.“³) formas, reikia pabrėžti, kad šitų formų raidai yra būdinga tendencija: „dat.“ ide. ($*-\delta/\bar{e}$) $*-\delta$ forma yra daugiau linkusi (indoeuropiečių kalbose) virsti ne tiek į loc. (sg.) formą (kuri čia irgi galimà, plg. tokias „loc.“ formas § 70 tt.), kiek į dat. (sg.) formą (žr. § 67 t.), o „dat.“ ide. $*-o/ei$ ne tiek į dat. (sg.) formą (kuri šiaip jau nėra negalimà), kiek į loc. (sg.) formą (resp. „loc.“ formas, žr. § 69 tt.). Ta pati tendencija atsispindi ir senojoje hetitų kalboje (pagal E. Forrerį – prieš 1780–1765 m. pr. m. e.)⁴, plg. inesyvinio lokatyvo reikšmės formą het. (*Hattuš*)-*i* ($\leq$ „dat.“ ide. $*-o/ei$, žr. § 85) ir krypties lokatyvo = adityvinio datyvo reikšmės formą het. (*Hattuš*)-*a* ($<$ „dat.“ ide. $*-\delta$). Pirmykštės hetitų panašaus priešpastatymo formos vėliau sutapo į dat.-loc., o adityvinės formos pasidarė arba fakultatyviniai dat.-loc. linksnio variantai, arba sustingę prievieksmiai⁵. Antra vertus, minėtos tendencijos pasireiškimas atitinkamose indoeuropiečių tarmėse, šiuo atveju, – hetitų kalboje – nebūtinai rodo, kad hetitai kada nors būtų susikūrę „tikrajį“ (paradigminį) loc. sg. linksnį: į formą het. (*Hattuš*)-*i* „Hatuše“ ($\leq$ „dat.“ ide. $*-o/ei$, žr. § 85), priešpastatant ją formai het. (*Hattuš*)-*a* „i Hatušą“ [$<$ „dat.“ ide. $*-\delta$ ($= *-\delta/\bar{e}$)], galima, rodos, žiūrėti maždaug taip, kaip ir, pvz., į formą („loc.“) lot. (*Brundisi*)-*i* „Brundizijuje“ [$<$ „dat.“ ide. $*-ei$ ($= *-o/ei$)], žr. § 69 tt.], priešpastatant ją formai

¹ Visa tai ir ypač formanto *-y(a)* kilmę (kuri, man rodos, yra daugiau indoiranistikos problema) plačiau nagrinėti dėl vietos stokos čia neketinu. Žr. J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, 92–94 (su literatūra); A. Thumb–R. Hauschild, *Handbuch des Sanskrit*, II, Heidelberg, 1959, 32 t. (su literatūra).

² O gal het. (*ašk*)-*a* yra dar iš ide. $*-o = *-o/e$? (apie tą „dar“ žr. § 67). Jeigu hetitai vietoj *o(e)*-kamienės ide. $*-\delta = *-\delta/\bar{e}$ būtų turėję dar ide. $*-o = *-o/e$, tai šiuo atžvilgiu jie būtų archaiškesni už indoeuropiečius, turinčius ide. $*-\delta/\bar{e}$ (žr. § 67).

³ „Loc.“ = lokatyvinės reikšmės prievieksmis, niekada nevirtęs paradigminiu loc. sg., žr. § 69 tt.

⁴ Plg. E. Forrer, *Ein siebenter Kasus im Alt-Kanisichen*, – *Altorientalische Studien*, I (1928); E. Sturtevant, *A Comparative Grammar of Hittite Language*, Philadelphia, 1933, 172.

⁵ Plg. В. В. Иванов, *Хеттский язык*, 113.

(dat. sg.) lot. (*cael*)-*ō* „į dangų“¹ [$\ll$ ($\leq$)„dat.“ ide. *-*ō*, žr. § 67 t.]. Trumpai sakant, lokatyvinės reikšmės formos het. (*Hattuš*)-*i* ($\ll$ *-*ei* resp. *-*oi*, žr. § 85)=lot. (*Brundisi*)-*ī*=(*dom*)-*ī*=gr. (oļx)-*ei* resp. (oļx)-*oi* ir pan. nebūtinai rodo, kad pastarųjų formų reprezentuojamos indoeuropiečių tar-
mės būtų kada nors išrutuliojusios (paradigminį) loc. sg.², žr. §§ 44, 69 tt.

LOCATIVUS SINGULARIS

§ 69. Pr. *bīt-ai* „vakare, abends“³, la. *vakar* „gestern“ < *-*i* < (gal būt) *-*ie*⁴, lie. (*-*ei* >) *nam-iē*, *or-iē*, *vakar-iē*⁵ ir kt., gr. (oļx)-*oi* resp. (oļx)-*ei* „namie“, lot. (*-*ei* >) *dom-ī* „namie“⁶, *bell-ī* „kare (karo metu)“ ir t.t. Visas tokias neparadigmines (prieveiksmines) *o(o/e)*-kamieno formas tradicinė baltistika bei indoeuropeistika laiko praindoeuropietiškosios paradigminės loc. sg. formos (su ide. *-*o/ei*) liekanomis. Šitaip elgtis su

¹ Pvz., pasakyme: it clamor caelo „eina šauksmas į dangų“, tačiau pig. nox erat et caelo fulgebat luna sereno (Horatius) „buvo naktis, ir giedrame danguje spindėjo mėnulis“.

² Žr. plačiau В. Н. Топоров, Локатив в славянских языках, Москва, 1961, 275 tt. (dėl hetitų – p. 276–278).

³ Pr. *bīt-ai* yra lokatyvinės reikšmės prievieksmis (= „loc.“), apie jį žr. J. Endzelins, Senprūšu valoda, 58–59.

⁴ J. Endzelins, Latviešu valodas gramatika, 398.

⁵ Lie. (*nam*)-*iē* (ir pan.) kartu su J. Endzelynu kildinu iš *-*ei*: lie. (*nam*)-*iē* < *-*ei*, lyginama su pr. (*bīt*)-*ai* < *-*ai* [s. sl. (*sel*)-*ě* loc. sg.], yra tiek pat dėsninga, kiek, pvz., gr. (oļx)-*ei*, lyginama su gr. (oļx)-*oi*, plg. dar, pvz., nom. pl. lie. (*vilk*)-*ai* (ne °-*ie*) < *-*ai* (žr. § 91 tt.)=gr. (oļx)-*oi*. Ši mintis [lie. (*nam*)-*iē* < *-*ei*] netiesiogiai bus grindžiama passim tolimesniuose paragrafuose. Su H. Schelesnikerio teiginiu (H. Schelesniker, Beiträge zur historischen Kasusentwicklung des Slavischen, Graz, 1964, 18), kad lie. (*nam*)-*iē* esąs baltų naujadaras (o ne praindoeuropietiškas reliktas), baltistui, trumpai sakant, negalima sutikti. Čia galima būtų nusistebėti, kad H. Schelesnikeris lie. *nam-iē* formos istorija, neatsižvelgdamas net į J. Endzelyno bei kitų baltistų darbus, „išsprendžia“ vienu sakiniu (H. Schelesniker, op. cit. 18). Taip pat nepagrindžiamas yra H. Schelesnikerio (op. cit., 18) prieštaravimas visų priimtam dalykui, kad loc. sg. s. sl. (*vbc*)-*ě* yra sena o-kamienė fleksija; žr. minėtos H. Schelesnikerio studijos (apskritai, visiškai geros ir įdomios) recenzija: E. Dikkenmann, – Die Welt der Slaven, XI (3), Wiesbaden, 1966, 326 t. Apie visa tai žr. tolimesnius paragrafus.

⁶ Lot. (*dom*)-*ī* „namie“ (ir pan.) kildinu (kaip ir dauguma mokslininkų) iš *-*ei* (ne iš *-*oi*), žr., pvz., F. Sommer, Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre, Heidelberg, 1914, 340; И. М. Тронский, Историческая грамматика латинского языка, Москва, 1960, 149; В. Н. Топоров, op. cit., 281. Kad lot. *-*ei* (> *dom-ī*) = lie. *-*e* (> *nam-iē*) ir pan. [greta *-*oi* > s. sl. (*sel*)-*ě* (loc. sg.) ir kt.] *o(o/e)*-kamienne yra visiškai dėsninga, žr. § 79.

tomis neparadigminėmis (prieveiksminėmis) formomis šiuo metu jau nebederėtų (žr. § 44), nes, kaip parodė pastarųjų laikų tyrinėjimai, ypač É. Benveniste'o ir dabar V. Toporovo darbai¹, turime galvoti, kad²:

a) indoeuropiečių kalbose datyvo ir lokatyvo (sg.) forma viena su kita genetiškai yra susijusi³ resp. kilusi iš vienos ir tos pačios praindoeuropietiškosios formos – pirmiausia iš grynojo kamieno arba grynojo kamieno + **-i* (plg. §§ 67, 80), iš formos, kurios „lokatyvinė“–„datyvinė“ diferenciacija yra gana vėlyvas dalykas⁴;

b) ta diferenciacija įvyko: iš (neparadigminio) „lokatyvo“⁵ (=iš „neatskiro“, „nesavarankiško“ linksnio) paradigminis lokatyvas (=atskiras, „savarankiškas“ linksnis) susidarė (tiesa, nevienodai „intensyviai“) tik rytiniame (retais atvejais ir vakariniame) indoeuropiečių kalbų plote, nors nesusidariusio „lokatyvo“ pėdsakų galima rasti dar visose indoeuropiečių kalbose⁶.

Tokio nesusidariusio „lokatyvo“ epochos palikimu – neparadigminių lokatyvinių formų reliktais, niekada taip ir netapusiais paradigminėmis formomis, reikia laikyti visas šio paragrafo pradžioje minėtas prieveiksmines baltų, graikų, lotynų ir kt. lokatyvines formas⁷. Kitaip sakant, baltų kalbose neprepozicinio resp. nepostpozicinio paradigminio lokatyvo, kurio, kaip sakyta, nėra pėdsakų, matyt, niekada ir nebuvo susidariusio⁸. Vakarų baltuose – prūsiose lokatyvas yra reiškiamas prielinksniu (prepozicija) *en* ir dat. resp. acc. linksniu: *en wissai nautei* (dat. sg.) „visame reikale“ (III 29₄₋₅)⁹ ir *en wissans ... nautins* (acc. pl.) „visuose... reikaluose“ (III 31₁₄₋₁₅)¹⁰; *en* + dat. ir *en* + acc. prielinksninius lokatyvus¹¹ prūšai

¹ É. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indo-européen*, Paris, 1935, 87–99; В. Н. Топоров, *Локатив в славянских языках*, Москва, 1961, 275 tt.

² Žr. ypač В. Н. Топоров, *op. cit.*, 275 tt.

³ Žr. dar В. Н. Топоров, *Некоторые соображения относительно изучения истории праславянского языка*, – *Славянское языкознание*, Москва, 1959, 14.

⁴ В. Н. Топоров, *Локатив в славянских языках*, 285.

⁵ Daug kur savo darbe jį toms senovės epochoms vadinu ir „dat.“ (= „dat.“ ide.), – čia nėra tiekiau esminis dalykas, plg. В. В. Иванов и В. Н. Топоров, *К постановке вопроса о древнейших отношениях балтийских и славянских языков*, 16–19 (ypač 17 puslapio 1–2 eilutė iš viršaus).

⁶ В. Н. Топоров, *Локатив в славянских языках*, 1. с.

⁷ В. Н. Топоров, *op. cit.*, 275–285.

⁸ Plg. В. В. Иванов и В. Н. Топоров, *К постановке вопроса о древнейших отношениях балтийских и славянских языков*, 17; В. Н. Топоров, *Локатив в славянских языках*, 283–284. Tokia hipotezė, man rodos, pagrindžiama, žr. toliau bei tolimesnius paragrafus.

⁹ = *inn allen nōthen* III 28₉.

¹⁰ = *in allen ... nōthen* III 30₁₃.

¹¹ Prielinksninį (= prepozicinį) bei postpozicinį lokatyvą – prielinksninės bei postpozicinės konstrukcijos lokatyvą nebūtina vadinti paradigminiu.

ankščiau, tur būt, skyrė: *en*+dat. galėjo reikšti būsenos lokatyvą, o *en*+acc. – krypties lokatyvą¹. Prūsų kalboje neprepozicinės (ir nepostpozicinės) konstrukcijos paradigminio [s. ind. (*vṛk*)-*e* ir kt. tipo] lokatyvo nebuvimas (dėl pr. *bīt-ai* „vakare“, lot. *bell-ī* „kare“ ir kt. žr. aukščiau) resp. prepozicinės konstrukcijos lokatyvo buvimas, t. y. panaši archaiška (žr. aukščiau) ypatybė atsekama ir rytų baltuose: nepostpozicinės (ir neprepozicinės) konstrukcijos paradigminio lokatyvo nebuvimas (dėl lie. *nam-iē*, *or-iē*, lot. *bell-ī* „kare“ ir kt. žr. aukščiau) resp. postpozicinės (ir prepozicinės) konstrukcijos lokatyvo buvimas. Kai šiame (postpozicinės konstrukcijos) lokatyve postpozicija priaugo, t. y. kai postpozicinės konstrukcijos lokatyvas pasidarė (=buvo pradėtas suvokti kaip) „nepostpozicinis“ lokatyvas, pastarojo formų pamatu (matyt, tik rytų baltuose) ir atsirado paradigmintis (postpozicinės kilmės) nepostpozicinės (ir neprepozicinės) konstrukcijos lokatyvas, t. y. paradigmintis lokatyvas – inesyvas ir adesyvas². Vadinasi, rytų baltų paradigminio (postpozicinio) lokatyvo atsiradimą laiko atžvilgiu, matyt, galima tapatinti su postpozicijos priaugimu: vienaskaitos inesyve ir adesyve (dėl daugiskaitos žr. § 123 t.t.), „atmetus“ postpozicijas, slypi neparadigminio baltų lokatyvo formos – *o*-kamenė balt. (lie. *nam-iē*=) **(vilk)-ei* [lie. (*vilk*)-*i-ē(pi)* adess. sg., dėl lie. (*vilk*)-*ē* iness. sg. žr. toliau], *ā*-kamenė balt. **(rank)-āi* [lie. (*merg*)-*āi(pi)* adess. sg., (*rañk*)-*oj(e)* iness. sg., žr. § 175], *u*-kamenė balt. **(sūn)-āu* [lie. žem. **(sūn)-uo(je)* iness. sg., žr. § 163]; šitokios formos su datyvinėmis, kaip jau minėta ir kaip nesunku pastebėti, genetiškai yra susijusios: indoeuropiečių „prokalbės“ „datyvu-lokatyvu“ galėjo būti tiek grynojo kamieno forma, tiek ir grynojo kamieno +**-i* [šis **-i* gali būti ir apofoniškas, t. y. **-ei* (**-o/ei*), žr. § 136] forma (žr. § 67). Kitaip sakant, jau a priori galima laikyti realia tokią galimybę: rašytinės epochos indoeuropiečių kalbose vienaskaitos datyvas ir (paradigminis bei neparadigminis) lokatyvas – kiekvienas iš jų dviejų – gali reprezentuoti praindoeuropietiškąją ir grynojo kamieno formą, ir grynojo kamieno +**-i* formą (žr. § 67).

§ 70. Vadinasi, praindoeuropietiškosios morfologijos (ne fonetikos!) atžvilgiu, pvz., *o*-kamenė forma dat. sg. lie. (*vilk*)-*uo* < balt. **-ō*, reprezentuojanti ide. **-ō/ē* [=grynąjį (pailgintą) *o(o/e)*-kamina, žr. § 67], ir *o*-kamenė „loc“ lie. (*nam*)-*iē* resp. pr. (*bīt*)-*ai* < (*abi*) balt. **-a/ei*, reprezentuojanti ide. **-o/ei* [=grynąjį *o(o/e)*-kamina + **-i*, žr. § 67], – ir vie-

¹ Vėliau būsenos ir krypties reikšmės galėjo būti nustotos skirti, plg. inesyvo ir ilytyvo priešpastatymo išnykimą lietuvių tarmėse (žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 200–201). Žr. dar § 123 t.

² Dėl daugiskaitos inesyvo ir adesyvo darybos žr. § 123 tt. Ilatyvas resp. alatyvas savo daryba susijęs su postpozicine akuzatyvo resp. genityvo konstrukcija.

na, ir kita minėtu atžvilgiu visiškai sutampa (žr. dar § 67). Tačiau praindoeuropietiškosios fonetikos atžvilgiu tos abi formos, aišku, skiriasi. Jos nesiskirtų, jeigu abiem atvejais – ir *o*-kamieniam datyve (sg.) ir *o*-kamieniam „lokatyve“ – būtų reprezentuojama arba ide. **-ō/ē*, arba ide. **-o/ei*. Betgi dėl aukščiau minėtų priežasčių yra potencialiai visiškai galima, kad greta atvejų, kuriais tos abi formos sutampa praindoeuropietiškosios morfologijos atžvilgiu ir skiriasi praindoeuropietiškosios fonetikos atžvilgiu, pasirodytų atvejai, kuriais tos abi formos sutaptų ir praindoeuropietiškosios morfologijos, ir praindoeuropietiškosios fonetikos atžvilgiais. Kitaip sakant, pvz., lietuvių (baltų) kalboje, turinčioje formą (*vil̃k*)-uo (dat. sg.) < balt. **-ō*, reprezentuojančią ide. **-ō/ē*, resp. formą (*nam*)-iē, reprezentuojančią ide. **-o/ei*, visai teisėtai galima laukti dviejų galimybių: a) kad pasirodytų ir *o(o/e)*-kamieniam datyve (sg.), ir *o(o/e)*-kamieniam „lokatyve“ forma, reprezentuojanti ide. **-ō/ē* (čia ide. **-ō* ir **-ē* fonetiškai, tikriau sakant, apofoniškai sutampa), b) kad pasirodytų ir *o(o/e)*-kamieniam datyve (sg.), ir *o(o/e)*-kamieniam „lokatyve“ forma, reprezentuojanti ide. **-o/ei* (čia ide. **-oi* ir **-ei* fonetiškai, tikriau sakant, apofoniškai sutampa). Pastaroji galimybė lietuvių kalboje (bet ne kitų indoeuropiečių kalbose) yra, rodos, nereali, nes lie. tarm. (*lig pačiam vakar*)-ie [plg. „loc.“ lie. (*nam*)-iē], reprezentuojanti *o(o/e)*-kamienę ide. **-o/ei* (žr. toliau), tur būt, nebuvo pasidarusi datyvo sg. (t. y. paradigmine) *o(o/e)*-kamiene forma lietuvių kalboje (žr. toliau). Tačiau pirmoji galimybė, man rodos, yra reali, t. y. *o(o/ē)*-kamienės formos, reprezentuojančios ide. **-ō/ē*, galima ieškoti ne tik datyve sg. [ją ir turime formoje dat. sg. lie. (*vil̃k*)-uo], bet ir „lokatyve“. Vadinasi, greta fleksijos „loc.“ lie. (*nam*)-iē (ide. **-o/ei*) lauktina ir „loc.“ lie. **(nam)-uo* arba **(nam)-ē*, plg. dat. sg. lot. (*hort*)-ō < **-ōi* (ide. **-ō/ē*, žr. § 67 t.) ir „loc.“ lot. (*bell*)-ī „kare“ (ide. **-ō/ē*; domi *belloque* – Livius) greta „loc.“ lot. (*bell*)-ī „kare“ < **-ei* (ide. **-o/ei*; domi *bellique* – Sallustius). Reikia pakartotinai pabrėžti, kad praindoeuropietiškosios fonetikos (apofonijos) atžvilgiu tiek *o/e*-kamienė „loc.“ lie. **(nam)-uo* [< ide. **-ō* (= ide. **-ō/ē*)], tiek ir *o/e*-kamienė lie. „loc.“ **(nam)-ē* [< ide. **-ē* (= ide. **-ō/ē*)] yra vienodai dėsningos, t. y. jos abi sutampa tiek pat, kiek ir *o/e*-kamienė „loc.“ p. (*bīt*)-ai „vakare“ < balt. **-ai* (ide. **-o/ei*) sutampa su *o/e*-kamiene „loc.“ lie. (*nam*)-iē [= pr. (*qu*)-ei „wo“¹ < balt. **-ei* (ide. **-o/ei*)], plg. dar, pvz., gr. (οἶκ)-οι ir (οἶκ)-ει.

§ 71. Jeigu suponuojamosios (*o/e*-kamienės) „loc.“ lie. **(nam)-uo* [= „loc.“ lot. (*bell*)-ō „kare“] tipo forma lietuvių (rytų baltų) paradigminiame (postpozicinės kilmės) vienaskaitos lokatyve (t. y. inesyve ir adesyve) yra neatsekama, tai gal ji paliko pėdsakų neparadigminėse (ir jomis nie-

¹ Plg. J. EndzelIns, Senprūšu valoda, 83.

kada nebuvusiose, žr. aukščiau) „lokatyvo“ formose – prievėksmiuose. Bet čia visa bėda yra ta, kad „loc.“, lie. **(nam)-úo* > **-u¹* tipo lokatyvinės reikšmės (*o/e*-kameniai) prievėksmiai gana seniai turėjo fonetiškai sutapti su instrumentaliniais prievėksmiais [plg. paradigminę formą lie. *(nam)-ù* (instr. sg. < **-úo* < ide. **-ō* (ide. **-ō/ē*)] resp. prie jų „prisiglausti“. Pagaliau čia būtų teisingiau kalbėti ne apie kažkokį sutapimą, bet apie ide. **-ō/ē* ir **-o/ei* kilmės *o/e*-kamenies fleksijas-formas, kurios abi, prieš atsirandant paradigmėniam lokatyvui (sg.) [vadinasi, ir paradigmėniam datyvui (sg.)]² ir paradigmėniam instrumentaliui (sg.)⁴, – abi tos neparadigmėnės-prievėksminės formos galėjo eiti ne vien „lokatyvinės“ ir „datyvinės“, bet ir instrumentalines funkcijas (žr. §§ 86 tt., 90), plg. lot. dat. sg. (*hort*)-*ō* (ide. **-ō/ē*, žr. § 67 t.), „instr.“ (*cit*)-*ō* (*cit*)-*ē*) (ide. **-ō/ē*, žr. § 55 t.), „loc.“ (*bell*)-*ō* (ide. **-ō/ē*); dėl panašių atvejų su ide. **-o/ei* žr. § 91. Tokiomis „loc.“ („loc.-instr.“) lie. **(nam)-úo* > **-u* formomis, taip niekada ir nesuparadigmėjusiomis [kaip, pvz., „loc. lie. *(nam)-iē*, žr. aukščiau], man rodos, galėtų būti laikomos lie. tarm. *gal-ù* „gale“, *šón-u* „šone“ ir pan.⁵ [dėl *u*-kamenės „loc.“ lie. tarm. (*vid*)-*ù* „viduj“ žr. § 163]= („loc.“) s. sl. (*dom*)-*a* „namie“, (*vščer*)-*a* „vakar“ ir kt., lot. (*bell*)-*ō* „kare“, (*dom*)-*ō* „iš namų“, s. ind. (*an*)-*ā* „namie“, (*div*)-*ā* „dieną (dienoje)“ ir kt.⁶ Dėl santykio tarp

¹ Jeigu (ide. **-ō* >) balt. **-ō* > lie. dat. sg. (*vilk*)-*uo* senasis akūtas „turėjo“ būti pakeistas cirkumfleksu (žr. § 66 t.), tai (ide. **-ō*) balt. **-ō* > lie. „loc.“ **(nam)-úo* toks priegaidžių pakeitimas nebuvo būtinas: akūtą čia turėjo ir kitų (atitinkamų) kamenių „loc.“ (sg.) fleksijos, žr. §§ 163 t., 175.

² Nesant paradigmėnio lokatyvo (ir instrumentalio), vargu ar visiškai tiktų vadinti ir datyvą paradigmėniu, plg. H. Schelesniker, *Beiträge zur historischen Kasusentwicklung des Slavischen*, Graz, 1964, 42 t.

³ Paradigmėnio (nepostpozicinio resp. neprepozicinio) lokatyvo lietuvių-latvių „prokalbėje“ (kaip ir baltų prokalbėje apskritai), matyt, nebuvo, žr. aukščiau.

⁴ Tai, kas ankstyvesnėje išnašoje pasakyta, matyt, tinka ir instrumentaliui, žr. toliau

⁵ Daugiau pavyzdžių žr. Z. Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, 401. Pabrėžtina, kad tokių lokatyvinės reikšmės prievėksmių (archaizmų) negalėjo daug išlikti dėl to, kad „loc.“ lie. **(nam)-úo* tipo formos, nepasidarydamos paradigmėnėmis ir sutapdamos su „instr.“ > instr. sg. lie. **(nam)-úo* > *-ù* tipo formomis, prie pastarųjų seniai turėjo „priešišlieti“. Plg. dar, pvz.: vaikščiojau, vaikščiojau *laukù* (*miškù*), net kojos įsopo (Dusetos); *lauk-ù* (*mišk-ù*) < **-úo* čia yra lokatyvinis instrumentalis.

⁶ Plg. H. Schelesniker, *Beiträge zur historischen Kasusentwicklung des Slavischen*, 11 tt. Dėl H. Schelesnikerio lokatyvinėmis laikomųjų s. sl. *vščer-a*, s. ind. *div-ā* tipo formų E. Dickenmannas (E. Dickenmann, – *Die Welt der Slaven*, XI, 326) prieštarauja, laikydamas jas, kaip įprasta, instrumentalinėmis. Manau, kad teisus yra tiek H. Schelesnikeris, tiek E. Dickenmannas, ir, būtent, ta prasme: formuojantis paradigmėniam slavų lokatyvui ir instrumentaliui, senoji *o*-kamenė „loc.“ sl. **-ō* [slavai turėjo ir *o*-kamenę „loc.“ sl. **-oi*, kurios, man rodos, veltui nelaiko archaizmu H. Schelesnikeris, žr. 5 išn. 127 p.], nepasidarydama paradigmėne (t. y. loc. sg. forma, ja pasidarė sl. „loc“ **-oi*) ir sutapdama su

neparadigminių lie. (tarm.) „loc.“ („loc.-instr.“) (*gal*)-ù „gale“ < *-ō (ide. *-ō/ē): „loc.“ lie. (*nam*)-iē < *-ei (ide. *-o/ei) plg., pvz., „loc.“ lot. (*bell*)-ō „kare“ < *-ō (ide. *-ō/ē): „loc.“ lot. (*bell*)-ī „kare“ < *-ei (ide. *-o/ei) ir pan. Kaip jau minėta, greta *o/e*-kamenės „loc.“ lie. *(*nam*)-úo (ide. *-ō/ē) visiškai galima ir *o/e*-kamenė „loc.“ lie.(-la.) *(*nam*)-é (ide. *-ō/ē), kuri, mano nuomone, slypi loc. (iness.) sg. fleksijoje lie. (*nam*)-è < *-én (*-én)¹, kildintinoje iš *(*nam*)-é + (é)n < *-é + én. Postpozicijai *én priaugti prie „loc.“ fleksijos lie. (-la.) *(*nam*)-é dėl nesunkiai suprantamų priežasčių buvo „lengviau“, negu visuose kituose kamienuose: juk balsis *-é (*nam*-é) nuo *é(n) skiriasi tik tuo, kad vienas yra nediftonginės padėties, o kitas – diftonginės. Vadinas, postpozicijos *én priaugimas prie *(*nam*)-é struktūriškai reiškia tiek a) postpozicijos *én diftongo pirmojo sando eliminaciją, tiek b) kamiengalinio balsio *-é (*nam-é) eliminaciją, t. y.: a) *nam-é + *én > *nam-é + (é)n > *nam-é + n > *nam-én, b) *nam-é + *én > *nam-(é) + *én > *nam-én. Kitaip mėginant aiškinti lie. (*nam*)-è (ines. sg.) < *én kilmę, man rodos, belieka visiškai sutikti su tuo, kad „geneza końcówki loc. sg. -en nie jest jeszcze dotąd wyjaśniona“². Tiesa, Chr. Stangas, remdamasis K. Būgos spėjimu, mano, kad „Es wäre vielleicht möglich anzunehmen, daß *-ie + *en (oder *e) sich zu *-é entwickelt hätte. Da aber die Diphthongierung ē, ē > ie, uo ziemlich spät zu sein scheint (siehe, S, 59), bin ich geneigt anzunehmen, daß *butè* aus *butē + *en (*e) entstanden ist“³. Tačiau ir šitoks spėjimas, man rodos, nėra pagrindžiamas, būtent, dėl dviejų priežasčių. Viena iš jų yra ta, kad neparadigminio „lokatyvo“ epochos baltai nebūtinai turėjo pažinti tik vieną „lokatyvinę“ (*o/e*-kamieno) formą – ide. *-o/ei tipo formą [= „loc.“ lot. (*bell*)-ī „kare“, bet plg. ir „loc.“ lot. (*bell*)-ō „kare“], žr. aukščiau. Antra (ir svarbiausia) priežastis yra ta, kad kildinti lie. (*nam*)-è (iness. sg.) < *-én iš *-ē + *en neįmanoma fonetiškai: a) kodėl *-ē [= lie. (*nam*)-iē (-iē cirkumfleksinis)] ir *e(n) [šis *en buvo, tur būt, akūtinis], būdami skirtingos kokybės (matyt, ir prie-

„instr.“ > instr. sg. sl. *-ō (žr. § 86), prie pastarosios negalėjo nesišlieti [šitai rodo ir, pvz., rus. (аеуер)-ом (instr. sg.), pakeitusi senąją, t.y. instr. sg. sl. *-ā < sl. *-ō, žr. § 86], plg. tai, kas pasakyta apie lie. „loc.“ *(*nam*)-úo (> *gal*-ù „gale“). Atsižvelgiant į visa tai ir turint galvoje, kad indoeuropiečių „prokalbėje“ nebuvo paradigminio instrumentalio bei okatyvo, nesunku suprasti, kad ir, pvz., s. ind. *div-ā* formą galima laikyti „lokatyvine“, be to, ir – dėl s. ind. (vedų) *aśv-ā* (instr.) – „instrumentaline“ (žr. dar §§ 86, 90).

¹ Dėl loc. sg. la. (*cilvēk*)-ā (*o*-kamenis daiktavardis) istorijos, plačiau apie ją nekalbėdamas, tuo tarpu laikasi J. Endzelyno nuomonės – J. Endzelīns, *Latviešu valodas gramatika*, 398.

² J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*, III, 14.

³ Chr. S. Stang, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, 182 t. (išretinta mano. – V. M.), žr. dar Chr. S. Stang, *Slavonic Accentuation*, Oslo, 1957, 75, 182.

gaidės), turėjo „susilieti“ į **-én* (be to, dar į akūtinį)¹, o ne duoti lie. (*diev*)-*-ie-je*², b) kildinant, pvz., žemaičių (*lauk*)-*è* (iness. sg.) < **-én* iš [,loc.“ (ide. **-o/ei*) balt. **(lauk)-a/ei* (=,loc.“ lie. *nam-iē*) >] **-ē* + **én*, turėtume laukti ne žem. (*av*)-*è* (*i*-kamieno iness. sg.) < **-éje* < [,loc.“ balt. **-ėi* (< ide. **-ei*³) + **én* (žr. § 164), bet taip pat ir žem. ^o(*av*)-*è* (*i*-kamieno iness. sg.) < ^o*-én* < [,loc.“ (ide. **-ei*³→) balt. **-ėi* > **-ėi* >] **-ē* + **én*.

§ 72. Prie viso to, kas aukščiau pasakyta apie loc. sg. formų kilmę, reikia dar štai ką pridurti. Baltų ir kitų giminaičių kalbų *o(o/e)*-kamienio (ir ne vien *o*-kamienio) vienaskaitos lokatyvo bei datyvo istorijai nušviesti, mano nuomone, labai svarbu aptarti šias, adverbializacijos paliestų prielinksnių konstrukcijų *o*-(bei *io*-)kamienės formas: (lig pačiam *vākar*)-*ie* „iki paties vakaro“ (Gervėčiai), (*paauksn*)-*iē* „po auksiną“ (Linkmenys), (*patruput*)-*iē* „po truputį“ (Adutiškis), (*pavañden*)-*ie* „povandeniui“ (Tirkšliai)⁴, (prie *krikšt*)-*ie* „prie krikšto“ (AK 13₁₈), (iki *gal*)-*ie* „iki galo“ (Marg. Theol. 243) ir kt.: (prie *bról*)-*i* „pas brolių, prie brolio“ (Zietela), (ik šitām *čės*)-*i* „iki šio laiko“ (Musteika), (ik *dugn*)-*i* „iki dugno“ (Garliava), (iki *tvárt*)-*i* „iki tvarto“ (Punkskas), (ligi *gal*)-*i* „iki galo“ (Dusetos, Kaniava), (po gerám *válg*)-*i* „po gero valgio (gerai pavalgius)“ (Rudnia)⁵, (prie *dvár*)-*i* „prie dvaro“ (DP 434₁₈, 437₁₅), (iki *gal*)-*i* „iki galo“ (ChB Mat 10 24), (ik *gál*)-*i* „iki galo“ (DP 30₄₀, 95₅₀, 101₂₃, 107₄₁, 117₂₄, 185₄₅, 356₁₄, 393₁₀, 509₂₀, 545₁₂)=ik *gal*’ (DP 490₃₂, 598₁₉), (po *kakl*)-*i* „po kaklu“ (DP 108₂₂, 293₄₅, 626₂), (ik *mēt*)-*i* „iki meto“ (DP 8₂₇)=(ik’ *mēt*)-*i* (DP 205₂₉, 214₃₈,

¹ Čia Chr. Stangas nejučiomis prieštarauja pats sau. Chr. Stangas savo „Gramatikos“ 182 p. rašo, kad lietuvių postpozicijos **-en* > **-ē* akūtas, esą, neiškus – „der Akut von lit. **-é* ist dunkel“, ir, matyt, dėl šios priežasties Chr. Stangas kitur (šiamе savo darbe) šios postpozicijos nežymi ir priegaidės (akūto) ženklų. Toliau, – kad loc. sg. formos lie. (*but*)-*è*, kildinant ją iš **(but)-ē* + **en*, „dalis“ **(but)-ē* būtų turėjusi akūtinę **-ē*, šitai, rodos, niekas net ir neteigia (žr. ir patį Chr. Stangą, l. c.). Vadinas, kildinant lie (*but*)-*è* < **-en* iš **(but)-ē* [> lie. (*nam*)-*iē*] + **en*, kyla, man rodos, neišsprendžiamas klausimas: a) kaip neakūtinė **-ē* [> lie. (*nam*)-*iē*], susiliedama su (jeigu laikysimės Chr. Stango) abejotinai akūtinė **en*, davė aiškiai akūtinę lie. **(but)-én* > (*but*)-*è*, b) jeigu postpoziciją lie. **en* > **ē* laikysime akūtinė (man rodos, nėra pamato taip nedaryti), tai kaip neakūtinė **-ē* [> lie. (*nam*)-*iē*], kontrahuojama su akūtinė **én*, davė akūtinę lie. **(but)-én* > *-e*, o ne cirkumfleksinę. Cirkumfleksas čia geriau derintusi su nuomone (kurios laikosi ir Chr. Stangas), kad dėl kontrakcijos atsiranda ne akūtas, o cirkumfleksas.

² Dėl šios formos žr. Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 182.

³ Žr. §§ 154 tt., 164.

⁴ Jeigu (*pavañden*)-*ie* nėra priebalsinio kamieno (žr. § 136) kilmės?

⁵ Daugiau pavyzdžių žr. K. Ulvydas, Vienaskaitos naudininko prieviksėjimas ir prieviksmai su formantais *-(i)ui*, *-i* lietuvių kalboje, – LKGK, 115 tt.; Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 397 t.

565₃)=(ik' *mēt*)-i (DP 448₂₉)=(ik *mēt*)-i (DP 43₄₁), (ik' *βēm mēt*)-i „iki šio meto“ (DK 114_{4, 6}), (ik tam' *mēt*)-i „iki to meto (DK 36₁₃)=ik *tammet'* (AK 36₁₄), (ik' *nór*)-i „iki noro“ (DP 430₁₂), (ik' *wakar*)-i „iki vakaro“ (DP 500₁₂) ir t. t. Plg.: (lig *vākar*)-uo „iki vakaro“ (Gervėčiai), (prieg *vandenėli*)-uo (ibd.), (ik šitam *kār*)-u „iki šito karo“ (Simnas), (lig *vākar*)-ui „iki vakaro“ (Dusetos), (ligi *gāl*)-ui „iki galo“ (ibd.), (iki *gal*)-u „iki galo“ („dostatecznie“ Sz PS I 6₁₈, „do końca“ Sz PS I 117₂₇, 128₂₃, 139₁₃, 198₁₅, 204₄, 205₆, 208₂₈, 209₁₉₋₂₀, 260₂), (iki *met*)-u (kokiam) „iki kokio meto“ („do czasu“ Sz PS I 53₈₋₉), (iki *met*)-u „iki meto“ („do czasu“ Sz PS I 338₂₀), (ik *met*)-ui „iki meto“ (DP 50₄), (prieg tam *tak*)-uy „prie to tako“ (AK 11₂₈) ir t. t. Pastarojo tipo prielinksninėse konstrukcijose (jas pavadiname A konstrukcijomis) fleksijų -uo, -u, -ui o-kamienės formos yra paradigminės, o pirmojo tipo prielinksninėse konstrukcijose (=B konstrukcijos) fleksijų -ie, -i o-kamienės formos yra neparadigminės. Šitie dalykai ir apsprendžia A ir B konstrukcijų skirtumą (kartais labai nežymų), t. y. B konstrukcijų retesnį vartojimą bei didesnę adverbializacijos laipsnį, negu A konstrukcijų. Svarbu pabrėžti, kad B konstrukcija greta A konstrukcijos egzistuoja tose pačiose šnektose, pvz., Gervėčių (lig pačiam *vākar*)-ie ir (lig *vākar*)-uo, Simno (ik šitam *kār*)-i ir (ik šitam *kār*)-u, Dusetų-Antazavės (ligi *gāl*)-iai=(lig *vākar*)-iai←-i¹ ir (ligi *gāl*)-ui=(lig *vākar*)-ui, AK 13₁₈ (prieg *krikBt*)-ie resp. AK 36₁₄ (ik *tammet'*) < -i ir AK 11₂₈ (prieg tam *tak*)-uy, DP 205₂₉ (ik' *mēt*)-i ir DP 50₄ (ik *met*)-ui ir t. t. Atitinkamai tą patį galima pasakyti ir apie B konstrukcijas, pvz.: Linkmenų (*paauksn*)-iē „po auks(i)ną“ (labai reta forma) ir (*liggāl*)-i „iki galo“, AK 13₁₈ (prieg *krikBt*)-ie „prie krikšto“ ir AK 36₁₄ ik *tammet'* < -i „iki to meto“ [=DK 36₁₃ (ik tam' *mēt*)-i] ir pan. A konstrukcijose seniausią vaizdą atspindi Gervėčių forma (lig *vākar*)-uo=(*vākar*)-uo (dat. sg.), o ne Dusetų (lig *vākar*)-ui=(*vākar*)-ui (dat. sg.) resp. Simno (ik *vākar*)-u=(*vākar*)-u (dat. sg.), nes pastarosios -ui resp. -u yra u-kamienės, pakeitusios o-kamienę -uo (žr. § 65). Vadinasi, (*vākar*)-ui=(praep. + *vākar*)-ui resp. (*vākar*)-u=(praep. + *vākar*)-u yra (dat. sg.) vietoj senesnės (*vākar*)-uo=(praep. + *vākar*)-uo. Kaip A konstrukcijos (praep. + *vākar*)-u resp. -ui fleksija (forma) -u resp. -ui yra ne o-kamienė (§ 65), taip ir B konstrukcijos (praep. + *vākar*)-i fleksija -i yra, visiškai aiškus dalykas, ne iš o-kamieno (žr. toliau). Taigi iš A ir B konstrukcijų istoriškai o-kamienės formos (fleksijos) iš tikrųjų yra tik (praep. + *vākar*)-uo ir (praep. + *vākar*)-ie (pastaroji o-kamienui yra visiškai dėsninga, žr. toliau).

¹ Fleksija (lig *gāl*)-iai = (lig *vākar*)-iai yra ne kas kita, kaip fleksija -i, neseniai išplėsta formanto -(i)ai, žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, III, 839; Z. Zinkevičius, Lietuvių dielektologija, 397.

§ 73. A konstrukciją lie. (praep. + *vākar*)-uo sudaro praep. ir paradigmėminė lokatyvinio vienaskaitos datyvo (= dat. sg.) forma-fleksija (*vākar*)-uo < **-ō*, kuri, kaip jau minėjau, yra kildintina (su vėliau atsiradusiu cirkumfleksu, žr. § 66) iš „dat.“ balt. (**-ō/é* =) **-ō* < „dat.“ ide. (**-ō/ē* =) **-ō* (§§ 67, 86 t.; žr. dar § 80). B konstrukciją lie. (praep. + *vākar*)-ie sudaro praep. ir neparadigminė lokatyvinio „vienaskaitos“ datyvo (= „dat. sg.“) forma-fleksija (*vākar*)-ie, kuri genetiškai identifikuotina su neparadigmine forma [kurią sąlyginai vadinu „loc.“ (lie.)] „loc.“ lie. (*nam*)-iē (adv.) „domum (žem.) ir domi“. Kitaip sakant, „dat. sg.“ lie. (praep. + *vākar*)-ie, kaip ir „loc.“ lie. (*nam*)-iē, kildintina iš **-ei* < „dat.“ balt. (**-a/ei* =) **-ei* [> pr. (*qu*)-*ei* „kur“¹ ir pan.] < „dat.“ ide. (**-o/ei* =) **-ei* [> gr. (οἶκ)-*ει* ir pan.], plg. „loc.“ pr. (*bit*)-*ai* < „dat.“ balt. (**-a/ei* =) **-ai* (žr. § 69) < „dat.“ ide. (**-o/ei* =) **-oi* [> gr. (οἶκ)-*ου* ir pan.]². Vadinasi, lie. (praep. + *vākar*)-ie < **-ei* yra tiek pat *o(e)e*-kamenė forma, kiek ir „loc.“ pr. (*bit*)-*ai* = loc. sg. s. sl. (*sel*)-*ě* (< **-oi*) ir pan. Dėl lie. (praep. + *vākar*)-ie = (*nam*)-iē plg., pvz., lie. (prieg *krikšt*)-ie (Ak 13₁₈) = lie. (*nam*)-iē su s. sl. [sėdešt] (pri *svēt*)-*ě* = (loc. sg.) s. sl. (*sěl*)-*ě* ir pan.³. Šita lie. (praep. + *vākar*)-ie, niekada nepasidariusi paradigmėnine (žr. dar § 74 tt.), yra indiferentiška skaičiaus ir linksnio kategorijoms. Gervėčių (lig. pačiam *vākar*)-ie resp. Musteikos (lig. vėlām *vākar*)-i (vietoj gretiminės -ie, žr. § 78 tt.) = DK 36₁₃ (ik tam' *mēt*)-i (taip pat vietoj gretiminės -ie) yra suvokiama kaip „dat. sg.“ forma. Ši dalyką sąlygoja:

1) struktūrinės (sinchroninės) priežastys: a) atitinkamų tarmių praep. + dat. sg. konstrukcija b) formos šiuo atveju *vākar*-ie resp. -i aiškus ryšys su tuo pačiu žodžiu *vākaras*, vadinasi, ir su A konstrukcijos (praep. + dat. sg.) forma dat. sg. (pvz., Gervėčių) *vākar*-uo resp. dat. sg. (pvz., Musteikos) *vākar*-u (vietoj gretiminės – senosios -uo, žr. § 65), c) formos (praep. + *vākar*)-ie resp. -i sutapimas su *i*- bei *K*-kamiene dat. s g. forma – fleksija -ie resp. -i⁴;

2) istorinės priežastys: įvardinės (vėliau ir būdvardinės) formos -am < **-amuo* < **-amō* (**-ē*)⁵ atributyvus vartojimas ne tik A konstrukcijoje, bet ir nuo tam tikros (gana senos, žr. toliau) epochos – B konstrukcijoje, t. y. A konstrukcija (praep. + *tam-uo *vakar*)-uo > (lig. pačiam *vākar*)-uo (Ger-

¹ J. Endzelins, Senprūšu valoda, 83.

² Žr. § 79 tt.

³ Slaviškąją medžiagą žr. B. H. Топоров, Локатив в славянских языках. Москва, 1961.

⁴ Matyt, dėl tos pačios priežasties forma *vākar*-ie (ir pan.) konstrukcijoje lig. pačiam *vākar*-ie yra ir kįrčiuojama datyviškai (sg.), tačiau plg. *nam*-iē, *ankst*-iē ir pan.

⁵ Kad lie. (*t*)-*ām* yra iš *(*t*)-*amuo*, plg., pvz., formą s. lie. (*t*)*amu*g (žr. § 59), kurioje turime lie. (*t-am*)-*u* = lie. (*vilk*)-*u* (dat. sg.): *o(o/e)*-kamenė -*u* čia yra vietoj senesnės -*uō* < **-ō* (žr. § 65), kilusios iš balt. **-ō* (su vėliau pakeista priegaide, žr. § 66).

vėčiai) ir B konstrukcija (praep. + *tam-uo vakar)-ie > (lig pačiam *vākar*)-ie (Gervėčiai).

Dėl B konstrukcijos lie. (lig. *pačiam vākar*)-ie < (praep. + *tam-uo vakar)-ie [< **-ei* (balt. **-a/ei* < ide. **-o/ei*)] plg. pr. (*enstesmu wird*)-ai „in dem Wort“ (III 97₁₆₋₁₇) < (praep. + *stesmō vird)-ai [< *ai (= balt. **-a/ei* < ide. **-o/ei*)]¹ (pagaliau ir pr. *stesmu* yra iš balt. *tam-ō, žr. § 66). Jau vien konstrukcijos (A) lie. praep. + *tam-uo vakar-uo [= sl. praep. *tam-ō *(*ezer*)-*ō* > rus. по *мому (озер)*-*у*² ir pan.], kur *(*tam*)-*uo* yra suderintas su (*vakar*)-*uo*, gretinimas su konstrukcija (B) lie. praep. + *tam-uo vakar-ie = pr. praep. + *stesm-u wird-ai*, kur *(*tam*)-*uo* = pr. (*stesm*)-*u* nėra suderintas su (*vakar*)-*ie* = pr. (*wird*)-*ai*, suponuoja, kad ir pastaruoju atveju anksčiau turėjo būti atitinkamas suderinimas. Atsižvelgiant į lie. praep. + *tam-uo vakar-uo (A konstrukcija) = sl. praep. *tam-ō *(*ezer*)-*ō* (žr. aukščiau) ir į s. sl. praep. + *tom-b* (*jezer*)-*ě* [kur s. sl. -*ě* < sl. **-oi* = balt. sl. **-a/ei* = (**-ei* >) lie. (*vakar*)-*ie* resp. (**-ai* >) pr. (*wird*)-*ai*], galima drąsiai manyti, kad s. sl. praep. + *tom-b* (*jezer*)-*ě* tipo derinimas buvo ir baltuose; vadinasi, lie. praep. + *tam-uo vakar-ie = pr. praep. + *stesm-u wird-ai* konstrukcijoje vietoj lie. *tam-uo resp. pr. *stesm-u* anksčiau yra buvusi lie. *tam-i [= *tam-i(p)*] = s. sl. *tom-b*, žr. dar § 89] resp. pr. *stesm-i [plg. s. ind. *tasm-i(n)*, žr. § 89] < [perdirbta (apie tai žr. § 88 t.) iš] balt. **tami*³. Šita balt. *tami nuo s. sl. *tomъ* skiriasi tik tuo, kad pastaroji (t.y. s. sl.

¹ Vadinasi, nėra pamato keisti konstrukcijos *enstesm-u wird-ai* (III 97₁₆₋₁₇) formą *wird-ai* į *wird-ar*, kaip kad daro J. Endzelynas [(Senprūšu valoda, 58) ir E. Benveniste'as (žr. Studi Baltici, IV, 72 t.)], remdamasis forma *stesm-u wird-an* III 77₆ (dėl pastarosios žr. 5 išn. 310 p.).

² Rus. *мом-у*) = *озер-у*) (dat. sg.) tipo slaviškoji *o*-kamenė galūnė -*u* (= rus. -*y*) yra vietoj senesnės sl. **-ō* (= ide. **-ō*) > **-ā*, žr. §§ 66, 160; plg. 5 išn. 135 p. Apie čia nagrinėjamojo tipo prielinksnes slavų konstrukcijas žr. В. М. Топоров, Локатив в славянских языках, 328 tt.

³ Rytų baltuose, atsirandant paradigmui (postpozicinės kilmės, žr. § 69 tt.) lokatyviui, forma balt. „loc.“ *tami (šios formos egzistavimu, rodos, nėra pamato abejoti, plg. pvz., Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 241, 247), aišku, taip pat turėjo paradigmeti – virsti postpoziciniu loc. sg. Šitos balt. „loc.“ *tami likimas, jai paradigmėjant, nebuvo vienodas: a) balt. „loc.“ *tam-i+*pie > adess. sg. *tam-i-pi* > *tam-i-p*, b) balt. „loc.“ *tam-i+*én > iness. sg. *tam-ij-én > *tam-ije > *tam-ij* > (pvz.) la. *tam-i* (plg. *i*-kamenį iness. sg., žr. § 164), c) balt. „loc.“ *tam-i pakeitė forma balt. „dat.“ [= „dat.“ **tam-ō/ē* (= *(*vilk*)-*ō/ē*, žr. § 66 tt.)] > „loc.“ *tam-ē+(*é)*n* [= „loc.“ (*vilk*)-*ē*+(*é)*n*, žr. § 71] > iness. sg. *tam-én (= *vilk-én, žr. § 71) > lie. *tam-ė* ir pan. Chr. Stango (ir kitų) keliama mintimi, kad lie. *tam-ė* fonetiškai atsiradęs iš *tam-i+*én (Chr. S. Stang, op. cit., 241), nesinorėtų tikėti: iš *tam-i+*én (su, palyginti, vėlai priaugusia postpozicija) rytų baltuose, man rodos, greičiau būtų *tam-ijén (žr. aukščiau), o ne *tam-én. Rytų baltų konstrukcija praep. + *tam-i vakar-ie dėl minėtų priežasčių – dėl pažyminio (*tam-i, *šjam-i ir pan.) paradigmėjimo (virtimo postpoziciniu loc. sg.) resp. dėl pažymimojo žodžio (*vakar-ie*) neparadigmėjimo (juk egzistavo ir lietuviuose egzistuoja konstrukcija praep.

tom̃) forma yra pasidariusi paradigmine, o balt. **tami*, kaip ir kitos senovės baltų „lokatyvinės“ formos, nepostpoziciškai paradigmine resp. paradigminėmis nepasidarė [plg. lie. *tami-p* (s. sl. *tom̃*) resp. lie. *vilkie-p* (= s. sl. *vľbc-ě*, lie. *nam-iě¹*) ir pan.]. Minėtos baltų (ir slavų) A ir B konstrukcijos anksčiau bus turėjusios papildomąją distribuciją: praep. + *vākar-uo* tipo senoji konstrukcija galėjo reikšti daugiau krypties lokatyvinio „datyvo“ santykius, o praep. + *vākar-ie* – daugiau būsenos lokatyvinio „datyvo“ santykius². Vėliau, išnykus senajai **tam-i* formai resp. ją pakeitus **tam-ō* (žr. aukščiau), minėtoji distribucija baltuose išnyko (buvo „sumaišyta“): konstrukcija praep. + **tam-uo* (< **-ō*) *vakar-ie* = praep. + *vakar-ie* „priartėjo“ prie praep. + **tam-uo vakar-uo* = praep. + *vakar-uo* = (*vākar*)-*uo*.

§ 74. Reikia pridurti, kad, nežiūrint minėto šliejimosi (dėl struktūrinių ir istorinių priežasčių, žr. § 93) prie dat. sg., B konstrukcinė forma lie. (praep. + *vākar*)-*ie* [atitinkamosiose tarmėse turime formą *-i* vietoj šitos (gretiminės) *-ie* < balt. **-ei* (= **-a/ei*), žr. § 78 tt.] šiaipjau gali būti transformuojama ne tik į „dat. sg.“, bet ir į „gen. sg.“, „instr. sg.“ ir, pagaliau, net į „acc. sg.“, pvz. (su prielinksniu *po*):

1. „dat. sg.“ (*po dár̃b*)-*i*³ [vietoj gretiminės *-ie* < balt. **-ei* (= **-a/ei*)⁴] ~ dat. sg. (*po dár̃b*)-*ui*⁵ = dat. sg. (*dár̃b*)-*ui*⁵ [vietoj gretiminės – senosios *-uo* < **-ō* < balt. **-ō* (= *-ō/ě*)⁶];

2. „gen. sg.“ (*po dár̃b*)-*i*³ [vietoj gretiminės *-ie* < balt. **-ei* (= **-a/ei*)⁴] ~ gen. sg. (*po dár̃b*)-*o*⁷ = gen. sg. (*dár̃b*)-*o*⁷ [< balt. **-ō* (= **-ō/ě*)⁸];

+ *vakar-ie*, *-i*, t.y. be pažyminio) – nesunkiai galėjo, veikiama konstrukcijos praesp. + **tam-ō* **vakar-ō* (dat. sg.), išvirsti į praep. + **tam-ō vakar-ie*. Pagaliau, konstrukcija lie. praep. + *tám* (*pačiam...*) *vakar-ie*, *-i* kai kuriose (o gal ir visose) tarmėse turi šitą *tám*, gal būt, ne iš **tam-ō* (dat. sg.), t.y., gal būt, tiesiog iš formos balt. „loc.“ **tam-i*, kuri, nukritus galiniam **-i*, sutapo su dat. sg. *tám*, aišku, po to, kai pastaroji irgi neteko atitinkamo galinio balsio (apie jį žr. 5 išn. 135 p.). Vakarų baltų-prūsų konstrukcija praep. + **stesmi wird-ai* formą „loc.“ **stesm-i* į *stesm-u* (< **-ō*) galėjo pakeisti dėl fonetinių priežasčių (trumpajam **-i* formoje **stesm-i* nukritus) bei dėl to, kad egzistavo ne tik konstrukcija praep. + (pr.) „loc“, bet ir konstrukcija praep.+(pr.) dat. (sg.).

¹ S. sl. *vľbc-ě* yra loc. sg., o lie. *nam-iě* – „loc.“ (= adv.)!

² В. Н. Топоров, Локатив в славянских языках, 333.

³ Pvz., Musteika.

⁴ Kad fleksija (*po dár̃b*)-*i* (o-kamienis daiktavardis) yra vietoj gretiminės (*po dár̃b*)-*ie* < balt. **-ei* (= **-a/ei*) [< ide. **-ei* (= **-o/ei*)], žr. § 78 tt.

⁵ Pvz., Dusetos.

⁶ Žr. § 65 tt.

⁷ Pvz., Dusetos, Musteika, Vilkaviškis.

⁸ Apie tai, kad gen. sg. fleksija lie. (*vilk*)-*o* < **-ō* (= la. *-a* = s. sl. *-a*) gali būti iš balt. (-sl.) „dat.“ **-ō* (= **-ō/ě*) < ide. **-ō* (= **-ō/ě*), žr. § 54 tt. (čia kalbama ir apie tai, kaip ide **-ō* > balt. **-ō* virto į balt. **-ā*), § 56 (prieгаidės – akūto pakitimas į cirkumfleksą).

3. „instr. sg.“ (po *maž*)-i¹ [vietoj gretiminės -ie < balt. *-ei (= *-a/ei)]² ~ instr. sg. (po *maž*)-ù³ = instr. sg. (*maž*)-ù³ [< balt. *-ð (= *-ð/é)];

4. „acc. sg.“ (po *auksn*)-iė⁴ [(vietoj gretiminės -i) < balt. *-ei (= *-a/ei)]² ~ acc. sg. (po *auks[i]n*)-q⁵ = acc. sg. (*auks[i]n*)-q⁵ [< balt. *-an]⁶.

1, 2 ir 3 atveju šitokios transformacijos galimumas istoriškai yra aiškiai neatsitiktinis: juk čia turime ne tik vienodą transformą [tą pačią formą lie. (praep. + o/e-kam. vardažod.)-ie (< balt. *-ei = *-a/ei) resp.-i], bet ir istoriškai (genetiškai) vienodą transformacijos pamatą – o/e-kamienio vardažodžio formos dat. sg. -ui, gen. sg. -o, instr. sg. -u yra atsiradusios, galų gale, iš (resp. vietoj) vienos ir tos pačios o/e-kamienės formos balt. (*-ð/é =) *-ð⁷, kurią dabartinės lietuvių kalbos atžvilgiu (t. y. modernizuojant) galima pavadinti ir „dat. sg.“, ir „gen. sg.“, ir „instr. sg.“ [šitą balt. (*-ð/é =) *-ð sąlyginai vadinu „dat.“ balt.]. Kitaip sakant, minėtoji visų keturių atvejų transformacija atspindi (suprantama, jau tarpišškai) tolimus baltų kalbų (tiksliau sakant, jau ide. dial.) istorijos laikus, a) kai o(o/e)-kamienės tiek balt. *-ð/é, tiek ir balt. *-a/ei buvo dar „dat.“ (balt.) formos (apie vėlyvesniąją jų dviejų papildomąją distribuciją žr. §§ 66 t., 69 tt., 90 ir kt., kuri anksčiau buvo, matyt, dar kitokia, žr. § 80) – sinoniminės formos (žr. §§ 69 t., 90 ir kt.), b) kai o(o/e)-kamienė atitinkamas prielinksnis (praep.)⁸ ėjo su (atitinkamai) sinoniminėmis (o/e-kamienėmis) „dat.“ balt. *-ō/ē ir „dat.“ balt. *-a/ei resp. *-i (apie šią *-i žr. § 79 tt.) formomis ir su acc. (sg.)

¹ Pvz., Dusetos: čia forma (po *maž*)-i (*pamaž-i*) vartojama pagrečiui su (šiaip jau dažnesne) forma (po *maž*)-ù (*pamaž-ù*), kuri, tarp kitko, matyt, taip pat prisidėjo prie formos (po *maž*)-i (*pamaž-i*) oksitoniškumo „išlyginimo“. Žr. dar 2 išn. d. 144.

² Žr. 4 išn. 137 p.

³ Žr. 1 išn.

⁴ Pvz., Linkmenys: (po *auksn*)-iė resp. (*paauksn*)-iė, dėl šio pavyzdžio žr. K. Būga, Rinkiniai raštai, III, 839; Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 398.

⁵ Pvz., Linkmenys, Vilkaviškis.

⁶ Prielinksninės konstrukcijos formą lie. (praep. + *dərb-*, *vākar-* ...) -ie resp. -i panašia prasme pavadinti „loc. sg.“ forma nėra galima: konstrukcija praep. + loc. sg. (resp. pl.) čia yra negalima (ten, kur ji pasitaiko, turime aiškų naujadarą). Ji galima tiems – prabaltiškiams – laikams, kai konstrukcija praep. + loc. sg. (resp. pl.) buvo konstrukcija praep. + „loc.“, t. y. kai paradigminio rytų baltų lokatyvo [loc. sg. (resp. pl.)], kuris pats yra postpozicinės konstrukcijos kilmės, dar nebuvo (§ 69), žr. 3 išn. 136 p.

⁷ Dar kartą pabrėžiu: fleksija dat. sg. lie. (*dərb*)-ui resp. -u (vėliau pakeista, žr. § 65) vietoj (*dərb*)-uo < *-ō < balt. *-ð (žr. § 66), gen. sg. lie. (*dərb*)-o < balt. *-ð (žr. § 56), instr. sg. lie. (*dərb*)-u < balt. *-ð (žr. § 86), – visos šios formos ir yra kilusios iš balt. *-ð, iš vienos ir tos pačios „dat.“ balt. *-ō = *-ð/ē < „dat.“ ide. *-ō/ē (§ 80).

⁸ Čia turiu galvoje, suprantama, ir veiksmažodinių atitinkamos vardažodinės (bei įvardinės) formos valdymą, t. y. ir veiksmažodines (o ne vien prielinksnines) konstrukcijas.

forma balt. **-an* (< ide. **-om*)¹. Antra vertus, minėtos transformacijos galimumas lietuvių (resp. baltų) kalboje, t. y. šis praindoeuropietiškosios senovės atitinkamai refleksuojamas baltų archaizmas rodo ir tai, kad praindoeuropietiškosios *o/e*-kamenės sinoniminės formos „dat.“ ide. **-ō/é* (← **-o/e*, žr. §§ 54, 67) ir „dat.“ ide. **-o/ei* (dėl „dat.“ ide. **-i* žr. § 79 tt.) turėjo potencialią galimybę (suprantama, kitas dalykas yra konkreti tos galimybės realizacija atskirose indoeuropiečių tarmėse², žr. toliau) pasidaryti ne tik dat. sg. ar loc. sg. (tokia galimybė šiaipjau yra žinoma), bet ir instr. sg. (§§ 86, 90), gen. sg. (§§ 56, 84) ir pan.

§ 75. Vadinasi, kildinant lie. (praep. + *vākar*)-ie („loc.“) ir lie. (praep. + *vākar*)-uo iš pirmykščio „datyvo“, pastarąjį dėl „loc.“ lie. (praep. + *vākar*)-ie = lie. (*nam*)-iē („loc.“) galima būtų pavadinti prūsiškojo tipo baltų datyvu (sg.), – kai a) dat. sg. forma **-ō* (**-ō/ē*)³ dar nebuvo priešpastatoma loc. sg. ir instr. sg. formoms, t. y. kai dar nebuvo paradigminio loc. sg. [jis (rytų baltuose) atsirado vėliau – postpoziciškai, žr. § 69 tt.] ir instr. sg. (žr. § 86 tt.), kai b) dat. sg. forma galėjo eiti ir datyvo⁴, ir lokatyvo⁵, ir instrumentalio⁶ funkcijas⁷; šia prasme baltai turėjo ne tik „loc.“ resp. „instr.“ **-a/ei* (žr. §§ 69 tt., 90), bet ir „loc.“ resp. „instr.“ **-ō/é* (žr. §§ 70 tt., 86 tt.), plg. „loc.“ lot. (*bell*)-ō „kare“ [= rus. (*дѳм*)-a ir kt.] ir „loc.“ lot. (*bell*)-ī „kare“ [= loc. sg. s. sl. (*sel*)-ě ir kt.] tipo *o/e*-kamenės formas. Tuo metu,

¹ Man rodos, čia ir slypi svarbiausia priežastis to, kodėl tam tikri senybiniai prielinksniai vartojami su daugeliu linksniais.

² Forma „dat.“ ide. **-o/ei* atskirose indoeuropiečių tarmėse vienaskaitoje buvo labiau linkusi realizuotis (paradigmėti, nors ir ne visose tarmėse virsdama paradigmine) lokatyvo resp. datyvo kryptimi, nors, man rodos, visgi esama ir tokių atvejų, kuriais ji buvo linkusi realizuotis ne vien ta kryptimi. Kitaip sakant, ir imant ne vieną indoeuropiečių tarmę, ji buvo linkusi vienaskaitoje realizuotis, iš principo, maždaug tomis pačiomis kryptimis, kaip ir forma „dat.“ ide. **-ō/ē*, žr. toliau ir §§ 56 resp. 84, 70 tt., 86 resp. 90 ir kt.

³ Forma „dat.“ balt. **-ō* į **-ō* išvirto, t. y. čia įvyko metatonija (apie jos priežastis žr. § 66), matyt, tik rytų baltuose. Šitaip atsitiko dėl to bei tuomet, kai rytų baltuose formavosi (paradigminiai) instr. sg., loc. sg., vadinasi (žr. 3 išn. 131 p.), ir pats rytų baltų dat. sg.: kad (*o*-kamenis) dat. sg. galėtų būti (kontrastuotai) priešpastatomas, svarbiausia, atsirandančiam paradigmui instr. sg. Kadangi vakarų baltuose – prūsiose – paradigmis instrumentalis niekuomet nesusiformavo (žr. §§ 86 tt., 118, 175), tai *o*-kamenė pr. dat. sg. **-ō*, matyt, nebuvo išvirtusi į pr. **-ō*. Matyt, čia nebuvo minėtosios rytų baltų tipo metatonijos (§ 66). Plg. tai, kas §§ 174 – 175 pasakyta apie *ā*-kamenės balt. acc. sg. **-ān* virtimą į ryt. balt. acc. sg. **-ān* ir apie panašaus virtimo nebuvimą prūsiose.

⁴ Pvz., pr. *sīr-u* (dat. sg.) „širdžiai“ < balt. **-ō*, žr. §§ 66 t., 86 tt.

⁵ Pvz., pr. en *stesm-u* (dat. sg.) „tame“ (loc. sg.) < balt. **-ō*, žr. §§ 76, 87 tt.

⁶ Pvz., pr. *sen stesm-u* (dat. sg.) „su tuo“ (instr. sg.), žr. § 87 tt.

⁷ Vadinasi, prūsiškojo tipo (bendra)baltiškasis „datyvas“ tuomet buvo jau „paradigmatiškesnis“, negu tuometinis „lokatyvas“ bei „instrumentalis“, plg. В. В. Иванов и В. Н. Топоров, К постановке вопроса о древнейших отношениях балтийских и славянских языков, 18-20 (урач 19 puslapio 1–6 eilutė iš viršaus).

kai iš (neparadigminio) „lokatyvo“ rytų baltuose (§ 69 tt.) ėmė (postpoziciškai) kurtis resp. susikūrė (paradigminis) lokatyvas (postpozicinis) ir iš „instrumentalio“ – instrumentalis (§ 86), tuo pačiu metu prielinksninėse lie. (praep. + *o/e*-kam. daiktav.)-uo (< * $\tilde{o}$ < * δ = * $\delta/\acute{\epsilon}$) prototipo rytų baltų konstrukcijose prielinksnio su „datyvu“ (datyvu), „lokatyvu“ ir „instrumentaliu“ vartojimo sfera susiaurėjo iki prielinksnio su datyvu ir instrumentaliu² vartojimo, prielinksnio su (pvz., *o/e*-kamenėmis formomis) „dat.“ (dat. sg.) * δ (= * $\delta/\acute{\epsilon}$) = „loc.“ * δ (= * $\delta/\acute{\epsilon}$) = „instr.“ * δ (= * $\delta/\acute{\epsilon}$) vartojimas susiaurėjo iki prielinksnio su dat. sg. * δ > * $\tilde{o}$ ir instr. sg. * δ vartojimo. Kitaip sakant, minėto prototipo prielinksninėse konstrukcijose, pvz., su prielinksniu *prie* (lie.) „lokatyvo“ forma * δ [= „dat.“ (dat. sg.) * δ] „grįžo“ prie dat. sg. Panašiose konstrukcijose, pvz., su prielinksniu *po* (lie.) „lokatyvinė“ * δ [= „dat.“ (dat. sg.) * δ] galėjo ne tik „grįžti“ prie dat. sg., bet ir „prišlieti“ prie instr. sg. Šitaip galėjo atsirasti, pvz., prielinksnio lie. *po* konstrukcija ne tik su (lokatyvinium) datyvu sg. [pvz., (po *dárb*)-ui (Liubavas, čia -ui vietoj -uo < * $\tilde{o}$ < balt. * δ , žr. §§ 65–66), (po *žiem*)-ai (Zietela), (po *ėgl*)-ei „po egle“ (Papilyš) ir kt.], bet ir su (lokatyvinium) instrumentaliu [pvz., (po *stal*)-ù (Dusetos) < * δ ir kt.]. Vadinas, genetinė prasme į lie. (po *stal*)-ù (instr. sg.) galima žiūrėti paprasčiausiai kaip į senąją „loc.“ [t. y. „dat.“ (dat. sg.)] formą balt. * δ , „prisišliejusią“ ne prie dat. sg. (* δ >) * $\tilde{o}$, o prie instr. sg. * δ [pagaliau dar kartą pabrėžiu, kad visais trimis minėtais atvejais čia turime (žr. aukščiau) vieną ir tą pačią pirmykštę „dat.“ (dat. sg.) formą * δ (= * $\delta/\acute{\epsilon}$)], žr. dar tolimesnį paragrafą.

§ 76. Jeigu (*o/e*-kamenių) formų ide. * $\tilde{o}/\acute{e}$ resp. * $\tilde{o}/ei$ „datyvizacija“ baltuose (kaip ir daugely kitų indoeuropiečių tarmių) yra vienoda, vadinas, jeigu iš tų visų formų „išsirenkama“ ide. * $\tilde{o}$ > balt. * δ ir (visuose baltuose gana anksti) paverčiama į (bendrabortiškąjį) prūsiškojo (pr. *sir-u* < * δ^3) tipo [paradigminį (plačios reikšmės)] dat. sg. [kurį bendrabortiškajai epochai vadinu (sąlyginai⁴) „dat.“ (sg.) balt.]⁵, tai tų pačių (*o/e*-kamenių) formų

¹ Dėl priegaidės žr. 3 išn. 139 p.

² Čia nekalbu apie prielinksnio su gen. (sg., pl., du.) vartojimą, pvz., lie. po *dárb-o* < balt. * δ (žr. 8 išn. 137 p., §§ 56, 80). Šitoks vartojimas buvo jau, matyt, anksčiau, negu kad atsirado, pvz., (paradigminis) instr. (sg., pl.).

³ Žr. 4 išn. 139 p.

⁴ T. y. su tam tikra terminologine paklaida – terminologinio vienodumo neišlaikymu. Juk prūsiškąjį vienaskaitos datyvą (= „plačios reikšmės“ datyvą) vadinu terminu dat. sg., o panašaus tipo (= „plačios reikšmės“) baltiškąjį vienaskaitos datyvą – „dat.“ (sg.).

⁵ Žr. aukščiau.

ide. *-ō/ē resp. *-o/ei „lokatyvizacija“ bei „instrumentalizacija“¹ baltuose (kaip ir daugely kitų indoeuropiečių tarmių) yra nevienoda ne tik minėto „išsirikimo“, bet ir paradigmėjimo atžvilgiu²:

a) vakarų baltai (prūsai), niekada nepasidarę paradigminio lokatyvo bei instrumentalio (žr. §§ 69 tt., 86 tt.), „išsirinko“: 1) „lokatyvui“ (neparadigminiam) formą (ide. *-ō >) balt. *-ō [(= „dat.“ balt. *-ō), plg. pr. (*en stesm*)-u „tame“ < *-ō, žr. §§ 76, 87 tt.], formą (ide. *-oi >) balt. *-ai [plg. pr. (*en... wird*)-ai (žr. § 73) = (*būt*)-ai (§ 69)], formą (ide. *-ei >) balt. *-ei [plg. pr. (*qu*)-ei „kur“, 2) „instrumentaliui“, gal būt, formą (ide. *-oi >) balt. *-ai [plg. pr. (*laimisk*)-ai „reichlich“ = lie. (*ger*)-ai, žr. § 90], formą (ide. *-ei >) balt. *-ei [plg. pr. (*ainawijd*)-ei, žr. § 90], formą (ide. *-ō >) balt. *-ō [(= „dat.“ balt. *-ō), plg. pr. (*laimisk*)-u = (*st*)-u „tuo“, žr. § 90], formą (ide. *-ē >) balt. *-ē [plg. pr. (*st*)-e „tuo“, žr. § 87];

b) rytų baltai (lietuviai su latviais), pasidarydami paradigminių lokatyvą [tokiu lokatyvą pasidarė tik postpoziciškai (žr. § 69 tt.)] bei instrumentali, „išsirinko“: 1) lokatyvui sg. (paradigminiam) formą (ide. *-ē >) balt. *-ē [plg. lie. (*vilk*)-ė (iness. sg.) < *-ē + (é)n, žr. § 71], formą (ide. *-ei >) balt. *-ei [plg. lie. (*vilk*)-ie-pi (adess. sg.), žr. § 78], lokatyvui pl. formą (ide. *-ō >) balt. *-ō > balt. *-ō + s > *-ōs [plg. lie. (*vilk*)-uos-ė (iness. pl.), žr. § 123 tt.], 2) instrumentaliui sg. formą (ide. *-ō >) balt. *-ō [(= „dat.“ balt. *-ō, žr. § 86 tt.), plg. lie. (*vilk*)-ū, žr. § 86], instrumentaliui pl. formą (ide. *-oi >) balt. *-ai > balt. *-ai + s > *-ais³ [plg. lie. (*vilk*)-ais (instr. pl.), žr. § 128 tt.].

§ 77. Rytų baltai, kaip jau sakyta (§ 69), išlaikė, be to, ir (nesuparadigmėjusio – senovinio) „lokatyvo“ formų⁴:

1. Iš [ide. *-ei (= *-o/ei) >] balt. *-ei formos – „loc.“ („sg.“) lie. (*nam*)-iē (praep. + *vākar*)-ie⁵, „loc.“ („pl.“) lie. (*ketur*)-ie-sū (< *-ei + su, žr. § 123 tt.). Iš šių atvejų ypač pabrėžtinas lie. (*nam*)-iē = (*or*)-iē ir pan. formų archaiš-

¹ Dėl jų „genityvizacijos“ žr. §§ 56, 80 [lie. (*vilk*)-o (gen. sg.) < *-ā ← balt. *-ō (§§ 56, 80) = *-ō/ē < ide. *ō/ē] ir §§ 84, 80 [osk. (*sakarakt*)-eis (gen. sg.) < *-ei (su vėliau pridėtu *-s) = *-o/ei < ide. < *-o/ei].

² Šių ide. formų „instrumentalizacija“ bei „lokatyvizacija“ yra, be abejo, naujesni procesai už tų pačių formų „datyvizaciją“ ir net „genityvizaciją“.

³ Šiaipjau šitokia forma yra gana sena, plg. panašaus darybinio modelio formą, pvz., gr.-οις (= λύκ-οις), žr. § 128 tt.

⁴ Panašių formų yra išlikę visose indoeuropiečių kalbose, plg. В. Н. Топоров, Локатив в славянских языках, 285.

⁵ Ši forma prielinksninėje konstrukcijoje yra šiek tiek „apiparadigmėjusi“, lyginant ją su neparadigmine, pvz., *nam-iē* (prieveiksmis – neprielinksninės konstrukcijos forma); plg. (Gervėčiai) lig *pačiam vākar-ie* [pažyminys (*pačiam*) ir formos *vākar-ie* datyviškas kirčiavimas] ir *nam-iē* (pažyminys negalimas, ir formos *nam-iē* kirčiavimas nėra datyviškas), žr. § 72 tt.

kumas: forma (ide. *-ei >) balt. *-ei (> lie. -ie), neįeidama nei į paradigmą [t. y. nepasidarydama paradigminiu (postpozicikišku) lokatyvu, būtent, alatyvu sg. (*diev*)-ie-pi¹], nei į prielinksninę konstrukciją [plg. lie. (praep. + *vākar*)-ie], davė lie. (*nam*)-ie² [< balt. *-ei < ide. *-ei > lot. (*bell*)-ī „kare“ ir kt.] = (*or*)-iē tipo „lokatyvines“ formas – prievaismius, formas ir reikšmės (prievaisminė reikšmė) atžvilgiu nesutampanti su kitomis o(o/e)-kamienės paradigmos (paradigminėmis) formomis.

2. Iš o(o/e)-kamienės [ide. *-ō (= *-ō/ē) >] balt. *-ō (= „dat.“ balt. *-ō) lietuviai dėl panašių priežasčių yra, rodos, išlaikę minėtojo tipo „lokatyvinių“ formų – prievaismių resp. prielinksnių, tačiau jie formos, bet ne reikšmės (prievaisminė resp. prielinksninė reikšmė), atžvilgiu sutapo su lietuvių (latvių) o(o/e)-kamieniu instr. sg. [= lie. instr. sg. (*vilk*)-ū < „dat.“ balt. *-ō, žr. § 86 tt.], pvz.: „loc.“ lie. (*šil*)-ū „šile“ (Miežiškiai) [< „dat.“ balt. *-ō < ide. *-ō „loc.“ > lot. (*bell*)-ō „kare“ = „loc.“ rus. (*дом*)-а „namie“, žr. § 71] = (*gal*)-ū „gale“, plg. arklys pririštas *galū* (sako ir: *galė*) klaimo (Antazavė, Dusetos, Kaltanėnai, Kupiškis, Ramygala, Salamiestis, Ukmergė, Utena ir kt.), *galū* [ir *galūi* – su lokatyviniu -i (plg. *vidūi* „viduj“)] sodo (Skapiškis³), *šonu* klaimo (Antazavė, Dusetos⁴ ir kt.) ir t.t.⁵

3. Ar lietuvių tarmės išlaikė lokatyvinių prievaismių resp. prielinksnių iš o(o/e)-kamienės [ide. *-ē (= *-ō/ē) >] balt. *-ē, kurie būtų be postpozicijos, man tuo tarpu nėra žinoma. Jų vargu ar galėjo išlikti dėl to, kad postpozicijai *ēn su šia balt. *-ē (= *-ō/ē!) suaugti buvo nepaprastai „lengva“ (žr. § 71). Dėl tos priežasties, pvz., Rokėnų kaime (Antazavė-Dusetos)⁶ greta (prievaismio >) prielinksnio – „loc.“ formos (*gal*)-ū „gale“ [< „dat.“ balt. *-ō (= *-ō/ē) < ide. *-ō (= *-ō/ē) > „loc.“ lot. (*bell*)-ō „kare“ = „loc.“ gr. (τ)-ῶ „ta-

¹ Dėl loc. (iness.) sg. lie. (*diev*)-ieje žr. 2 išn. 133 p.

² Žem. *nam-iē* reiškia ne tik „dom“, bet ir „domum“, plg. atitinkamą slavų medžiagą – B. H. Топоров, Локатив в славянских языках, 294.

³ VVU Lietuvių kalbos katedros vgt. lab. V. Eidukaitienės pranešimu.

⁴ Plg. sinoniminius pasakymus: a) raštai sumesti *šonu* klaimo (klojimo) ir b) raštai sumesti *šone* klaimo. Čia reikšminis skirtumas tarp *šonu* [lokatyvinis instrumentalis (sg.) < „loc.“ *-ō] ir *šone* [loc. sg. < „loc.“ *-ē (= *-ō/ē) + *ēn (žr. § 71)] yra tik tas, kad forma *šonu* ne tik reiškia vietos aplinkybę, bet ir turi dėl palyginti jau gana seno šios formos (formalaus) ryšio su instr. sg. (žr. aukščiau) tam tikrą būdo aplinkybės atspalvį.

⁵ Šiam reikalui daugiau pavyzdžių žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 401. Tokios medžiagos dėl *šonu* tipo prievaisminių lokatyvų formalaus sutapimo su instr. sg. (žr. aukščiau) čia daug rasti, aišku, negalima. Manyti, kad *galū*, *terpū* turi -u iš *až-ū* resp. *už-ū* (l. c.), yra, atsargiai variantai, bent jau neįrodomas dalykas. Jeigu, pvz., Antazavėje – Dusetose pasakymai *galū nāmo* ir *ažū nāmo* kam nors ir atrodytų sinoniminiai, tai to aiškiai negalima pasakyti apie pasakymus *terpū mēdžiū* ir *ažū mēdžiū*.

⁶ Mano gimtieji *Rokėnai* (tarm. *Rākėnai*) oficialiai visur vadinami *Rakėnais* (klaidingas tarm. *Rākėnų* transponavimas į literatūrinę kalbą).

da“ ir kt.] turime ne °(*gal*)-ė „gale“ [*<* „dat.“ balt. **-ĕ* (= **-ġ/ĕ*) *<* ide. **-ē* (= **-ō/ē*) *>* „loc.“ gr. (π)-ή(*ποκα*) „kada nors“¹ ir kt.], o tik – (*gal*)-ó „gale“ [= lie. liter. -ė *<* **-én* *<* „dat.“ balt. **-ĕ* (= **-ġ/ĕ*) + *(*é*)*n*, žr. § 71]².

4. Forma [ide. **-oi* (= **-o/ei*) *>*] balt. **-ai* (= **-a/ei*) rytų baltuose neišriedėjo nei į (paradigminį) lokatyvą, nei į (neparadigminį) „lokatyvą“; čia forma balt. **-ai* „nuėjo“ kitur (žr. toliau ir § 90). Šiuo atveju galima vėl pabrėžti, kad prūšai turi ir (neparadigminį) „loc.“ (*bīt*)-*ai* „vakare“, ir „loc.“ (*qu*)-*ei* „kur“.

Rytų baltai yra išlaikę ir senovinio (nesuparadigmėjusio) „instrumentalio“ formų: 1) iš [ide. **-ei* (= **-o/ei*) *>*] balt. **-ei*, plg., gal būt, „instr.“ lie. (po *maž*)-*i* *<* [vietoj gretiminės (žr. §§ 74, 79)] *-ie* *<* **-ei* (žr. § 79 tt.), 2) iš [ide. **-ō* (= **-ō/ē*) *>*] balt. **-ō*, plg. „instr.“ lie. (po *maž*)-*ù* (žr. § 74), 3) iš [ide. **-oi* (= **-o/ei*) *>*] balt. *-ai*, plg., gal būt, „instr.“ lie. (*lab*)-*ai* (žr. § 90). 4) Iš [ide. **-ē* (= **-ō/ē*) *>*] balt. **-ē* rytų baltuose neišriedėjo nei (paradigminis) instrumentalis, nei (neparadigminis) „instrumentalis“; čia forma balt. **-ĕ* „nuėjo“ kitur – į loc. sg. (žr. § 71). Dėl prūsų primintina, kad jie turi „instrumentalį“ ir iš [ide. **-ē* (= **-ō/ē*) *>*] balt. **-ĕ*, plg. „instr.“ pr. (*st*)-*e* „tuo“ (žr. § 87).

Vadinasi, baltų bei kitų indoeuropiečių *o(o/e)*-kamieno neparadigminiuose ir (tose indoeuropiečių tarmėse, kuriose susiformavo paradigminiai lokatyvas bei instrumentalis, žr. § 44) paradigminiuose lokatyve bei instrumentalyje (ir, pagaliau, ne vien šiuose linksniuose, žr. aukščiau ir §§ 90, 123 ir kt.) yra reprezentuojamos visos keturios minėtos (*o/e*-kamenės) formos: ide. **-ei* resp. **-oi* (t. y. ide. **-o/ei*) ir ide. **-ē* resp. **-ō* (t. y. ide. **-ō/ē*).

§ 78. Dabar grįšime prie formos („loc.“) lie. (lig *vākar*)-*i* (Musteika ir t. t.) = lie. (praep. + *vākar*)-*i*, kuri, kaip minėjau (§ 74), yra gretiminė formai lie. (praep. + *vākar*)-*ie* *<* **-ei* (kuri yra dėsninga *o/e*-kamenė, žr. aukščiau), plg. dar gretimines (neprielinksninėje konstrukcijoje): pvz., Dusetų (*art*)-*iē* ir (*art*)-*i*, (*tol*)-*iē* ir (*tol*)-*i* ir kt.³ [dėl adess. sg. (*diev*)-*ie(p)* ir (*diev*)-*i(p)* žr. toliau]⁴. Kadangi fleksija lie. (*art*)-*iē* identifikuotina su lie.

¹ Jeigu ši gr. π-ή(*ποκα*) nėra iš *π-ᾶ(*ποκα*)?

² Rokėnuose formos *galė* ir *galū* yra vartojamos be reikšmės skirtumo.

³ Plg. dar žem. *anks-iē*. Kodėl žemaičiai nebeturi gretiminės *anks-i*, žr. tolimesnę išnašą ir § 164. Šitos formos (adv.) yra, matyt, ne iš *i-*, bet iš *o(o/e)*-kamieno (būdvardinių) daiktavardžių *artas, *tolas, *ankstas (greičiausia iš senesnių neutra), plg. iš *tólo*, iš *aňksto* ir pan., žr. K. Būga, Rinkiniai raštai, III, 839, 690.

⁴ Formos lie. *nam-iē*, *or-iē* (ir pan.) anksčiau irgi galėjo turėti gretimines *nam-i, *or-i (žr. § 79 tt.). Dideliame Lietuvos šnektų plote, įskaitant ir (čia svarbu pabrėžti) periferines (rytų resp. pietų-rytų bei pietų Lietuvos ir kaimynines Baltarusijos su Lenkija) lietuvių šnektas (didžiai archaiškias), šitos *nam-i, *or-i (ir pan.) lengvai galėjo išnykti (o gal kur nors jos dar ir yra?), fonetiškai sutapus joms su (atitinkamų šnektų) *o*-kamieno iness. sg. fleksija

(praep. + *vākar*)-*ie*¹, turinčia gretiminę lie. (praep. + *vākar*)-*i*, tai ir pastaroji identifikuotina su lie. (*art*)-*i*, turinčia gretiminę lie. (*art*)-*iē*.² Svarbiausia čia yra klausimas: a) kodėl *o(o/e)*-kamenas turi fleksiją lie. (praep. + *vākar*)-*i* (= *art-i*) ir b) kodėl formos lie. (praep. + *vākar*)-*i* (= *art-i*) ir lie. (praep. + *vākar*)-*ie* (= *art-iē*) yra gretiminės (§72)? E. Nieminenas mano, kad formos lie. (praep. + *vākar*)-*i* „in *-i* die von Haus aus der konsonantischen Deklination angehörende Dativendung uridg. *-i* verborgen ist.“³ Pr. Skardžius tuo pačiu reikalu rašo „Posakiuose *ik gāli, ik mēti* ir prieg *dvāri* prielinksniai *ik, prieg*, be abejonės, yra vartojami su naudininku [...]. Bet *dvāri, gāli* ir *mēti* nėra senoviniai *a*-kamenio naudininkai: čia galūnė *-i* (šiandieninėse tarmėse ir *-ie*, pvz., lig pačiam *vākarie* Gerv.) yra paimta iš *i*- (arba priebalsinio) kamenio, todėl ir šakninė kirčio vieta čia yra tokia pat, kaip ir *i*-kamenio vienaskaitos naudininke, pav. d. sg. *āvi, dañti, šūni* Jiez.,

(*nam*)-*i*, „im Hause“ (paradigminis loc. sg., t. y. iness. sg.)=lie. liter. (*nam*)-*ė* < **-én* (žr. § 71). Kitose lietuvių šnektose šita *(*nam*)-*i* („loc.“) galėjo pakeisti iness. sg. fleksija dėl fonetinio šitės **-i* nukritimo, žr. dar § 164. Pagaliau reiktų priminti, kad formos lie. *art-iē* ~ *art-i* (*tol-iē* ~ *tol-i* ir pan.) tuo atžvilgiu, kad jos nebeturi pamatinio daiktavardžio (*artas, *tolas ir pan., žr. K. Būga, op. cit., 839); struktūriškai yra labiau reliktinio (archainio) pobūdžio, negu forma *nam-iē* (*or-iē* ir pan.), kuri dar turi atitinkamą ryšį su pamatiniu daiktavardžiu *nam-as* (*or-as* ir pan.), plg., pvz., tarminį transformą *namuōs* „namie“ (adv.) (= *nam-uōs* „namuose“ loc. pl.).

¹ Dėl (praep. + *vākar*)-*ie* resp. (praep. + *vākar*)-*i* kirčio atitraukimo (iš galo), tiksliau sakant, dėl jo prisiderinimo prie (praep. + *vākar*)-*uo* (resp. *-ui, -u*), t. y. prie dat. sg. formos kirčiavimo, žr. § 72 tt.

² Jeigu fleksija lie. (praep. + *vākar*)-*i* yra (dėl *i*- resp. *K*-kamenės dat. sg. *-i*, žr. §§ 164, 136) iš trumpojo **-i* (plg. E Nieminen, Der urindogermanische Ausgang..., Helsinki, 1922, 148; Pr. Skardžius, Daukšos akcentologija, Kaunas, 1935, 41), tai fleksija lie. *-i* formose (*art*)-*i* (*tol*)-*i*, (*po maž*)-*i* (žr. § 74) ir pan. (*o*-kameniai vardazodžiai), neasocijuojamose su *i*- resp. *K*-kamiene dat. sg. *-i*, galėtų būti ir pailginta resp. galėtų būti kilusi iš senesnės *(*art*)-*ī* = *(*tāl*)-*ī* = *(*pā maž*)-*ī* ir pan., plg. (matyt, nesinchroniškai) tai, kas pasakyta apie fleksiją lot. (*lup*)-*ī* (gen. sg.), pailgintą iš senesnės **-ī* (žr. § 84). Virtimą *(*pā maž*)-*ī* > *(*pā maž*)-*ī* (> *po maž-ī*) galėjo atitinkamai remti (akūtiškojo ilgumo fleksija=) gretimybė (*pā maž*)-*ō* (> *po maž-u*, apie jų dviejų gretimybę žr. 1 išn. 138 p.); *o*-kamienei (*art*)-*iē* < *ei [= **-a/ei* < ide. **-o/ei*] koks nors pailginimas (kaip kad jos gretimybei *o*-kamienei fleksijai **-i*) šiaipjau nebuvo „būtinasis“ (žr. § 69 tt.). Šita *(*art*)-*ī* = *(*tāl*)-*ī* = *(*maž*)-*ī* (pailgintą iš **-ī*), gal būt, rodo lie. (*art*)-*yn* = (*tol*)-*yn* = (*maž*)-*yn* ir kt., kur *-yn* galėtų būti iš **-ī + nā* > *-yna* (= *art-yna* LKŽ I 259) > **-yn(a)* [priegaidė pakeista pagal kitus ilatyvus (sg.)] > *-yn*. Plačiau kalbėti apie *o*-kamenę balt. **-i* bei jos pailgintą variantą **-ī* čia neketinu; pridursiu tik tiek, kad šita fleksija atitinkamai prasikiša, man rodos, dar ir žodžių daryboje. Tuo tarpu man ne tiek svarbu, ar lie. (*art*)-*i* yra iš **-ī* < **-i*, ar tiesiog iš **-i*. Svarbiau yra tas, man rodos, tikėtinas dalykas, kad lie. (*art*)-*i* resp. (*art*)-*iē* (ir pan.) gretimybė reprezentuoja senoviškąsias *o/e*-kamenės fleksijas **-i* (dėl jos žr. § 79) resp. *ei (= **-a/ei* < **-o/ei*, žr. § 79 tt.)

³ E. Nieminen, Der urindogermanische Ausgang, Helsinki, 1922, 147 t. (ten pat – K. Būgos bei J. Endzelyno hipotezės kritika).

Prien., Pun., žem. *āvie, dañtie, šūnie*¹. Lie. (praep. + *vākar*)-ie resp. (praep. + *vākar*)-i kildinimas iš *K*- arba *i*-kamieno dabar yra įprastinis šios problemos sprendimas², kuris, mano nuomone, turi nemaža tiesos (žr. toliau). Betgi šitoks sprendimas turi ir didelius, vienas su kitu susijusius, du trūkumus: 1) jis nepaaiškina (ir negali paaiškinti), kaip *K*- = *i*-kamienės *-ie* resp. *-i* čia pateko į *o*-kamieną, 2) jis formą lie. (praep. + *vākar*)-ie be reikalo (žr. § 79 tt.) kildina iš *K*- = *i*-kamieno. Formą lie. (praep. + *vākar*)-ie < **-ei*, mano nuomone, reikia laikyti ne *K*- = *i*-kamiene, o dėsninga *o(o/e)*-kamiene forma (žr. §§ 79, 80 tt.), fonetiškai sutapusia su *K*- = *i*-kamiene *-ie* < **-ei* (žr. §§ 136, 164). Iš čia nebesunku paaiškinti ir *o*-kamienės lie. (praep. + *vākar*)-i atsiradimą: kai *o(o/e)*-kamenė (praep. + *vākar*)-ie (= *ankst-iē*) < **-ei* (žr. § 73 tt.) sutapo su *K*- = *i*-kamiene *-ie* < **-ei*, turėjusia gretiminę *-i* (žr. toliau), šalia *o(o/e)*-kamienės *-ie* < **-ei* atsirado ir gretiminė *o(o/e)*-kamenė *-i*. Šitokia lie. (praep. *vākar*)-i (= *ankst-i*) turėjo atsirasti labai seniai (apie jos išlikimą žr. toliau), dar indoeuropiečių „prokalbėje“, ir, būtent, dėl šių priežasčių:

1. Indoeuropiečių „prokalbės“ reliktu reikia laikyti *K*-kamienių dat. sg. lie. (*ākmen*)-ie < ide. **-ei* resp. (*ākmen*)-i < ide. **-i* gretimybę, žr. § 136 t. [ne jaunesnės (nors atitinkamai kitokios) kilmės yra ir *i*-kamienių dat. sg. lie. (*āv*)-ie < ide. **-ei* resp. (*āv*)-i < ide. **-i* fleksijų gretimybė (§ 164), žr. toliau]. Pagaliau ir be viso to indoeuropeistikai jau ne nuo vakar yra žinoma, kad indoeuropiečių „prokalbės“ *K*-kamienas (sonantinis, o vėliau ir konsonantinis) turėjo gretimines **-ei* resp. **-i*, be abejo, su atitinkama papildomąja distribucija, plg., pvz., J. Kuryłowiczų³ (bet apie tai žr. § 136 t.).

2. Indoeuropiečių „prokalbės“ reliktu reikia laikyti ir *o(o/e)*-kamenę lie. (praep. + *vākar*)-ie [*(nam)*-iē = (*ankst*)-iē ir pan.] < balt. **-ei* (= **a/ei*), kildintiną iš ide. **-ei* (= **-o/ei*), plg. pr. (*qu*)-ei „kur“ = gr. (π)-εῖ „kur“ (= οἷχ-εῖ) = lot. (*bell*)-ī (adv.) „kare“ ir t. t. (žr. § 70).

Vadinasi, *o/e*-kamenė lie. (praep. + *vākar*)-ie [= (*nam*)-iē = (*ankst*)-iē] < balt. **-ei* (= **a/ei*) < ide. **-ei* (= **-o/ei*) sutapo su *K*-kamiene (dat. sg.) lie. (*ākmen*)-ie [resp. su *i*-kamiene (dat. sg.) lie. (*āv*)-ie] < balt. **-ei* < ide. < **-ei*, turinčia (resp. turėjusia) ir gretiminę *K*-kamenę (dat. sg.) lie. (*ākmen*)-i [resp. *i*-kamenę (dat. sg.) lie. (*āv*)-i] < balt. **-i* < ide. **-i* (§ 136), sutapo dar indoeuropiečių „prokalbėje“, t. y. *o/e*-kamenė lie. (praep. + *vākar*)-i [= (*ankst*)-i] < balt. **-i* < ide. **-i* atsirado dar

¹ Pr. Skardžius, Daukšos akcentologija, Kaunas, 1935, 41. Čia reikia pridurti, kad fleksija lie. (praep. + *vākar*)-ie pažįstama ir seniesiems lietuvių raštams, žr. § 72.

² Pz., Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 207. Plg. J. Kazlauskas, – KLGK, 8; K. Ulvydas, – KLGK, 158.

³ J. Kuryłowicz, The Inflectional Categories of Indo-European, 195.

indoeuropiečių „prokalbėje“. Tas daiktas, kad šita *o/e*-kamenė ide. **-i* šalia gretiminės (*o/e*-kamenės) ide. **-ei* (= **-o/ei*) išliko, – turime lie. (praep. + *vākar*)-*i* [= (*ankst*)-*i*] šalia lie. (praep. + *vākar*)-*ie* [= (*nam*)-*iē* = = (*ankst*)-*iē*], – priklauso nuo tų pačių priežasčių, dėl kurių *o/e*-kamenė ide. **-i* ir atsirado. Trumpai sakant, priklauso nuo *K*-kamenės formos ide. **-i* (resp. *i*-kamenės ide. **-i*), turėjusios ir gretimę *K*-kamenę ide. **-ei* (resp. *i*-kamenę ide. **-ei*), tolimesnės raidos baltų resp. lietuvių tarmėse, kurios puikiausiai išlaikė senųjų *K*-kamenių (resp. *i*-kamenių) ide. **-ei* > lie. *-ie* bei ide. **-i* > lie. *-i* gretimybę (suprantama, netekdamos šių dviejų gretiminių formų pirmykštės papildomosios distribucijos), žr. §§ 154, 164. Vadinasi, tolimesnis lie. (praep. + *vākar*)-*ie* resp. (praep. + *vākar*)-*i* senovinių fleksijų, kaip gretiminių, likimas turėjo būti panašus į gretiminių lie. (*ākmen*)-*ie* [plg. (*āv*)-*ie*] resp. (*ākmen*)-*i* [plg. (*āv*)-*i*] fleksijų (formų) likimą. Panašiu būdu turėjo atsirasti ir gretiminės adess. sg. lie. (*vilk*)-*ie-pi* resp. (*vilk*)-*i-pi* šalia adess. sg. lie. (*ākmen*)-*ie-pi* [plg. (*av*)-*ie-pi*] resp. (*akmen*)-*i-pi* [plg. (*av*)-*i-pi*]¹. Juk *K*- (resp. *i*)-kameninėse adess. sg. formose slypi fleksijos lie. *-ie* ir *-i*, kurios, iš tikrųjų, yra tos pačios fonetinės bei morfologinės kilmės, kaip ir *K*- (resp. *i*)-kamenės dat. sg.² fleksijos lie. (*ākmen*)-*ie* [resp. (*āv*)-*ie*] ir (*ākmen*)-*i* [resp. (*āv*)-*i*], žr. § 136 (resp. § 154, 164).

§ 79. Tokiu būdu prieinama prie išvados, kad lie. (praep. + *vākar*)-*ie* < **-ei* resp. (praep. + *vākar*)-*i* yra praindoeuropietiškojo senumo fleksijos, t. y. *o/e*-kamenės „dat.“ (= casus indef.) ide. **-ei* resp. **-i*. Vadinasi, „dat.“ ide. *o/e*-kamenės formos buvo: **-ō* resp. **-ē* (t. y. **-ō/ē*, žr. § 67 tt. ir kt.), **-oi* resp. **-ei* (t. y. **-o/ei*, žr. § 69 tt. ir kt.) ir **-i*. Iš jų dvi pastarosios, t. y. (*o/e*-kamenės) ide. **-ei* resp. **-i* fonetiškai buvo identiškos (žr. aukščiau ir § 136) su *K*-kamenėmis (dėl *i*-kamenių žr. toliau) „dat.“ ide. (= casus indefiniti ide.) formomis, t. y. su a) *K^r*-kamenėmis **([māt]-r)-ei* (> s. ind. *māt-r-e* = lot. *māt-r-ī...*) resp. **([māt]-er)-i* (> s. ind. *māt-ar-ī...*)³ = b) *K^d*-kamenėmis **([pe]d)-ei* (> s. ind. *pad-e* = lot. *ped-ī...*) resp. *([pe]d)-i* (> s. ind. *pad-ī...*)⁴. Čia pat reikia pridurti šit ką: jeigu *K^r*-kameniu fleksi-

¹ Medžiagos apie šitas adess. sg. formas žr., pvz.: A. Bezenberger, Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache, Göttingen, 1877, 251; Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 210.

² Dar kartą pabrėžiu: „The dat. is genetically nothing else than an offshoot of the loc. used with personal nouns“, – J. Kuryłowicz, The Inflectional Categories of Indo-European, 190.

³ Kalbėdamas apie *K^r*-kamenius (sonantinius kamenius), turiu galvoje pirmiausia *r*- ir *n*-kamenius.

⁴ *K^d*-kameniais vadinu tuos *K*-kamenius (atematinius kamenius), kuriuose kamiengalį (t. y. *-K*) sudaro ne tik *d*, bet ir visi kiti (nesonantiniai) priebalsiai; reikia pabrėžti, kad *K^d*-kamenių žodžių jau iš senovės būta nemaža.

nio formanto ide. **-i* „suskilimas“ į **-i* resp. **ei*, t. y. *Kʳ*-kamienių „dat.“ ide. **-ei* resp. **-i* gretimybė turėjo tam tikrą motyvaciją – apofoninę papildomąją distribuciją¹, tai jos negalėjo turėti *K^d*-kamienių „dat.“ ide. **-ei* resp. **-i* gretimybė, kurios kilmė, matyt, yra glaudžiai susijusi su pačios *Kʳ*-kamienių „dat.“ ide. **-ei* resp. **-i* gretimybės atsiradimu (žr. § 136). *K^d*-kamienių „dat.“ ide. **-ei* resp. **-i* gretimybė, neturėdama anos (apofoninės) motyvacijos, šiaip jau turėjo išnykti (t. y., apskritai, nepasirodyti), tačiau tokią *K^d*-kamienių formų gretimybę palaikė morfologiniai (fonomorfologiniai) faktoriai: a) *Kʳ*-kamienių „dat.“ ide. **-ei* resp. **-i* gretimybės (dėl kurios, matyt, ir atsirado pati *K^d*-kamienių „dat.“ ide. **-ei* resp. **-i* gretimybė, žr. aukščiau) egzistavimas, b) *i*-kamienių „dat.“ ide. **-ei* (apofoninis *i*-kamenas, žr. §§ 154, 164) resp. **-i* (neapofoninis *i*-kamenas, žr. §§ 154, 164) gretimybės (kuri turėjo kitokią papildomąją distribuciją, negu *Kʳ*-kamienių „dat.“ ide. **-ei* resp. **-i* gretimybė, žr. §§ 146, 154, 164) egzistavimas. Vėliau *K-* (t. y. *Kʳ-* ir *K^d-*) bei *i*-kamienių „dat.“ ide. **-ei* resp. **-i* gretimybės atitinkamos indoeuropiečių tarmėse (bei izotarmėse) riedėjo nevienodai, bet apie visa tai žr. §§ 154, 164 t. Iš to, kas aukščiau pasakyta, šiuo atveju yra svarbiau pabrėžti šit ką: jeigu *o/e*-kamienių („dat.“ ide.) **-ei* (= **-o/ei*) resp. **-i* gretimybė su *Kʳ*-kamienių **-ei* resp. **-i* gretimybė sutampa nevisiškai (šita gretimybė pirmuoju atveju yra apofoniškai nemotyvuota², antruoju – motyvuota, žr. aukščiau), tai *o/e*-kamienių **-ei* (= **-o/ei*) resp. **-i* gretimybė su *K^d*-kamienių **-ei* resp. **-i* sutampa visiškai (šita gretimybė ir pirmuoju², ir antruoju atveju yra nemotyvuota, žr. aukščiau). Čia dabar galima būtų patikslinti ir *o/e*-kamenės formos „dat.“ ide. **-i* atsiradimo priežastis bei chronologiją, t. y. *o/e*-kamienių „dat.“ ide. **-ei* (= **-o/ei*) resp. **-i* gretimybės atsiradimo priežastis bei chronologiją. Ši gretimybė [t. y. *o/e*-kamenė „dat.“ ide. **-i* greta senosios *o/e*-kamenės „dat.“ ide. **-ei* (= **-o/ei*)] atsirado, galima sakyti, dėl to bei tada, kai atsirado *K^d*-kamienių „dat.“ ide. **-ei* resp. **-i* gretimybė. O pastaroji, kaip sakyta, atsirado, matyt, dėl *Kʳ*-kamienių „dat.“ ide. **-ei* resp. **-i* gretimybės.

§ 80. Vadinas, anų laikų praindoeuropiečių „vienaskaitos“ paradigmos³ *o/e*-kamenės ir *K^d*-kamenės formas galima pavaizduoti taip (suprantama, atsižvelgiant ir į tai, kas pasakyta visuose ankstyvesniuose paragrafuose)⁴:

¹ Žr. J. Kuryłowicz, op., cit., 195.

² Viso to net ir įrodinėti čia nebereikia.

³ Tuomet skaičiaus kategorijos nebuvo, t. y. buvo tik „vienaskaita“, žr. § 43 t.

⁴ Pastaba. Šita lentelė dar kartą norėčiau pabrėžti tą dalyką (ypač gražiai pagrįstą J. Kuryłowicziaus darbe „The Inflectional Categories of Indo-European“, 179 tt.), kad indoeuropiečių „prokalbėje“ gryojo kamieno forma [šiuo atveju gryojo *o/e*-kamieno bei *K^d*-kamieno formos, t. y. ide. **-o/e* resp. **-K^d* formos] turėjo gana didelę linksnio homonimiją, plg. dar A. Erhart, Zur ie. Nominalflexion, – Sborník prací filosofické fakulty Brněnské University, A, XVI (1967), 10 tt.

genus (giminė)	formos		„nedat(yvo)“ – ergat(yvo)		„dat(yvo)“ – neergat(yvo)	
	kaminais		„pagrindinės“ ¹		kitos („populiariausios“) ²	
activum o/e-kamienas	*-o/es	*-om (= *-o/em)	*-o → *-ō,	*-e → *-ē,	*-oi ↔ *-ei, *-i	
K ^d -kamienas	(žr. § 135)	*-(K ^d)m _o	*-K ^d x ₁	↓ x ₃	↓ x ₃	*-ei, *-i
passivum o/e-kamienas	–	*-o(= *-o/e) ⁴	*-o → *-ō,	*-e → *-ē,	*-oi ↔ *-ei, *-i	
K ^d -kamienas	–	*-K ^d	↓ x ₁	↓ x ₃	↓ x ₃	*-ei, *-i

¹ „Pagrindinės“ – ta prasme, kad jų pamatu vėliau, nykstant ergatyvinei (resp. susidarant nominatyvinei) konstrukcijai, betarpiškai susidarė vienos iš „pagrindinių“ (t. y. tiesioginių) linkinių formos: acc. sg. formos (gen. masc. resp. gen. fem.) bei nom.-acc. sg. formos (gen. neutr.).

² Šioje grafijoje pateikti „populiariausias“ [ne iš „pagrindinių“ formų (žr. ankstyvesnę išnašą), nors atitinkamai atvejais su pastarosiomis ir sutampančias] ide. „dat.“ (neergat.) formas. Apie kitas šios rūšies formas (mažiau „populiaras“) žr., pvz., § 120; apie vieną iš „populiariausių“ (dėl paties šitokio termino žr. § 67 ir kt.) ide. „dat.“ formų – (derivacinė – reliacinė) ide. *-ə (= *-ə₂) resp. *-ā (= *-ā₂) bus kalbama § 171 t., 82 t.

³ Apie grynojo o/e-kamieno fleksijos, t. y. ide. *-o/e pailginimą (*-ō/ē → *-ō/ē) žr. § 67 ir kt. Šitas pailginimas pirmiausia įvyko, gal būt, generis activi (o tik vėliau ir generis passivi) formose? Tačiau ši problema ne tiek jau esminė mano darbiui.

⁴ Ši fleksija, pasidariusi nom.-acc sg. forma, ir vėliau išlaikė savo trumpumą, žr. § 47.

§ 81. Šių dviejų kamienų paradigmose „dat.“ ide. formų (pusparadigminių = praindoeuropietiškujųrieveiksmių) skaičius¹ ypač po to, kai, pailgėjus *-o resp. *-e, atsirado forma *-ō resp. *-ē, dėl pačios šių kamienų struktūros kaltės buvo nevienodas²: *K^d*-kamienui, lyginant jį su *o/e*-kamienu, čia trūko“ ide. „dat.“ („populiariausių“) formų (buvo kontrastingų „dat.“ formų „stoka“). Ryšium su tuo ir, svarbiausia, dėl to, kad *K^d*-kamenės „dat.“ ide. *-ei resp. *-i visiškai sutapo su *o/e*-kamenėmis „dat.“ ide. *-ei (= *-o/ei) resp. *-i, turėjusiomis ir gretimines „dat.“ ide. (*-o →) *-ō resp. (*-e →) *-ē, – dėl tų priežasčių greta *K^d*-kamienų „dat.“ ide. *-ei resp. *-i lengvai galėjo atsirasti ir *K^d*-kamenės formos „dat.“ ide. ($x_1 =$) *-o → *-ō resp. ($x_2 =$) *-e → *-ē, t. y. *K^d*-kamenė „dat.“ ide. *-o/e → *-ō/ē (dėl x_3 žr. toliau). Kitaip sakant, dėl visų tų priežasčių prasidėjo *o/e*- ir *K*(*K^d*, po to ir *K'*) kamienų praindoeuropietiškas mišinimas, vėliau apėmęs ir kitus atematinis kamienus (*ā*-kamieno paradigmos iš pradžių dar nebuvo, žr. toliau, ypač § 171 t.). Šitaip, mano nuomone, atsirado *K*-, vėliau ir *i*- bei *u*-kamenės „dat.“ formos su ide. (*-o/e →) *-ō/ē (greta atitinkamų „savojo“ kamieno formų)³, plg., pvz., s. ind. („dat.“ ide. >) instr. sg. (*vāc*)-ā (*vāk* „balsas“) = (*pad*)-ā (*pāt* „Fuß“) = (*mānas*)-ā (*mānas* „Gedanke“) = (*gāv*)-ā (*gāuṣ* „bos“) = (*div*)-ā (*dyaus* „diena, dangus“) = ved. (*paty*)-ā (masc. *pātiṣ* „Gatte“) = ved. (*paśv*)-ā (*paśú-* „Vieh“) = s. ind. adv. (*div*)-ā „dienes metu“⁴ (plg. s. ind. *dyaus*) = lot. adv. ([*sub*] *div*)-ō „po atviru dangumi“⁵ (plg. s. ind. *dyaus*) ir t.t.; plg. dar, pvz., gen. pl. [*K*-, *i*-, *u*- (kaip ir *o/e* kamienė⁶) fleksiją *-ō/ēm, kurioje, kildindamas ją iš „dat.“ ide. *-ō/ē + vėliau pridėto fleksinio formanto *-m (plačiau apie gen. pl. fleksijos darybą žr. § 115 t.), randu tą pačią *K*- resp. *i*- resp. *u*-kamenę „dat.“ ide. *-ō/ē (= *o/e*-kamenę „dat.“ ide. *-ō/ē).

§ 82. Dėl minėto *K*-kamienų ir *o/e*-kamienų formų sutapimo *K*-kameniams daiktavardžiams nesunku buvo net *o/e*-kameniais išvirsti. Ypač lengva jiems virsti buvo generis passivi (> generis neutrius) *o/e*-kameniais

¹ Čia imu, kaip minėta, svarbesniašias („populiariausias“) formas.

² Juk *K^d*-vardažodžiai šiaip jau negalėjo turėti pailginto kamiengalio (priebalsis *K^d* negali pailgėti) arba *o/e*-kamienų *-oi resp. *-ei tipo apofonijos.

³ Kai kuriose indoeuropiečių tarmėse forma *-ō/ē galėjo būti ir nepailginta (pvz., hettuose?), t. y. galėjo būti ir vėliau dar archaiška forma *-o/e (?). Bet dėl šios potencialios paklaidos mano darbo principai, manau, iš esmės šiaip jau nenukenčia: „standartinėse“ indoeuropeistikos kalbose tas ilgumas yra, galima sakyti, neabejotinai fiksuojamas.

⁴ Ši forma yra neparadigminė (=adv.), ji ta prasme yra didelis archaizmas (plg. § 67), ir jos sutapimas (senovės induose) su instr. sg. forma tėra tik formalus dalykas.

⁵ Plg. tai, kas pasakyta ankstyvesnėje išnašoje.

⁶ *Ā*-kamenė gen. pl. forma, kaip ir pati *ā*-kamenė paradigma, kūrėsi vėliau, žr. §§ 171–172 tt.

daiktavardžiais, kadangi pastarosios giminės *o/e*-kamieniai (kaip ir visų kitų kamienų tos pačios giminės) daiktavardžiai anuomet neturėjo „nedatyvo“ (= ergatyvo) formos, ir forma **-o/e* (= grynasis *o/e*-kamenas) buvo viena iš „datyvo“ (= neergatyvo) formų (t. y. *o/e*-kamenė ide. **-o/e* buvo tiek pat „datyvinė“, kaip ir *o/e*-kamenė ide. **-ei* resp. **-i* ir kt., žr. § 80), vėliau, nykstant ergatyvinei konstrukcijai, davusi *o/e*-kamenę nom.-acc. sg. neutr. formą **-ō* (= ide. **-o/e*) → (ir dar vėliau **-ō + m >¹*) **-ōm*. Esant *o/e*-kamienei „dat.“ formai ide. (**iug*)-*o*² (= **-o/e*) greta (*o/e*-kamienu) „dat.“ formų ide. (**iug*)-*ei* (= **-o/ei*) resp. (**iug*)-*i* (§ 79), savo ruožtu, sutapusių su *K*-kamenėmis „dat.“ formomis ide. (**ped*)-*ei* resp. (**ped*)-*i* (žr. §§ 79, 136 t.), greta pastarųjų³ dėl minėtos priežasties nesunkiai galėjo atsirasti ir *K*-kamenė „dat.“ forma ide. (**ped*)-*o* (= **-o/e*), vėliau, nykstant ergatyvinei konstrukcijai, davusi (*o/e*-kamenę) nom.-acc. sg. neutr. formą **-ō* → (ir dar vėliau **-ō + m >*) (**ped*)-*om* > s. ind. *pad-am* „pėdos = Fußspur“, het. *ped-an* „vieta“, gr. πῆδ-ον „Grund, Boden“, umbr. *peř-um* „Boden“, lot. *oppid-ō* „visiškai“ < (*ob*)*ped-ō(d)* „von Grund auf“ ir kt. Greta „dat.“ ide. (**ped*)-*o* (= **-o/e*) egzistavo ir „dat.“ ide. (**ped*)-*ə/ā*⁴ [(= **-ə₂/eə₂*), žr. §§ 80, 171 t.]. Vėliau, t. y. nykstant ergatyvinei konstrukcijai, iš šitų formų „dat.“ ide. (**ped*)-*o* (= **-o/e*) → (**ped*)-*om* resp. „dat.“ ide. (**ped*)-*ə/ā* nesunkiai galėjo atsirasti s. ind. (*bhrātr*)-*am* (nom. sg. neutr.) „brolija“ (< **-om*) – gr. (φρᾶτρ)-*ᾱ* (nom. sg. fem.) „t. p.“ [< **-ā* (= **ə/ā*)] tipo semantinės gretimybės, ypač abstracta bei collectiva dariniai⁵; plg., pvz., šiuos *o*-(*o/e*)-kamienius resp. *ā*-(*ə/ā*)-kamienius daiktavardžius, atsiradusius iš *K*-(*u*- ir *i*-) kamienių formų „dat.“ ide. **-o* (= **-o/e*) resp. **-ə/ā*⁶: a) s. ind. *dvār-am*, s. sl. *dvor-ъ* (< **-om*⁷), lot. *for-um* [: s. ind. *dvār-*, lie.

¹ Apie tai žr. § 47.

² Reikšmė „jungas, ζυγόν“.

³ Pabrėžtina, kad gryojo kamieno bei gryojo kamieno + **(-e)i* formos [šiuo atveju *o/e*-kamenės **-o/e* (→ **-ō/ē*) bei **-o/ei*] buvo vienos iš „populiariausių“ formų, žr. § 67 ir kt.

⁴ Plg. gr. πῆδ-ᾱ – nom.-acc. pl. neutr. [iš πῆδ-ον (← **-o*, žr. § 47) – nom.-acc. sg. neutr.] resp. s. ind. *pad-ā* – nom.-acc. pl. neutr. [iš *pad-am* (← **-o*, žr. § 47) – nom.-acc. sg. neutr.] ir pan., žr. §§ 140, 171 t.

⁵ Plg. dar: s. ind. *tán-am* ir *tan-ā* „palikuonys, Nachkommenschaft“ ir kt., daugiau pavydžių žr. K. Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Berlin–Leipzig, 1922, 336 t.

⁶ Laikyti toliau pateikiamuosius pavyzdžius būdvardiniais dariniais aniems indoeuropiečių senovės laikams netiktų.

⁷ S. sl. (*dvor*)-*ъ* yra greičiausia iš **-on* < **-om*, žr. § 47 [ir В. М. Иллич-Свитыч, *Именная акцентуация в балтийском и славянском*, 131 (ten pat literatūra)].

dūr-es (nom. pl.), lot. *fōr-es* (nom. pl.)] resp. gr. θύρ- $\bar{\alpha}$ ¹, bret. *dor* < * $\bar{\alpha}$, b) s. sl. *mēs-o*, s. ind. *māṃs-ām* [: s. ind. *mās* < *māṃs] resp. pr. *mens-ā*, la. *mies-a², c) lie. *pēd-as³ [: lot. *pēs*] resp. lie. *pēd-à*, d) s. sl. *drěv-o* [:gr. δόρυ] resp. lie. *derv-à* [plg. gr. δοῦρ- α (nom. pl.) < * $\delta\omicron\rho\bar{\alpha}$ < * $\bar{\alpha}$ = * $\bar{\alpha}/\bar{\alpha}$]⁴, e) lot. *auror-a* < *ausōs-a < („dat.“ ide.) *ausōs-ə [: gr. Hom. ἠώς < *ausōs], f) lie. *vasar-a* < *uesor-ā [: gr. ἔαρ < *Ἔεσαρ < *uesr] bei s. sl. *vesn-a* < *uesn-ā (= „dat.“ ide. - $\bar{\alpha}/\bar{\alpha}$), g) lie. *ras-à*, s. sl. *ros-a*, s. ind. *ras-ā* „drėgmė“ [: lot. *rōs* „rasa“] ir t. t.⁵**

Panašiai iš K-kamienių vardažodžių vėliau atsirado *o/e*- resp. *ə/ā*-kamienių ne tik daiktavardžių, bet ir būdvardžių, plg., pvz.: lie. *žēm-as* resp. *žem-à* [iš *(*dh*)*ghem*, plg. gr. χθών < * $\chi\theta\omega\mu$ ⁶], lot. *fer-us*, -*um* resp. *fer-a* [iš *ghuer, plg. gr. θήρ, lie. *žvēr-es* (nom. pl.)] ir kt. Plačiau apie formą „dat.“ ide. * $\bar{\alpha}/\bar{\alpha}$ bei jos tolimesnę raidą žr. § 171 t.

§ 83. Šiame darbe neketinu plačiai nagrinėti anų senovės laikų K- ir *o/e*- (bei *ə/ā*-) kamienių mišinio problemą. Labai trumpai čia pridursiu tik štai ką. Formų „dat.“ ide. **-ei* resp. **-i* (bei * $\bar{\alpha}/\bar{\alpha}$, žr. § 80) egzistavimas (bei atsiradimas, žr. § 79) tiek K-, tiek *o/e*-kamienėse ano meto paradigmoje, man rodos, turėjo įtakos ne tik atitinkamiems K-kamieniams vardažodžiams virsti *o/e*-kamieniais (bei *ə/ā*-kamieniais)⁷, bet ir, pvz., *įo/e*-kamieniui (bei atitinkamai *įə/ā*-kamieniui) atsirasti, t. y. *o/e*-kamieniui „dat.“ ide. **-i* = *i*-kamieniui „dat.“ ide. **-i* = K-kamieniui „dat.“ ide. **-i* kontaminuotis su kitomis *o/e*-kamienėmis „dat.“ ide. formomis (fleksijomis). Manychiau, pa-

¹ Į gr. (θύρ)- $\bar{\alpha}$ (nom. sg.), gretinat ją su s. ind. (*dvar*)-*am* (nom. sg.), galima žiūrėti kaip į nom.-acc. pl. neutr. formą, betgi tai yra daugiau formalus dalykas (žr. § 171 t.).

² Taip pat į la. (*mies*)-*a* < *mens-ā (=pr. *mens-ā*), gretinant ją su s. sl. (*mēs*)-*o*, galima žiūrėti kaip į nom.-acc. pl. neutr. formą, plg. ankstyvesnę išnašą.

³ Lie. *pēd-as* anksčiau yra buvęs, tur būt, neutrum, plg. s. ind. *pad-am* (tik su kitu šaknies balsiu, plg. Pr. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, 36).

⁴ Plg. tai, kas pasakyta 1, 2 išn.

⁵ Vadinasi, šios formos (bent jau savo darybos modeliu) atspindi praindoeuropietiškąją „dat.“ formą (derivacinę-reliacinę, žr. § 171 t.), pvz., **ausōs-ə/ā* (> lot. *auror-a*) greta „dat.“ formų (reliacinių) *ausōs (> gr. Hom. ἠώς), *ausōs-ei, -*i* ir pan., arba – („dat.“ ide.) **deru-ə/ā* greta („dat.“ ide.) *deru-ei, -*i* ir pan., **pe/od-ə/ā* greta **pe/od-ei*, -*i* ir pan. Pastaba: čia nesunku suprasti, kodėl iš K-kamienio ide. **dek'ṛit-* „dešimt“, jam išvirtus į (**dek'ṛit-* > **dk'ṛit-*) **k'ṛit-*, galėjo (retrogradiškai) atsirasti *o/e*-kamienis ide. **k'ṛit-ō(m)*, apie tai plačiau žr. V. Mažiulis, Индоевропейская десятичная система числительных, – ВЯ, 1956 (Nr. 4), 54; idem, – Bibliotheca classica orientalis, VII, Heft 6, Berlin, 1962, 343.

⁶ В. В. Иванов, О значении хеттского языка для сравнительно-исторического исследования славянских языков, – ВСЯ II (1957), 8; V. Mažiulis, Hethitico-Baltica, – Rakstu krājums Jānim Endzelinam, Rīgā, 1959, 174 t.

⁷ Suprantama, vis gausėjant *o/e*-kamieniams žodžiams (vėliau, ypač dėl atitinkamų būdvardžių formavimosi, ir *ə/ā*-kamieniams).

našios kontaminacijos dėka bus atsiradę, pvz., šie dariniai (bent jau jų darybinis modelis): s. ind. (*svápn*)-*yam* (=lot. *somn-ium* ir pan.)←**-io*¹=**-jo*/*e* [*<o/e-(=i=K)-kamenė „dat.“ ide. *(suepn)-i* (>, pvz., lot. *somn-i*²)+*o/e-kamenė „dat.“ ide. (pvz.) *(suepn)-ō*³ (> lot. *somn-ō*⁴) ir kt.], lie. (*naū*)-*jas* resp. (*nau*)-*jà* < **-jo-* [*<o/e-(=i=K)-kamenė*⁵ „dat.“ ide. **(neų)-i* (→, pvz., lot. *nov-i*⁶)+*o/e-kamenė „dat.“ ide. (pvz.) *(neų)-ō* (> lot. *nov-ō*) ir kt.] resp. **-jā* [*<o/e-(=i=K)-kamenė*⁵ „dat.“ ide. **(neų)-i* +*o/e-(=K)-kamenė „dat.“ ide. *(neų)-ā* (= **-ə/ā*)⁷]⁸, gr. (πεδ)-*lov*←**-jo*⁹=**-jo*/*e* [*<K-(=i=o/e)-kamenė „dat.“ ide. *(ped)-i*+*K-(=o/e)-kamenė „dat.“ ide. (pvz.) *(ped)-ō* ir kt.], gr. (χαρδ)-*lα* < **-jə*=**-jə/ā* [*<K-(=i=o/e)-kamenė „dat.“ ide. *(krđ)-i*¹⁰+*K-(=o/e)-kamenė „dat.“ ide. *(krđ)-ə/ā*¹¹] ir t. t.¹² Dėl minėto *K-, i-, o/e-*kamienių „dat.“ ide. formų sutapimo, be to, galėjo atitinkamose indoeuropiečių tarmėse į *i-*kamieną¹³ patekti ir *o/e-*kamenė „dat.“ ide. **-oi* (= **-o/ei*), – gal tai buvo vienas akstinas atsirasti (plg. § 151, p. 267): a) het. *hurt-ai-š* „Fluch“ (nom. sg.) – *hurt-ai-n* (acc. sg.) – *hurt-ai* (dat. sg.) resp. *hašt-ai* „kaulas“ (non.-acc. sg.)

¹ Su vėliau pridėtu **-m*, žr. § 47.

² Fleksija lot. gen. sg. (*somn*)-*i* (*o/e-*kamieniam lot. *somn-us*)=(*somn*)-*i* (*jo/e-*kamieniam lot. *somn-ium*) yra, man rodos, iš **-i* (pailginta vėliau), žr. § 84.

³ Čia, suprantama, turėjo įtakos ir „dat.“ ide. formų *K-*kamienių **-i* resp. (pvz.) **-ō* (dėl pastarosios, atėjusios iš *o/e-*kamieno, žr. § 81) ir ypač *i-*kamieno (neapofoninio, žr. § 146 tt.) formų **-i* resp. (pvz.) **-jō* (dėl pastarosios žr. § 81 pabaigą) santykis.

⁴ Pvz., dat. sg. (*somn*)-*ō* < **-ō* (žr. § 68) – daiktavardžiui (*somn*)-*us* (*o/e-*kamieniam).

⁵ Nors ir ne *o/e-*kamienės kilmės, žr. § 79 t.

⁶ Dėl lot. (*nov*)-*i* (gen. sg. iš *nov-us*, *nov-um*) plg. tai, kas pasakyta 2 išn.

⁷ Plg., pvz., lot. (*nov*)-*a* (nom.-acc. pl. neutr.) < „dat.“ ide. **-ə*=**-ə/ā*, žr. § 80 t., 171 t.

⁸ Plg. s. ind. (*náv*)-*yas* „naujas“ : (*náv*)-*as* „t. p.“=lie. (*naū*)-*jas* : s. sl. (*nov*)-*ъ*, be to, s. ind. (*svápn*)-*yam* : (*svápn*)-*as*=lot. (*somn*)-*ium* (plg. s. sl. *sŕn-ije*, lie. *sápn-ys* [*jo-*kamienis, anksčiau, tur būt, neutrum] : (*somn*)-*us* (plg. s. sl. *sŕn-ъ*, lie. *sápnas*) ir pan. Matyt, panašios kilmės yra santykis ir tarp lie. (*žirn*)-*is* (*jo-*kamienis, anksčiau, tur būt, neutrum) ir s. sl. (*zern*)-*o* tipo darinių (resp. jų darybinio modelio).

⁹ Ide. laikais čia galinio nazalio, tur būt, nebuvo, žr. § 47.

¹⁰ Plg., pvz., lie. *širdis* – *K-*kamienės kilmės žodis.

¹¹ Plg., pvz., lot. (*cord*)-*a* (nom.-acc. pl. neutr.) „dat.“ ide. **-ə*=**-ə/ā*, žr. § 171 t.

¹² Visais šiais atvejais (t. y. *jo/e-* resp. *jə/ā-*kamieniams atsirasti) ypač didelę įtaką bus turėjęs *i-*kamienių (neapofoninio *i-*kamieno) „dat.“ ide. **-i* bei **-jō* santykis resp. (*i-*kamienių „dat.“ ide.) **-i* bei **-jə/a* santykis (plg. 2 išn.), atsižvelgiant į tai, kad egzistavo *o/e*=*=i=K-*kamenė forma „dat.“ ide. **-i* (žr. aukščiau). Tiesa, *i-*kamenė (neapofoninio *i-*kamieno) **-i* buvo grynas *i-*kamienas (neapofoninis), ir morfologiškai ji gerokai skyrėsi nuo *o/e-*kamienės **-i* ir nuo *K-*kamienės **-i* (apie šių dviejų formų morfologinį suartėjimą buvo kalbėta ankščiau), nors fonetiškai ir sutapo su pastarosiomis. Dėl morfologinių priežasčių *i-*kamienas (neapofoninis) pasidarė formas ne **-ō* ir **-ə/ā* (kaip *K-*kamienas, žr. aukščiau), bet **-jō* ir **-jə/ā*.

¹³ Čia turiu galvoje pirmiausia apofoninį *i-*kamieną (žr. § 146 tt.), pagal É. Benveniste'ą, – *ei-*kamieną.

neutr.)¹ greta *hurt-iĭ-aš* (gen. sg.), *hašt-iĭ-aš* (gen. sg.)² ir pan.; b) s. ind. *sákh-ā* < **-āi* „draugas“ (nom. sg.) – *sákh-āy-am* (acc. sg.)³ greta *sákh-y-ā* (instr. sg.) ir pan.⁴; c) gr. ἤχ-ώι [(nom. sg. graikuose kamieninis -oi apibendrintas, rodos, visiems linksniams)]⁵. Kadangi *i*-kamienė **-oi* mano darbui nėra taip jau labai reikšminga, tai apie ją plačiau kalbėti čia nematau didelio reikalo.

§ 84. Atsižvelgdamas į tai, kas pasakyta apie *o/e*-kamienės formas „dat.“ ide. **-ei* (= **-o/ei*) bei **-i*, ypač į pastarąją, matau čia gerą progą grįžti prie § 79 ir pridurti keletą žodžių dėl kai kurių indoeuropiečių kalbų (tarmių) *o/e*-kamieno gen. sg. formų istorijos. Čia galvoje turiu pirmiausia italikus su keltais. Jau esu kalbėjęs, kad indoeuropiečių (rašytinių epochų) tarmių (žr. §§ 53, 56), vadinasi, ir italikų tarmių, *o/e*-kamieno gen. sg. formoje galima laukti pasirodant pirmiausia neišplėstų arba išplėstų atitinkamo formanto (resp. formantų, žr. toliau ir § 99) praindoeuropietiškujų (*o/e*-kamienių) „sinoniminių“ (žr. § 67) „dat.“ formų **ō/ē* (< **-o/e*, žr. §§ 45, 67) resp. **-o/ei* (§ 67) resp. **-i* (§ 79) ir praindoeuropietiškosios ergat. formos **-o/es* (§ 53). Jeigu, pvz., baltų tařmės paradigminiam *o/e*-kamieniam gen. sg. „išsirinko“ a) ergat. ide. **-o/es* (prūsai, žr. § 53) ir b) „dat.“ ide. **-ō* = **-ō/ē* (lietuviai su latviais, taip pat slavai, žr. § 56), tai italikų tařmės tam pačiam reikalui „išsirinko“, mano nuomone; a) ergat. ide. **-o/es* ir b) „dat.“ ide. **-o/ei*⁶ [vadinasi, čia turėjo būti „neužmirštas“ ir pastarosios alomor-

¹ Dėl het. *hašt-ai* < **-oi* plg. gr. ὄστ-έον < **-ei-on* (su vėliau pridėtu **-on*) < **-ei* (žr. E. Benveniste, Origines de la formation des noms en indo-européen, 77) bei s. ind. *asth-i* (žr. E. Benveniste, l. c.).

² Pastarosios formos turi grynąjį (neapofoninį) *i*-kameną (ne *o/ei*-kameną) + fleksiją (fleksinį formantą).

³ S. ind. (*sákh*)-*ā* < **-ai* (pagal tai ir acc. sg. *-āy-am*) = gr. (ἤχ)-ώι gali būti iš **-oi* (= **-o/ei*), – pailgėjusios, gal būt, dėl panašių priežasčių, kaip ir nom. sg. formoje tų vardažodžių, kurie turi priesagą **-ō/ēR* [*R*=sonantas] juk **-ōi* = **-ō/ēR*], pvz., gr. φέρ-ων ir t. t. (žr. § 133). Het. (*hurt*)-*aiš* (nom. sg.), gal būt, suponuoja ne **-ōi*+*s* (H. Kronasser, Vergl. Laut- und Formenlehre des Heth., 1956, 109), o **-oi*+*s* (plg. 2 išn., 267 p.).

⁴ S. ind. *sákh-y-ā* forma yra padaryta iš gryojo *i*-kamieno (neapofoninio) + fleksijos (fleksinio formanto).

⁵ Kad čia nagrinėjamoji „dat.“ ide. **-oi* (resp. **-ei*) galėjo tam tikru būdu veikti ir *o(e)i*-kamienės paradigmos atsiradimą, rodos, per daug nereikėtų stebėtis, plg., pvz., tai, kad iš „dat.“ ide. **-ə/ā* (tiesa, labiau derivacinės, negu reliacinės, žr. § 171 t.) vėliau atitinkamose indoeuropiečių tařmėse susidarė *ə/ā*-(kamienė)paradigma. Be to, *o/ei*-kameną galėjo struktūriškai remti *o/eu*-kamenas (žr. § 151): tarp šių dviejų kamienų, kaip ir tarp [ypač apofoninių (žr. § 146)] *i*- bei *u*-kamienų (prie jų genetiškai glaudžiasi ir patys *o/ei*-bei *o/eu*-kamenai, – žr. § 151), esama nemaža paralelizmas.

⁶ Pabrėžtina, kad (*o/e*-kamienė) forma „dat.“ ide. **-o/ei* buvo „sinoniminė“ formai „dat.“ ide. **-ō/ē* (žr. § 67). Ta prasme rytų baltai su slavais, šiam reikalui „išsirinkę“ „dat.“ ide. **-ō* = **-ō/ē*, artėja prie dalies italikų, tam pačiam reikalui „išsirinkusių“ „dat.“ ide. **-o/ei*.

fas – (o/e-kamienė) „dat.“ ide. *-i (§ 79), žr. toliau]. Pvz.: (gen. sg.) a) falisk. (*lart*)-os [=pr. (*deiw*)-as (gen. sg.) <ergat. ide. *-os (= *-o/es), žr. § 53] resp. (*kaisi*)-os-io [s. ind. (*vrk*)-as-ya < (su vėliau atsiradusiu -ya) ergat. ide. *-o/es, žr. § 53] ir b) falisk. (*tit*)-oi [=lie. (*po dár*b)-ie „po darbo“ („gen. sg.“, žr. § 74) < balt. *-ei = *-a/ei < „dat.“ ide. *-o/ei, žr. § 79] resp. (*tit*)-oio < [su vėliau (prie -oi) atsiradusiu -o (plg. s. sl. *čes-o*, žr. § 53) arba *-jo (=falisk. -os-io, žr. aukščiau) *-oi (=falisk. *tit-oi*, žr. aukščiau)¹, taip pat lot. (*qu*)-oi (Plauti Trinummus, 1126) „cuius“ [=falisk. (*tit*)-oi, žr. aukščiau] resp. (*qu*)-oi[i]us (Plauti Amphitruo, 17) „=cuius“ < *-oī-īos² (su vėliau atsiradusiu -s³) < -oī-[ī]o [=falisk. (*tit*)-oio, žr. aukščiau]⁴, c) osk. (*sakaraktl*)-eīs = umbr. (*katl*)-es < *-eis (su vėliau atsiradusiu -s⁵) < *-ei [=„dat.“ ide. *-o/ei =) falisk. (*tit*)-oi, žr. aukščiau]⁶ ir pan.

Baltus-slavus su italikais artina dar ta ypatybė, kad vieni ir kiti, be minėto „išsirinkimo“, išlaikė šiam reikalui ir ergat. ide. *-o/es [prūsai (ir, iš dalies, slavai, žr. § 53) bei dalis italikų (žr. toliau tekste)].

¹ Gr. Hom. (λόχ)-οιο (plg. dar arm. *gail-oy* „vilko“) fleksija pati iš savęs galėtų būti irgi iš pirmykštės *-oi+o (resp. *-oi+jo), o gal – tarmiškai (plg. italikų tarmės) – ir iš *-ojo, ir iš *-osjo. Atsargumo dėliai čia laikausi visgi tradicinio kildinimo – pirmykštė *-osjo (žr. § 53).

² J. Otrębski i J. Safarewicz, Gramatyka historyczna języka łacińskiego, I, Wilno, 1937, 456.

³ Šis -s čia (įvardyje) atsirado, matyt, veikiamas tų kamienų, kurių gen. sg. formai yra būdingas fleksinis formantas -s, plg. F. Sommer, Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre, Heidelberg, 1914, 443; И. М. Тронский, Историч. грамматика латинского языка, Москва, 1960, 191; J. Otrębski, – Sprache, XII (1966), 17.

⁴ Tradicinis ir iki šiandien, rodos, populiariausias (nors ir ne vienintelis) šios lot. *quoi[i]us*, taip pat *eiūs*, kildinamas yra J. Wackernagelio hipotezė – iš *-sjo (su vėliau atsiradusiu -s) = s. ind. (*ka*)-sya. Tačiau virtimas *-sī- > lot. -jī- čia suponuojamas, galima sakyti, ad hoc (t. y. šiems dviem atvejams), plg. ir, pvz., F. Sommer, op. cit., 220 [nors šis mokslininkas ir neatmeta minėtos A. Wackernagelio hipotezės, F. Sommer, op. cit., 443]. Tiesa, čia pat F. Sommeris priduria: „dazu würde *Maiius* = osk. *Maesius* (?) stimmen“. Betgi santykis tarp *Maiius* ir osk. *Maesius* galėtų būti ir kitaip aiškinamas, plg. A. Walde, Lateinisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1910, 455, 456. Dėl visų tų priežasčių laikausi K. Brugmanno iškeltosios hipotezės – K. Brugmann und B. Delbrück, Grundriß der vergl. Grammatik... II (2,1), Straßburg, 1909, 329. Dėl šios problemos literatūros žr. dar Stolz-Schmalz, Lateinische Grammatik, München, 1928, 289 t.

⁵ Plg. nom. pl. lot. (*LEIBER*)-EIS su vėliau atsiradusiu -s iš atitinkamų kitų kamienų, žr. F. Sommer, op. cit., 346; И. М. Тронский, op. cit., 149.

⁶ Tiesa, jau seniai įprasta galvoti, kad oskų-umbrų o-kamieno gen. sg. forma osk. (*sakaraktl*)-eīs turi -eīs iš i-kamieno, žr., pvz.: C. D. Buck, A Grammar of Oscan and Umbrian, Boston, 1904, 116 t. Bet šitaip galvojant, neatsakoma (iš tikrųjų, net ir nemėginama atsakyti) į šiuos tris svarbiausius šitos problemos klausimus: a) kokią gi oskai (ir umbrai) turėjo o-kamienę gen. sg. fleksiją prieš spėjamąjį jos pakeitimą i-kamieni gen. sg. fleksija osk. (*medik*)-eīs, b) kodėl ir c) kaip, būtent, i-kamienė gen. sg. osk. (*medik*)-eīs atėjo į o-kamieno gen. sg. linksnį? Tiesa, čia, pvz., C. D. Buckas mėgina remtis o-kamienės acc. sg. fleksijos buvimu

Kad italikuose (kaip ir, pvz., baltuose) yra atitinkamai atvejais refleksuojama ne tik (*o/e*-kamenė) „dat.“ ide. **-oi* (resp. **-ō*), bet ir (*o/e*-kamenė) „dat.“ ide. **-ei* (resp. **-ē*)¹, trumpiau sakant, refleksuojama (*o/e*-kamenė) „dat.“ ide. **-o/ei* (resp. **-ō/ē*), visa tai, rodos, niekam negali kelti abejonių², plg., pvz., lokatyvines lot. (*bell*)-*ī* (adv.) „kare“ = (DEL)-EĪ = osk. (*lúvk*)-*ei* „in luco“ = falisk. (*h*)-*ei* = lot. (*h*)-*ī(c)* „čia“ ir kt., – visos iš ide. **-ei*³ (*o/e*-kamenis „dat.“), žr. dar § 79 [dėl „dat.“ ide. **-ē* (= **-ō/ē*, žr. § 67) plg. lot. (*cit*)-*ē*, žr. § 56]⁴. Pakartotinai noriu pabrėžti, kad praindoeuropietišku atžvilgiu *o/e*-kamieno gen. sg. formai fleksija falisk. (*tit*)-*oi* resp. osk. (*sakarakl*)-*ei(s)* (su vėliau pridėtu *-s*⁶) < italik. **-o/ei* < „dat.“ ide. **-o/ei* (§ 79) yra tiek pat pateisinama, kiek ir *o/e*-kamieno gen. sg. formai fleksija lie. (*vil̥k*)-*o* (= la. *-a*, s. sl. *-a*) < (ryt.) balt. **-ō* (žr. § 56) = balt. *-ō/ē* < „dat.“ ide. **-ō/ē* (§ 67). Juk šiose italikų resp. rytų baltų (bei slavų) gen. sg. formose slypi dvi („populiariausios“, žr. § 67) praindoeuropietiškosios vieno ir to paties „linksnio“ – *o/e*-kamienio casus indefiniti (= „dat.“) formos (ide.) **-o/ei* (italikai) resp. **-ō/ē* (ryt. baltai ir slavai)⁶, t. y. formos, kurios savo reikšme resp. sintakse buvo sinoniminės (praindoeuropietiškojo *o/e*-kamienio casus indefiniti – to paties „linksnio“) formos⁷ (žr. §§ 44, 65). Jas abi šitokia prasme galima vadinti sudarančiomis morfologinę lygybę⁸: „dat.“ ide. **-o/ei* = „dat.“ ide. **-ō/ē*. Iš tikrųjų, jeigu a) turime „dat.“ ide. **-o/ei* = „dat.“ ide. *-ō/ē* vadinamąją morfologinę lygybę⁹ ir jeigu b) vienas šios dvinarės lygybės narys, pvz., lietuvių kalboje¹⁰ davė gen. sg. formą [„dat.“ ide. **-ō/ē* = balt. **-ō* > gen. sg. lie. (*vil̥k*)-*o* (žr. § 56)], kurią, pagaliau, potencialiai

oskų *K*-kameniame acc. sg. (C. D. Buck, l. c.). Tačiau panašus argumentas vargu ar išsprendžia minėtos problemos klausimą „kaip“ ir, svarbiausia, aiškiai neišsprendžia kitų dviejų tos pačios problemos klausimų – „kokią“ ir „kodėl“. Tai, kad gen. sg. osk. (*sakarakl*)-*eis* < **-ei* (su vėlyvesniu *-s*) laikau dėsninga *o(o/e)*-kamiene fleksija (o ne atėjusia iš *i*-kamienio), galų gale, iš esmės nėra naujas dalykas, plg. K. Brugmanną (žr. 1 išn. 156 p.).

¹ Žr. § 79 t.

² Jau ne vieną kartą akcentavau, kad *o(o/e)*-kamienui tiek **-oi*, tiek **-ei* yra vienodai dėsningos fleksijos (žr. § 79).

³ Žr., pvz., C. D. Buck, op. cit., 117; F. Sommer, op. cit., 340; И. М. Тронский, op. cit., 147.

⁴ Italikų tarmių *o(o/e)*-kamieno nom. pl., instr. pl. formose atitinkamai yra refleksuojama, man rodos, ne tik ide. **-oi* (= **-o/ei*), bet ir ide. **-ei* (= **-o/ei*), žr. § 93.

⁵ Žr. 5 išn. 154 p.

⁶ Apie *o/e*-kamenies ide. **-o/ei* resp. **-ō/ē* žr. §§ 67, 79.

⁷ Žr. §§ 67, 79, 80.

⁸ Tiksliau sakant, – sintaksinę-morfologinę (praindoeuropietiškąją) „lygybę“, žr. §§ 67, 80.

⁹ Žr. dar § 70–77.

¹⁰ Lietuvių kalboje, be to, – labai archaiškoje indoeuropiečių tarmėje!

davė (resp. eventualiai galėjo duoti) net ir kitas tos pačios dvinarės lygybės narys – „dat.“ ide. **-o/ei* [= balt. **-ei* > „gen. sg.“ lie. (praep. + *dārb*)-ie „praep. + *darbo*“ (žr. aukščiau)], tai, man rodos, nėra pamato stebėtis, jeigu c) kokioje nors indoeuropiečių tarmėje ir iš „dat.“ ide. **-o/ei* pasirodytų „tikroji“ gen. sg. forma. Kitaip sakant, nėra pamato stebėtis, kad italikų – (pvz.) falisk. (*tit*)-oi resp. osk. (*sakarakl*)-ei (su vėliau pridėtu -s) – formą laikau visiškai dėsninga (o/e-kamienne) gen. sg. forma¹, kildintina iš „dat.“ ide. **-o/ei*, t. y. iš lie. „gen. sg.“ (praep. + *dārb*)-ie < **-ei* [= balt. **-a/ei* < „dat.“ ide. -o/ei] prototipo (pra)indoeuropietiškosios (o/e-kamienės) formos (fleksijos). Vadinas, oskų gen. sg. (*sakarakl*)-eis (o/e-kamienė) forma (resp. fleksija), atmetus vėliau pridėtą -s (žr. aukščiau), skiriasi nuo lietuvių „gen. sg.“ (praep. + *dārb*)-ie < **-ei* tik tuo, kad pastaroji (lietuvių) yra neparadigminė (dėl praep. + „dat. sg.“ resp. transforminio „gen. sg.“ žr. aukščiau). Tačiau istoriškai žiūrint, šis skirtumas nėra esminis, kadangi transforminė lie. „gen. sg.“ (praep. + *dār*)-ie < **-ei*, nebūdama paradigminė resp. niekada nepasidarydama paradigmine, pastaruoju atžvilgiu tik aiškiau („skaidriau“²), negu minėtoji oskų forma, atspindi senovę³ – neparadigminę formą „dat.“ balt. **-ei* (= **-a/ei*)⁴ „dat.“ < ide. **-ei* (= **-o/ei*); taigi minėtu atžvilgiu ji tėra tik archaiškesnė už formą gen. sg. osk. (*sakarakl*)-ei(s), kildintiną taip pat iš neparadigminės – „dat.“ italik. **-ei* (= **-o/ei*) < „dat.“ ide. **-ei* (= **-o/ei*). Lyginant osk. gen. sg. (*sakarakl*)-ei(s) < „dat.“ italik. **-ei* (=

¹ Plg., pvz., santykį: („dat.“ ide. **-o/ei* = **-ei* >) loc. sg. osk. (*lūvk*)-ei = „loc.“ lot. (*bell*)-ī = „loc.“ lie. (*nam*)-iē ir kt. = gen. sg. osk. (*sakarakl*)-ei(s): („dat.“ ide. **-ō/ē* = **-ō* >) „loc.“ lie. tarm. (*šil*)-ū „šile“ (§ 77) = „loc.“ lot. (*bell*)-ō „kare“ (§ 77) ir kt. = gen. sg. lie. (*vilk*)-o (< ide. **-ō*, žr. § 56). Dėl „loc.“ lie. (*šil*)-ū „šile“ (< ide. **-ō*) = gen. sg. lie. (*vilk*)-o (< ide. **-ō*) ir, apskritai, dėl o-kamienių gen. sg. ir loc. sg. („loc.“) formų genetinio ryšio plg. puikų šios problemos tyrinėjimą – H. Schelesniker, Beiträge zur historischen Kasusentwicklung des Slavischen, Graz, 1964, 11 tt. (tiesa, H. Schelesnikeris čia remiasi šiek tiek kitokia medžiaga). Kad gen. sg. osk. (*sakarakl*)-eis yra ne iš i-kamieno, t. y. kad ji čia dėsninga resp. turi genetinį ryšį su osk. loc. sg., šiaipjau, man rodos, visiškai teisingai yra kėlęs dar K. Brugmannas, žr. K. Brugmann und B. Delbrück, Grundriß... II (2,1), Straßburg, 1909, 123 (§ 153, Anm.).

² Dėl „skaidriau“ žr. 6 išn. 124 p.

³ Prielinksninės konstrukcijos lie. (praep. + *dārb*)-ie [o(o/e)-kamienė] forma (transforma) lie. „gen. sg.“ (*dārb*)-ie (< „dat.“ ide. **-ei* = **-o/ei*), iš senovės išlikdama neparadigminė resp. vėliau tik prisišliedama (dėl praep.) prie (paradigminio) dat. sg. (t. y. pasidarydama „dat. sg.“), šiuo savo archaiškumu (neparadigmatiškumu) yra kur kas artimesnė (panašesnė) praindoeuropietiškam „dat.“ (**-ei* = **-o/ei*), negu minėtoji (paradigminė) gen. sg. osk. (*sakarakl*)ei(s) [< „dat.“ ide. **-ei* = **-o/ei*].

⁴ Kad čia šitą balt. **-ei* (= **-a/ei*) vadinu „dat.“, o anksčiau (§ 73) – „loc.“, baltų (resp. indoeuropiečių) „prokalbės“ atžvilgiu, kaip matyti iš mano darbo, nėra esminis dalykas.

*-o/ei) < „dat.“ ide. *-ei (= *-o/ei) formą su lie. „gen. sg.“ (praep. + + *dárb*)-ie < „dat.“ balt. *-ei (= *-a/ei) < „dat.“ ide. *-ei (= *-o/ei), negalima užmiršti ir to, kad forma lie. „gen. sg.“ ([praep. +] *dárb*)-ie turi gretimę formą lie. „gen. sg.“ ([praep. +] *dárb*)-i, kuri suponuoja o/e-kamienę (K-kamienės kilmės) formą „dat.“ ide. *-i, gretimę o/e-kamienėms „dat.“ ide. *-ei resp. *-oi, žr. § 79 t. Šitai sakydamas, noriu pabrėžti, kad italikų tarmėse, kurios, kaip sakyta, pažįsta o/e-kamienę gen. sg. fleksiją iš (o/e-kamienės) „dat.“ ide. *-ei = *-o/ei, visiškai patikima laukti pasirodant o/e-kamienės gen. sg. fleksijos, reprezentuojančios ir o/e-kamienę (K-kamienės kilmės, žr. § 79 t.t.) fleksiją „dat.“ ide. *-i. Bet čia reikia pridurti dar štai ką. Jeigu K-kamieniui „dat.“ ide. *-i (t. y. šiai „dat.“ ide. *-i, kaip K-kamieno sistemos fleksijai) ir vėliau dėl suprantamų priežasčių nebuvo „reikalo“ keisti savo kiekybę – pailgėti, tai (K-kamienės kilmės) o/e-kamieniui „dat.“ ide. *-i (t. y. šiai „dat.“ ide. *-i, kaip o/e-kamieno sistemos fleksijai) šitoks „reikalas“ nesunkiai galėjo atsirasti: tais atvejais, kuriais K-(ir i-)kamienė „dat.“ (ide.) *-i struktūriškai (fonomorfologiškai) nepalaidė o/e-kamienės „dat.“ (ide.) *-i¹, pastaroji dėl kitų o/e-kamieno fleksijų (fonetinio bei struktūrinio) netrumpumo vėliau, mano nuomone, nesunkiai galėjo pailgėti² (čia galėjo prisidėti dar ir kitokios, ne tiek esminės, priežastys³), t. y. iš o/e-kamienės „dat.“ ide. *(*u*lk)-i (žr.

¹ Čia turiu galvoje lie. (praep. + *dárb*)-i tipo faktus (§ 74), kuriais fleksija -i morfologiškai jau seniai yra „prisiliejusi“ prie *i*- resp. K-kamienės -i (§ 79 tt.), t. y. ji seniai suvokiama kaip *i*- resp. K-kamienė -i, o pastarajai konstrukcijoje lie. (praep. + *vánden*)-i nebuvo jokio reikalo ilgėti (žr. § 78). Tačiau plg. lie. (pvz.) *art-i* su -i, gal būt, iš *-f (← *-i, žr. 2 išn. 144 p.).

² Plg., pvz., italikų (suprantama, ne vien italikų): 1) o-kamienas (o/e-kamienas) neturėjo a) nė vieno netiesioginio (casus indirecti) linksnio su fonetiškai trumpa fleksija (fleksija, turinti -oi resp. -ei yra, aišku, taip pat netrumpa), b) nė vieno tiesioginio [casus recti – nom., acc. (vokatyvas į paradigmą, tikrąja to žodžio prasme, niekada neįėjo, žr. 3 išn. 78 p.)] linksnio su struktūriškai (fonomorfologiškai) trumpa fleksija [pvz., nom. sg. *-os nėra trumpa (struktūriškai), – ji išplėsta formanto *-s], 2) visų kitų kamienų gen. sg. fleksijos [= kamiengaliai (= grynieji kamienai) + fleksinis formantas, žr. §§ 135, 148, 174] fonetiškai arba struktūriškai taip pat nebuvo trumpos, plg., pvz., gen. sg. lot. (FAMILI)-AS (ir fonetiškai, ir struktūriškai yra netrumpa), (DIOV)-OS „Jovis“ (netrumpa stuktūriškai). Pastaroji fleksija, t. y. gen. sg. lot. (DIOV)-OS [kuri (nors ją taip vadinu reliatyviai) iš tikrųjų yra ne fleksija, o tik fleksinis formantas] struktūriškai yra ilgesnė, negu, pvz., gen. sg. fleksija (o/e-kamienė) het. (*ešh*)-aš (= pr. *deiw-as*, žr. § 53) < *-os : pastarąją sudaro grynas o-kamienas + fleksinis formantas *-s, o fleksiją lot. (DIOV)-OS – fleksinis formantas *-os [ide. *(o/e)s, žr. § 135], tikriau sakant, – grynas K-kamienas + fleksinis formantas *-os (bet ne *-s), žr. § 135.

³ Apie jas visas dėl vietos stokos čia neketinu kalbėti.

§ 79 tt.)¹ vėliau nesunkiai galėjo išriedėti, pvz., lotynų fleksija (*lup*)-*i* (*o*-kamenis gen. sg.) = (*fil*)-*i* „filii“ [(= *POMPON-I*) *io*-kamenis gen. sg.]². Be to, kildinti *o*-kamenę lot. (*lup*)-*i* (gen. sg.) iš *o/e*-kamenės „dat.“ ide. *i (vėliau pailgintos)³, mano nuomone, prašosi ir *io*-kamenė s. lot. (*fil*)-*i* (gen. sg.)⁴, kildintina taip pat iš *o/e*-kamenės „dat.“ ide. *i (vėliau pailgintos). Juk pats *io*-kamenas yra susidaręs iš *o/e*-kamenės (= *i* = *K*-kamenės) „dat.“ (neergat.) ide. *i [+ *o (= **o/e*)]⁵. Panašiai, kaip italikų –

¹ Čia (ir toliau), imdamas (generis activi >) generis masculini pavyzdį (ide. *u||*k*-*os*), aš abstrahuojuosi nuo giminės, – dėl to, kad čia nagrinėjamoji italikų (ir ne tik italikų) *o/e*-kamenė gen. sg. forma yra ta pati tiek (generis activi >) generis masculini, tiek ir (generis passivi >) generis neutrius šio kamieno vardažodžiams.

² Pirmyktė lotynų *io*-kamenė gen. sg. fleksija, kaip žinome, yra (*fil*)-*i*, o ne (*fil*)-*ii* (pastaroji atsirado vėliau), žr. Bücheler- Windekilde, Grundriß der lateinischen Deklination, Bonn, 1879, § 173 tt.; E. Pieske, De titulorum Africae lat. sermone, Breslau, 1913, 4; F. Sommer, Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre, Heidelberg, 1914, 338 t.; Stolz-Schmalz, Lateinische Grammatik, München, 1928, 268 t.; J. Otrębski – J. Saffarewicz, Gramatyka historyczna języka łacińskiego, I, Wilno, 1937, 363.

³ Nematau didelio reikalo šiame darbe nagrinėti lot. (*lup*)-*i* (gen. sg.) fleksijos kilmeę aiškinančias įvairias hipotezes (žr. literatūrą, pvz., knygoje Stolz-Schmalz, op. cit., 269). Šiuo atveju arčiausiai prie tiesos, mano nuomone, yra J. Wackernagelis (žr. Mélanges de linguistique, offerts à Ferd. de Saussure, Paris, 1908, 125 tt.), lyginantis formą lot. (*lup*)-*i* = (*fil*)-*i* = (*magn*)-*i* (gen. sg.) su forma lot. (*magn*)-*i* (*magnus* „didelis“) = s. ind. (*sam*)-*i* (*sam-as* „lygus“) tokio tipo pasakymuose lot. *magn-i* *facere* „vertinti“ (sc. „daryti didelius“) resp. s. ind. *samik*|- „lyginti“ (sc. „daryti lygiu“). Manau, kad formos lot. (*magn*)-*i* (pasakyme *magn-i* *facere* ir pan.) = s. ind. (*sam*)-*i* (*sami-k*|-) yra nemaži archaizmai. Be to, archaiškesne už lot. (*magn*)-*i* (*magn-i* *facere*), rodos, reikia laikyti s. ind. (*sam*)-*i* (*sami-k*|-), – būtent, ta prasme, kad pastaroji (*o/e*-kamienio vardažodžio) forma indo-iranėnuose neįeina, ir, matyt, niekada neįėjo į paradigmą. S. ind. (*sam*)-*i* kildinu taip pat iš *o/e*-kamenės „dat.“ ide. *i (kaip ji atsirado šiame kamiene, žr. § 79 tt.), virtusios (t. y. pailgėjusios) į s. ind. (*sam*)-*i*, matyt, dėl panašių priežasčių, kaip ir italikuose [lotynuose, žr. aukščiau (tekste), be to, dar 2 išn. 144 p.], nors ir nebūtinai sinchroniškai; juk mano minėtas kiekybinės struktūros santykis tarp *o/e*-kamenės „dat.“ (ide.) *i ir kitų to paties kamieno fleksijų buvo būdingas, kaip sakyta (žr. 2 išn. 157 p.), ne vien italikams (lotynams). Keletas pastabų dėl V. Pisani'o hipotezės. Mokslininkas mėgina kildinti gen. sg. fleksiją lot. (*lup*)-*i* iš *eie < *oio < *osjo: V. Pisani, Studi sulla preistoria delle lingue indoeuropee, – Memorie dell'Accademia Nazionale dei Lincei, Serie VI, vol. IV, fasc. VI (1933), 78; idem, Grammatica latina storica e comparativa, Torino, 1948, 149 t.; idem, Le lingue dell'Italia antica oltre il latino, Torino, 1953, 323 tt.; idem, Der lat. -i-Genitiv und die faliskischen -osio-Bildungen, – Reinisches Museum, XCVIII (1955), 315 t. t. = idem, Saggi di linguistica storica, Torino, 1959, 238 t. t. [plg. dar: G. Must, – Language, XXIX (1953), 303 t.]. Tačiau toks lot. (*lup*)-*i* (gen. sg.) kildinimas fonetiškai yra labai abejotinas, plg., pagaliau, ir paties V. Pisani'o žodžius: „Freilich hat bisher meine Theorie keine gute Aufnahme bei den Mitforschern gefunden“ – V. Pisani, Saggi di linguistica storica, Torino, 1959, 238.

⁴ Šita lot. (*fil*)-*i*, kaip sakyta, nėra iš -*ii*.

⁵ Žr. § 79.

lotynų (*lup*)-*i* (gen. sg.), bus atsiradusi ir keltų – ogam. (*MAQ*)-I „sūnaus“ = gal. (*Segomar*)-*i* [plg. dar s. ind. (*mithun*)-*i* (*karoti*) „poruoja“ (*mithu-nam* „Paar“; sc. „macht des Paares, „macht zum Paare“)]².

§ 85. Ta pačia proga keletas žodžių apie hetitų vad. (dat.-)loc. formą: *Hattuš-i* „Hatuše; i Hatušą“, *ha-a-ap-pi-ri* „mieste; i miestą“, *pi-e-di* (*pi-di*) resp. *pi-e-te* „vietoje“ (*pedan*=gr. πῆδον), *eš-ḫi* (*iš-ḫi-i*) resp. *eš-ḫe* ir kt. Tokiuose hetitų parašymuose – alografuose *-i* resp. *-e* vieni mokslininkai, pvz., H. Kronasseris ižiūri (ne *o*-kamiene) **-i*³ [t. y. tik **-i*, nors dat. sg. formos het. *-si* resp. *-se* (3 asm. enkl. įvardis) alografuose *-i* resp. *-e* (tie patys alografai) H. Kronasseris kažkodėl ižiūri jau tik **-oi*⁴]. Kiti mokslininkai, pvz., H. Pedersenas, spėja čia esant (*o*-kamiene) **-ei* resp. **-oi*⁵. Dėl vietos stokos nesileisdamas į šias hetitologijos problemas, visgi neiškenčiu trumpai nepasakęs štai ko. Minėtais atvejais yra, gal būt, teisūs ir vieni, ir kiti mokslininkai, ir, būtent, ta prasme, kad greta *o/e*-kamienės „dat.“ formos het. **-o/ei* (<ide. **-o/ei*), atitinkamai veikiamos hetitų *i*- resp. *o/ei*- bei *K*-kamenio „dat.“ formų (žr. § 68), galėjo atsirasti ir (gretiminė!) *o/e*-kamenė „dat.“ forma het. **-i*, panašiai, kaip *o/e*-kamenė forma su **-i* atsirado ir kitose aukščiau minėtose indoeuropiečių tarmėse. Ar šituos hetitų *o/e*-kamenius alomorfus **-o/ei* resp. **-i* dar atspindi hetitų alografai *-e* resp. *-i*, sunku ką nors tikslaus pasakyti. Su tam tikra potencialia paklaida (kuri nėra labai esminė) laikysiuos tų mokslininkų nuomonės, kad alografai het. *-i* resp. *-e* čia atspindi het. **-i*, tiksliau sakant, tuo tarpu laikysiuos savo spėjimo, kad hetitų kalboje arba bent jau atitinkamoje jos tarmėse *o(o/e)*-kamiene „dat.“ het. **-o/ei* (< *o/e*-kamiene „dat.“ ide. **-ei* = **-o/ei*) jau buvo išstūmusi gretiminė *o(o/e)*-kamenė het. **-i* = het. (*ešḫ*)-*i* (*ešḫ-e*)⁶, plg. genetiškai bei tipologiškai (bet ne chronologiškai), pvz.,

¹ Žr. 3 išn. 158 p.

² Plg. H. Pedersen, *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen*, II, Göttingen, 1913, 83 t.

³ H. Kronasser, *Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen*, Heidelberg, 1956, 100 t.

⁴ H. Kronasser, op. cit., 44, 144.

⁵ H. Pedersen, *Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen*, København, 1938, 27; plg. T. Milewski, *L'indo-hittite et l'indo-européen*, Cracovie, 1936, 27.

⁶ Koks buvo pirmykštės *o(o/e)*-kamenės **-i* paradigmėjimo hetitų kalboje laipsnis resp. ar ji buvo (ar nebuvo) pailginta [plg. tai, kas pasakyta apie fleksijos gen. sg. lot. (*lup*)-*i* = kelt. (ogam.) (*MAQ*)-I pailgėjimą, žr. aukščiau], tuo tarpu nemėginu spręsti. Vadinasi, fonetinis fleksijos het. (*ešḫ*)-*i* resp. (*ešḫ*)-*e* mano transponavimas į **-i* galėtų turėti dvi paklaidas: šios fleksijos kiekybės (**-i* ar jau **-i*) ir kokybės [ar alografai het. *-i* resp. *-e* abu supnuoja het. **-i* (ar jau **-i*), ar alografas het. *-i* supnuoja het. **-i* (ar jau **-i*), o alografas het. *-e* – het. **-ei* resp. **-o/ei*] atžvilgiu. Dat.-loc. het. (*ešḫ*)-*i* resp. (*ešḫ*)-*e* į dat.-loc. het. **-i*, (trumpą) čia (ir visur kitur) transponuoju su minėtomis potencialiomis paklaidomis.

a) formą „dat. sg.“ lie. (praep. + *dārb*)-*i* [$< (o/e\text{-kamieno})$ „dat.“ balt. **-i*] tose lietuvių tarmėse, kuriose šita gretiminė *-i* išstūmė senąją (*o/e*-kamienę) „dat. sg.“ lie. (praep. + *dārb*)-*ie* (žr. § 78), arba b) formą gen. sg. lot. (*lup*)-*ī* („dat.“) **-ī* (§ 79 tt.), kuri seniau (atsiradusi ir egzistavusi kaip gretiminė) išstūmė pirmykštę *o/e*-kamienę („dat.“) **-ei* (žr. § 79 t).

INSTRUMENTALIS SINGULARIS

§ 86. Lie. (*vilk*)-*ū*=la. (*vilk*)-*u* yra, kaip visiems žinoma, iš balt. **-ō* < ide. **-ō* (dėl prūsų žr. toliau). Tokią galūnę, matyt, turėjo ir slavai, pakeitę sl. **-ā* (< ide. **-ō*) naująja s. sl. (*vilk*)-*omь*¹. Panašią to paties kamieno instr. sg. formą iš germanų kalbų arealo pažįsta tik vakarinis, bet irgi ne visas, plotas (anglai su frizais šitokios formos neturi): sva. (*tag*)-*u* (vėliau – *tag-o*) ir s. saks. (*dag*)-*u* (resp. *dag-o*) < ide. **-ō*. Senojoje indų epinėje kalboje turime (*vrk*)-*ena*, kuri yra, matyt, naujadaras (iš įvardžio *t-ena*): Rigvede gana dažnai (greta šiaipjau dažnesnės *-ena*) randame ir instr. sg. fleksiją *-ā* (ypač neutra daiktavardžiuose), kuri greičiausia yra archaiškesnė už *-ena* ir kildintina iš ide. **-ō* resp. **-ē*², t. y. iš ide. **-ō/ē*. Kad indoeuropiečių „prokalbėje“ nebuvo paradigminio (atskiro) instrumentalio, nebereikėtų abejoti: paradigmintis instrumentalis susidarė ne indoeuropiečių „prokalbėje“, o gerokai vėliau – atskirose indoeuropiečių tarmėse (žr., pvz., §§ 43, 129 tt.). Taigi šia prasme minėtų indoeuropiečių tarmių *o(o/e)*-kamienės (paradigmienio) instr. sg. formos suponuoja tik „instr.“³ ide. **-ō/ē* arba, kitaip sakant, – „dat.“ ide. **-ō/ē* (žr. §§ 67, 80). Iš šitos „instr.“ (resp. „dat.“) ide. **-ō/ē* paradigmintis vienaskaitos instrumentalis (=instr. sg.), kaip minėta, išriedėjo ne visose indoeuropiečių kalbose. Jis susidarė tik rytinio indoeuropiečių arealo atitinkamose tarmėse, t. y. tose, kuriose jis ir atsekamas. Indoeuropiečių tarmėse, kuriose niekada nesusiformavo paradigmintis instrumentalis, instrumentaliniai santykiai yra reiškiami kitaip. Pvz., graikų kalboje jie yra reiškiami, pasakyčiau, archaiškiau, negu lietuvių kalboje (susidariusioje paradigminti instrumentali): $\pi\alpha\tau\eta\rho\ \tilde{\eta}\lambda\theta\epsilon\ \sigma\upsilon\upsilon\ \phi\acute{\iota}\lambda\omega$ (sg.) resp. $\pi\alpha\tau\eta\rho\ \tilde{\eta}\lambda\theta\epsilon\ \sigma\upsilon\upsilon\ \phi\acute{\iota}\lambda\omicron\iota\varsigma$ (pl.), plg. lie. tėvas ėjo su *draugū* resp. tėvas ėjo su *draugais*. Kad formos (plg.) gr. ($\sigma\upsilon\upsilon\ \phi\acute{\iota}\lambda\omicron\iota\varsigma$) ir lie. (su *draug*)-*ais* genetiškai yra tos pačios, žr. § 127 tt. Genetiškai

¹ Plg., pvz., A. Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves, II, Lyon-Paris. 1958, 31 tt.; T. Milewski, – Rocznik slawistyczny, XXIII (1964), 64 t.

² J. Wackernagel, Altindische Grammatik, III, Göttingen, 1930, 35, 91. Tiesa, J. Wackernagelis čia, man rodos, be reikalo paskelbia instrumentalinės kilmės formomis s. ind. *uccā* „viršuj“ resp. gr. $\tau\tilde{\eta}(\delta\epsilon)$ „čia“ tipo formas (apie jas žr. § 55).

³ O ne instr. sg. (taip žymiu paradigminę šią formą).

tos pačios yra ir gr. (σὺν φίλ)-ω bei lie. (su *draug*)-ù, nes: 1) gr. (σὺν φίλ)-ω (atmetus vėliau pridėtąjį jotą, žr. § 68) yra iš „dat.“ gr. *-ō(= *-ō/ē) < < „dat.“ ide. *-ō(= *-ō/ē) ir 2) iš pastarosios, t. y. iš „dat.“ ide. *-ō(= *-ō/ē) > „dat.“ balt. *-ō(= *-ō/é) susiformavo a) tiek dat. sg. lie. (*draūg*)-uo < *-ō̃ (su vėliau atsiradusiu cirkumfleksu, žr. §§ 66, 70 tt.) < „dat.“ balt. *-ō(= *-ō/é, žr. § 67), b) tiek instr. sg. lie. (su *draug*)-ù < („instr.“ =) „dat.“ balt. *-ō(= *-ō/é). Čia lietuvius nuo graikų skiria, pasakytume, tik tas, kad pastarieji už lietuvius yra archaiškesni šiuo atžvilgiu: tam, ką lietuviai išreiškia atskiomis dat. sg. ir instr. sg. [loc. sg.] formomis, graikai iš senų senovės dar turi vieną ir tą pačią formą – (φίλ)-ω „draugui“ = (σὺν φίλ)-ω „su draugu“ [= (δημ)-ω „liaudyje“¹] ir pan.² Dėl vietos stokos nekalbėdamas apie panašius atitinkamų kitų indoeuropiečių kalbų archaiškumus³, trumpai norėčiau sustoti prie prūsų. Instrumentalinių santykių reiškimo priemonėmis prūsai, man rodos, yra archaiškesni už lietuvius (bei latvius) resp. artimesni graikams, negu lietuviams (bei latviams). Kitaip sakant, – prūsai, matyt, neturėjo paradigminio instrumentalio. Šitokių prūsų kalbos archaiškumu nereikėtų labai stebėtis, nes prūsai, matyt, neturėjo ir paradigminio lokatyvo (jo neturėjimas – taip pat archaiškumas, žr. § 69 tt.). Be to, prūsų kalba už lietuvių (bei latvių) kalbą apskritai ir yra archaiškesnė; plg. kad ir, pvz., o-kamieno gen. sg. formą pr. (*deiw*)-as – nepaprastai didelį prūsų kalbos archaiškumo atveį (žr. §§ 53, 180).

§ 87. Kaip jau minėjau, ir lietuvių (bei latvių) kalba anksčiau irgi turėjo graikiškojo tipo [plg. gr. dat. sg.⁴ (σὺν φίλ)-ω „su draugu“ = (φίλ)-ω „draugui“ ir pan. < „dat.“ gr. *-ō, žr. aukščiau] „instrumentali“ [tiek lie. dat. sg. (*vilk*)-uo (žr. § 66), tiek ir lie. instr. (*vilk*)-ù yra kilę iš tos pačios „dat.“ balt. *-ō, žr. § 66 tt.]. Šitoks „instrumentalis“, „plačios reikšmės“ davyvas, mano nuomone, ir yra buvęs prūsų kalboje, plg., pvz., (sen *stawiđsm*)-u (dat. sg.) „su tokiu (damit)“ (III 47₈) = (*sir*)-u (dat. sg.) < „dat.“ balt. *-ō, kuri rytų baltuose „išsiskaidė“ į dat. sg. lie. (la.) (*vilk*)-uo < *-ō̃ (< *-ō, žr. § 66) ir instr. sg. lie. (la.) (*vilk*)-ù < *-úo < *-ō [panašiai yra buvę ir slavuose, žr. (dėl instr. sg.) aukščiau ir (dėl dat. sg.) § 66 tt.]. Kad prūsai iš tikrųjų neturėjo paradigminio (t. y. kaip atskiros linksnio) instrumentalio, apie tai gana aiškiai rodo gretiminė prūsų instrumentalinė konstrukcija *sen* + +acc. (sen... *wird*)-an. Apie tai, kad ši konstrukcija yra gyvas prūsų

¹ Plg., pvz., μυχ-ῶ „kampe, im Winkel“ [čia turiu galvoje, suprantama, ne vien o-kamienį graikų (lokatyvinį) datyvą]: αὐτὰρ Ἀχιλλεύς εἶδε μυχῶ κλισίης εὐπήκτου (Ilias, IX, 663) „o Achilas miegojo tvirtosios palapinės kampe“.

² Dėl šitokio „sinkretizmo“ graikų kalba man (kaip ir, pvz., V. Toporovui) yra archaiškesnė, sakysim, už senovės indų kalbą, žr. § 43 t.

³ Plg. tai, kas pasakyta § 128.

⁴ „Plačios reikšmės“ dat. sg. (palieku tradicinį pavadinimą: dat. sg.).

kalbos (o ne vertimo) dalykas ir kodėl ši konstrukcija rodo prūsus neturėjus paradigminio instrumentalio, žr. § 175. Kadangi prūsai dar neturėjo (paradigminio) instrumentalio, tai sustabarėjusios prielinksninės konstrukcijos pr. *sēnku* „damit (su kuo)“ III 125, formą pr. *ku* < pr. *k-ō, genetiškai sutampančią su instr. sg. lie. *kuō* < *úo (=instr. sg. lie. *vilk-ù*), reikia laikyti ne (prūsų) instr. sg. forma, o sustabarėjusia forma pr. *k-ō su fleksija **-ō*, identiška prūsiškajai (sen *stawīdsm*)-*u* = (*sīr*)-*u* (dat. sg.¹)². Kitaip sakant, prielinksninės konstrukcijos pr. *sēnku* „damit“ (su kuo)“ forma pr. *ku* (< pr. **-ō*) dėl pr. (sen *stawīdsm*)-*u* = (*sīr*)-*u* (dat. sg.) buvo suvokiama kaip įvardžio pr. *kas* neparadigminės dat. sg. pr. *kasmu* < **-ō* gretiminė „dat. sg.“ pr. *ku* < **-ō*. Tačiau pastaroji pr. *ku* < **-ō* paradigmine niekuomet nepasidarė (čia prūsai turi *kasmu*), nors tokia pasidaryti ji galėjo: juk tiek pr. (*sēnk*)-*u* = (sen *stawīdsm*)-*u* = (*sīr*)-*u* (dat. sg.), tiek ir lie. (su *k*)-*uō* < *úo = (*vilk*)-*ù* (instr. sg.) bei (*vilk*)-*uo*, kaip sakyta, yra iš vienos ir tos pačios „dat.“ balt. **-ō*; plg. pr. (*sēnk*)-*u* (1) = (sen *stesm*)-*u* (2) = (*sīr*)-*u* (3) = (žr. aukščiau) lie. (su *k*)-*uō*³ (1) = (su *vilk*)-*ù* (2) = (*vilk*)-*ù* (3) < „dat.“ balt. **-ō* < „dat.“ ide. **-ō* > gr. **-ō* (su vėlai pridėtu jotu) > (σὺν τ)-*ō̄*(1) = (σὺν λύκ)-*ω* (2) = (λύκ)-*ω* (3), žr. aukščiau. Dėl įvardinių formų a) „dat.“ balt. *kō (> pr. *ku*⁴, lie. *kuō*⁵) resp. *tō (> pr. *stu*⁶, lie. *tuō*⁷) ir b) „dat.“ vak. balt. *kasmō (> pr. *kasmu*) resp. *tesmō (> pr. *stesmu*) bei „dat.“ ryt. balt. (ir sl.) *kamō (> lie. **kāmuo*⁸) resp. *tamō (> lie. **tāmuo*⁸) galima būtų priduriant pasakyti štai ką. Forma „dat.“ balt. *kō resp. *tō bus turėjusi ir variantinę „dat.“ balt. *kē resp. *tē, plg. pr. *ste* (*ste* mijs „desto lieber“ III 89₈) < **tē*⁹ ir *stu* (*stu* ilgimi „bis“ III 105₁₅) < *tō, got. *hvē* resp. *þē*, gr. *πῆ(ποκα)* ir *πῶ(ποτε)*, avest. *kā* resp. *tā* ir t. t. Vadinasi, čia yra *o(o/e)*-kamienė „dat.“ balt. **-ō/é* < „dat.“ ide. **-ō/ē* fleksija (forma) – ta pati tiek (*o/e*-kamieniam) įvardžiui, tiek (*o/e*-kamieniam) vardažodžiui; dėl vardažodžio plg. vėl (žr. §§ 66 tt., 86), pvz., lot. (*cert*)-*ē* ~ (*cert*)-*ō* [kuriose ieškoti indoeuropiečių instrumentalio (paradigminio), man rodos,

¹ Lyginant lietuvių dat. sg. su prūsų dat. sg., pastarasis pavadinimas, suprantama, yra reliatyvus.

² Prūsų *o*-kamienę dat. sg. fleksiją (*sīr*)-*u* iš **-ō* (t. y. iš akūtinės, ne cirkumfleksinės), tiesa, šiek tiek kitaip interpretuodamas, kildino jau N. van Wijkas (N. van Wijk, *Altpreussische Studien*, Haag, 1918, 86–87).

³ Lie. *kuō* (instr. sg.), kaip žinome, yra iš *kúo*.

⁴ Pr. *ku* < **-ō*, plg. J. Endzelīns, *Senprūšu valoda*, 84.

⁵ Lie. *kuō* < *kō.

⁶ Pr. *stu* < *tō, plg. J. Endzelīns, op. cit., 78.

⁷ Lie. *tuō* < *tō.

⁸ Lie. *(*kam*)-*uō* resp. *(*tam*)-*uō* = (*vilk*)-*uō* < **-ō* < **-ō* (pakeista priegaidė), žr. § 66.

⁹ Plg. J. Endzelīns, l. c.

nėra reikalo¹, – jos suponuojama (*o/e*-kamiene) „dat.“ italik. **-ō/ē* < „dat.“ ide. **-ō/ē*, žr. § 67 t.] ir kt. Įvardinės (*o/e*-kamenės) formos „dat.“ balt. **k-ō* (**k-ē*) resp. **t-ō* (**t-ē*) sutapimas su vardažodine (*o/e*-kamiene) „dat.“ balt. **-ō* (**-ē*, žr. § 66 t.) yra, be abejo, ne naujadaras, o indoeuropietiškas archaizmas, plg. *o(o/e)*-kamiene „dat.“ ide. **-ō* (**-ō/ē*) > gr. (σὸν τ)-ῶ = gr. (σὸν λύκ)-ω = gr. (λύκ)-ω (su vėlyvu jotu) = pr. (*sēnk*)-u = pr. (sen *stawiđsm*)-u = pr. (*sīr*)-u = lie. (su *k*)-uo = lie. (su *vilk*)-ū = lie. (*vilk*)-ū = lie. (*vilk*)-uo (su vėlyvu cirkumfleksu, žr. aukščiau). Antra vertus, įvardinės (*o/e*-kamenės) formos, šiuo atveju minėtųjų nebendrabortiškujų „dat.“ **k-asmō* resp. **t-esmō* ir **k-amō* resp. **t-amō* nesutapimas su vardažodine (*o/e*-kamiene) „dat.“ balt. **-ō* (**-ē*)², matyt, rodo, kad šios nebendrabortiškosios (!) įvardinės formos yra jaunesnės už bendrabortiškąją įvardinę (= vardažodinę) formą „dat.“ balt. **-ō* (**-ē*).

§ 88. Įrodyti, kad forma pr. *stu* resp. *ku* (< **tō* resp. **kō*) = lie. *tuō* resp. *kuō* (< *tūo* resp. *kūo*³) yra senesnė už pr. *stesmu* resp. *kasmu* (< **tesmō* resp. **kasmō*), vadinasi, ir už lie. *tāmu* resp. *kāmu* (≦ **tāmuo* resp. **kāmuo*⁴ ≦ **-ō*⁵), užtektų jau vien ir prūsų kalbos, archaiškiausios iš visų baltų kalbų, t. y. užtektų vien, pvz., dat. sg. formos pr. *sen stesmu* „mit dem“ (< **tesmō*) sugretinimo su pr. *sēnku* „damit“ (< **kō*)⁶ arba pr. *stesmu* resp. *kasmu* (< **tesmō* resp. **kasmō*) sugretinimo su pr. *stu* resp. *ste* (< **tō* resp. **tē*) bei *ku* (< **kō*)⁷: (norminė) pr. *stesmu* resp. *kasmu* yra (paradigminė) dat. sg., o reliktinė pr. *stu(ste)* resp. *ku* yra (neparadigminė) „dat. sg.“ (dėl santykio *sen stesmu* : *sēnku*⁸) forma, kuri paradigmine niekada nepasidarė (prūsai paradigminio instrumentalio dar neturėjo, žr. aukščiau). Kyla klausimas: jeigu „dat.“ balt. **tō* (**tē*) resp. **kō* yra bendrabortiškos ir senesnės už „dat.“ vak. balt. **tesmō* resp. **kasmō* ir „dat.“ ryt. balt. **tamō* resp. **kamō*, tai kuri iš pastarųjų (ne bendrabortiškujų) yra senesnė? Iš šitų **-esmō* resp. **-asmō* ir **-amō* senesnė yra greičiausia **-amō*, kurią, matyt, turėjo ir vakarų baltai – prūsai. Šitaip sakant, pirmiausia reikia

¹ Žr. § 55 t.

² Vardažodis turėjo **-ō* (resp. **-ē*), o ne **-asmō* resp. **-esmō* bei **-amō*!

³ Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 311.

⁴ *-uo* yra cirkumfleksinė.

⁵ Žr. 8 išn. 162 p.

⁶ Kaip rodo kirčio pažymėjimas, forma pr. *ku* konstrukcijoje pr. *sēnku* (III) yra enklitškai suaugusi su *sēn*.

⁷ Pr. *stu*, *ste*, *ku* yra archaiškos formos, neįsitraukusios į prūsų paradigmą; apie šias formas žr. J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 78, 84.

⁸ Pr. *sēnku* „damit“ (III) yra neparadigminė forma: paradigmatis-tipologinis santykis tarp pr. *sen stesmu*-u „mit dem“ (praep. + paradigm. forma) ir pr. *sēnk-u* „damit“ (praep. + neparadigminė forma) tam tikra prasme panašus į santykį, pvz., tarp lie. lig *vākar-uo* (praep. + paradigm. forma) ir lie. lig *vākar-ie* (praep. + neparadigminė forma).

prisiminti, kad prūsų įvardis *stas* „tas“ resp. *kas* vienaskaitoje turi du (septyvinius) kamienus: tiesioginiams linksniams (tų linksnių yra du) – kamieną *sta-* resp. *ka-*, o netiesioginiams (kurių yra irgi du) – kamieną *stes-* resp. *kas-*. Dėl pastarojo plg. a) gen. sg. (masc). *stess-e* (plg. s. ind. *tas-ya*¹) ~ (fem.) *stess-ias* (plg. s. ind. *tas-yās*²) resp. (masc.) **kass-e* (plg. s. ind. *kas-ya*)³ ~ (fem.) **kass-ias* (plg. s. ind. *kas-yās*)⁴, b) dat. sg. (masc.) *stes-mu* (plg. s. ind. *tas-mai*) ~ (fem.) *stess-ei*⁵ (plg. s. ind. *tas-yai*) resp. (masc.) *kas-mu* (plg. s. ind. *kas-mai*) ~ (fem.) **kass-ei* (plg. s. ind. *kas-yai*)⁶. Trumpai sakant, tuo metu, kai susidarė minėtos prūsų įvardinės (*o/e*-kamienės) gen. sg. formos (apie jų darybą žr. §§ 50–53), pr. **ta-mō* resp. **ka-mō*, kaip netiesioginio linksnio, formos kamienas **ta-* resp. **ka-* buvo pakeistas (supletyvinio) kamieno **tes-* resp. **kas-*, – iš čia **ta-mō* resp. **ka-mō* → **tes-mō* resp. **kas-mō* > pr. *stes-mu* resp. *kas-mu*. Panašiai (bet savarankiškai) galėjo priebalsis *-s-* prieš *-m-* atsirasti ir, pvz., got. *þamma* < **tos-m-* [plg. gen. sg. got. *þis* < **tes-* (skirtumas tarp **tos-* ir **tes-* čia neesminis), žr. § 53], s. ind. *tas-mai* (plg. gen. sg. s. ind. *tas-ya* < **to/es-*, žr. § 53). Kad forma lie. **tām-uo* < **tam-ō*⁷ gali būti laikoma bendrabaltišku resp. bendrabaltoslavišku (ir net dar didesniu) archaizmu, mano nuomone, rodo ir kiti dalykai, žr. § 89. Kaip šalia „dat.“ balt. **t-ō* [> lie. *t-ūō* = (*vilk*)-ū] (instr. sg.), žr. aukščiau) buvo ir „dat.“ balt. **t-ē* [(žr. aukščiau) > lie. (la.) **t-ē* + (*é*)n = (*vilk*)-ē + (*é*)n > lie. *t-è* „dort“ = (*vilk*)-è (loc. sg.) žr. § 71], taip šalia „dat.“ balt. **tam-ō* [= ryt. balt. **-ō* > **-ō* > lie. (la.) **tām-uo* = *vilk-uo* (dat. sg.), žr. § 66] bus egzistavusi ir „dat.“ balt. **tam-ē* [> lie. (la.) **tam-ē* + (*é*)n = (*vilk*)-ē + (*é*)n > lie. *tam-è* = (*vilk*)-è (loc. sg.), žr. § 71]. Vadinasi – pabrėžiu – baltuose atsekama dvi „dat.“ formos (*o/e*-kamienės) **-ō* ir **-ē* (žr. §§ 67, 71). Turint šitai galvoje, nė kiek nereikėtų stebėtis, kad, pvz., got. (*h*)-*amm-a* (dat. sg.) gali būti kildinama iš germ. (**-asm-* <) **-am-ō*⁸ [= lie. **(t)-ām-uo* (dat. sg.) < „dat.“ balt. **-am-ō*], o got. (*h*)-*amm-ē* (*h*) – iš germ. (**-asm-* <) **-am-ē*⁹ [= lie. (*t*)-*amē* (loc. sg.) < (žr. aukščiau) „dat.“ balt. **-am-ē*]. „Dat.“ balt. **(t)-amō* (**-ē*) ti-

¹ Dėl jos žr. § 53.

² Apie jos darybą žr., pvz., A. Thumb – R. Hauschild, Handbuch des Sanskrit, II, Heidelberg, 1959, 139.

³ Pr. **kass-e* atstatyta pagal pr. *kas-mu* (dat. sg.): *stes-mu* (dat. sg.) = *stess-e* (gen. sg.): *x* (= **kass-e*).

⁴ Pr. **kass-ias* atstatyta (žr. ankstyvesnę išnašą) pagal pr. *stess-ias*.

⁵ Žr. J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 77.

⁶ Pr. **kass-ei* atstatyta pagal pr. **stess-ei*.

⁷ Apie lie. **(tam)-uo* = (*vilk*)-*uo* < **-ō* < **-ō* jau daug kartų kalbėta anksčiau.

⁸ Dėl got. (*h*)-*amm-a* = (*wulf*)-*a* < germ. **-ō* ar **-ē* [= got. (*h*)-*amm-ē* (*h*)] kilmės žr. § 68.

⁹ Žr. 8 išn.

po formą yra turėję ne tik germanai (žr. aukščiau), bet ir slavai, indai-iranėnai, plg. s. sl. *(t)-om-u* < (vietoj) sl. **-om-ō* (dėl dat. sg. sl. **-ō* žr. § 67), s. ind. *(t)-asm-ai* < [*-ai* vietoj ind. **-iran. *-ō* (> **-ā*) resp. **-ē* (žr. § 68) ir *-asm-* vietoj ind.-iran. **-am-* (žr. aukščiau) ind.-iran. **-am-ō* (> **-ā*) resp. **-am-ē* (> **-ē* > **-ā*).

§ 89. Kad šita „dat.“ balt. = sl. = germ. = ind.-iran. **(t)-amō* (**-ē*), t. y. **(t)-omō* (**-ē*) yra naujesnė už „dat.“ balt. = sl. = germ. = ind.-iran. **(t)-ō* (**-ē*), nesunku suprasti iš to, kas jau kalbėta apie „dat.“ balt. **(t)-amō* (**-ē*) resp. *(t)-ō* (**-ē*). Už „dat.“ balt. = sl. = germ. = ind.-iran. **(t)-omō* (**-ē*), rodos, ne jaunesnė yra ir „dat.“ balt. = sl. = germ. = ind.-iran. **(t)-omi*, atsekama: a) baltuose-slavuose iš s. sl. *(t)-omb* < sl. **-omi* = balt. **-ami*, kuri, gal būt, slypi ir loc. sg. lie. *(j)-amyj* (Varenavas, Baltarusija)¹, b) induose-iranėnuose – iš s. ind. *(t)-asmin* < [su vėliau pridėtu *-n* (plg. avest. *ahmi*) ir su *-asm-* vietoj **-am-* (žr. aukščiau)] ind.-iran. **(t)-ami*, c) germanuose – gal būt, iš dat. pl. formos (žr. § 119). Vadinasi, greta seniausios įvardinės (*o/e*-kamenės) „dat.“ (ide.) **(t)-ō/ē* egzistavo ir vėlyvesnės „dat.“ (ide. dial.) **(t)-omō/ē* resp. **(t)-omi*. Šitų **(t)-omi* resp. **(t)-omō/ē* kilmė aiškintina, pirmiausia pabrėžiant tai, kad ide. „dat.“ funkcijas (tuomet dar nebuvo skaičiaus kategorijos, t. y. buvo tik „sg.“, žr. §§ 43 t., 80) ėjo ne tik grynojo kamieno resp. grynojo kamieno + **-i*² (ir kai kurios kitos, žr. toliau) formos, bet – atitinkamai atvejais – ir ide. acc. („sg.“) forma³: be to, praindoeuropietiškoji įvardinė [*o(o/e)*-kamenė] acc. (tiksliau – neergat.⁴) forma **t-om* (genus activum), priešpastatoma to paties įvardžio (genus activum) praindoeuropietiškajai nom. (tiksliau – ergat.³) formai (supletyvizmas⁴!), kaip visiems žinoma, struktūriškai (dėl supletyvizmo!) buvo kur kas mažiau „akuzatyvinė“ (neergat.), negu praindoeuropietiškoji vardažodinė

¹ Šita *(j-am)-yj* yra, gal būt, iš **-y* (su vėlyvesniu *-j*) < **-ij* < **-ije* < **-i+én* (plg. § 137, 164).

² Reikia manyti, kad anais senovės laikais sakiniuose žodžių valdymo santykiai buvo žymiai laisvesni, ir pats veiksmazodis neretai galėjo būti jungiamas su įvairiais „linksniais“ be kokio nors didesnio reikšmės skirtumo, plg. V. Ambrazas, Absolutinis naudininkas XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose, – LKK, V (1962), 14. Šitai atspindi, pvz.: lie. *šī kařtą užtėks = šīdām kařtui užtėks, tā kařtą = tuō kartū* (resp. *šiañdien = tuomēt*), *laūką (pievą) ėjo = lauku (pieva) ėjo, vākarą = vakarē = vakariē = vākaro* (dėl *vākaro* „vakare“ žr. Tiž, IV, 184) ir kt., lot. it rusticus *Romam* = it clamor *coelo*, *κλιση δ'οὐρανον* Iξε (Homeras) = *ἀνατελεως οὐρανον* χελρας (Pindaras), s. ind. *divam* „į dangų“ = s. sl. *domovi* „namo“ ir t. t. (panašios medžiagos galima kiek norint pateikti iš visų vad. senųjų indoeuropiečių kalbų). Plg., pagaliau, bendraties resp. supino formos: lie. *(eit)-ie*, *-i* < „dat.“ ide. **-ei*, *-i* (žr. § 164) ir *(eit)-ū* < „dat.“ (= acc.) ide. **-um*, s. ind. *dhātav-e* ir *dhāt-um* ir kt.

³ Žr. § 80.

⁴ Plg., pvz., s. ind. acc. sg. *t-am* „tą“ ir nom. sg. *sa* „tas“ (o ne s. ind. nom. sg. *°t-as!*).

[*o(o/e)*-kamenė] acc. (neergat.) forma (genus activum), priešpastatoma pra-indoeuropietiškajai vardažodinei [*o(o/e)*-kamenėi] nom. (ergat.) formai (genus activum)¹. Dėl panašių priežasčių įvardinė acc. (neergat.) forma ide. *t-om, vartojama ide. „dat.“ reikšme, atitinkamose (pra)indoeuropiečių tarmėse galėjo būti „datyviškai“ išplėsta (žr. toliau): (neergat.) acc. (= „dat.“²) ide. *t-om + („datyvinis“ formantas) *i > (neergat.) „dat.“ ide. dial. *t-omi resp. (neergat.) acc. (= „dat.“) ide. *t-om + („datyvinis“ formantas) **-ō/ē* > (neergat.) „dat.“ ide. dial. **t-omō/ē*³. Pagal šį įvardinių „dat.“ ide. dial. *(*t*)-*omi* resp. *(*t*)-*omō/ē* formų [greta jų, suprantama, egzistavo ir (neergat.) acc. (= „dat.“) ide. *(*t*)-*om*⁴] darybos modelį [acc. („sg.“) + *i resp. **-ō/ē*] eventualiai galėjo atitinkamose indoeuropiečių tarmėse atsirasti panašios formos ir vardažodžiams. Reikia pridurti, kad šitokio darybinio modelio formos buvo „reikalingos“ vardažodžiams ne tiek *o/e*-kamieno, kiek kitų, t. y. atematinių kamienu; *o/e*-kamieniai vardažodžiai savo „dat(yvinių)“ ide. formų (bent jau „populiariausiųjų“⁵) turėjo „pakankamai“, t. y. daugiau, negu kitų kamienu, pvz., apofoninio *i*-kamieno⁶ vardažodžiai, plg. *o/e*-kamienes „dat.“ ide. **-ō* resp. *-ē* [dvi grynojo (*o/e*-)kamieno (pailginto) formos] ir **-oi* resp. **-ei* [dvi grynojo (*o/e*-) kamieno + *i formos] su apofoninio *i*-kamieno forma „dat.“ ide. **-ei* [viena – grynojo (apofoninio *i*-) kamieno forma, be to, čia visai nėra grynojo kamieno + *i formos?]. Vadinasi, šiam kamienui, lyginant jį su *o/e*-kamieniu, aiškiai „trūko“ „dat.“ ide. (dial.) formų, ir dėl tos priežasties šio kamieno (čia turiu galvoje ir kitus atematinius kamienus) vardažodžiai, derinami su įvardžiais, t. y. įvardinėmis jų formomis „dat.“ ide. dial. *(*t*)-*omi* resp. **-omō/ē*, pirmiausia ir pasinaudojo pastarųjų, įvardinių formų (gana kontrastingų) darybos modeliu: ide. acc. [= „dat.“ (sg.“)] + (formantai) **-i* resp. **-ō/ē* (žr. aukščiau). Mano nuomone, šitaip, t. y. iš, pvz., *i*-kamieno (apofoninio) acc. (= „dat.“ „sg.“) ide. **-im* + (formantų) **-i* resp. **-ō/ē* atsirado *i*-kamieno „dat.“ ide. dial. formos: a) **-imi* resp. b) **-imō/ē*, plg.:

a) lie. (*ak*)-*imi* = s. sl. (*pqt*)-*ьми* (instr. sg.), lie. (*ak*)-*imis* = s. sl. (*pqt*)-*ьми* (instr. pl.) < (su vėliau, rodos, tik baltuose pridėtu *-s*, žr. § 117 t.) **-imī* <

¹ Plg. § 80.

² Ide. acc. („sg.“) – „dat(yvine)“ reikšme, žr. aukščiau ir 2 išn. 165 p.

³ Šitai, man rodos, gražiai liudija pirmiausia baltų kalbos ir ypač prūsų kalba, plg. prūsų dat. sg. gretimybės: (sen) *stesm-u* „(su) t u o“ < *t-estm-ō < „dat.“ ide. dial. *t-om-ō ir (*sēn*)*k-u* „(su) k-u o“ < *k-ō < „dat.“ ide. **k^w-ō*, apie tai žr. §§ 86 – 89.

⁴ Plg. 2 išn. 165 p.

⁵ Dėl šio termino žr. §§ 44, 67, 80.

⁶ E. Benveniste'o terminu tariant, – *ei*-kamieno. Apie šį kamieną žr. § 146 tt.

⁷ Apie tai žr. § 164.

(su vėlyvesniu galinio *-i pailgėjimu, žr. § 118) „dat.“ („sg.“) ide. dial. *-imi ≧ (su vėliau pridėtu *-s, žr. § 119) s. isl. (*þr*)-imr (dat. sg.) „trys“ (žr. § 119) ir pan.

b) lie. (*ak*)-imus = s. sl. (*pqt*)-ьmъ (dat. pl.) ≦ (su vėliau, rodos, tik baltuose pridėtu -s, žr. § 117) *-imōn (žr. § 117 t) ≦ (su vėliau pridėtu *-n < *-m, žr. § 117 t.) „dat.“ („sg.“) ide. dial. *-imō.

Iš baltų-slavų-germanų-indoiranėnų, kurie, kaip minėta, visi pasidarė įvardines „dat.“ („sg.“) ide. dial. formas *(*t*)-omō/ē resp. *(*t*)-omi¹, „nuosekliausi“ pasirodė esą baltai su slavais. Jie šių įvardinių formų darybos modelio abu variantus, t. y. ide. acc. (= „dat.“) + *ō/ē ir ide. acc. (= „dat.“) + *-i, panaudojo visų (žr. toliau) kamienų vardažodžiams. Plg. seniausiųjų laikų balt.-sl. (= ide. dial.) „dat.“ („sg.“) formas: a) o/e-kamienę *-omō [≧ lie. (*vilk*)-amus, s. sl. (*vľbk*)-omъ (dat. pl.), žr. § 117]², b) i-kamienes *-imō [≧ lie. (*ak*)-imus, s. sl. (*pqt*)-ьmъ (dat. pl.), žr. aukščiau ir § 170] resp. *-imi [(> lie. *ak-imi*, s. sl. *pqt-ьmb* – instr. sg., žr. aukščiau ir §§ 118, 166) ≧ lie. (*ak*)-imis, s. sl. (*pqt*)-ьmi (instr. pl.), žr. aukščiau ir §§ 118, 170], c) u-kamienes *-umō [≧ lie. (*sūn*)-umus, s. sl. (*syn*)-ъmъ (dat. pl.), plg. aukščiau ir žr. §§ 117, 170] resp. *-umi [(> lie. *sūn-umi*, s. sl. *syn-ъmb* – instr. sg., plg. aukščiau ir žr. §§ 118, 166) > lie. (*sūn*)-umis, s. sl. (*syn*)-ъmi (instr. pl.), plg. aukščiau ir žr. §§ 118, 170], ir pan. Iš tų pačių, ką tik minėtų dviejų įvardinių „dat.“ ide. dial. formų (t. y. iš jų dviejų darybos modelio variantų) pragermaniškieji vardažodžiai³ panašiam reikalui „išsirinko“, rodos, ne formą („dat.“ ide. dial.) *(*t*)-omō/ē – jos darybinį modelį acc. (= „dat.“) + *-ō/ē (žr. aukščiau), o formą *(*t*)-omi – jos darybinį modelį acc. (= „dat.“) + *-i (žr. aukščiau)⁴; „išsirinko“, be to, visiems kamienams [neiš-

¹ Panašias įvardines formas galėjo pasidaryti, suprantama, ne vien baltai, slavai, germanai, indoiranėnai; plg., pvz., umbr. (*p*)-u-m-e „cui“ [dėl -e=umbr. (*kumnakl*)-e (o/e-kamienis dat. sg.) žr. § 68] ≦ *(*k*^w)-om- [dėl -usm- ≦ *-om- plg. pr. (*k*)-asm-(u) „cui“ ≦ *-om-, žr. § 88].

² Balto-slaviškieji indoeuropiečiai o/e-kamieniams vardažodžiams [tiesa, čia nagrinėjama prasmė vėliau, kaip visiems žinoma, ima išsiskirti būdvardiniai vardažodžiai (bet į šią problemą tuo tarpu nesileisiu)], matyt, nepasidarė formos „dat.“ (ide. dial.) *-omi. Ji neatsispindi čia nei vienskaitoje [s. sl. (*vľbk*)-omъ (instr. sg.) gali būti vėlyvesnis padaras vietoj senesnės sl. *-ā < *-ō, žr. § 86], nei daugiskaitoje resp. dviskaitoje. Kaip atsirado (o/e-kamienio) įvardžio forma lie. (*t*)-ie-mus, s. sl. (*t*)-ě-mъ (resp. *t-ě-mi* instr. pl.) bei got. (*þ*)-ai-m, žr. § 99.

³ Vėliau germanuose čia išsiskiria būdvardiniai vardažodžiai, plg. tai, kas anksčiau panašiu reikalu pasakyta dėl baltų ir slavų, žr. 2 išn.

⁴ Forma „dat.“ („sg.“) ide. dial. *(*t*)-omō/ē germanams taip ir pasiliko įvardyje (iš jo vėliau patekama ir į būdvardinius vardažodžius), t. y. jo vienskaitoje (< „sg.“), plg., pvz., got. dat. sg. (*þ*)-amm-a < germ. *(*þ*)-asm-ō/ē [*-azm-] ≦ „dat.“ („sg.“) ide. dial. *(*t*)-omō/ē [dėl *-om- perdirbimo į germ. *-asm-(*-azm-)] žr. § 88]. Forma „dat.“ („sg.“) ide. dial. *(*t*)-omi (įvardinė) germanuose nesunkiai galėjo išnykti: iš šitos *(*t*)-omi, pvz., rytų

skiriant, kaip kad baltų ir slavų kalbose (žr. aukščiau), ir *o/e*-kamieno]¹, plg. seniausiujų laikų germ. „dat.“ („sg.“) vardažodines (daiktavardines) formas: a) *i*-kamienę *-imi [> got. (*gast*)-*im* (dat. pl.), plg. lie. (*ak*)-*imi* (instr. sg.) resp. (*ak*)-*imis* (instr. pl.) ≤ *-imi², žr. aukščiau ir § 119], b) *u*-kamienę *-umi [> got. (*sun*)-*um* (dat. pl.), plg. lie. (*sūn*)-*umi* (instr. sg.) resp. (*sūn*)-*umis* (instr. pl.) ≤ *-umi³, žr. aukščiau ir § 119], c) *o/e*-kamienę *-omi [> got. (*wulf*)-*am* (dat. pl.) < *-ami, žr. § 119] ir pan. Ir pagaliau, (pra)indoiranėniškieji vardažodžiai⁴ panašiam reikalui, rodos, visai nepanaudojo nei vienos, nei kitos iš minėtųjų dviejų įvardinių „,dat.“ ide. dial. formų (t. y. nė vieno iš jų dviejų darybos modelio variantų)⁵, – čia indoiranėnų vardažodžiai pasielgė kitaip (žr. § 120).

§ 90. Atsižvelgiant į tai, a) kad iš *o/e*-kamienės formos „,dat.“ ide. *-ō/ē indoeuropiečių kalbose atitinkamai išriedėjo instrumentalinės formos – instr. sg. (paradigminė) resp. „,instr.“ [(adv.) išliko neparadigminė] formos (žr. § 86 tt.), b) kad *o/e*-kamienė „,dat.“ ide. *-ō/ē buvo sinoniminė *o/e*-kamieni „,dat.“ ide. *-o/ei (žr. § 67), – dėl viso to, man rodos, galima laukti eventualiai pasirodant instrumentalinių formų ir iš (*o/e*-kamienės) „,dat.“ ide. *-o/ei. Tiesa, *o/e*-kamienės „,dat.“ ide. *-o/ei paradigminė-instrumentalinė raida yra susijusi, rodos, tik su daugiskaita, pvz., lie. instr. pl. (*vilk*)-*aīs* [= gr. (λύκ)-οις (dat. pl.) ir pan., žr. § 128 tt.] < „,instr.“ (t. y. „,dat.“) ide. *-oi = *-o/ei⁶ + (vėliau pridėtas) -s (žr. § 128). Betgi pastarojo tipo faktai dar labiau paremia jau ne kartą šiame darbe akcentuojamą spėjimą, kad *o/e*-kamienė forma ide. *-o/ei (kaip ir *-ō/ē), be kita ko, bus turėjusi ir instrumentalinę reikšmę, t. y. šia prasme *o/e*-kamienę „,dat.“ ide. *-o/ei (kaip ir *-ō/ē) galima pavadinti ir „,instr.“ ide. *-o/ei (žr. §§ 80, 86 tt.). Iš jos, t. y. iš „,instr.“ ide. *-o/ei išriedėjo (pvz., baltuose) „,instr.“ balt. *-a/ei, kurios

germanuose (atitinkamai perdurbant *-om->*-am- į *-asm- resp. *-azm-, žr. aukščiau) atsiradusi *(*þ*)-*asmi* (*-azm-)>*(*þ*)-*ammī* lengvai galėjo netekti galinio *-i (trumpasis balsis!), t. y. virsti į *(*þ*)-*amm*, o pastarąją lengvai galėjo išstumti dat. sg. *(*þ*)-*amma* (> got. *þamma*).

¹ Šitą *-mi, gal būt, ir germanuose pasidarė pirmiau ne *o/e*-kamieniai vardažodžiai, plg. tai, kas anksčiau šia prasme pasakyta apie baltus ir slavus.

² Vadinasi *i*-kamienės formos: lie. -imi (instr. sg.) ≤ *-imi = germ. ! *-imi [(platesnės reikšmės) dat. pl.], žr. dar §§ 118–119.

³ Atitinkamai plg. tai, kas pasakyta ankstyvesnėje išnašoje.

⁴ Ir vėliau – visi vardažodžiai (bet plg. 2 ir 3 išn. 167 p.).

⁵ Tačiau formas „,dat.“ („sg.“!) ide. dial. *(*t*)-*omō/ē* resp. *(*t*)-*omi* indoiranėnai, atitinkamai jas perdurbdami (žr. § 88), įvardyje – jo vienaskaitoje (< „sg.“) – išlaikė ir vėliau, plg. s. ind. (*t*)-*asm-ai* (dat. sg.) resp. (*t*)-*asmin* (loc. sg.), kilusias (bei perdurbtas) iš ide. dial. *(*t*)-*omō/ē* resp. *(*t*)-*omi* (žr. § 88).

⁶ Apie *o/e*-kamienės formos „,dat.“ ide. *-o/ei reikšmes yra jau ne vieną kartą kalbėta anksčiau, žr., pvz., §§ 67, 80.

veldiniais, tur būt, laikytinos šios archaiškos (archaiškos dėl nesuparadigmėjimo¹) prieveiksminės formos (adv.) – „instr.“ („sg.“) formos: lie. (*skyst*)-*-ai* = pr. (*skist*)-*-ai* „skaisčiai, keusch“ = (*ainawid*)-*-ai* „panašiai, gleich“ ir kt. [iš balt. **-ai* (= **-a/ei*) < ide. **-oi* (= **-o/ei*)] resp. pr. (*ainawijd*)-*-ei* „t. p.“ ir pan. [tur būt, iš balt. **-ei* (= **-a/ei*) < ide. **-ei* (= **-o/ei*)²] = s. sl. (*skor*)-*-ě* „greitai“ = (*dobr*)-*-ě* „gerai“ ir pan. [iš sl. **-oi* (= **-o/ei*) < ide. **-oi* (= **-o/ei*)]. Be šių „grynai“ būdo prieveiksmių [= „instr.“ („sg.“) formų], plg. dar (irgi tos pačios darybos) prieveiksnius, vadintinus ne tiek būdo, kiek lokatyviniais (vietos resp. laiko) prieveiksniais [= „loc.“ („sg.“) formomis]: lie. (*aukšt*)-*-ai* = (*žem*)-*-ai* = (*vėl*)-*-ai* = (*laikin*)-*-ai* = pr. (*kīsmingisk*)-*-ai* „zeitlich“ = (*semm*)-*-ai* = „žem-ai“ = s. sl. (*skor*)-*-ě* ir kt. Šita būdvardinė forma „loc.“ („sg.“) lie.-pr. *-ai* = s. sl. *-ě* niekuo nesiskiria nuo daiktavardinės pr. „loc.“ (*būt*)-*-ai* = s. sl. loc. sg. (*sel*)-*-ě* ir pan. (apie ją žr. § 69 tt.)⁴. Dėl viso to turime sutikti su nuomone, kad šitie lokatyviniai ir būdo prieveiksniai yra senosios *o/e*-kamieno „loc.“ formos⁵. Ta nuomonė, rodos, patikslintina tik ta prasme, kad *o/e*-kamienę formą balt. **-ai* (= **-a/ei*) = sl. **-oi* (= **-o/ei*) reikia laikyti ne vien „loc.“ forma, bet ir „instr.“ forma (dėl šių dalykų žr. aukščiau ir §§ 67, 80). Vadinasi, lie. „loc.“ (*žem*)-*-ai* [*<* balt. **-ai* (= **-a/ei*)] genetiškai galėtų būti tos pačios kilmės forma, kaip ir lie. „loc.“ (*ankst*)-*-iė* = „loc.“ (*nam*)-*-iė* [*<* balt. **-ei* (= **-a/ei*)] = pr. „loc.“ (*būt*)-*-ai* [*<* balt. **-ai* (= **-a/ei*)] = s. sl. loc. sg. (*sel*)-*-ě* ir pan.⁶ Atsižvelgiant į lie. „loc.“ (*žem*)-*-ai* : (*ankst*)-*-iė* („loc.“ balt. **-a/ei*), greta lie. „instr.“ (*ger*)-*-ai* (= „loc.“ *žem-ai*) < balt. **-ai* = **-a/ei* šiaip jau galima būtų laukti ir lie. „instr.“ (*ger*)-*-ei* (= pr. *aina-wijd-ei*) > **-ie*. Tačiau ji (t. y. lie. „instr.“ **-ie*) gana seniai galėjo išnykti – „prisišlieti“ prie lie. „loc.“ *-ie* (*ankst-iė* ir pan.)⁷. Šią lie. „instr.“ (balt. **-a/ei* = **-ei* >) **-ie* formą atitinkamai, gal būt, rodo ir reliktinė lie. „instr.“ (*pamaž*)-*-i* [= pr. „instr.“ (*ainaweyd*)-*-i*] forma, savąja *-i*, gal suponuojanti gretimę *-ie* (žr. § 74 tt.). Pagaliau,

¹ Plg. tai, kas anksčiau (§ 69 tt.) pasakyta, pvz., apie „loc.“ lie. *nam-iė* tipo formas (= prieveiksnius), dėl jų nesuparadigmėjimo laikytinas archaizmais.

² Kildindamas pr. (*ainawija*)-*-ei* iš balt. **-ei*, laikausi J. Endzelyno nuomonės, žr. J. Endzelins, Senprūsų valoda, 92.

³ La. (*lab*)-*-i* „labai“ (adv.) dėl lie. (*lab*)-*-ai* yra greičiau iš **-ai* (dėl la. **-ai* > **-ie* > **-i* žr. § 31), negu iš **-ei* > **-ie* (nors ir pastaroji čia kai kuriais atvejais gali slypėti, žr. toliau).

⁴ Tą skirtumą (genetiškai ne tiek jau esminį) sudaro tas, kad pirmuoju atveju turime būdvardinę, pvz., lie. „loc.“ (*žem*)-*-ai* = pr. *-ai*, o antruoju atveju yra daiktavardinė, pvz., pr. „loc.“ (*būt*)-*-ai* (apie pastarąją žr. § 69 tt.).

⁵ И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, 166; E. Nieminen, Der urindogermanische Ausgang..., 55 (ir literatūra); В. Н. Топоров, Локатив в славянских языках, 307 tt. (ir literatūra).

⁶ Apie pastarąsias lie. resp. pr. ir kt. „loc.“ formas žr. § 69 tt.

⁷ Plg. И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, 166.

greta prievieksmių lie. (*ger*)-*ai* („instr.“) = (*žem*)-*ai* („loc.“) ir pan. (balt. **-a/ei*) galėtume laukti panašių būdvardinių prievieksmių ir iš balt. **-ō/ē* (dėl *o/e*-kamienių balt. **-a/ei* < ide. **-o/ei* ir balt. **-ō/ē* < ide. **-ō/ē* sinonimikos žr. §§ 67, 80). Pastarosios kilmės (t. y. iš *o/e*-kamenės balt. **-ō = *-ō/ē* < ide. **-ō/ē*), man rodos, yra būdo prievieksmiai (= „instr.“) – pr. „instr.“ (*laimisk*)-*u* „reichlich“ [greta pr. „instr.“ (*laimisk*)-*ai* „t. p.“] ir kt.¹ [plg. ir pr. „loc.“ (*deinenisk*)-*u* „täglich“ = lie. „loc.“ (*gal*)-*ù* „gale“² (< **-ō*, apie šitokią *o/e*-kamienį „lokatyvą“ žr. § 70 tt.) greta pr. „loc.“ (*deinenisk*)-*ai* „t. p.“ (žr. aukščiau)], gal būt, lie. „instr.“ (*pamaž*)-*ù* ir pan.³ [plg. lie. „instr.“ (*pamaž*)-*i*, žr. aukščiau ir § 74]. Dėl čia nagrinėjamų formų lie. (*ger*)-*ai* = (*žem*)-*ai* = pr. (*labb*)-*ai* (adv.) ir pan. žr. dar §§ 76–77.

NOMINATIVUS PLURALIS (bei dualis)

§ 91. Lietuviai daiktavardžiams turi fleksiją (*vilk*)-*ai*, kurią galima kildinti iš balt. **-ai* < ide. **-oi*⁴, o būdvardžiams (adj.) bei (atitinkamiems) įvardžiams (pron.) – fleksiją (*ger*)-*i* < **-ie* [= (*ger*)-*ie*(*ji*)] = (*t*)-*ie* (Tverečius) > (*t*)-*iē*, vestiną, man rodos, iš balt. **-ei*⁵ < ide. **-ei*⁶. Latviai čia turi vieną fleksiją: (*vilk*)-*i* < **-ie* (subst.) = (*maz*)-*iē* (adj.) = (*t*)-*iē* (pron.). Reikia

¹ Pr. (*laimisk*)-*u* galima vesti iš (ide.) **-ō* (J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 92), nors šiaip ji galėtų būti ir iš „instr.“ (ide.) **-ā* (žr. § 175). Plg. E. Nieminen, Der urindogermanische Ausgang..., 55. Šiuo atveju, pvz., Chr. Stango kildinimui pr. (*laimisk*)-*u* iš **-ūi* < **-āi* (Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 276) nelabai norėtųsi pritarti, žr. § 39.

² Apie šią (tiesa, daiktavardinę) lietuvių formą žr. § 77.

³ Plg. § 74 t.

⁴ И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, 138 tt.; E. Nieminen, Der urindogermanische Ausgang..., Helsinki, 1922, 60 tt.; J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 400 t.; J. Endzelīns, Baltu valodu skaņas un formas, 116 t.; plg. Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 66 tt., 184.

⁵ Čia, man rodos, nėra pamato nesilaikyti J. Endzelyno, žr. И. Эндзелин, op. cit., 142; J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 401. Formos lie. **(ger)-ie* akūtas [gal ir lie. (*vilk*)-*aī* (nom. pl.) turėjo akūtą?] galėjo atsirasti paprasčiausiai dėl acc. pl. bei nom.-acc. du. masc. akūtinių fleksijų įtakos. Kad čia – lie. **(ger)-ie* = (*t*)-*ie* – akūtas nėra baisiai senas, atitinkamai (žr. § 92), gal būt, rodo neakūtiškumas pr. (*st*)-*ēi*-(*mans*) = serb. (*m*)-*ū*-(*m*) „tiems“ [priešpastatant akūtiškumui lie. (*t*)-*ie*(*mus*)]; plg. J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 79.

⁶ Be kitų argumentų [ypač pr. (*st*)-*ēi*-(*mans*) argumento, žr. И. Эндзелин, op. cit., 142], leidžiančių kildinti lie. **(ger)-ie* = (*t*)-*ie* iš ide. **-ei* (ne **-oi*), šia proga dar kartą norėčiau pabrėžti tą dalyką, kad *o/e*-kamenė ide. **-ei* negali būti laikoma mažiau „dėsninga“ ar jaunesne (ji gal net ir senesnė, žr. 4 išn. 173 p.) už *o/e*-kamenę ide. **-oi*, žr. §§ 45, 67.

manyti, kad la. (*maz*)-*iē* (adj.)¹ = (*t*)-*iē* (pron.) yra tos pačios kilmės, kaip ir lie. (*ger*)-*i* < *-*ie* (adj.) = (*t*)-*ie* (pron.)². La. (*vilk*)-*i* (subst.) pati iš savęs – fonetiškai – galėtų būti tiek iš *-*ai*, tiek ir iš *-*ei* (apie la. *-*ai* ir *-*ei* vartimą į la. -*ie* žr. § 31). Tačiau dėl lie. (*vilk*)-*aī* (subst.) galima spėti, kad ir la. (*vilk*)-*i* (subst.) yra iš *-*ai* (= lie. *vilk-aī*), kuri, virsdama į la. *-*ie* (žr. § 31), prisiderino prie būdvardinės (įvardinės) la. *-*ie*³. Prūsų *o*-kamenė deklinacija turi: (*wijr*)-*ai* (subst.) = (*mald*)-*ai* (adj.) = (*st*)-*ai* (pron.). Šita pr. -*ai* visais trimis atvejais (subst., adj., pron.) galėtų pati iš savęs būti identiška fleksijai (subst.) lie. (*vilk*)-*aī* [plg., pvz., gr. (λύκ)-οι (subst.) = (ἀγαθ)-οί (adj.) = (τ)-οί (pron.)]⁴. Tačiau prūsai pažįsta nom. pl. fleksiją ne tik (*mald*)-*ai* (adj.), bet ir (*wert*)-*ei* (adj.)⁵ Pastaroji, kaip parodė E. Bernekerio, K. Brugmanno, F. Solmseno ir N. van Wijko tyrinėjimai⁶, iš balt. *-*ai* (< ide. *-*oi*) fonetiškai šiaip jau atsirasti negalėjo⁷. Iš hipotezių, aiškinančių šitos pr. (*wert*)-*ei* (adj.) kilmę, man rodos, patikimiausia yra N. van Wijko – J. Endzelyno hipotezė, pagal kurią ši pr. (*wert*)-*ei* esanti įvardinės [kaip ir pr. (*tenn*)-*ei* „sie“] kilmės⁸ (apie tai, kad ši hipotezė truputį, gal būt, patikslintina, žr. § 94). Tiesa, prūsai turi įvardinę (*st*)-*ai* „tie“, bet ją J. Endzelynas⁹, atitinkamai remdamasis pr. (*st*)-*ēi*-(*mans*)¹⁰ bei toch. B (*c*)-*ey* „sie“ < *(*t*)-*ei*¹¹ (gana rimti argumentai), labiau linkęs kildinti iš senesnės pr. *(*st*)-*ei*, vėliau (veikiant vardažodinei -*ai*) pakeistės į pr. (*st*)-*ai*. Dėl pr. *(*st*)-*ei* = (*tenn*)-*ei* „sie“ žr. dar § 94.

§ 92. Sen. slavai čia turi fleksiją (*vbc*)-*i* (subst.) = (*dobr*)-*i* (adj.) = (*t*)-*i* (pron.), dėl jos kilmės yra sukurta nemaža hipotezių. Visiems yra žinomos daugelio mokslininkų pastangos šitą s. sl. -*i*, kaip ir s. sl. (*ber*)-*i* (imperat.) resp. (*m*)-*i* = (*t*)-*i* = (*s*)-*i* (dat. sg. pron. encl.), fonetiškai (pirmiausia intonaciškai ar akcentologiškai) vesti iš sl. *-*oi*. Tokios rūšies hipotezių gana

¹ La. (*maz*)-*iē* yra įvardžiutinio būdvardžio kilmės forma.

² И. Эндзелин, op. cit., 142 t.; J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 400 t.

³ Plg., pvz., И. Эндзелин, op. cit., 142.

⁴ J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 59, 69, 78.

⁵ Apie pr. (*kaul*)-*ei* (subst.) žr. J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 61.

⁶ E. Berneker, Die preußische Sprache, Straßburg, 1896, 146 t.; K. Brugmann, – IF XVII 185; F. Solmsen, – KZ XLIV 174 tt.; N. van Wijk, Altpreußische Studien, 55 tt.; idem, – AfsI Ph XXXVI 113.

⁷ Žr. dar.: E. Nieminen, Der urindogermanische Ausgang..., Helsinki, 1922, 66 tt.

⁸ N. van Wijk, Altpreußische Studien, 62; J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 69. Kitaip čia aiškina, pvz.: E. Nieminen, op. cit., 67 t.

⁹ J. Endzelīns, op. cit., 78.

¹⁰ Prūsai turi (*st*)-*ei*-(*mans*) [(*st*)-*ei*-(*son*) ir pan.], o ne °(*st*)-*ai*-(*mans*). Žr. § 99.

¹¹ Apie toch. B (*c*)-*ey* < *(*t*)-*ei* žr. H. Pedersen, Tocharisch vom Gesichtspunkt der indoeuropäischen Sprachvergleichung, Kopenhagen, 1941, 59.

pagrįstą kritiką yra pateikęs S. Bernšteinas¹, kartu akcentuodamas, manyčiau, visiškai teisingą mintį (šiaipjau ne naują), kad diftongas sl. **oi* fonetiškai turėjo virsti į s. sl. *ě* visose žodžio pozicijose – tiek žodžio viduryje (resp. pradžioje), tiek ir jo gale [pagaliau plg., pvz., s. sl. (*sel*)-*ě* (*o*-kamieno loc. sg.) < **oi*]². A. Vaillantas mano, kad s. sl. (*vľbc*)-*i* (nom. pl.) esanti vietoj sl. **-ě* (= gr. *λόκ-οι*), – atėjusi iš *io*-kamieno³. Tačiau šitą hipotezę visgi nelengva pagrįsti⁴. Tuo tarpu abstrahuodamasis nuo morfologinių dalykų, t. y. nuo to, ar *o*-kamienė nom. pl. fleksija s. sl. (*vľbc*)-*i* (subst.) = (*dobr*)-*i* (adj.) = (*t*)-*i* (pron.) iš pradžių buvo tik įvardinė (pron.)⁵, ar čia ji aiškintina šiek tiek kitaip (žr. § 94), manyčiau, kad *o*-kamienė sl. *-i* (nom. pl.) yra kilusi iš sl. **-ei* [= lie. (*t*)-*ie* (pron.) = (*ger*)-*i* (adj.)] < ide. **-ei*⁶, kuri (*o/e*-kamienė!), kaip minėjau (§§ 45, 67, 79), yra ne mažiau „dėsninga“ už ide. **-oi* > sl. **-oi* > s. sl. *-ě* (žr. dar § 93 t.). Panašiais sumetimais *o*-(*o/e*)-kamienė s. sl. (*ber*)-*i* (imperat.) vestinà, man rodos, irgi iš sl. **-ei* [= lie. (*tenes*)-*iě*]⁷ <

¹ С. Б. Бернштейн, Очерк сравнительной грамматики славянских языков, Москва, 1961, 196 t.

² Plg. С. Б. Бернштейн, op. cit., 197; G. Shevelov, A Prehistory of Slavic, Heidelberg, 1964, 287 t.

³ A. Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves, II, 33.

⁴ Plg., pvz.: T. Milewski, – Rocznik slawistyczny, XXIII (1964), 65. Nors ir paties T. Milewski'o hipotezė, šičia vargu ar yra geresnė už A. Vaillanto hipotezė (žr. toliau – tekste).

⁵ Tas įvardis, tiksliau sakant, įvardžiai pridera taip pat *o/e*-kamienei deklinacijai.

⁶ Esu linkęs manyti, kad sl. *vľb-č-e* (voc. sg.) forma savuoju *-č-* neprieštarauja (atsargiau sakant, nebūtinai turi prieštarauti) fleksijos s. sl. (*vľbc*)-*i* (nom. pl.) kildinimui iš sl. **-ei* > ide. **-ei* (= **-o/ei*), ne tik morfologiniam, bet, rodos, ir fonetiniam. Morfologiškai kildinant s. sl. (*vľbc*)-*i* iš sl. **-ei* < ide. **-ei*, galima būtų galvoti, kad įvardinė (būdvardinė) sl. **-ei* > **-i* [davusi s. sl. (*t*)-*i* (pron.) = (*dobr*)-*i* (adj.), plg. lie. (*t*)-*ie* (pron.) = (*ger*)-*i* (adj.) < **-ie* < **-ei* (žr. § 91)] daiktavardinę sl. **-oi* > **-ě* [iš jos būtų atsiradusi s. sl. *°(vľbc)-ě*, plg. lie. (*vilk*)-*aī* (subst.)] pakeitė palyginti vėlai – antrosios slavų palatalizacijos laikais (dėl pastarosios žr., pvz., С. Б. Бернштейн, Очерк сравнительной грамматики славянских языков, 200 tt.) arba ir dar vėliau. Tam tikra prasme plg. tą faktą, kad latviai turi ne **vil-c-i* (nom. pl.) „vilkaī“, o *vil-k-i*. Fonetikai kildinant s. sl. (*vľbc*)-*i* iš sl. **-ei* < ide. **-ei* [čia **-ei* (= **-o/ei*) šiaipjau galimà (žr. toliau – tekste), nors slavams dėl baltų, pvz., lie. (*vilk*)-*aī* (nom. pl.), gal ir įtartinà], vargu ar derėtų labai drąsiai teigti, kad iš tokios (ide. **-ei* >) sl. **vilk-ei* (nom. pl.) būtinai turėjo atsirasti s. sl. **vľb-č-i*. Slaviškojo **-k-* čia pirmoji slavų palatalizacija (B. K. Журавлев, ГС, 11–14.) galėjo nepaliesiti dėl morfologinių priežasčių – dėl šakninio sl. **(vil)-k-* priebalsio apibendrinimo pagal kitas paradigmos formas. Panašūs morfologiniai faktoriai šitaip nebūtinai turėjo veikti formą sl. **vilk-e* (voc. sg.), nes ji į paradigmą tikrąja to žodžio prasme neįėjo, žr. 3 išn. 78 p.

⁷ Lie. (*tenes*)-*iě* iš ide. **-ei* kildinu kartu su J. Endzelynu (J. Endzelīns, Baltu valodu skaņas un formas, 211); žr. dar tolimesnę išnašą.

ide. **-ei* (= **-o/ei¹*), taip pat s. sl. *(m)-i* = *(t)-i* = *(s)-i* (dat. sg.) – iš sl. **-ei* [= lie. *(m)-i* = *(t)-i* = *(s)-i* < **-ie* < **-ei*] < ide. **-ei* (= **-o/ei*)². Mokslininkai, kurie šiais trimis atvejais (*o*-kamenis nom. pl., imperatyvas, enkl. įvardis) vengia kildinti s. sl. *-i* iš sl. **-ei*, ypač tie, kurie slavų diftongo **-oi* raidoje čia įžiūri anas tris išimtis, elgiasi, man rodos, perdaug „tradi-ciškai“: a) remiasi ne vidine atitinkamos pačių baltų-slavų medžiagos rekonstrukcija, o graikų tipo faktais (remiasi „grecizavimu“, dėl jo žr. § 41), b) galvoja, kad *o/e*-kamenės deklinacijos resp. konjugacijos forma (ide.) **-ei* esanti mažiau „dėsninga“, negu **-oi*. Baltų-slavų tarmėse (remiantis, svarbiausia, baltais), kaip minėjau, *o/e*-kameniam nom. pl. (masc.) atsispindi ne tik balt.-sl. **-ai* (t. y. balt. **-ai* = sl. **-oi*) < ide. **-oi* (grynasis *o/e*-kamenas + **-i*), bet ir balt.-sl. **-ei* < ide. **-ei* (grynasis *o/e*-kamenas + **-i*)³. Abi šias *o/e*-kamenes formas (grynasis *o/e*-kamenas + **-i*), mano nuomone, reikia laikyti vienodai senomis (čia nesileisiu į spėliojimus, kad *o/e*-kamenė ide. **-ei*, yra, gal būt, net senesnė už *o/e*-kamenę ide. **-oi*⁴), vienodai „dėsningomis“⁵. Šitaip į jas abi žiūriu dar ir dėl to, kad *o/e*-kamenę pluralinę (nom. pl. masc.) balt.-sl. **-a/ei*, mano nuomone, nėra pamato nekildinti, galų gale, iš (*o/e*-kamenės) „singularinės“ ide. „dat.“ **-o/ei*⁶, žr. toliau.

§ 93. Baltų-slavų tipo *o/e*-kamenę nom. pl. (masc.) fleksiją visai deklinacijai, be pačių baltų-slavų, pažįsta dar graikai, lotynai, tocharai, plg., pvz., gr. (λόκ)-οι(subst.) = (ἀγλαθ)-οί (adj.) = (τ)-οί (pron.), lot. (*lup*)-ī

¹ Man rodos, nėra tvirto pamato vesti fleksiją s. sl. (*ber*)-i iš **-oi-(s)* vien dėl to, kad yra s. sl. (*ber*)-ē-(*te*) < **-oi-* = gr. (φέρ)-οι-(ς) resp. (φέρ)-οι-(τε). Juk kildindami s. sl. (*ber*)-i iš **-ei-(s)* resp. s. sl. (*ber*)-ē-(*te*) iš **-oi-*, „nusikalstame“, taip sakant, tik „grecizavimui“ (apie pastarojo termino reikšmę žr. § 41). Iš tikrųjų, kas įrodė, kad *o/e*-kamenių veiksmažodžių kamiengalis **-e* [šiuo atveju **-e(+i-)*] yra mažiau „dėsningas“, negu tų pačių veiksmažodžių kamiengalis **-o* [šiuo atveju **-o(+ĭ-)*] ? Plačiau nagrinėti optatyvo problemą, deja, neleidžia darbo apimtis.

² S. sl. *(m)-i* = *(t)-i* = *(s)-i*, vedant ją iš sl. **-ei*, gražiausiai atliepia fleksiją lie. *(m)-i* = *(t)-i* = *(s)-i*, kilusią iš balt. **-ei* (J. Endzelīns, Baltu valodu skapas un formas, 162) < ide. **-ei*, egzistavusios greta ide. **-oi* (plg. gr. μ-οι, τ-οι), plg. dar G. Shevelov, A Prehistory of Slavic, Heidelberg, 1964, 287.

³ Plg. tai, kas pasakyta apie baltų-slavų *o/e*-kamenes vienaskaitos lokatyvines fleksijas, suponuojančias ne tik ide. **-oi*, bet ir ide. **-ei* (žr. §§ 69 tt., 79 tt.).

⁴ T. y. *o/e*-kamenė ide. **-e* (iš jos + **-i* turime ide. **-ei*) yra, gal būt, senesnė už *o/e*-kamenę ide. **-o* (iš jos + **-i* turime ide. **-oi*). Senesnė ta prasme, kad balsis ide. **e* anksčiau buvo už ide. **o*, gal būt, dažnesnis, jeigu čia laikysimės šitokio „laringalinio“ aiškini-mo: ide. **-ō* < **eə₃* (bei ide. **ō* < **oə₁*), ide. **ā* < **eə₂*, ide. **ē* < **eə₁*, ide. **o-* < **ə₃e-*, ide. **a-* < **ə₂e-*, ide. **e-* < **ə₁e-* ir pan.

⁵ Jau daug kartų esu pabrėžęs, kad tiek *o/e*-kamenė ide. **-oi*, tiek ir *o/e*-kamenė ide. **-ei* yra sudarytos iš tos pačios *o-e*/kamenės ide. **-o/e* [iš grynojo *o/e*-kamenio (kamiengalio)] ir fleksinio formanto ide. **-i*.

⁶ Apie *o/e*-kamenę „dat.“ („sg.“!) ide. **-o/ei* žr. §§ 67, 80.

(subst.) = (*bon*)-*ī* (adj.) = (*qu*)-*ī* (pron.). Šita lot. -*ī* (nom. pl.), remiantis pirmiausia archaine lot. *pilumn-oe popl-oe* „pīlāti populī“ (nom. pl.) < -*oi*, yra vedama iš italikų *-*oi* (< ide. *-*oi*), vadinasi, identifikuojama, pvz., su gr. -*oi* (nom. pl.). Dėl tos priežasties ir *o/e*-kamienę nom. pl. fleksiją s. lot. (*SERV*)-*EI* (subst.) = (*FOIDERAT*)-*EI* (adj.) = (*QV*)-*EI*, t. y. fleksiją -*ei* įprasta kildinti iš *-*oi* [= (*pilumn*)-*oe* (*popl*)-*oe*] < italik. *-*oi* (< ide. *-*oi*). Šitokiam kildinimui neprieštaraudamas, visgi norėčiau kai ką pridurti. Jeigu lot. (*popl*)-*oe* (subst.) = (*pilumn*)-*oe* (adj.) kildintina, be abejo, iš italik. *-*oi* (< ide. *-*oi*), tai lot. (*lup*)-*ī* (subst.) = (*bon*)-*ī* (adj.) = (*qu*)-*ī* (pron.) bei s. lot. (*SERV*)-*EI* (subst.) = (*FOIDERAT*)-*EI* (adj.) = (*QV*)-*EI* (pron.) galėtų suponuoti ne vien, kaip įprasta manyti, tik a) italik. *-*oi* [> lot. (*popl*)-*oe* (subst.) = (*pilumn*)-*oe* (adj.)], bet ir b) italik. *-*oi* daiktavardžiams ir italik. *-*ei* būdvardžiams su įvardžiais (plg. lie. (*vilk*)-*aī* (subst.) resp. (*ger*)-*ī* (adj.) < *-*ie* (< balt. *-*ei*) = (*t*)-*ie* (pron.), žr. § 91, 94], arba (tai mažiau patikima) c) italik. *-*ei* ir vardažodžiams, ir įvardžiams [plg. s. sl. (*vľbc*)-*i* (subst.) = (*dobr*)-*i* (adj.) = (*t*)-*i* (pron.), jeigu ir s. sl. (*vľc*)-*i* (subst.) iš sl. *-*ei* < ide. *-*ei*?¹]. Pastaruoju atveju skirtumas tarp lot. (*popl*)-*oe* (subst.) = (*pilumn*)-*oe* (adj.) [lot. -*oe* (pron.), deja, nefiksuojama²] ir lot. (*SERV*)-*EI* (subst.) = (*FOIDERAT*)-*EI* (adj.) [= (*QV*)-*EI* (pron.)], t. y. skirtumas tarp lot. -*oi* [(subst., adj.) < italik. *-*oi*] ir lot. -*ei* [(subst., adj., pron.) < italik. *-*ei*] galėtų būti tarminis (ar chronologiškai tarminis)³, aiškintinas, gal būt, panašiai, kaip ir baltoslaviškasis skirtumas tarp pr. (*wijr*)-*ai* (subst.) = (*mald*)-*ai* (adj.) [resp. (*st*)-*ai*, žr. § 91] ir s. sl. (*vľbc*)-*i* (subst.) = (*dobr*)-*i* (adj.) [= (*t*)-*i* (pron.) < sl. *-*ei*, žr. § 92, 94]⁴. Ar minėtoji lot. (*lup*)-*ī* = s.

¹ Žr. §§ 92, 94, taip pat 6 išn. 172 p., 5 išn. 176 p.

² Seniausia fleksija čia yra, rodos, tik (*QV*)-*EI* (pron.), kurią vesti iš italik. *-*ei* (< ide. *-*ei* = *-*o/ei*) šiaipjau niekas nedraudžia. Lot. (*popl*)-*oe* (subst.) = (*pilumn*)-*oe* (adj.) < *-*oi* fleksijos santykis su lot. (*QV*)-*EI* (pron.), kildinant pastarąją iš (italik.) *-*ei*, galėtų būti panašus į pr. (*wijr*)-*ai* (subst.) = (*mald*)-*ai* (adj.) fleksijos santykį su pr. *(*st*)-*ei* (pron.) [tur būt, vėliau virtusia į pr. (*st*)-*ai* (§ 91)]. Žr. dar § 94.

³ Dėl to nereikėtų per daug stebėtis, plg. tą faktą, kad lotynuose resp. italikuose yra ir daugiau, pasakyčiau, nemažų morfologinių skirtybių (žr., pvz., § 84).

⁴ Tiesa, visų yra galvojama, kad lotynų kalboje, pvz., I. Tronskio žodžiais tariant, „в конечном слогѣ дифтонги (с первым кратким элементом) *ai, oi* перешли в дифтонг *ei* и впоследствии монофтонгизировались в *i*“ (И. М. Тронский, Историческая грамматика латинского языка, Москва, 1960, 88). Be *o/e*-kamenės nom. pl. fleksijos, šitokio virtimo įprasta ieškoti fleksijose, atitinkamai jas kildinant: lot. (*lup*)-*is* (*o/e*-kamenio dat. pl.) < [(*CASTR*)-*EIS* <] *-*ois*, lot. (*ros*)-*is* (*ə/ā*-kamenio dat. pl.) < [(*SOV*)-*EIS* <] *-*ais*, lot. (*peper*)-*i* (perf. 1 a.) < *-*ai*. Šitai galvoti, rodos, galima, tačiau dėl lotynų *o/e*-kameninių nom. pl. bei dat. pl. fleksijų visgi reikia pridurti, kad jų kilmė galėtų būti ir nevienareikšmė: lotynų *o/e*-kamenės deklinacijos fleksijos -*i* (nom. pl.) resp. -*is* (dat. pl.) fonetiškai galėtų suponuoti ne tik *-*oi* resp. *-*ois* < *-*oi*+s (žr. § 127 tt.), bet ir *-*ei* resp. *-*eis* <

lot. (*SERV*)-*EI* ir pan., t. y. ši vis ūs deklinacijos fleksija (nom. pl.) yra iš italik. **-ei*, ar iš italik. **-oi*, šitai čia man, galų gale, ne tiek jau ir svarbu: tiek *o/e*-kamenė (ide.) **-oi*, tiek ir *o/e*-kamenė (ide.) **-ei* yra vienodai „dėsninga“ (žr. aukščiau). Dėl to, tiksliau sakant, dėl atsargumo šią lot. *-ī* = s. lot. *-EI* toliau kildinsiu, kaip ir visi kalbininkai, tik iš italik. **-oi* (tiek vardažodžiui, tiek įvardžiui)¹, toliau vesdamas ją iš ide. **-oi* = **-o/ei*.

§ 94. Atitinkamų indoeuropiečių tarmių (pvz., graikų) *o/e*-kameniai vardažodžiai (subst., adj.) daugiskaitos nominatyvui (masc.), pakeisdami senąją ide. **-ōs* (žr. § 95) įvardine ide. **-o/ei*, iš pastarosios alomorfų ide. **o/ei* (žr. toliau) „išsirinko“ ne ide. **-ei* (su *o/e*-kameniui **-e-*), o ide. **-oi* (su *o/e*-kameniui **-o-*). Dėl tos priežasties ir *o/e*-kameniai įvardžiai tai pačiai formai (t. y. nom. pl. masc.) iš savųjų (įvardinių) alomorfų ide. **-o/ei* galėjo „išsirinkti“ ne ide. **-ei*, o ide. **-oi* [pvz., gr. (λύκ)-oi (subst.) = (ἀγαθ)-oi (adj.) = (τ)-oi (pron.)]. Šitoki „išsirinkimą“ vardažodžiams su įvardžiais, be kita ko, galėjo nulemti tas dalykas, kad *o/e*-kamenis **-o-* (**-oi*) geriau, negu *o/e*-kamenis **-e-* (**-ei*), derinasi prie nom. sg. *o/e*-kamenio **-o-* (**-os* > λύκ-ος ir t. t.) ir, pagaliau, prie kitų sg. pl. du. tiesioginių linksnių (nom. acc.) formų, kurios šio kamieno gale taip pat neturėjo (resp. neapibendrinamo) *o/e*-kamenio **ē* [ar (**ē* → **ē̃*)]. Šitoks „išsirinkimas“, nors ir galimas, vargu ar yra vienodai būtinas visoms indoeuropiečių tarmėms. Juk *o/e*-kameniuose įvardžiuose panašiam reikalui iš alomorfų ide. **-o/ei* galėjo būti „išsirinkta“ ne tik ide. **-oi*, bet ir forma **-ei* (su *o/e*-kameniui **-e³*), ir, gal būt, dėl to, kad supletyviniams įvardžiams⁴ *o/e*-kamenio nom. pl. (masc.) **-e-* (**-ei*) derinimas pirmiausia su nom. sg. (masc.) kamiengalio balsiu nebuvo būtinas [skirtingi kamienai (plg., pvz., s. ind. *s-a* „tas“ ir *t-e* „tie“)]. Todėl kiti, t. y. ne graikiškojo tipo (žr. aukščiau) indoeuropiečiai, pvz., baltai-slavai, *o/e*-kamenėje nom. pl. masc. formoje pakeisdami senąją vardažodinę (subst., adj.) ide. **-ōs* (§ 95) įvardine ide. *-o/ei*, iš pastarosios alomorfų (ide. **-o/ei*) galėjo „išsirinkti“ įvardžiams bei būdvardžiams formą ide. **-ei*, o daiktavardžiams (jie įvardžio mažiau buvo veikiami) – formą ide. **-oi* (t. y. graikiškojo tipo formą, žr. aukščiau). Vadinas, lietuvių nom. pl. formas (*vilk*)-*aī* (subst.) < balt. **-ai* resp. (*ger*)-*i* (adj.) < (**-ie* <

*-ei+*s* (žr. § 127 tt.). Niekas negarantuoja, kad to nevienareikšmiškumo nedidino dar ir morfologiniai minėtų *o/e*-kamenės deklinacijos (pron., adj., subst.) fleksijų raidos faktoriai, tarkim sau, atitinkamai panašūs į baltoslaiviškuosius (§§ 91–92, 94).

¹ Panašiai elgiuosi ir su *o/e*-kamenės deklinacijos fleksija lot. *-īs* (dat. pl.), ją kildinsiu iš italik. **-ois* (žr. § 127 t.).

² Dėl *o/e*-kamenės ide. **-o/e* pailgėjimo žr. § 67.

³ Plg. 4 išn. 173 p.

⁴ Iš jų ypač dažnai vartojamas buvo, gal būt, ide. **so* (> s. ind. *sa*) – **to(d)* (> s. ind. *tat*).

balt. *-ei = (t)-ie < balt. *-ei (žr. § 91) galima laikyti gana archaiškomis, t. y. tokiomis, iš kurių būdvardinė lie. (ger)-i (adj.) < (*-ie <) *-ei, rodos, visuomet turėjo šitą *-ei. Panašiai galėtų būti aiškinama ir latvių o/e-kamienės deklinacijos nom. pl. formų istorija (žr. dar § 91). Prūsuoose o/e-kamienė nom. pl. *-ei (adj.), kurią, rodos, išlaikė pr. (wert)-ei (§ 91), vėliau galėjo būti išstumta daiktavardinės *-ai¹: vietoj (nom. pl.) pr. *(mald)-ei (adj.) atsiradus pr. (mald)-ai (adj.), nebesunku buvo vietoj (nom. pl.) pr. *(st)-ei (pron.) atsirasti ir pr. (st)-ai (pron.)². Slavuose o/e-kamienės deklinacijos (subst., adj., pron.) nom. pl. (masc.) formų vienodinimo procesas galėjo būti atvirkščiai panašus į prūsiškąjį: ne daiktavardinė sl. *-oi > *-ē, o įvardinė-būdvardinė sl. *-ei > *-ī³ čia, manau, buvo apibendrinta visos deklinacijos o/e-kamieniam nom. pl. (masc.)⁴, t. y. daiktavardinė sl. *-oi > *-ē buvo išstumta įvardinės-būdvardinės sl. *ei- > *-ī⁵.

Tiesa, remiantis santykiu tarp lie. dat. pl. (t)-ie-(mus) < *-ei- [= pr. (st)-ēi-(mans) III] ir s. sl. dat. pl. (t)-ē-(mō) < *-oi- [= got. (þ)-ai-(m) ir pan.] ir atsižvelgiant į lygybę tarp lie. (t)-ie-(mus) < *-ei- ir lie. nom. pl. (t)-ie < *-ei (§ 91), norėtusi laukti ir santykio lie. (t)-ie-(mus) < *-ei- : s. sl. (t)-ē-(mō) < *-oi- = lie. (t)-ie < *-ei: s. sl. (t)-i < *-oi, t. y. norėtusi laukti, kad fleksija s. sl. (t)-i „tie“ (nom. pl.) būtų kilusi ne iš *-ei [nes slavai turi (t)-ē-(mō) < *-oi-!], o iš *-oi [= gr. (τ)-ol ir pan.]. Betgi šitaip išspeku-liuoti lygybę tarp s. sl. (t)-ē-(mō) < *-oi- ir s. sl. (t)-i (nom. pl.), t. y. šitaip vesti s. sl. (t)-i „tie“ iš *-oi, man rodos, negalima pirmiausia dėl to, kad tokia lygybė čia šiaip jau nėra būtina, plg. (nors ir „atvirkščiai“) tokios lygybės nebuvimą tarp pr. dat. pl. (st)-ēi-(mans) ir pr. nom. pl. (st)-ai, kaip prūsų kalbos faktą, čia neatsižvelgiant į tai, kad pr. nom. pl. (st)-ai, tur būt, yra vietoj senesnės *(st)-ei (žr. § 91). Tačiau svarbiausia yra tai, kad tarp s. sl. dat. pl. (t)-ē-(mō) < *-oi- ir s. sl. nom. pl. (t)-i, kildinant pastarąją iš *-ei, toji lygybė, iš tikrųjų, egzistuoja, ir, būtent, ta prasme, kad *-ei yra ne mažiau „dėsninga“ resp. ne mažiau archaiška, kaip ir *-oi- (žr. aukščiau). Abiem atvejais čia turime vieną ir tą pačią o/e-kamienę *-o/ei (pabrėžiu: ne o-, bet o/e-kamienę⁶), žr. aukščiau. Negalima negirdomis nuleisti ir tą fak-tą, kad o/e-kamienėje deklinacijoje netiesioginių linksnių formoms iš (o/e)-ka-mienių) alomorfų ide. *-o/ei > balt.-sl. *-a/ei slavai „išsirinko“ (ide.) *-oi,

¹ Gal būt, tada, kai prūsų daiktavardinė *-ai į o-kamienę ėmė virsti (po joto) į *-ei.

² Dėl pr. (st)-ai (nom. pl.) < *(st)-ei žr. § 91.

³ Apie ją žr. § 92.

⁴ Čia reikia atsižvelgti ir į 6 išn. 172 p.

⁵ O gal slavų „prokalbė“, netekdama vardažodinės ide. *-ōs (nom. pl.), daiktavardžiams čia iš karto (?) įsivedė įvardinę-būdvardinę sl. *-ei (nom. pl. masc.)? Plg. 6 išn. 172[p].

⁶ Ši kamieną istoriškai tiksliau yra vadinti ne o-kamieniu, bet o/e-kamieniu, žr. § 45.

o baltai išlaikė ne vien *-oi, bet ir *-ei, plg., pvz., (o/e-kamienio) vienaskaitos lokatyvo formų darybą baltuose ir slavuose (žr. §§ 69 tt., 80).

Atsižvelgdamas į tai, kas anksčiau pasakyta, manau, kad: a) lietuvių nom. pl. (*vilk*)-ai (subst.) resp. (*ger*)-i (adj.) < *-ei = (t)-ie (pron.) tipo formas [tiksliau tariant, o/e-kamienė *-ei (adj.) = *-ei (pron.)] yra ne naujesnės (jeigu dar ne senesnės¹) už graikų nom. pl. (λύκ)-οι (subst.) = (ἀγαθ)-οί (adj.) = (τ)-οί (pron.) tipo formas, b) ir vienu (lietuvių tipo formos), ir kitu (graikų tipo formos) atveju, prieš pakeičiant vardažodinę (o/e-kamienę) ide. *-ōs (nom. pl. masc.), egzistavo įvardinė (o/e-kamienė) ide. *-o/ei² [nom. pl. masc. (ir nom.-acc. du. neutr., žr. § 98)], kuri, mano nuomone, yra ne kas kita, kaip visos o/e-kamienės deklinacijos forma = o/e-kamienė ide. „dat.“ [(neergat.) „sg.“] *-o/ei (§§ 67, 79 tt.), žr. toliau.

§ 95. Iš tos pačios (o/e-kamienės) ide. *-o/ei turi nom. pl. (masc.) formą ir germanų o/e-kamienė deklinacija, tačiau ne visa, plg., pvz., got. (*þ*)-ai (pron.) = (*blind*)-ai (adv.), tačiau (*dag*)-os (subst.); plg. s. ind. (t)-e [(*<* ide. *-o/ei) pron.], tačiau (*jīv*)-ās (adj.) = (*vṛk*)-ās (subst.). Got. (*dag*)-os³, kaip ir s. ind. (*vṛk*)-ās = (*jīv*)-ās⁴, įprastai vedama iš ide. *-ōs < *ō + es. Pastarasis kildinimas, rodos, tikėtinas, išskyrus šios (ide.) *-ōs balsio *-ō- aiškini- mą taip, kad čia ilgumas atsiradęs dėl kontrakcijos ide. *-ō + e-. Ši tra- dicinė hipotezė, man rodos, nepagrindžiama jau vien dėl to, kad ji remiasi, iš tikrųjų, tik vienu faktu – o/e-kamienės nom. pl. (masc.) fleksijos daryba (plačiau apie šios hipotezės nepagrindžiamumą žr. §§ 55, 67, 80). Dėl tos prie- žasties negaliu iš principo nepritariu jau 1891 metais H. Hirto pareikštai nuo- monei: „Da indessen aus einer Grundform Nom. Pl. -o-es ka um -ōs gewor- den wäre, so muß erwogen werden, ob nicht vielmehr -ō-es als ursprünglich- ster Ausgang anzusetzen ist“⁵. Nuo H. Hirto čia aš skiriuosi tik tuo, kad šią (ide.) *-ōs kildinu iš ide. *-ō + *-s (> *-ōs su vėliau atsiradusiu „superilgumu“⁶, žr. toliau), manydamas, kad ši (ide.) *-ōs yra padaryta, atitinkamai remiantis (o/e-kamienė) „nom.“ („sg.“⁷) = (tiksliau sakant) ergat. formos ide. *-os

¹ Čia turiu galvoje o/e-kamienę įvardinę-būdvardinę lie. *-ei, žr. 4. išn. 173 p.

² Geriau pasakyti: čia galėjo egzistuoti ne vien ide. *-oi, bet ir ide. *-ei.

³ Apie šio tipo germanų formą plačiau žr. Сравнительная грамматика германских языков, III, Москва, 1963, 162 t.

⁴ Dėl s. ind. (*vṛk*)-ās-as (nom. pl.) žr. J. Kuryłowicz, Le pluriel masculin ind. *devā- saḥ* = avest. *daēvānphō*, – idem, Esquisses linguistiques, Wrocław, 1960, 160 tt.

⁵ H. Hirt, Vom schleifenden und gestossenen Ton in den indogermanischen Sprachen, – IF I (1891), 12. Vėliau H. Hirtas šios savo minties nesilaikė (žr. H. Hirt, Indogermanische Grammatik, III, Heidelberg, 1927, 56), prisidėdamas prie tradicinės hipotezės (kontrakcinės hipotezės).

⁶ Dėl „superilgumo“ (jis lietuvių kalboje duotų cirkumfleksinį ilgumą) termino žr. § 55.

⁷ T. y. tų laikų, kai dar nebuvo gramatinės skaičiaus kategorijos, vadinas, kai dar buvo tik „singularis“ („sg.“), žr. § 80.

(= **-o/es*) struktūriniu modeliu – struktūriniu jos skaidymusi į ide. **-o+s* (**-o/e+s*)¹. Pagal šį modelį tuo metu, kai kūrėsi nom. pl. forma resp. kai ir senoji (*o/e*-kamenė) ergat. ide. **-os* (**-o/es*) virto į nom. sg. (gen. act.) ide. **-os* (žr. §§ 44, 53, 80), pastarajai „paprasčiausia“ kontrastinga *o/e*-kamenė nom. pl. (gen. act.) forma galėjo atsirasti iš grynojo *o/e*-kamieno (pailginto) + „singularinis“ (fleksinis formantas) **-s*² > nom. pl. (gen. act.) ide. **-ōs*. Kitaip sakant, *o/e*-kamenė forma (fleksija) nom. pl. ide. **-ōs* susikūrė iš „dat.“ [(neergat.) „sg.“] ide. **-ō* (= **-ō/ē*) + **-s*³, prisiderindama savo vokalizmą [t. y. iš „dat.“ ide. **-ō/ē* „išsirinkdama“ variantą („dat.“ ide.) **-ō*] prie (*o/e*-kamenės) nom. sg. (generis act.) formos (fleksijos) ide. **-os* (iš ide. **-o/es* čia pasirinkusios ne **-es*, o **-os*, žr. § 53) vokalizmo.

§ 96. Šitoks *o/e*-kamenės nom. pl. (gen. act.) ide. formos darybos modelis, t. y. grynojo kamieno + **-s* modelis, mano nuomone, kaip tik iš *o/e*-kamieno buvo perkeltas ir į kitus kamienus, buvo panaudotas ir kitų (tuometinių) nom. pl. (gen. act.) formų darybai⁴. Iš grynujų *K*-kamienų + **-s* [= *K*-kamienų „dat.“ („sg.“) (neergat.) ide. **-K* + formanto **-s*] atsirado, manyčiau, formos nom. pl. (gen. act.) ide. **(K)-s*, kurios pirmiausia tais atvejais, kai *K*-kamienai buvo *K^d*-kamienai⁵, pvz., *s-*, [*t-*, *d-*]-kamienai, „išvirto“ į nom. pl. (gen. act.) ide. **(K)es*. Šitaip galėjo atsirasti, pvz., lie. (*žqs*)-*es* (*s*-kamienas) = gr. (ὀδόντ)-*ες* (*t*-kamienas) = (πὸδ)-*ες* (*d*-kamienas) ir pan. Ši *K*-kamenės formos⁶ nom. pl. (gen. act.) ide. **(K)-s* „virtimą“ į ide. **(K)es*, t. y. šitokią fleksinio formanto ide. **-s* „tematizaciją“ sąlygojo keletas priežasčių:

a) forma nom. pl. (gen. act.) ide. **(K)-s*, negaudama minėtos „tematizacijos“, atitinkamai atvejais buvo arba negalimà morfologiškai [čia turiu galvoje *K*-kamienus žodžius, kurie taip pat ir (tuomet besiformuojančioje) nom. sg. (gen. act.) formoje turėjo fleksiją ide. **(K)s*, plg. (bent jau tipologiš-

¹ Kad šita (*o/e*-kamenė) ide. **-os* (= **-o/es*) nuo pat savo atsiradimo (o ji atsirado, be abejo, kur kas anksčiau, negu, pvz., nom. pl. ide. **-ōs*) struktūriškai skaidėsi į ide. **-o+s* (= **-o/e+s*), nesunku suprasti: greta *o/e*-kamenės ide. **-os* (= **-o/es*), t. y. grynojo *o/e*-kamieno + **-s* formos egzistavo ir grynojo *o/e*-kamieno forma bei grynojo *o/e*-kamieno + ne **-s* formos.

² Juk grynojo *o/e*-kamieno (kamiengalio balsio) sąvoka nekinta, ar jis yra nepailgintas, ar pailgintas. Atsirandančiai *o/e*-kaminei nom. pl. (gen. act.) formai ide. **-ōs* nepailgintas grynasis *o/e*-kamienas negalėjo tikti, nes jį jau turėjo *o/e*-kamenė (iš ergat. bevirstanti į) nom. sg. (gen. act.) forma ide. **-os* (su nepailgintu *o/e*-kamieniu **-o*).

³ Apie *o/e*-kamenę „dat.“ [(neergat.) „sg.“] ide. **-ō/ē* formą žr. §§ 67 tt., 80.

⁴ Manau, kad čia tinka šį tą pasakyti ir apie kitų kamienų nom. pl. (gen. act.) formų darybą; apie visa tai plačiau žr. §§ 140, 167 tt., 176.

⁵ Dėl *K^d*-kamienų (nesonantinių-priebalsinių kamienų) ir pan. žr. §§ 79, 131 tt.

⁶ Tiksliau sakant, – formų.

kai), pvz., lot. (*feren*)s (nom. sg.) < *(*ferent*)-s¹ = -(*K*)s], arba „nei-prastà“, drąsiau tariant, vargu ar galimà fonetiškai [pvz., (*K*^d- =)s- ir *t*-kamieniuose žodžiuose (*t*-kamienių ide. žodžių buvo, palyginti, nemaža²) iš (*-*K*+s=) *-s+s resp. *-t+s turėjo atsirasti geminata (*-ss) resp. afrikata (*-ts=*-c)³], arba, pagaliau, negalimà morfologiškai ir „nei-prastà“ fonetiškai [pvz., *t*-kamieniuose ide. žodžiuose, kurie ir nom. sg. formoje turėjo *-t+s (=K+s)⁴];

b) minėtoji čia nagrinėjamosios *K*-kamienės formos fleksinio formanto ide. *-s „tematizacija“ atsirado ne plyname lauke – dar prieš jai atsirandant, egzistavo *K*-kamienė „nedat.“ („sg.“) [ergat. (vėliau davusi *K*-kamienį gen. sg.)] forma ide. *-(*K*)es (resp. *-os), desningai besikaitaliojusi su *-(*K*)s (žr. § 135);

c) prie tos „tematizacijos“, t. y. prie fleksinio formanto ide. *-s apofoninio varianto *-es (o ne *-s!) apibendrinimo (atsekamo bent atitinkamoms indoeuropiečių tarmėms) *K*-kamienėje nom. pl. (gen. act.) formoje, be kita ko, prisidėjo ir *K*^r-kamienai⁵, kurie nom. pl. (gen. act.) formai, prisiderindami prie nom. sg. (gen. act.) formos, kamiengalio priesagoje gana seniai įsivedė nenykstamąjį balsių kaitos laipsnį (plg., pvz., nom. sg. gr. πατ-έρ-εσ = s. ind. pit-ar-as), ir taip čia *K*^r-kamienė *-(*K*^r)es (t. y. jos fleksinis formantas *-es) nebeteko savo senosios apofoninės motyvacijos (kaip kad ji atsispindi *K*^r-kamienėje gen. sg. formoje⁶, žr. § 135), pasidarė apofoniškai nemotyvuota visų *K*-kamienių nom. pl. (gen. act.) fleksija *-(*K*)es.

Šitoks *K*-kamienių nom. pl. (gen. act.) formų fleksinio formanto *-s apibendrinimas jo apofoninio varianto *-es naudai, toks apibendrinimo modelis galėjo paveikti ir *i*- resp. *u*-kamienių (žr. § 167 tt.), taip pat (tiesa, vėliau susidariusio) *ā*-kamieno (žr. § 176) formas nom. pl. (suprantama, ne generis pass. > generis neutr.). Todėl nesunku suprasti, kad tas apibendrinimo modelis, vėliau suvokiamas kaip anų visų kamienių nom. pl. fleksijų „superilgumas“⁷, pastarąja prasme galėjo, pagaliau, paveikti (matyt, ne indoeuropiečių „prokalbėje, o gerokai vėliau tik kai kuriose indoeuropiečių tarmėse) ir *o/e*-kamienę nom. pl. *-ōs [šitai pat aiškinčiau, pvz., Rigvede pasitaikančius *o/e*-kamienės -ās (nom. pl.) „superilgumo“ (dviskiemeniškumo)

¹ Čia *-t- prieš *-s galėjo laikytis, tur būt, tik morfologiškai (o ne fonetiškai).

² Jų skaičių didino ypač *nt*-participia.

³ Indoeuropiečių „prokalbė“ geminatas bei afrikatas (bent jau fleksines) fonetiškai vargu ar toleravo, plg. A. Meillet, Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes, Paris, 1934, 131 (dėl geminatų).

⁴ Žr. 1 išn.

⁵ Dėl *K*^r-kamienių [sonantinių (galima sakyti, *r*- ir *n*-) priebalsinių kamienių] žr. §§ 79, 131 tt.

⁶ J. Kuryłowicz, The Inflectional Categories of Indo-European, 195.

⁷ Dėl „superilgumo“ žr. § 55 ir 2 išn. 157 p.

atvejus¹]. Jeigu *o/e*-kamenė nom. pl. **-ōs* būtų išlikusi, pvz., baltų (ir slavų) tarmėse, tai čia to „superilgumo“ atsiradimą galėtume aiškinti kaip baltų (-slavų) akūto virtimą cirkumfleksu, – lietuviai turėtų, matyt, °(*vilk*)-*-uōs* (nom. pl.)². Tačiau, kaip žinome, baltai su slavais neišlaikė *o*-kamenės nom. pl. **-ōs*, gana seniai pakeitę ją įvardine fleksija (žr. § 94).

§ 97. To paties (t. y. *o/e*-)kamieno nom.-acc. pl. neutr. formą (kaip ir apskritai niekatrosios giminės kategoriją) rytų baltai yra praradę. Tėra tik jos liekanos, plg., pvz., lie. *keturiólika* < **(ketur[i])-đ + (lik)-đ* (plg. lie. *liekas*, -*đ*)³. Prūsų raštai, išlaikę ne vieną nom.-acc. sg. neutr. formą, formos nom.-acc. pl. neutr. reliaciškai⁴, galima sakyti, neturi: į pr. *slay-o* „rogės“ < **-đ* ir *slay-an* „(rogių) pavaža“ jau reikia žiūrėti kaip į atskirus žodžius, nors jiedu genetiškai ir atitinka lotynų dvi formas (ne du žodžius!): (*bell*)-*a* (nom.-acc. pl. neutr.) ir (*bell*)-*um* (nom.-acc. sg. neutr.)⁵. Kaip ir pr. *slay-o* (greta *slay-an*), panašios kilmės yra, matyt, ir šie lietuvių bei latvių *ā*-kameniai daiktavardžiai (vartojami greta *o*-kamenių), pvz.: lie. *but-ā* „butas, ūkis“ (greta lie. *būt-as*, plg. pr. *butt-an*), lie. *pėd-ā* = la. *pēd-a* [greta lie. *pėd-as* = la. dial. *pēd-s*, plg. s. ind. *pad-ām* (neutr.)], lie. *dervā* (greta sl. **derv-o*) ir t. t.

§ 98. Nom.-acc. dualis. Lietuviai nom.-acc. du. masc. formai čia turi fleksiją (*vilk*)-*ū* (subst.) = (*ger*)-*ū* = (*t*)-*úō(du)* (pron.) < **-úo* < balt. **-ō* < ide. **-ō⁶* (= **-ō/ē*, žr. toliau), plg. tos pačios kilmės s. sl. (*vľbk*)-*a* (subst.) = (*dobr*)-*a* (adj.) = (*t*)-*a* (pron.), gr. (λύκ)-*ω* (subst.) = (ἀγαθ)-*ώ* (adj.) = (τ)-*ώ* (pron.), s. ind. ved. (*vrk*)-*ā* ir kt. [s. ind. (*vrk*)-*au* tipo indo-europiečių kai kurių tarmių fleksija dėl *-u* yra, matyt, naujesnė⁷]. Mano nuomone, (*o/e*-kamenė) ide. **-ō* iš „dat.“ ide. **-ō/ē* (žr. § 80) čia buvo pasirinkta panašiais sumetimais, kaip ir *o/e*-kamenėje nom. pl. (gen. act.) **-ō + s* > **-ōs* (žr. § 95), be to, stengiantis prisiderinti prie pastarosios, t. y. nom. pl. (gen. act.) fleksijos vokalizmo ir, svarbiausia, prie skaitvardinės fleksijos

¹ „An einigen Stellen des RV. ist zweisilbige Messung des *ā* von *-āh* wahrscheinlich“ – J. Wackernagel, Altindische Grammatik, III, Göttingen, 1930, 100.

² T. y. su cirkumfleksine °*uōs* (nom. pl.). Dėl kitų daiktavardžio nom. pl. fleksijų neakūtiškumo plg. tai, kas pasakyta apie *o*-kamenės dat. sg. balt. **-ō* (akūtinės) virtimą į lie.-la. **-ō* (cirkumfleksinę), žr. §§ 67, 86 tt.

³ V. Mažiulis, Apie lietuvių kalbos skaitvardžius, – KLGK, 45 t.

⁴ Nėra aiškių atvejų, kad tam pačiam prūsų žodžiui būtų ne tik nom.-acc. sg. neutr., bet ir nom.-acc. pl. neutr.; žr. J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 59.

⁵ J. Endzelīns, Baltu valodu skapas un formas, 117; Chr. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 188.

⁶ Dėl šitos ide. **-ō* žr. A. Meillet, – MSL XXII, 53 tt. (šiuo prancūzų mokslininku, man rodos, be reikalo abejoja Fr. Specht, Der Ursprung der indogermanischen Deklination, 311).

⁷ Šiuo atžvilgiu (bet ne kitais!) pritariu Fr. Spechtui (Fr. Specht, op. cit., 312, 366).

ide. $*(d[u]u)-\bar{o}^1$. „Greta“ *o/e*-kamenės [„dat.“ („sg.“)] ide. $*-\bar{o} = *-\bar{o}/e$ turėjo egzistuoti ir *o/e*-kamenė [„dat.“ („sg.“)] ide. $*-o/ei$ (žr. §§ 67, 80), kuri, susidarant dualiui, mano spėjimu, ir buvo panaudota *o/e*-kamenės nom.-acc. du. formos gen(eri) pass(ivi) > gen. neutr. darybai, plg. nom.-acc. du. neutr., pvz.: s. sl. (*lēt*)-*ě* (subst.) = (*dobr*)-*ě* (adj.) = (*t*)-*ě* (pron.) = (*d̥ǝv*)-*ě* (numeral.), s. ind. (*yug*)-*e* (*yug-ám* nom. sg. neutr.) = (*dv*)-*e* ir kt. Vadinasi, *o/e*-kamenės nom.-acc. du. formos buvo padarytos iš „populiariųjų“ *o/e*-kamenių „dat.“ ide. formų (žr. § 80): iš ide. $*-\bar{o}/\bar{e}$ [čia apibendrinta $*-\bar{o}$ (ne $*-\bar{e}$), žr. aukščiau] – nom.-acc. du. gen. act. > masc. forma ir iš ide. $*-o/ei$ (indoeuropiečių tarmėse prasikiša ir $*-oi$, ir $*-ei$, žr. toliau) – nom.-acc. du. gen. pass. > neutr. forma. Reikia pabrėžti, kad šios dvi *o/e*-kamenės nom.-acc. du. formos savo (abiem) struktūriniais resp. darybiniais modeliais (pavadinkime: modelis $*-\bar{o}$ (= $*-\bar{o}/\bar{e}$) ir modelis $*-o/ei$) atitinkamai veikė ir kitų kamienuų nom.-acc. du. formų darybą (žr. toliau ir §§ 141, 167). Šiaipjau atrodytų, kad, kuriantis *ə/ā*-kaminei paradigmai (o ji kūrėsi vėliau, negu, pvz., *o/e*-kamenė paradigma, žr. § 171 t.) ir veikiant minėtiems *o/e*-kameniams formų nom.-acc. du. modeliams, iš *ə/ā*-kamienuų (ide.) formų $*-\bar{a}$ (= $*-ə/\bar{a}$) resp. $*-ə/\bar{ai}$ galėtume laukti ne nom.-acc. du. $*-ə/\bar{ai}$, bet nom.-acc. du. $*-\bar{a}$ (= $*-ə/\bar{a}$), t. y. galėtume laukti to nusižiūrėjimo ne į modelį $*-o/ei$ [be to, šita *o/e*-kamenė nom.-acc. du. forma buvo generis passivi > neutrius, o *ə/ā*-paradigmos žodžiai neturėjo tokios giminės], bet į modelį $*-\bar{o}$ (= $*-\bar{o}/\bar{e}$) [pastaroji *o/e*-kamenė nom.-acc. du. forma buvo ne generis passivi > neutrius]. Matyt, šitaip atsirado, pvz., gr. nom.-acc. du. ($\mu\acute{\epsilon}\lambda\iota\tau\tau$)- $\bar{\alpha}$ < $*-\bar{a}$ [plg. nom. sg. ($\mu\acute{\epsilon}\lambda\iota\tau\tau$)- α < $*-ə$ (= $*-ə/\bar{a}$) = ($\chi\acute{\omega}\rho$)- $\bar{\alpha}$ [plg. nom. sg. ($\chi\acute{\omega}\rho$)- $\bar{\alpha}$ < $*-\bar{a}$ (= $*-ə/\bar{a}$)]. Tačiau baltų-slavų-indoiranėnų tarmėse, kurios *ə/ā*-kameniam nom. sg. ištiesai apibendrinu (kamiengali =) fleksiją $*-\bar{a}$ [bet ne $*-ə$ (= $*-ə/\bar{a}$)]², *ə/ā*-kamenė nom.-acc. du. (fem.) forma su $*-\bar{a}$ šiaipjau negalėjo tikti, nes ji ištiesai sutapo su nom. sg. forma³. Dėl tos priežasties⁴ baltai su slavais ir indoiranėnais *ə/ā*-kameniam nom.-acc. du. (fem.) pasirinko ne formą (fleksiją) $*-\bar{a}$ (= $*-ə/\bar{a}$) o formą $*-əi$ (= $*-ə/ai$)⁵,

¹ Juk skaitvardinė (*o/e*-kamenė) forma ide. $*(d[u]u)-\bar{o}$ greičiausia nėra jaunesnė už *o/e*-kamenę nom.-acc. du. (gen. act. > gen. masc.) formą (ide.) $*-\bar{o}$.

² Pvz., graikų kalboje *ə/ā*-kamienuų alomorfo ide. $*-ə/\bar{a}$ apibendrinimas nom. sg. (fem.) formai, kaip visi žinome, šiuo atveju skiriasi.

³ Tačiau to ištiesinio sutapimo nebuvo, pvz., graikų kalboje (žr. ankstesnę išnašą); todėl graikams *ə/ā*-kamenė $*-\bar{a}$ (nom.-acc. du. fem.) nebuvo negalima, plg. gr. atik. ($\mu\acute{\epsilon}\lambda\iota\tau\tau$)- $\bar{\alpha}$ (nom.-acc. du.), kuri net į $-\eta$ nėra išversta.

⁴ Kaip svarbiausios priežasties.

⁵ Iš alomorfo (ide.) $*-ə/\bar{ai}$ jie čia „išsirinko“, rodos, ne $*-\bar{ai}$, bet $*-əi$; plg. K. Brugmann, Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen, Berlin-Leipzig, 1922, 388; A. Meillet, Le slave commun. Paris, 1934, § 466.

t. y. nusižiūrėjo ne į (minėtąjį *o/e*-kamenį) modelį $*-ō$ (= $*-ō/ē$), bet į modelį $*-o/ei$ ¹. Kaip yra žinoma, baltų-slavų-indoiranėnų tarmėse (ir ne tik šiose tarmėse) $*ai$ ir $*oi$ bus sutapę². Sakysim, baltuose iš $ə/ā$ -kamenės nom.-acc. du. (fem.) $*-ai$ fonetiškai išriedėjo ta pati balt. $*-āi$, kaip ir balt. $*-ai$ (= $*-a/ei$) iš *o/e*-kamenės nom.-acc. du. neutr. $*-oi$ (= $*o/ei$). Dėl šito sutapimo, t. y. dėl fonetinio santykio tarp balt. $*-ai$ (*o/e*-kam. nom.-acc. du. neutr.) = balt. $*-ai$ ($ə/ā$ -kam. nom.-acc. du. fem.) ir balt. $*-ei$ (*o/e*-kam. nom.-acc. du. neutr.) = x ($ə/ā$ -kam. nom.-acc. du. fem.), vietoj šio ikso (x) tuo metu, kai rytų baltuose visa *o/e*-kamenė deklinacija (t. y. ir visi *o/e*-kameniai vardažodžiai, žr. toliau) iš balt. $*-a/ei$ šiam reikalui „išsirinko“ (apibendrinio) fleksiją $*-ei$, kuri visur išstūmė gretiminę balt. $*-ai$ (žr. toliau), nesunkiai galėjo atsirasti x = (ryt.) balt. $*-ei$ ($ə/ā$ -kam. nom.-acc. du. fem.)³. Pridursime, kad pati *o/e*-kamenės nom.-acc. du. neutr. balt. $*-a/ei$ formos gretimybė – balt. $*-ai$ resp. $*-ei$ – iš pradžių *o/e*-kamenėje deklinacijoje, matyt, turėjo papildomąją distribuciją, atitinkamai panašią, rodos, į tą, kuri buvo *o/e*-kamenės nom. pl. masc. balt. $*-a/ei$ formos gretimybei: daiktavardžiuose galėjo susidaryti balt. $*-ai$, o įvardžiuose su būdvardžiais – balt. $*-ei$ [plg. tai, kas pasakyta apie *o/e*-kamenę nom. pl. masc. balt. $*-a/ei$ gretimybę (§ 94)]. Šitai galvodamas, aišku, neužmirštu to, kad vardažodžiai bei įvardžiai (suprantama, – jų formos) dviskaitoje nuo pat jos atsiradimo buvo gana smarkiai veikiami skaitvardžio „2“, tačiau daugiskaitoje (ir vienaskaitoje) jie neturėjo panašaus poveikio iš jokio skaitvardžio, atvirkščiai, – jie patys nemažai veikė skaitvardžius (jų formas), kartais neišskirdami ir skaitvardžio „2“ [čia turiu galvoje pr. (*dw*)-*ai* „du“ tipo atvejus, žr. toliau].

Iš (*o/e*-kamenių) ide. $*-o/ei$ > sl. $*-o/ei$ slavai *o/e*-kamienei nom.-acc. du. neutr. formai „išsirinko“ fleksiją (ide. $*-oi$ >) sl. $*-oi$ – s. sl. (*lēt*)-*ě* (subst.) = (*dobr*)-*ě* (adj.) = (*t*)-*ě* (pron.) = (*dъv*)-*ě* (numeral.), sutapusią su $ə/ā$ -kamenės nom.-acc. du. (fem.) formos fleksija [ide. ($*-ə/āi$) = $*-ai$ >]

¹ Modeliškai nusižiūrėti į *o/e*-kamenę (ide.) $*-o/ei$ (nom.-acc. du. gen. pass. > neutr.) pastarosios formos gramatinė giminė (neutr.!) besikuriančiai $ə/ā$ -kamienei formai nom.-acc. du (fem.) nebūtinai turėjo trukdyti: a) $ə/ā$ -kamenės paradigmos (palyginti, vėlai atsiradusios, žr. § 171 t.) žodžiai savąja forma $*-ə/ā$ turėjo atitinkamą ryšį su generis (passivi >) neutrius kategorija, t. y. su vadinamąja nom. pl. neutr. forma, b) $ə/ā$ -kamenės paradigmos žodžiai neturėjo formalios gramatinių opozicijos [kaip kad, pvz., *o/e*-kameniniai žodžiai, plg. gr. (λύκ)-ος (masc.) – (δῶρ)-ον (neutr.) ir pan.], jie buvo feminina arba – „logiška“ (bet ne formaliai!) – kartais ir masculina.

² K. Brugmann, Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen, Berlin-Leipzig, 1922, 82, 85.

³ Vadinasi, $ə/ā$ -kamenė ryt. balt. $*-ei$ (nom.-acc. du. fem.) galėjo atsirasti gana seniai, dar prieš neutrius generis kategorijos išnykimą.

sl. *-oi – s. sl. (*rqc*)-ė (subst.) = (*dobr*)-ė (adj.) = (*t*)-ė (pron.) = (*dʒv*)-ė (numeral.). Atitinkamai remiantis jau s. sl. (*dʒv*)-ė (neutr.) = (*dʒv*)-ė (fem.) ir atsižvelgiant į lie. (*dv*)-i (fem.) < *-ie < *-ei¹, galima drąsiai spėti, kad rytų baltai turėjo² formas *(*d[u]u*)-ei (neutr.) = *(*d[u]u*)-ei (fem.)³, kurios, kaip minėta (žr. aukščiau) yra atitinkamu būdu kildintinos iš bendrabaltiškujų – balt. *(*d[u]u*)-a/ei (*o/e*-kam. nom.-acc. du. neutr.) < ide. *-o/ei resp. iš balt. *(*d[u]u*)-ai (*ə/ā*-kam. nom.-acc. du. [fem.]) < ide. *-ai (= *-ə/āi). Nykstant rytų baltuose niekatrosios giminės kategorijai iš šitų dualinių ryt. balt. *(*d[u]u*)-ei (neutr.) = *(*d[u]u*)-ei (fem.) pasidarė viena – lie.-la. *(*d[u]v*)-ie, kuri lietuviams tapo (šio skaitvardžio) fem. forma [plg. lie. *dv-i* (fem.)], o latviams – fem.-masc. arba (tarmėse) masc. forma⁴, šitaip išstūmusia senąją masc. formą, t. y. *(*d[u]v*)-ō (masc.) forma⁵.

Ir, pagaliau, keletas pastabų dėl pr. *dw-ai* „du“ formos, randamos du kartus: Stai Grikausna ebimmai *dwai* delikans ēnsien „Die Beicht begreiff zwey stück in sich“ III 65₈ (plg.: Ghriekawims *dwj* dali tur sawejæ VE 28₁₉), schlaits engerdaus ainan adder *dwai* kawijdans⁶ tou waisei „Sondern erzele eine oder zwo die du weisest“ III 69₂₃₋₂₄ (plg.: Bet pažink wiena arba *du* ghrieku, kurius tu šinai VE 29₈₋₉). Be to, plg.: Kaden stai *abbai* ia ettrāi „Wenn sie antworten Ja“ III 100₂₀, ious wans *abbai*... podāuns *astai* „euch beide... begeben habt“ III 103₁₋₂ (plg.: *abudu* nūsidawetese VE 49₆), Pansdau wartinna sin tans prei *abbans* „Darnach wende er sich zu jnen beiden“ III 101₂₅₋₂₆ (plg.: Potam tur *abeyumpi* atsigreschti VE 49₄). Iš to matyti, kad prūsų forma (*dw*)-ai = (*abb*)-ai⁷ buvo suvokiama kaip (prūsų) *o/e*-kamienių vardažodžių nom. pl. forma [kai kur vartojama ir akuzatyviškai, plg. (*abb*)-ans – acc. pl. forma]. Į formą pr. (*dw*)-ai = (*abb*)-ai reikia žiū-

¹ Kad lie. (*dv*)-i = la. (*div*)-i resp. lie. (*dv*)-ie-(*m*) [dat. du. (žr. dar § 99)] galima vesti iš ryt. balt. *-ei resp. *-ei-, be kita ko, atitinkamai liudija ir lie. (*dv*)-ej-(*i*) = la. (*div*)-ej-(*i*) bei lie. (*ab*)-ej-(*i*) = la. (*ab*)-ej-(*i*), tačiau plg. pr. *(*dw*)-ai-(*en*) = (*ab*)-ai-(*en*) greta pr. (*dw*)-ai = (*abb*)-ai arba s. sl. (*dʒv*)-oj-(*e*) = (*ob*)-oj-(*e*) greta s. sl. (*dʒv*)-ė resp. (*dʒv*)-ė-(*ma*) < *-oi resp. *-oi-; žr. V. Mažiulis, Заметки к вопросу о древнейших отношениях балтийских и славянских языков, Vilnius, 1958, 18 t. Tiesa, latvių tarmės, be (*div*)-e-(*i*) = (*ab*)-ej-(*i*), pažįsta ir (*div*)-ai(-) = (*ab*)-aj-(*u*) [žr. J. Endzelīns, Baltu valodu skaņas un formas, 161], tačiau šitas la. -aj-, matyt, neprieštarauja rytų baltų *(*d[u]u*)-ei = *(*ab*)-ei rekonstrukcijai (žr. tekste), o rodo tik bendrabaltiškąją *(*d[u]u*)-a/ei = *(*ab*)-a/ei (žr. tekste).

² Dar prieš tai, kai išnyko generis neutrius kategorija.

³ Plg. kimr. *dw-y* < *-ei, žr. J. Endzelīns, op. cit., 155.

⁴ Dėl viso to, ypač dėl latvių medžiagos, plačiau žr. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 483.

⁵ Jos reliktus latvių tarmėse pateikia J. Endzelīns, op. cit., 483 t.

⁶ Originale: kawijdaus.

⁷ Čia net įrodinėti nereikia, kad prūsų skaitvardžio „du“ ir „abu“ morfologija turėjo būti daug kuo panaši.

rėti kaip į dvi senovines (vėliau fonetiškai sutapusias) formas – nom.-acc. du. neutr. ir nom.-acc. du. fem. formas,¹ kurios, nykstant praprūsiškajam dualiui, prisišliejo (sutapo fonetiškai) prie *o/e*-kamienio nom. pl. masc. formos (fleksijos), išstumdama senovinę (*o/e*-kamenę) nom.-acc. du. masc. formą balt. $*(d[u]y)-\bar{o} = *(ab)-\bar{o}$, išlaikytą lietuvių ir – reliktiškai (!) – latvių (žr. aukščiau)². Atsižvelgiant į santykį tarp pr. $(dw)-ai = (abb)-ai$ ir lie. $(dv)-i = (ab)-i < \text{ryt. balt. } *ei$ (žr. aukščiau) bei s. sl. $(d\bar{v})-\bar{e} = (ob)-\bar{e} < \text{sl. } *oi$, galima spėti, kad prūsai (vakarų baltai) iš alomorfų (ide. $*-o/ei >$) balt. $*(d[u]y)-a/ei = *(ab)-a/ei$ (*o/e*-kam. nom.-acc. du. neutr.) „išsirinko“ ne (ide. $*-ei >$) balt. $*-ei$ (kaip lietuviai su latviais), o formą (ide. $*-oi >$) balt. $*-ai$ [panašiai kaip ir slavai (sl. $*-oi$)]³. Vadinas, – ir formos [ide. $*-ai (= *-a/\bar{a}i) >$] balt. $*(d[u]y)-ai = *(ab)-ai$ ($\bar{a}/\bar{a}$ -kam. nom.-acc. du. fem.) nebereikėjo prūsams „keisti“ į $*-ei$, kaip kad rytų baltams (žr. aukščiau). Jeigu neatsižvelgsime į pastarąjį „pakeitimą“, formos resp. fleksijos pr. $(dw)-ai = (abb)-ai$ istorija yra daug kuo⁴ panaši į fleksijos (formos) la. $(div)-i = (ab)-i < (*-ie <)*-ei$ istoriją⁵, be to, ir į fleksijos got. $(tw)-ai = (b)-ai$ istoriją⁶.

§ 99. Iš ankstyvesnio nagrinėjimo (§§ 91–98), man rodos, galima pasidaryti, pvz., tokią išvadą: tiek įvardinėje (atitinkamų indoeuropiečių tarmių apibendrintoje ir vardažodžiams⁷) *o/e*-kamenėje nom. pl. masc. formoje, tiek ir įvardinėje bei vardažodinėje *o/e*-kamenėje nom.-acc. du. neutr. formoje slypi, manyčiau, genetiškai ta pati *o/e*-kamenė „dat.“ („sg.“) ide. $*-o/ei$ (apie ją žr. § 80). Pagaliau, tos pačios [*o/e*-kamenės „dat.“ („sg.“)] ide. $*-o/ei$, tik vėliau išplėstos atitinkamų formantų, esu linkęs ieškoti ir šiais atvejais: lie. $(dv)-i\bar{e}-(m) = (t)-i\bar{e}-(m)$ [dat.-instr. du., žr. § 117] = $(t)-ie-(mus)$ = pr. $(st)-\bar{e}i-(mans)$ [dat. pl., žr. § 117] < $*-ei-$ = ide. $*-o/ei-$ = $*-oi-$ > s. sl. $(d\bar{v})-\bar{e}-(ma) = (t)-\bar{e}-(ma)$ [dat.-instr. du., žr. § 117 tt.] = $(t)-\bar{e}-(m\bar{v})$ [dat. pl., žr. § 117] = got. $(tw)-ai-(m) = (b)-ai-(m)$ [dat. pl., žr. § 119] ir pan. Dėl paties nesutapimo, pvz., tarp s. sl. $(d\bar{v})-\bar{e}-(ma) = (t)-\bar{e}$

¹ Plg. J. Endzelins, Senprūšu valoda, 73.

² Dėl latvių medžiagos žr. J. Endzelins, Latviešu valodas gramatika, 483 t.

³ Plg. ir pr. $*(dw)-aj-(en)$ [: lie. $(dv)-\bar{e}j-(a)$] = $(abb)-aj-(en)$ [: lie. $(\bar{a}b)-ej-(a)$] argumentą, aptartą 1 išn. 183 p. Pagaliau, pakartotinai galima pabrėžti, kad iš (*o/e*-kamenių) alomorfų (ide. $*-o/ei >$) balt. $*-a/ei$ formą $*-ai$ prūsai labiau, negu formą $*-ei$, „pamėgo“ ne vien tik šiuo atveju [plg., pvz., lokatyvinių (*o/e*-kamenės) vienaskaitos formų darybą, žr. § 69 tt.]; vadinas, šitokiais atvejais prūsai artėja labiau prie slavų, negu prie rytinių baltų.

⁴ Nors ir ne sinchroniškai.

⁵ Plg. J. Endzelins, Senprūšu valoda, 73; idem, Baltu valodu skapas un formas, 155.

⁶ Čia dėl „pluralizacijos“ plg. got. $tw-ai$ ($b-ai$) – masc., $tw-os$ – fem., $tw-a$ ($b-a$) – neutr.

⁷ Tai esu kalbėjęs § 94.

-(*ma*) = (*t*)-*ē*-(*mō*) [įvardis (resp. įvardis-skaitvardis)] ir (*vl̥ok*)-*o*-(*ma*) = (*vlbk*)-*o*-(*mō*) [vardažodis (daiktavardis)], užbėgdamas už akių, pridursiu, kad įvardinė balt.-sl. *(*t*)-*o*/*ei*-*m*- [bei balt.-sl. *(*d*[*u*]*μ*)-*o*/*ei*-*m*-], man rodos, yra atitinkamai jaunesnė už vardažodinę balt.-sl. *(*ylk*)-*o*-*m*- [>(pvz.) lie. (*ylk*)-*a*-*m*-*us* (dat. pl.) ir pan.], o pastaroji – vienmetė su įvardine balt.-sl. *(*t*)-*o*-*m*- [>(pvz.) lie. (*t*)-*a*-*m*-*ui* (dat. singularis, apie šią formą žr. § 88 t.) ir pan.], žr. §§ 55, 67 ir kt. Pagaliau, esu tos nuomonės, kad indoeuropiečių tarmių *o/e*-kamenėje deklinacijoje ir kitos formos (paradigminės bei neparadigminės), tos, kuriose atitinkamas formantas (bei formantai) yra prilipdytas prie „dat.“ („sg.“) ide. *-*o*/*ei* bei *-*ō*/*ē* (dėl šių dviejų formų žr. § 80), yra šiaipjau jaunesnės už tas, kuriose atitinkamas formantas (bei formantai) yra prilipdytas prie ide. *-*o*/*e* (žr. § 67).

ACCUSATIVUS PLURALIS (masc.)

§ 100. Remiantis la. (*maz*)-*uōs* = *t-uōs*, fleksija la. (*ylk*)-*us* kildintina iš la. *-*úos* (akūtinės). Panašiu būdu lie. aukš. *balt-úos-ius* = *t-úos* rodo, kad lie. aukš. (*ylk*)-*ūs* vestina iš lie. aukš. *-*úos*. Tačiau fleksija lie. žem. (*ylk*)-*ūs* dėl jos siaurojo -*u*- (turimo ir lie. žem. *t-ūs* „tuos“) bei dėl lie. žem. *balt-ŭ(n)s-ius* gali būti tik iš lie. žem. *-*ús*. Fleksiją lie. žem. *(*ylk*)-*ūs* nuo lie. aukš. *(*ylk*)-*úos* genetiškai atskirti negalima. Jos abi [kartu su la. *(*ylk*)-*úos*] yra kildintinos iš vienos, t. y. ryt. balt. *-*ōns*¹ > lie.-la. *-*uons*²: a) lietuviuose aukštaičiuose (kaip ir latviuose) šita lie. (-la.) *(*ylk*)-*úons*, dar prieš tautosilabinių ilgumų sutrumpėjimą netekdama nazalio, davė lie. (-la.) *(*ylk*)-*úos*, b) lietuviuose žemaičiuose ta pati lie.(-la.) *(*ylk*)-*úons*, tautosilabiniams ilgumams trumpėjant ar jau sutrumpėjus, netekdama nazalio, virto į lie. žem. (*-*uons* >) *-*úns* = *-*ŭns* > *(*ylk*)-*ūs*. Vadinas, skirtumas tarp (lie.) aukš. *(*ylk*)-*úos* ir (lie.) žem. *(*ylk*)-*ūs* genetiškai nėra jau toks esminis, – jis yra daugiau chronologinio pobūdžio. Reikia manyti, kad lietuviuose ir tas chronologinis skirtumas vargu ar laikytinas dideliu:

¹ И. Эндзелін, Славяно-балтийские этюды, 169 т.; J. Endzelins, Latviešu valodas gramatika, 406; idem, Baltu valodu skaņas un formas, 117; K. Būga, Rinktiniai raštai, I, 569, III, 702 t.; J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, III, 15; Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 186. Pastaba. Šita, pirmiausia J. Endzelyno ir K. Būgos labai apdairiai pagrįstą ir dabar visų baltistų priimtą, nuomonę bando neigti W. R. Schmalstieg keliamoji hipotezė [W. R. Schmalstieg, The East Baltic Accusative Plural, – Lingua, XVI (1966), 377 tt.; idem, A Note on Certain Balto-Slavic Accusatives, – Baltistica, III (1967), 47 tt.], kurią (nors ir įdomią) laikyti geresne už J. Endzelyno ir kt. nuomonę, deja, negalėčiau.

² Šitōs lie.-la. *-*uons* rekonstruojamąjį *-*uo-* čia ir toliau „diftongiškai“ žymiu reliatyviai, – jis lietuvių-latvių „prokalbėje“ turėjo, matyt, nediftonginę vertę (plg. § 7).

fleksijos lie. **(vilk)-úons* aukštaitiškoji denazalizacija nuo žemaitiškosios, nors ir būdama už pastarąją ankstyvesnė, vargu ar skiriasi dideliu laikotarpiu. Kitaip sakant, fleksijos lie. **(vilk)-úons* denazalizaciją žemaičiuose bei aukštaičiuose esu linkęs datuoti: tautosilabinių ilgumų trumpėjimo epocha žemaičiams ir truputį anksčiau aukštaičiams, t. y. maždaug apie tautosilabinių ilgumų trumpėjimo epochą visiems lietuviams. Patį faktą, kad žemaičių denazalizacija šiuo atveju visgi, rodos, buvo vėlyvesnė už aukštaičių, netiesiogiai, gal būt, remia ir dabartinė žemaičių tendencija išlaikyti nosinius diftongus geriau, negu aukštaičiai. Dar geriau už lietuvius žemaičius diftongų nazaliai išliko prūsųose, – prūsams denazalizacija iš viso svetimà. Prūsai *o*-kamieniam acc. pl. turi fleksiją *(deiw)-ans* [= *(mald)-ans* (adj.) = *(st)-ans* (pron.)], kuri dažniausiai kildinama iš balt. **-āns* < ide. **-ōns*¹. Tačiau jau vien dėl ryt. balt. **-ōns* galima galvoti, kad šita pr. *-ans* irgi yra iš tos pačios, t. y. iš vak. balt. (pr.) **-ōns*, kitaip sakant, – iš (bendrabortiškos =) balt. **-ōns*². Tokį kildinimą, svarbiausia, remia ir pati prūsų fonetika: juk fleksija pr. (vak. balt.) **-ōns* (acc. pl.), gana anksti pasidarydama nekirčiuota³, turėjo virsti į pr. **-āns* (žr. § 12)⁴, o po to, trumpėjant tautosilabiniams ilgumams, į pr. **-āns* = *(deiw)-ans*⁵.

§ 101. Prieš pereidamas prie tolimesnio *o*-kamienės balt. **-ōns* (acc. pl. masc.) aiškinimo, norėčiau trumpai paliesti šį klausimą: kodėl tik lie.-la. (**-ōns* >) **-úons* (acc. pl.), o ne ir pr. (**-ōns* >) **-āns* (acc. pl.), prarado nazalį? Keliant tokį klausimą, pirmiausia reikia pabrėžti tą dalyką, kad čia nazalį lietuviai su latviais prarado visgi gana seniai: kai protoaukštaitiškajame lietuvių „prokalbės“ areale įvyko *o*-kamienės acc. pl. fleksijos lie.(-la.) **-úons* denazalizacija (§ 100), struktūriškai iššaukdama ir visų kitų kamienų acc. pl. fleksijų (turėjusių tą patį **-n-*) denazalizaciją (žr. toliau), tuo metu visi kiti pralietuvių nazaliniai diftongai buvo, matyt, dar sveiki. Išimtys čia buvo, galima sakyti, tik dvi: a) *n*-kamienų (nom. sg.) lie. *(akm)-uō* resp. *(om)-ē* prototipo atvejis (apie šitų lie. *-uō* resp. *-ē* diftonginę kilmę žr. §§ 18–20, 23, 26) ir b) eventualus gen. pl. s. lie. *(balt)-uo-(jū)* „baltūjų“ ir pan. (žr. § 111) prototipo atvejis. Tačiau šios dvi išimtys yra, matyt, tik tariamos, kadangi jos abi iš esmės nesiskiria nuo „neišimties“ – nuo lie.-la. **(vilk)-úons* dena-

¹ Žr., pvz., J. Endzelīns, *Senprūšu valoda*, 60.

² Plg. Chr. S. Stang, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, 186.

³ Plg., pvz., J. Kazlauskas, – *Kalbotyra*, VII (1963), 180.

⁴ Mokslininkai, kildinantieji pr. *(deiw)-ans* iš balt. **-āns* < ide. **-ōns*, tokiam kildinimui teturi, iš esmės, tik vieną argumentą – spėjimą, kad iš ide. **ō* > balt. **ō* prūsųose balsis *ā* neatsiradęs; betgi šitas spėjimas, man rodos, nėra pagrįstas, žr. § 12 tt. ir 2 išn. 188 p.

⁵ Tas trumpėjimas yra, be abejo, senesnis, negu (prūsų) sembiškojo **ā* (tiksliau, – **ō* = **ō̄*, žr. § 2 tt.) virtimas (po priebalsių LG) į **ū* (§ 2 tt.), plg. ir Chr. S. Stang, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, 180.

zalizacijos atvejo (žr. toliau). Manau, kad visus šiuos (negausius!) seniausios lietuvių-latvių nazalinių diftongų denazalizacijos atvejus sąlygojo priežastys, atitinkamai panašios į tas, dėl kurių denazalizavosi *n*-kamieniai lie. *(akm)-uō* resp. *(om)-ē* prototipo diftongai. Kaip jau esu spėjęs (žr. §§ 18 – 20, 23 – 24, 26), pastarųjų diftongų denazalizacija nėra grynai fonetinis reiškinys: ją sąlygojo, rodos, morfologinė šių diftongų antrojo sando (t. y. nazalio) redundancija (§ 26) ir, be to, tas dalykas, kad šių diftongų pozicija buvo neabsoliutus žodžio galas (žr. toliau). Šitokią jų poziciją tiksliau būtų pavadinti pozicija, kuri fonetiškai buvo žodžio galas, morfologiškai – žodžio negalas, vadinasi, žodžio vidurys: juk šių *n*-kamienių diftongų antruoju sandu – sonantu **-n* – baigėsi ne žodis, o tik jo kamienas. Kitaip sakant, šių diftongų neabsoliutus žodžio galas reiškę tokią poziciją, kurios sąvokoje tilpo ne tik žodžio galas, bet ir žodžio vidurys. Betgi, kaip mėginau įrodinėti (žr. §§ 26 tt., 40), *(R)-diftongai*¹, kurie pirmajame sande suponuotų ide. **ō* resp. **ē*, baltams (ir ne vien baltams) buvo galimi, rodos, tik žodžio gale, o ne jo vidury. Dėl šios [ir ne tik dėl šios (žr. aukščiau)] aplinkybės, pvz., diftongas balt. **(akm)-ōn* > lie.-la. **-uon* (> lie. *akm-uō*), turėdamas ne tik žodžio galo, bet kartu ir žodžio vidurio poziciją, nebūtinai turėjo išlikti, jis denazalizavosi – prarado savo antruoju sandu einantį **-n*, morfologiškai redundancinį (apie jo redundanciją žr. § 26). Jeigu diftongas balt. **(akm)-ōn* morfologiškai buvo žodžio vidury, o fonetiškai – žodžio gale, tai *o*-kamenės acc. pl. fleksijos balt. **(uilk)-ōns* diftongas **-ōn-* morfologiškai buvo žodžio gale², o fonetiškai – žodžio vidury (t. y. neabsoliučiam žodžio gale). Tokią poziciją šis **-ōn-* turėjo nuo pat *o*-kamenės acc. pl. fleksijos **-ōns* atsiradimo, t. y. nuo to laiko, kai prie *o*-kamenės **-ōn* (acc. pl.) prilipo fleksinis formantas **-s* (jis čia prilipo, matyt, atsikirose senovės indoeuropiečių tarmėse „savarankiškai“, žr. § 109). Šitas **-ōn-*, turėdamas žodžio vidurio poziciją, dėl minėtų priežasčių baltuose (ir ne vien baltuose) anksti turėjo netekti nazalio – denazalizuotis (sutrumpėti šis diftongas tuomet dar negalėjo, nes baltų tautosilabinių ilgumų trumpėjimas laikytinas gana vėlyvu faktu, žr. § 19 ir kt.)³. Tačiau fleksijos **-ōns* diftongo **-ōn-* žodžio vidurio pozicija – fonetinis pozicinis faktorius, kaip minėjau, kryžiuosi su **-ōn-* žodžio galo pozicija – morfologiniu poziciniu faktoriumi. Dėl pastarojo faktoriaus, t. y. kitų kamienių acc. pl. fleksijų, turėjusių atitinkamus nazalinius diftongus (žr. §§ 142, 167), struktūrinio spaudimo, vadinasi, dėl mor-

¹ *R* = bet koks sonantas.

² Juk šito diftongo **-ōn-* antruoju sandu einantis **-n* nėra kamieno galas, kaip kad diftongo **(akm)-ōn* sonantas **-n*.

³ Panašiu būdu galėjo atsirasti ir gen. pl. s. lie. *(ger)-uo-(ju)* = la. *(maz)-uō*; dėl to, taip pat dėl la. *(t)-ūo* (gen. pl.) „tų“ žr. § 111.

fologinių priežasčių arba faktorių denazalizacinis fleksijos *-ōns (acc. pl.) diftongo *-ōn- procesas galėjo būti stabdomas: šitam *-ōn- antruoju sandu einantis *-n- kurį laiką galėjo būti morfologiškai „atstatinėjamas.“ Priklausomai nuo pačios atskirų indoeuropiečių tarmių fonomorfologinės struktūros tas „atstatinėjimas“, t. y. fleksijos *-ōns nazalį palaikantieji morfolginiai faktoriai už fonetinį pozicinį faktorių, verčiantį šią fleksiją atsakyti redundancinio *-n¹ (žr. aukščiau), stipresni išlikti galėjo ir ilgesnį laiką, pvz., a) rytų baltuose – iki ryt. balt. *-ōns išvirstant į lie.-la. *-ūons, b) vakarų baltuose – iki vak. balt. *-ōns išvirstant į pr. *-āns (žr. § 100 pa- baigą)².

§ 102. Po to, kai iš pr. (vak. balt.) *-ōns (acc. pl.) atsirado pr. *-āns³, pastarąją denazalizuotis minėtas fonetinis pozicinis faktorius nebevertė: juk senasis baltų diftongas *ān, su kuriuo dabar sutapo ir fleksijos pr. *-āns (iš balt. *-ōns) diftongas *ān (t. y. *-ān-), buvo galimas tiek žodžio gale, tiek ir jo vidury (žr. § 40). Nežiūrint to fonetinio pozicinio faktoriaus neveikimo, o-kamienė pr. *āns (acc. pl.) eventualiai, man rodos, vis tiek dar galėjo denazalizuotis: o-kamienėje pr. *āns (acc. pl.), kontrastuojamoje su o-kamiene pr. *ān (acc. sg.), elementas *-n- buvo aiškiai redundancinis⁴, ir jis dėl „morfologinės raidos ekonomijos“ (économie des changements morphologiques) – dėl (tam tikrų) morfolginių (t. y. morfolginės raidos) priežasčių – nebūtinai turėjo išlikti. Kad jis čia visgi išliko, t. y. kad o-kamienė pr. *āns (acc. pl.) nesidenazalizavo, yra kaltas, tur būt, o-kamienės pr. *āns (acc. pl.) fonetinis sutapimas su ā-kamiene pr. *āns (acc. pl.) [pastarojoje, kontrastuojamoje su ā-kamiene pr. *ān (acc. sg.)]⁵, elementas *-n- buvo, suprantama, neredundancinis], kurią pačią

¹ Pvz., baltų fleksijai *(yilk)-ōns (acc. pl.), kontrastuojamai su (balt.) *(yilk)-an (acc. sg.), redundancinis (suprantama, morfolgiškai) buvo: arba (elemento *-ō-) ilgumas, arba elementas *-s, arba elementas *-n-. Iš jų visų redundanciniu čia pasidaryti baltuose tada, kai dar netrumpėjo tautosilabiniai ilgumai (o elementas *-s baltuose, apskritai, niekada ne- nyko – nesidarė redundanciniu), galėjo tik elementas *-n-.

² Čia neketinu plačiau nagrinėti to, kad iš balt. *-ōns (acc. pl.) vėliau tiek rytų, tiek ir vakarų baltuose, gal būt, atsirado du alomorfa – kirčiuotas balt. *-ōns (oksitoninės paradigmos vardažodžiai) ir nekirčiuotas balt. *-āns (baritoninės paradigmos vardažodžiai): rytų baltuose galėjo būti apibendrintas kirčiuotasis balt. *-ōns (kuris vėliau pasidarė ne- kirčiuota fleksija lie.-la. *-uons žr. 3 išn. 186 p.), o vakarų baltuose – nekirčiuotasis balt. *-āns. Kad šitōs balt. *-ōns vokalizmas (t. y. balsis *-ō) galėjo turėti tokią raidą rytų resp. vakarų baltuose, plg. § 12 tt.

³ T. y., gal būt, apibendrinus nekirčiuotąjį baltiškiosios *-ōns alomorfą *-āns, žr. ank- sytesnę išnašą.

⁴ Plg. 1 išn.

⁵ Kad šita pr. *-ān > *-ān (acc. sg.) yra buvusi akūtinė ir kad jos akūtiškumas yra ben- drabaltiškas, žr. § 174 t.

esu linkęs laikyti atitinkamų baltų tarmių inovacija, atsiradusia vietoj bendrabaltiškiosios *ā*-kamenės (balt.) **-ās* (acc. pl., žr. § 176). Kadangi *o*-kamenė = *ā*-kamenė pr. **-āns* (acc. pl.) nesidenazalizavo, tai ji vėliau sutrumpino savo tautosilabinį pr. **-ā-*, t. y. *o*- resp. *ā*-kamenė pr. **-āns* virto į pr. **-āns* = (*deiw*)-*ans* resp. (*rānk*)-*ans*. Dėl tos priežasties ir kitų kamienų acc. pl. fleksijos, pvz., *i*-kamenė (kartu, matyt, ir *K*-kamenė) pr. **-īns* resp. *u*-kamenė pr. **-ūns*¹ nesidenazalizavo, vadinasi, ir jos turėjo sutrumpinti savo tautosilabinius ilgumus — turėjo išvirti į pr. **-ins* resp. **-ūns*.

§ 103. Po to, kai iš lie.-la. (ryt. balt.) **-ōns* (acc. pl.) atsirado lie.-la. **-úons*, pastarąją denazalizacijos kryptimi minėtas „fonetinis pozicinis“ faktorius veikė ir toliau, nes fleksija lie.-la. **-ōns* virto ne į lie.-la. **-āns*² (kaip prūsiose), bet į lie.-la. (**-ōns*² >) **-uons* (kuri, vadinasi, išlaikė senąją savo balsio labializacinę kokybę). Tačiau tiek senasis baltų diftongas **ōn*, tiek ir jo tęsėjas (lie.-la.) **uon* buvo „nepakenčiamas“ žodžio viduriui³ (žr. § 40). Kurį laiką dėl morfologinių priežasčių vis dar egzistavusį fleksijos lie.-la. **-uons* (acc. pl.) diftongą **-uon-* „fonetinis pozicinis“ faktorius ir — matyt, svarbiausias dalykas — morfologinė šios fleksijos elemento **-n-* redundancija⁴ pagaliau išvertė (denazalizavo) į **-uo-*: lie.-la. **-úons* > **-úo^os* > lie. (aukš.)-la. **-úos*. Šitas lie. (aukš.)-la. virtimas įvyko, tur būt, prieš pat tautosilabinių ilgumų trumpėjimo epochą⁵, kadangi dialektologiniais lietuvių aukštaičių bei žemaičių tarmių, sudarančių tą pačią lietuvių kalbą, sumetimais vargu ar galima dideliu laikotarpiu atskirti virtimą lie. aukš. **-úons* > **-úo^os* > **-úos* nuo virtimo lie. žem. **-úons* > **-úns* > **-ū^os* > **-ūs*, o pastarasis virtimas, rodos, neabejotinai susijęs su tautosilabinių ilgumų trumpėjimo epocha⁶. Manychiau, kad patį skirtumą tarp lie. aukš. **-úos* (< **-uons*) ir lie. žem. **-ūs* (< **-uons*) nulėmė, svarbiausia, tas, kad bendralietuviškąją **-úons* aukštaičiai ir žemaičiai denazalizavo skirtingais, nors ir artimais, laikotarpiais: žemaičiai — pradedant trumpėti tautosilabiniams ilgumams, o

¹ Šios (pr. = balt.) **-ins* resp. **-ūns* yra vietoj dar senesnių (balt.) **-īns* resp. **-ūns*, žr. § 109.

² Žr. 2 išn. 188 p.

³ Fleksijoje lie.-la. **-uon-s* (acc. pl.) diftongui **-uon-* pozicija fonetiškai buvo ne (absolūtus) žodžio galo, vadinasi, ji buvo žodžio vidurio, žr. § 100.

⁴ Žr. § 101 ir 1 išn. 188 p. Čia, pagaliau, reikia atsižvelgti ir į tą, kad elementą **-n-* turėjo ne visi daugiskaitos akuzatyvai, plg., pvz., *ā*-kamenę acc. pl. (bendrabaltiškąją =) balt. **-ās* (be **-n-*) ir pan., žr. § 176.

⁵ Be to, žr. dar 2 išn. 190 p.

⁶ Čia, t. y. fleksijoje lie. žem. **-úons* (acc. pl.) diftongas **-uon-* trumpėjo, matyt, anksčiau, negu fleksijos lie. žem. **-uōn* (gen. pl.) diftongas; mat, diftongo **-uon* (gen. pl.) trumpėjimą galėjo kurį laiką stabdyti žodžių sandhi dėsnis: tais atvejais, kai diftongas **-uōn* (gen. pl.) atsidurdavo prieš balsiu prasidedantį žodį, turėdavo virsti heterosilabiniu junginiu [o šitaip atsitikti su fleksijos lie. **-úons* (acc. pl.) diftongu **-uon-*, suprantama negalėjo].

aukštaičiai – truputį anksčiau, t. y. dar neprasidėjus tautosilabinių ilgumų trumpėjimui¹. Po to, kai *o*-kamenė acc. pl. lie. žem. **-úons* išvirto į **-úns* ir, sutapdama su *u*-kamiene acc. pl. lie. žem. [**-úns* (masc.) >] **-úns*, pasidarė *o*- resp. *u*-kamiene acc. pl. fleksija lie. žem. **-úns*², pastarosios, kontrastuojamos su *o*- resp. *u*-kamenėmis acc. sg. fleksijomis lie. žem. **-ań* resp. **-uń*, elementas **-n-* ir toliau (t. y. ir po tautosilabinių ilgumų sutrumpėjimo) išliko morfologiškai redundancinis³. Tas pats **-n-* panašiai buvo redundancinis ir *i*- (bei *K*-)kamenėje acc. pl. fleksijoje lie. žem. [**-íns* (masc.) >] **-íns*⁴. Išnykstant redundanciniam **-n-* lietuvių žemaičių acc. pl. fleksijose (žr. aukščiau), atsirado (lie. žem. acc. pl.): *o*- resp. *u*-kamenė (**-úns* > **-úns* > **-ús* ir *i*- (bei *K*-)kamenė (**-íns* > **-íns* > **-ís*).

¹ Šiuo denazalizacinės chronologijos skirtumu nereikėtų labai stebėtis, žr. § 99; be to, žr. tolimesnę išnašą.

² Tiesa, *o*-kamenės lie. žem. **-ús* (acc. pl.) kilme, gal būt, galima aiškinti dar ir šitaip. Natūralu spėti, kad tautosilabinių ilgumų trumpėjimo epochoje tie ilgumai pradėjo trumpėti nekirčiuotoje pozicijoje, kurį laiką išlikdami (t. y. netrumpėdami) kirčiuotoje pozicijoje. Vadinasi, iš lie.-la. **-úons* galėjo atsirasti alomorfas **-úns* (baritoninių vardažodžių acc. pl. forma – nekirčiuota fleksija **-úons* > **-úns*) ir alomorfas **-úons* (oksitoninių vardažodžių acc. pl. forma – kirčiuota fleksija **-úons*). Dėl minėto fonetinio pozicinio faktoriaus (§ 100) alomorfe lie. **-úons* nykstant elementui **-n-*, t. y. iš alomorfo **-uons* atsirandant alomorfui (**-úons* > **-úons* > **-úns*), pastarojo veikimu iš alomorfo **-úns* taip pat galėjo atsirasti alomorfas (**-úns* > **-úns* > **-ús*). Nekirčiuotoji alomorfoninė fleksija lie. žem. ** (vir)-ús* (baritoninių vardažodžių acc. pl. forma – baritoninė) vėliau, žemaičiuose įsigalint visų kamienuų acc. pl. formų baritonezei (žr. 2 išn. 188 p.), galėjo išstumti kirčiuotąją alomorfinę lie. žem. ** (vilk)-úos* (oksitoninių vardažodžių acc. pl. forma – oksitoninė); t. y. šitaip greta lie. žem. ** (vir)-ús* (baritoninė forma) galėjo vėliau atsirasti vietoj lie. žem. ** (vilk)-úos* (oksitoninė forma) naujesnė lie. žem. ** (vilk)-ús* (baritoninė forma), plg. *o*-kamenės pr. **-āns* (acc. pl.) vokalizmo apibendrinimą pagal baritoninę acc. pl. formą (žr. 2 išn. 188 p.). Taip galvojant, turėtume daryti išvadą, kad fleksija lie. žem. **-ús* (*o*-kamenės acc. pl.) iš lie.-la. **-uons* atsirado, t. y. denazalizavosi pačioje tautosilabinių ilgumų trumpėjimo epochos pradžioje. Lietuviuose aukštaičiuose ta pati lie. **-uons* denazalizuotis galėjo truputėlį anksčiau [o gal net ir kartu su žemaičiais: jeigu spėtume, kad oksitoninė acc. pl. forma pasidarė baritonine aukštaičiuose vėliau, negu žemaičiuose, tai galėtume taip pat spėti, kad aukštaičiai suskubo apibendrinti čia ne alomorfa **-ús*, bet alomorfa **-úos* (apie šiuos alomorfus žr. aukščiau)].

³ Juk acc. pl. fleksijoms tiek **-úons*, tiek (**-úons* >) **-úns* (akūtinė) kontrastuojamoms su (*o*-kamiene) **-ań* (acc. sg., neakūtinė) resp. su (*u*-kamiene) **-uń* (acc. sg., neakūtinė), elementas **-n-* buvo redundancinis (plg. § 101 ir 1 išn. 188 p.).

⁴ Tuo metu, kai denazalizavosi *o*-kamenė lie.-la. acc. pl. fleksija (masc.), pastarosios pavyzdžiu nesunkiai galėjo denazalizuotis ir acc. pl. fleksijos (masc.) *i*- (resp. *K*) kamenė lie.-la. **-íns* bei *u*-kamenė lie.-la. **-úns* (dėl šių fleksijų ilgųjų **-i-* ir **-ū-* žr. § 110): juk *i*- (resp. *K*-) kamenėje lie.-la. **-íns* (acc. pl.), kontrastuojamoje su *i*- (resp. *K*-) kamiene lie.-la. **-in* (acc. sg.) bei *u*-kamenėje lie.-la. **-úns* (acc. pl.), kontrastuojamoje su *u*-kamiene lie.-la. **-un* (acc. sg.), elementas **-n-* buvo taip pat redundancinis kaip ir *o*-kamenėje lie.-la. **-úons* (acc. pl.), kontrastuojamoje su *o*-kamiene lie.-la. **-ań* (acc. sg.), žr. aukščiau.

§ 104. Vadinasi, tiek lietuviams aukštaičiams (bei latviams), tiek ir žemaičiams visų kamienų acc. pl. fleksijų denazalizacija yra prasidėjusi, šiaip ar taip, pirmiausia *o*-kamieniuose vardažodžiuose (be to, jų ir skaičius buvo didesnis!), tuoj pat apimdama ir atitinkamų kitų kamienų vardažodžius. Šia proga negalima nepasakyti keleto žodžių apie rytų baltų *ā*-kamenę acc. pl. fleksiją **-āns*, kuri vietoj pirmykštės balt. **-ās* (acc. pl., žr. § 176) atsirado, manau, ne visuose rytų baltuose, o tik „centrines“ Lietuvos šnektas reprezentuojančiame areale (periferinėse Lietuvos šnektose, man rodos, išliko balt. acc. pl. **-ās*, žr. § 176), t. y. lietuvių šnektose, turinčiose *ā*-kamenę įvardžiuotinę acc. pl. fleksiją (*balt.*) *-ās-(ias)* [bet ne (*balt.*) *-ós-(ias)*], žr. § 176. Šita lie. tarm. **-āns*, kontrastuojama su *ā*-kamine lie. **-ān* (acc. sg.)¹, turėjo neredundancinį **-n-²*, vadinasi, ji viena pati iš savęs galėjo dar ir nesidenazalizuoti tuomet, kai denazalizavosi atitinkamos visų kitų kamienų lie.-la. acc. pl. fleksijos (ir pirmiausia *o*-kamieno lie.-la. acc. pl. fleksija). Tačiau pastarosioms denazalizuojantis, vargu ar galėjo ilgesnį laiką nesidenazalizavus išbūti ir (*ā*-kamenė) lie. tarm. **-āns³*: ji, matyt, netrukus taip pat denazalizavosi – morfologiškai virto į lie. tarm. **-ās* (acc. pl.). Bet, patekdama į „tikrąjį“ žodžio vidurį – į įvardžiuotinių būdvardžių acc. pl. formą, *ā*-kamenė lie. tarm. **-āns* (acc. pl.) dėl nesunkiai suprantamų priežasčių paprasčiausiai galėjo išlikti, plg. lie. vak. aukš. *ger-ās-ias⁴*.

Apibendrinant visa tai, kas anksčiau pasakyta apie acc. pl. fleksijų balt. **-ōns* (*o*-kamienas), **-īns* (*i*- resp. *K*- kamienai), **-ūns* (*u*-kamienas) likimą atitinkamose baltų tarmėse, man rodos, galima pasidaryti tokią išvadą: visais tais atvejais denazalizaciją (rytų baltai) resp. nedenazalizaciją (vakarų baltai) sąlygojo ne tiek fonetinės (resp. pozicinės) priežastys, kiek morfologiniai faktoriai, iš kurių bene svarbiausiu laikytinas yra tas, kad šių fleksijų elementas **-n-* morfologiniais sumetimais rytų baltuose pasidarė redundancinis, o vakarų baltuose – neredundancinis. Į visa tai atsižvelgdamas, norėčiau štai ką akcentuoti dėl paties (visų kamienų) acc. pl. fleksijų elemento **-n-* išnykimo ne tik rytų baltuose, bet (užbėgu truputį už akių, žr. tolimesnius paragrafus) ir kitose indoeuropiečių kalbose, pvz., slavų arba, sakysim, lotynų. Kad pastarojo tipo kalbose, apibendrintai sakant, – atitinkamoje indoeuropiečių kalboje tuo metu, kai nyko acc. pl. fleksijų elementas **-n-*, tas pats sonantas **n* (resp. **m*) visais kitais (pozicininiais) atvejais

¹ Žr. 5 išn. 188 p.

² Plg. tai, kas pasakyta apie *ā*-kamenės pr. **-āns* (acc. plg.) elemento **-n-* neredundanciją (žr. § 102).

³ Rodos, nėra nė vienos indoeuropiečių kalbos, kuri praradama elementą **-n-* visų kamienų acc. pl. fleksijose, tą elementą būtų išlaikiusi *ā*-kamenėje acc. pl. fleksijoje.

⁴ Tačiau: lie. vak. aukš. *ger-ūos-ius* (ne *°ger-ūs-ius!*).

fonetiškai nenyko (pvz., lietuvių, slavų arba lotynų „prokalbėse“)¹, jau vienas faktas verčia manyti, kad acc. pl. fleksijų elemento *-n- nykimas šitokio tipo indoeuropiečių kalbose yra ne fonetinis (resp. ne grynai fonetinis), o morfologinis dalykas².

§ 105. Fleksijos s. sl. (*v/bk*)-y (acc. pl.) kilmei aiškinti yra surta keletas hipotezių (dėl vietos stokos čia nagrinėti jų neketinu). Iš tų hipotezių bene populiariausia yra ta, kuri, remdamosi ypač pr. (*deiw*)-ans (acc. pl.) kildinimu iš ide. *-ōns, suponuoja, kad o-kamienė s. sl. -y (acc. pl.) esanti iš ide. *-ōns > sl. *-ōns³. Šita hipotezė yra abejotina pirmiausia dėl to, kad pr. (*deiw*)-ans geriau vesti ne iš ide. *-ōns, o iš bendrabaltiškosios *-ōns (žr. §§ 100, 102), kurią (tiesioginio linksnio fleksiją!) buvus baltoslaviška,⁴ vadinasi, ir praslaviška spėti galima jau vien dėl visiems žinomo baltų ir slavų kalbų giminytės artimumo. Kildindami šią s. sl. -y (acc. pl.) iš pirmykštės sl. *-ōns (< ide. *-ōns) resp. (sl. *-ōns >) sl. *-ūns susidurtume ir su kitokiais sunkumais: kodėl denazalizavosi tradiciškai suponuojamoji o-kamienė sl. *-ōns (< ide. *-ōns) > *-uns (acc. pl.), jeigu ji, kontrastuojama su o-kamienne sl. *-ōn > *-ūn, turėjo aiškiai neredundancinį *-n-, tiksliau sakant, kodėl slavuose denazalizavosi visų kamienų acc. pl. fleksijos (turėjusios elementą *-n-)? Žinomoji prielaida, kad čia elementas *-n- prieš *-s turėjęs tendenciją fonetiškai išnykti, kaip jau minėjau⁴, neišsprendžia šios problemos⁵ (žr. dar toliau.)

¹ Čia išimtimi galima būtų laikyti lie. (*akm*)-uō < ide. *-ōn [kartu (žr. §§ 18, 19 tt., 26, 40) su s. sl. (*kam*)-y (s. sl. *ber*-y „nešas“ turi -y, gal būt, irgi iš *-ōn, o ne iš *-ons, žr. § 133), lot. (*hom*)-ō ir pan.] resp. lie. (*om*)-ē < ide. *-ēn (§§ 23, 26, 40) tipo atvejį; tačiau ši išimtis yra tik tariama, kadangi sonantas *n (t. y. *-n) šiuo atveju išnyko ne grynai fonetiškai, o, matyt, morfologiškai (plg. mano spėjimą § 26).

² Prielaida, kad sonantas *-n- čia fonetiškai išnykęs, būtent, dėl priebalsio *-s (t. y. galinio *s) kaltės, nieko neįrodo ir nepaaiškina, o, geriausiu atveju, tik konstatuoja pačią padėtį; iš tikrųjų: kodėl gi sonantas *n (resp. *m), prieš *-s- (t. y. negalinį *s) ir žodžio gale visur fonetiškai išlikdamas, turėjo fonetiškai išnykti prieš *-s?

³ P vz.: A. Meillet, De quelques finales slaves, — Rocznik slawistyczny, VII (1914–1915), 1; O. Гуйер, Введение в историю чешского языка, Москва, 1953, 86 t.; B. Rozenkranz, Historische Laut- und Formenlehre des Altbulgarischen (Altkirchenslavischen), Heidelberg, 1955, 77; С. Б. Бернштейн, Очерк сравнительной грамматики славянских языков, 134; F. V. Máreš, Vznik a raný vývoj slovanské deklinace, — Československé přednášky pro V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii, Praha, 1963, 53; G. Y. Shevelov, A Prehistory of Slavic, 332; H. Schelesniker, Beiträge zur historischen Kasusentwicklung des Slavischen, Graz, 1964, 35; P. Arumaa, Urslavische Grammatik, I, Heidelberg, 1964, 116.

⁴ Žr. 2 išn. ir § 103 pabaigą.

⁵ Mano nuomone, dar labiau neįrodomas yra spėjimas, kurio, nors ir ne visiškai vienuodai, laikosi slavistai (žr. pvz., O. Гуйер, 1. c., С. Б. Бернштейн, 1. c.), kad o-kamienės ide. *-ōns (acc. pl.) balsis (kaip ir i-resp. u-kamienių ide. *-ins resp. *-uns balsiai) slavuose dėl galinių *-ns įtakos turėjęs fonetiškai pailgėti. Šitoks spėjimas nėra patikimas jau

Nerandu jokių kliūčių nemanyi, kad *o*-kamenė s. sl. *-y* (acc. pl.) atsirado iš sl. **-ŭns* < sl. (= balt.-sl.!) **-ōns*¹ < ide. **-ōns*, ir šita sl. **-ŭns* morfologiškai (t. y. ne grynai fonetiškai) denazalizavosi dar prieš tautosilabinių ilgumų trumpėjimo epochą, matyt, prieš pat šią epochą, o – tarmiškai – gal ir šios epochos metu [atitinkamai plg. tą, kas pasakyta apie *o*-kamenio lie.-la. **-uons* (acc. pl.) denazalizacijos chronologiją, žr. § 101 tt.]. Ar mes suponuosime šitos slavų fleksijos denazalizacijai tautosilabinių ilgumų trumpėjimo epochą, ar ankstyvesnę (pagaliau, – net ir vėlyvesnę), iš *o*-kamenės = *u*-kamenės sl. **-ŭns* (prarandant jai redundancinį **-n-*) turėjo atsirasti fleksija (sl. **-ŭs* >) s. sl. *-y* (acc. pl.) ir iš *i*-kamenės = *K*-kamenės sl. **-īns* (žr. §§ 142, 167) – fleksija (sl. **-īs* >) s. sl. *-i* (acc. pl.); kai visų kitų kamenų acc. pl. fleksijos (turėjusios nazalį) neteko redundancinio **-n-*, *ā*-kamenė sl. **-āns* [acc. pl., vietoj senesnės sl. **-ās* (acc. pl.), žr. toliau ir § 176] netrukus taip pat turėjo denazalizuotis², t. y. iš *ā*-kamenės sl. tarm. **-āns* turėjo atsirasti [sl. **-ās* > **-ūs* (žr. § 16 tt.) >] s. sl. *-y* (acc. pl.). Jeigu spėsime, kad slavų „jotacija“ pradėjo veikti jau po minėtos denazalizacijos (ir prieš sl. **-ās* išvirstant į sl. **-ūs*), tai a) iš *io*-kamenės sl. [**-(i)ŭns* >] **-(i)ūs* turėjo išriedėti tik (vėlyvesnė *io*-kamenė) sl. **-ī* (acc. pl.), kuri sutapo su *io*-kamiene (ir *o*-kamiene) sl. **-ī* (nom. pl., dėl jos kilmės žr. §§ 92, 94), b) iš *iā*-kamenės sl. [**-(i)āns* >] **-(i)ās* galėjo išriedėti sl. **-ē* (acc. pl.)³. Bet čia *io*- ir *o*-kameniuose atsirado prieštaravimas: *io*-kamenė acc. pl. **-ī* pasidarė nebekontrastinga kito tiesioginio linksnio formai – (*io*-kamienei) nom. pl. sl. **-ī* (be

vien dėl to, kad jis neatsako ir, man rodos, negali atsakyti į klausimus: a) kodėl trumpasis slavų balsis, būdamas prieš **-ns*, turėjo pailgėti tada, kai čia dar nenyko (žr. § 103 pabaigą ir 2 išn. 192 p.) elementas **-n-* (tokio pailgėjimo neįvyko ir slavų kalboms artimiausiose giminaitėse – baltų kalbose!), o jeigu suponuosime, kad tas balsis čia pailgėjo [ilgėti jis čia galėjo tik nykstant tautosilabiniam elementui **-n-*, plg., pvz., P. Arumaa'ą (P. Arumaa, 1. c.), kuris šiuo (bet ne *o*-kamenės ide. **-ōns* slavams suponavimo) atžvilgiu, man rodos, yra apdairesnis už kitus], tai b) kodėl gi elementas **-n-* (be to, morfologiškai neredundancinis!) čia turėjo nykti (žr. 2 išn. 192 p. ir § 103 pabaigą)? Minėto slavistų spėjimo, kad slavų balsis prieš (sl.) **-ns* (acc. pl.) turėjęs pailgėti, nepalaiko ir žymusis slavų fonetikos (fonologijos) tyrinėtojas G. Y. Shevelovas, kuris šią problemą, man rodos, labai apdairiai palieka atviru klausimu, žr. G. Y. Shevelov, op. cit., 333 (ir išnašą). Panašiais sumetimais, abejoju ir tuo, kad s. sl. (*ber*)-y „nešas“ kildintina iš sl. **-ōns* resp. (**-ōns* >) **-ŭns*, žr. § 133.

¹ Dėl seniausios sl. **-ōns* vartimo į sl. **-ŭns*, t. y. dėl sl. **ō* vartimo (sonantinio uždarmo pozicijoje) į sl. **ū* žr. § 20.

² Plg. atitinkamus § 103 teiginius.

³ Suprasdamas, kad šią „jotacijos“ problemą reikėtų plačiau nagrinėti, vis dėlto esu linkęs pateisinti tų slavistų nuomonę, kurie suponuoja sl. **-ē* (*iā*-kamenio acc. pl.) kilmę iš sl. **-iās*; iš pastarųjų laikų darbų žr., pvz., T. Milewski, – Rocznik slawistyczny, XXIII (1964), 66 (taip pat XVIII, 68), H. Schelesniker, Beiträge zur historischen Kasusentwicklung des Slavischen, Graz, 1964, 36 tt. (ir literatūra).

to, sutapusiai ir su *o*-kamiene nom. pl. sl. **-ī*), tačiau *o*-kamenė acc. pl. sl. **-y* išlaikė savo kontrastingumą *o*-kamienei nom. pl. sl. **ī*. Tą prieštaravimą, matyt, išsprendė *iā*-kamenė sl. **-ē* (acc. pl.), pakeisdama *io*-kamenę sl. **-ī* (acc. pl.) į (*io*-kamenę) sl. **-ē* (acc. pl.). Šitoks pakeitimas slavams yra galimas, kadangi (vėlyvieji) slavai ir *o*-kamienio, ir *ā*-kamienio acc. pl. formoje turėjo tą pačią sl. **-y* (žr. aukščiau)¹. Taip galėjo atsirasti rytų bei vakarų slavų (= RV slavų), pvz., (sen.) rusų acc. pl. fleksijos: *o*- (bei *u*-) = *ā*-kamenė (стол)ы = (жен)-ы ir *io*- = *iā*-kamenė (кон)-ѣ = (земл)-ѣ. Šitaip RV slavų *ā*- resp. *iā*-kamenės acc. pl. fleksijas *-y* resp. *-ē* kildinant iš sl. **-ās* (acc. pl.), dar reikėtų pridurti: ši sl. **-ās* (acc. pl.) RV slavus reprezentuojamame slavų „prokalbės“ areale galėtų būti ir ne iš sl. **-āns* (nors ir ji turėjo virsti į sl. **-ās*, žr. aukščiau), o iš pirmykštės sl. **-ās* (acc. pl.). Šitą sl. **ās* (acc. pl.) galima pavadinti periferinių (pvz., rytinių) Lietuvos šnektų prototipo *ā*- (*iā*-)kamenė acc. pl. fleksija, kuri yra, gal būt, archaiškesnė už centrinėse Lietuvos šnektose randamą [*ā*- (*iā*-)kamenę] acc. pl. fleksiją lie. **-āns* (žr. § 176).

§ 106. Jeigu RV slavuose „jotacija“ yra, matyt, vėlyvesnis procesas, negu acc. pl. (visų kamienu) fleksijų (turėjusių elementą **-n*) denazalizacija (žr. aukščiau), tai P slavuose „jotaciją“, man rodos (žr. toliau), reikia laikyti ankstyvesniu procesu, negu acc. pl. fleksijų denazalizaciją. Iš čia, jeigu suponuosime, kad „jotacija“ apėmė visas slavų „prokalbės“ šnektas maždaug vienu metu², išeitų: acc. pl. fleksijų denazalizacija RV slavuose buvo anksčiau, negu P slavuose³. Atitinkama prasme plg. lietuviškąją acc. pl. fleksijų denazalizaciją – aukštaičiuose anksčiau, negu žemaičiuose. Atsižvelgiant į slavų minėtąjį „jotacijos“ ir acc. pl. fleksijų denazalizacijos chronologinį santykį, reikia spėti, kad P slavuose: a) iš *o*-kamenės (= *u*-kamenės) sl. **-ūns* (acc. pl.), nors ir vėliau, negu RV slavuose, praradusios redundancinį **-n*-, turėjo išriedėti [sl. **-ūns* > **-ūns* > **-ūns* (denazalizacija) > **-ūs* >] sl. **-y*, – tokia pat sl. **-y* (acc. pl.), kaip [ir RV slavuose (žr. aukščiau), b) *io*-kamenė sl. **(i)ūns* (acc. pl.), prieš pat acc. pl. fleksijų denazalizaciją (įvykusią vėliau, negu RV slavuose) paveiktą „jotacijos“, vėliau [tur būt (?), ne tiek dėl pačios „jotacijos“, kiek dėl atitinkamų morfologinių („jotacijos“) priešasčių, žr. toliau] galėjo ir nebesidenazalizuoti, t. y. išvirsti į [sl. **(i)ūns* > **(i)ūns* > („jotacija“) **-ins* >] sl. **-ę*. Panašiu būdu P slavuose: a) *ā*-kamenė

¹ Čia atitinkamai galėjo prisidėti ir gimininiai slavų įvardžiai, plg., pvz., acc. pl. s. sl. *t-y* „tuos“ ir *t-y* „tas“, apie tai žr. H. Schelesniker, op. cit., 36.

² Kitaip, rodos, niekas ir neteigia.

³ Niekas čia nepasikeistų, jeigu padarytume ir „atvirkščią“ išvadą: RV slavuose „jotacija“ buvo vėliau, negu P slavuose.

sl. **-āns* (acc. pl.)¹, prarasdama neredundancinį **-n-²* dėl kitų acc. pl. fleksijų denazalizacijos (P slavuose vykusios vėliau, negu RV slavuose)³, turėjo išriedėti į [sl. **-āns* > (denazalizacija) **-ās* > **-ūs* (žr. §§ 20–21) >] sl. **-y* (acc. pl.), b) *īā*-kamenė sl. **-(ī)āns* (acc. pl.)¹, prieš pat acc. pl. fleksijų denazalizaciją (įvykusią vėliau, negu RV slavuose) paveikta „jotacijos“⁴, galėjo išvirsti į [sl. **-(ī)āns* > **-(ī)óns* > („jotacija“) >] sl. **-éns*⁵, kuri, nebesidenazalizuodama⁶, virto į sl. **-ę* (acc. pl.). Maždaug šitaip, mano spėjimu, galėjo atsirasti P slavų, pvz., sen. slavų acc. pl. fleksijos: *o-* (bei *u-*) = *ā*-kamenė (*stol*)-*y* = (*žen*)-*y* ir *io-* = *īā*-kamenė (*kon*)-*ę* = (*zempl*)-*ę*. Dėl šitokio *io-* = *īā*-kamenės s. sl. *-ę* (acc. pl.) kildinimo dar reikėtų štai ką pasakyti. Kadangi *i-* (ir *K-*) kamenė acc. pl. fleksija sl. **-īns* (masc., žr. § 167 t.) kartu su visų kitų „nejotacinių“ kamienų acc. pl. fleksijomis (turėjusiomis elementą **-n-*) denazalizavosi ir P slavuose (žr. aukščiau), virto į [sl. **-īns* > **-īns* > *-īns* > **-īs* >] s. sl. (*pqt*)-*i* (*i*-kamieno acc. pl.), tai norėtusi laukti, kad ir *io*-kamenė acc. pl. fleksija sl. [**-(ī)ūns* > **-(ī)úns* > („jotacija“)] **-īns*, fonetiškai tarsi sutapdama su *i*-kamine acc. pl. sl. (**-īns* >) **-īns*, P slavuose būtų patyrusi denazalizaciją – būtų virtusi į [„jotacinė“ sl. **-ins* >) **-īns* > **-īs* >] s. sl. ^o(*kon*)-*i* (*io*-kamieno acc. pl.). Šitokia prielaida gal ir nėra negalimà, juk P slavuose *io*-kamenę acc. pl. sl. **-ī* (> s. sl. ^o*kon-i*) galėjo pakeisti *īā*-kamenė acc. pl. sl. (P sl.) **-ę*⁷ panašiu būdu, kaip ir RV slavuose *io*-kamenę acc. pl. sl. **-ī*, rodos, pakeitė *īā*-kamenė acc. pl. sl. (RV sl.) **-ē* (žr. aukščiau). Betgi čia, rodos, galima galvoti ir taip: P slavuose *io*-kamenės acc. pl. sl. **-īns*, kaip „jotacinės“ fleksijos [*i*-kamenė acc. pl. fleksija P sl. (**-īns* >) **-īns* nebuvo „jotacinė“], denazalizaciją (su)stabdė kitos „jotacinės“ acc. pl. fleksijos – *īā*-kamenės acc. pl. – P sl. **-ēns* struktūrinis nedenazalizacijos⁸ spaudimas. Dėl šio

¹ Šita **-āns* yra, rodos, inovacinė ir atsiradusi, tur būt, tik P slavuose, – vietoj senesnės sl. **-ās* (acc. pl.), kuri galėjo išlikti RV slavuose, žr. aukščiau ir § 176.

² Ar jį prarado sl. **-āns*, ar sl. (**-āns* >) **-óns*, t. y. ar dar nesutrumpėjęs tautosilabiniams ilgumams, ar jau sutrumpėjęs, – visa tai šiam mano aiškinimui ne tiek jau labai svarbu.

³ Apie visa tai esu kalbėjęs anksčiau.

⁴ Dėl pačios „jotacijos“ žr., pvz., T. Milewski, – *Rocznik slawistyczny*, XXIII (1964), 67.

⁵ Ar šita (*īā*-kamenė) sl. **-éns* atsirado iš sl. **-(ī)āns* > (trumpėjimas) **-(ī)óns* > („jotacija“) sl. **-éns*, ar iš sl. **-(ī)āns* > („jotacija“) **-ēns* > (trumpėjimas) sl. **-éns*, – tas dalykas man čia neturi didesnės reikšmės.

⁶ Žr. 8 išn.

⁷ Žr. 8 išn.

⁸ Nesidenazalizavo *īā*-kamenė sl. (P sl.) **-éns* (acc. pl.), gal būt, dėl tos – morfologinės – priežasties [slavų (kaip ir baltų) visų kamienų acc. pl. fleksijų (turėjusių elementą **-n-*) denazalizacija resp. nedenazalizacija, remiantis ankstyvesniais mano spėjimais, yra mor-

spaudimo nesidenazalizuojančios *io*-kamenės P sl. **-ins* (acc. pl.) diftongas **-in-* galėjo fonetiškai sutapti gana anksti su *iā*-kamenės P sl. **-ēns* (acc. pl.) diftongu **-ēn¹*. Tam tikra prasme čia plg. prūsų *o*-kamenę acc. pl. fleksiją *-ans*, išlaikiusią nazalį, man rodos, taip pat dėl (prūsų) *ā*-kamenės acc. pl. fleksijos (nazalinės) struktūrinio nedenzalizacijos spaudimo (žr. § 102).

§ 107. Kaip beaiškintume slavų *o*- bei *io*-kamieno acc. pl. fleksijų kilbę, man rodos, nėra jokių kliūčių suponuoti bent jau to, kad praslavai čia turėjo *o*- (bei *io*-)kamenę fleksiją [ne **-ōns* (< ide. **-ōns*), bet] **-ōns* (> **-ūns*, žr. aukščiau), kurią, kaip minėjau, galima paskelbti baltoslaviška. Tačiau šita balt.-sl. **-ōns* indoeuropiečių kalbų šeimoje nėra vieniša, plg. *o*-kamenę acc. pl. s. ind. (*vyk*)-*ān²*, įprastai vedamą iš s. ind. *-āns* (remiantis, pvz., *dev-āns-tatra*) ir – toliau – iš ide. **-ōns*. Šita ide. **-ōns* slypi, rodos, ir s. air. (*fir*)-*u³*. *O*-kamenė ide. **-ōns* (acc. pl.), rodos, slypi fleksijoje umbr. (*vitl*)-*uf* resp. (*uitl*)-*u* „vitulos“⁴, gal būt, – osk. (*feih*)-*úss* „muros“ ir lot. (*lup*)-*ōs*. Kalbant apie italikų *o*-kamieno acc. pl. formas, pravartu šį tą pasakyti, pirmiausia, apie lot. (*lup*)-*ōs* (acc. pl.). Fleksiją lot. (*lup*)-*ōs* (acc. pl.) įprasta kildinti iš ide. **-ōns*, kaip ir *i*-kamenę lot. *-īs* (acc. pl.) – iš ide. **-īns*, *u*-kamenę lot. *-ūs* (acc. pl.) – iš ide. **-ūns*, *K*-kamenę lot. *-ēs* (acc. pl.) – iš **-ens* < d e. **-ns*: „in der Auslautsgruppe *-ns* des Akk. Pl. schwindet das *n* unter vorhergehender Dehnung (bzw. älterer Nasalisierung) der vorausgehenden Kürze, daher *equōs trīs pedēs* aus **ekyōns *trīns *pedens* (idg. **pedns*)“⁵. Neatmesdamas šitos hipotezės, visgi drįstu ir šitaip spėti. Fleksiją lot. (*lup*)-*ōs* (acc. pl.), man rodos, ar tik ne geriau vesti iš lot. (italik.) **-ōns*⁶,

fologiniai procesai: *iā*-kamenė acc. pl. sl. **-ēns*, kaip ir *ā*-kamenė acc. pl. sl. **-ōns* bei (**-ōns* <) **-āns*, dėl fonetinių priežasčių tuomet nebūtinai turėjo denazalizuotis, – diftongas sl. **en*, kaip ir sl. **on* < **ān*, buvo galimas visose žodžio pozicijose, plg. § 40], kad šita sl. **-ens* savuoju vokalizmu slaviškoje visų kitų kamienų acc. pl. fleksijų (turėjusių elementą **-n*) sistemoje struktūriškai resp. morfologiškai buvo izoliuota (o tai, atsižvelgiant į ankstyvesniusius mano spėjimus, reiškia, kad ji nebūtinai turėjo denazalizuotis): a) šita sl. **-ens* pati viena, struktūriškai priešpastatoma visų kitų kamienų acc. pl. fleksijoms (turėjusioms elementą **-n*), buvo (*i*)*ē*-kamenė [betgi slavai neturėjo (*i*)*ē*-kamieno!], b) *iā*-kamenės acc. pl. fleksijos (formas) kontrastinis santykis su acc. sg. fleksija slavuose susidarė *iā*-kamienui [**-ens* (acc. pl.): **-on* (acc. sg.)] visai kitoks, negu visiems kitiems (slavų) kamienams.

¹ Kad diftongai sl. **in* ir **en* vėliau sutapo į vieną, tai visiems yra žinoma.

² Su „fakultatyviu“ redundanciniu *-s* (*-āns*), žr. § 110.

³ A. Meillet, Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes, Paris, 1934, 323.

⁴ Žr., pvz., F. Sommer, Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre, Heidelberg, 1914, 351.

⁵ Stolz-Schmalz, Lateinische Grammatik, München, 1928, 103.

⁶ Šitokiam kildinimui negalima prieštarauti, plg. A. Meillet, l. c.

i-kamiene lot. *-īs* (acc. pl.) – iš **-īns*, *u*-kamiene lot. *-ūs* (acc. pl.) – iš **-ūns* (apie *K*-kamenės lot. *-ēs* (acc. pl.) kilmę žr. § 110]. Fleksijos lot. (italik.) **-ōns* (acc. pl.) diftongo pailgėjimą esu linkęs laikyti labai senu, o kitų kamienu acc. pl. fleksijų diftongai yra pailgėję, man rodos, ne kitaip, o tik dėl struktūrinio *o*-kamenės lot. (italik.) **-ōns* (acc. pl.) veikimo (žr. § 110). Minėtųjų lot. (italik.) **-ōns*, **-īns*, **-ūns* denazalizaciją¹, man rodos, reikia tipologiškai aiškinti atitinkamai panašiais sumetimais, kaip ir lietuvių aukštaičių acc. pl. fleksijų **-ūons* (*o*-kamenas), **-īns* (*i*-kamenas), **-ūns* (*u*-kamenas) denazalizaciją (žr. § 103 t.). Kitaip sakant, spėju, kad lotynuose fleksijų **-ōns*, **-īns*, **-ūns* denazalizacija buvo ne grynai fonetinė, o daugiau morfoliginė, įvykusi, gal būt, prieš (lotyniškąjį) tautosilabinių ilgumų sutrumpėjimą. Kai kuriose italikų tarmėse (gal oskuose?) šitų (acc. pl.) fleksijų denazalizacija galėjo įvykti ir po tautosilabinių ilgumų trumpėjimo (arba to trumpėjimo metu). Šiuo atveju tipologiškai plg. lietuvius žemaičius (žr. §§ 100, 103).

§ 108. Pagaliau, keletas žodelių dėl fleksijų got. (*wulf*)-*ans* ir gr. (λύκ)-ους < -ους. Jos, ypač kartu su pr. (*deiw*)-*ans*, įprastai laikomos patikimiausiais argumentais *o*-kamienei ide. **-ōns* (ne su ilguoju, o su trumpuoju **-ō-*) rekonstruoti. Tačiau, pirma, reikia manyti, kad pastarajai rekonstrukcijai tie argumentai, geriausiu atveju, nėra neabejotini, – jiems taikytini labai apdairūs A. Meilto žodžiai: „on ne peut rien affirmer sur la quantité ancienne de l’*o dans lat. *uirōs*, crétois οδελους (att. λύκους lesb. λύκοις) got. *wulf-a-ns*; v. pruss. *deiw-a-ns* „dieux“, arm. *get-s* „fleuves“ (-s de **-ō-ns*)“². Antra, vienas iš patikimiausiais laikomų minėtai rekonstrukcijai argumentų – fleksija pr. (*deiw*)-*ans*, mano supratimu, rodo greičiausia ne ide. **-ōns*, o ide. **-ōns* (žr. § 102). Trečia, nematau labai didelių kliūčių nekildinti got. (*wulf*)-*ans* bei gr. (λύκ)-ους < -ους irgi iš ide. **-ōns*³:

a) šita ide. **-ōns* germanų „prokalbėje“, balsiui ide. **-ō* perėjus į germ. **-ā*⁴, galėjo išvirsti į germ. **-āns* [plg. pr. (**-ōns* >) **-āns* (su pr. **-ā-* = „netric.“ pr. **-ō-* = **-ō-*, žr. § 7), žr. § 102], kurios diftongas (germ.) **-ān-*, būdamas nuolatiniame skiemens uždaruje ir, svarbiausia, fleksijoje, vėliau morfologiškai (t. y. ne grynai fonetiškai, plg. atitinkamus §§ 101–104 tt. teiginius) turėjo arba denazalizuotis, arba sutrumpėjęs išlikti, t. y. išvirsti arba į got. *°-os* (acc. pl.) arba į got. *-ans* (acc. pl.) Kadangi gotai čia (acc. pl.)

¹ Jeigu kildinsime lotynų acc. pl. fleksiją, pvz., (*lup*)-*ōs* iš **-ōns* < ide. **-ōns*, vargu ar atsakysime į klausimą: kodėl čia denazalizacija įvyko ir, svarbiausias dalykas, – visgi gana anksti (žr. 2 išn. 192 p.)?

² A. Meillet, l. c. (išretinta mano. – V. M.).

³ Plg. ir, pvz., Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 186.

⁴ Šitaip pragermaniškąjį **ā* čia žymiu atitinkamai tais pačiais sumetimais, kaip ir prabaltiškąjį **ā* (apie pastarąjį žr. § 7 tt.), t. y. šį germ. **ā* tiksliau būtų žymėti: germ. **ō* arba **ō̄*, žr. § 25 pabaigą.

turi ne °(*wulf*)-os, o (*wulf*)-ans, tai galima spėti, kad *o*-kamenės acc. pl. germ. *-āns diftongas germ. *-ān- gotiškajame pragermanų areale sutrumpėjo resp. morfologiškai (žr. aukščiau) išlaikė savo elementą *-n-, plg. pr. (*-ōns >) *-āns > (*deiw*)-ans (žr. §§ 100, 102). Tačiau pr. *(*deiw*)-āns (*o*-kamenas) išlaikė elementą *-n-, mano spėjimu, dėl pr. °(*rank*)-āns (*ā*-kamenas) poveikio (§102), t. y. dėl tokių morfologinių priežasčių, kurios negalėjo veikti gotiškuose pragermanuose, – gotai turi ne °(*gib*)-ans (acc. pl.), o (*gib*)-os (acc. pl.), kuri, man rodos, yra archaizmas [got. (*gib*)-os (acc. pl.) yra, tur būt, archaiškesnė už pr. (*rānk*)-ans (acc. pl.), žr. § 176]. Kad gotai turi (*wulf*)-ans [kildinant ją iš germ. *-āns (< ide. *-ōns)], o ne °(*wulf*)-os (acc. pl.), dėl to yra kaltos, matyt, kitokios morfologinės priežastys, tur būt, suponuojančios tą dalyką, kad gotiškieji pragermanai išlaikė archaiškesnes kitų kamienų – *i*- resp. *u*- ir *K*-kamienų acc. pl. (masc.) fleksijas, t. y. dar nepailginusias (kaip sen. indai arba baltai su slavais, žr. § 110) savųjų diftongų pirmojo sando (dėl to pailginimo žr. § 110)¹. Pastarųjų kamienų acc. pl. (masc.) fleksijos, turėdamos neredundancinį *-n- [plg. tai, kas pasakyta dėl neredundancinio *-n- *ā*-kamienei pr. *-āns (acc. pl.), žr. § 102], galėjo struktūriškai stabdyti *o*-kamenės got. (germ.) *-āns denazalizaciją, o tai reiškė, kad šita got. *-āns turėjo vėliau sutrumpinti savo diftongo pirmąjį sandą ir virsti į got. (*wulf*)-ans (*o*-kamieno acc. pl.)²;

b) kaip *o*-kamenė acc. pl. ide. *-ōns, mano spėjimu, „germaniškai“ (o ne „praindoeuropietišškai“) virto į got. (*wulf*)-ans, taip ide. *-ōns galėjo ir „graikiškai“ išvirsti į gr. (λύκ)-ονς (> λύκ-ους)³, plg., pvz., gr. (β)-οῦς < *-ōus.

§ 109. Daugiau ar (atitinkamai) mažiau atsargiai kildindamas minėtasias italikų, germanų (gotų), graikų kalbų fleksijas iš ide. *-ōns (acc. pl.)⁴, ne tiek pretenduoju išspręsti šią problemą, kiek noriu akcentuoti tą, man

¹ Kad čia gotai gali būti archaiškesni už sen. indus, t. y. kad gotai *i*- resp. *u*-kamienų acc. pl. fleksijų (su elementu *-n-) vokalizmą (kamiengalio balsius *-i- resp. *-u-) galėjo turėti dar nepailgintą, – visu tuo nereikėtų per daug stebėtis jau vien dėl to, kad *i*- resp. *u*-kamienų acc. pl. fleksijų struktūra gotams apskritai yra archaiškesnė, negu sen. indams: tas dalykas, kad gotai čia nediferencijuoja formų vyriškajai ir moteriškajai giminei, t. y. neturi (kaip sen. indai) generis feminini acc. pl. fleksijų *-is > got. °-is (*i*-kam.) resp. *-ūs > got. °-us (*u*-kam.), man rodos, yra archaizmas (o ne naujadaras), žr. § 110. Kadangi gotiškuose germanuose *ā*-kamenas čia neveikė *i*- resp. *u*-kamieno [s. ind. acc. pl. fem. -is (*i*-kam.) resp. -ūs (*u*-kam.) tipo fleksijos atsirado, tur būt, dėl *ā*-kamenės acc. pl. (fem.) *-ās modelio veikimo, žr. § 167 t.], tai nėra ko stebėtis iš mano spėjimo, kad ir *o*-kamenas šiuo atveju dar nebuvo paveikęs *i*-resp. *u*-kamieno, t. y. dar nebuvo pailginti kamiengalių balsiai *-i- (*-ins) resp. *-u- (*-uns).

² Plg. Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 186.

³ Plg. Chr. S. Stang, l. c.

⁴ Ir vėl plg. Chr. S. Stang, l. c.

rodos, vargu ar ginčytiną, dalyką, kad *o*-kamenė ide. **-ōns* (acc. pl.) yra ne mažiau „dėsninga“ už suponuojamąją (*o*-kamenę) ide. **-ōns*. Pagaliau, nėra jokių tvirtų argumentų, kurie rodytų, kad šita ide. **-ōns* savojo **-ō*-atžvilgiu yra jaunesnė už ide. *-ōns* [suponuokime, kad ši ide. **-ōns* kokioje nors indoeuropiečių „prokalbės“ tarmėje egzistavo (atsargiu mano spėjimu, ji galėjo ir neegzistuoti, žr. toliau) resp. kokioje nors indoeuropiečių kalboje, kurią tiksliai pasakyti nėra taip jau lengva (žr. § 108), išliko]. *O*-kamenę ide. **-ōns* (acc. pl.) esu linkęs kildinti iš senesnės ide. **-ōn-* < **-ōm* (acc. pl.), vėliau išplėstos formanto **-s* (žr. toliau)¹. Manau, kad ši ide. **-ōm* (acc. pl.) atsirado atitinkamai panašiu būdu, kaip ir *o*-kamenė nom. pl. ide. **-ōs*, žr. § 95. T. y. manau, kad ši ide. **-ōm* (acc. pl.) yra kildintina iš ide. **-ō + m*, kad ji yra padaryta, atitinkamai remiantis (*o/e*-kamiene) „acc.“ („sg.“) = (tiksliau sakant) neergat. formos ide. **-om* struktūriniu modeliu – struktūriniu jos skaidymusi į ide. **-ō + m*². Pagal šį modelį tuo metu, kai kūrėsi acc. pl. forma resp. kai ir senoji (*o/e*-kamenė) neergat. ide. **-om* virto į acc. sg. ide. **-om*³, pastarajai „paprasciausio“ kontrasto *o/e*-kamenė acc. pl. (gen. act. > masc.) forma galėjo atsirasti iš grynojo *o/e*-kamieno (pailginto) + „singularinis“ (fleksinis formantas) **-m*⁴ > acc. pl. ide. **-ōm*. Vadinas, kitaip sakant, *o/e*-kamenė forma (fleksija) acc. pl. ide. **-ōm* susikūrė⁵ iš „dat.“ [(neergat.) „sg.“] ide. **-ō* (= **-ō/ē*) + **-m*⁶, priderindama savo vokalizmą [t. y. iš „dat.“ ide. **-ō/ē* „išsirinkdama“ variantą („dat.“ ide.) **-ō*] prie (*o/e*-kamenės) acc. sg. formos (fleksijos) ide. **-om* (čia iš ide. **-o/e-* „pasirinkusios“ ne **-e-*, bet **-o-*, plg. tai, kas pasakyta § 95 pabaigoje) vokalizmo. Šitoks *o/e*-kamenės acc. pl. ide. formos darybos modelis, t. y. grynojo kamieno + **-m* modelis, mano nuomone, iš *o/e*-kamieno buvo „perkeltas“ ir į kitus kamienus – buvo panaudotas ir kitų (tuometinių) acc. pl. (gen. act. > masc.) formų darybai⁷. Tačiau šio mo-

¹ Fleksijos ide. **ōm + s* virtimas į ide. **-ōns*, t. y. sonanto ide. **-m*, prie jo prilimpant priebalsiui **-s*, virtimas į **-n-* (**-ns*), man rodos, yra visiškai galimas: sonantas ide. **-m* (ne žodžio vidurio, o galo pozicija) buvo ne lūpinė ir ne dantinė fonema, o nosinė archifonema (žr. 1 išn. 27 p.), kuri, patekdama iš žodžio galo į žodžio negalo poziciją, t. y. prisilipdydama dantiniį **-s*, dėl pastarajo įtakos nesunkiai galėjo „asimiliuotis“ (dentalizuotis). Vadinas, tas dalykas, kad indoeuropiečių kalbų acc. pl. fleksijose elementas **-n-* yra dantinis (o ne lūpinis), nė kiek nekludo galvoti, kad šiose fleksijose dantinis **-s* yra prilipėlis arba, kitaip sakant, kad jose elementas **-n-* yra ne iš pirmykščio ide. **-n-* (žodžio negalas), o iš pirmykščio ide. **-m* (iš žodžio galo nosinės archifonemos ide. **-m*).

² Plg. tai, kas pasakyta 1 išn. 178 p.

³ Žr. §§ 48, 80 tt., 89.

⁴ Plg. tai, kas pasakyta 2 išn. 178 p.

⁵ T. y. panašiai, kaip *o*-kamenė forma (fleksija) nom. pl. (gen. act. > masc.) ide. **-ōs*, žr. § 96.

⁶ Apie *o/e*-kamenę „dat.“ [(neergat.) „sg.“] ide. **ō/ē* formą žr. § 80 ir kt.

⁷ Plg. tai, kas pasakyta apie *o*-kamenės nom. pl. ide. formos darybinio modelio įtaką kitų kamienų nom. pl. ide. formų darybai, žr. § 96.

delio pavartojimas pastaruosiuose kamienuose susidūrė su tokiu prieštaravimu: su morfologinio kontrasto tarp acc. sg. ir acc. pl. (masc.) nesusidarymu, plg., pvz., *i*-kamiene acc. sg. **-im* ir acc. pl. **-im* arba *K*-kamiene acc. sg. **(K)ŋ* ir acc. pl. **(K)ŋ* su *o/e*-kamiene acc. sg. **-om* ir acc. pl. **-ōm* (pastaruoju atveju tas kontrastas yra pakankamas). Minėtasis prieštaravimas buvo išspręstas taip, kad prie *i*-kamenės acc. pl. **-im* resp. *K*-kamenės acc. pl. **(K)ŋ* tuo pat metu, kai formavosi nom. pl. [su **-s* (resp. **-es*)] formos, pastarųjų „pluralinis“ (pastarosiose „pluralizuotas“) fleksinis formantas **-s* buvo priklijuotas prie *i*-kamenės acc. pl. **-im* resp. *K*-kamenės acc. pl. **(K)ŋ*. Šitaip, mano nuomone, atsirado *i*-kamenė acc. pl. (masc.) **-im+s > *-ins*, *u*-kamenė **-um+s > *-uns*, *K*-kamenė **(K)ŋ+s > *(K)ŋs*¹ [*ā*-kamenė acc. pl. (fem.) ir kai kurių ide. tarmių *i*- resp. *u*-kamenės fem. acc. pl. fleksijos susidarė vėliau ir šiek tiek kitaip, žr. §§ 176, 167 t.]. Atsirandant acc. pl. fleksijoms *i*-kamienei ide. **-im+s > *-ins*, *u*-kamienei ide. **-um+s > *-uns* bei *K*-kamienei ide. **(K)ŋ+s > *(K)ŋs*, pastarųjų darybinio modelio pavyzdžiu „pluralini“ **-s* nesunkiai galėjo gauti ir *o*-kamenė ide. **-ōm* (acc. pl.), t. y. ide. **-ōm+s > *-ōns*. Šitą **-s* *o*-kamenė ide. **ōm* gauti (t. y. *o*-kamenė ide. **-ōns* atsirasti) galėjo nebūtinai vienu metu visose senovės indoeuropiečių šnektose: tas **-s* čia atsirasti galėjo ir „savarankiškai“ (priklausomai nuo to, kaip atskirose senųjų indoeuropiečių šnektose konsolidavosi visų kamienu paradigmos), nes jo atsiradimo prielaidos, kaip minėjau, buvo greičiausia vienodos. Galima spėti, kad kai kuriose anōs senovės indoeuropiečių šnektose greta acc. pl. fleksijų *i*-kamenės ide. **-im+s > *-ins*, *u*-kamenės ide. **-um+s > *-uns*, *K*-kamenės ide. **(K)ŋ+s > *(K)ŋs*, gal būt, pasirodė ir *o*-kamenė acc. pl. fleksija ide. **-ōm+s > *-ōns* [šita ide. **-ōns* (acc. pl.), lyginant ją su ide. **-ōns* (acc. pl.), yra, gal būt, net naujesnė (?)].

§ 110. Atsiradus *o*-kamienei acc. pl. ide. **-ōns* (gen. act. > masc.), t. y. susiformavus vieningoms visų kamienu acc. pl. gen. act. (> masc.) fleksijoms, vieningoms savo elementų **-ns* atžvilgiu, *o*-kamenė acc. pl. ide. **-ōns*, kaip generis activi (> masculini) fleksija (forma), savojo diftongo ilgumu struktūriškai galėjo paveikti ir kitų tuometinių kamienu acc. pl. generis activi (masculini) fleksijų (su elementu **-n-* resp. su elementais **-ns*) diftongus, jų kiekybę [*ā*- resp. *i*- bei *u*- ir pan. kamienu acc. pl. generis feminini fleksijos (kurios susidarė be elemento **-n-* resp. tik su elementu **-s*) atsirado vėliau, žr. §§ 176, 167 t.]. Šitaip vietoj senesnių acc. pl. generis activi fleksijų *i*-kamenės ide. **-ins*, *u*-kamenės ide. **-uns*, *K*-kamenės ide. **(K)ŋs*, matyt, ir bus atsiradusios s. ind. (*agn*)-*īn* < *-īns* (*i*-kamenas), (*śātr*)-*ūn* < *-ūns*

¹ Dėl ide. **-ŋ-* virtimo į ide. **-ŋ-* (**-ŋs*) žr. 1 išn. 199 p.

(*u*-kamienas), (*pit*)-*ŕn* < *-ŕns* (*r*-kamienas) tipo acc. pl. generis (activi >) masculini fleksijos (formas). Šitos formos atsirado, tur būt, jau „savarankiškai“, atskirose senovės indoeuropiečių tarmėse, ir, galima spėti, – ne visose. Tai rodo pirmiausia *K*-kamienių s. ind. (*pit*)-*ŕn* < *-ŕns* ir (*rđjñ*)-*as* = (*vāc*)-*ás* [šita s. ind. *-as* (acc. pl.) neturi jokio pailginimo] santykis. *K*-kamienė acc. pl. lot. (*patr*)-*ēs* = (*ped*)-*ēs*, kildinant ją iš lot. (italik.) **-ēns* [(*< *-ēns < ide. *-ns*), pailgėjusios ne dėl **-ns* itakos], taip pat nerodytų ide. **-ŕs*¹. Gotiškuose (pra)germanuose sėnosios acc. pl. fleksijos (ide.) **-ins* (*i*-kamienas), **-uns* (*u*-kamienas) bei **(K)ns* (*K*-kamienas), tur būt, nė viena negavo to pailginimo. Jų struktūriškai (žr. aukščiau), matyt, neveikė *o*-kamienė acc. pl. ide. **-ōns* (*o* pastarąją germanai galėjo ir turėti, žr. § 108), plg. ir tą dalyką, kad gotiškuose germanuose *i*- resp. *u*-kamienių acc. pl. generis feminini fleksijų daryba taip pat nėra paveikta *ā*-kamienės acc. pl. **-ās* (fem.) darybinio modelio (plg. 1 išn. 198 p.). Juk gotai, turintieji *ā*-kamienę acc. pl. **-ās* (fem.), *i*- resp. *u*-kamienių acc. pl. generis feminini formoms turi ne **-is* < **-īs* [= s. ind. (*mát*)-*īs*] resp. **-us* < **-ūs* [= s. ind. (*dhen*)-*ūs*], bet (*gen*)-*ins* resp. (*hand*)-*uns*, kurias reikia laikyti archaiškėmis [archaiškesnėmis už s. ind. (*mát*)-*īs* resp. (*dhen*)-*ūs*], t. y. reikia laikyti reliktais tos epochos, kai dar egzistavo genus activum – gramatinė giminė, neturėjusi generis masculini ir generis feminini formų priešpastatymo. Baltai su slavais iš seniausiųjų balt.-sl. acc. pl. generis (activi >) masculini fleksijų **-ins*, (*i*- bei *K*-kamienai²) resp. **-ūns* (*u*-kamienas) dėl minėtų priežasčių vėliau, matyt, turėjo pasidare (balt.-sl.) **-ins* resp. **-ūns* (egzistavusias, tur būt, greta inovacinių generis feminini fleksijų **-īs* resp. **-ūs*, žr. § 167 t.). *I*- resp. *u*-kamienės acc. pl. generis masculini fleksijas **-ins* resp. **-ūns* (vietoj senesnių **-ins* resp. **-ūns*), rodos, turėjo ir bent jau italikai, atsargiau tariant, – lotynai (šitą dalyką atitinkamai, tur būt, liudija ir *K*-kamienės lotynų acc. pl. fleksijos gana ankstyva denazalizacija³). Indoeuropiečių kalbose, kurios minėtu būdu pailgino *i*- resp. *u*- ir net *K*-kamienės acc. pl. generis masculini fleksijas, pastarosioms dėl to pailgėjimo⁴ atsirado atitinkama redundancija tiek pat, kaip ir *o*-kamieniui acc. pl. (masc.) ide. **-ōns* (žr. ankstyvesnius paragrafus). Iš šių fleksijų elementų redundanciniu pasidare⁵ baltuose su

¹ Šita lot. *-ēs* (acc. pl.) greičiau atsirado tiesiai iš senesnės **-ēns* (< ide. **-ns*), pastarajai denazalizuojantis dėl struktūrinio fleksijų acc. pl. **-ōns* (*o*-kam.), **-ins* (*i*-kam.), **-ūns* (*u*-kam.) denazalizacijos veikimo.

² Acc. pl. fleksijos *i*-kamienė ide. **-ins* ir *K*-kamienė ide. **(K)ns* baltuose su slavais fonetiškai sutapo į vieną – balt.-sl. **-ins*.

³ Žr. aukščiau ir 1 išn.

⁴ Dėl morfologinių (o ne fonetinių) priežasčių.

⁵ *O* redundancinis reiškiny, jau vien logiškai galvojant, gali (čia aš nesakau: turi) išnykti priklausomai nuo atitinkamų sąlygų (šiuo atveju, – nuo atitinkamų indoeuropiečių kalbų atitinkamos fonomorfologinės struktūros).

slavais elementas *-n- (§§ 101 tt., 105 t.), o sen. induose – elementas -s; induose tautosilabiniai ilgumai netrumpėjo, o elementas -n- dėl to, kad o-kamienė acc. pl. ind. *-āns (į ją išvirtus pirmykštei *-ōns) „bijojo“ sutapti su ā-kamiene acc. pl. (fem.) *-ās, iškristi taip pat negalėjo.

GENITIVUS PLURALIS

§ 111. Lie. (*výr*)-*ų* (baritonas) = (*vilk*)-*ų* (oksitonas) bei (vietomis žemaičių tarmėje) lie. (*vilk*)-*uñ* (oksitonas) kartu su la. (*vilk*)-*u* yra, be abejo, iš lie.-la. *-*uon*¹, kurią, be to, liudija ir s. lie. (*balt*)-*uo*-(*ju*)² = la. (*maz*)-*uō* bei la. (*t*)-*ùo* „tų“. Įvardžiutinė forma s. lie. *balt-uo-ju* = la. *maz-uō* < *-*uo-ju* susidarė, man rodos, tais laikais, kai tautosilabiniai ilgumai dar netrumpėjo: formai lie.-la. *(*balt*)-*uon* (gen. pl.) prisilipdant įvardinę dalį, šitōs lie.-la. *(*balt*)-*uon* diftongas lie.-la. *uon*, atsidurdamas žodžio vidury (o šitokia pozicija šiam diftongui buvo „nepakenčiama“, žr. § 40, pl. § 101), bet dar netrumpėdamas, turėjo išvirsti į lie.-la. *-*uo-* (plg. § 101). Tos pačios epochos palikimu, rodos, galima laikyti ir fleksiją (formą) la. (*t*)-*ùo* „tų“ (gen. pl.), kildintą taip pat iš lie.-la. *-*uon*; tokią jos raidą galėjo nulėmti arba kirtis³, arba proklizė⁴ (arba ir viena, ir kita). Forma s. lie. *balt-ų-ju* (gen. pl.)⁵, lyginant ją su s. lie. *balt-uo-ju* (gen. pl.), už pastarąją yra, man rodos, jaunesnė, – dėl to, kad įvardžiutinė *balt-uo-* (*balt-uo-ju*), veikiama neįvardžiutinės *balt-un* > -*ų*⁶, manyčiau, galėjo pakisti į *balt-un* > -*ų* (*balt-ų-ju*). Forma lie. *t-ų* < -*un* (gen. pl.) už la. *t-ùo* (gen. pl.) taip pat galėtų būti jaunesnė, – atsiradusi dėl atitinkamo nevienskiemenių vardažodžių gen. pl. formos veikimo. La. (*vilk*)-*u* (gen. pl.) iš (lie.-)la. *-*uon* išriedėjo, man rodos, panašiai kaip ir lietuvių (*vilk*)-*ų*, t. y.: (lie.-)la. *-*uon* > *-*un* >

¹ Žr. V. Mažiulis, – *Baltistica*, I (1965), 23 t.

² Dėl s. lie. (*balt*)-*uo*-(*ju*) daugiau pavyzdžių žr. Z. Zinkevičius, *Lietuvių kalbos įvardžiutinių būdvardžių istorijos bruožai*, Vilnius, 1957, 28.

³ Forma lie.-la. *-*uon* (gen. pl.) pati iš savęs (t. y. jeigu neatsižvelgsime į enklizę resp. proklizę) galėjo būti aišku, tik kirčiuota, dėl kirčiuotos (lie.-la.) *-*uon* (gen. pl.) eventualaus virtimo į la. *t-uo* plg. tai, kas pasakyta 2 išn. 190 p. ir V. Mažiulis, – *Baltistica*, I (1965), 24.

⁴ Iš fleksijos lie.-la. *-*uon*, esant jai proklitinėje pozicijoje (vadinasi, jau nebe žodžio gale, o vidury), atsirasti la. *t-uo* (gen. pl.) galėjo panašiai, kaip s. lie. (*balt*)-*uo*-(*ju*) = la. (*maz*)-*uō* (gen. pl.) atsirado iš lie.-la. *-*uon* < *-*uon*, žr. aukščiau.

⁵ Forma *balt-ų-ju* yra įprastinė tiek senuosiuose lietuvių raštuose, tiek dabartinėse lietuvių tarmėse (dabar mūsų tarmės niekur nebeteri gen. pl. *balt-uo-ju*).

⁶ Struktūrinis santykis tarp įvardžiutinių ir neįvardžiutinių būdvardinių formų tuomet visur (išskiriant, gal būt, tik nom. sg. masc.) dar galėjo būti skaidrus.

*-ū [= lie. -ū (t. y. *vilk-ū*)] > la. (*vilk*)-*u*¹. Šiaip ar taip visi duomenys gana aiškiai rodo, kad egzistavo *o*-kamenė lie.-la. *-*uon* < balt. *-*ōn* (gen. pl.). Tą pačią balt. *-*ōn* liudija ir *o*-kamenė (gen. pl.) pr. III (*swint*)-*an* bei pr. I (*grec*)-*on* resp. (*grek*)-*un* (§§ 17, 12)². S. sl. (*vľbk*)-*ъ* (gen. pl.) kildintina iš sl. *-*ŭn* < *-*ŭn* < *-*ōn* (žr. §§ 16–20). Vadinas, reikia manyti, kad baltams ir slavams *o*-kamenė gen. pl. fleksija buvo balt.-sl. *-*ōn* (ne *-*ōn*), kildintina iš ide. *-*ōm*.

§ 112. Tą pačią ide. *-*ōm* rodo šiaurės ir vakarų germanų kalbų gen. pl. forma: s. isl. (*dag*)-*a*, s. angl. (*dag*)-*a*, s. saks. (*dag*)-*o*, sva. (*tag*)-*o*³. Bet čia išsiskiria gotai, turintieji got. (*dag*)-*ē* (gen. pl.), kurią kartu su H. Mölle-riu ir O. Bremeriu kildinu iš ide. *-*ēm*⁴ (ji, mano nuomone, yra ne mažiau dėsninga už ide. *-*ōm*, žr. toliau). Got. (*dag*)-*ē* (gen. pl.) kildinimui iš ide. *-*ēm*, man rodos, neprieštaruja ir *ā*-kamenė got. (*gib*)-*ō* (gen. pl.): pasta-rają nesunku vesti iš (seniausios) germ. *-*ā*+*ēm* > *-*ām*⁵ > got. (*gib*)-*ō* [pagal germ. *-*ām* > got. (*gib*)-*ō* (feminina⁶) atsirado ir *n*-kamenė *-*ām* > got. (*tuggōn*)-*ō* (feminina)]. Be baltų, slavų ir germanų, gen. pl. fleksiją su ilguoju (o ne trumpuoju) diftongu rodo s. ind. (*dev*)-*ām* „dievų“⁷, gr.

¹ Tiesia, J. Endzelynas, vesdamas lie. (*vilk*)-*ū*=*-ū*<*-un* iš lie. (-la) *-*uon*, fleksijos la. (*vilk*)-*u* (gen. pl.) iš (lie.-)la. *-*uon* raidą aiškina kitaip, t. y.: (lie.-)la. *-*uon* > *-*uQ* > *-*uo* > la. (*vilk*)-*u* (gen. pl.) – „im Lettischen wurde *-uon* über *-uQ* zu *-uo* > *-u*, während im Litauischen, wo sich *-r* länger hielt, *-uon* zu *-un* gekürzt wurde (s. Streitberg, IF II, 415 ff) woraus dann *-ū* entstand“ [J. Endzelin, Lettische Grammatik, 295 (išretinta mano – V. M.)]. Šiaip J. Endzelynas teigia – reikia pabrėžti – vien dėl to, kad jis čia remiasi gen. pl. fleksija la. (*maz*)-*uo* < *-*uo-* ir lie. (*balt*)-*ū*-(*ju*) [bei gen. pl. *t-ūo* ir lie. *t-ū*] santykiu. Betgi čia J. Endzelynas neatsižvelgia į faktą (ar nežino to), kad toks pat įvardžiutinių būdvardžių fleksijose santykius egzistuoja ir pačioje lietuvių kalboje: greta gen. pl. *balt-ū-jū* senuosiuose lietuvių raštuose aptinkama ir gen. pl. *balt-uo-jū* (žr. 2 išn. 202 p.). Žr. dar V. Mažiulis, – Baltistica, I (1965), 23 t. Taip pat žr. 233 p. (5 išn. 232–233 p.).

² V. Mažiulis, – Вопросы теории и истории языка, Ленинград, 1963, 195; idem, – Acta Baltico-Slavica, II (1965), 58; idem, – Baltistica, I (1965), 24. Plg. Chr. S. Stang, Slavonic Accentuation, Oslo, 1957, 96; idem, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 184 t. Be to, žr. atitinkamus teiginius §§ 12, 17.

³ Сравнительная грамматика германских языков, III, 164.

⁴ H. Möller, Germanisch *a, e, o* in den Endungen des Nomens und die Entstehung des *o* (*a*), – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur (= PBB), VII (1880), 489; O. Bremer, Germanisches *ē*, – PBB, XL (1899), 37. Tiesia, dėl got. (*dag*)-*ē* (gen. pl.) kilmės yra nemaža kitokių hipotezių, kurias čia nagrinėti neketinu (žr. jų kritiką darbe Сравнительная грамматика германских языков, III, 165–168).

⁵ Dėl žymėjimo germ. *-*ā* žr. 4 išn. 197 p.

⁶ Generis feminini kategorija bei *ā*- (ir pan.) kamenė paradigma yra, matyt, vėlyvesnės kilmės faktai, žr. § 171 t.

⁷ Sakraliniame išsireiškime *devām janma* „dievų giminė“ (plg. gen. pl. formos lot. *deum* „deorum“ gana ilgą išlikimą) – J. Wackernagel, Altindische Grammatik, III, 108.

(*λύξ*)-ων . Iš (ide.) **-ōm*, rodos, yra osk. (*Núvlan*)-*úm* (gen. pl.)¹, jeigu ji nesuponuoja tautosilabinių ilgumų sutrumpėjimo raidos **-ōm* < **-ōm*², kurią (t. y. tokią raidą), matyt, patyrė lot. (*ROMAN*)-*OM* (= **-ōm* < **-ōm*)³ ir, tur būt, umbr. (*Artesi*)-*o* = **-ō(m)* < **-ōm* < **-ōm*⁴; keltai taip pat galėjo turėti **-ōm* > **-ōm*⁵. Tiesa, ypač dėl umbr. (*Artesi*)-*o* ir atitinkamos keltų fleksijos (gen. pl.) kai kas mano, kad čia yra buvusi ne ide. **-ōm*, o o ide. **-ōm*. Šitos hipotezės, kuri čia mato ide. **-ōm*, svarbiausi trūkumai, man rodos, yra šie: a) per mažai kreipiamas dėmesys į tą dalyką, kad tautosilabiniai ilgumai galėjo atitinkamose indoeuropiečių tarmėse vėliau ir sutrumpėti, b) šiam reikalui per daug pasikliaujama fleksijomis s. sl. (*vľbk*)-*ъ* (gen. pl.) ir pr. (*grĭk*)-*an* (gen. pl.), tiksliau sakant, – įsivaizdavimu, kad jos aiškiai rodančios ide. **-ōm* [betgi jos rodo, matyt, ide. **-ōm* (o ne ide. **-ōm*), žr. aukščiau]⁶. Gerokai įtardamas hipotezę, kildinančią iš ide.

¹ K. Brugmann und B. Delbrück, Grundriß..., II (2,1), Straßburg, 1909, 238; C. D. Buck, A Grammar of Oscan und Umbrian, Boston, 1904, 118; F. Sommer, Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre, Heidelberg, 1914, 348; Stolz-Schmalz, Lateinische Grammatik, München, 1928, 278; V. Pisani, Glottologia indoeuropea, Torino, 1949, 113; E. Kieckers, Historische Lateinische Grammatik, II, München, 1960, 5; И. М. Тронский, Историческая грамматика латинского языка, Москва, 1960, 149.

² Plg. parašymą gen. pl. osk. (*Núvlan*)-*úm* ir acc. sg. osk. (*hürt*)-*úm* (čia *-úm* yra, be abejo, iš **-ōm*).

³ F. Sommer, l. c.; Stolz-Schmalz, l. c.; И. М. Тронский, l. c.

⁴ Dauguma tyrinėtojų umbrams, kaip ir kitiems italikams, man rodos, ne be reikalo pripažįsta taip pat (ide.) **-ōm* (gen. pl.), pvz.: K. Brugmannas (K. Brugmann und Delbrück, l. c.), C. D. Buckas (C. D. Buck, l. c.), F. Sommeris (F. Sommer, l. c.), Stolz-Schmalzas (Stolz-Schmalz, l. c.), V. Pisani's (V. Pisani, Sull'indoeuropeo ricostituito, – Saggi di linguistica storica, Torino, 1959, 63) ir kt.

⁵ H. Pedersen, Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen, I, 248, II, 84; H. Lewis and H. Pedersen, A Concise Comparative Celtic Grammar, Göttingen, 1937, §§ 91, 286.

⁶ Tie mokslininkai, kurie italikuose-keltuose randa ide. **-ōm* (gen. pl.), tikriau sakant, kurie indoeuropiečiams pripažįsta gen. pl. fleksijas (ide.) **-ōm* ir **-ōm* (ir panašiai), remiasi, šiaip ar taip, pirmiausia s. sl. (*vľbk*)-*ъ* (gen. pl.) ir pr. (*swint*)-*an* (gen. pl.) fleksijomis – jų kildinimu iš ide. **-ōm*. Dėl to, man rodos, nereikia stebėtis, kad gen. pl. fleksijos ide. **-ōm* (greta **-ōm* ir pan.) hipotezę bent jau pastaraisiais laikais labiausiai gina tie indoeuropeistai, kuriuos viena ar kita prasme galima pavadinti slavistais [gen. pl. s. sl. (*vľbk*)-*ъ*] arba balto-slavistais [gen. pl. pr. (*swint*)-*an* ir s. sl. (*vľbk*)-*ъ*], pvz.: A. Meillet, Le slave commun, Paris, 1934, § 458 (minėtą hipotezę A. Meilletas remia pirmiausia kaip tik slavų ir prūsų kalbų duomenimis); A. Vaillant, Le génitif pluriel en **-ōn*, – Revue des études slaves, XV (1935), 5 tt.; E. Fraenkel, (recenzijoje knygai) J. Kořinek, Od indoeuropického prajazyka k praslovančine (Bratislava, 1948), – Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft, VI (1952), 256; П. С. Кузнецов, Очерки по морфологии праславянского языка, Москва, 1961, 69 tt.; idem, К вопросу об общиндоевропейской форме родительного падежа множественного числа, – Проблемы сравнительной филологии (сборник В. М. Жирмунскому), Москва – Ленинград, 1964, 90 tt.

*-*ōm* minėtasias umbrų ir keltų fleksijas, t. y. pašaršias atsargiai vesdamas iš ide. *-*ōm*, visgi negalėčiau labai drąsiai nuneigti ir to, kad tolimos senovės indoeuropiečių tarmėse gal kur nors buvo ir fleksija (ide.) *-*ōm*. Tačiau ji – dar kartą pabrėžiu – vargu ar (bent jau tiksliai) atsekama paliudytose indoeuropiečių kalbose¹.

§ 113. Čia nagrinėjamoji ide. *-*ōm* (gen. pl.) yra kilusi, man rodos, iš *o/e*-kamienės „dat.“ [(neergat.) „sg.“] ide. *-*ō* (= *-*ō/ē*, žr. §§ 80, 81 ir kt.), vėliau išplėstos fleksinio formanto ide. *-*m*², plg. tai, kas pasakyta apie *o/e*-kamienui acc. pl. ide. (*-*ōns* < *-*ōm*+*s*)*-*ōm* (§ 109)³ ir nom. pl. ide. *-*ōs* (§ 95) darybą bei jų dviejų vokalizmo prisiderinimą [variantinės („dat.“) ide. *-*ō*(> *-*ō-*) „išsirinkimą“ iš *o/e*-kamienui „dat.“ ide. *-*ō/ē*] prie atitinkamų vienaskaitos (< „vienaskaitos“ = „sg.“) fleksijų vokalizmo (žr. § 95 pabaigą ir § 109). Atsižvelgiant į šitoki pastarųjų *o/e*-kamienui (acc. pl. ir nom. pl.) formų vokalizmo prisiderinimą, galima manyti, kad ir *o/e*-kamienė gen. pl. ide. *-*ōm*, besiformuodama, t. y. prisilipdydama formantą ide. *-*m* prie (*o/e*-kamienės) „dat.“ ide. *-*ō* = *-*ō/ē*, savuoju vokalizmu prisiderino [variantinę („dat.“) ide. *-*ō* (> *-*ō-* = *-*ōm*) „išsirinko“ iš *o/e*-kamienui „dat.“ ide. *-*ō/ē*] prie atitinkamos vienaskaitinės fleksijos,

¹ Šiam reikalui, tur būt, nieko nepadeda asmeninio įvardžio fleksija s. ind. (*asmāk*)-*am* (ir pan.) „mūsų“ (gen. pl.), – žr. J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, 468 t. Kad egzistavo vardažodinė gen. pl. ide. *-*ōm*, – tokią išvadą daryti, man rodos, rizikinga iš asmeninio įvardžio fleksijos (gen. pl.) toch. A (*was*)-*ām* „mūsų“ resp. (*yas*)-*ām* „jūsų“ bei toch. B (*wes*)-*ān* resp. (*yes*)-*ān*, nors pati toch. A *-ām* bei toch. B *-ān* čia gal ir kildintina iš *-*ōn* < *-*ōm*; žr., pvz., Г. М. Шатров, *К вопросу об окончании генитива в тохарском*, – *Вопросы лингвистики* (ученые записки, № 59), Томск, 1966, 40 tt. (ten pat svarbesnė literatūra). Pagaliau, ir šios tocharų fleksijos (fleksijų) tas kildinimas, nors šiaip jau ir galimas, kiek man žinoma, dar nėra visuotinai priimtas. Čia turiu galvoje pirmiausia žymųjį tocharų kalbų specialistą A. J. van Windekensą, kuris, kildindamas šią tocharų fleksiją iš ide. *-*ōm*, vėliau yra atsisakęs nuo tokio kildinimo (A. J. van Windekens, *Morphologie comparée du tocharien*, Louvain, 1944, 186, 164). Indoeuropiečių kalbų gen. pl. fleksijos balsio kiekybės (ar ide. *-*ōm*, ar ir ide. *-*ōm*..) problemai iš hetitų gen. pl. fleksijos (*šīun*)-*an* (*ši-ū-na-an*) „dievų“ (greta *att-aš* „tėvų“), man rodos, nedaug tėra naudos jau vien dėl tos paprasčiausios priežasties, kad negalima tiksliai pasakyti, ar šita het. *-an* (gen. pl.) yra iš (ide.) *-*ōm* [pvz., H. Kronasser, *Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen*, 1956, 105], ar iš *-*ōm* [plg. ir het. LUGAL-*an* (gen. sg.) „karaliaus“ (И. М. Тронский, *Общинеоевропейское языковое состояние*, Ленинград, 1967, 81), žr., pvz., П. С. Кузнецов, – *Проблемы сравнительной филологии* (Сборник В. М. Жирмунскому), Москва-Ленинград, 1964, 93], – V. Ivanovas ją (gen. pl.) kildina iš *-*ōm* [t. y. alternatyviai iš *-*ōm* arba *-*ōm*, – В. В. Иванов, *Хеттский язык*, 135 (čia pateikiama įdomi šios formos gramatinė analizė)], be to, plg. 2 išn. 126 p.

² Dėl to dalyko, kad lietuviai čia turi cirkumfleksą, o ne akūtą, žr. § 116.

³ Gen. pl. (*o/e*-kamienė) fleksija *-*ōm* (resp. *-*ēm*) genetiškai, matyt, ir yra susijusi su acc. pl. (*o/e*-kamine) fleksija ide. *-*ōm*.

vadinasi, – prie *o/e*-kamenės „gen. sg.“ fleksijos, kuri tuometiniams atitinkamų senovės indoeuropiečių tarmių (žr. toliau) vardažodžiams buvo, matyt, (*o/e*-kamenė) ide. **-os* [iš *o/e*-kamenių ide. **-o/es* „pasirinkusi“ (atitinkamose senovės indoeuropiečių tarmėse, žr. toliau)¹ ne **-es*, o **-os* (plg. § 95 pabaigą ir § 109), žr. § 53]. Kad čia šitoks prisiderinimas galėjo būti, man rodo, liudija tas, kad indoeuropiečių tarmėse, kuriose atsekama *o/e*-kamenė gen. pl. ide. **-ōm*, vardažodžiams atsekama ir *o/e*-kamenė „gen. sg.“ (= ergat.) ide. **-os* [bet ne ide. (**-o/es*) **-es*]. Pastarąją (vardažodinę) ide. **-os* [t. y. ne ide. **-es* (= **-o/es*)] galima atsekti indoeuropiečiams [turintiems ir (*o/e*-kamenę) gen. pl. ide. **-ōm* (t. y. ne ide. **-ēm*, žr. toliau)]: a) baltamslavams – iš pr. (*deiw*)-*as* (gen. sg.) < balt.-sl. = ide. (dial.) **-ōs* (§ 49–52), b) graikams – iš gr. Hom. (λύκ)-οιο (gen. sg.) < **-osjo* < **-os-* < gr. = ide. (dial.) **-os* (§ 53), c) italikams – iš falisk. (*kaisi*)-*osio* (gen. sg.) < **-os-* < italik. [plg. dar falisk. (*lart*)-*os* (gen. sg.)]=ide. (dial.) **-os* (§ 84 pradžia ir § 53), d) šiaurės bei vakarų germanams – iš (gen. sg.) s. isl. (*dag*)-*s* = s. angl. (*dæg*)-*es* = sva. (*tag*)-*es* < germ. **-as-*² < germ. = ide. (dial.) **-os* (§ 53). Rytų germanų (gotų) tipo indoeuropiečiuose *o/e*-kamenė gen. pl. ide. (dial.) **-ēm* [> got. (*dag*)-*ē* (gen. pl.)], besiformuodama, t. y. prisilipdydama formantą ide. **-m* prie (*o/e*-kamenės) „dat.“ ide. **-ē-* = **-ō/ē*, savuoju vokalizmu prisiderino [variantinę („dat.“) ide. **-ē* (> **-ē-* = **-ēm*) „išsirinko“ iš *o/e*-kamenių „dat.“ ide. **-ō/ē*] prie (*o/e*-kamenės) „gen. sg.“ (= ergat.) formos-fleksijos ide. **-es* [kuri iš ide. **-o/es* „išsirinko“ ne **-os*, bet **-es* (> **-es-* > got. *wulf-is*), žr. § 53].

§ 114. Reikia pridurti, kad germanistai, prieštaraujantieji *o/e*-kamenės got. (*dag*)-*ē* (gen. pl.) kildinimui iš (ide.) **-ēm*, remiasi iš esmės tik šiais dviem samprotavimais, kuriuos galima suformuluoti veikalo „Сравнительная грамматика германских языков“ žodžiais: a) „ни в одном из индоевропейских языков не обнаруживается модели чередования *-ōm/-ēm*, и тогда приходится специфически готскую особенность выдавать за рефлекс общиндоевропейского состояния“³ ir b) „в этой связи следует обратить внимание на важное с методологической точки зрения положение о том, что весьма широко применявшиеся попытки компаративистов младограмматического направления любую особенность отдельного индоевропейского языка механически перенести в общиндоевропейское состояние не получили признания“⁴. Pastarasis samprotavimas,

¹ Tuomet *o/e*-kamenės „gen. sg.“ ir nom. sg. (generis activi > masc.) formos galėjo skirtis tik tuo, kad nom. sg. formai buvo jau apibendrinta (ide.) **-os*, o „gen. sg.“ forma dar turėjo **-o/es* (§ 53, 46).

² Сравнительная грамматика германских языков, III, 156.

³ Сравнительная грамматика германских языков, III, 164.

⁴ Op. cit., 164 t.

suprantama, nėra neteisingas, bet čia jo autoriui reikėtų atsiminti ir kitą labai svarbų metodologinį dalyką („важное с методологической точки зрения положение“), t. y. tą, kad „весьма широко применявшиеся попытки компаративистов младограмматического направления“ padaryti indoeuropiečių „prokalbę“ daugiau ar mažiau vienalyte¹ – pritempti prie vieno archetipo nepritempimus faktus taip pat „не получили признания“; tą daiktą, kad fleksija got. (*dag*)-*ē* (gen. pl.) genetiškai nepritempia prie ide. *-*ōm*, man rodos, visiškai pamatuotai pripažįsta ir pati „Сравнительная грамматика германских языков“. Minėtas pirmasis pastarosios „Gramatikos“ samprotavimas apie got. (*dag*)-*e* (gen. pl.) kilmę (žr. aukščiau) taip pat neatsižvelgia į čia mano akcentuotą metodologinį dalyką. Juk niekas nedraudžia galvoti štai ką: a) *o/e*-kamenė bei kitų kamienų (žr. toliau) gen. pl. forma, kaip tokia (paradigminė), susidarė, matyt, ne indoeuropiečių „prokalbėje“, ne „в общиндоевропейском состоянии“, o vėliau, – irstant indoeuropiečių „prokalbei“ (žr. § 44), b) *o/e*-kamenė gen. pl. ide. (dial.) *-*ēm* turi prilipdytą *-*m* prie *o/e*-kamenės („dat“) ide. *-*ē* (= *-*ō/ē*), ne mažiau „désningos“² ir ne jaunesnės (o gal dar ir senesnės³) už *o/e*-kamenę („dat.“) ide. *-*ō* (= *-*ō/ē*)⁴, kuri, prisilipdydama formantą *-*m*, davė *o/e*-kamenę gen. pl. ide. *-*ōm* (§ 115 t., žr. dar § 81), c) pagaliau niekas negali visiškai garantuoti, kad indoiranėnai čia turėjo būtinai tik (gen. pl.) ide. *-*ōm* [gal jie turėjo ir (gen. pl.) *-*ēm*?]. Vadinasi, nėra pamato nespėti, kad rytų germanai (gotai) čia turėjo pasidarę gen. pl. fleksiją ide. (dial.) *-*ēm*, o šiaurės bei vakarų germanai – ide. (dial.) *-*ōm*, dar kartą plg. rytų germanus, *o/e*-kamenėje gen. sg. fleksijoje paveldėjusius ide. (dial.) *-*es* (= *-*o/es*)⁵, su šiaurės bei vakarų germanais, tam pačiam reikalui turinčiais ide. (dial.) *-*os* (= *-*o/es*)⁵.

§ 115. Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta apie indoeuropiečių *o/e*-kamenę gen. pl. fleksiją, galima čia rekonstruoti ide. *-*ō/ēm* ne kaip bendraindoeuropietiškuosius alomorfus ide. *-*ōm* resp. *-*ēm*, bet kaip dvi atskiras formas, susidariusias atitinkamose indoeuropiečių tarmėse, formuojantis atitinkamoms indoeuropiečių lingvistinių šeimų „prokalbėms“ resp. irstant indoeuropiečių „prokalbei“. Tuo metu, kai iš *o/e*-kamenės „dat.“ ide. *-*ō/ē* + formanto ide. *-*m* atsirado *o/e*-kamenė gen. pl. ide. *-*ō/ēm*, bus atsiradusi ir *K*- bei *i*- resp. *u*-kamenė gen. pl. fleksija ide. *-*ō/ēm*, panašiu būdu prisilipdydama

¹ T. y. „prokalbe“, daugiau ar mažiau artima šleicherinei.

² Plg., pvz., ir H. Pedersen, Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen, København, 32 t.

³ Dėl jos, pailgintos iš *-*ē* (§§ 45, 67 ir kitur), archaiškumo plg. tai, kas pasakyta 4 išn. 173 p.

⁴ Apie (*o/e*-kamenę) fleksiją „dat.“ ide. *-*ō/ē* žr. §§ 67, 80 ir kitur.

⁵ Dėl to daikto žr. § 53.

formantą ide. *-m prie *K-* bei *i-* resp. *u-*kamienės „dat.“ ide. *-ō/ē (apie pastarosios formos atsiradimą šiuose kamieniuose žr. § 81). Kadangi ə/ā-kamieno paradigma už *o/e-*, *K-*, *i-* resp. *u-*kamienų paradigmas susidarė greičiausia vėliau (§ 176), tai turime galvoti, kad ir ə/ā-kamieno gen. pl. forma (fleksija) susidarė vėliau, negu *o/e-*, *K-*, *i-*, resp. *u-*kamienų gen. pl. formos. Ji susidarė, matyt, iš ə/ā-kamienės ide. *-ə/ā+(*o/e-* = *K-* = *i-* = *u-*kamienės gen. pl. fleksijos ide.) *-ō/ēm, pvz.: a) baltuose-slavuose – iš ə/ā-kamienės ide. (dial.) *-ā+*-ōm > *-ōm > lie. (*rañk*)-ū = s. sl. (*røk*)-ž (gen. pl.)¹, b) rytų germanuose – iš ə/ā-kamienės ide. (dial.) *-ā+*-ēm > *-ām² > got. (*gib*)-ō (gen. pl.) ir kt.

§ 116. Tas dalykas, kad visų kamienų gen. pl. fleksija kai kuriose indoeuropiečių kalbose turi „superilgumą“³, pvz., (bent jau pralietuviškuose) baltuose – cirkumfleksą (ne akūtą), yra aiškintinas, man rodos, remiantis ā-(ə/ā-)kamieno ir kitų atematinių kamienų gen. pl. fleksija, kuri „superilgumą“ bus gavusi gana anksti. „Superilgumą“ ā-kamienė balt.(-sl.) *-ōn < *-ōm (gen. pl.) turėjo gauti jau savo atsiradimo metu – dėl „konstrukcijos“ *-ā+ōm (> *-ōm). Nuo to savo „superilgumo“ ji, morfologiškai veikiama kamien-galio *-ā (resp. *-ā-), vargu ar galėjo ir vėliau atsisakyti. Atsižvelgiant į smarkiai augantį ā-kamieno (nors paradigmiskai susiformavusio ir vėliau už atitinkamus kitus kamienus, žr. § 176) produktyvumą, galima spėti, kad ā-kamieno gen. pl. fleksija balt. (-sl.) *-ōm (> *-ōn) savo „superilgumu“ paveikė ir kitų atematinių kamienų, taip pat ir *o-*kamieno gen. pl. fleksiją balt.(-sl.) *-ōm. Čia, man rodos, būtina atsižvelgti dar į tą, kiekvienam suprantamą, dalyką, kad fleksijai *-ōm (gen. pl.) *o-*kamieno sistemoje (priešpastatant *-ōm atitinkamoms kitoms šio kamieno fleksijoms) fleksinis formantas morfologiškai buvo tik *-m (arba, kitaip sakant, šią formą sudarė šaknis + fleksija *-ōm), o tai pačiai (fonetiniu atžvilgiu tai pačiai) *-ōm (gen. pl.) visų kitų – atematinių – kamienų [dėl ā-kamieno (suprantama, ir ē-kamieno) žr. toliau] sistemose fleksinis formantas morfologiškai buvo ne tik *-m, bet ir *-ō-, t. y. visa *-ōm čia buvo ne (kaip *o-*kamiene, morfologiškai motyvuota) fleksija, o fleksinis formantas [arba, kitaip sakant, čia šitą formą sudarė šaknis + kamienas + (fleksinis formantas) *-ōm]. Vadinasi, šita *-ōm pastaruosiuose kamieniuose už *o-*kamienę *-ōm buvo morfologiškai ilgesnė⁴, ir tas jos „ilgumas“, veikiamas ā-kamienės („superilgos“) *-ōm (taip pat ne tematinės), galėjo būti perkeltas ir į prozodinį lygį [be to,

¹ Apie tai, kad fleksija s. sl. (*røk*)-ž (gen. pl.) = (*vbk*)-ž (gen. pl.) kildintina iš sl. *-ōn, žr. §§ 19–21.

² Žr. 4 išn. 197 p.

³ Dėl termino „superilgumas“ žr. § 55.

⁴ Plg. atitinkamus teiginius 2 išn. 157 p.

atematiniuose kamienuose šitōs *-ōm – fleksinio formanto *-ōm – ilgumas (balsis *-ō-) nebuvo motyvuotas, kaip kad o-kamiene], t. y. galėjo atsirasti atematinų kamienu gen. pl. (fleksinio formanto) *-ōm „superilgumas“. Antra vertus, ā- (bei ē-) kamienė gen. pl. forma su *-ōm morfologiškai artėjo ir prie o-kamienės gen. pl. formos su *-ōm: ir viena, ir kita morfologiškai buvo traktuojama kaip šaknis + *-ōm, o ne kaip šaknis + kamienas + *-ōm (šitaip buvo kituose atematinuose kamienuose, žr. aukščiau). Dėl to ā-kamienė *-ōm savo „superilgumu“, čia panašiu atžvilgiu veikiant ir kitiems atematiniams kamienams (žr. aukščiau), galėjo išstumti „nesuperilgumą“ ir o-kamienėje *-ōm (gen. pl.). Plačiau nesileisdamas į šias gana sudėtingas problemas, dar kartą norėčiau pabrėžti: jeigu gen. pl. fleksija lie. -ū (< *-ōn < *-ōm) turi „superilgumą“ (t. y. ne akūtą, o cirkumfleksą), susiformavusį, kaip spėju (o šitaip nespėti nematau tvirto pamato, žr. aukščiau), ne tiek dėl fonetinių, kiek dėl morfologinių priežasčių, tai vargu ar vien fonetiškai susidarė „superilgumas“ taip pat ir gen. pl. fleksijoje gr. -ōv¹ bei gen. pl. fleksijoje s. ind. -ām. Vadinasi, galima spėti, kad tiek lietuviuose (baltuose), tiek graikuose, tiek ir sen. induose (indoiranėnuose) čia „superilgumas“ susiformavo daugiau morfologiniu (tiksliau pasakius, – fonomorfologiniu) pagrindu, o šitas dalykas, atsižvelgiant į senovės indoeuropiečių tarmių morfologinės struktūros panašumą, reiškia, kad minėtose indoeuropiečių kalbose tas „superilgumas“ susiformavo nors ir panašiai, bet, tur būt, savarankiškai², – jau atsirandant (resp. atsiradus) ā-(ə/ā-)kamieniui paradigmai (žr. aukščiau), o pastaroji paradigma susidarė vėliau, negu o/e-, K-, i- resp. u-kamienu paradigmos (žr. § 176).

DATIVUS PLURALIS (bei dualis)

§ 117. Kadangi baltų dat. pl. (ir du.) fleksija genetiškai siejasi ir su kitomis fleksijomis, turinčiomis formantą -m-, tai čia nagrinėsiu jas visas kartu. Iš savo straipsnio „К балто-славянской форме датива (мн. и дв. ч.)“³, jo argumentacijos čia nebekartodamas, akcentuosiu šias svarbiausias išvadas⁴: a) fleksija pr. (waik)-a-mmans (dat. pl.) = -mans kildintina iš pr.

¹ Kokią intonaciją turėjo gr. Hom. (θε)-άων (išvirtusios į -ōv) gen. pl. fleksijos formantas -ων, nėra paliudyta.

² T. y. jau nebe „prokalbėje“ (plg. tai, kas pasakyta apie šią „prokalbę“ § 44).

³ V. Mažiulis, – Baltistica, II (1966), 43–53. Dėl medžiagos žr. dar E. Grinaveckienė, – LKK, III, 193; D. Gargasaitė, – LKK, VII, 139 tt.

⁴ Šiame straipsnyje (Baltistica, I. c.) žymimus balsius balt.-sl. *ō (< ide. *o), *ō (< ide. *ā) ir pan. čia tam tikrais sumetimais (žr. 2 išn. 24 p.) pakeičiu „tradiciniu“ žymėjimu, t. y. balt.-sl. *ō (< ide. *o), *ā (< ide. *ā) ir pan.

*-māns ir, toliau, – iš pr. = balt. *-mōns [plg. balt. *-ōns (acc. pl.) > pr. *-āns > pr. (*deiw*)-ans, žr. 102], kurią suponuoja ir lie. (*vaik*)-á-ms (dat. pl.) < s. lie. (*vaik*)-a-mus (< balt. *-mōns), b) balt. *-mōns yra iš senesnės balt. *-mōn (su *-s, vėliau pridėtu¹), kurią galima laikyti baltoslaviška, nes s. sl. (*vľk*)-o-mъ (dat. pl.), matyt, yra taip pat iš sl. *-mōn (dėl sl. *-ōn vartimo į s. sl. -ъ žr. § 19–21), c) o-kamienė balt.-sl. *-a-mōn (dat. pl.)² turi neorganinį *-n < *-m, t. y. ji kildintina iš balt.-sl. = ide. (dial.) *-omō (žr. toliau), d) baltai-slavai dat.-instr. du. formai turėjo, matyt, fleksiją (balt.-sl.) *-mō, e) fleksija instr. pl. lie. -mis (*av-i-mis* ir pan.), kurios galinis („pluralinis“) -s laikytinas čia vėliau atsiradusiu, suponuoja, matyt, balt.-sl. *-mī (nes s. sl. -mi yra, tur būt, iš sl. *-mī).

§ 118. Pradėsiu nuo minėtos balt.-sl. *-mī (instr. pl.)³. Nėra nė mažiausio pamato negalvoti, kad šita balt.-sl. *-mī (instr. pl.) genetiškai siejasi su forma balt.-sl. *-mī, kuri (baltų-slavų „prokalbėje“) buvo neparadigminė – balt.-sl. „instr. sg.“ *-mī (žr. toliau). Tuo metu, kai atitinkamose baltų-slavų tarmėse atsirado paradigminis instrumentalis ir šita balt.-sl. „instr. sg.“ *-mī virto į balt.-sl. instr. sg. *-mī (tokio vartimo nepatyrė prūsai, žr. toliau), iš tos pačios balt.-sl. „instr. sg.“ *-mī, pastarajai savo vokalizmo kiekybe prisiderinant prie fleksijos balt.-sl. *-mōn (dat. pl.) resp. *-mō (dat.-, instr. du.), nesunkiai galėjo atsirasti balt.-sl. instr. pl. *-mī. Manyti, kad baltuose-slavuose iš (balt.-sl.) „instr. sg.“ *-mī tada turėjo atsirasti (balt.-sl.) instr. pl. *-mīs (ir tik vėliau – lie. instr. pl. *-mīs tipo fleksija), nėra pamato⁴. Tą dalyką, kad egzistavo balt.-sl. „instr. sg.“ > instr. sg. *-mī, pirmiausia rodo s. sl. (*pqt-b*)-mb (instr. sg.). Kadangi prūsai nebuvo pasidarę paradigminio instrumentalio (žr. § 87 tt.), tai, atsižvelgiant į minėtus samprotavimus, reikia manyti, kad fleksijos balt.-sl. „instr. sg.“ *-mī prūsai nebuvo išvertę į instr. sg., ir jie, vadinasi, neturėjo pasidarę fleksijos (balt.-sl.) instr. pl. *-mī, o visa tai savo ruožtu liudija, kad fleksiją pr. „instr. sg.“ (*sen māi*)-m „mit mir“ (III 79₁₉) turime vesti ne iš (pr.) *-mī⁵, bet tik iš (pr.) *-mī⁶. Kad

¹ Be to, gal net ir ne visose lietuvių (latvių) tarmėse, žr. Baltistica, II (1966), 52 (išnašoje).

² „Netradiciškai“ žymint (žr. §§ 15–25), – balt.-sl. *-o-mōn.

³ Šios instrumentalinės formos čia tam tikrais sumetimais (žr. toliau) negalima nepaliesti.

⁴ Formantas *-s čia vargu ar būtų atsiradęs nepriklausomai nuo to, kad šitas *-s tuomet dar nebuvo ir dat. pl. fleksijai balt.-sl. *-mōn, žr. Baltistica, II (1966), 50.

⁵ Kaip kad daro, pvz.: Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 249. J. Endzelynas apie fleksijos pr. (*māi*)-m < *-mi bei apie lie. (*ak-i*)-mī vokalizmo kiekybę nekalba: J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 89, idem, Baltų valodu skaņas un formas, 163, 131; žr. taip pat: N. van Wijk, Altpreußische Studien, 93, J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, III, 40.

⁶ Kad prūsai čia bus turėję *-mī (o ne *-mī), rodo ir pati prūsų fonetika: ilgasis prūsų balsis (*-ī) vargu ar būtų nukritęs, iš pr. *-mī vargu ar būtų atsiradusi pr. (*māi*)-m.

prūsiose šitaip buvo, ne prieštarauja, o, atvirkščiai, atitinkamai dar paremia ir lietuviai (žr. toliau). Vakarų bei šiaurės žemaičių fleksija lie.-*mi* (instr. sg.) dėl siaurojo *-i* vestinà, be abejo, iš lie. **-mī* (instr. sg.), kurią genetiškai identifikuojau su lie. (balt.-sl.) **-mī* (instr. pl.). Šita lie. **-mī* (instr. pl.), būdama pluralinė [jos neturėjo prūsai (žr. aukščiau)] ir gaudama dar kitą pluralinį požymį – pluralinį formantą *-s*, galėjo išstumti singularinę lie. **-mī* (instr. sg.) resp. galėjo pasidaryti singularine lie. **-mī* > *-mi* (instr. sg.) greta naujosios pluralinės lie. **-mī+s* > **-mīs* > *-mis* (instr. pl.). Jeigu šita lie. instr. pl. *-mis* (t. y. su pluraliniu *-s*), kurią dabar turi ne visi lietuviai¹, anksčiau egzistavo visose lietuvių tarmėse (tuo visgi galima ir paabejoti²), tai fleksija lie. *-mi* (instr. sg.) galėtų visose lietuvių tarmėse būti tokios pat kilmės, kaip ir minėtoji vakarų bei šiaurės žemaičių fleksija *-mi* (instr. sg.). Į šiuos dalykus atsižvelgiant ir žinant, kad slavai išlaikė senąją (balt.-) sl. („instr. sg.“ >) instr. sg. **-mī* [o ne įsivedė lie. **-mī* (instr. sg.) tipo fleksiją] > s. sl. (*pqt-b*)-*mь* (instr. sg.), – dėl to (ir ne vien dėl to, žr. § 117) reikia manyti, kad fleksija s. sl. (*pqt-b*)-*mi* (instr. pl.) yra archaiškesnė už lie. (*ak-i*)-*mis* (instr. pl.) < **-mīs* tipo fleksiją, t. y. kad s. sl. *-mi* (instr. pl.) suponuoja ne sl. **-mīs*, o sl. **-mī* = balt.-sl. **-mī*. Tas dalykas, kad instr. pl. fleksija sl. **-mī* neturėjo prisilipdžiusio **-s*, dar kartą rodo, kad ir dat. pl. fleksija sl. **-mōn* buvo be **-s*³. Vadinasi, šiuo atžvilgiu fleksijos s. sl. (*pqt-b*)-*mi* (instr. pl.) < sl. **-mī* resp. (*pqt-b*)-*mь* (dat. pl.) < sl. **-mōn* yra archaiškesnės už lie. tarm. (*ak-i*)-*mis* (instr. pl.) < **-mīs* resp. (*ak-i*)-*mus* (dat. pl.) < **-mōns*, žr. § 117.

§ 119. Jeigu fleksija balt.-sl. instr. pl. **-mī*, atmetus jos vėliau atsiradusį pailgėjimą, vestina iš balt.-sl. „instr.“ („sg.“) **-mī* = balt.-sl. instr. sg. **-mī* ir, pagaliau, – iš įvardinės ide. dial. „dat.“ **(t-o)-mī* > (pvz.) balt.-sl. „dat.“ [„loc.“ („sg.“)] **(t-a)-mī* (§ 89), tai fleksija balt.-sl. dat. pl. **-mōn*, atmetus jos vėliau prisilipdytą **-n* < **-m* (pastarąjį neorganiniu laikyti, man rodos, visiškai galima), suponuoja balt.-sl. „dat.“ **-mō* ir, pagaliau, – įvardinę ide. dial. „dat.“ **(t-o)-mō* (= **-mō/ē*) > (pvz.) balt.-sl. dat. sg. **(t-a)-mō* (§ 89). Kaip jau esu minėjęs, įvardines fleksijas ide. dial. „dat.“ („sg.“) **-mī* ir **-mō* (= **-mō/ē*) buvo susidarę resp. jas abi refleksuoja ne tik baltai su slavais, bet ir, pvz., germanai, indoiranėnai (§ 89). Tačiau apie tai jau irgi esu kalbėjęs (žr. ypač § 89). Pridurtina: a) jeigu baltoslavishkame indoeuropiečių areale šios (įvardinės) fleksijos abi (gana gerai išlikusios baltų ir slavų tarmių įvardžio, pvz., „tas“ vienaskaitinėse, t. y. loc. sg. ir dat. sg. formose, žr. § 89) įsibrovė ir į vardažodį, čia vėliau pasidarydamos balt.-sl.

¹ Apie tai žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 233 tt.

² Žr. 1 išn. 210 p.

³ V. Mažiulis, – Baltistica, II (1966) 50; plg. 4 išn. 210 p.

instr. sg. **-mī* resp. instr. pl. **-mī* (< **-mī*) ir balt.-sl. dat. pl. (**-mō*+*n*> *-mōn* resp. dat.-instr. du. **-mō* (dėl pastarosios **-mō* žr. § 117)¹, tai b) indo-iranėniškajame indoeuropiečių areale šito neatsitiko, – abi tos fleksijos nepateko į vardažodį, išlikdamos ir vėliau kaip [vienaskaitinės (< ide. dial. „sg.“)] įvardinės indo-ir. loc. sg. **-mī* [= s. ind. (*t-as*)-*mī*(*n*) < ***(*t-o*)-*mī*, žr. §§ 88, 89) ir dat. sg. (**-mō* >) **-mā* [= s. ind. ***(*t-as*)-*mā* (**-mā*+*i* > *-mai*, žr. § 68) < ***(*t-o*)-*mō* (= **-mō/ē*), žr. §§ 88, 89)², o c) germaniškajame indoeuropiečių areale iš tų pačių dviejų (įvardinių) fleksijų išbrovė į vardažodį tik fleksija ide. dial. „dat.“ **-mī*, čia pasidarydama germ. dat. pl. **-mī*³ resp. (tarmiškai – **-mī*+*s* > **-mīs*⁴ >) **-miz*⁵, plg. got. (*dag-a*)-*m* = s. isl. (*dag-o*)-*m* = s. angl. (*dag-u*)-*m* = sva. (*tag-u*)-*m* resp. rūn. (*-bor-u*)-*mR*⁶. Jeigu baltų-slavų dat. pl. fleksijos (**-mōn* < **-mō*+*n*) pamatas buvo fleksija ide. dial. „dat.“ **-mō*, tai pastarąja germanai, darydamiesi dat. pl. fleksiją, nepasinaudojo⁷, jie čia pasinaudojo ta pačia ide. dial. „dat.“ **-mī*⁸, iš kurios

¹ Kaip tos abi ide. „dat.“ **-mī* resp. **-mō* (= **-mō/ē*) baltuose ir slavuose, taip pat germanuose, indo-iranėniuose atitinkamu būdu pasidarė arba nepasidarė daugiskaitinėmis taip pat ir įvardžio fleksijomis-formomis, apie tai bus kalbama § 121.

² Žr. ankstyvesnę išnašą.

³ Tačiau įvardžio vienaskaitoje ji – ide. dial. „dat.“ **to-mī* > germ. „loc.“ („instr.“) **tas-mī* > *ħaz-mī* (apie jos likimą žr. 4 išn. 167 p.), kaip ir ide. dial. „dat.“ **to-mō/ē* > germ. dat. sg. **tas-mō/ē* > **ħaz-mō/ē*, išliko, žr. 4 išn. 167 p. ir §§ 89, 88.

⁴ Plg. formanto *-s* prilipimą prie balt. (-sl.) **-mī* (instr. pl.), pvz., lietuviuose, žr. aukščiau.

⁵ Žr. 1 išn.

⁶ Tiesa, šias germanų *-m* resp. *-mR* įprasta abi kildinti iš germ. **-miz* < ide. **-mis*, t. y. su bendragermanišku **-s*, pvz.: Сравнительная грамматика германских языков, III, 169 (dėl čia bei kitų germanistų suponuojamos germ. dial. **-maz* < ide. **-mos* žr. 8 išn.). Šitaip elgtis – bent jau su got. *-m* (*dag-a-m*) – vargu ar leidžia germanų fonetika, plg. K. Brugmann and B. Delbrück, Grundriß ..., II (2,1), 262 (ten pat literatūra); R. C. Boer, Oergermaans Handboek, Haarlem, 1918, 176.

⁷ Sunku tikėti, kad iš ide. dial. „dat.“ **-mō/ē* resp. (**-mō/ē* >) **-mō/ē-* būtų fonetiškai atsiradusi, pvz., got. (*dag-a*)-*m* resp. rūn. *-mR*: gatai čia turėtų ne (*dag-a*)-*m*, o, matyt, ***(*dag-a*)-*ma* (< **-mō/ē*). Pagaliau, germanų *-m* resp. *-mR* (dat. pl.) iš **-mō/ē* resp. **-mō/ē-* niekas ir nekildina.

⁸ Kadangi baltai-slavai-germanai čia nagrinėjamas formanto **-m-* pluralines (bei dualines) formas darėsi įvardžio „singularinių“ („sg.“) ide. dial. „dat.“ formų ***(*t-o*)-*mō/ē* resp. ***(*t-o*)-*mī* pamatu (§ 89), o įvardžio „singularinėse“ > singularinėse formanto **-m-* (atitinkamose) formose baltams bei slavams ir germanams atsekamos yra tik ***(*t-o*)-*mō/ē* resp. ***(*t-o*)-*mī*, bet ne ir ***(*t-o*)-*mō/ē* (žr. §§ 88, 89), tai, man rodos, rizikinga suponuoti germ. dial. **-maz* (dat. pl.) < ide. (dial.) **-mos* (ar **-mēs*) < **-mō*+*s* (ar **-mē*+*s*); be to, žr. dar 6 išn. Tiesa, H. Hirtas rašo: „man muß im Germ. *-mos* ansetzen, um das *u* im Ahd. [t. y. sva. (*tag-u*)-*(m)*]. – *V. M.*] zu erklären“ (H. Hirt, Indogermanische Grammatik, III, 61). Tačiau negalima ignoruoti to, kad pačiose germanų tarmėse nėra jokios faktinės medžiagos, kuri iš vidinės rekonstrukcijos suponuotų germ. **-maz*

baltai su slavais turi pasidareę (vardažodines) balt.-sl. instr. pl. **-mī* ≤ **-mī* resp. instr. sg. **-mī* (žr. § 118). Kadangi germanuose neatsirado balt.-sl. **-mōn* ≤ **-mō* tipo dat. pl. fleksija, tai germanams nebuvo reikalo pailginti ir dat. pl. fleksiją germ. **-mī*¹; čia tas pailginimas germanams nebuvo reikalingas, pagaliau, dar ir dėl to, kad germaniškiesiems vardažodžiams, priešingai baltoslaviškiesiems, fleksija (forma) ide. dial. „dat.“ **-mī*, matyt, niekada nebuvo pasidariusi specifiškai instrumentaline forma arba, tiksliau sakant, – balt.-sl. („instr.“ **-mī* >) instr. sg. **-mī* resp. („instr.“ **-mī* ≳) instr. pl. **-mī* tipo forma (ar formomis)².

§ 120. Kaip jau sakyta, įvardinės ide. dial. „dat.“ **(t-o)-mī* resp. **(t-o)-mō/ē* į vardažodžius indoiranėniškajame indoeuropiečių areale nepateko (§ 119), vadinasi, jos čia negalėjo būti panaudotos ir vardažodžių dat. pl. bei instr. pl. (ar instr. sg.) fleksijų (formų) daryboje. Šiam reikalui indoiranėnai pasinaudojo kitokiomis priemonėmis – fleksijomis ide. dial. „dat.“ („sg.“) **-bho* (= **-bho/e*) resp. **-bhi*, kurios atsirado, matyt, ne tematiniuose, o atematiniuose kamieniuose³ (vėliau jos galėjo patekti, suprantama, ir į tematinius kamienus, t. y. *o/e*-kamieną), ir, tur būt, dėl to, kad atematiniuose kamieniuose jautėsi ide. „dat.“ formų „stoka“ (dėl tos „stokos“ žr. § 81 pradžia). Pāčios ide. dial. „dat.“ **-bho* resp. **-bhi*, galų gale, suponuoja, matyt, formą ide. „dat.“ („sg.“) **-bh*⁴, kuri galėjo būti ne tiek reliacinė, kiek derivacinė, t. y. derivacinė-reliacinė⁵, reprezentuojama indoeuropiečių tar-mėse ne tik reliaciškai, bet, mano spėjimu, ir derivatiškai⁶:

a) derivatiškai, pvz., gr. (ἄργυ)-φ-ος „šviesus“⁷ = s. ind. (*vali*)-*bh-as* „raukšlėtas“ = lie. (*meily*)-*b-as* „meilingas“ (masc. adj.) resp. gr. **(ἄργυ)-*(dat. pl.) < **-mos*, žr. W. Streitberg, *Urgermanische Grammatik*, Heidelberg, 1943, 232; Э. А. Макаев, – Сравнительная грамматика германских языков, III, 169 t.; dėl balsio, einančio prieš s. isl. *-m* (dat. pl.), žr. dar E. Wessén, *Tvenne bidrag till nordisk språkhistoria: II Om labialisering i förlitterär tid av svagtonig palatal vokal framför m (-im, -em > -um)*, – *Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala förhandlingar* (Jan. 1916 – Dec. 1918), Uppsala, 1919, 29 tt.

¹ Plg. tai, kas pasakyta apie balt.-sl. **-mī* (dat. pl.) pailginimą iš balt.-sl. „instr.“ („sg.“) **-mī* (§ 118).

² Plg. ir Сравнительная грамматика германских языков, III, 160 t.

³ Šitą dalyką gana aiškiai rodo pačios indoeuropiečių kalbos, pasidariusios atitinkamas paradigmines formanto **-bh-* formas, ypač lotynų kalba, žr. § 121.

⁴ Ide. „dat(yvine)“ forma ją vadinu sąlyginai, t. y. maždaug tais pačiais sumetimais, kaip ir formą ide. „dat(yvine)“ **-ā* = **-ə/ā*, žr. § 80.

⁵ Plg. tai, kas pasakyta apie derivacinę-reliacinę ide. „dat.“ **-ə/ā* formą, § 171 t.

⁶ Nemaža medžiagos, iliustruojančios formanto („išplėtėjo“) ide. **-bh* derivacinę raidą, galima susirasti: Fr. Specht, *Der Ursprung der indogermanischen Deklination*, Göttingen, 1947, 261 – 273.

⁷ E. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, I, München, 1939, 495; Fr. Specht, op. cit., 261.

-φ-η „šviesi“¹ = s. ind. (*vali*)-*bh-ā* „raukšlėta“ = lie. (*meily*)-*b-a* „meilinga“ (fem. adj.) bei (nomina abstracta²) gr. (χορυ)-φ-ή „das Oberste, viršūnė“ = lie. (*piršlỹ*)-*b-a* „piršimas“ [= (*pikty*)-*b-a* „piktumas, piktybė“ ir pan.] = s. sl. (*svatъ*)-*b-a* „vedybos, svadbā“³ ir kt⁴.

b) reliaciškai, pvz.⁵, s. ind. (*agni*)-*bh(-yas)* dat. pl. bei (*agni*)-*bh(-iṣ)* instr. pl. resp. (*agni*)-*bh(-yām)* dat.-instr. du., arm. (*harsam*)-*b* (instr. sg.) „nuotaka“ (< *-*bhi*) bei (*harsam*)-*b(-kh)* (instr. pl.) „nuotakomis“ (< *-*bhis*), gr. (ναύ)-φ(-ι) „(in) nave resp. navibus“ (neparadigminė forma)⁶, lot. (*navi*)-*b(-us)* venet. (*oposo*)-φ(-os) „operibus“, mesap. -*b(-as)* resp. -*b(-o)*, galų (ματρε)-β(-ο) „matribus“, air. (*fā̃thi*)-*b* „vatibus“ (< *-*bhis*)⁷ ir kt.; be to, (asmeninių įvardžių) pr. (*te*)-*bb(-ei)* „tau“ resp. (*se*)-*bb(-ei)* „sau“ = s. sl. (*te*)-*b(-ě)* resp. (*se*)-*b(-ě)* = umbr. (*te*)-*f(-e)* = pelignų (*se*)-*f(-ei)* = s. ind. (*tu*)-*bh(-yam)* resp. gat. av. (*taⁱ*)-*b(-yā)*⁸ ir kt.

¹ Būdvardis gr. ἀργυρος yra dviejų giminių: fem. *ἀργύρη čia pateikiu formaliai.

² Jų forma genetiškai yra, be abejo, ta pati, kaip ir būdvardinė (adj.) generis feminini forma gr. *(ἀργύ)-φη „šviesi“ = s. ind. (*vali*)-*bhā* „raukšlėta“ = lie. (*meily*)-*ba* „meilinga“ ir pan. Plg. Fr. Specht, op. cit., 273.

³ Slavų -*ba* prilipimas prie *o*-kamieno (pvz., s. sl. *zbl-o-ba*) yra retas dalykas (A. Meillet, Le slave commun, Paris, 1934, § 398), kuris, matyt, taip pat remia spėjimą, kad formantas ide. *-*bh* resp. (*-*bh*>) *-*bh-* (> balt. -sl. -*b-*) labiau „mėgstamas“ buvo atematinų kamienų (t. y. ne *o*-kamieno, plg. 1 išn. 215 p.).

⁴ Plg. dar, pvz., s. ind. *vali-bhā* „raukšlėta“ (fem. adj.): lie. *sveti-mā* „fremd“ (fem. adj.) = s. sl. *tat̃-ba* „vagystė“: lie. *ankšti-ma* „ankštuma“ tipo darinius, kuriuose priesagos (formantai) *-*bh-* ir *-*m-* yra sinoniminės. Į tą jų sinonimiką bene pirmasis dėmesį atkreipė Fr. Spechtas (Fr. Specht, op. cit., 272–273), kuris tačiau, man rodos, visiškai be pamato šias abi priesagas suveda į vieną (Fr. Specht, op. cit., 272, 274).

⁵ Kad čia toliau pateikiamų (reliacinių) formų formantas *-*bh* gali būti, kaip jau sakiau, tos pačios kilmės su minėtų derivacinių formų formantu *-*bh*, netiesiogiai, man rodos, remia dar ir ta aplinkybė (apie ją dėl vietos stokos plačiau nekalbėsiu): reliacinės formos, pvz., dat. pl. lie. (*ak-i*)-*m-us* (§§ 117–119) formantas *m* genetiškai (resp. galų gale), tur būt, neatsietinas nuo formanto *m*, esančio derivacinėje formoje, pvz., adj. lie. (*svēt-i*)-*m-as* (plg. ankstyvesnę išnašą).

⁶ Dėl Kretos-Mikėnų įrašų atitinkamos graikų formos žr. E. G. Turner, Place-Names in Pylos Tablets, – Bulletin of the Institut of the Classical Studies of the University of London, I (1954), 17; С. Я. Лурье, Язык и культура микенской Греции, Москва – Ленинград, 1957, 143–147.

⁷ H. Pedersen, Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen, II, Göttingen, 1913, 84; A. Meillet, Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes, Paris, 1934, 299. Tačiau galų -βo (o gal ir air. -*b*) galėjo (?) ir visai neturėti *-*s*, plg. W. Porzig, Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets, Heidelberg, 1954, (ir literatūra).

⁸ Kad pastarosios slypinti dat. sg. forma indoir. *tu-bhi „tau“ nesunkiai galėjo pačiose indoiranėnų tarmėse gauti „išplėtėjimą“ -*a(m)* [> s. ind. *tu-bhy-a(m)* resp. av. gat. *taⁱ-by-ā* (< iran. *ta-by-a, žr. K. Brugmann, Kurze vergl. Gr. der idg. Sprachen, 411)], t. y. kad įvardžio ir ypač asmeninio įvardžio (jis tvirtos paradigmos niekada neturėjo)

Šiuo atveju man svarbiau, aišku, ne derivacinė, o reliacinė formos ide. **-bh* raida, t. y. tas, kaip atitinkamose indoeuropiečių tarmėse iš (atematinių) formų ide. dial. „dat.“ „sg.“ **-bho* (= **-bho/e*) [*< *-bh + o* (= **-o/e*)]¹ resp. **-bhi*² [**-bh + i*]³ atsirado, pirmiausia, vardažodžių (ne tematinių) višiams žinomos daugiskaitinės formos. Man rodos, nereikia stebėtis, kad šitos ide. dial. **-bho* resp. **-bhi*, plurališkai paradigmėdamos, galėjo gauti⁴ pluralinį **-s*⁵, t. y. kad šitaip galėjo atsirasti fleksijos (formos), pvz., lot. (**-bhō + s*) **-bōs* > (*navi*)-*bus* resp. s. ind. (**-bhi + s*) **-bhis* > (*agni*)-

formos nesunkiai galėjo gauti atitinkamus fleksinius „išplėtėjus“, plg. 4 išn. 91 p. Dėl indoanėniškosios „tau“ (bei „man“) formos žr. dar, pvz.: A. Thumb-R. Hauschild, *Handbuch des Sanskrit*, II, Heidelberg, 1959, 126.

¹ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ši „tematizuota“ ide. dial. „dat.“ **-bho* (= **-bo/e*), lyginant ją su („tematizuota“) ide. dial. „dat.“ **-mō* = **-mō/ē* (§§ 88, 89, 117–119), nuo pastarosios skiriasi ne tik savuoju **-bh-*, bet ir „tematizacinio“ balsio kiekybe – trumpumu; tą jo trumpumą sąlygojo, tur būt, toji aplinkybė, kad forma ide. dial. „dat.“ **-bho* (= **-bho/e*), kaip jau minėjau, atsirado, matyt, atematiniuose kamieniuose, o juose (t. y. ne *o/e*-kamieno sistemoje) šitai ide. dial. **-bho* (= **-bho/e*) vargu ar buvo reikalas pailgėti; tačiau formai ide. dial. „dat.“ **-mō* = **-mō/ē*, kuri susidarė *o/e*-kamieno (įvardžių) sistemoje, „tematizacinio“ balsio pailgėjimas yra motyvuotas (žr. § 88, 89).

² Atitinkamo asmeninio įvardžio dat. sg. formoje iš šitos **-bhi* dėl atematinių vardažodžių dat. sg. formos, turėjusios dubletines **-ei* ir **-i* (§ 79 tt.), įtakos lengvai galėjo atsirasti ir **-bhei* [*>* pr. (*te*)-*bbei* resp. (*se*)-*bbei* ir pan.]. S. sl. (*te*)-*bě* (dat.-loc. sg.) < sl. **(te)-boi* irgi yra, tur būt, vietoj senesnės sl. **(te)-bei* (dat. sg.) = sl. **(te)-bei* („loc.“): tuo metu, kai iš *o/e*-kamienių (vardažodinių) alomorfių balt.-sl. „loc.“ **-o/ei* slavai „išsirinko“ sl. „loc.“ („sg.“) **-oi* [*>* s. sl. loc. sg. *vbc-ě*] apie visus tuos dalykus žr. §§ 69–85], t. y. kai *o/e*-kamenė sl. „loc.“ **-oi* visur išstūmė *o/e*-kamenę sl. „loc.“ **-ei*, nesunkiai galėjo iš sl. „loc.“ = dat. sg. **(te)-bei* atsirasti ir sl. dat. sg. = „loc.“ > loc. sg. **(te)-boi* [s. sl. *te-bě* (suprantama, ir *se-bě*)].

³ **-bhi* virsti į **-bhī*, t. y. jai indoeuropiečių tarmėse pailgėti ne tik kad nebuvo reikalo (plg. 1 išn.), bet nesusidarė (bent jau neatsekamos) ir aplinkybės, panašios į tas, dėl kurių fleksija ide. dial. „dat.“ **-mi* > balt.-sl. „instr.“ **-mī* pailgėjo – virto (žr. § 118) į balt.-sl. **-mī* (dat. pl.). Tam tikra išimtis čia yra, rodos, tik av. *-bīš* (instr. pl.), žr. 1 išn. 217 p.

⁴ Nors gal ir nebūtinai (čia apsprendė tam tikra atitinkamų indoeuropiečių kalbų fonomorfologinė struktūra), žr. 7 išn. 214 p.

⁵ Šitaip, galų gale, ir įprasta galvoti. Pridursime, kad formų ide. dial. („dat.“) **-bho* resp. **-bhi* singulariškai paradigmėjo, kiek galima atsekti, rodos, tik forma **-bhī* ir tai, matyt, tik armėnuose: arm. (*harsam*)-*b* (instr. sg.) < **-bhī* [plg. s. sl. (*pQt-b*)*m̃b* (instr. sg.) < *-mī* (§ 118)]; šiam teiginiui išimties nesudaro pr. (*te*)-*bbei* (dat. sg.) < **-bhi* (žr. 2 išn.) tipo atvejai, t. y. atvejai asmeninių įvardžių, kurie vienaskaitos (dėl supletyvizmo), tikrąja to žodžio prasme, neturi: asmeniniams įvardžiams kaitymas skaičiais, kaip tokiems, aiškiai nėra būdingas, plg., pvz., E. Prokosch, *A Comparative Germanic Grammar*, Philadelphia, 1939, § 98 c; Г. М. Шатров, К вопросу об окончании генитива в тохарском, — Вопросы лингвистики (ученые записки, № 59), Томск, 1966, 43.

-*bhis*¹. Forma s. ind. (*agni*)-*bhiṣ* (instr. pl.), kaip paradigminė, yra, tur būt, jaunesnė už s. ind. (*agni*)-*byas* (dat. pl.) bei (*agni*)-*bhyām* [dat.- („instr.“) instr. du.]² < *-*bhyā*³. Pati s. ind. -*bhyas* yra, manyčiau, iš *-*bhi* + *es > *-*bhies* (> -*bhyas*)⁴. Tą dalyką, kad čia buvo pavartotas (fleksinio formanto *-*s*⁵ variantas) *-*es* (o ne *-*s*), matyt, struktūriškai paveikė (rodos, maždaug tuo pačiu metu besiformuojančios) dat. (-, „instr.“) du. fleksijos (indoir.) *-*bhi* + *ō* > *-*bhīō*⁶ > -*bhīā* (dat.-instr. du.) sonanto *-*i* (*-*bhi*) virtimas į *-*ī* (*-*bhī*), t. y. jo priebalsėjimas. Dėl šios priežasties, mano spėjimu, ir atsirado dat. pl. fleksija indoir. *-*bhies*⁷ (> s. ind. -*bhyas*),

¹ Tam, kad fleksija s. ind. (*agn-i*)-*bhiṣ* (instr. pl.) < *-*bhi* + *s* gavo ši *-*s*, matyt, plurališka paradigmdama (plg. dar J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, Göttingen, 1930, 67; A. Thumb – R. Hauschild, *Handbuch des Sanskrit*, II, Heidelberg, 1959, 15), man rodos, neprieštarauja neparadigminės (adverbinės) formos s. ind. *dju-bhiṣ* „dieną (dienoje)“, *aktu-bhiṣ* (greta *aktōṣ* bei *aktāu*) „naktį (naktyje)“, *śarād-bhiṣ* „rudenį, im Herbst“, *taviṣi-bhiṣ* „mit Macht“ ir kt. Reikia pabrėžti, kad pastarosios formos, kaip neparadigminės resp. turinčios lokatyvines-instrumentalines ir pan. reikšmes, yra, be abejo, archaiškesnės už paradigminę s. ind. *agni-bhiṣ* (instr. pl.), plg. gr. „instr.“ (F)ῖ-φι „jėga“ (φι ἀνάσσεις A 38), „loc.“ ὄρεσ-φι „im Gebirge“ ir kt. (žr. P. Chantraine, *Grammaire Homérique*, Paris, 1942, 234 tt.; idem, *Morphologie historique du grec*, Paris, 1947, § 128). Neparadigminės s. ind. *dju-bhiṣ* „bei Tage“ tipo formos ir neparadigmdamos nesunkiai galėjo šita -*s* < *-*s* gauti, pvz., iš paradigminės (s. ind.) -*bhiṣ* (instr. pl.) < < *-*bhi* + *s*; plg. graikų neparadigminę (adv.) ir neparadigmėjusią formą λάθρ-α „slapta“, kuri prie gr. λάθρ-α (adv.) prisilipdė jotą iš atitinkamos paradigminės formos (žr. 174 t.). Pagaliau plg., pvz., ir gr. λιχρ-φίς (adv.) „šonan“ [apie jos formanto -*s* „graikišką“ (ne kokią nors praindoeuropietišką) kilmę žr. K. Brugmann – A. Thumb, *Griechische Grammatik*, München, 1913, 280] arba formą gr. ναῦ-φιν (adv.) [prisilipdžiusią formantą -*v* (kuris čia yra taip pat „graikiškos“ kilmės, plg. gr. adv. ναῦ-φι)].

² Plg. tai, kas pasakyta apie baltų-slavų instr. pl. ir dat. pl. formų atsiradimo chronologiją (§§ 118, 117).

³ Plg. J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, Göttingen, 1930, 55; T. Burrow, *The Sanskrit Language*, London, 1955, 240.

⁴ Plg. H. Hirt, *Indogermanische Grammatik*, III, 61.

⁵ Formanto ide. *-*s* realizacija yra – *-*s* : *-*es* : *-*os*, žr. § 96, plg. J. Kurylowicz, *The Inflectional Categories of Indo-European*, 195.

⁶ Plg. santykį indoir. *-(*bhī*)*es* [(> s. ind. -*bhyas*) plur.]: *-(*bhī*)*ō* > *-(*bhī*)*ā* [(> s. ind. *-*bhyā*) dual.]=*(*māter*)-*es* [(> s. ind. *mātar-as*) plur.]: *(*mater*)-*ō* > *-*ā* [(> s. ind. *-*ā* = ved. *vṛk-ā*) dual.]. Indoiranėnų dualinė *-*ā* [prie jos pridėjus formantą *-*u*, vėliau atsirado s. ind. -*au* ir kt., senesnė yra ved. (*vṛk*)-*ā* (nom.-acc. du.)], žr. § 98] iš *o/e*-kamieno, matyt, gana seniai įsibrovė į atematinius indoiranėnų kamienus (išskyrus *ā*-, *i*- ir *u*-kamienus – atematinius balsinius kamienus). Plg. T. Burrow, *The Sanskrit Language*, London, 1955, 239.

⁷ T. y. dėl tos priežasties čia iš *-*bhi* galėjo atsirasti (indoir.) *-*bhī*(-) resp. prie pastarosios galėjo prilipti ne (variantas) *-*s*, o (variantas) *-*es* (žr. 5 išn.): priebalsio (šiuo atveju, priebalsio *-*ī*-) + priebalsio *-*s* pozicija, t. y. variantui *-*s* tokia pozicija tuomet (čia kalbu apie indoiranėnų dalykus, kurie yra visgi gana seni) vargu ar buvo „įprasta“

o ne dat. pl. fleksijsa indoir. **-bhis*. Iš pastarosios, t. y. indoir. **-bhis* turime ne dat. pl., o instr. pl. fleksiją (> s. ind. *-bhiṣ* instr. pl.). Kad atsirado instr. pl. fleksijsa indoir. **-bhis*¹, o ne – kaip dat. pl. formoje – instr. pl. fleksijsa indoir. **-bhīes*, atitinkamu būdu nulėmė, matyt, ta aplinkybė: tuo metu, kai formavosi dat. pl. fleksijsa indoir. **-bhīes* resp. dat. (-,instr.“) du. fleksijsa indoir. **-bhīō* > **-bhīā*, rodos, dar neegzistavo paradigmėnis instrumentalis², Vadinasi, „instr.“ fleksijai indoir. **-bhi*, kaip neparadigminei-nepluralinei (ji čia paradigmėjo tik kaip pluralinė³), tuomet dar nebuvo reikalo lipdytis pluralinį **-s*.

§ 121. Apibendrinamas tai, kas anksčiau pasakyta, pridursiu, kad indoeuropiečių tarmių atitinkamų pluralinių (bei dualinių) vardažodinių formų formantai **-m-* resp. **-bh-*, nors ir abu ide. „singularinės“ kilmės būdami, fonetiškai nėra suvestini į vieną⁴: pluralinis (bei dualinis) ide. dial. **-m-* atėjo iš atitinkamo įvardžio – iš jo atitinkamos „singularinės“ ide. dial. „dat.“ formos (vėliau virtusios singularine), o pluralinis (bei dualinis) ide. dial. **-bh-* atėjo iš atematinio vardažodžio – iš jo atitinkamos „singularinės“ ide. dial. „dat.“ formos (tur būt, tik armėnus išskiriant, vėliau nevirtusios singularine⁵). Šitos vardažodinės formantų ide. dial. **-m-* resp. **-bh-* pluralinės (bei dualinės) fleksijos (formos) vėliau atėjo ir į įvardį, t. y. į jo pluralinį (bei dualinį) datyvą (o kai kur net

(galimà). Dėl to čia galėjo būti „pasirinkta“ **-(bh)ī+es* > **-(bh)īes* [o ne **-bhī+s*, kurioje priebalsis **-ī-* (būtent, atsirandantis dėl minėtų priežasčių) nebūtų galėjęs ir egzistuoti (interkonsonantinė pozicija), jis tuojau pat būtų išvirtęs į **-i-* (balsį)], plg. § 96 teiginius.

¹ Tiesa, A. Meilletas indoiranėnams tarsi suponuotų ir gretimę **-bhis*: jis, kalbėdamas apie instr. pl. fleksijas lie. *-mis* ir s. sl. *-mi*, rašo, kad „ces deux formes suposent **-mis*, qui rappelle av. *-biš* (cf. le pronom lat. *nō-bis*)“ – A. Meillet, Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes, Paris, 1934, 298. Dėl to, pirma, reikia pasakyti, kad lie. *-mis* ir sl. *-mi* rodo, matyt, ne senąją **-mis*, o – **-mī* (žr. § 118). Antra, lot. *no-bis* yra, tur būt, ne iš pirmykštės **-ī+s*, o iš **-ei+s* (žr., pvz., И. М. Тронский, Историческая грамматика латинского языка, Москва, 1960, 188). Pati av. *-biš* (greta *-biš*) galėjo – tarmiškai – pailgėti dėl dat. pl. fleksijos av. *-byō* (kilusios iš tos pačios, kaip ir s. ind. *-bhyas*) vokalizmo ilgumo, plg. tai, kas pasakyta apie instr. pl. fleksijos balt.-sl. **-mī* pailgėjimą iš **-mī* (§ 118); vadinasi, fleksijsa av. *-biš* savo vokalizmo ilgumu tėra tik atitinkamų iranėnų tarmių naujadaras.

² Plg., pvz., tai, kas pasakyta apie prūsus, kurie turėjo paradigminį datyvą (sg., pl., du.), tačiau paradigminio instrumentalio (sg., pl., du.) neturėjo. Šitas prūsų kalbos bruožas yra ne inovacija, o archaizmas, žr. § 87 tt.

³ (Žr. ir 1 išn. 216 p.), t. y. ji indoiranėnuose paradigmėjo ne taip, kaip forma ide. (dial. „dat.“) **-mī* baltuose-slavuose, – čia **-mī* paradigmėjo ir plurališkai, ir singulariškai (§ 118).

⁴ Kaip kad daro, pvz., Fr. Spechtas, žr. 4 išn. 214 p.

⁵ Žr. 5 išn. 215 p.

ir į jo instrumentalią, žr. § 99). Šitaip galėjo atsirasti, pvz., s. sl. *t-ē-mō* (dat. pl.) **t-oi + mōn* resp. s. ind. *t-e-bhyas* (dat. pl.) < **t-oi + bhjes* [pagal pastarąją atsirado ir *o*-kamieno vardažodinė s. ind. *vyk-e-bhyas* < **-oi + bhjes*¹]. Kad šitokios formos įvardžio (indoiranėnų įvardžio ir vardažodžio) daugiskaitoje (ar dviskaitoje) susikūrė vėliau, mano nuomone, rodo ne tik tas faktas, kad čia formantai ide. dial. **-m-* resp. **-bh-* ne prie *o/e*-kamienės (*o/e*-kamienis įvardis) **-ō* (= **ō/ē*) yra prilipę (jau vien šio fakto pakaktų minėtai išvadai²), bet ir ta aplinkybė, kad indoeuropiečių tarmės, pažįstančios paradigmines formantų ide. dial. **-m-* resp. **-bh-* formas, pastarąsias ne visos turi *o/e*-kamieniam įvardžiui bei vardažodžiui; plg., pvz., lotynų: *host-i-bus*, *LAC-V-BVS*, *patr-i-bus*, *di-ē-bus* ir net (*ā*-kamienė) *de-ā-bus* = *FEMIN-A-BVS* (greta *ros-īs*), tačiau *o/e*-kamieniai *iste – istud* (įvardis), *lupus – bellum* (vardažodis) dat. pl. formoje niekur neturi *-bus* (< **-bh-os*), – čia yra tik (*ist*)-*īs*³ = (*lup*)-*īs*, kildintina iš **-ois* (= **-o/eis*, žr. § 127 tt.), kurią turi ir gr. (τ)-*oĩς* = (λόκ)-*oĩς* (dat. pl.) = lie. (*t*)-*aĩs* = (*vilk*)-*aĩs* [(instr. pl.) ne iš (ide.) **-ōis*, bet iš **-ois* < **-oi* (= **-o/ei + s*), žr. § 128 tt.] ir kt.

LOCATIVUS PLURALIS (bei dualis)

§ 122. Lie. aukš. (*lauk*)-*uos-e* resp. lie. žem. (*lauk*)-*ūs-e*⁴ K. Jaunius vedė iš lie. **-úons* (acc. pl.) + **en*⁵. Nepriklausomai nuo K. Jauniaus šitą hipotezę galutinai suformulavo J. Endzelynas savo „Latvių kalbos gramatikoje“, kuris atsižvelgė, be to, ir į la. *-uōs* (loc. pl.), taip pat į lietuvių dabartinių tarmių bei senųjų raštų formą aukš. *-uos-u* resp. žem. *-ūs-u*, manydamas, kad pastarosiose „der Vokal der Postposition durch das *u* der alten Lokativendung *-su* ersetzt ist“⁶. Pavadinokime šią hipotezę Jauniaus-Endzelyno hipoteze. Iš esmės ta pati Jauniaus-Endzelyno hipotezė, nors truputį ir modifikuota, yra Chr. Stango 1929 metų nuomonė: „Nun könnte freilich

¹ Apie jos darybą žr. dar § 120.

² Tos *o/e*-kamienės formos, kurios turi formantus, prilipdytus prie *o/e*-kamienų **-o/ei* resp. **-ō/ē*, mano nuomone, yra jaunesnės už tas, kuriose formantai yra prisilipdę prie *o/e*-kamienės **-o/e*, – šitą teiginį grindžiu daugelyje šio savo darbo vietų.

³ O ne ir °(*ist*)-*ibus* „istis“. Kad lotynai turi, pvz., *qu-ī-bus*, nesunku paaiškinti: įvardis lot. *quīs* resp. *quīd*, suvoktas kaip *i*-kamienis, galėjo pasidaryti ir ne *o*-kamienę formą – ot. *qu-ī-bus* (plg. lot. *host-ī-bus*).

⁴ Dėl *-uose* resp. žem. *-ū(n)se* kirčiavimo bei priegaidės žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 237–240.

⁵ K. Явнис, Грамматика литовского языка, перевод К. Буги, Петроград, 1916, 182 t.

⁶ J. Endzelin, Lettische Grammatik, 300 = J. Endzelins, Latviešu vaļodas gramatika, 407–408.

die Hypothese aufstellen, daß die alte Form auf *-iesu* (erhalten in Riet. *katureisu*, *penkeisu* = Kvéd. *katurīsu*, *penkīsu*, vgl. Jauniaus, Pon. gov. S. 10) von einer daneben stehenden Form auf **-uons-en* (Akk. Pl. + **en*) beeinflusst, und zu **-uonsu* umgebildet worden wäre. Von den beiden nebeneinander stehenden Forman **-uonsu* und **-uonsen* hätte dann später die letztere den Sieg davongetragen¹. Nuo šios (1929 metų) savo nuomonės Chr. Stangas dabar yra gerokai nutolęs (dabartinę jo nuomonę vadinsiu Chr. Stango hipoteze): „die jetzige Form (t. y. lie. aukš. *-uose* resp. lie. žem. *-ūse*. – V. M.) entstand nicht als eine syntaktische Verbindung vom Akk. Pl. + **en*, sondern als eine Umbildung der älteren Form auf *-uosu* usw. muß aus dem Illativ Pl. auf *-uosna* usw. in den Lok. Pl. gedrungen sein nach Analogie des Ill. Pl. **-āsnā*: Lok. Pl. **-āsu* der *ā*- Stämme“². Trumpai variant, Chr. Stango hipotezė yra tokia: lie. *-uose* (resp. *-ūse*) esanti jaunėnė už lie. *-uosu* (resp. *-ūsu*), o pastaroji – už lie. (*ketur*)-*iesu* (adv.), t. y. lie. *-iesu* esanti perdirbta į lie. *-uosu* (resp. *-ūsu*), o pastaroji – į lie. *-uose* (resp. *-ūse*)³. Svarbiausiu Chr. Stango hipotezės, kaip ir (Jauniaus-)Endzelyno hipotezės, trūkumu laikyčiau tą dalyką, kad šitie mokslininkai čia remiasi tradicine, dabar, matyt, nebepriimtina (žr. § 69), teze, kad baltų „prokalbė“ esą turėjusi s. sl. (*vIBC*)-*ĕxĕ* (loc. pl.) tipo paradigmą loc. pl., o jo liekana – Chr. Stango ir kt. (ne J. Endzelyno ir kt.) manymu – esanti skaitvardinis prieiviskis lie. *ketur-iesu* (*penk-iesu*). Į šiuos dalykus atsižvelgdamas, nors ir neprieštaraudamas loc. pl. formos s. sl. (*vIBC*)-*ĕxĕ* genetiniam gretinimui su „loc.“ (adv.) forma lie. (*ketur*)-*iesu* (žr. § 123), tik pastarąją kildindamas (ne iš **-aisu*, bet) iš **-ei-su*⁴, manau: a) šita „loc.“ lie. (*ketur*)-*iesu* niekada nėra buvusi linksnio forma – paradigmė forma, ir b) ji kaip tik rodo, kad baltai (lietuviai⁵) niekada nėra turėję s. sl. (*vIBC*)-*ĕxĕ* (loc. pl.) tipo paradigmą loc. pl. Plg. tai, kas pasakyta apie „loc.“ („sg.“) lie. (*nam*)-*iē*: a) ji, matyt, niekada nėra buvusi linksnio forma – paradigmė forma, ir b) ji rodo, kad baltai niekada nėra turėję s. sl. (*vIBC*)-*ĕ* (loc. sg.) tipo paradigmą loc. sg. (apie visa tai žr. § 69 ir kt.). Be to, čia dar priminsiu, kad lietuvių-latvių paradigmą lokatyvas formavosi tik postpoziciškai [lie. (*ketur*)-*iesu* nėra postpozicinė forma!]. Nepostpozicinės lietuvių-latvių lokatyvinės formos, mano nuomone, niekada nebuvo pasidariusios paradigmė formos, t. y. jos visuomet buvo neparadigmė

¹ Chr. S. Stang, Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas, Oslo, 1929, 125.

² Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 186.

³ Chr. S. Stang, op. cit., 186 t.

⁴ Ar šią lie. *-iesu* kildinsime iš **-aisu*, ar iš **-eisū*, galų gale, nėra tiek jau esminis dalykas, žr. §§ 124–125.

⁵ Kituose baltuose neturime paliudyto šiai *-iesu* atitikmens.

nės „lokatyvinės“ formos (prieveiksminio tipo vediniai), žr. § 69 tt. Vadinasi, nepostpozicinės lietuvių-latvių lokatyvinės formos¹ reiškia tą patį, ką ir neparadigminės lietuvių-latvių lokatyvinės formos – lie.-la. „loc.“ (adv.) formos, kurios paradigminės niekad ir nebuvo pasidariusios (šitas mano teiginys liečia, suprantama, ne tik *o*-kameną, žr. § 69 tt.). Atsižvelgiant į visa tai, sutikti su Chr. Stangu, manančiu, kad loc. (iness.) pl. lie. (*lauk*)-uosu esanti dėl loc. (ill.) pl. lie. (*lauk*)-uosna perdirbta iš „loc.“ („pl.“) lie. (*ke-tur*)-iesu, sunku jau vien dėl to, kad, laikantis Chr. Stango², reikėtų pripažinti aiškiai nepatikimą ilatyvo ir inesyvo, kaip paradigminių lokatyvų – paradigminio lokatyvo – variantų, susiformavimo chronologiją, t. y. turėtume pripažinti, kad, atsiradus ir jau egzistuojant ilatyvui, inesyvo dar nebuvo. Pagaliau, Chr. Stango hipotezei prieštarauja dar ir tas: pvz., Adutiškio, Dotinėnų, Tverėčiaus šnektose (kurios, kaip periferinės, be to, yra gana archaiškos) šalia *viētosu*, *ūpēsu*, *akysū* resp. (Adutiškis) *akýsu* sakoma *laukuōds* resp. (Adutiškis) *laukuōse*, bet ne *laukuosus*³, o šita aplinkybė rodo, kad forma (*lauk*)-uose (resp. žem. *-ūse*) nėra jaunesnė (Chr. Stangui ji yra jaunesnė) už formą (*lauk*)-uosu (resp. žem. *-ūsus*)⁴.

§ 123. Atsižvelgdamas į visa tai, Chr. Stango hipotezę, t. y. jo dabartinę nuomonę esu linkęs laikyti mažiau pagrįsta už Chr. Stango 1929 metų nuomonę, kuri, kaip minėjau (§ 122), yra ta pati (tik modifikuota) Jauniaus-Endzelyno hipotezė. Tačiau ir Jauniaus-Endzelyno hipotezei, kuri apskritai man atrodo tikėtina (žr. toliau), irgi šio bei to dar trūksta. Taip galima būtų galvoti jau vien dėl to fakto, kad ši hipotezė, nors ir būdama populiariausia, visgi nėra visų baltistų aprobuota. Čia turiu galvoje pirmiausia Chr. Stangą,⁵ kurio hipotezėje, nežiūrint jos trūkumų (§ 122), pagaliau visgi slypi, man rodos, racionali (Jauniaus-Endzelyno neatsižvelgta), mintis, kurią galima šitaip suformuluoti: fleksijos *-uose* (žem. *-ūse*) resp. *-uosu* (žem. *-ūsus*) balsis *-uo-* čia yra atsiradęs ne vien (resp. ne tiek) akuzatyviškai, bet

¹ Šiai minčiai, pvz., *i*-kamenė lie. *-ysu* neprieštarauja: ji nors ir nepostpozicinė, yra kontaminacinė – kontaminuota su postpozicine, žr. § 123.

² Žr. Chr. S. Stang, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, 186–187.

³ Z. Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, 237.

⁴ Plg. ir Z. Zinkevičius, l. c. Medžiagos apie lie. *-uosu* ir *-uose* iš senųjų raštų žr. J. Palionis, *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius, 1967, 122 t.

⁵ Plg. ir J. Otrębskio atsargumą: „Przypuszcza się, że litewskie formy typu *wýruose* powstały z połączenia form acc. pl. na *-uons* z postpozycją (*-en*)“ – J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*, III, 16 [„Przypuszcza się“ išretinta mano. – V. M.]; iš to „Przypuszcza się“ bei tolimesnio „Możliwości“ [„Możliwości takiej interpretacji dowodzą żmudzkie formy loc. pl. *-un-se*“ – J. Otrębski, l. c.] matyti, kad pats J. Otrębski visų tuo nėra labai įsitikinęs.

ir lokatyviškai¹. Su tuo, kaip šią mintį realizuoja Chr. Stangas, nesutikdamas (žr. § 122), manau, kad ši mintis realizuotina taip: fleksijoje lie. *-uos-e* (žem. *-ūs-e*), atmetus postpoziciją, turime fleksiją **-úos*, kurioje, kaip toliau bandysiu parodyti, slypi ne tik acc. pl. **-úos* < *-úons* (§ 100 tt.), bet ir „loc.“ (pl.) **-úos*. Pati „loc.“ (pl.) fleksija (lie.-la) **-úos* < **-ōs*, man rodos, nesunkiai paaiškinama: ji gali būti iš (*o/e*-kamenės) „loc.“ („sg.) **-ō² + *-s* [plg. tą faktą, kad lietuviai-latviai *o/e*-kameniam loc. (iness.) sg. iš *o/e*-kamenių „loc.“ balt. formų „išsirinko“ taip pat ne (balt.) **-a/ei*, bet **-ō/ē* → **-ē* (žr. §§ 71–78)³], tiksliau sakant, iš (balt.) **-ō/ē⁵ + -s* → **-ō + *-s* > **-ōs⁶*. Šita (ryt. balt.) **-ō + s* > **-ōs*, atsirasdama, t. y., neparadigminė (balt.) „loc.“ **-ō* (= **-ō/ē*), prisilipdydama formantą **-s* (plg. §§ 67, 75), nebūtinai turėjo pasidaryti, tikrąja to žodžio prasme, paradigminė. Juk lietuvių-latvių „prokalbės“ nepostpozicinės „lokatyvinės“ formos, kaip jau esu minėjęs (žr. §§ 69 tt., 122), virto paradigminėmis (pasidarė lokatyvinėmis), matyt, tik tada, kai jos ėmė prisilipdyti postpoziciją, t. y. ėmė virsti postpozicinėmis (§ 122). Vadinasi, *o/e*-kamenė „loc.“ (pl.) lie.-la. (**-úos* <) **-ōs*, kaip ir, pvz., *i-* resp. *u*-kamenė „loc.“ (pl.) lie.-la. **-i-su* resp. **-u-su*, iki atsirandant postpoziciniam lietuvių-latvių lokatyvui, matyt, dar nebuvo paradigminės, t. y. jos buvo neparadigminės formos (qasiparadigminės – besišliejančios prie paradigminių formų), kurias reliatyviai žymiu „loc.“ (pl.). Jos paradigmėti ėmė tada, kai atėjo postpozicinių lokatyvų formavimosi laikai, t. y. tada, kai, pvz., iš „loc.“ (pl.) lie.-la. **-ōs + *-én* atsirado loc. (iness.) pl. lie.-la. **-ōsén* > lie. *-uose*. Greita inesyvinės reikšmės loc. pl. lie.-la. **-ōs + en* > **-ōsén* galėjo egzistuoti ir ilatyvinės reikšmės loc. pl. **-ōns* (acc. pl.) + *én* (žr. § 69) > **-ōnsén* > **-uonsén* > lie. aukš. (la.) **-uosén* > *-uose* (plg. lie. aukš. *ger-úos-ius*, žr. § 100 tt.) resp. lie. žem. **-únsén* > *-ū(n)se* [plg. lie. žem. *ger-ū(n)s-ius*, žr. § 100 tt.]. Tuo pačiu laiku turėjo atsirasti ir kitų kamienų ilatyvinės reikš-

¹ Juk *-uose* resp. *-uosu*, Chr. Stango nuomone, turi *-uo-* iš ilatyvo pl. (ill. pl.), o pastarasis, nežiūrint jo kilmės (iš acc. pl. + **-nā*), yra taip pat lokatyvas pl. (loc. pl.).

² Apie *o/e*-kamenę „loc.“ („sg.“) balt. **-ō* > **-úo* > lie. (adv. =) „loc.“ (*gal*)-*ū* „gale“ žr. § 77.

³ Tačiau plg. s. sl. loc. sg. (*vloc*)-*ě* < **-oi* : loc. pl. (*vloc*)-*ěx-ъ* < **-ois-u* < *-ois* (su vėliau pridėtu **-u*, žr. § 125) < **-oi* (su vėliau pridėtu pluraliniu **-s*, žr. § 125) < ide. „dat.“ **-oi* = **-o/ei* (žr. § 80 ir kt.).

⁴ Čia jie „išsirinko“ *o/e*-kamenę **-ē* (= **-ō/ē*), kadangi *o/e*-kamenė **-ō* (= **-ō/ē*) „nuėjo“ į instr. sg. (§§ 71, 75–77, 86).

⁵ Dėl šios *o/e*-kamenės balt. **-ō/ē* < ide. „dat.“ **-ō/ē* žr. § 80 ir kt.

⁶ Kad čia iš **-ō/ē + *-s* buvo „išsirinkta“ resp. atsirado **-ō + *-s* > **-ōs*, o ne **-ē + *-s* > **-ēs*, buvo kalta, be kita ko, matyt, ir ta aplinkybė: tokia **-ē + *-s* > „loc.“ pl. **-ēs* gana anksti būtų sutapusi su *ē*-kamine acc. pl. **-ēs* (plg. § 176), o vėliau, kaip *o/e*-kamenė loc. (iness.) pl. **-ēs + én* > **-ēsén*, – ir su *ē*-kamine loc. (iness.) pl. **-ēs + én* > **-ēsén*.

mės loc. pl. formos: *ā*-kamenė **-ās* (acc. pl.)¹+*-én* > **-āsén* > lie. *-ose*, *i*-kamenė **-īs* (acc. pl., žr. § 167 t.)+**-én* > **-īsen* > lie.(-la.) *-yse*, *u*-kamenė **-ūs* (acc. pl., žr. § 167 t.)+**-én* > **-ūsen* +> lie.(-la.) *-ūse* ir pan. Išnykus semantinei papildomajai distribucijai tarp loc. pl. formų *o/e*-kamenių lie.-la. **-úonsén* (ilatyvinė reikšmė) ir **-úosén* (inesyvinė reikšmė), iš pastarųjų galėjo atsirasti akuzatyvinės (acc. pl.) fleksijos vokalizmo viena loc. pl. forma – loc. (iness.) pl. lie. aukš. *-uose* = la. *-uos* (< **-uose*) resp. lie. žem. **-ūse*², o pagal tai iš ilatyvinės reikšmės loc. pl. formų (acc. pl.+**-én*) *ā*-kamenės lie.-la. **-āse* [< **-ās* (acc. pl.)³+**-én*], *i*-kamenės **-īse* [< **-īs* (acc. pl.)⁴+**-én*], *u*-kamenės **-ūse* [< **-ūs* (acc. pl.)⁴+**-én*] galėjo atsirasti inesyvinės reikšmės loc. pl. (t. y. iness. pl.) formos (atitinkamai:) lie. *-ose*=la. *-ās* (< **-āse*), lie. *-yse*=la. *-īs* (< **-īse*), lie. *-ūse*=la. *-ūs* (< **-ūse*). Tačiau *ā-*, *ē-*, *i-* (resp. *K-*), *u*-kamenai turėjo ir „loc.“ (pl.): **-āsu*, **-ēsu*, **-īsu*, **-ūsu* (dėl jų žr. § 125), kurios buvo taip pat inesyvinės reikšmės, tačiau, kaip nepostpozicinės, neparadigmėjos, vadinasi, jos galėjo a) arba visai išnykti, b) arba išlikti neparadigminės – prieveiksminės [plg., pvz., Linkmenų „loc.“ (pl.)=adv. *akisù* ir *dantisù*], vienu kitu atveju priartėdamos ir prie paradigminių [pvz., *pirtisù*, *širdisù* (Linkmenys)⁶], c) arba besikontaminuodamos su paradigminėmis loc. (iness.) pl. **-āse*, **-ēse*, **-īse*, **-ūse* virsti į kontaminacines paradigmines – loc. (iness.) pl. **-āsu*, **-ēsu*, **-īsu*, **-ūsu*, plg.pvz., Adutiškio loc. (iness.) pl. *viētosu*, *ūpėsu*, *akýsu*⁷. Atsižvelgiant į tai, kas aukščiau pasakyta, čia nesunkiai ga-

¹ Baltų *ā*-kamenė acc. pl. fleksija iš pradžių buvo, matyt, tik **-ās* (o ne ir **-āns*), žr. § 176; plg. ir tą faktą, kad lietuvių tarmėse niekur nėra loc. (iness.) pl. ^o(*rañk*)-*qs-e* (plg. acc. pl. *ger-qs-ias* : *ger-ós-ias*), o tik (*rañk*)-*os-e*.

² Lietuviuose aukštaičiuose bei latviuose šita [**-úons* (acc. pl.)+**-én* >] **-uonsén* > *-uose* (plg. acc. pl. *ger-úos-ius*, žr. § 100 tt.) turėjo ir fonetiškai sutapti su [**-uos* („loc.“ pl.)+**-én* >] **-uosén* > *-uose*. Lietuviuose žemaičiuose panašus tų pačių **-uonsén* (acc. pl.+**-én*) ir **-uosén* („loc.“ pl.+**-én*) fonetinis sutapimas gali būti paaiškinamas, pvz., kad ir tais sumetimais, apie kuriuos esu kalbėjęs 2 išn. 190 p.

³ Apie *ā*-kamenę acc. pl. formą žr. § 176.

⁴ Apie *i-* resp. *u*-kamenės acc. pl. formas žr. § 167 t.

⁵ Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 237.

⁶ Plg. Z. Zinkevičius, l. c.

⁷ Be to, atkreiptinas dėmesys: jeigu kontaminacinės (paradigminės) *i-* (*K-*) resp. *u*-kamenės loc. (iness.) pl. **-īsu* [= (*ak*)-*ýsu* (Adutiškis)] resp. **-ūsu* skyrėsi nuo senųjų „loc.“ pl. formų **-īsu* resp. **-ūsu*, tai kontaminacinės (paradigminės) *ā-* resp. *ē-*kamenės loc. (iness.) pl. **-āsu* [= (*viēt*)-*osu* (Adutiškis)] resp. **-ēsu* [= (*ūp*)-*ėsu* (Adutiškis)] niekuo nesiskyrė nuo senųjų „loc.“ pl. **-āsu* resp. **-ēsu*. Pastarasis neskyrimas yra visai suprantamas: kontaminuojant fleksijas loc. (iness.) pl. **-āse* [< **-ās* (acc. pl.)+**-én*] resp. **-ēse* [< **-ēs*(acc. pl.)+**-én*] su fleksijomis „loc.“ pl. **-āsu* [< **-ā*+*su*, žr. § 125] resp. **-ēsu* [< **-ē*+*su*, žr. § 125] ir atsirandant kontaminacinėms loc. (iness.) pl. **-īsu* resp. **-ūsu*, te galėjo atsirasti tik kontaminacinės loc. (iness.) pl. **-āsu* resp. **-ēsu*, formaliai sutapdamos

lima atsakyti į klausimą (žr. § 122): kodėl Adučiškio šnekte yra *viētosu*, *ūpēsu*, *akýsu*, bet *laukiuose* (ne **laukiuosu*)? Kad Adučiškyje yra *laukiuose*, o ne **laukuosu*, yra, matyt, šios šnektos archaizmas. Kitose šiaurės rytų aukštaičių tarmėse (bei atitinkamuose senovės lietuvių raštuose) vietoj *laukuose* turime *laukuosu* (kai kur ji dar ir yra gretiminė formai *laukuose*), įsivestą, matyt, analogiškai pagal *ā*-kamienę *-osu* (: *-ose*), *i*-kamienę *-ysu* (: *-yse*) ir pan. (plg. §§ 124, 125). Tiesa, atitinkamoje dabartinėse bei senovės raštų lietuvių šnektose loc. (iness.) pl. forma (*lauk*)-*uo-su* galėjo atsirasti, t. y. gauti šitą *-u*, ir seniau: iš „loc.“ pl. lie.-la. **-uos* (< **-ōs* < **-ō* + *s*, žr. aukščiau) galėjo atsirasti „loc.“ pl. lie.-la. **-uosu* pagal „loc.“ pl. formas lie.-la. (*ā*-kamienę) **-āsu*, (*i*-kamienę) **-isu* ir pan. Tačiau reikia pabrėžti, kad šitai, kaip aiškiai rodo Adučiškio šnektos, turėjo įvykti ne viosoje senovės lietuvių-latvių šnektose. Panašiu būdu, kaip lie. *-uosu*, bus atsiradusi ir lie. „loc.“ (pl.) (*ketur*)-*iesu* < **-eisu*, t. y. panašiu būdu anksčiau ar vėliau (chronologija čia, galų gale, ne tiek ir svarbu) gavusi *-u* iš kitų (atematinių) kamienų (plg. dar §§ 124, 125). Kitaip sakant, ne tik loc. (iness.) pl. lie. (*lauk*)-*uosu* (*o/e*-kamienė), bet ir „loc.“ (pl.) lie. (*ketur*)-*iesu* (*o/e*-kamienė) šito *-u* atžvilgiu nėra archaizmai: jeigu *o/e*-kamienė loc. (iness.) pl. lie. (*lauk*)-*uosu*, atmetus iš atematinių kamienų atėjusį *-u* [= *-(s)u*], suponuoja „loc.“ (pl.) **-uos* < **-ōs* < **-ō* (= **-ō/ē*) + *s* (žr. aukščiau), tai *o/e*-kamienė „loc.“ (pl.) lie. (*ketur*)-*iesu*, atmetus irgi iš atematinių kamienų atėjusį *-u* [= *-(s)u*], suponuoja „loc.“ (pl.) **-ies* (*o/e*-kamienė) < **-eis* < **-ei* (= **-a/ei*) + **-s* (apie visa tai žr. dar §§ 124–125). Tas pačias *o/e*-kamienės „loc.“ (pl.) formas **-uos* < **-ōs* < **-ō* (= **-ō/ē*) + **-s* resp. **-ies* < **-eis* < **-ei* (= **-a/ei*) + **-s* suponuoja ir loc. (iness.) pl. lie. *-uos-e* (apie ją esu jau kalbėjęs anksčiau) resp. „loc.“ (pl.) lie. (*ketur*)-*ies-e*. Pastaroji, t. y. „loc.“ (pl.) forma lie. (*ketur*)-*ies-e* postpoziciją *-e* (< **-én*) bus gavusi iš loc. (iness.) pl. lie. (*lauk*)-*uos-e*, kitaip sakant, manau, kad šita „loc.“ (pl.) lie. (*ketur*)-*ies-e* (taip ir nesuparadigmėjusi¹) dar palyginti neseniai buvo *o/e*-kamienė „loc.“ (pl.) lie. **(ketur)-ies*, o kai kuriose tarmėse ir „loc.“ (pl.) lie. (*ketur*)-*ies-u* (apie ją žr. aukščiau).

§ 124. Atsižvelgiant į visa tai, kas pasakyta apie rytų baltų priešpostpozicinės epochos lokatyvą, arba „lokatyvines“ (nepostpoziciskas) formas, galima spėti, kad panašias „loc.“ (pl.) formas bus turėję ir vakarų baltai –

su senosiomis „loc.“ pl. **-āsu* resp. **-ēsu*. Tas sutapimas galėjo paspartinti ir kitų kamienų čia nagrinėjamų jų lokatyvinių formų kontaminaciją. Pastaba. Kontaminuojant loc. (iness.) pl. formas (*i*-resp. *u*-kamienės) **-īse* resp. **-ūse* su „loc.“ pl. **-isu* resp. **-usu*, šiaip jau galėjo atsirasti ne tik **-isu* resp. **-ūsu*, bet (atitinkamoje tarmėje) ir **-ise* resp. **-use* (= *-ise* resp. *-use*, žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 237, 239).

¹ Lietuviams-latviams paradigmintis (*o/e*-kamieno) loc. (iness.) pl. su *-ies*- (< **-ies* < **-eis* = **-a/eis*) neatsirado.

(pra)prūsai: *o/e*-kamienę pr. (balt.) **-ais* resp. **-ōs*, *ā*-kamienę pr. **-āsu* *i*-kamienę **-isu*, *u*-kamienę **-usu* (apie visas šias formas žr. toliau). Šitokios pr. „loc.“ (pl.) formos vėliau galėjo išnykti dėl to, kad prūsuose paradigminis lokatyvas, kaip esu minėjęs (žr. §§ 69 tt., 122), matyt, niekuomet nebuvo susiformavęs. XVI amžiuje – prūsų raštuose – randame lokatyvinius santykius įprastai reiškiamus prielinksninėmis konstrukcijomis: vienaskaitoje, o pagal tai ir daugiskaitoje – konstrukcijomis praep. + dat. arba praep. + acc., išskyrus *o*-kamieną, vienaskaitoje turintį, be to, dar ir konstrukciją praep. + „loc.“ (sg.)¹, kurią dėl pačios XVI a. prūsų linksnių sistemos, tiesa, galima vadinti irgi „datyvine“, t. y. praep. + „dat.“ (sg.)². Pačios prūsų konstrukcijos praep. + dat. resp. praep. + acc. šiaip jau nelaikytinos inovacinėmis: konstrukcija praep. + acc. reikšė, matyt, direktyvinius, o praep. + dat. (pvz., *en... naut-ei* „reikale“³) – inesyvinius lokatyvo santykius, t. y. šios dvi konstrukcijos turėjo papildomąją distribuciją, kuri vėliau buvo pažeista, – ir konstrukcija praep. + acc. ėmė reikšti inesyvinius lokatyvo santykius (apie visa tai žr. § 69). Atsižvelgiant į tai, man rodos, nesunku paaiškinti konstrukciją pr. *andangonsṽn* „in coelis“⁴ = pr. **en *dangunsun*⁵; čia, matyt, slypi „loc.“ (pl.) forma pr. **dang-usu*, jai nykstant, kontaminuota loc. pl. formos pr. **en *dang-uns* (praep. + acc.): iš inesyviškai vartojamų lokatyvinių formų pr. **en *dang-uns* (praep. + acc.) ir pr. **en *dang-usu* (praep. + „loc.“)⁶ nesunkiai galėjo atsirasti pr.

¹ Pvz., pr. *en* + „loc.“ (sg.): *en [stesmu] wirdai* „in [dem] Wort“ III 97_{16–17} [plg., pvz., s. sl. *pri* + loc. sg.: *pri ozer-ē*], žr. § 73 ir 1 išn. 136 p.

² Plg. lie. praep. + „dat.“ (sg.), pvz.: *prieg krikšt-ie* „prie krikšto“ AK 36₁₄ [plg., pvz., rus. *пу* + loc. sg.: *пу полет-е* (< **oi*)], žr. §§ 72 tt.

³ Apie šią formą žr. § 69. Čia reikia pastebėti, kad prūsų *i*-kamenė dat. sg. (*naut*)-*ei* formaliai nieku nesiskyrė nuo „loc.“ sg. (*naut*)-*ei* (apie pastarąją žr. § 164).

⁴ E. Mikalauskaitė, Priešreformacinių laikų prūsiško Tėve Mūsų nuotrupa, – Archivum Philologicum, VII (1938), 102 tt.; V. Mažiulis, Prūsų kalbos paminklai, Vilnius, 1966, 30. Dėl šio prūsų tekstelio, kuriame yra pr. *andangonsṽn*, E. Mikalauskaitė, atitinkamai pasiremama prūsiškojo *thu* „tu“ (I 9₁₃) nebuvimu, daro išvadą, kad „šis Tėve Mūsų verstas, matyti, iš lotynų kalbos, o ne iš vokiečių“ (E. Mikalauskaitė, op. cit., 103). Kad čia taip galėjo būti, mano nuomone, rodo net tik minėtas E. Mikalauskaitės argumentas, bet ir štai kas: forma *andangonsṽn* yra aiškiai daugiskaitinė – priderinta prie originalo, t. y. prie lotynų *in coelis* (daugiskaitinė), tačiau plg. prūsų katekizmų „Tėve mūsų“ tą patį žodį, kuris turi vienaskaitinę formą – priderintą prie originalo, t. y. prie vokiečių *im Himmel* (vienaskaitinė!): *andangon* „jm himmel“ I 9_{13–14} = *andengon* „jm himmel“ II 9_{13–14} = *Endangon* „im Himel“ III 47.

⁵ Pr. *an* (*an-dangonsṽn*) gali būti iš *en*, plg. J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 94 – 95, 141. Plg. dar W. R. Schmalstieg, The Alternation *e/a* in Old Prussian (A Phonemic Interpretation), – Annali dell'istituto orientale di Napoli, sez. linguist., 1 (1959), 191 tt.; idem, Neutralization of *a* and *e* in Hittite and Baltic, – op. cit., VII (1966), 54 ir kt.

⁶ Dėl pr. **en *dangusu* = praep. + „loc.“ (pl.) plg. pr. *en wirdai* = praep. + „loc.“ (sg.), žr. 1 išn.

*en *dang-unsu $\geq$ *en *dang-unsun (pridedant akuzatyvinį -n¹) > pr. *andangonsṽn*². Pastarasis faktas, mano spėjimu, prikišamai rodo, kad ne tik rytų bet ir vakarų baltai (prūsai) taip pat turėjo *u*-kamienę „loc.“ (pl.) *-usu, vadinasi, ir *i*-kamienę „loc.“ (pl.) *-isu. O visa tai, atsižvelgiant į minėtus samprotavimus (pirmiausia, – apie rytų baltų lokatyvą, § 123), mano spėjimu, rodo dar ir štai ką: vakarų baltai, gal būt, turėjo ir *ā*-kamienę „loc.“ (pl.) *-āsu, taip pat *o*-kamenės „loc.“ (pl.) *-ais resp. *-ōs. Apie *o/e*-kamenę „loc.“ (pl.) pr. *-ōs reikia pasakyti: ji, atsirasdama t. y. prisilipdydama *-s prie „loc.“ („sg.“) pr. (balt.) *-ō/ē (plg. § 123), iš pastarosios „išsirinko“ ne *-ē (*-ē+s), o *-ō (*-ō+s), matyt, dėl tų pačių priežasčių, kaip ir rytų baltuose (§ 123); juk (*o/e*-kamenė) pr. *-ē+s > *-ēs būtų sutapusi su *ē*-kamine acc. pl. pr. (balt.) *-ēs (žr. 6 išn. 221 p.). Šita „loc.“ (pl.) pr. *-ōs³ vėliau, t. y. „akuzatyvėdama“ [plg. *u*-kamenės „loc.“ (pl.) pr. *-usu „akuzatyvėjimą“, žr. aukščiau]⁴, nesunkiai galėjo išnykti. Prūsų *o/e*-kamenė „loc.“ (pl.) *-ais³, atsirasdama, t. y. prisilipdydama *-s prie „loc.“ („sg.“) pr. (balt.) *-a/ei (plg. § 123), iš pastarosios, galima spėti, „išsirinko“ ne *-ei, o *-ai irgi panašiais sumetimais, kaip rytų baltai: iš *o/e*-kamenių „loc.“ („sg.“) balt. *-a/ei prūsai „išsirinko“ (tiksliau sakant, įprastine pasidarė) taip pat ne *-ei, bet *-ai (žr. § 69 tt.), o rytų baltai – ne *-ai, bet *-ei (žr. § 69 tt.); *o/e*-kamenės „loc.“ (pl.) pr. *-ais liekanas turime prūsų „instr.“ (pl.) formoje (§ 129).

§ 125. Priešingai baltams, slavai iš *i*-kamenės „loc.“ (pl.) *-isu, *u*-kamenės „loc.“ (pl.) *-usu, *ā*-kamenės „loc.“ (pl.) *-āsu pasidarė paradigmines formas loc. pl.: s. sl. (*pqt*)-ьхѡ, (*syn*)-ѡхѡ, (*rpk*)-ахѡ. Paradigmėjant slavų formoms *-isu, *-usu, *-āsu (baltuose jos neparadigmėjo, žr. §§ 123 –

¹ Plg., pvz., lie. loc. (iness.) sg. (*piév*)-osui (Tverečius), kuri turi pridėtą lokatyvinį -i (dėl jo žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 239–240).

² Vadinasi, nenorėčiau pritarti E. Mikalaukaitei, žiūriničiai į pr. (*andangons*)-*ŕn* = -un kaip į postpoziciją – polinksnį [E. Mikalaukaitė, – Archivum Philologicum, VII (1938), 106]. Plg. dar Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 230–231.

³ Kadangi prūsai nepasidarė paradigminio lokatyvo (žr. aukščiau), tai, atsižvelgiant į § 123 atitinkamus teiginius, galima spėti, kad iš *o/e*-kamenių „loc.“ (pl.) pr. *-ōs resp. *-ais vargu ar buvo kada nors atsiradusios „loc.“ (pl.) formos pr. *-ōs+u > *-ōsu resp. *-ais+u > *-aisu.

⁴ Jeigu suponuosime, kad ši pr. „loc.“ (pl.) *-ōs vėliau išvirto į pr. „loc.“ (pl.) *-ās [o šitai nėra negalima, – plg. pr. gen. pl. (*noūs*)-an < pr. *-ōn (žr. §§ 11, 17), acc. pl. (*deiw*)-ans < *-ōns (žr. §§ 100, 102), be to, žr. § 12], tai šita pr. „loc.“ (pl.) *-ōs > *-ās turėjo sutapti su *ā*-kamine pr. acc. pl. *-ās (§ 176), kuri vėliau buvo perdirta į (*ā*-kamenė) pr. acc. pl. *-āns ir sutapo su *o*-kamine pr. acc. pl. (*-ōns >) *-āns (žr. § 102). Tačiau apie visa tai, tiksliau sakant, apie *o*-kamenės pr. „loc.“ (pl.) *-ōs eventualų „akuzatyvėjimą“ čia neketinu plačiau dėl vietos stokos kalbėti.

124), t. y. joms virstant loc. pl. formomis, turėjo paradigmėti ir *o/e*-kamenė „loc.“ (pl.) sl. **-ois* [dėl *o/e*-kamenės „loc.“ (pl.) sl. **-ōs* žr. §§ 129–130], virsti į loc. pl. sl. **-ois*, kuri neužilgo turėjo (resp. galėjo) gauti [iš atematinių kamienų formanto sl. **(s)u* (dėl **-su* žr. toliau)] „lokatyvinį“ **-u* (plg. atitinkamus §§ 123–124 teiginius): „loc.“ (pl.) sl. **-ois* + **-u* > loc. pl. sl. **-oisu* > s. sl. (*v/bc*)-*ěx*ṛ¹. Tą patį galima pasakyti ir apie indoiranėnų, pvz., sen. ind. loc. pl. atematinės formas *agn-i-šu*, *sátr-u-šu*, *nau-śú*, *pit-ṛ-śu*, *ráj-a-su* (< **-ṛ-su*), *sén-ā-su* ir tematinę *vṛk-e-śu*; s. ind. forma *-e-śu* lokatyvinį *-u* gavo, matyt, vėliau iš atematinių kamienų *-(s)u*. T. y. loc. pl. forma s. ind. (*vṛk*)-*ěś-u* < **-ais-u* (resp. **-eis-u*), matyt, suponuoja senesnę loc. pl. indoir. **-ais* < „loc.“ (pl.) indoir. **-ais*, prisilipdžiusią **-s* (plg. §§ 67, 75) prie indoir. „loc.“ („sg.“) **-ai* (= **-a/ei*) > s. ind. (*vṛk*)-*e* (loc. sg.) ir prie pastarosios prisiderinusią savuoju vokalizmu – iš indoir. „loc.“ („sg.“) alomorfų **-ā/ē* (< **-ō/ē*) bei **-a/ei* (< **-o/ei*) pastarojo (t. y. **-a/ei*, ne **-ā/ē*) išsirinkimu; plg. šiuo atveju slavų *o/e*-kamenės loc. sg. ir loc. pl. formas (dėl to prisiderinimo plačiau žr. §§ 129–130). Indoiranėnai vargu ar buvo pasidarę (*o/e*-kamenę) „loc.“ (pl.) **-ās* < **-ōs* (kaip kad, pvz., baltai, žr. §§ 123–124). Ji indoiranėnuose vargu ar galėjo atsirasti, ir, būtent, dėl to, kad šitokią (*o/e*-kamenę) formą indoiranėnai buvo pasidarę (resp. išlaikę) nom. pl. (masc.) linksniui [(žr. § 95) baltai su slavais nom. pl. (masc.) linksniui jau labai seniai nebeturi šitokios *o/e*-kamenės formos (§§ 91–92)]. Balt.-sl.-indoir. atematinės formanto **-su* formos, be abejo, neatsietinos, pvz., nuo graikų atematinių formanto *-σι* formų: gr. (πo)-σί (< πoδ-), (λχθ-ύ)-σι, (ναυ)-σί, (πατ-ρά-)-σι ir pan. Taigi, pvz., s. ind. (*nau*)-*-śú* ir gr. (ναυ)-σί yra genetiškai tos pačios formos, kurios skiriasi tik tuo, kad viena (t. y. indoiranėnų), taip pat ir baltų-slavų (žr. aukščiau), prie **-s* turi prilipdytą „lokatyvinį“ formantą **-u*, o kita (t. y. graikų) – „lokatyvinį“ formantą **-i*². „Lokatyvinių“ **-u* resp. **-i* prilipdymą prie pluralinio formanto **-s* atematiniuose kamienuose sąlygojo ta aplinkybė, kad vien tik pluralinio **-s* čia nepakako, plg., pvz.: balt.-sl.-indoir. (*i*-resp. *u*-kamenė) **-isu* resp. **-usu*, gr. ἀλ-σί = ναυ-σί (kaip ir s. ind. *nau-śú*) = λχθ-ύ-σι ir

¹ Apie tai, kad sen. slavai turi loc. pl. (*v/bc*)-*ěx*-ṛ < **-ois-u* < **-ois*, o ne loc. pl. *°(v/bk)-ax-ṛ* < **-ōs-u* (plg. lie. tarm. loc. pl. *vilk-uos-u*, žr. §§ 122–123), žr. §§ 129–130.

² Plg. A. Meillet, Introduction a l'étude comparative des langues indo-européennes, Paris, 1934, 297; H. Hirt, Indogermanische Grammatik, III, 106, 147; T. Milewski, L'indo-hittite et l'indo-européen, Cracovie, 1936, 31; E. Schwyzer, Griechische Grammatik, I, München, 1939, 548. Tam pačiam reikalui plg.: „The case would thus originally formed by the addition of plural *-s* to the endingsless form of the loc. sg. (in thematic stems to the loc. sg. in *-oi*), and the addition of *i* and *u* secondary, just as is the addition of *-i* in the loc. sg.“ – T. Burrow, The Sanskrit Language, London, 1955, 239; plg. dar B. H. Toporov, Локатив в славянских языках, 278.

pan., – jos visos be *-u ir be (gr.) *-i nebūtų kontrastiškos, sutaptų su nom. sg. (masc., fem.) formomis¹. Jeigu atematiniuose kamienuose „loc.“ (pl.) formos prie pluralinio *-s dar prisilipdė „lokatyvinius“ *-u resp. (gr.) *-i, tai pastarieji tematinio kamieno (o/e-kamieno) „loc.“ pl. formai *-o/eis nebuvo būtini². Šitą mano spėjimą patvirtina ne tik aukščiau minėti mano samprotavimai, kad o/e-kamienė balt.-sl.-indoir. forma „loc.“ (pl.) resp. [,loc.“ (pl.) >] loc. pl. (ide. dial.) *-o/eis [arba *-ō/(ē)s] seniau prie *-s [*-o/ei-s arba *-ō/(ē)-s] niekur neturėjo prisilipdžiusi „lokatyvinio“ *-u, – šitai patvirtina ir graikų kalbos faktai, gana aiškiai rodantieji, kad o/e-kamienės gr. -οις³ pluralinis -ς „lokatyvinį“ -ι prisilipdė [iš atematinių kamienų -σι] gana vėlai; juk yra žinoma, kad graikai turi ne tik -οισι, bet ir -οις (kurią, atsižvelgiant į mano ankstyvesnius samprotavimus, reikia laikyti senesne už -οισι⁴). Pagaliau visa tai remia ir lotynų dat. pl. (o/e-kamienė) fleksija (lup)-īs < *-ois⁵ [ar iš *-eis (= *o/eis), žr. 4 išn. 174 p.], kuri po pluralinio *-s (*-oi-s), matyt, niekada neturėjo (šitaip ir įprasta galvoti) jokio „lokatyvinio“ formanto (kaip kad, pvz., indoiranėnai arba graikai) ir, tur būt, – dėl to, kad lotynai (italikai), priešingai baltams-slavams-indoiranėnams-graikams, matyt, niekada neturėjo atematinių vardažodžių formų su *-su arba *-si (ir pan.), – čia lotynai (italikai) „pasitenkino“ formanto (ide.) *-bh- formomis (§ 120). Dėl germanų žr. 1 išn. 327 p.

Atsižvelgdamas į visa tai, manau, kad iš o/e-kamienių ide. „dat.“ *-o/ei resp. *-ō/ē (žr. § 80 ir kt.), t. y. ne tik iš (ide. „dat.“) *-o/ei, bet ir iš (ide. „dat.“) *-ō/(ē), prisidedant pluraliniui *-s (plg. §§ 67, 75), atitinkamose indoeuropiečių tarmėse galėjo atsirasti arba ir atsirado o/e-kamienė „loc.“ (pl.) bei [,loc.“ (pl.) >] loc. pl. forma [pvz., balt.-sl. = ide. dial. *-ō/(ē)s resp. *-o/eis su vėliau prie *-s prilipusiu (iš atematinių kamienų) „lokatyviniu“ *-u], ir, be to, – ne tik ši pluralinė forma, bet ir gr. (λύκ)-οις (resp. → -οισι) tipo vadinamojo dat. pl. forma⁶ ir, pagaliau, – „instr.“ (pl.)

¹ Be *-u resp. *-i čia būtų įvykę ir kitokių sutapimų, pvz., forma gr. κρέασι sutaptų su nom. – acc. (neutr.) sg. (gr. κρέας), ā-kamienė *-āsu (= s. ind. sēn-āsu ir kt.) būtų sutapusi su (ā-kamienė) acc. pl. *-ās (§ 176) ir pan.

² Ir be šitų *-u resp. *-i o/e-kamienė forma „loc.“ pl. *-o/eis buvo pakankamai kontrastinga o/e-kamienių to meto formų sistemoje.

³ Tiesa, čia turime vadinamąją graikų dat. pl. formą, tačiau, kaip visi žinome, ji kartu yra ir, pvz., „loc“ pl. forma.

⁴ Net vien ir logiškai galvojant, jau būtų galima formą gr. -οισι (turinčią -ι) laikyti jaunesne už formą gr. -οις (neturinčią -ι!). Žr. 2 išn. 226 p.

⁵ Dėl lot. (lup)-īs, kaip dat. pl. formos, plg. tai, kas pasakyta apie gr. (λύκ)-οις, žr. 3 išn.

⁶ Plg. dar frig. dat. pl. (di)-ωσ „dievams“ (= *āš), kurią, man rodos, reikia vesti iš *-ōs, tiksliau sakant, – gretinti su balt.-sl. „loc-instr.“ pl. *-ōs- = *-ō/(ē)s (žr. dar 1 išn. 236 p. ir § 130). Tiesa, šitą frig. (di)-ωσ įprasta vesti iš tradiciškai suponuojamosios ide *-ōis [žr.,

bei [„instr.“ (pl.) >] instr. pl. to paties kamieno forma (dėl pastarųjų dviejų formų žr. dar §§ 129–130).

§ 126. **Locativus-genitivus dualis.** Prieveiksminės formos lie. (*pusi*)-*áu* „mitten entzwei“ = la. (*puš*)-*u* (plg. lie. *pùsè* = la. *puse*) bei lie. (*dviej*)-*au* resp. *-aus* „zu zweien“ įprasta gretinti su adv. s. sl. (*mežd*)-*u* (plg. *mežda*), loc.-gen. du. s. sl. (*vľbk*)-*u* = (*dřvoj*)-*u* bei s. ind. (*vřk-áy*)-*oš* = (*dváy*)-*oš* ir pan.¹ Su tokiu gretinimu, be abejo, reikia sutikti. Tačiau, man rodos, negalima sutikti su tradicine baltistikos teze, kad prieveiksminė lie. (*dviej*)-*au* resp. *-aus* rodanti rytų (ir apskritai) baltus turėjus loc. du. (t. y. paradigminę) formą **-au* (ar **-aus*)². Su tuo negalėčiau sutikti jau vien dėl to, kad prieveiksminė „loc.“ lie. (*dviej*)-*au* = (*pusi*)-*áu* nėra postpozicinė forma (rytų baltų lokatyvas paradigminiu tapo tik postpoziciškai, žr. § 69 tt.). Dėl viso to manyčiau, kad formos lie. *dviej-au*, *pusi-áu*, la. *puš-u* (< **-uo* < **-au*³) niekad nėra buvusios paradigminės. Jos buvo ir liko neparadigminės formos, kurias galima pavadinti prieveiksminiais skaitvardžio „2“ bei vardažodžių vediniais – „loc.“ [arba – žr. toliau – „loc.“ (du.)] formomis, plg. dar įvardžių vedinius: „loc.“ (adv.) formas pr. *pansd-au* „danach“, *pirsd-au* „vor“, *sirsd-au* „unter“, *stwend-au* „von dannen“, *istwend-au* „daraus“, *isquend-au* „von dannen“⁴, s. sl. *kõd-u* „woher“ (plg. pr. *is-quend-au*), *izõ võnõd-u* (plg. pr. **iswinand-au* „äusserlich“⁵), gr. π-οῦ „kur“⁶, (Orchomenos) arkad. μέσσο-ου-ν „μεжду“⁷ ir kt. Čia, rodos, visur turime formantą ide. **-u*, kuris pats galėtų būti identifikuojamas

pvz., O. Haas, Die phrygische Sprache im Lichte der Glossen und Namen, – Linguistique Balcanique, II (1960), 37], tačiau tokios (ide.) **-õis*, mano nuomone, nerodo nė viena indoeuropiečių tarmė, – nei s. ind. (*vřk*)-*ais* (§ 130), nei lie. (*vilk*)-*ais* (§ 127 tt.), nei gr. (λύκ)-οις (§ 125) ir pan. Gal balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. **-õs* tipo fleksija slypi ir het. „dat.-loc.-gen.“ pl. (*hu-u-ma-an-da*)-*a-aš* (plg. H. Pedersen, Hettitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen, København, 1938, 33)?

¹ J. Zubatý, Studie a články, II, Praha, 1954, 434 tt.; J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 452 tt.; D. Gargasaitė, – LKK, VII, 142.

² Žr., pvz., J. Endzelīns, l.c.; J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, III, 302.

³ Apie la. **-au* (žodžio gale) virtimą į la. **-uo* (> *-u*) žr. § 31.

⁴ J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 93.

⁵ Šitą pr. **iswinandau* J. Endzelynas (l. c.) taiso iš **iswinādu* – *iswinadu* „äusserlich“ (taisydamas čia *-u* į **-au* gal ir nėra reikalingas?).

⁶ Formos gr. (π)-οῦ „kur“ nelaikau identiška formai gr. (λύκ)-ου (gen. sg.), žr. ir: H. Hirt, Indogermanische Grammatik, III, 106, plg. E. Schwyzer, Griechische Grammatik, I, München, 1939, 621.

⁷ A. Meillet, Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes, Paris, 1934, 325; E. Schwyzer, op. cit., 557. Dėl dualinės ark. -ουιν, kurią G. N. Hatzidakis veda iš pluralinės **-oi[s]u + v* [Γεώργιος Ν. Χατζιδάκις, Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα εἰς τὴν ἑλληνικὴν, λατινικὴν καὶ μικρὸν εἰς τὴν ἰνδικὴν γραμματικὴν (II, Atėnai, 1924), 107], žr. E. Schwyzer, op. cit. 548, 557.

ir su prisišliejusiū prie *pluralinio *-s „lokatyvinii“ *-u (pvz., s. ind. loc. pl. *agn-i-su* < *-su < *-s+u, žr. § 125)¹, plg. formų darybinį santykį, pvz. (atematinio linksniavimo), s. sl. (*dbn*)-u [(loc. (-gen.) du.] < *-ou² < *-o+*-u³: gr. (θηρ)οῖν [„loc.“ du., t. y. dat. (-gen.) du.] < *-oi⁴ < *-o+*-i³=s. sl. (*dbn-b*)-xō [loc. pl.] < *-su < *-s+*-u: gr. (θηρ)-σι(v) [„loc.“ pl., t. y. dat. pl.] < *-si < *-s+*-i. Kitaip sakant, manau, kad formantas ide. „loc.“ arba, tiksliau, ide. „dat.“⁵ *-u galėjo eiti atitinkamai panašias (nesakau, – tas pačias!) funkcijas, kaip ir, pvz., formantas ide. „dat.“ *-i⁶, t. y. greta, sakysim, *o/e*-kamenės ide. „dat.“ *-o/e+i > *-o/ei (žr., pvz., § 80) galėjo būti ir *o/e*-kamenė ide. „dat.“ *-o/e+u > *-o/eu⁷. Kaip (fleksinis) formantas ide. *-i (ir kt.) turėjo apofoninius variantus *-ei resp. *-oi, t. y. egzistavo (fleksinis) formantas (ide.) *(e/o)i (žr. § 79 tt.), taip galėjo egzistuoti ir (fleksinis) formantas (ide.) *(e/o)u: tiek (fleksinis) formantas *(e/o)u [t. y. *-u: *-eu: *-ou], tiek ir *(e/o)i [t. y. *-i: *-ei: *-oi] atematinuose kamienuose savąja apofonija galėjo prisiderinti prie *o/e*-kamenės (neapofoninės!) *-ou [> s. sl. (*vbk*)-u, loc. (-gen.) du.⁸], kilusios iš (*o/e*-kamenės) *-o (= *-o/e) + *-u⁹, resp. prie

¹ Plg., pvz., H. Hirtą (H. Hirt, Indogermanische Grammatik, III, 106), kurio principas, kad formanto *-u ieškotina ne vien tik s. ind. (*agn-i-š*)-u (loc. pl.) tipo atvejais, man rodos, yra visiškai pamatuotas. Be to, žr. O. Hujer, Slovanská deklinace jmenná, Praha, 1910, 131–135.

² Ar šita s. sl. -u yra iš sl. *-ou, ar iš sl. *-ous, čia ne tiek svarbu (ji yra, matyt, iš sl. *-ou, žr. toliau): ir sl. *-ous būtų kildintina, galų gale, iš seniausios *-ou (resp. *-eu), žr. toliau.

³ Dėl visa to žr. dar toliau.

⁴ Gr. -ov turi, be abejo, pridėtinį -v.

⁵ Dėl termino ide. „dat.“ (= neergat.) žr., pvz., § 80.

⁶ Kokios kilmės yra patys (fleksiniai) formantai ide. „dat.“ *-u resp. *-i, čia ne tiek svarbu; čia taip pat nesigilinsiu ir į tai, kad tie formantai iš pradžių galėjo būti ne tik reliaciniai, bet ir derivaciniai.

⁷ Apie *o/e*-kamenę formą ide. „dat.“ (*-o/e+u >) *-o/eu galima būtų pasakyti (kaip apie ide. „dat.“ formą) maždaug tą patį, kaip ir apie *o/e*-kamenę formą ide. „dat.“ (*-o/e+i >)* -o/ei, žr., pvz., § 80.

⁸ Tiesa, H. Hirtas šitą *-ou < *-o+u randa net dat. sg. fleksijoje s. sl. (*vbk*)-u = (*sem*)-u „šiam“ bei frig. (σεμ)-ου „šiam“ (H. Hirt, Indogermanische Grammatik, III, 106 t.). Tačiau ši s. sl. -u yra ne *o/e*-kamenės, bet kitokios kilmės, žr. § 66. Fleksija frig. (σεμ)-ου(v) galėtų reprezentuoti frig. dat. sg. *-ō [= lie. dat. sg. *-ō > *(tam)-uo „tam“, žr. § 88], plg., pvz., O. Haas, Die phrygische Sprache im Lichte der Glossen und Namen, – Linguistique Balcanique, II (1960), 42; idem, Armenien und Phryger, op. cit., III 2 (1961), 38.

⁹ Esant *o/e*-kamienei ide. „dat.“ *-o/ei [< *-o/e+u, plg. *-o/e+i > *-o/ei (§ 80)] ir *u*-kamienei (apofoninei) ide. „dat.“ *-o/eu (žr. § 154 tt.) resp. (neapofoninei) ide. „dat.“ *-u (žr. § 154 tt.), galėjo atsirasti ir *o/e*-kamienu su *u*-kamienu mišimo atvejų, panašiai, kaip

o/e-kamenės (neapofoninės) **-oi* [$>$ gr. (λύκ)-οιν „loc.“ du., t. y. dat. (-gen.) du.], kilusios iš (*o/e*-kamenės) **-o* ($= *-o/e$) + **-i*. Šiaip ar taip, man rodos, galima spėti, kad egzistavo, pvz., *o/e*-kamenė ide. „dat.“ forma **-ou* (resp. **-eu*) $< *-o + u$, kuri tam tikrose indoeuropiečių tarmėse, kaip „lokatyvinė“, atitinkamai atvejais prisišliejo arba net išitraukė ir į paradigmą, t. y. pasidarė „loc.“ (-gen.) du. resp. [„loc.“ (-gen.) du. $>$] loc. (-gen.) du. forma. Be to, negalima užmiršti, kad šiai dualinei formai, kaip ir apskritai dualinėms formoms, nemaža įtakos turėjo ir skaitvardžio „2“ morfologija. Reikia pabrėžti, kad šis skaitvardis šiaipjau ir pats yra *o/e*-kamenis žodis. Skaitvardis „2“ iš pradžių galėjo būti nekaitomas (kaip ir „3“ – „10“ skaitvardžiai), plg. gr. Hom. δύο „du“ greta δύο¹. Pastaroji (δύ-ω) turi *-ō* vietoj senesnio *-o* (δύ-ο)¹, matyt, dėl *o/e*-kamenio vardažodžio – gr. (λύκ)-ω (nom.-acc. du.) – įtakos². Indoeuropiečių tarmėse iš ide. **d(u)uō* [($= *-o/e$) $>$ gr. Hom. δύο] gana anksti galėjo pagal *o/e*-kamenius vardažodžius atsirasti formos: **d(u)uo* ($= *o/e$) $\rightarrow$ **d(u)uō*³, **d(u)uo* ($= *o/e$) + **-i* $>$ **d(u)uoi* [resp. **d(u)uei*]⁴, **d(u)-uo* ($= *o/e$) + **-u* $>$ **d(u)uou* [resp. **d(u)ueu*]. Forma (ide.) **d(u)uo/ei*, kaip minėjau (§ 98), „pateko“ ir į nom.-acc. (gen. pass. $>$ neutr.) formą. Panašiai galėjo atsirasti ir formai (ide.) **d(u)uou* [resp. **d(u)ueu*]⁵: ji, kontaminuojama su forma (ide.) **d(u)uo* ($= *o/e$) $\rightarrow$ **d(u)uō*, galėjo atitinkamosse indoeuropiečių tarmėse pasidaryti s. ind. (nom.-acc. masc.) *d(u)vāu* [($= vṛk-āu$) greta *d(u)-vā*] tipo forma. Ir, pagaliau, forma ide. **d(u)u-o/ei* $= *(t)-o/ei$ [(pron.) $= *(u)k-o/ei$ (nomen), žr. § 98], kontaminuojama su ide. **d(u)uo/eu* $= *(t)-o/eu$ (pron.)⁶ $= *(u)k-o/eu$ (nomen) ir ypač su skaitvardine ide. (dial.) **d(u)uo/ei-o/eu*

kad atsirado *o/e*-kamenio su *K*-kameni mišimo atvejai (apie pastaruosius žr. §§ 81 – 82). Iš tų senoviškų *o/e*-kamenio su *u*-kameni mišimo atvejų plg., pvz., lot. *dom-us* (*domūs* gen. sg.) ir s. ind. *dāmas*.

¹ Kad forma gr. δύο dėl savo trumpojo *-o* ir dėl nekaitytinės vartosenos gali būti archaizmas, žr. E. Schwyzer, Griechische Grammatik, I, München, 1939, 588 (ir literatūra).

² Skaitvardis [ide. **d(u)uo* $>$] gr. δύο iki tol, kol jis nepasidarė kaitomas – paradigmatis – žodis (žr. ankstyvesnę išnašą), ir dėl to, kad jis turėjo nekirčiuotą *-o*, išlaikė savo trumpąjį *-o* nepailgintą [greta vėlyvesnio gr. (δύ)-ω]; plg. voc. sg. formą (pvz.) gr. (λύκ)-ε, kuri nebūdama paradigmatis (apie tai žr. § 45 pradžia bei 3 išn. 78 p.) ir turėdama nekirčiuotą *-e* ($=$ ide **-o/e*), pastarąjį irgi išlaikė nepailgintą, tačiau plg. (*o/e*-kamenė) forma ide. „dat.“ **-ō/ē* (žr. §§ 45, 55, 67, 68, 71, 80 ir kt.). Čia pridursime, kad forma gr. (λύκ)-ω (nom.-acc. du.), kaip kaitomo žodžio forma, ilgąjį *-ō* turi, matyt, iš senų senovės [kilusių iš (*o/e*-kamenės) ide. „dat.“ **-ō* $= *-ō/ē$, žr. § 98].

³ Plg. ankstyvesnę išnašą, be to žr. § 98.

⁴ Dėl formų **d(u)uoi* resp. **d(u)uei* žr. § 98.

⁵ Plg. 7 išn. 229 p.

⁶ Žr. 3 išn. 231 p. ir 5 išn. 232 (233) p.

(adj.)¹, galėjo duoti s. sl. *d̥ov-øj-ū* [*< *d(u)ǵ-oj-ou* (dėl čia suponuojamojo **-s* žr. toliau)]=*(t)-øj-u* tipo formą – loc. (-gen.) du. formą². Jeigu pastaroji kontaminacija slavams buvo tik skaitvardyje („2“) bei įvardyje, o ne ir vardažodyje [plg. s. sl. (*vľbk*)-*u*, loc. (-gen.) du]³, tai indoiranėnams ji buvo ne tik skaitvardyje („2“) resp. įvardyje, bet ir *o/e-* (resp. *ā-*) kamieniam vardažodyje, plg. (su vėliau pridėtu s. ind. *-ṣ < -s*, žr. toliau) s. ind. (*dv*)-*áyo(-ṣ)* = *(t)-ayo(-ṣ)* = (*vṛk*)-*ayo(ṣ)* [= *ā*-kam. (*sén*)-*ayo(-ṣ)*]⁴.

„Loc.“ (= *adv.*) forma lie. *dviejau(s)* yra, tur būt, vietoj senesnės „loc.“ lie. **dvejau*⁵, plg. loc. (-gen.) du. s. sl. *d̥ov-øj-u*, s. ind. *dv-aj-oṣ* ir pan., taip

¹ Pastaroji forma yra ide. dial. skaitvardinio būdvardžio, kurį atstovauja lie. *dvej-(i)* = s. sl. *d̥voj-(i)* = s. ind. *dvay-(as)* ir pan.

² Panašiai čia jau yra aiškinta; plg., pvz., J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III (1930), 99; A. Thumb – R. Hauschild, *Handbuch des Sanskrit*, II, Heidelberg, 1959, 34 t.

³ Atsižvelgiant į tai, kad iš ide. **(ǵ)k-o/ei* (nomen) = **(t)o/ei* (pron. = **d(u)ǵ-o/ei* galėjo išriedėti nekontaminacinė visos *o/e*-kamienės deklinacijos „loc. (dat.) -gen.“ du. forma [plg. *o/e*-kamienę gr. dat.-gen. du. *-ovv-ε< *oi* (= ide. **o/ei*, žr. § 98)], ir ne vien į tai (žr. toliau), turime galvoti, kad ir iš ide. **(ǵ)k-o/eu* (nomen) = **(t)-o/eu* (pron.) = **d(u)ǵ-o/eu* [dėl *o/e*-kamienių formų **o/ei* ir **o/eu* santykio žr. aukščiau (tekste bei išnašose)] galėjo išriedėti nekontaminacinė visos *o/e*-kamienės deklinacijos „loc. (dat.) -gen.“ du. forma. Kitaip sakant, nekontaminacinė vardažodžio forma s. sl. loc. -gen. du. (*vľbk*)-*u* (subst.) = (*dobr*)-*u* (adj.), kildintina iš (*o/e*-kamienės) **-ou* [(= **-o/eu*), žr. 2 išn. 229 p.], tur būt, suponuoja, kad, pvz., baltai-slavai buvo pasidarę nekontaminacinę ir įvardžio su skaitvardžiu formą balt.-sl. „loc.-gen.“ du. **(t)-ou* (pron.) = **d(u)ǵ-ou*. Pirmiausia ir, matyt, labai anksti buvo kontaminuota skaitvardinė balt.-sl. „loc.-gen.“ du. **d(u)ǵ-ou* [plg. lie. adv. *dviej-au < *dvej-au* (žr. 5 išn.), s. sl. loc.-gen. du. *d̥voj-u* (žr. 2 išn. 229 p.)], o vėliau – ir įvardinė balt. sl. „loc.-gen.“ du. **(t)-ou*, plg. s. sl. loc.-gen. du. *toj-u* (pron.). Tačiau baltuose įvardinė balt.-sl. „loc.-gen.“ du. **(t)-ou* [kaip ir vardažodinė, žr. toliau (tekste)], matyt, visiškai nepatyrė minėtos kontaminacijos (tuo atžvilgiu baltai būtų archaiški, plg. latvių tarmių įvardinę (būdvardinę) gen. pl. formą **-uos* (> tarm. *-ūs*), kurioje, man rodos, galima įžiūrėti pirmąją (balt. -sl.) „loc.-gen.“ du. **(t)-ou*, žr. toliau (tekste) ir 5 išn. 232 (233) p. Pagaliau, – indoiranėnuose čia nagrinėjamoji analogiška forma buvo kontaminuota visoje *o/e-* (bei *ā-*)kamienėje deklinacijoje [(matyt, pradedant skaitvardžiu „2“ bei įvardžiu), žr. toliau (tekste) ir plg. literatūrą 2 išn.], išskyrus formas s. ind. [loc. (dat.)-gen. du.] *av-oṣ* „anas“, *en-oṣ* ir *v-oṣ* [pastaroji vargu ar haploginės kilmės (kaip spėja J. Wackernagel, op. cit., III, 502)], kurios irgi, matyt, suponuoja nekontaminacinę įvardžio formą ide. „dat.“ **-o/eu* = (pvz.) **ǵ-o/eu* (įvardžio **i-o-* „*ōs*“ forma) resp. **t-o/eu* (įvardžio **t-o-* „tas“ forma). Pastarųjų dviejų formų reliktais galėtų būti lie. *jaū* [= lenk. *ju(ż)* ir pan., plg. F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, I, Kraków, 1956, 597] resp. lenk. *tu* „čia“ [= ček. *tu* ir pan., plg. V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha, 1957, 541].

⁴ Žr. ankstyvesnę išnašą.

⁵ Gretiminė lie. *dviejaus* galinį *-s* gavo, tur būt, visai neseniai (plg. Z. Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, 409). Forma lie. *dv-ie-jau* vietoj **dv-e-jau* galėjo atsirasti, veikiant skaitvardžio „2“ formoms, turinčioms lie. **(dv)-ie* (> *dvi*) resp. *(dv)-ie-*.

pat, santyki lie. *dv-ėj-a*: s. sl. *dʒv-oj-e* ir kt.¹. Iš santykio „loc.“ lie. **dvej-au*: *pusi-áu* (*pùsė*)=loc. (-gen.) du. s. sl. *dʒvoj-u*: *zemlj-u* (*zemlja*) ir iš s. sl. (*zemlj*)-u [loc. (-gen.) du.] sutapimo su s. sl. (*vľbk*)-u=(*jun*)-u [loc. (-gen.) du.] galima spėti, kad lietuviai-latviai turėjo, pvz., *o/e*-kamieno var-
dažodžių „loc.“-gen. du. formą **-au*: **vilk-au*=**jaun-au*. Forma lie.-la. **vilk-au*=**jaun-au* [plg. adv.=„loc.“ (du.) lie. (*dviej*)-au], būdama varto-
jama kaip „loc.“ du. ir turėdama morfologinius „draugus“ lie.-la. „loc“
sg. **vilk-úo*=**jaun-úo* (apie tai žr. §§ 70–71) bei „loc.“ pl. **vilk-úos*=
*jaun-úos (žr. §§ 123–124), apofoniškai galėjo išvirsti į lie.-la. „loc.“ du.
*vilk-uo=**jaun-uo*², kuri, „loc.“ pl. formos lie.-la. **vilk-uos*=**jaun-uos*
veikiama resp. gaudama formantą **-s*, anksčiau ar vėliau sutapo su lie.-la.
„loc.“ pl. **vilk-uos*=**jaun-uos*³. Ta pati lie.-la. (**vilk-au*=**jaun-au*>)
*vilk-uo=**jaun-uo*, būdama vartojama kaip gen. du. forma ir „bijodama“
sutapti su nom.-acc. (masc.) du. lie.-la. **-úo*⁴ (< ide. **-ō*), atitinkamose
rytų baltų tarmėse – a) vienose pagal (*o*-kamienę) gen. pl. **-uon* galėjo
būti perdirta į **-uo+n*, t. y. galėjo sutapti su gen. pl. **-uon* (< balt. **-ōn*,
žr. § 111 tt.), plg. [**(dvej)-au*=**(vilk)-au*> **-uo*> **-uo+n*> **-uon*>]
(*dviej*)-ū = (*vilk*)-ū, b) kitose (rytų baltų tarmėse) šita lie.-la. gen. du. (**-au*
>) **-uo*, pasigaudama iš pluralizuotos „loc.“ du. [**(au)*>] **-uo*> **-uo+*
+s>] **-uos* (= „loc“ pl., žr. aukščiau) formantą **-s*, galėjo pasidaryti gen.
du. forma **-uos*, iš kurios, nykstant dualio kategorijai, matyt, atsirado lat-
vių tarmių įvardinė-būdvardinė gen. pl. **-uos*> la. tarm. (*t*)-ūs =
(*bolt*)-ūs⁵.

¹ Šis santykis (dėl jo žr. § 98, 1 išn. 183 p., 3 išn. 184 p.), matyt, rodo, kad lietuviai vieto
dv-iej-au bus anksčiau turėję ne **dv-aj-au* (= s. sl. *dʒv-oj-u*), o **dv-ej-au*, t.y. lie. **dv-ej-au*:
dv-ėj-a = s. sl. *dʒv-oj-u*: *dʒv-oj-e*.

² Apie lie.-la. *au* virtimą į *uo* žr. §§ 28–31. Jeigu lie.-la. **(vilk)-au*=**(jaun)-au* iš-
virto į **(vilk)-uo*=**(jaun)-uo*, tai nebūtinai turėjo ir lie. (*dviej*)-au = (*pusi*)-áu (šiedu
prieveiksmiai yra smarkiai „nutolę“ nuo paradigmos) išvirsti į *-uo* [nors turime: (*dviej*)-*uo*
(Gadūnavas, Tirkšliai) < *-au*], – dėl viso to galima pasakyti, trumpai tariant, tą patį,
kaip ir apie lie. (*sūn*)-uo [dat. sg.] < **-au*: (*sūn*)-au(-s) [gen. sg.], žr. § 31.

³ Tiesa, *o*-kamienė lie.-la. „loc.“ pl. **-úos* (žr. § 123) buvo akūtinė, o iš čia nagrinėja-
mosios **(vilk)-au* [s. ind. (*dvay*)-o(-s)] atsiradusi **(vilk)-uo+s*> **-uos* šiaip jau turėjo
būti cirkumfleksinė; tačiau ji, prisiderindama prie „loc.“ pl. **-úos*, nesunkiai galėjo gauti
akūtą (tokia metatonią lietuviams bei latviams nėra svetima, plg. lie. *d-uō-bę* ir *d-úo-bę*, la.
d-ùo-bjš ir *d-uō-bjš*, apie tai žr. § 29).

⁴ Dėl priegaidės dalykų plg. tai, kas pasakyta žr. 3 išn.

⁵ Šią la. *-uos*, pripažindamas įvardinę jos kilmę, J. Endzelynas aiškina dviem alter-
natyviomis hipotezėmis (J. Endzelin, Lettische Grammatik, 335 t. = idem, Latviešu va-
lodas gramatika, 455 t.). Pagal vieną iš tų hipotezių forma la. *t-uos* „tų“ atsiradusi dėl to,
kad „als es im Baltischen noch die Pluralgenitive **nōs* „unser“ und **uōs* „euer“ gab. nach

Vadinasi, reikia manyti, kad „loc.“ (-gen.) du. lie. -la. **-uo* < **-au* kilo iš (adv. =) „loc.“ formos balt. **-au* < ide. **-ou* (resp. **-eu*), prisilipdžiusios formantą **-s* ne tik kad ne indoeuropiečių, bet ir ne baltų „prokalbėje“, o gerokai vėliau. Dėl pastarosios aplinkybės, kurios nėra pamato nelaikyti ir baltoslaviška, turime galvoti: jeigu loc.-gen. du. forma s. sl. (*дѣвој*)-*-u* = (*vlbk*)-*-u* yra turėjusi formantą **-s*, tai jis čia bus atsiradęs ne praindoeuropietiškaisiais resp. prabaltoslaviškaisiais, o praslaviškaisiais laikais. Visa tai verčia manyti, kad loc.-gen. du. forma s. ind (*đvay*)-*-oš* = (*vrk-ay*)-*-oš* formantą *-š* < *-s* bus gavusi ne indoeuropiečių „prokalbėje“, o „savaranikiškai“ – praindoiranėnų tarmėse¹.

ihrem Muster neben alten Formen wie **teisōn* (vgl. pr. *steison*) wenigstens mundartlich Neubildungen wie *tōs* (woraus lett. *tuos*) aufkamen“ (J. Endzelin, Lettische Grammatik, 336); ši hipotezė, man rodos, nėra pagrindžiama jau vien dėl to, kad asmeniniai įvardžiai, kaip supletyvai, bent jau baltų kalbose, kiek galima atsekti, aiškiai patys (o ne atvirkščiai) buvo veikiami neasmeninių įvardžių bei vardažodžių formų. Kita hipoteze J. Endzelynas spėja, kad šita la. *-uos* „etwa eine Kontamination von *-uo* (im Gen. Pl.) und *-aus* (im Gen. Du.) ist“ (J. Endzelin, op. cit., 335), manydamas, kad „ein **taus*, das man etwa mit ai. ved. *yōh*, *avōh*, *ēnōh* vergleichen könnte, hätte für **tajaus* unter dem Einfluß der nominalen Deklination (vgl. aksl. *rabu* neben *toju*) eintreten können“ (J. Endzelin, op. cit., 335 t.). Šiai savo hipotezei priekaištą nurodo pats J. Endzelynas: „nun aber fehlen dem infläntischen anscheinend Genitive auf *-us* von Substantiven“ [J. Endzelin, op. cit., 336 (išretinta mano. – V. M.)]. Svarbiausias pastarosios – kontaminacinės – J. Endzelyno hipotezės trūkumas, mano nuomone, yra tas, kad J. Endzelynas lie.-la. *uo*₂ (§ 29) kildina ne iš lie.-la. *au*, bet iš ide. **ōu* (žr. §§ 28–31). Be to, nenorėčiau sutikti su J. Endzelynu, kad jo suponuojamoji **taus* (gen. pl.) būtų jaunesnė už jo suponuojamąją **tajaus* (žr. aukščiau). Nežiūrint viso to, šioje J. Endzelyno hipotezėje, man rodos, yra racionali mintis, kurią skaitytojas lengvai pastebės, lygindamas šią J. Endzelyno hipotezę su čia siūloma mano hipoteze. Remdamasis minėtais savo samprotavimais (žr. aukščiau) ir juos čia iš dalies atkartodamas, manau, kad gen. pl. forma la. tarm. *t-uos* „tų“ atsirado iš („loc.“-) gen. du. la. (**t-au* >) *t-uo* = gen. pl. la. *t-uo* (< **-ōn*, žr. § 111), kuri vienoje latvių tarmėse neprisilipdė, o kitose prisilipdė formantą *-s* iš „loc.“ (-gen.), „du.“ (**t-au* > **t-uo* > **t-uo* + *s* >) **t-uos* = „loc.“ pl. **t-uos* (**t-ōs* <, žr. § 123 t.). Iš įvardinės la. *t-uos* „tų“, esant formai gen. pl. la. (*maz*)-*uo* (< **-uo-*, apie ją žr. § 111), nesunkiai galėjo atsirasti ir la. tarm. (*maz*)-*uos* (gen. pl.). Latvių daiktavardžiai formos *-uos* (gen. pl.) neturėjo (žr. J. Endzelin, op. cit., 335 tt.), ir tuo nėra ko stebėtis, kadangi latvių daiktavardžių gen. pl. fleksija (*vilks*)-*-u* yra ne iš **-uo* (= la. *t-uo* „tų“), bet iš **-ū* (< **-ūn* < **-uon* < **-ōn*, žr. § 111), su kuria negalėjo sutapti („loc.“-) gen. du. (**t-au* >) *t-uo*. Pastaroji aplinkybė, paaiškinanti, kodėl latvių tarmėse (latgaliai) nėra daiktavardinės *-uos* (gen. pl.), dar kartą rodo, kad la. (*vilks*)-*-u* (gen. pl.) yra ne iš **-uo* (< **-uon* < **-ōn*), bet iš **-ū* (< **-ūn* **-uon* < **-ōn*, žr. § 111).

¹ Apie av. *-(ay)ā* čia neketinu kalbėti; žr. J. Wackernagel, Altindische Grammatik, III (1930), 57.

§ 127. Lietuviai turi: $(vilk)-ais = (ger)-ais = (t)-ais$; la. tarm. $(t)-iēs$ „tais“¹ taip pat galėtų būti iš la. $*(t)-ais^2$ [dėl pr. $(sen swai)-eis$ „mit den seinen“ žr. toliau]. Šitą lie. $-ais$ įprasta gretinti su s. ind. instr. pl. $(vṛk)-aiṣ$ (subst.) = $(nav)-aiṣ$ (adj.) = $(t)-aiṣ$ (pron.) ir jas abi (t. y. lie. $-ais$, s. ind. $-aiṣ$) kildinti iš ide. $*-ōis$. Dauguma slavistų šitą ide. $*-ōis$ randa ir s. sl. fleksijoje $(vľk)-y$ (instr. pl.). Apie šios baltų-slavų-indoairanėnų formos kilmę yra daug prirašyta³, tačiau ši problema ir pirmiausia jos baltoslaviskasis aspektas – ne paslaptį pasakysiu – taip ir lieka, galų gale, neišspręstas daiktas. Atsižvelgdamas į tolimesnius mano samprotavimus, manau, kad dėl lie. $(vilk)-ais$ labiausiai teisingas yra K. Būga: „sunku įtikėti, kad $vilkais = skr. vṛkaiḥ$ [...] būtų kilęs iš prolytės $*wļk^wōis$ “⁴. Lie. $(vilk)-ais$ kildinimui iš ide. $*-ōis$ nepritaria ir atitinkami šio mano darbo §§ 38–40 teiginiai, pagal kuriuos čia, geriausiu atveju, būtų galima suponuoti ide. $*-ōis >$ balt. (-sl.) $*-ais > *-āis^5$ [$>$ lie. $(vilk)-ais$], tačiau ne ide. $*-ōis^6$. Pagaliau, man rodos, nebuvo jokio reikalo (žr. toliau) virsti ir balt. $*-ais (<$ ide. $*-ois)$ į balt. $*-āis$. Trumpai sakant, manau, kad fleksijos lie. $(vilk)-ais$ diftongas ai niekada nebuvo pailgėjęs, o s. ind. $(vṛk)-aiṣ$ fleksinio diftongo pailginimas – $vṛddhi$ – yra ne praindoeuropiečių, o indoairanėnų išradimas (žr. toliau). Lie. $(vilk)-ais$, kaip ir gr. $(λύκ)-οις = lot. (lup)-īs^7$ ir pan. suponuoja pluralinio $*-s$ išplėstą o/e -kamienę ide. „dat.“ $*-oi = *-o/ei$, žr. §§ 123–125, vadinasi, – suponuoja tą pačią $*-o/eis$, kuri, atmetus „lokatyvinį“ $*-u$ (§ 125), slypi ir loc. pl. fleksijoje, pvz., s. sl. $(vľc)-ěxъ = s. ind. (vṛk)-eṣu < *-ois-u$ (resp. $*-eis-u) \leq *-ois$ (žr. § 125 pabaigą).

§ 128. Tą genetinį ryšį tarp lie. instr. pl. $(vilk)-ais$ ir s. sl. loc. pl. $(vľc)-ěxъ$ [kilusios iš sl. $*-ois-u (= s. ind. vṛk-eṣu \leq *-ois$ (§ 125) = lie. $(vilk)-ais$] gražiai paremia dar ir štai kas. Lietuvių šnekoje, ypač periferinėse, yra tokie faktai (be abejo, ne inovaciniai): prielinksniai, pvz., $prie$ (pie) resp. $lig(i)$ sudaro prielinksnes lokatyvines konstrukcijas a) vienas-kaitoje su datyvo forma arba fleksijos $-ie$ (o/e -kamienės) forma, tačiau b)

¹ Šiam reikalui daugiau medžiagos žr. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 406 t.

² Kad latvių diftongas $*-ai$ (žodžio gale) lengvai gali duoti la. $-ie > -i$, žr. § 31.

³ Darbo apimtis neleidžia plačiau tos literatūros apžvelgti (pagaliau, iš tos apžvalgos, mano nuomone, čia ne kažin kiek ir naudos tebtų).

⁴ K. Būga, Rinktiniai raštai, III, 702.

⁵ Dėl šios balt. $*-āis$ [= „netradic.“ balt. $*-ōis$ (2 išn. 24 p.)] žr. dar § 38.

⁶ Čia įprastai suponuojamąja ide. $*-ōis$ abejoja ir J. Endzelīns, plg. „Lett. $-is$, lit. $-ais$ entspricht ai. $-āih$ und vermutlich einem uride. $-āis$ “ (J. Endzelin, Lettische Grammatik, 299) ir „lei. $-ais$ atbilst skr. $-āih$ (no ide. $-āis$)?“ (J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 407).

⁷ Dėl lot. $(lup)-īs$ žr. dar 4 išn. 174 p.

daugiskaitoje – su instrumentalio (ne datyvo) forma; pvz.: a) (*prieg* [lig] *laūk*)-uo (dat. sg.) resp. (*lig pačiam vākar*)-ie [(„dat. sg.“) = (*prieg krikbt*)-ie AK 13₁₈]¹ ir b) (*prieg* [lig] *lauk-aīs* (instr. pl.) [Ger-
vėčiai ir kt.]; a) (*prie* [lig] *lauk*)-ui (dat. sg.) ≤ -uo² resp. (*lig gal*)-i
(„dat. sg.“) ≤ -ie³ ir b) (*prie* [lig] *lauk*)-aīs (instr. pl.) (Dusetos ir kt.).
Kaip esu minėjęs, tiek *o/e*-kamenė lie. (*prie vākar*)-ie („dat. sg.“) < *-ei,
tiek ir lie. (*prie laūk*)-uo (dat. sg.) ≤ *-ǫ⁴, suponuoja atitinkamai „l c.“
(sg.) balt. *-ei = *-a/ei (< ide. „dat.“ *-o/ei) ir „loc.“ (sg.) balt. *-ǫ =
*-ǫ/ė (< ide. „dat.“ *-ō/ē)⁵. Vadinasi, ir *o/e*-kamenė lie. (*prie lauk*)-aīs
(instr. pl.) turi suponuoti „loc.“ (pl.) balt. *-ais = *-a/eis (< ide. „dat.“
*o/ei + s, žr. § 125). Šiam reikalui plg. *o/e*-kamenės lokatyvinių konstruk-
cijų formas s. sl. (*pri jezer*)-ě ([Luk. 5₁] loc. sg.) < sl. („loc.“ sg.) *-oi (=
*-o/ei)⁶ = lie. (*prie vākar*)-ie („dat. sg.“) < balt. („loc.“ sg.) *-ei (= *-a/ei)⁶
ir s. sl. (*pri pojās*)-ěxǫ ([Mat. 10₉] loc. pl.) < *-oisu ≤ sl. („loc.“ pl.) *-ois
(= *-o/eis)⁷ = lie. (*prie lauk*)-aīs (instr. pl.) < balt. („loc.“ pl.) *-ais (= *-a/eis).
Be to, plg. lokatyvinių konstrukcijų formas: gr. (ἐν λόγ)-ω (dat. sg.)
≤ gr. („loc.“ sg.⁸) *-ō⁹ (= *-ō/ē) = lie. (*prie laūk*)-uo (dat. sg.) ≤ balt.
(„loc.“ sg.⁸) *-ō (= *-ō/ē)¹⁰ ir gr. (ἐν λόγ)-οις (dat. pl.) < gr. („loc.“ sg.¹¹) -οις
(= *-o/eis) = lie. (*prie lauk*)-aīs (instr. pl.) < balt. („loc.“ pl.¹¹) *-ais (= *-a/eis).
Čia graikų pluralinė (λόκ)-οις (dat. pl.) skiriasi nuo balt. *(*vilk*)-ais
(„loc.“ pl.) tik tuo, kad graikiškoji -οις (dat. pl.) buvo ne tik dat. pl., bet ir
„loc.“ pl. bei „instr.“ pl. forma, o baltiškoji *-ais („loc.“ pl.) – tik „loc.“
pl. ir „instr.“ pl. forma. Dat. pl. linksniui baltai (ir slavai su germanais) įsi-
vedė formanto ide. dial. *-m- formą (žr. § 117 tt.)¹². Šiais sumetimais *o/e*-ka-
mienę balt.-sl. „loc.“ pl. *-ais, tiksliau sakant, balt.-sl. „loc.“ pl. *-a/eis¹³
galima pavadinti balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. forma, kuri, kaip minėjau,

¹ Apie tai žr. § 72 tt.

² Fleksija lie. (*vilk*)-ui (dat. sg.) yra vietoj senesnės lie. (*vilk*)-uo (dat. sg.), žr. § 62.

³ Fleksija lie. (*lig gāl*)-i („dat. sg.“) yra vietoj gretiminės lie. (*lig gāl*)-ie („dat. sg.“), žr. §§ 72–74 ir kt.

⁴ Kad lie. (*vilk*)-uo (dat. sg.) < *-ǫ kildintina iš akutinės *-ǫ, žr. §§ 66, 86 ir kt.

⁵ Žr. §§ 70–71 ir kt.

⁶ Dėl šios *o/e*-kamenės fleksijos žr. §§ 69–80.

⁷ Kaip prie šios sl. *-ois (= *-o/eis) buvo prilipdytas formantas *-u, žr. § 125.

⁸ Čia pavadinimas „loc.“ sg. yra sąlyginis, žr. 11 išn.

⁹ Su vėliau pridėtu jotu, žr. § 68.

¹⁰ Žr. 4 išn. ir § 67.

¹¹ Mano vartojamas pavadinimas „loc.“ pl. yra sąlyginis, žr. toliau (tekste) ir §§ 129–130.

¹² Dėl šios graikų formos plg. ir singularinę gr. (λόκ)ω [≤ *-ō (§ 68)], kuri yra ne tik dat. sg., – ji yra „dat.-loc.-instr.“ sg. (žr. §§ 86–87).

¹³ Čia dėl *-eis (= *-a/eis) plg. lie. (*ketur*)-iesu ≤ *-eis [lie. (*nam*)-iē < *-ei (§§ 69 tt.)], žr. § 123.

yra pluralinį *-s prisilipdžiusi o/e-kamienė balt.-sl. „loc.-instr.“ sg. *-a/ei < ide. „dat.“ *-o/ei (žr. §§ 123–125, taip pat §§ 45, 67–89). Panašiai ir o/e-kamienę balt.-sl. „loc.“ pl. *-ō/ēs (§§ 123–125) reikia vadinti balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. forma, į kurią galima žiūrėti kaip į pluralinio *-s išplėstą (o/-e-kamienę) balt.-sl. „loc.-instr.“ sg. [tiksliau: „dat.-loc.-instr.“ sg.] *-ō/ē < ide. „dat.“ *-ō/ē (žr. §§ 123–125, taip pat §§ 45, 55–56, 66–89)¹.

§ 129. Formuojantis atitinkamose baltų-slavų tarmėse paradigminiam lokatyvui ir instrumentaliui, o jiedu šitokiais čia virto, rodos, maždaug vienu metu [plg. vakarų baltus (prūsus), kurie, nepasidarydami paradigminio lokatyvo, nepasidarė ir paradigminio instrumentalio²], vadinasi, formuojantis paradigminiam lokatyvui bei instrumentaliui ir daugiskaitoje, iš neparadigminių (quasiparadigminių) o/e-kamienių [dviejų (variantinių)] formų balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. *-a/eis resp. *-ō/ēs „išsirinko“:

A) rytų baltai a) loc. (iness.) pl. linksniui – formą balt.(-sl.) „loc.-instr.“ pl. *-ō/ēs = *-ōs > *-uos → *-uos- > lie. (*vilk*)-uos-e (žr. §§ 123–125), o b) instr. pl. linksniui – formą balt.(-sl.) „loc.-instr.“ pl. *-a/eis = *-ais > lie. (*vilk*)-ais (žr. §§ 127–128) [kadangi vakarų baltai (prūsai) paradigminių loc. ir instr. linksnių nepasidarė (žr. aukščiau), tai į o/e-kamienę pr. (*sen swai*)-eis „mit den seinen“³ (ἄπαξ λεγόμενον)⁴ < *-ais⁵ (= *-a/eis) reikia žiūrėti kaip į išlaikytą balt.(-sl.) = pr. „loc.-instr.“ pl. formą⁶).

B) slavai a) loc. pl. linksniui „išsirinko“ formą (balt.-)sl. „loc.-instr.“ pl. *-a/eis = *-ais [(rytų) baltai ją „išsirinko“ instr. pl. linksniui] = (sl.) *-ois → *-ois- = *-ois-u > s. sl. (*vIBC*)-ěx-ъ (žr. § 125), o b) instr. pl. linksniui – formą (balt.-) sl. „loc.-instr.“ pl. *-ō/ēs = *-ōs⁷ [(rytų) baltai ją „išsirinko“

¹ Pagaliau, šita balt.-sl. *-ōs = *-ō/(ē)s nėra „vieniša“, plg. frig. dat. pl. (*di*)-ωs „dievams“ < *-ōs, žr. 6 išn. 227 p.

² Kad prūsai niekada nepasidarė paradigminių (atskiro) lokatyvo ir instrumentalio linksnių, žr. §§ 69, 86–88.

³ Tiksliau: pr. *sen wissan swaieis* „mit allen den seinen“ (III 119_{15–16}).

⁴ J. Endzelynas šitą pr. (*swai*)-eis taiso į *-ens (J. Endzelins, *Senprūsu valoda*, 57, 260); tačiau žr. Chr. S. Stang, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, 178, 186, taip pat N. van Wijk, *Altpreußische Studien*, 92.

⁵ N. van Wijk, l. c. Pagaliau, pr. (*swai*)-eis galėtų būti ir iš pirmykštės *-eis (= *-a/eis), – nuo to ji nepasidarytų „nedėsninga“, plg. pr. „loc.“ (*bīt*)-ai „vakare“ bei (*qu*)-ei „kur“ (§ 69 tt.) ir atitinkamus § 130 teiginius.

⁶ Ji yra toks pat „instr.“ pl. linksnis, koks, pvz., „loc.“ sg. linksnis yra forma pr. (*en wīrd*)-ai < *-ai (= *-a/ei) = lie. (*lig vākar*)-ie < *-ei (= *-a/ei); dėl pastarųjų formų žr. §§ 72–73 tt.

⁷ Be to, žr. dar 4 išn.

loc. (iness.) pl. linksniui] > *-ūs¹ > s. sl. (*vľbk*)-y (instr. pl.)². Kodėl ry-
 tų) baltai iš *o/e*-kamenės balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. *-ō/ēs „išsirinko“ loc.
 (iness.) pl. linksniui ne *-ēs, o (variantinę) *-ōs (žr. aukščiau), apie tai
 esu jau kalbėjęs (žr. § 124). Slavai iš *o/e*-kamenės balt.-sl. „loc.-instr.“
 pl. *-ō/ēs „išsirinko“ instr. pl. linksniui ne *-ēs, o variantinę *-ōs (žr. aukš-
 čiau), tur būt, dėl to, kad šita sl. instr. pl. *-ōs [*<* balt.-sl. „loc.-instr.“ pl.
 *-ōs (= *-ō/ēs] savuoju vokalizmu prisiderino prie sl. instr. sg. *-ō (žr. § 130).
 Iš *o/e*-kamenės balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. -a/eis rytų baltai instr. pl. links-
 niui „išsirinko“ [bent jau sprendžiant pagal lie. (*vilk*)-ais³] ne *-eis (>
 lie. *-ies), o (variantinę) *-ais (> lie. -ais), matyt, šiais sumetimais: for-
 muojantis rytų baltų paradigmiam lokatyvui (inesyvui) iš formos balt.
 „(dat. -loc.-instr.“ sg. *-ō/ē = *-ē (ne iš balt. „loc.-instr.“ sg. *-a/ei!) → ryt.
 balt. loc. (iness.) sg. *-ē- (postpozicinis, žr. § 71) bei iš formos balt.
 „(dat.-loc.-instr.“ („sg.“) *-ō/ē + *-s >] „loc.-instr.“ pl. *-ō/ēs = *-ōs (ne
 iš balt. „loc.-instr.“ pl. *-a/ei!) → ryt. balt. loc. (iness.) pl. *-uos- (postpo-
 zicinis, žr. § 123), – tuomet prie formos balt. „loc.-instr.“ sg. *-ei [(= *-a/ei)
 bei *-ai (= *-a/ei)], nevirstančios paradigmine resp. virstančios (iš balt.
 „loc.-instr.“ sg.) į ryt. balt. „loc.“ sg. *-ei > *-ie [= lie. „loc.“ (*nam*)-iē,
 žr. §§ 69–70 ir kt.], prisiderino ir forma balt. „loc.-instr.“ pl. *-eis [=
 *-a/eis < „loc.-instr.“ („sg.“) *-a/ei + -s, žr. § 123 tt.], t. y. ir ji virto (iš balt.
 „loc.-instr.“ pl.) į ryt. balt. „loc.“ pl. *-eis > *-ies [= lie. „loc.“ (*ketur*)-
 -ies(-e), žr. § 123]. Kad rytų baltai – bent jau lietuviai – instr. pl. links-
 niui turi (*vilk*)-ais < (ryt.) balt. *-ais (= *-a/eis), o ne *(*vilk*)-iēs < (ryt.)
 balt. *-eis (= *-a/eis), galėjo prisidėti, be to, pvz., ir tas: -ais (instr. pl.) ga-
 ėjo prisiderinti savuoju vokalizmu prie fleksijos (balt. *-ō/ē = *-ō >) ryt.
 balt. instr. sg. *-ō > *-uo (apie ją žr. § 86 tt.), – nei viena (instr. sg.), nei
 kita (instr. pl.) neturėjo vokalizmo *-ē.

§ 130. Pagaliau, tuo tarpu man ne tiek jau labai ir svarbu čia žinoti tas
 priežastis, dėl kurių lietuviai turi (*vilk*)-ais (instr. pl.), o ne, sakysim, *(*vilk*)-
 -iēs (instr. pl.) < *-eis (= *-a/eis): ne tik ryt. balt. „loc.-instr.“ pl. *-ais,
 bet ir ryt. balt. „loc.-instr.“ pl. *-eis⁴ yra visiškai „dėsningos“ *o/e*-kamenės

¹ Apie sl. *-ōs (žr. 3 išn. 239 p.) vartimą į sl. *-ūs žr. § 20; dėl sl. *-iōs > *-iūs vartimo
 į sl. *-ī (> s. sl. *kon-i* instr. pl.) plg. atitinkamus § 105 tt. teiginius. Plg. A. Meillet, De
 quelques finales slaves, – Rocznik slawistyczny, VII (1914–1915), 5–6; T. Milewski,
 Rozwój fonetyczny wygłosu prasłowiańskiego, – Slavia, XI (1932), 10–11.

² Apie s. sl. (*vľbk*)-y (instr. pl.) kilmę yra nemaža kitokių hipotezių (jų čia neketinu na-
 grinėti, žr. 3 išn. 234 p.), kurių visų trūkumus rodo jau vien tas faktas, kad nė viena iš tų
 hipotezių nepasidarė visuotinai priimta.

³ Žr. § 127.

⁴ Ją rodo lie. (*ketur*)-ies-e (resp. -ies-u) ≤ *-ies < *-eis [(= *-a/eis), žr. §§ 122–123].
 Ar šitą *-ies < *-eis turėjo visi rytų baltai, ar tik jų dalis, čia ne tiek ir svarbu. Fleksiją

fleksijos, o, atmetus prie jų prilipusį pluralinį *-s (žr. §§ 125), jos pasidaro dar „dėsningesnės“, suponuoja, be abejo, *o/e*-kamienę balt. *-*a/ei* < ide. „dat.“ *-*o/ei* (žr. §§ 69–77)¹. Svarbiau čia man dar kartą pabrėžti iš dalies jau atsakytą klausimą: kodėl iš *o/e*-kamienių formų balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. *-*a/eis* resp. *-*ō/ēs*² a) (rytų) baltai loc. (iness.) pl. linksniui „išsirinko“ formą *-*ō/ēs* = *-*ōs* [(ne *-*a/eis*), žr. § 123] ir instr. pl. linksniui – formą *-*a/eis* = *-*ais* [(ne *-*ō/ēs*), žr. § 129 t.], o b) slavai čia pasielgė atvirkščiai, – loc. pl. linksniui „išsirinko“ formą *-*a/eis* = *-*ais* [(bet ne *-*ō/ēs*), žr. § 127] ir instr. pl. linksniui – formą *-*ō/ēs* = *-*ōs* [(bet ne *-*a/eis*), žr. aukščiau]? Tokį klausimą atsakyti reiškia štai ką pirmiausia atsakyti: kodėl iš *o/e*-kamienių formų balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. *-*a/eis* resp. *-*ō/ēs* „išsirinko“ loc. (iness.) pl. linksniui a) (rytų) baltai formą *-*ō/ēs* = *-*ōs* (bet ne *-*a/eis*), o b) slavai formą *-*a/eis* = *-*ais* (bet ne *-*ō/ēs*)? Tokį (rytų) baltų ir slavų darybinį loc. (iness.) pl. formų „prieštaravimą“ nesunku paaiškinti tuo, kad visiškai panašus darybinis „prieštaravimas“ egzistuoja ir loc. (iness.) sg. (rytų) baltų resp. slavų formose, paaiškinti tuo, kad (rytų) baltai resp. slavai (ir ne tik jie, žr. toliau), kurdamiesi paradigminių daugiskaitos lokatyvą – loc. (iness.) pl., pastarojo formą atitinkamai derinosi su loc. (iness.) sg. forma, t. y.: 1) iš *o/e*-kamienių balt.-sl. „(dat.)-loc.-instr.“ sg. *-*ō/ē* resp. *-*a/ei*³ „išsirinko“ loc. (iness.) sg. linksniui⁴ a) (rytų) baltai formą *-*ō/ē* = *-*ē* (bet ne *-*a/ei*)⁵, o b) slavai – formą *-*a/ei* = *-*ai* (bet ne *-*ō/ē*)⁶, – sutinkamai su tuo ir 2) iš *o/e*-kamienių balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. *-*ō/ēs* resp. *-*a/eis* [kuriose, atmetus plura-

*-*eis* galima laikyti bendra visiems rytų baltams bent jau savo darybinio modelio atžvilgiu: žinodami, kad *o/e*-kamenė *-*ais* atsirado, prilimpant pluraliniam *-*s* prie *-*ai*, reprezentuojančios *o/e*-kamienę balt. *-*a/ei* [(*<* ide. *-*o/ei*), žr. aukščiau (tekste)], bent jau teoriškai galime laukti ir *o/e*-kamenės *-*eis* fleksijos, eventualiai atsiradusios, prilimpant pluraliniam *-*s* prie *-*ei*, reprezentuojančios tą pačią balt. *-*a/ei* (žr. dar tolimesnė išnaša).

¹ Kad *o/e*-kamenė balt. *-*ei* < ide. *-*ei* yra ne mažiau „dėsninga“ (resp. ne mažiau sena) už *o/e*-kamienę balt. *-*ai* < ide. *-*oi*, esu jau daug kur anksčiau akcentavęs, žr., pvz., 4, 5 išn. 173 p.

² Dėl *o/e*-kamenės balt. (-sl.) *-*eis* (= *-*a/eis*) žr. 4 išn. 237 p.; dėl *o/e*-kamenės balt. (-sl.) *-*ēs* (= *-*ō/ēs*) žr. 6 išn. 221 p. ir § 124. Panašiu reikalu apie slavus žr. § 129. Vadinasi, *o/e*-kamenę balt. -sl. *-*eis* (= *-*a/eis*) ir ypač *o/e*-kamienę balt. -sl. *-*ēs* (= *-*ō/ēs*) čia vartuju daugiau ar mažiau modeliškai; tačiau tiek balt. -sl. *-*eis*, tiek ir (grynai teoriškai suponuojamoji) balt. -sl. *-*ēs*, atmetus pluralinį, *-*s* pasidaro visiškai realios, – jos reprezentuoja balt. -sl. *-*ei* = *-*a/ei* (< ide. *-*o/ei*) resp. balt. -sl. *-*ē* = *-*ō/ē* (< ide. *-*ō/ē*), žr. § 125 (pabaigą), plg. tai, kas pasakyta dėl *o/e*-kamenės balt.-sl. *-*eis* 4 išn. 237 p.

³ Dėl šių dviejų formų sintaksinės reikšmės žr., pvz., § 90.

⁴ Atsirandant paradigminiam [= postpoziciniam (rytų baltuose)] lokatyvui, šiuo atveju, – loc. (iness.) sg.

⁵ Žr. §§ 71 tt., 123–125.

⁶ Žr. §§ 72 tt., 125.

linij **-s*, turime tas pačias *o/e*-kamienes balt.-sl. „(dat.)-loc.-instr.“ (sg.) **-ō/ē* resp. **-a/ei* (žr. §§ 123–125)!) „išsirinko“ loc. (iness.) pl. linksniui a) (rytų) baltai formą **-ō/ēs* > **-ōs* (bet ne **-a/eis*), o b) slavai – formą **-a/eis* = **-ais* (bet ne **-ō/ēs*). Šitaip „išsirinkus“ loc. (iness.) pl. linksniui formas iš balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. **-ō/ēs* resp. **-a/eis*, instr. pl. linksniui¹ iš pastarųjų dviejų balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. formų beliko „rinktis“, suprantama, tik: a) rytų baltuose – formą **-a/eis* = **-ais*² [(> lie. *vilk-ais* instr. pl.), nes formą **-ō/ēs* = **-ōs* jau buvo „išsirinkęs“ loc. (iness.) pl. linksnis, žr. §§ 123–125, 127 tt.], o b) slavuose – formą **-ō/ēs* = **-ōs* [(> s. sl. *vľk-y*, instr. pl.)³, nes formą **-a/eis* = **-ais* jau buvo „išsirinkęs“ loc. pl. linksnis, žr. §§ 125, 127 tt.]⁴.

Indoiranėnai *o/e*-kamieniam loc. pl. linksniui pasidarė formą iš indoir. **-a/eis* (< **-o/ei* + *s*) > **-āis*⁵ → **-āis-* > s. ind. (*vṛk*)-*eṣ*-(*u*) (žr. §§ 125, 127), prisiderindami prie to, kad jie (indoiranėnai) ir (*o/e*-kamieniam) loc. sg. linksniui iš *o/e*-kamienių indoir. „(dat.)-loc.-instr.“ (sg.) formų (**-ō/ē* >) **-ā/ē* > **-ā*⁶ resp. (**-o/ei* >) **-a/ei* > **-ai*⁵ „išsirinko“ formą **-ai* > s. ind. (*vṛk*)-*e* (loc. sg.), o ne formą **-ā* [pastaroji „persikėlė“ į instr. sg. linksni⁷, plg. sen. indų instr. sg. formą: *o/e*-kamenė -*ā* (greta dažnesnės -*ena*, – Veduose; žr. § 86) bei *K*-kamenė -*ā* (žr. § 81)]. Vadinasi, *o/e*-kamienio (paradigminio) lokatyvo (loc. pl. bei loc. sg.) formų darybos atžvilgiu indoiranėnai yra panašūs į slavus (žr. aukščiau). Tačiau nuo pastarųjų indoiranėnai čia visgi skiriasi, ir, būtent, tuo: jeigu a) slavai loc. pl. linksniui formą „rinkosi“ iš dviejų (*o/e*-kamienių) balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. formų – iš **-ō/ēs* resp. **-a/eis* (žr. aukščiau), tai b) indoiranėnai loc. pl. linksniui formą tegalėjo „rinktis“ tik iš vienos (*o/e*-kamenės indoir. „loc.-instr.“ pl.

¹ T. y. atsirandant jam, kaip paradigminiam, žr. § 129.

² Apie tai, kodėl iš balt. (-sl.) **-a/eis* (žr. 4 išn. 237 p.) čia rytų baltai „išsirinko“ balt. **-ais*, žr. § 129.

³ Kodėl iš (balt.-) sl. **-ō/ēs* slavai čia „išsirinko“ **-ōs*, tiksliau sakant, kodėl pasidarė **-ō* (= *-ō/ē*) + **-s* > **-ōs*, o ne **-ē* (= **-ō/ē*) + **-s* > **-ēs*, žr. § 129. Be to, šiam reikalui plg. santykį lie. „instr.“ [(sg.) = adv., žr. § 90] *ger-ai* [= s. sl. (*dobr*)-*ē* „gerai“, § 90]: lie. instr. pl. *ger-ais* = lie. instr. sg. *ger-ù* < **-ō* (žr. dar § 90): s. sl. instr. pl. *dobr-y* < **-ōs*.

⁴ Tą dalyką, kad „rinkosi“ čia „pirmiau“ lokatyvas, o ne instrumentalis, nesunkiai suprantamu būdu apsprendė, matyt, štai kas: lokatyvui yra būdinga, galima sakyti, tik lokatyvinė (vietos bei laiko) reikšmė, o instrumentaliui – toli gražu ne vien instrumentalinė, bet, pvz., ir lokatyvinė reikšmė. Apie instrumentalis ir lokatyvo linksnių reikšmes, pirmiausia lietuvių kalboje, žr. E. Fraenkel, *Syntax der litauischen Kasus*, – TiŽ, V (1928), 102 tt., 144 tt.

⁵ Diftongai ide. **o/ei* > indoir. **a/ei* indoiranėnuose fonetiškai sutapo į vieną, – diftongą *āi.

⁶ Balsiai ide. **ō/ē* > indoir. **ā/ē* indoiranėnuose išvirto į vieną, – balsį *ā.

⁷ Bei į dat. sg. linksnį, žr. § 86 (dėl formos s. ind. *div-ā* žr. § 81).

formos, t. y. iš (*-o/eis > *-a/eis >) *-ais, kadangi indoiranėnuose „antroji“ indoir. „loc.-instr.“ pl. forma – (*-ō/ēs > *-ā/ēs >) *-ās, matyt, iš viso nebuvo atsiradusi. Jai atsirasti, kaip minėjau (žr. § 125), trukdė (o/e-kamienė) nom. pl. (masc.) forma indoir. (*-ō/ēs > *-ā/ēs >) *-ās (§ 95 tt.). Vadinasi, indoiranėnai buvo verčiami „rinktis“ ir loc. pl., ir instr. pl. linksniams formas iš vienos indoir. „loc.-instr.“ (*-a/eis >) *-ais. Šitokią keblią padėtį indoiranėnams, man rodos, nesunku buvo pašalinti, pasiremiant savuoju vřddhi. Indoiranėnuose, kuriantis o/e-kamieno paradigminiams loc. pl. resp. instr. pl. linksniams, t. y. iš vienos ir tos pačios (o/e-kamienės) formos indoir. „loc.-instr.“ pl. *-ais atsirandant formoms (homoniminėms) indoir. loc. pl. *-ais ir instr. pl. *-ais, pastarosiose vřddhi pagalba buvo sudarytas fonomorfologinis kontrastingumas: a) indoir. „loc.-instr.“ pl. (*-o/eis > *-a/eis >) *-āis > indoir. loc. pl. -āis [→*-āis- > s. ind. (vřk)-eṣ-u, žr. § 125] ir b) indoir. „loc.-instr.“ pl. (*-o/eis > *-a/eis >) *-āis > (vřddhi) indoir. instr. pl. *-āis [> s. ind. (vřk)-ais]¹. Vadinasi, o/e-kamienė forma s. ind. (vřk)-aiṣ (instr. pl.) suponuoja ne ide. *-ōis, bet pirmąją *-ois = *-o/eis, o šita *-o/eis bei jos „draugė“ *-ō/ēs² (žr. §§ 123–125), atsižvelgiant į mano ankstyvesnius samprotavimus ir juos čia trumpai reziumuojant, atsirado nebūtinai visose indoeuropiečių tarmėse³: ne tik forma *-ō/ēs, bet ir už pastarąją labiau „išplitusi“ forma *-o/eis, matyt, nėra bendraindoeuropietiškos (iš jų nei vienos, nei kitos, bent jau kaip paradigminių, neturėjo, pvz., germanai⁴)⁵, nors tokiomis jos, be abejo, laikytinos, atmetus pluralinį *-s (žr. aukščiau).

¹ Dėl vřddhi panaudojimo formų daryboje plg., pvz., s. ind. (śátr)-au (u-kamieno loc. sg.), atsiradusią iš ide. *-o/eu > indoir. *-a/eu > *-au > (vřddhi) *-āu (> s. ind. -au), žr. §§ 30, 165.

² Čia turiu galvoje, suprantama, ne nom. pl. (masc.) formą (ide.) *-ō/ēs (dėl jos žr. § 95 tt.).

³ Visiškai suprantu, kad pastarąjį klausimą reikėtų plačiau panagrinėti.

⁴ Germanuose dėl to, kad jie ilgai išlaikė vardažodinę (daiktavardžiui) nom. pl. (masc.) fleksiją (ide.) *-ōs (§ 95 tt.), o/e-kamienė „loc.-instr.“ balt.-sl. *-ōs tipo fleksija galėjo ir visai neatsirasti, plg. anksčiau (žr. § 125) pateiktus samprotavimus apie tai, kodėl indoiranėnuose neatsirado to paties tipo fleksija.

⁵ Tokiomis jas laikyti rizikinga dar ir dėl to, kad lokatyvo bei instrumentalio linksniai, kaip paradigminiai, susiformavo – jau ne kartą esu anksčiau kėlęs šią mintį – ne indoeuropiečių „prokalbėje“, o geroai vėliau ir, be to, ne visose indoeuropiečių tarmėse (žr., pvz., § 69 tt.).

1. K-KAMIENAI

NOMINATIVUS IR VOCATIVUS SINGULARIS

§ 131. Senōsios K-kamienės deklinacijos liekanų turime rašytinėms baltų kalboms paliudytų šiek tiek daiktavardyje ir atitinkamuose dalyviuose¹. Be to, jau nebėra nė vienos K-kamienės paradigmos, kuriai visų linksnių formos būtų atematinės. Šių kamienų nom. sg. formos iš seno yra gana įvairios, plg. archaiškas formas, pvz., a) masc.-fem. gr. (πατ)-ήρ = (μήτ)-ηρ, (αύχ)-ήν, (ἄκμ)-ων = (φέρ)-ων (part.), lot. (*sor*)-ōr (Plauti Poenulus, 364) ir kt., b) neutr. (véφ)-ος = lot. (*gen*)-us, gr. (φέρ)-ον (part.), lot. (*nom*)-en (< *-ŋ) = s. ind. (*nám*)-a ir kt. K-kamienę nom. (-acc.) sg. neutr. formą iš baltų išlaikė prūsai, tik dviem žodžiams: *sem-en* E (su *-en*, tur būt, iš pr. *-ēn*², plg. lot. *sēm-en*³) ir *seyr* E [taisoma į **sēr* (plg. gr. κῆρ)]⁴. Apie lie. (*mót*)-ė < ide. **-ēr*, (*om*)-ė < ide. **-ēn*, (*akm*)-uō < ide. **-ōn*, (*ses*)-uō < ide. **-ōr* jau esu kalbėjęs (žr. § 23 tt.). Trumpai esu palietęs ir nom. (-acc.) sg. neutr. formas pr. (*sem*)-en resp. s. sl. (*sēm*)-ę (§ 24), s. sl. (*neb*)-o (< **-os*, žr. § 22). Čia nesileisdamas plačiau į K-kamienų (ypač *K^d*-kamienų nom. sg. (masc.-fem.) bei nom.-acc. sg. (neutr.) formų problemą⁵, norėčiau stab-

¹ Žr., pvz.: K. Būga, Rinktiniai raštai, I, II, III [passim (žr. Rodyklės, 12)]; J. Endzelīns, Latviešu valoda, 437 tt.; Pr. Skardžius, Alte Wurzelnomina im Litauischen, – IF LXII (1956), 158) tt.; J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, III, 50 tt.; Chr. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 219 tt.; J. Senkus, Daiktavardžių priebalsinio kamieno linksniavimas kapsų ir zanavykų tarmėse, – MAD (A), 2(7) /1959/, 167 tt.; J. Kazlauskas, Lietuvių kalbos daiktavardžių priebalsinio linksniavimo tipo nykimas, – KLGK 5 tt; idem, Šakninių vardažodžių nykimas, – Kalbotyra, III (1961), 73 tt.; V. Ambrazas, Absoliutinis naudininkas XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose, – LKK, V (1962), 3–131 (passim); Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 256 tt.; R. Eckert, Reste indoeuropäischer heteroklitischer Nominalstämme im Slawischen und Baltischen, – ZfSl, VIII (1963), 878 tt.

² Čia **-ēn* galėtų būti vietoj pirmykščio balt. **-in* (< ide. **-ŋ*), pakeitusio savo vokalizmą pagal kitų linksnių **-en*.

³ Lot. (*sēm*)-en yra, tur būt iš ide. **-ŋ*, sutapusio su lot. *en* < ide. **en*; be to, šita lot. *-en* atitinkamai derinasi ir prie kitų linksnių **-en*-vokalizmo (plg. ankstyvesnę išnašą).

⁴ J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 67.

⁵ Žr. literatūrą, nurodytą 1 išn., be to, dar: K. Brugmann, Kurze vergl. Grammatik der idg. Sprachen, Berlin u. Leipzig, 1922, 375 tt.; H. Hirt, Indogermanische Grammatik, III, 33 tt., 67 tt.; A. Meillet, Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes, Paris, 1934, 292 tt.; J. Kuryłowicz, L'apophonie en indoeuropéen (1956), 59 tt.; idem, The Inflectional Categories of Indo-European, 210, 211, 215.

telėti prie s. sl. (*nes*)-y „nešas“ resp. (*znaj*)-ę „žinaš“ (part., nom. sg. masc.). Atsižvelgiant pirmiausia į lie. (*neš*)-ąš = (*jój*)-ąs < *-ans [t. y. *-an(t)s], šita s. sl. (*nes*)-y resp. (*znaj*)-ę iprastai kildinama iš sl. *-ons [t. y. *-on(t)s], o pastarosios virtimas į sl. -y resp. -ę aiškinamas, remiantis hipoteze, kad ir s. sl. acc. pl. (*vľbk*)-y resp. (*konj*)-ę esanti iš sl. *-ōns (< ide. *-ōns). Kitaip sakant, nom. sg. formą s. sl. (*nes*)-y resp. (*znaj*)-ę, gretinamą pirmiausia su lie. (*neš*)-ąš resp. (*jój*)-ąs, įprasta genetiškai aiškinti taip, kaip ir acc. pl. formą s. sl. (*vľbk*)-y resp. (*konj*)-ę, kildinamą iš sl. *-ōns. Tačiau šitoks nom. sg. formos s. sl. (*nes*)-y resp. (*znaj*)-ę kildinimas, man rodos, yra abejotinas, ir, būtent, dėl to: a) acc. pl. fleksija s. sl. (*vľbk*)-y resp. (*konj*)-ę yra, tur būt, ne iš sl. *-ōns (< ide. *-ōns), o iš sl. *-ōns [< (ide.) *-ōns, žr. § 105 tt.], b) man rodos, negalima neatsižvelgti į tą dalyką, kad s. sl. (*vľbk*)-y resp. (*konj*)-ę (acc. pl.) = (*nes*)-y resp. (*znaj*)-ę (nom. sg.) santykiuoja ne su lie. °(*vilk*)-ąš resp. °(*medži*)-ąš (o-kamieno acc. pl.) = (*neš*)-ąš resp. (*jój*)-as (nom. sg.), o su lie. (*vilk*)-ūs resp. (*medži*)-ūs (acc. pl.) ≠ (*neš*)-ąš resp. (*jój*)-ąs (nom. sg.).

§ 132. Kildindamas s. sl. (*vľbk*)-y (acc. pl.) iš sl. *-ōns, manau, kad čia denazalizacija buvo morfologinė (fonomorfologinė), o ne fonetinė (grynai fonetinė): iš sl. *-ōns grynai fonetiškai vargu ar būtų atsiradusi s. sl. (*vľbk*)-y (acc. pl.), žr. § 105 tt. Jeigu gretinsime s. sl. (*nes*)-y su lie. (*neš*)-ąš, fonetiškai kildindami s. sl. (*nes*)-y iš sl. *-ons [*-on(t)s], t. y. jeigu čia suponuosime fonetinę denazalizaciją, tai vargu ar paaiškinsime tą dalyką, kodėl yra s. sl. (*nes*)-y ≠ (*g*)-*q*-(*sb*), o ne s. sl. °(*nes*)-*q* = (*g*)-*q*-(*sb*): (*neš*)-*q*-(*s*) = (*ž*)-*q*-(*si*) < -an⁻¹. S. sl. (*nes*)-y kildinti iš sl. *-ons morfologiš-

¹ Manau, kad, vedant s. sl. (*nes*)-y iš *-ons (= lie. *neš-añs* > -ąš), negalima neatsižvelgti į šitokią lietuvių ir sen. slavų pastarųjų faktų santykį. Pačiu, iš tradicijos įsigalėjusiu, kildinimu s. sl. (*nes*)-y < *-ons [*-on(t)s] = lie. *neš-añs* > -ąš reikia abejoti, pagaliau, jau vien dėl to, kad mokslininkai taip ir nėra priėję prie vieningos nuomonės, tyrinėdami klausimą, kaip ir kodėl spėjamosios formos sl. *(*nes*)-ons (= lie. *neš-añs* > -ąš) diftongas *-on- išvirto į s. sl. (*nes*)-y [čia ir šiandien tinka N. van Wijko žodžiai – „auf welchem Wege aksl. *bery* aus urslav. *beronts entstanden ist, ist ganz unsicher“ – ZslPh I (1925), 284 (išretinta mano. – V.M.)]. A. Leskieno nuomone, iš sl. *(*nes*)-on(t)s atsiradusi sl. *-uns > *-ūns (pailgėjimas) > *ūš > *-ūs (denazalizacija) > *ū [> s. sl. (*nes*)-y], – A. Leskien, Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache, Heidelberg, 1919, 51 (plg., pvz., С. Б. Бернштейн, Очерк сравнительной грамматики славянских языков, 134: „в положении перед сочетанием [ns] краткие гласные становились долгими“). Šitokia nuomonė, man rodos, yra nepagrindžiama dėl to, kad negalima įrodyti nei spėjamosios sl. *(*nes*-ons >) *-uns fonetinio pailgėjimo į sl. *-ūns (žr. 5 išn. 192 p.), nei to, kad spėjamoji sl. *(*nes*-ons > *-uns >) *-ūns turėjusi čia išvirsti į (*-ūs >) *-ūs, t. y. kad spėjamas diftongas *-ūn- prieš *-s gana anksti turėjęs fonetiškai denazalizuotis; ir iš tikrųjų, – kodėl gi čia diftongas *ūn, stovėdamas prieš *-s ir nebūdamas (absoliučiaime) žodžio gale, turėjo fonetiškai [ir morfologiškai (žr. toliau tekste)] denazalizuotis, o ne išvirsti (sutrumpėdamas) į sl. (*ūn >) *ūn > s. sl. *q* [t. y. į s. sl. °(*nes*)-*q* (= lie. *neš-añs* >

kai, t. y. suponuoti čia morfologinės denazalizacijos raidą, vadinasi, remtis vieninteliu argumentu – acc. pl. (fleksijų, pvz., *o*-kamenės) fleksijos sl. **-ōns* > s. sl. (*vľbk*)-*y* (žr. § 105 tt.) denazalizacine raida, yra jau vien dėl to rizikinga, kad morfemos sl. **-ōns* (acc. pl.) nazalis **-n-* nuo (tradiiciškai suponuojamosios) morfemos sl. **-ons* [= lie. (*neš*)-*añs* > *-āš*] nazalio **-n-* skyrėsi morfologiškai: a) morfemoje sl. **-ōns* (acc. pl.) nazalis **-n-* buvo fleksinis ir, be to, – (morfologiškai) redundancinis (dėl prieš jį stovinčio ilgojo balsio bei kitų priežasčių, žr. § 105), b) tradiciškai suponuojamoje morfemoje sl. **-ons* [= lie. (*neš*)-*añs* > *-āš*] nazalis **-n-* buvo kamieninis, neredundancinis resp. palaikomas kamieninio **-n-*, kurį turėjo priesaga sl. **-ont-*, egzistavusi visose šio dalyvio formose¹. Trumpai sakant, nerandu argumentų (bent jau rimtų), kurie leistų morfemą s. sl. (*nes*)-*y* (nom. sg.) vesti iš sl. **-ons*. Dėl tos priežasties šitą s. sl. (*nes*)-*y* esu linkęs kildinti iš **-ū←*-ūn* < **-ōn* (= gr. φέρων)², kartu manydamas, kad iš sl. **(znāi)-ōn* „žinaš“ išriedėjo **-ūn→*-ū*, kuri dėl „jotacijos“ davė sl. **(znai)-ī* „žinaš“, o iš pastarosios, matyt, jau gana vėlai, veikiant *i*-kamienei sl. (**-īns* >) **-in* [> (pvz.) s. sl. (*xval*)-*e* „giriąs“] bei pačios sl. (*znai*)-*ont*-³ nazaliui **-n-*, atsirado sl. **(znai)-in* „žinaš“⁴ > s. sl.

-āš], kaip kad panašiai atsitiko su visais kitais slavų *n*-diftongais, stovėjusiais prieš *-s*- [čia remtis spėjamosios sl. **-ons* (= lie. *neš-āš*) žodžio galo pozicija (slavų *n*-diftongai prieš galinį *-s* neva anksčiau ėmę fonetiškai denazalizuotis) reikštų remtis argumentu ad hoc, kadangi acc. pl. fleksijų, pvz., *o*-kamenės sl. **-ōns* denazalizacinė raida yra, matyt, morfologinė, o ne fonetinė (žr. § 105 tt.)]. Į šiuos samprotavimus atsižvelgdamas, dar labiau abejoju tokiu morfemos s. sl. (*nes*)-*y* iš **-ons* kildinimu, kuris čia suponuoja denazalizaciją sl. (**-ons* >) **-ūns* (su trumpu diftongu) > **-ūs* (> s. sl. *nes*-*y*). Man rodos, nieku nepagrindžiamas yra spėjimas: sl. (**-onts* >) **-uns* > **-ūn* (kompensacinis pailgėjimas, išnykstant **-s*) > **-ū* > s. sl. *nes*-*y*; šitaip daro, pvz., G. Y. Shevelovas (Prehistory of Slavic, Heidelberg, 1964, 333), beje, ir pats tuo abejodamas (G. Y. Shevelov, l. c., išn.).

¹ Neišskiriant nė paties nom. sg. (masc.) formos, kurioje pozicija priesagai sl. **-ont-*tebuvo tik variantinė (priebalsis *t* prieš *s* slavams buvo negalimas).

² T. y. taip, kaip ir morfemą s. sl. (*kam*)-*y* (= gr. ἄκμ-ων), žr. §§ 19, 20, 26.

³ Ją turėjo visos kitos šio dalyvio formos.

⁴ Panašiai galėjo atsitikti ir su *n*-kamiene nom. sg. (masc.) morfema sl. **(kor)-ēn* (= lot. *li-ēn*) > **-in* > **-ī* (apie šį virtimą žr. §§ 23–24): sl. **(kor)-ī*, veikiama morfemos sl. **(kor)-en-* (išgalėjusios visose kitose formose) nazalio **-n-* ir *n*-kamenės nom.-acc. sg. (neutr.) morfemos sl. **(vert-m)-in* „время“ [< ide. **-n*, plg. N. Troubetzkoy, – MSL, XXII (1922), 252], galėjo išvirsti (būti perdirbta) į sl. **(kor)-i+*-n* [be to, žodžio galo pozicija slaviškajam **n* (bet ne, pvz., slaviškajam **r*) buvo nesvetima] > (**-in* >) **-in* (nom. sg. masc.), šitaip sutapusią (resp. ir intonaciškai „išsilyginusią“) su sl. **(vert-m)-in* (nom. -acc. sg. neutr.). Ar ši sl. **(kor)-in* (masc.) = **(vertm)-in* dar vėliau buvo perdirbta į **-en* (plg. 2 išn. 241 p.), sunku ką nors pasakyti. Ir vienu, ir kitu atveju čia turėjo atsirasti s. sl. **(kor)-e* (masc.) = (*vřēm*)-*e* (neutr.). Tiesa, čia ir morfemą s. sl. (*vřēm*)-*e* (neutr.), pvz., A. Meilletas veda iš **-ēn* (A. Meillet, Le slave commun, Paris, 1934, 426), t. y. iš pirmykštės (ide.) **-ēn*, tačiau ji, mano atsigariu spėjimu, negalėjo tiesiog išvirsti į s. sl. *-e* (žr. § 24).

(*znaj*)-ę= lenk. -ę¹= rus. -a= ček. -a². Čia reikia priminti, kad s. sl. (*nes*)-y resp. (*znaj*)-ę formos yra ne tik nom. sg. masc., bet ir nom.-acc. sg. neutr. formos. Šitaip galėjo atsitikti dėl tos priežasties³, kad su *jo*-kamenio veiksmoždzio dalyvine morfema sl. *(*znaj*)-in (nom. sg. masc.) > *-ę sutapusoje *ł*-kamenio veiksmoždzio dalyvinėje morfemoje sl. *(*xval*)in > *-ę fonetiškai susiliejo ir nom.-acc. sg. neutr. (*-*ınt* >) sl. *-in [= lie. (*myl*)-i] > *-ę, ir nom. sg. masc. sl. (*-*ĩns* >) *-ins [= lie. (*myl*)-is] > *-in > *-ę⁴.

§ 133. Šita mano hipotezė apie s. sl. (*nes*)-y resp. (*znaj*)-ę formų kilmę iš dalies sutampa su J. Zubatý'o⁵ hipoteze, kurios racionaliū dalyku laikau tą, kad ji morfemą s. sl. (*nes*)-y genetiškai gretina su gr. (φέρ)-ων⁶. Tiesa, pastarasis J. Zubatý'o hipotezės dalykas, remiantis K. Brugmanno spėjimu, kad morfema gr. (φέρ)-ων esanti naujadaras vietoj gr. *-ons [*-on(t)s]⁷, yra jau seniai bandomas nuneigti. Pastaraisiais laikais šitaip daro, pvz., J. Ferrellas⁸, deja, nekreipdamas dėmesio į tą, kad pats K. Brugmannas minėtu savo spėjimu vėliau mažai betikėjo⁹. Plačiau nesileisdamas į morfemos gr. (φέρ)-ων istoriją, norėčiau kartu, pvz., su E. Schwyzeriu akcentuoti, kad

¹ Dėl s. lenk. (*rzek*)-a (tiesa, čia yra „nejotacinio“ slavų veiksmoždzio dalyvinė forma, – apie tai žr. 4 išn.) kilmės esu linkęs pritarti J. Ferrellui, žr. jo vertingą straipsnį: The Nominative Singular Masculine of the Present Participle Active in the Kazania Świętokrzyskie, – Rocznik Slawistyczny, XVIII (1967), 69–78 (čia pateikiama ir plati šio klausimo literatūra).

² Dėl šios rus. -a = ček. -a plg. ir ankstyvesnėje išnašoje minėtą J. Ferrello straipsnį.

³ Ji, matyt, buvo viena iš svarbiausių. Prie jos galėjo prisidėti, pvz., ir tas dalykas, kad *o*-kamenio veiksmoždzio dalyvinė nom.-acc. sg. neutr. forma sl. *-on [= lie. (*neš*)-ą, žr. § 133] iš seno kai kuriems veiksmoždziams buvo homoniminė su asigmatinio aoristo 3 pl. forma [plg. s. sl. (*mog*)-Ń (3 pl. aor.) < *-on(t)].

⁴ Plg. T. Milewski, Rozwój fonetyczny wygłosu prasłowiańskiego, – Slavia, XI (1932), 20. Apie tai, kaip atsirado *o*-kamenio veiksmoždzio dalyvinė morfema lenk. (*rzek*)-ę (= ček. -a, s. rus. -a, – J. Ferrell, l. c.), žr. Z. Klemensiewicz etc., Gramatyka historyczna języka polskiego, Warszawa, 1955, 380; dėl rus. (*вед*)-a „vedas“ žr. П. С. Кузнецов, Историческая грамматика русского языка, Москва, 1953, 160 t.

⁵ J. Zubatý, – Archiv für slavische Philologie, XV (1893), 493 tt. Prie šios nuomonės prisidėjo ir kitas žymus čekų kalbininkas: O. Hujer, Slovanská deklinace jmenná, Praha, 1910, 43 tt. (idem, Úvod do dějin jazyka českého, Praha, 1946).

⁶ Svarbiausias J. Zubatý'o hipotezės trūkumas, mano nuomone, yra tas, kad šis mokslininkas suponuoja morfemai ček. -rus. -a [= s. rus. (*вед*)-a „vedas“] kilmę iš ide. *-ō, tokio kildinimo kritiką žr.: N. van Wijk, Zur Entwicklung der partizipialen Nominativendung -onts in den slavischen Sprachen, – ZsPh I (1925), 283; T. Milewski, Rozwój fonetyczny wygłosu prasłowiańskiego, – Slavia, XI (1932), 4; J. Ferrell, – Rocznik slawistyczny, XXVIII (1967), 71 tt.

⁷ K. Brugmann und. B. Delbrück, Grundriß... II, 2, 1, Straßburg, 1909, 131.

⁸ J. Ferrell, – op. cit., 71.

⁹ K. Brugmann – A. Thumb, Griechische Grammatik, München, 1913, 257.

ši gr. (φέρω)-ων yra greičiausia ne minėto tipo naujadaras, o archaizmas¹. Vadinasi, a) turint santykį gr. (φέρω)-ων [masc. (-fem.)]: (φέρω)-ον [neutr.] = balt.-sl. *(neš)-an [(neutr.) > lie. (neš)-ā]²: x ir b) atsižvelgiant į tą, kad forma s. sl. (nes)-y kildintina, matyt, ne iš sl. *-ons (žr. § 132), belieka spėti, kad minėtas x suponuoja formą balt.-sl. *(neš)-ōn (gr. φέρω-ων), egzistavusią šalia balt.-sl. *(neš)-an (gr. φέρω-ον). Forma balt.-sl. *(neš)-ōn rytų baltuose, išvirsdama į (*-ūon >) *-ūo³ (žr. § 132)⁴ ir dėl to sutapdama su 1 sg. forma *(neš)-ūo (> lie. neš-ū), turėjo išnykti, ir vietoj jos nesunkiai galėjo atsirasti forma ryt. balt. *(neš)-an(t)s (> lie. neš-āš)⁵. Panašiu būdu atsirado, matyt, ir vak. balt. *-an(t)s (> pr. sīd-ans) vietoj vak. balt. *-ōn⁶. Tačiau slavuose šita balt.-sl. *(neš)-ōn, išvirsdama į (*-ūn >)

¹ E. Schwyzer, Griechische Grammatik, I, München, 1939, 566 (ir literatūra). Žr. dar, pvz.: J. Wackernagel, Altindische Grammatik, III, Göttingen, 1930, 261 (ir literatūra); T. Milewski, op. cit., 4 (išnašoje).

² Lie. (neš)-ā reikia laikyti archaizmu (žr., pvz., J. Endzelins, Baltu valodu skaņas un formas, 222). Formos lie. (neš)-ā = gr. (φέρω)-ον archaiškumas, tiesa, šiek tiek „sumazėtų“, jeigu, remdamiesi s. ind. (bhār)-at (nom.-acc. sg. neutr.) < *-ḡt, suponuotume, kad indoeuropietišųjų laikų baltuose-slavuose ir, pvz., graikuose čia buvo (ide.) *-ḡt. Tas dalykas, kad baltai-slaviai bei graikai refleksuoja ne *-ḡ(t), o *-on(t) [> lie. (neš)-ā = gr. (φέρω)-ον], nebūtų sunku paaiškinti: kai šiose indoeuropiečių idiomose (tarmėse) alomorfema *-ḡt- [> s. ind. (bhar)-at-(e), dat. sg.] nyko alomorfemos *-ont- [> s. ind. (bhar)-ant-(am), acc. sg.] naudai, ir *-ont- įsigalėjo visoje paradigmoje, tuo metu lengvai galėjo atsirasti ir nom.-acc. sg. neutr. forma *-on(t) [> lie. (neš)-ā = gr. (φέρω)-ον] vietoj *-ḡ(t).

³ Čia rašau (*-ūon >) *-ūo, o ne (*-ōn >) *-ō (ar kitaip), maždaug tais pačiais sumetimais, kaip ir 2 išn. 185 p.

⁴ Kalbant apie balt.-sl. *-ōn [= gr. (φέρω)-ων] > ryt. balt. *-uon > *-uo = balt.-sl. *-ōn [= gr. (ἄκμ)-ων] > ryt. balt. *-uon > *-uo > lie. (akm)-uō priegaidę, man rodos, reikia kelti klausimą ne kodėl yra cirkumfleksinis lie. (akm)-uō (graikai čia turi akūtą – gr. -ών), o kodėl senasis akūtas čia pakito į cirkumfleksą (kodėl čia įvyko tokia metatonija): juk diftongas ide. *-ōn [(*-ōnt?) > gr. (λιπ)-ών (partic.)] = *-ōn [> gr. (ἡγεμ)-ών (nomen)], kurio ilgumas buvo aiškiai „nėkontrakcinis“, turėjo duoti balt.-sl. *-ōn > ryt. balt. *-ūon > *-ūo (akūtinį); plg. dar 3 išn. 309 p.

⁵ Ji galėjo atsirasti nesunkiai suprantamu struktūriniu būdu, prilipdant *-s prie kamieno *(neš)-ant- (žr. dar 1 išn. 243 p.), turėto kitų formų, tame tarpe ir acc. sg. formos *(neš)-ant-in, kuri dėl *(neš)-ant-es (gen. sg.) ir kt. buvo suvokiama ne kaip i-, bet kaip K-kamieno forma. Vadinasi, čia galėjo atsirasti nom. sg. masc. forma ne *(neš)-ant-is (i-kam.), o *(neš)-ant-s (K-kam.). Tiesa, lietuviai turi šalia (neš)-āš ir (neš)-ant-is (nom. sg. masc.) – i-kamienę formą, tačiau ji yra vėlyvesnis padaras, juk lietuviai jau nebeturi ir formų *(neš)-ant-es (gen. sg.) resp. *(neš)-ant-es (nom. pl.), *(neš)-ant-ų (= gr. φερ-όντ-ων gen. pl.) ir pan.

⁶ Panašiai galėjo atsitikti ir, pvz., indoairėnuose, – juk ir čia verbi infiniti morfema [ide. *(bher)-ōn(t) (= gr. φέρω-ων) >] indoair. (*-ōn >) *-ō > *-ā [plg. ir s. ind. (aśm)-ā = gr. (ἄκμ)-ων] turėjo sutapti su verbi finiti (1 sg.) morfema [ide. *(bher)-ō (= gr. φέρω) >] indoair. *-ō > *-ā [> av. (spasy)-ā, žr. A. Thumb – R. Hauschild, Handbuch des Sanskrit, II, Heidelberg, 1959, 196]. Čia turiu galvoje, suprantama, ne vien indoairėnų,

*-ū (žr. § 132) ir nesutapdama su jokia šio kamieno verbi finiti bei infiniti forma¹, fonetiškai turėjo išlikti ir duoti s.sl. (*nes*)-y. Pagaliau, forma balt.-sl. *(*neš*)-an (=gr. φέρ-ον)² slavuose [sl. *(*nes*)-on] dėl minėtų priežasčių (žr. § 132 ir 3 išn. 244 p.) galėjo išnykti, o panašių priežasčių neturėjusiuose baltuose ji išliko, rytų baltuose vėliau, nykstant neutrius generis kategorijai, išvirsdama į lie. (*neš*)-ā (nom. pl. masc.)³ tipo formą [to paties tipo forma la. (*-an > *-uo >) *-u, sutapdama su la. (*nes*)-u (=lie. *neš*-ū „fero“), išnyko⁴]⁵.

Senoji *K*-kamenė **voc. sg.** (masc. resp. fem.⁶) forma, kurią rodo, pvz., gr. πάτ-ερ = s. ind. *pít-ar*, gr. δάμ-ον ir pan., baltuose su slavais neišliko, išskyrus kai kurias lietuvių šnektas⁷.

ACCUSATIVUS SINGULARIS

§ 134. Lie. (*ākmen*)-į=la. (*akmen*)-i=pr. (*smunent*)-in bei s. sl. (*kamen*)-b suponuoja balt.-sl. *-in, kilusią iš ide. *-ηi ir fonetiškai sutapusią su *i*-kameni balt.-sl. *-in, kilusia iš ide. *-im (žr. § 147); plg. (ide.*-ηi >) lot. (*homin*)-em, gr. (ἄκμων)-α ir kt.

GENITIVUS SINGULARIS

§ 135. Lie. (*akmen*)-ės=la. (*akmen*)-s (< *-es)=pr. (*kermen*)-es bei s. sl. (*kamen*)-e=lot. (*reg*)-is suponuoja ide. *-es, egzistavusią šalia ide. *-os, plg. s. lot. (*reg*)-us=gr. (ἄκμων)-ος. Vadinasi, čia turime fleksinį formantą ide. *-o/es [s. ind. (*pad*)-ás gali būti tiek iš ide. *-es, tiek ir iš ide.

bet ir kitas indoeuropiečių kalbas, tas, kuriose verbi infiniti morfema ide. *(*bher*)-ōn(*t*) vėliau galėjo netekti galinio *-n [o pastarasis čia galėjo išnykti tose indoeuropiečių kalbose, kuriose išnyko ir gr. (ἄκμ)-ων (nomen) prototipo morfemos galinis *-n (žr. §§ 26 t., 40)], tiksliau sakant, tas indoeuropiečių kalbas, kuriose verbi infiniti morfema ide. *-ōn(*t*) vėliau, išnykus galiniam *-n, fonetiškai sutapo su verbti finiti (1 sg.) morfema (ide.) *-ō. Atsižvelgiant į visa tai, nereikėtų stebėtis, kodėl, pvz., sen. indams čia nagrinėjamoji verbi infiniti morfema yra ne gr. (φέρ)-ων tipo (iš jos būtų s. ind. *-ā), o lie. (*neš*)-ās < -an(*t*)s tipo [= s. ind. (*bhar*)-an (nom. sg.) < *-ans = *-an(*t*)s].

¹ Plg. 6 išn. 245 p.

² Žr. 2 išn. 245 p.

³ Dėl to, kad ji pasidarė pluralinė (nom. pl. masc.) forma, žr. § 140.

⁴ Apie latvių relikvą *es-u* (= lie. *es-ā*) ir kodėl jis išliko, žr. J. Endzelīns, *Latviešu valodas gramatika*, 933.

⁵ Prūsų rašto paminkluose tokio tipo dalyvinė forma nėra paliudyta.

⁶ Neutrius generis vardažodžiams vokatyvo vartojimas buvo iš seno nebūdingas.

⁷ Z. Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, 259.

*-os], į kuri reikia žiūrėti, matyt, kaip į apofoninį to paties ir vieno fleksinio formanto ide. *-s variantą¹ (žr. § 96). Fleksinį formantą ide. *-s, tikriau sakant, fleksinius aloformantus ide. *-s resp. *-o/es iš pradžių motyvavo *K'*- bei *i*- resp. *u*-kamienių priesagų apofonija. Priklausomai nuo pastarosios čia galėjo būti ir aloformantas ide. *-s, ir aloformantas ide. *-o/es², tačiau (atitinkamuose) *K*^d-kamienuose [pvz., gr. πo-δ-6ς (gen. sg.) tipo indoeuropiečių kamienas] toks šių dviejų ide. aloformantų „sugyvenimas“ dėl tam tikrų priežasčių (žr. § 86) buvo negalimas, ir čia turėjo įsigalėti aloformantas ide. *-o/es (plg. § 86), kuris šių kamienu gen. sg. fleksijoje struktūriškai³ buvo suvokiamas kaip „tematizuotas“ fleksinis formantas ide. *-s (plg. tai, kas pasakyta § 86). Pvz., baltams su slavais „tematizuotu“ formantu *-s pasidarė aloformantas *-es (=ide. *-o/es) net ir *K'*-kamieneje gen. sg. fleksijoje po to, kai baltai ir slavai prarado senąją *K'*-kamienių priesagų apofoniją paradigmoje [kaip kad, pvz., gr. (μῆτ)-ηρ: (μῆτ)-ρ-(6ς) : (μῆτ)-έρ-(α) ir pan]. Plačiau nesileidžiant į šias problemas, norėusi čia trumpai akcentuoti minėtą spėjimą, kad atematinės deklinacijos gen. sg. forma ide. *-(o/e)s ne tik genetiškai, bet ir chronologiškai sietina su tematinės (o/e-kamienės) deklinacijos gen. sg. (< ide. ergat.) forma (ide.) *-o/e-s⁴ [plg. §§ 80–81] žr. § 53]. Chronologinį šių formų ryšį suponuoja čia dar dėl to, kad ir pačių indoeuropietiškosios deklinacijos paradigmu, kaip tokių [t. y. kaip fleksinių (ne priešfleksinių)], formavimosi atžvilgiu⁵ tematinis kamienas (o/e-kamienas), man rodos, vargu ar yra jaunesnis⁶ už atematinis kamienus (*K*-, *i*- resp. *u*-kamienus⁷): tematinė ir atematinė deklinacija⁸ ėmė formuotis (aišku su savo specifinėmis skirtybėmis), mano spėjimu, maždaug tais pačiais indoeuropiečių senovės laikais⁹.

Genetiškai siejant atematinės deklinacijos gen. sg. formą ide. *-(o/e)s su tematinės (o/e-kamienės) deklinacijos gen. sg. < ergat. forma ide.

¹ J. Kuryłowicz, *The Inflectional Categories of Indo-European*, 195; idem, *L'apophonie en indo-européen*, Wrocław, 1956, 63. Tokia mintis nėra nauja, plg., pvz.: A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris, 1934, 294; J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, Göttingen, 1930, 38; K. Brugmann und B. Delbrück, *Grundriß...*, II, 2, 1 Straßburg, 1909, 152.

² Žr., pvz., ankstyvesnėje išnašoje minėtus J. Kuryłowicziaus ir A. Meilieto darbus.

³ Plg., pvz., tolimesnės išnašos teiginį.

⁴ Skirtumas čia tarp *K*-kamienės ide. *-o/es (apofoninis formanto ide. *-s variantas) ir o/e-kamienės ide. *-o/es (kamiengalis ide. *-o/e + formantas ide. *-s) tėra tik struktūrinis, – abiem atvejais turime, be abejo, tą patį fleksinį formantą ide. *-s.

⁵ Būtent šį atžvilgį man čia svarbiau akcentuoti.

⁶ O tokiu jį laikyti neretai linkstama.

⁷ Išskyrus *ā*-, *i*-, *ū*-kamienus, apie tai žr. § 174.

⁸ Žr. ankstyvesnę išnašą.

⁹ Tokia mintimi remiasi visas šis mano darbas.

*-o/es (žr. aukščiau), reikėtų pripažinti, kad ir atematinė deklinacija turėjo ergat. formą ide. *-(o/e)s. Šitaip, suprantama, galėjo ir būti, plg. atematinės, pvz., *u*-kamienės (žr. § 148 tt.) lie. (*sūn-ù*)-s (nom. sg.) ir (*sūn-aũ*)-s (gen. sg.) tipo indoeuropietiškas formas, suponuojančias atematiniam kamienams (šiuo atveju, – *u*-kamienui) sigmatinį ide. ergatyvą¹. Be šitokio (t. y. sigmatinio) ide. ergatyvo (šitokios jo formos), atematinuose kamienuose, rodos, egzistavo ir asigmatinio ide. ergatyvo atvejų², plg. asigmatines bent jau *K'*-kamienių vardažodžių nom. sg. (generis masc.-fem. < generis act.) formas, pvz., gr. (μῆτ)-ηρ < ide. *-ēr, lie. (*ses*)-uō < ide. *-ōr ir pan. Čia, veikiant tiems kamienams (ir ypač *o/e*-kamienui), kurie turėjo sigmatinį ergatyvą, greta asigmatinių *K'*-kamieno³ ide. ergatyvo formų (ide. *-ēr, *-ōr ir pan.) galėjo atsirasti – matyt, vėliau – ir sigmatinė *K'*-kamienio ide. ergatyvo forma [ide. *-(o/e)s], t. y. ta, iš kurios turime išriedėjusią *K'*-kamienę gen. sg. formą (formas): lie. (*akm-en*)-ės, gr. (μητ-ρ)-ός ir pan.

DATIVUS SINGULARIS

§ 136. Lietuvių kalbos tarmėse šio linksnio *K*-kamienė forma yra tokia pat, kaip ir *i*-kamienė: kur sakoma (*āv*)-ie (*i*-kam.), ten ir – (*ākmen*)-ie (*K*-kam.), kur yra (*āv*)-i, ten ir – (*ākmen*)-i⁴; plg. pr. (*giwānt*)-ei „gyvenant“ = la. (*ceļnot*)-ie(-s) = lie. (*kēliant*)-ie(-s) resp. (*kēliant*)-i(-s), be to, s. sl. (*kamen*)-i, s. ind. (*māt-r*)-é resp. (*māt-ár*)-i (loc. sg.), gr. (μητ-ρ)-ί resp. Kipro (ΔιF)-εί(φιλος) [= mikėn. gr. (*diw*)-e < *-ei⁵], lot. (*VIRTVT*)-EI ir t. t. Apie *K*-kamienės lie. (*āk-men*)-ie < *-ei resp. (*ākmen*)-i ir apie tai, kad jos yra bendrabaltiškai archaizmai (nei viena, nei kita nėra atėjusi iš *i*-kamienio), kartu su atitinkamomis kitų indoeuropiečių kalbų formomis (žr. aukščiau) suponuojantieji *K*-kamienės formas (aloformantus) ide.

¹ Atsižvelgiant į santykį, pvz., lie. (*sūn-ù*)-s (nom. sg.): (*sūn-aũ*)-s (gen. sg.) = pr. *(*deiw-a*)-s (nom. sg.): (*deiw-a*)-s (gen. sg., § 53); žr. §§ 53, 80, 148 tt. Čia, be abejo, negalima pamiršti ir: N. van Wijk, Der nominale Genitiv Singular im Indogermanischen in seinem Verhältnis zum Nominativ, Zwolle, 1902.

² Pastaba: (pra)indoeuropiečių generis passivi (> neutrius) vardažodžiai, suprantama neturėjo ergatyvo (jo formos).

³ Apie visus *K*-kamienus čia nesirengiu kalbėti; be to, nemaža jų dalis buvo generis passivi (> neutrius), žr. ankstyvesnę išnašą.

⁴ Nors *K*-kamienė (*ākmen*)-ie < *-ei resp. -i < *-i su *i*-kamienne (*āv*)-ie < *-ei resp. -i < *-i struktūriškai ir nesutampa, žr. V. Mažiulis, – Baltistica, III (1967), 38.

⁵ M. Ventris and J. Chadwick, Evidence for Greek dialect in the Mycenaean archives, – Journal of Hellenic Studies, LXXI, I (1953); žr. dar, pvz., J. Safarewicz, Studia językoznawcze, Warszawa, 1967, 71.

*-ei resp. *-i, trumpai jau esu kalbėjęs „Baltisticoje“¹ (žr. dar § 79 tt.)². Ten pat esu minėjęs, kad *K*-kamienių fleksinių aloformantų ide. *-i ir *-ei (pastarąjį galima žymėti ir *-o/ei³) „sugyvenimą“ čia nesunku pateisinti, – tarp jų skirtumas yra apofoninis⁴ (žr. dar. § 79). Kitaip sakant, *K*-kamieniai aloformantai ide. *-i resp. *-ei (= *-o/ei) pateisintini panašiai, kaip ir *K*-kamieniai aloformantai ide. *-s resp. *-o/es (žr. § 135). Vadinasi, fleksinį formantą ide. *-i, t. y. fleksinius aloformantus ide. *-i resp. *-ei (= *-o/ei) iš pradžių motyvavo greičiausia *K*-kamienių priesagų apofonija (§ 79).

Priklausomai nuo jos čia galėjo būti ir aloformantas ide. *-i, ir aloformantas ide. *-ei (= *-o/ei)⁵. Tačiau atitinkamuose *K*^d-kamienuose [pvz., gr. ποδ-ί (dat. sg.) tipo kamienas] toks šių dviejų aloformantų santykiavimas dėl nesunkiai suprantamų priežasčių buvo nemotyvuotas, ir čia aloformantas ide. *-ei (= *-o/ei) struktūriškai buvo suvokiamas kaip „tematizuotas“ fleksinis formantas ide. *-i (plg. atitinkamus § 135 teiginius). Tematizuotu“ formantu *-i aloformantas ide. *-ei (= *-o/ei), pvz., baltams su slavais pasidarė net ir *K*^r-kamienuose, suprantama, po to, kai jie (baltai ir slavai) prarado senąją *K*^r-kamienių priesagų apofoniją paradigmoje (plg. § 135). Kad sen. indų (indų-iranėnų) *K*-kamienas aloformantą ide. *-i turi loc. sg. formai [s. ind. (*māt-ar*)-i=(*pad*)-ī], o ne dat. sg. formai [jai yra aloformantas ide. *-ei (= *-o/ei) > s. ind. (*mat-r*)-é=(*pad*)-é], – toks dalykas, matyt, yra archaizmas šia prasme: sen. indai, pasidarę paradigminį (atskirą) lokatyvo linksnį [šiuo atžvilgiu indoiranėnai yra ne archaiški, o jaunesni, pvz., už graikus, plg. §§ 69 tt., 125 t.], pastarojo *K*-kamienėse formose greičiausia atspindi dar palyginti neseniai buvusias indoiranėnų pirmykštes (neparadigminio lokatyvo=) „loc.“ (sg.) formas, kurių, kaip neparadigminių, fleksiniam formantui indoir. < ide. *-i apofonizuotis [t. y. virsti į aloformantus *-i resp. *-ei (= *-o/ei)] nebuvo reikalo; plg. čia „loc.“ (=adv.) formą, pvz., gr. (πέρου-τ)-ι „pernai“ [grynasis (*K*-)kamienas + fleksinis formantas (ide.) *-i] kartu su („loc.“) s. ind. *paru-t* „t. p.“ [grynasis (*K*-)kamienas], kurioms formų darybos san-

¹ V. Mažiulis, – Baltistica, III (1967), 36–38.

² Plg. ir Chr. S. Stang. Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 220, 208.

³ Šitaip žymėdamas, turiu galvoje daugiau patį modelį: atsižvelgiant į *K*-kamienį (alo)formantą (ide.) *-o/es (§ 135), bent jau modeliškai, rodos, galima žymėti ir *K*-kamienį (alo)formantą (ide.) *-o/ei (t. y. ne tik *-ei, bet ir *-oi), žr. toliau (tekste).

⁴ J. Kuryłowicz, The Inflectional Categories of Indo-European, 195. Plg. A. Meillet, De quelques innovations de la déclinaison latin, Paris, 1906, 35 tt; idem, – Bulletin de la Société linguistique de Paris, XXXII, 188; idem, Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes, Paris, 1934, 294; E. Benveniste, Origines de la formation des noms en indo-européen, I, Paris, 1935.

⁵ Žr. ypač J. Kuryłowicz, l. c.

tykis yra tas pats, kaip ir, pvz., *o/e*-kamienei „loc.“ gr. (ὄζα-ο)-ι „namie“ [grynasis (*o/e*-)kamienas + fleksinis formantas (ide.) *i, (žr. §§ 67, 79 tt.)], su (*o/e*-kamiene) „loc.“ lot. *bell-ō* „kare, kariaujant“ [grynasis (*o/e*-)kamienas, (pailgintas), žr. §§ 67, 80]. Šitokiais sumetimais ir graikų formą dat. sg. (ποδ)-ί (plg. germanus, pvz., – gotus¹) galima laikyti senesne už gr. dat. sg. *(Δι)F)-ει, nors pastaroji, kaip paradigminė, t. y. dat. sg. forma, nėra jaunesnė už graikų formą dat. sg. (ποδ)-ί [žr. tai, kas aukščiau pasakyta apie fleksinius aloformantus ide. *i resp. *ei (= **o/ei*)], sutampančią su gr. „loc.“ (πέρυτ)-ι „pernai“ (žr. aukščiau)². Pagaliau pridursime, kad čia nagrinėjamųjų *K*-kamieno alomorfų (alomorfų) „dat.“ („sg.“) ide.³ *-(*K*)*i* resp. *-(*K*)*ei* tolimesnis likimas indoeuropiečių tarmėse, be kita ko, priklausė ir nuo tolimesnės *i*-kamieno (tiksliau sakant, *i*- resp. *ei*-kamienų = neapofoninio resp. apofoninio *i*-kamieno, žr. § 146) formų (ne alomorfų) „dat.“ („sg.“) ide. *i resp. *ei (§ 164) raidos atitinkamose indoeuropiečių tarmėse (žr. § 164 t.).

LOCATIVUS SINGULARIS

§ 137. Lietuvių tarmėse archaiškiausiais *K*- (bei *i*-) kamieno iness. sg. formos variantais yra laikytini lie. aukš. (*šird*)-ijė [= (*ak*)-ijė (*i*-kam.)]⁴ ir lie. žem. (*šird*)-ė⁵ [= (*ak*)-ė⁵ (*i*-kam.)], žr. dar § 164. *K*-=*i*-kamienė lie. žem. -ė (iness. sg.) < *ėje yra, matyt, iš *ēj-én (§ 164), kuri, atmetus postpoziciją (**-én*), suponuoja neparadigminę (nepostpozicinę, žr. § 164) formą – „loc.“ (sg.) **-ėi*, o pastaroji išriedėjo, matyt, (vėliau čia atsirandant pailgėjimui) iš pirmykštės *i*- bei *K*-kamienės dat. sg.⁶ balt. **-ei* < ide. „dat.“ („sg.“) **-ei* (plačiau apie ją, kaip *i*-kamienę ir kaip *K*-kamienę, žr. §§ 154, 164, 136). Panašiu būdu ir *K*-=*i*-kamienė lie. aukš. -*ije* (ines. sg.) < **-i+en* (§ 164), matyt, suponuoja neparadigminę, t. y. „loc.“ (sg.) **-i*, išriedėjusią iš *K*- bei *i*-kamienės dat. sg. balt. **-i* < ide. „dat.“ („sg.“) **-i* (žr. §§ 136). Tas pats balt. **-ei* resp. **-i* > ryt. balt. (**-ei*→**-ėi* >) **-ie* resp. **-i* randu ir adess. sg. formose lie. (*piemen*)-*ie-p* resp. (*piemen*)-*i-p* (Zietela), taip pat latvių iness. sg. formose (*sird*)-*ie* (§ 164) < **-ie*- < **-ie* [< **-ēi* + **-én* > la. (*sird*)-*ē*=lie. žem. (*šird*)-*ē*, žr. aukščiau) resp. (*sird*)-*i* [= lie. (*šird*)-*ỹ* < -*ije* (§ 164)] < **-i(j)*- < **-i* (§ 164). Dėl prūsų *i*- bei *K*-kamienų „loc.“

¹ Žr. Сравнительная грамматика германских языков, III, 203.

² Juk gr. (ποδ)-ί yra taip pat „loc.“ sg. forma, žr. §§ 137–138.

³ Ką reiškia „dat.“ („sg.“) ide., – žr. § 80.

⁴ Tokia forma pastaraisiais laikais buvo pažįstama Prūsų lietuvių šnektoms.

⁵ Čia yra transponuota forma.

⁶ T. y. prabaltiškas plačios reikšmės dat. sg., žr. §§ 86–87.

sg. **-ei* resp. **-i* žr. § 164. Atsižvelgiant į tai, kas pasakytą apie sen. indų (indoiranėnų) *K*-kamienę loc. sg. formą (*pad*)-*i*, t. y. atsižvelgiant į atitinkamus § 136 teiginius, galima spėti, kad (pra)baltų *K*-kamieniam „loc.“ sg. „linksniui“ buvo iš pradžių būdingas ne alomorfas (aloforma) **-ei*, bet alomorfas **-i*, kurį čia, matyt, palaikė ir pirmykštis (pra)baltų *i*-kamienas, tiksliau sakant, neapofoninis *i*-kamienas (§§ 146, 154, 164) savąja forma (ne alomorfu) balt. „loc.“ sg. (= dat. sg.) **-i* (apie tą palaikymą žr. § 164). Tačiau greta *K*-kamienės „loc.“ sg. balt. **-i* anksčiau ar vėliau galėjo atsirasti ir *K*-kamienė „loc“ sg. balt. **-ei* [> ryt. balt. **-ēi* (žr. § 164)]. Šią dalyką nesunku paaiškinti: a) remiantis tuo, kad egzistavo *K*-kamienės dat. sg. balt. **-ei* resp. **-i* (o prabaltiškąja dat. sg. forma šiaip jau galimas buvo ir lokatyvinių santykių reiškinys, plg. atitinkamus §§ 69 tt. bei 86 tt. teiginius), b) atsižvelgiant į vėlyvesnį neapofoninio ir apofoninio *i*-kaimenių „susiliejamą“ (§§ 154, 164). Be minėtos pirmykštės *K*-kamienės „loc.“ sg. balt. **-i*, reprezentuojančios ide. „dat.“ („sg.“) **-i* = grynąjį *K*-kaimieną + **-i*, matyt, egzistavo ir archaiškesnė *K*-kamienė „loc.“ sg. balt. forma, reprezentuojanti grynojo *K*-kamieno ide. „dat.“ („sg.“) formą, t. y. s. ind. „loc.“ *udan* „vandenį“ (grynasis *K*-kamienas)¹ tipo prabaltiškoji „loc.“ sg. forma². Tačiau tokia forma baltuose dėl nesunkiai suprantamų priežasčių gana anksti buvo išversta į grynojo *K*-kamieno + atitinkamo formanto formą. Minėto tipo *K*-kamienės formos neturi ir slavai, kuriuose, tiesa, dar aptinkami jos pėdsakai, – čia turiu galvoje s. sl. *kamen-e* tipo loc. sg. formą [pažįstamą šalia s. sl. *kamen-i* (loc. sg.)³].

§ 138. Kad s. sl. *kamen-e* (loc. sg.), atmetus galinį *-e*, reprezentuoja grynojo *K*-kamieno formą, tas dalykas yra visiems aiškus. Kebliau čia su tuo, iš kur atsirado s. sl. *kamen-e* (loc. sg.) formoje galinis *-e*. Jis paprastai laikomas postpozicija ir neretai kildinamas iš sl. **-en*. Pastaruuju kildinimu abejodamas⁴, manau, kad forma s. sl. *kamen-e* (loc. sg.) yra kilusi iš sl. **kāmen-e* (ne **kāmen-en*), kurios „postpoziciją“ **-e* laikau „tematizaciniu“

¹ Apie s. ind. *udan* tipo „lokatyvines“ indoeuropiečių formas žr. E. Benveniste, Origines de la formation des noms en indo-européen, I, Paris, 1935, 87 tt.

² Plg. *o/e*-kamienę „dat.“ („sg.“) ide. formą iš grynojo *o/e*-kamieno **-o/e* > (pailginimas) **-ō/ē* (§§ 67, 80) šalia *o/e*-kamienės „dat.“ („sg.“) ide. formos iš grynojo *o/e*-kamieno + **-i*, žr. §§ 70, 80. Be to, žr. K. Brugmann und B. Delbrück, Grundriß..., II, 2, 1, Straßburg, 1909, 179.

³ Apie šios (loc. sg.) s. sl. (*kamen*)-*i* [s. sl. (*pŕt*)-*i* (*i*-kam.)] čia (t. y. *K*-kamieno sistemoje) atsiradimą reikėtų pasakyti maždaug tą patį, kaip ir apie *K*-kamienės balt. „loc.“ sg. **-ei* (**-ei*) atsiradimą vietoj senesnės *K*-kamienės balt. „loc.“ sg. **-i* (žr. aukščiau).

⁴ Keblesnis yra klausimas, iš kur atsirado tas s. sl. *-e* [*kamen-e* (loc. sg.)]. Jį įprasta laikyti postpozicija ir kildinti iš sl. **-en*. Tačiau fonetiškai sunku paaiškinti sl. **-en* virtimą į s. sl. *-e*, žr. 1 išn. 38 p.; plg. ir A. Vaillant, L'unité balto-slave, – Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti (Filologija 1), Zagreb, 1957, 26.

K-kamieno balsiu sl. **-e*, atsiradusiu, matyt, šitaip. Ypač po to, kai ir *K'*-kamienuose aloformantų (balt.-)sl. „loc.“ (= dat.) sg. **-i* resp. **-ei* apofoninis santykis pasidarė nemotyvuotas (žr. § 136), iš *K*-kamienių aloformų (balt.-)sl. „loc.“ (= dat.) sg. **kamen-ī* (grynasis *K*-kamienas + aloformantas **-ī*) resp. **kāmen-ei* (grynasis *K*-kamienas + aloformantas **-ei*) galėjo abstrahuotis kaip *K*-kamieniai alomorfa (balt.-)sl. „loc.“ (= dat.) sg. **kāmen-ī* (grynasis *K*-kamienas + formantas **-ī*) resp. **kāmene-ī* („tematizuotas“ grynasis *K*-kamienas + formantas **-ī*); (balt.-)sl. **kāmen-ei* į **kāmene-ī* „veřtė“, pagaliau, ir forma (balt.-)sl. **kāmen-es* (gen. sg.), t. y. tas, kad iš opozicinio šių formų (balt.-)sl. **kamen-es* resp. **kamen-ei* santykio turėjo irgi atsirasti „tematizuotas“ (*K*-)kamienas (balt.-)sl. **kamene-* (+ fleksiniai formantai **-s* resp. **-ī*). Į visa tai atsižvelgdamas ir suponuodamas *K*-kamienės formas (balt.-)sl. „loc.“ (sg.) **kāmen* [= s. ind. „loc.“ (*ud*)an „vandenyje“ (grynasis *K*-kamienas), žr. aukščiau] ir „loc.“ (= dat.) sg. **kāmen-ī* [= s. ind. loc. sg. (*ud*)an-*i* (grynasis *K*-kamienas + **-ī*), žr. aukščiau] bei „loc.“ (= dat.) sg. **kāmen-ei* → **kāmene-ī* (žr. aukščiau), manau, kad pagal *K*-kamienių aloformų (balt.-)sl. „loc.“ (sg.) **kāmen* („netematizuotas“ grynasis *K*-kamienas) : „loc.“ (= dat.) sg. **kāmen-ī* („netematizuotas“ grynasis *K*-kamienas + **-ī*) = „loc.“ (= dat.) sg. **kāmene-ī* („tematizuotas“ grynasis *K*-kamienas + **-ī*) : *x* santykį nesunkiai galėjo atsirasti *x* = (balt.-)sl. „loc.“ (sg.) **kāmene* („tematizuotas“ grynasis *K*-kamienas)¹, kuri kartu su sl. „loc.“ (= dat.) sg. **kamene-i* slavuose vėliau išstūmė senąsias („netematizuotas“) formas sl. „loc.“ (sg.) **kāmen* ir „loc.“ (= dat.) sg. **kāmen-ī*; plg. s. sl. loc. sg. *kamene* (su *-e* iš sl. **-e*) bei *kamenī* (su *-i* iš sl. **-e-i*). Dėl sl. **(kāmen)-e* > s. sl. *(kamen)-e* (loc. sg.) kilmės plg. dar tai, kas pasakyta apie lie. *(žmūn)-e* [nom.-acc. du. (DP 313₁₉)] = gr. (πατέρ)-ε atsiradimą (žr. § 141)². S. sl. *(kamen)-e* (loc. sg.) tipo *K*-kamienė forma baltuose (jeigu ji čia iš viso buvo atsiradusi), t. y. *K*-kamienė balt. „loc.“ (sg.) **(akmen)-e* vėliau nesunkiai galėjo išnykti morfologiškai (tiek rytų baltuose, besiformuojant paradigmিনিam = postpoziciniam lokatyvui, tiek ir vakarų) ar net ir fonetiškai (vakarų baltuose-prūsuose, nukrintant trumpam galiniam balsiui **-e*). Ir, pvz., lotynų *K*-kamienė (*PATR*)-*E*

¹ Plg. A. Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves, II, Lyon-Paris, 1958, 185.

² Plg. *K*-kamienių s. sl. *(kamen)-e* (loc. sg.) < **-e* („loc. sg.“): lie. DP *(žmūn)-e* (nom.-acc. du.) formalų santykį su *o/e*-kamienių balt. **-ō* („loc.“ sg., §§ 75–77): **-ō* [nom.-acc. du. (§ 98)] santykiu. Pėstarosios *o/e*-kamienės balt. **-ō* („loc.“ sg.) resp. **-ō* (nom.-acc. du.) genetiškai yra, matyt, susijusios [tiek viena, tiek ir kita, man rodos, suponuoją tą pačią *o/e*-kamienę „dat.“ („sg.“) ide. **-ō* (= **-ō/ē*), žr. §§ 80 ir 75–77, 98]; galėtų būt genetiškai susijusios ir *K*-kamienės sl. **(K)-e* [(„loc.“ sg.) > s. sl. *(kamen)-e* (loc. sg.)] su lie. *-(K)-e* [= DP *(žmūn)-e* (nom.-acc. du.)].

(abl. sg.), jeigu ji nėra iš *-ī [s. ind. *udan-i* (loc. sg.)], galėtų turėti galinį *-ē¹, atsiradusį atitinkamai panašiu (gal ir „savarankišku“) būdu, kaip ir s. sl. (*kamen*)-*e* (loc. sg.) < *-*e*.

INSTRUMENTALIS SINGULARIS

§ 139. Formoje lie. *akmen-imi* resp. s. sl. *kamen-ьмь*, atmetus formantą lie. *-mi* resp. s. sl. *-мь* (apie jo kilmę žr. § 118 tt.), randame grynojo *K*-kamieno + *-*i* formą² [šiaipjau sutampančią su grynojo *i*-kamieno (neapofoninio) forma balt.-sl. *-ī³], plg. *K*-kamenę balt.(-sl.) „loc.“ (= dat.) sg. *akmen-ī, egzistavusią šalia archaiškesnės *K*-kamenės formos balt.(-sl.) „loc.“ (sg.) *akmen – gryno *K*-kamieno formos (žr. §§ 137–138). Pastarąją refleksuoja senuosiuose lietuvių raštuose pasitaikanti instr. sg. forma *wandemi* resp. *wandeimi* (Bretkūnas)⁴ < **vanden-mi*⁵, kuri yra archaiškesnė už instr. sg. formą lie. *vandeni-mi*⁶. Dėl formos lie. (*širdži*)-*a* (instr. sg. žr. § 166).

NOMINATIVUS PLURALIS (bei dualis)

§ 140. Iš baltų kalbų čia tik lietuviai turi *ākmen-es* (nom. pl.), plg. s. sl. *kamen-e* < *-*es* = gr. (πτοιμέν)-ες = s. ind. (*māt-ár*)-*as* ir pan. Apie šios formos, kuri yra senoji (*K*-kamenė) generis masc.-fem. (< act.) forma, t. y. grynasis *K*-kamenas + fleksinis formantas ide. *-*es* (kitaip sakant, ide. *-*s*), darybą žr. § 96 (plg. dar § 135). Kokia baltams buvo *K*-kamenė generis neutrius nom.-acc. pl. forma, dabar sunku beatsekti. Kitose indo-europiečių kalbose šiam reikalui vartojama yra ide. *-*ə/ā* forma (plg. §§

¹ И. М. Тронский, Историческая грамматика латинского языка, Москва, 1960, 162.

² Forma lie. *akmen-i-m(i)*, už kurią yra, be abejo, archaiškesnė lie. *akmen-m (instr. sg., žr. toliau tekste), atsirado, manyčiau, iš paties *K*-kamieno [plg. *K*-kamenę dat. (-, loc.“) balt. *-(*K*)-(e)*i* resp. *-(*K*)-*i* (§§ 136–138)], veikiant *i*-kamieni *(*av*)-*i-m* (instr. sg.) bei santykiui *(*av*)-*in* (*i*-kam. acc. sg.) su *(*akm-en*)-*in* (*K*-kam. acc. sg.) ir pan. Truputį kitaip čia aiškina, pvz.: J. Endzelīns, Baltu valodu skaņas un formas, 141; Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 220 t.

³ Žr. dar 4 išn. 248 p.

⁴ Panaši forma lietuvių žemaičių šnektose dar pasitaikė *K*. Būgos laikais (dabar jos nebėra), žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, III, 37.

⁵ Apie ją žr. K. Būga, op. cit., III, 662, III, 37, 376; J. Kazlauskas, – KLGK, 9; idem, – Kalbotyra, VI, 333 t.; Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 221.

⁶ Forma lie. *vanden-i-mi* dėl savo *-i* (žr. 2 išn.) nėra visiškai nauja (be to, plg. s. sl. *kamen-b-mb*), – šito dalyko, pagaliau, niekas ir neneigia.

97, 82): s. sl. *nebes-a* [$< *-\bar{a} (= *-\bar{a}/\bar{a})$], s. ind. *bharant-i* [$< *-\bar{a}^1 (= *-\bar{a}/\bar{a})$] = gr. (φέρωντ)-α ir pan. Baltams, sprendžiant iš slavų (nom.-acc. neutr. pl.) s. sl. (*sloves*)-ā [$< ide. *-\bar{a} (= *-\bar{a}/\bar{a})$], čia galima spėti buvus ne balt. $*(nebes)-\bar{a}$ [$< ide. *-\bar{a} (= *-\bar{a}/\bar{a}) >$ gr. (φέρωντ)-α], o balt. $*(nebes)-\bar{a}$ [$< ide. *-\bar{a} (= *-\bar{a}/\bar{a})$], be to, plg. lie. nom. sg. fem. (*armen*)-ā² [senasis *K-(n)-kamienas*]³ = (*but*)-ā „butas“; ūkis“ [senasis *o/e-kamienas*]⁴ genetinį santykį su s. sl. nom. -acc. pl. neutr. (*sěmen*)-a [*K-(n)-kamienas*] = (*sel*)-a [*o/e-kamienas*], dėl visa to žr. § 97 ir §§ 80–82. Be šios, s. sl. (*nebes*)-a (nom.-acc. pl. neutr.) reprezentuojamos *K-kamienės* formos, sudarytos iš grynojo *K-kamieno* + $*-\bar{a} (= ide. *-\bar{a}/\bar{a})$, baltams-slavams lietuviai (iš dalies ir latviai) atspindi, man rodos, dar vieną – archaiškiausią – *K-kamienės* nom.-acc. pl. neutr. formos darybos būdą, t. y. grynojo *K-kamieno* formą (nom.-acc. pl. neutr.), sutampančią su *K-kamienne* nom.-acc. sg. neutr., forma. Čia turiu galvoje *K-kamienę* lie. nom. pl. (masc.) *neš-ḡ* $< -an < ide. *-\bar{on}(t)$ [§ 133], kuri iš pradžių buvo, matyt, ne vien nom.-acc. sg. neutr., bet ir nom.-acc. pl. neutr. forma, tiksliau sakant, kolektyvine resp. abstrakčia reikšme vartojama ta pati nom.-acc. sg. neutr. forma⁵. Tiesa, Chr. Stangas, remdamasis J. Schmidtu⁶ ir A. Meilletu⁷, atsargiai spėja: „Theoretisch wäre es vielleicht möglich, die Formen vom Typus *sukḡ* als alte neutrale Pluralformen zu erklären. Man könnte eine ieur. Grundform vom Typus $*bhērōnt$ aufstellen, vgl. av. *manā* – skt. *manāmsi*, *vidvāmsi*; av. *dāman* – skt. *namāni*; av. *nīz-davan* ($< *-\bar{vānt}$) – skt. *ghṛtavānti*; av. *ayārə* – skt. *catvāri*; ved. *sānti* (2x; sonst *-anti*). Dem ved. *-ān-ti* würde ur-indoiran. $*-\bar{ānt}$ entsprechen. Ein urbalt. $*-\bar{ōnt}$ würde wohl $*-\bar{ant}$ und später lit.-lett. *-q* ergeben haben“⁸. Nesileisdamas į šiuos indoiranėnų kalbų faktus⁹, manau, kad lie. (*neš*)-ḡ vargu ar gali suponuoti ide. $*-\bar{ōnt}$, kadangi iš pastarosios fonetiškai vargu

¹ Šitaip paprastai yra kildinama s. ind. (*bharant*)-i (nom.-acc. pl. neutr.). Mažiau kas veda ją iš ide. $*-\bar{i}$, pvz.: J. Schmidt, Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra, Weimar, 1889; H. Hirt, Indogermanische Grammatik, III, 57–58; T. Burrow, The Sanskrit Language, London, 1955, 236. Pastarasis kildinimas irgi nėra negalimas, žr. toliau tekste.

² „Išartas žemės paviršiaus sluogsnis“ (Juškos Žodynas, – s. v. *erliuotis*).

³ Apie lie. *armenā* žr. Ю. В. Откупщиков, Из истории индоевропейского словообразования, Ленинград, 1967, 220.

⁴ Apie santykį lie. *but-ā* su lie. *but-as* žr. § 97.

⁵ Plg. И. Эндзелин, – Известия русского языка и словесности импер. акад. наук, II, 187 tt.; J. Endzelīns, Baltu valodu skaņas un formas, 222; idem, Latviešu valodas gramatika, 933; idem, Senprūšu valoda, 68.

⁶ J. Schmidt, Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra, Weimar, 1889, 162 tt.

⁷ A. Meillet, – Mémoires de la Société de linguistique de Paris, XIX, 191.

⁸ Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 264.

⁹ Šią problemą reikėtų atskirai tyrinėti.

ar būtų išriedėjusi lie. (*neš*)-*ā* (plg. §§ 18 tt., 26, 40). Pagaliau, šitokiu lie. (*neš*)-*ā* kildinimu ne per daug tiki ir pats Chr. Stangas¹, neprieštaraudamas J. Endzelynui, man rodos, ne be reikalo vedančiam lie. (*neš*)-*ā* tik iš **-on(t)*², iš šio verbi infiniti grynojo (*K*-)kamieno, kuris, mano spėjimu (žr. aukščiau), ir be kokio nors „pailgėjimo“ [t. y. ir nevirsdamas į spėjamąjį (ide.) **-ōn(t)*] ir dėl to išlaikydamas, man rodos, didelį archaiškumą] galėjo būti *K*-kamenė (ne tik nom.-acc. sg. neutr., bet ir) nom.-acc. pl. neutr. forma³. Pastarasis dalykas, abstrahuojantis nuo minėto indoiranėnų „pailgėjimo“ (žr. aukščiau Chr. Stango citatą) problemas⁴, yra, beje, seniai aiškus⁵. Plg. dar hetitų nom.-acc. pl. = sg. neutr. formą⁶: *huppar* „dubuo, lėkštė“⁷, *kallar* „niekšiškumas“, *kurur* „priešiškumas“, *šit(t)ar* „(sakralinis arba saulės) skritulys“ gre-ta (nom.-acc. pl. neutr.) *huppar-a* bei *šittar-a* [tur būt, iš **-ā* (= **-ə/ā*)] ir *huppar-i* bei *kurur-i*. Pastaroji forma, t. y. *K*-kamenė het. *-(K)i*, kildinant ją iš het. (< ide.) **(K)i* (šitaip ir be manęs yra daroma), galėtų būti visiškai „dėsningas“ *K*-kamenis nom.-acc. pl. neutr. alomorfas⁸. Kad ji sutampa su atitinkamų kitų indoeuropiečių tarmių turima (*K*-kameni) dualine nom.-acc. neutr. **(K)ī* (žr. § 141), dar nebūtinai rodo, kad ir hetituose (pagaliau, nebūtinai vien hetituose) šitokia forma [**(K)ī*] kada nors egzistavo kaip dualinė nom.-acc. neutr. forma⁹. Kitaip sakant, nebūtinai rodo, kad hetituose

¹ Chr. S. Stang, op. cit., 264–265.

² Žr. 5 išn. 254 p.

³ Šitai tam tikra dalimi paaiškina ir tas, kad daugeliui pirmųkščių neutra daiktavardžių buvo būdinga kolektyvinė bei abstrakti reikšmė, vadinasi, jiems paprastai „užteko“ ir „vienaskaitos“ (t. y. skaičiaus kategorija jiems buvo nebūdinga).

⁴ Žr. 9 išn. 254 p.

⁵ Žr., pvz.: K. Brugmann und B. Delbrück, *Grundriß...*, II, 2, 1, Straßburg, 1909, 232; H. Hirt, *Indogermanische Grammatik*, III, 58; J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, Göttingen, 1930, 276–277.

⁶ Čia reikia atsižvelgti ir į 3 išn.

⁷ Šį ir tolimesnius šio paragrafo hetitų pavyzdžius pateikiu pagal: H. Kronasser, *Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen*, Heidelberg, 1956, 120–121. Panašiam reikalui apie hetitus plg.: T. Milewski, *L'indo-hittite et l'indo-européen*, Cracovie, 1936, 29–30; H. Pedersen, *Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen*, København, 1938, 29. Tiesa, T. Milewski's su H. Pedersenu čia remiasi minėtu indoiranėnų „pailgėjimu“, tačiau pastarojo tipo faktai hetitams iš jų raštų, man rodos, vargu ar gali būti (dėl visiems žinomų fonetinių-grafinių priežasčių) neabejotinai atsekami.

⁸ Plg. *K*-kamenius alomorfus „dat.“ („sg.“) ide. **(K)* ir **(K)-i*, pvz., paragrafuose §§ 137–138. Čia aš atsižvelgiu į tą, šiame mano darbe akcentuojamą, mintį, kad indoeuropiečių pluralinės vardažodžio (bei įvardžio) formos kūrėsi „singularinių“ ide. formų pamatu (žr. § 43 t. ir kitur).

⁹ Būtent šitaip kai kas mano, – T. Milewski, op. cit. 32; H. Pedersen, op. cit., 29. Tačiau žr., pvz.: H. Kronasser, op. cit., 121; T. Burrow, *The Sanskrit Language*, London, 1955, 236.

(ir ne vien hetituose) kada nors buvo susiformavusi tokia „išsivysčiusi“, t. y. atskira dualinė paradigma, kokią turime atitinkamosse indoeuropiečių tarmėse. Man rodos, kad het. $*(K)ī$ [$>$ het. (*huppar*)-*i* = (*kurur*)-*i* (nom.-acc. pl. neutr.)] laikyti dualine galima nebent tik embrioniškai (žr. § 141).

§ 141. **Nom.-acc. dualis.** Lie. (*žmûn*)-*e* (DP 313₁₉, 314₁₆) sutampa su gr. ($\pi\alpha\tau\text{-}\acute{\epsilon}\rho$)- ϵ^1 . Į šią $-(K)\text{-}e$ žiūriu kaip į „tematizuotą“ grynąjį *K*-kamieną, struktūriškai abstrahuotą iš atitinkamų *K*-kamienės paradigmos formų², t. y. kaip į pastarojo tipo grynojo kamieno formą [*K*-kamienę formą ide. $*(K)e$], kuriai besiformuojančiame *K*-kamieniam ide. nom.-acc. du. (genus act. $>$ masc. bei fem.) atsirasti, matyt, padėjo struktūrinis santykis

o/e-kamienių $*\text{-}\acute{o}\text{-}s$ [nom. pl. gen. act. ($>$ masc.)]³ : $*\text{-}\acute{o}$ [nom. -acc. du. gen. act. ($>$ masc.)]⁴ = *K*-kamienių $*(K)\text{-}e\text{-}s$ [nom. pl. gen. act. ($>$ masc. bei fem.)]⁵ :
x [nom.-acc. du. gen. act. ($>$ masc. bei fem.)];

iš čia $x = K$ -kamienė $*(K)e$ [$>$ gr. ($\pi\alpha\tau\text{-}\acute{\epsilon}\rho$)- ϵ ir kt.]⁶. Indoiranėnuose šitōs (ide.) $*(K)e$ „tematizacinis“ $*\text{-}e$ čia (t. y. nom.-acc. du. formoje) yra pailgėjęs⁷, ir pailgėjęs, man rodos, jau po to (arba tuo metu), kai iš indoir. $*(K)e$

¹ Lie. (*žmûn*)-*e* (DP) nelaikytina (lietuvių) naujadaru, žr. J. Endzelin, *Miszellen*, – IF XXXIII (1913/14), 123 t. (čia pateikiama ir daugiau medžiagos); idem, *Baltu valodu skapas un formas*, 142; J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*, III, 847.

² Ji abstrahuota iš atitinkamų *K*-kamienių formų ne tik vienaskaitos (žr. § 138), bet ir daugiskaitos: nom. pl. formai ide., pvz., $*podes$ [$>$ gr. $\pi\acute{o}\delta\epsilon\varsigma$ (: nom. sg. $\pi\acute{o}\delta\varsigma$)], oponuojamai su acc. pl. forma ide. $*pod\eta s$ [$>$ gr. $\pi\acute{o}\delta\alpha\varsigma$ (: acc. sg. $\pi\acute{o}\delta\alpha$)], kamienas buvo aiškiai ne $*pod\text{-}$, o $*pode\text{-}$, t. y. ne grynasis *K*-kamienas, o „tematizuotas“ grynasis *K*-kamienas (plg. atitinkamus § 138 teiginius).

³ Apie šią formą žr. § 95 t.

⁴ Apie ją žr. § 98.

⁵ Žr. § 140.

⁶ Dar kartą pabrėžiu, kad šią *K*-kamienę (ide.) $*(K)e$ čia vedu toli gražu ne vien tik iš minėto struktūrinio santykio (žr. aukščiau), kaip kad B. Wheeleris darė su gr. ($\pi\alpha\text{-}\acute{\epsilon}\rho$)- ϵ [B. I. Wheeler, *Greek Duals in -ε*, – IF VI (1896), 135–140], be to, ją perdėtai jaunindamas [(A. Cuny, *Le nombre duel en grec*, Paris, 1906, 23 tt.; K. Brugmann, *Griechische Grammatik*, München, 1913, 271; E. Schwyzler, *Griechische Grammatik*, I, München, 1939, 565) dabar gr. ($\pi\alpha\tau\acute{\epsilon}\rho$)- ϵ , rodos, niekas nebelaiko naujadaru]. Tačiau, kaip matyti iš mano samprotavimų, B. Wheelerio hipotezės patį principą, nors ji ir gerokai modifikuodamas, paneigti neketinu, plg. dar iš pastarojo meto darbų, pvz., A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, II, Lyon-Paris, 1958, 190.

⁷ Plg. A. Cuny, op. cit., 23; A. Meillet, – *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, XIX, 94; idem, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris, 1934, 297.

[< ide. *-(K)e] atsirado indoair. *-(K)a¹ [= s. ind. *mātar-a(pitarau)*]: šitos *K*-kamenės (fleksijos) indoair. *-(K)a [nom.-acc. du. (masc. bei fem.)] balsis **-a*, kiekybiškai veikiamas *o/e*-kamenio indoair. (*-*ō*>) *-*ā* [nom. acc. du. (masc.)], galėjo išvirsti į *-*ā*³, t. y. iš čia galėjo atsirasti vėlyvesnė *K*-kamenė indoair. *-(K)*ā* [(nom.-acc. du.) = s. ind. *mātar-ā(pitar-ā)*⁴]. O iš pastarosios dėl nesunkiai suprantamų priežasčių [plg. *o/e*-kamenę s. ind. (*vrk*)-*au* (nom.-acc. du.)] turėjo išriedėti įprastinė *K*-kamenė s. ind. -(K)*au* – (*pit-ār*)-*au* [(nom.-acc. du.) = s. ind. (*vrk*)-*au*]. Vadinas, minėtais atvejais, t. y. tiek graikų ir baltų-slavų (tiksliau, – lietuvių), tiek ir indoairanėnų *K*-kameniam nom.-acc. du. (masc. bei fem.) prasikiša pirmykštė (ide.) *-(K)e, reprezentuojanti, kaip minėjau, „tematizuotą“ grynąjį *K*-kameną. Šalia tokio grynojo *K*-kamenio turėjo egzistuoti dar senesnė šio tipo forma – „visiška“ grynojo *K*-kamenio forma, t. y. (ide.) *-(K), kuri iš senovės santykiavo su grynojo *K*-kamenio + **-i* forma = (ide.) *-(K) + **-i* > *(K)*i*⁵. Pastaroji atitinkamose indoeuropiečių tarmėse buvo panaudota, be kita ko (žr., pvz., §§ 137–138), ir dualinės (*K*-kamenės) nom.-acc. (gen. pass. >) neutr. formos darybai, formantą **-i* čia vėliau (nors visgi ga-

¹ T. y. po to, kai šios indoair. *-(K)a balsis **-a* kokybiškai sutapo su *o/e*-kameniui *-*ā* [> s. ind. ved. (*vrk*)-*ā* (nom.-acc. du.) < ide. *-*ō*]; dėl to *K*-kamenė indoair. *-(K)a, man rodos, „lengviau“ galėjo išvirsti ir į *(K)*ā*, t. y. ne tik kokybiškai, bet ir kiekybiškai suaptisu *o/e*-kameniui indoair. *(*vrk*)-*ā* (žr. toliau tekste). Įtarti, kad čia ide. *-(K)e pailgėjo tokiais palyginti vėlyvais indoairanėniškaisiais laikais (bent jau, geriausiu atveju, vargu ar praindoeuropietiškaisiais, kaip kad galvoja, pvz. A. Cuny's su A. Meilletu, žr. ankstyvesnę išnašą), norėčiau, svarbiausia, štai dėl ko: a) indoairanėnų raštai pažįsta dualinio dvando ne tik formą (s. ind.) *mātar-ā(pitarā)*, bet ir formą *mātar-a(pitarau)* (apie šias formas žr. J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, Göttingen, 1930, 49), b) *K*-kamenis (ide.) *-(K)e (nom.-acc. du.) nepailgėjo graikuose bei (kaip įprasta manyti) lietuviuose, ir čia jis nepailgėjo, tur būt, neatsitiktinai. Graikų bei lietuvių *K*-kameniam *-(K)e (nom.-acc. du.) buvo svetimas kokybinis, kaip kad indoairanėnų *K*-kameniam [*-(K)e >] *(K)a (žr. aukščiau), sutapimas su *o/e*-kameniui (ide.) *-*ō* (nom.-acc. du.). Plg. ir J. Wackernagelį (1. c.), kuris, sprendžiant iš jo nuorodos į K. Brugmanno „Grundriß“ [čia praindoeuropietiška yra laikoma tik *(K)e, – su trumpuoju *-*e*], *K*-kameniui s. ind. -(K)*ā* (nom.-acc. du.) ilgąją kiekybę, rodos, nėra linkęs pripažinti praindoeuropietiška.

² J. Wackernagel, 1 c.; T. Burrow, *The Sanskrit Language*, London, 1955, 239.

³ Apie šitą dalyką esu ką tik kalbėjęs (6 išn. 256 p.). Be to, čia kiekybiškai galėjo šiek tiek veikti ir *i*- resp. *u*-kameniai (indoair. < ide.) **-i* resp. **-ū* (nom.-acc. du.), kurių pailgėjimas yra nemaža dalimi susijęs, rodos, taip pat su *o/e*-kamenio (ide.) *-*ō* (nom.-acc. du.) kiekybine įtaka (žr. §§ 98, 167). Kalbant apie šios *K*-kamenės fleksijos „tematizacinio“ balsio pailgėjimą indoairanėnuose, čia suprantamais tikslais negalima užmiršti, pagaliau, ir formos s. ind. (*bhar-ant*)-*i* (nom.-acc. du. neutr.), turinčios balsį *-i*, irgi ne trumpą, o pailgėjusį (iš **-i*, žr. toliau tekste).

⁴ J. Wackernagel, 1. c.

⁵ Žr. § 138 (bei § 137); plg. 2 išn. 251 p. teiginius.

na seniai) pailginant [$*(K)\acute{i} \rightarrow *(K)\bar{i}$, žr. toliau]. Plg. s. ind. (*bṛhat*)- $\acute{t}$ = s. sl. (*imen*)- $\acute{i}$ ¹; formoje lie. (*vedant*)-*i* (nom.-acc. du. fem.)² < $*\acute{t}$ irgi galėtų slypėti *K*-kamenė nom.-acc. du. neutr. $*(K)\acute{t}$ [= s. sl. (*vedošt*)-*i* = s. ind. (*bṛhat*)- $\acute{t}$], sutapusi su *K*-kamiene nom.-acc. du. fem. $*(K)\bar{t}$ [= s. sl. (*vedošt*)-*i* = s. ind. (*bṛhat*)- $\bar{i}$]³. Pačiōs $*(K)\bar{i}$ atsiradimą, t. y. $*(K)\bar{i}$ pailgėjimą šioje *K*-kamieno formoje sąlygojo, matyt, morfologinės priežastys, pvz., tas, kad *K*-kamenė $*(K)\bar{i}$ [$\rightarrow *(K)\bar{i}$], pasidarydama čia paradigmine, galėjo būti atitinkamai veikiama *i*-kamieno, kuris nom.-acc. du. formai ne tik masc.-fem., bet, matyt, ir neutr. generis turėjo fleksiją $*\bar{i} \rightarrow *i$ (apie *i*-kamenę $*i$ žr. § 167)⁴. Dėl *i*-kamieno įtakos sen. slavai turi, matyt, ir masc. generis nom.-acc. du. formą $*(K)\bar{i}$ = s. sl. (*kamen*)- $\bar{i}$ ⁵. Kad čia nagrinėjamoji $*(K)\bar{i}$ anksčiau buvo $*(K)\acute{i}$ (t. y. su trumpuoju $*\acute{i}$), matyt, rodo ir, pvz., gr. dor. (Ἔιχατ)- ι = $*(K)\acute{i}$. Graikuose šita $*(K)\acute{i}$, kuri, matyt, niekada nebuvo čia pasidariusi paradigmine nom.-acc. du. neutr. forma [šitokia forma gr. (Ἔιχατ)- ι galima būtų laikyti tik embrioniškai]⁶, dėl pasta-

¹ Greta s. sl. (*imen*)- $\acute{e}$ su $-\acute{e}$, atėjusia iš *o*-kamieno, žr. A. Meillet, *Le slave commun*, Paris, 1934, 424.

² Pz.: Chr. G. Mielcke, *Anfangs-Gründe einer Littauischen Sprach-Lehre*, Königsberg, 1800, 139; A. Schleicher, *Handbuch der litauischen Sprache*, I, Prag, 1856, 211.

³ Plg. ir tą faktą, kad lietuviuose sutapo pirmąsietis skaitvardžio „2“ nom.-acc. (du.) fem. ir neutr. formos į vieną nom.-acc. (du.) fem. formą; apie tai ir kitus panašius dalykus žr. § 98.

⁴ Be to, plg. J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, Göttingen, 1930, 367.

⁵ A. Leskien, *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*, Heidelberg, 1919, 113; A. Meillet, *Le slave commun*, Paris, 1934, 424; A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, II, Lyon-Paris, 1958, 189–190.

⁶ Kad graikuose paradigmine dualio forma niekada nebuvo pasidariusi *K*-kamenė $*(K)\acute{i}$, t. y. grynojo *K*-kamieno + $*\acute{i}$ forma (ją graikai turi, tačiau kitam reikalui, žr. §§ 136–138), – šitaip galvoti yra kur kas paprasčiau [t. y. patikimiau (apie „paprasciau-patikimiau“ argumentą žr. pvz., B. H. Топоров, – *Славянское языкознание*, Москва, 1959, 13)], negu sakyti, kad toji paradigminė dualio forma graikuose kažkada egzistavo, bet vėliau išnyko [gr. dor. Ἔιχατ - η ra paradigminė, ir neturime jokių duomenų manyti, kad ji anksčiau yra tokia buvusi], ir, svarbiausia, išnyko taip, kad iš jos, kaip (paradigminės) nom.-acc. du. formos, nebeliko ir pėdsakų. Dėl šitokios mano nuomonės teorinio pagrindimo žr., pvz., B. H. Топоров, *Славянское языкознание*, Москва, 1959, 13 bei 3–27 (passim). Nereikėtų stebėtis, kad graikai nom.-acc. du. formą $-(K)\bar{t}$ e turi *K*-kameniams ir kitiems (be $\bar{a}$ -kamieno) atematiniams vardažodžiams ne tik masc.-fem., bet ir neutr. giminės (nors pastarosios giminės tie vardažodžiai dualį retai tevartoja). Juk forma (ide.) $*(K)\bar{e}$, tiksliau sakant, grynojo *K*-kamieno [tiesa, čia jis yra „tematizuotas“, bet gi tas „tematizavimas“ nepanaikina pačios grynojo *K*-kamieno sąvokos, žr. aukščiau tekste ir §§ 138] forma tiesioginiuose linksniuose šiaip jau yra net „dėsningesnė“ neutr. (negu masc. resp. fem.) giminės vardažodžiams. Vadinasi, galvoju, kad *K*-kamenė gr. $-(K)\bar{e}$ (nom.-acc. du. neutr.) yra ne mažiau „dėsninga“, kaip ir *K*-kamenė gr. $-(K)\bar{e}$ (nom.-acc. du.

rosios priežasties galėjo išlikti archaiška (t. y. embrioniškai dualinė arba, trumpiau tariant, – „dualinė“), vadinasi, su dar nepailgintu *-ī. Panašiai archaiška – „dualinė“ – man rodos, galima laikyti ir formą lot. (*vīgint*)-ī, nežiūrint to, kad ji turi pailgintą -ī. Forma lot. (*vīgint*)-ī turi -ī (pailgintą), matyt, ne dėl to, kad ji suponuotų italikams paradigminę nom.-acc. du. neutr. formą, o dėl lot. (*trīgint*)-ā = (*quadragint*)-ā (ir pan.) kiekybinės įtakos¹, t. y. -ī čia atsirado (pailgėjo), matyt, „skaitvardiškai“².

ACCUSATIVUS PLURALIS (masc. ir fem.)

§ 142. Lie. (*ākmen*)-is = la. (*zūos*)-is kildintina iš *-īs = s. sl. (*kamen*)-i ir toliau, – iš *-īns, kuri slypi greičiausia ir pr. (*smunent*)-ins. Šitōs *-īns denazalizacija (rytų baltai ir slavai) resp. nedenazalizacija (vakarų baltai), man rodos, yra ne fonetinis, o morfologinis (fonomorfologinis) dalykas (žr. §§ 103 – 106). Tos pačios *-īns pailgintas diftongas *-īn- vietoj senesnio *-in- čia atsirado dėl atitinkamos i-kamieno bei kitų kamienų įtakos (žr. §§ 107 – 110 ir 167 t.; be to, žr. 1 išn. 320 p.). Būtent šitokiu keliu ateinu prie seniausios baltų-slavų K-kamienės acc. pl. (masc.-fem.) *-īns, kurią jau nebesunku vesti iš ide. *-ns (< *-n + s, žr. § 109) > s. ind. (*pad*)-ās = gr. (πόςδ)-αζ = lot. (*ped*)-ēs (§ 107) ir pan.

masc.-fem.), ir, pagaliau, tiek pat „dėsninga“, kiek ir s. ind. K-kamienė s. ind. -(K)i [*bṛh-at-i* (nom.-acc. du. neutr.)], reprezentuojanti (žr. aukščiau tekste) K-kamienę (ide. *(K)i [dėl gryno kamieno ir grynojo kamieno + *-i ide. formų „draugystės“ jau daug kur šiame darbe esu kalbėjęs (žr., pvz., §§ 137 – 138]. Panašiais sumetimais ir o-kamienę formą gr. (δόςρ)-ω (nom.-acc. du. neutr.) laikau: a) ne mažiau „dėsninga“ už o-kamienę gr. (λόκ)-ω [nom.-acc. du. masc. (žr. § 98)], – abiem atvejais turime grynojo o-kamieno (jo pailginimas, panašiai kaip ir grynojo K-kamieno „tematizavimas“, nepanaikina grynojo o-kamieno sąvokos) formą, b) tiek pat „dėsninga“, kiek ir o-kamienę s. sl. (*lēt*)-ē (nom.-acc. du. neutr.), kuri reprezentuoja grynojo o-kamieno + *-i ide. formą (§ 98). Visa tai apibendrinamas, manau, kad graikai (paradigminės) nom.-acc. du. neutr. formas, būtent, iš grynojo kamieno + *-i ide. formas nebuvo pasidarę.

¹ Plg. K. Brugmann und B. Delbrück, *Grundriß ...*, II, 2, 1, Straßburg, 1909, 31.

² Vadinasi, lot. (*vīgint*)-ī atsirado (pailgėjo), tur būt, ne dėl tų pačių priežasčių, kaip kad s. ind. *bṛh-at-i* (nom.-acc. du. neutr.) = s. sl. (*imen*)-i ir pan. Vien tik iš skaitvardžio „20“ morfemos lot. *vi-* (= gr. *ἑ*- ir pan.) daryti išvadą, kad italikai anksčiau turėję grynojo kamieno + *-i (paradigminę) nom.-acc. du. neutr. formą, matyt, dar labiau rizikinga. Pagaliau, ir apskritai yra rizikinga spręsti vien tik iš skaitvardžių apie kokios nors formos paradigmatiškumo istoriją (NB: senovėje dauguma skaitvardžių buvo nekaitomi – neparadigminiai žodžiai).

GENITIVUS PLURALIS

§ 143. Lie. (*akmen*)-*ū* = la. (*akmen*)-*u*, kaip ir s. sl. (*kamen*)-*ъ* yra iš balt.-sl. **-ōn* < (ide.) **-ōm* = gr. (ποδ)-*ῶν* = lot. (*ped*)-*um* resp. got. (*hanan*)-*ē* ir kt. Vadinas, čia turime tą pačią fleksiją kaip ir *o/e*-kamienui¹ (apie visa tai žr. §§ 111 – 116). Šita *K*-kamenė (ide.) **-ōm* resp. **-ēm* su *o/e*-kamiene (ide.) **-ōm* resp. **-ēm*, man rodos, yra susijusi ir genetiškai (žr. §§ 81, 115).

DATIVUS IR INSTRUMENTALIS PLURALIS (bei dualis)

§ 144. Šiomis formomis lietuvių ir latvių *K*-kamienas šiaipjau nesiskiria nuo *i*-kamieno (žr. § 170)². Čia turime, pvz., lie. *akmen-i-m(u)s* (dat. pl.), *akmen-i-mis* (instr. pl.), *móter-i-m* (dat.-instr. du.), kuriose randame formantus *-mus*, *-mis* ir *-m* (apie jų kilmę žr. § 117 tt., taip pat § 89), prilipdytus prie grynojo *K*-kamieno + *-i³*, plg. ir s. sl. *kamen-ъ-mъ* (dat. pl.), *kamen-ъ-mi* (instr. pl.)⁴, *kamen-ъ-ma* (dat.-instr. du.) [apie šių s. sl. *-mъ*, *-mi*, *-ma* kilmę žr. § 117 tt.]. Bretkūno forma *akmemis*, kildintina iš **akmen-mis*⁵, rodo, kad minėtieji formantai anksčiau galėjo būti lipdomi ne tik prie grynojo *K*-kamieno + **-i* formos, bet ir prie grynojo *K*-kamieno formos (žr. § 139), plg. got. *hanam* (dat. pl.) < **-n-miz*⁶ (žr. §§ 119 tt., 89), s. ind. *padbhyás* (dat. pl., žr. §§ 120 t.) ir pan.

LOCATIVUS PLURALIS (bei dualis)

§ 145. Lie. tarm. (adv. =) „loc.“ pl. (*šird*)-*i-sù* (Linkmenys) = s. sl. loc. pl. (*kamen*)-*ъ-xъ* rodo egzistavus *K*-kamenę balt.-sl. „loc.“ pl. **-(K)-i-su* (apie visa tai plačiau žr. §§ 123 – 125), t. y. formanto **-su* (§ 125) išplėstą grynojo *K*-kamieno + **-i* formą (plg. §§ 136 – 138). Šalia šitos balt.-

¹ Tik *o/e*-kamenė (ide.) **-ōm* [grynasis *o*-kamienas (pailgintas) + **-m* (§ 113)] struktūriškai skiriasi nuo *K*-kamenės (ide.) **-(K)ōm* [grynasis *K*-kamienas + **-ōm* (§ 115)], plg. tai, kas pasakyta 4 išn. 248 p.

² Tačiau tose lietuvių tarmėse, kuriose *K*-kamienas nėra ištaisai perėjęs į *i*-kameną, šiame paragrafe nagrinėjamosios *K*-kamenės formos struktūriškai tam tikru laipsniu skiriasi nuo *i*-kamienui, – plg. 1 išn. teiginius.

³ Plg. 2 išn. 253 p. ir § 139.

⁴ S. sl. (*teles*)-*y* (instr. pl.) yra *o*-kamenės kilmės (N. van Wijk, *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache*, Berlin und Leipzig, 1931, § 46 b, d).

⁵ K. Būga, *Rinktiniai raštai*, III, 377; J. Kazlauskas, – *KLK*, 10; Chr. S. Stang *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, 223, 221.

⁶ Сравнительная грамматика германских языков, III, 205.

sl. *-(K)-i-su galėjo būti ir archaiškesnė K-kamienė forma – balt.-sl. *-(K)-su [= s. ind. loc. pl. (*pat*)-sū], t. y. to paties *-su išplėsta grynojo K-kamieno forma (plg. §§ 136–138)¹; apie balt.-sl.-indoir. *-(K)-su santykį su gr. (πατ-ρᾶ)-σι (dat. pl.) < *-(r)-si = *-(K)-si žr. § 125.

§ 146 **Locativus-genitivus dualis**. Sprendžiant iš s. sl. (*kamen*)-u², sutampančios su o/e-kamienne s. sl. (*vľbk*)-u, ir atsižvelgiant į tai, kas pasakyta § 126, galima spėti, kad baltai čia irgi turėjo panašią dualinę formą, t. y. K-kamienę balt. „loc.“-gen. du. *-(K)-au = indoir. *-au > (su vėliau pridėtu *-s, žr. § 126) s. ind. (*vac*)-oṣ (loc.-gen. du.). Šita K-kamienė balt.-sl.-indoir. *-(K)-a/eu = ide. *-(K)-o/eu santykiuoti su gr. (ποδ)-οῖ-ν (dat.-gen. du.) ≤ *-(K)-oi³ = ide. *-(K)-o/ei galėtų panašiai, kaip o/e-kamienė balt.-sl.-indoir. *-a/eu = ide. *-o/eu su gr. (λύκ)-οι-ν (dat.-gen. du.) ≤ *-oi³ = ide. *-o/ei (apie visa tai plačiau žr. § 126). Kitaip sakant, tiek (K-kamienė) balt.-sl.-indoir. *-(K)-a/eu < ide. *-(K)-o/eu, tiek ir (K-kamienė) gr.(ποδ)-οῖ-ν (dat.-gen. du.) ≤ *-(K)-oi = ide. *-(K)-o/ei galėtų būti atėjusios iš o/e-kamieno; apie tai, kaip jos čia iš o/e-kamieno galėjo ateiti, t. y. apie senąjį o/e-kamieno poveikį K-kamienui žr. §§ 81, 80. Tiesa, šitokia tų K-kamienių formų kilmės hipotezė gal dar galėtų būti ir truputį kitaip modifikuota: minėtas senasis o/e-kamieno poveikis K-kamienui čia galėjo pasireikšti, t. y. galėjo atsirasti K-kamienės *-(K)-o/eu resp. *-(K)-o/ei⁴ [tiksliau sakant: *-(K)-eu resp. *-(K)-ei, (žr. toliau)] ir tuo atveju, jeigu čia nagrinėjamos K-kamieno formose ieškotume „tematizuoto“ grynojo K-kamieno – *-(K)-e (§§ 141, 138), t. y. jeigu suponuotume, kad tos formos iš pradžių buvo *-(K)-e+u > *-(K)-eu⁵ resp. *-(K)-e+i > *-(K)-ei (žr. 4 išn. 261 p.)⁶. Vėl grįždamas prie šio paragrafo pradžios, prie mano atsargiai

¹ Be to, plg. §§ 139, 144.

² Tiesa, ši forma žodžiui s. sl. *kamen*- „akmuo“ nėra rašto paliudyta (N. van Wijk op. cit., § 46 b).

³ Žr. 4 išn. 229 p.

⁴ Rašydamas čia *-(K)-o/ei, turiu galvoje tik gr. (ποδ)-οῖ-ν (dat.-gen. du.) ≤ (žr. ankstyvesnę išnašą) *-(K)-oi (žr. 6 išn.).

⁵ Grynojo K-kamieno („tematizuoto“, jo „tematizavimas“ nepanaikino grynojo K-kamieno sąvokos, žr. 6 išn. 258 p.) +*-u forma, plg. grynojo o/e-kamieno +*-u formą, t. y. jos darybą (§ 126):

⁶ Plg. ankstyvesnės išnašos teiginius, kartu juos atitinkamai derindami su o/e-kamienės gr. -οιν (dat.-gen. du.) ≤ *-oi daryba (§ 126); beje, graikai jau ir be to turėjo K-kamienę *-(K)ei (žr. § 136 tt.), kaip ir, be to (§ 126), turėjo o/e-kamienę *-oi (žr. § 69 tt.). Tiesa, graikams yra (λύκ)-οι(-ν) = (ποδ)-οῖ(-ν), o ne (λύκ)-οι(-ν) ≠ *(ποδ)-ει(-ν). Tačiau pastarasis nesutapimas, man rodos, nesunkiai galėjo būti panaikintas: tuo metu (dar prieš prilimpant čia galiniam -ν), kai iš o/e-kamienių alomorfų gr. *-o/ei (§§ 69–85) buvo šiam reikalui „pasirenkamas“ *-oi, vadinas, kai čia nagrinėjama formai „nyko“ o/e-kamienis *-ei, galėjo šiam reikalui vietoj K-kamienės *-(K)ei atsirasti *-(K)oi → gr. *-οι+ν>

suponuojamosios (*K*-kamenės) balt. „loc.“-gen. du. *-(*K*)-*au*, manau, kad ji rytų baltuose turėjo išvirsti į (ryt.)balt. „loc.“-gen. du *-(*K*)-*uo* (§ 126), kurios tolimesnis likimas galėjo būti atitinkamai panašus į *o/e*-kamenės ryt. balt. „loc.“-gen. du. (*-*au* >) *-*uo* likimą (apie tai plačiau žr. § 126¹).

2. *I*- IR *U*- KAMIENAI

VOCATIVUS SINGULARIS

§ 146. Lietuviai turi (*av*)-*iē* resp. (*sūn*)-*aū* [=la. (*Mik*)-*u* < *-*uo* < *-*au*²]. Lie. -*ie* resp. -*au* yra iš balt. *-*ei* resp. *-*au* = s. sl. (*gost*)-*i* resp. (*syn*)-*u*³ = s. ind. (*áv*)-*e* resp. (*sūn*)-*o* ir pan. Visais šiais atvejais turime *i*- resp. *u*-kamenės formas ide. *-*ei* resp. *-*eu* (*-*ou*), kurios reprezentuoja grynuosius *i*- resp. *u*-kamenius. Panašiai, t. y. iš grynųjų kamienų, yra sudarytos ir kitų kamienų vardažodžių voc. sg. formos, nors čia kiekvienam kamienui yra, suprantama, ir sava šios formos darybos specifika. *I*- ir *u*-kamienuose toji specifika pasireiškia tuo, kad (pra)indoeuropiečių *i*- resp. *u*-kamenai, iš tikrųjų, buvo dviejų tipų: a) apofoniniai *i*- resp. *u*-kamenai – čia kamien-galis buvo *-*i*-: *-*ei*- [plg. s. ind. (*mát*)-*i*-(*š*): (*mát*)-*e*-(*š*)] resp. *-*u*-: *-*eu* (*-*ou*-) [plg. s. ind. (*sūn*)-*ú*-(*š*): (*sun*)-*ó*-(*š*)] ir b) neapofoniniai *i*- resp. *u*-kamenai – čia kamiengalis buvo tik *-*i*- [plg. s. ind. (*vār*)-*i*] resp. *-*u*- [plg. s. ind. (*mádh*)-*u*]⁴. Šiuos kamienus toliau žymėsiu: a) pirmojo tipo – *i*₁- resp. *u*₁-kamenai ir b) antrojo tipo – *i*₂- resp. *u*₂-kamenai. Šitai galvojant, „dėsningomis“ *i*₁- resp. *u*₁-kamenėmis voc. sg. formomis reikėtų laikyti ne tik lie. (*av*)-*iē* [< ide. *-*ei*] resp. (*sūn*)-*aū* [< ide. *-*eu* (*-*ou*)], bet, tur būt, ir gr. (πόλ)-*ι* resp. (πῆχ)-*υ*⁵, – čia turėtume dvi „variantines“ *i*₁- resp. *u*₁-kamenės formas ide. *-*ei* resp. *-*eu* (*-*ou*) ir *-*i* resp. *-*u*⁶. Kadangi

>(ποδ)-οῖ-ν = (λύκ)-οι-ν. Pagaliau dėl visa to gal reikėtų (?) tam tikru būdu (žr. aukščiau ir tekste) šiek tiek atsižvelgti ir į tą dalyką, kad „tematizuotas“ grynasis *K*-kamenas graikams buvo ne tik -(*K*)-*e*- (pvz. nom. pl. ποιμέν-ε-ς), bet – gen. sg. formoje – ir -(*K*)-*ο*- (ποιμέν-ο-ς).

¹ Tiktaik *K*-kamenė ryt. balt. (*-*au*>) *-*uo*, kaip „loc.“ du. forma, galėjo išnykti [„neįsitraukti“ į „loc.“ pl. formą, kaip kad atsitiko *o*-kamienei ryt. balt. (*-*au*>) *-*uo* (žr. § 126)], – dėl stipresnės *i*-kamieno (negu *o*-kamieno) įtakos.

² Apie la. *-*au* > *-*uo* žr. § 31.

³ Dėl paties slavų *u*-kamieno žr. Р. Эккерт, Основы на -*ū* в праславянском языке, – Ученые записки Института Славяноведения АН СССР, XXVII (1963), 3 tt.

⁴ Plačiau dėl to žr. В. Мажулис, – Baltistica, III (1967), 39 tt., čia remiuosi E. Benveniste'o darbu Origines de la formation des noms en indo-européen, I, Paris, 1935, 52 tt.

⁵ Plg. gr. (πόλ)-*ι*-(ς) resp. (πῆχ)-*υ*-(ς), t. y. *i*₁- resp. *u*₁-kamenės nom. sg. formas.

⁶ Plg. (nom. sg.: gen. sg.), pvz., lie. (*av*)-*i*-(*s*): (*av*)-*ie*-(*s*) < *-*ei*- resp. lie. (*sūn*)-*u*-(*s*): (*sūn*)-*au*-(*s*).

i_1 - resp. u_1 -kameniai vardažodžiai iš pradžių buvo generis activi < masc.-fem., o i_2 - resp. u_2 -kameniai — generis passivi > neutr. ir kadangi vokatyvo vartojimas buvo būdingas ne generis pass. > neutr., o generis act. > masc.-fem. vardažodžiams¹, tai dėl to gal nėra pamato teigti, kad gr. (πόλ)-ι resp. (πῆχ)-υ tipo voc. sg. formos² atėjo iš i_2 - resp. u_2 -kamienu.

NOMINATIVUS IR ACCUSATIVUS SINGULARIS

§ 147. Nom. sg. formos lie. (*av*)-is resp. (*sūn*)-ūs bei la. (*av*)-is³ resp. (*tirg*)-us ir pr. (*ass*)-is resp. (*dang*)-uš kartu su s. sl. (*gost*)-b resp. (*syn*)-ṛ = s. ind. (*mát*)-iṣ resp. (*sūn*)-ūṣ ir kt. suponuoja i_1 - resp. u_1 -kamenies ide. *-is resp. *-us, suprantama, — generis act. > masc.-fem. formas. Greta šių (ergat.⁴) nom. sg. (generis act. > masc.-fem.) i_1 - resp. u_1 -kamienu ide. formų egzistavo ir (neergat. >) nom.-acc. sg. (generis pass. > neutr.) i_2 - resp. u_2 -kamenies ide. *-i resp. *-u [> s. ind. (*vār*)-i resp. (*madh*)-u ir kt.], kurių baltai teturi vieną kitą liekaną, pvz.: pr. *arw*-i⁵ resp. *medd*-o (= *-u), lie. *daug*-i (= la. *daudz*) resp. (*lyg*)-u [plg. lie. *māž*-a (§ 47)].

Iš i_1 - resp. u_1 -kamienu ide. (neergat. >) acc. sg. *-im resp. *-um baltuose atsirado *-in resp. *-un > pr. (*naut*)-in = lie. (*av*)-i = la. (*av*)-i, plg. s. sl. (*gost*)-b < *-in, s. ind. (*mát*)-im ir kt.

GENITIVUS SINGULARIS

§ 148. Lie. (*av*)-iēs resp. (*sūn*)-aūs yra iš balt. *-eis resp. *-aus > la. (*av*)-is⁶ resp. (*tirg*)-us⁷, plg. s. sl. (*gost*)-i resp. (*syn*)-u, s. ind. (*mát*)-eṣ resp. (*sūn*)-oṣ, got. (*sun*)-aus⁸, osk. (*medik*)-eis resp. (*castr*)-ous = lot. (*fruct*)-ūs⁹ ir kt. Visur čia turime i_1 - resp. u_1 -kamenies ide. *-eis (*-ois) resp. *-eus (*-ous), sudarytas iš grynųjų i_1 - resp. u_1 -kamienu + *-s, t. y. panašiai, kaip ir lie. (*av*)-is resp. (*sūn*)-ūs (nom. sg.) tipo indoeuropiečių i_1 - resp. u_1 -kamenies

¹ Šitai nesunku suprasti iš pačios vokatyvo semantikos.

² Jeigu laikysime jas senomis.

³ Šalia įprastinės la. (*av*)-s (nom. sg.).

⁴ Dėl ide. ergatyvo resp. neergatyvo žr. §§ 44, 53, 80, 135.

⁵ J. Endzelīns, *Senprūšu valoda*, 70.

⁶ Apie *i*-kamenē la. gen. sg. formā žr. J. Endzelīns, *Latviešu valodas gramatika*, 427 t.

⁷ Kaip šita la. -us atsirado iš *-uos < *-uus, žr. § 31.

⁸ Apie germanų *i*-kamenē gen. sg. formā žr. Сравнительная грамматика германских языков, III, 190.

⁹ Dėl lotynų *i*-kamenies gen. sg. formos *-eis likimo žr. И. М. Тронский, *Историческая грамматика латинского языка*, Москва, 1960, 159.

formos (§ 147)¹. Kartu čia noriu akcentuoti spėjimą, kad tiek lie. *(av)-i-s* resp. *(sūn)-ū-s* (nom. sg.), tiek ir lie. *(av)-iē-s* < **-ei-s* resp. *(sūn)-au-s* tipo indoeuropiečių formos suponuoja vieną pirmykštę *i*₁-kamenę formanto **-s* ide. ergatyvo formą ir tokią pat vieną pirmykštę *u*₁-kamenę ide. formą². Panašių formanto **-s* ide. formų, t. y. ergatyvo ide. formų *i*₂- resp. *u*₂-kameniai (ide.) vardažodžiai neturėjo [jie buvo ne generis activi (> masc.-fem.)]. Tačiau po to, kai iš anų (*i*₁- resp. *u*₁-kamienių) ide. ergatyvo formų išsikristalizavo *i*₁- resp. *u*₁-kamenės ide. nom. sg. **-i-s* resp. **-u-s* bei (ide.) gen. sg. **-ei-s* (**-oi-s*) resp. **-eu-s* (**-ou-s*) kartu ir (*i*₁- resp. *u*₁-kamenės) ide. dat. sg. **-ei* (**-oi*) resp. **-eu* (**-ou*)³, turėjo atsirasti ir *i*₂- resp. *u*₂-kamenės ide. nom. (= acc.) sg. **-i* resp. **-u* bei (ide.) gen. sg. *x* (ikšas) resp. *y* (igrekas) kartu ir *i*₂- resp. *u*₂-kamenės ide. dat. sg. **-i* resp. **-u*³. Atsižvelgiant į tą dalyką, kad a) čia minėtos *i*₁- resp. *u*₁-kamenės ide. formos (plg. dar tų pačių kamienų casus recti formas – ide. acc. sg. **-i-m* resp. **-u-m*) turėjo kamiengalius ne tik **-ei-* resp. **-eu-*, bet ir **-i-* resp. **-u-*, o b) *i*₂- resp. *u*₂-kamienuose visos (ide.) formos turėjo kamiengalius tik **-i-* resp. **-u-*, iš santykio ide. formų

*-ei (*i*₁-kam. dat. sg.) : **-i* (*i*₂-kam. dat. sg.) =
*-ei-s (*i*₁-kam. gen. sg.) : *x* (*i*₂-kam. gen. sg.)
 resp. **-eu* (*u*₁-kam. dat. sg.) : **-u* (*u*₂-kam. dat. sg.)
 = **-eu-s* (*u*₁-kam. gen. sg.) : *y* (*u*₂-kam. gen. sg.)

galima laukti *i*₂- resp. *u*₂-kamienių ide. gen. sg. formų *x* = **-i-s* resp. *y* = **-u-s*. Tokį dalyką suponuojamas, esu linkęs spėti, kad kai kurios indoeuropiečių tařmės, tur būt, nebuvo pasidariusios *i*₂- resp. *u*₂-kamienių ide. (gen. sg.) **-i-o/es* resp. **-u-o/es*⁴, žr. toliau.

§ 149. Pagal visiems žinomą tradicinę nuomonę, santykis tarp *i-* resp. *u-*kamienių ide. (gen. sg.) **-i-o/es* resp. **-u-o/es* ir ide. (gen. sg.) **-ei-s* (**-oi-s*) resp. **-eu-s* (**-ou-s*) istoriškai esąs tas pats, kaip ir santykis *K'*-kamienių ide. (gen. sg.) **-r-o/es* [> av. *(daṭ)-r-o*] bei **-er-s* [> av. *(sāst)-ar-s⁵*] arba ide. **(pət)-r-ei* [> s. ind. *(pit)-r-e* (dat. sg.)] bei **(pət)-er-i* [> s. ind. *(pit)-ar-i* (loc. sg.)]. Kitaip sakant, tradiciškai įprasta galvoti, kad šių *K'*-kamienių formų apofoninė „lygsvara“⁶ lygiai taip pat veikusi ir minėtose *i-* resp.

¹ Šie dalykai yra, beje, seniai visiems jau žinomi; čia turiu galvoje ypač E. Benveniste'o *Origines de la formation des noms en indo-européen*, 52 tt. (ten pat literatūra).

² Žr. 4 išn. 263 p.

³ Apie šias (ide.) dat. (-, „loc.“) sg. formas žr. § 154 tt.

⁴ Apie jas žr. E. Benveniste, l. c.

⁵ Jeigu šita av. *-arš* neaiškinta kitaip, – žr. A. Thumb – R. Hauschild, *Handbuch des Sanskrit*, II, Heidelberg, 1959, 79.

⁶ Dėl tos „lygsvaros“ žr. § 135.

u-kamenėse formose ir, būtent, net bendraindoeuropiečių laikais. Tačiau ši hipotezė nėra be priekaištų¹ net ir tada, jeigu atsižvelgtume į jos svarbiausią argumentą – į *i*- resp. *u*-kamienių generis masc.-fem. vardažodžių formas s. ind. (ved.!) gen. sg. *áv-y-as* (= gr. ἰός < *oF-ī-oc) resp. *krát-v-as* arba s. ind. dat. *pat-y-e* resp. (ved.) *krat-v-e*, kurios pagal savo darybinę struktūrą atrodytų visiškai sutampančios su *K^r*-kamienių generis masc.-fem. vardažodžių formomis av. gen. sg. *brāθ-r-ō* < *r-as [= gr. (μῆτ)-ρ-ός] arba s. ind. dat. sg. *pit-r-é*. Pastarieji sutapimai, iš tikrųjų, laikytini kur kas mažesniais, būtent dėl to, kad juos reikia vertinti ne izoliuotai (kaip čia įprasta daryti) o visos paradigmos (t. y. *i*- resp. *u*-paradigmos ir *K^r*-paradigmos) atžvilgiu. Šitokiu, t. y. paradigminės formų struktūros atžvilgiu minėtus sutapimus smarkiai sumažina tas, kad, pvz.: a) *i*- resp. *u*-kameniai turi įprastines gen. sg. (masc.-fem.) formas ne (ved.) s. ind. (*av*)-*y-as* resp. (*kart*)-*v-as*, bet (*agn*)-*e-s* resp. (*sūn*)-*o-š*, tačiau *K^r*-kameniai tam pačiam reikalui įprastines turi ne (ved.) s. ind. *(*pit*)-*ar-š*, bet (*pit*)-*uš* (< *r-s), b) *i*- resp. *u*-kameniai įprastines dat. sg. (masc.-fem.) formas turi ne (ved.) s. ind. (*pat*)-*y-e* resp. (*krat*)-*v-e*, bet (*agn*)-*áy-e* resp. (*sūn*)-*av-e*, tačiau *K^r*-kameniai – ne (ved.) s. ind. °(*pit*)-*ar-e*, bet (*pit*)-*r-é*, c) *i*- resp. *u*-kameniai acc. sg. (masc.-fem.) formas turi ne (ved.) s. ind. °(*agn*)-*ay-am* resp. *(*sūn*)-*av-am*, bet tik (*agn*)-*im* resp. (*sūn*)-*um*, tačiau *K^r*-kameniams čia yra ne (ved.) s. ind. °(*pit*)-*r-am* (ar pan.), bet tik (*pit*)-*ár-am*. Vadinas, tradicinė hipotezė, kad *K^r*-kamienių gen. sg. bei dat. sg. (masc.-fem.) formų apofoninė „lygsvara“ kažkada veikusi lygiai taip pat ir atitinkamose *i*- resp. *u*-kamenėse formose, vargu ar gali būti pagrindžiama. Dėl visa to kartu su E. Benveniste’u manau, kad indoeuropiečių *i*- resp. *u*-kamienių gen. sg. (bei dat. sg.) formų istoriją reikia pradėti ne nuo ko nors kito, o tik nuo to, kad indoeuropiečiai iš pradžių turėjo, matyt, *i*₁- resp. *u*₁- ir *i*₂- resp. *u*₂-kamenius, t. y. dviejų tipų *i*- resp. *u*-kamenius (žr. § 146). Vadinas, manau, kad čia nagrinėjamosios gen. sg. *i*- resp. *u*-kamenės formos ide. **-ei-s* (**-oi-s*) resp. **-eu-s* (**-ou-s*) ir ide. **-i-o/es* resp. **-u-o/es* atspindi atitinkamai *i*₁- resp. *u*₁-kamenį ir *i*₂- resp. *u*₂-kamenį tipą².

§ 150. Keletas pastabų dėl gen. sg. *i*₂- resp. *u*₂-kamienių ide. **-i-o/es* resp. **-u-o/es*, kurias aš, kaip ir E. Benveniste’as³, laikau sudarytas pagal gen. sg. formas ide. *-(*K^d*)-*o/es* modelį, t. y. pagal priebalsinius (*K^d*)-kamenius. E. Benveniste’as praindoeuropiečiams ir pačius *i*₂- resp. *u*₂-kamenius paskel-

¹ Tiksliau sakant, ji turi tam tikrų trūkumų, žr. toliau.

² Kad tokiam teiginiui neprieštarauja šiame paragrafe minėtos gen. sg. s. ind. (*av*)-*yas* resp. (*kart*)-*vas*, žr. E. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indo-européen*, 61, 53.

³ E. Benveniste, 52 tt.

bia priebalsiniais, manydamas, kad, pvz., u_2 -kamenė „*mádh* [s. ind. nom.-acc. sg. – *V. M.*] représentant *medhw est primitivement monosyllabique“¹, t. y. manydamas, kad formos s. ind. *mádh* sonantas *-u* čia esąs iš neskiemeninio, t. y. iš priebalsio (priebalsinio sonanto) ide. **-u* (jį E. Benveniste'as rašo: **-w*)². Man rodos, kur kas paprasčiau yra galvoti³, kad šioje pozicijoje, t. y. s. ind. *mádh* (nom.-acc. sg.) sonantas *-u* yra kilęs ne iš priebalsio ide. **-u*, o iš balsio ide. **-u*⁴. Juk sonantas ide. **-u* bei kiti ide. sonantai buvo priebalsiai prieš balsius ir – balsiai prieš priebalsius. Jau dėl to galima spėti, kad sonantai ide. **-u* ir **-u* buvo ne dvi atskiros fonemos: čia turime fonemą ide. *u ir jos pozicinį variantą ide. **-u*. Šitai rodo ir tas dalykas, kad ide. sonantai absoliučiai žodžio gale, nežiūrint atitinkamų sandhi veikimo atvejų, buvo realizuoti kaip skiemeniniai (kaip balsiai).

Į visa tai atsižvelgdamas ir tęsdamas § 148 mintį, manau, kad u_2 -kamenė (ide.) gen. sg. forma **-u+s* > *(*médh*)-*us* (genus pass.> neutr.) yra tiek pat galimà bei „dėsninga“, kiek ir u_1 -kamenė ide. gen. sg. *(*sūn*)-*eu-s* [(**-ou-s*) genus act. > masc.-fem.]⁵, panašiai, kaip kad u_2 -kamenė (ide.) gen. sg. **-u+o/es* > *(*medh*)-*u-o/es* (genus pass.> neutr.) yra tiek pat „dėsninga“ kiek ir *K*-kamenė ide. gen. sg. **-K-o/es*⁶. Kitaip sakant, reikia manyti, kad u_2 -kamenė (ide.) gen. sg. **-us* atsirado „ u_1 -kameniškai“ arba „*o*-kameniškai“⁷, o u_2 -kamenė gen. sg. **-u-o/es* – „*K*-kameniškai“⁸,

¹ É. Benveniste, 53.

² É. Benveniste, 53 tt.

³ Šitaip ir galvoja dauguma indoeuropeistų.

⁴ Vadinasi, formą ide. *medhu laikyti ide. *medhu – „monosyllabique“ (É. Benveniste, op. cit., 53) nėra tikslu.

⁵ Šitą ide. dial. *(*medh*)-*us* (gen. sg.), pagaliau, suprantama struktūrine prasme galėtu-me palyginti ir su *K*-kmiene **-r-s* (gen. sg.) > s. ind. (*pit*)-*ús*.

⁶ Kadangi ide. ergatyvo formą – grynojo kamieno + **-s* formą – turėjo ne i_2 - resp. u_2 -kamenai (genus passivum), o tik i_1 -resp. u_1 -kamenai [(genus activum), žr. §§ 44, 53, 80], tai reikia manyti, kad i_2 -resp. u_2 -kamenės gen. sg. formos, betarpiškai nesusijusios su pirmykščiu (ide.) ergatyvu, yra vėlyvesnės, negu i_1 - resp. u_1 -kamenės gen. sg. formos, betarpiškai susijusios su pirmykščiu (ide.) ergatyvu (§ 148). Jau vien dėl to galima spėti, kad i_2 - resp. u_2 -kamenės (ide.) gen. sg. formos, chronologiškai besiskirdamos nuo i_1 - resp. u_1 -kamenių gen. sg. formų, su pastarosiomis nebūtinai visur bei visiškai turėjo ir sutapti darybiniu modeliu (t. y. grynuoju kamieniu + **-s*). Šitaip spėdamas, noriu pasakyti: jeigu i_1 -resp. u_1 -kamenių gen. sg. formų darybinis modelis buvo **-ei-s* resp. **-eu-s* (grynasis kamienas + **-s*), tai i_2 -resp. u_2 -kamenių gen. sg. formų darybinis modelis galėjo būti ne tik (**-i+s*) **-i-s* resp. (**-u+s*) **-u-s* (grynasis kamienas + **-s*), bet ir (**-i+e/os*) **-i-e/os* resp. (**-u+e/os*) **-u-e/os* (grynasis kamienas + **-e/os*), žr. toliau tekste.

⁷ T. y. pagal u_1 -kamenės gen. sg. **-e/ou-s* bei *o(o/e)*-kamenės gen. sg. **-o/es* (§ 53) formų darybinį modelį: grynojo kamieno + **-s* formos (plg. tolimesnę išnašą).

⁸ T. y. pagal *K*-kamenių gen. sg. **-(K)-o/es* formų darybinį modelį (§§ 96, 135): grynojo kamieno + **-o/es* formos; apie patį fleksinį formantą **-o/es* : **-s* žr. §§ 99, 135.

t. y. reikia manyti, kad indoeuropiečių tarmės, kuriose atsekama u_2 -kamenienė gen. sg. (*- $u+o/es$ >) *- $u-o/es$, pastarąją turi ne vietoj u_2 -kamenienės gen. sg.) *- $u+s$ > *- $u-s^1$.

§ 151. Tos indoeuropiečių tarmės, kuriose randame u_1 -kameninę gen. sg. *- $eu-o/es$ (*- $ou-o/es$), ją turi irgi, matyt, ne vietoj (u_1 -kamenienės) gen. sg. *- $eu-s$ (*- $ou-s$), tačiau ji čia yra, matyt, vietoj (u_1 -kamenienės ide.) ergat. *- $eu-s$ = *- $(e)u-s$. Šitaip čia atsitiko, tur būt, dėl to, kad šiose indoeuropiečių tarmėse, kai iš ide. ergatyvo formavosi gen. sg. bei nom. sg. linksniai (žr. §§ 44, 53, 80, 135), tuo metu

1) iš u_1 -kamenienės ide. ergat. *- $(e)us$ atsirado ne tik (u_1 -kamenienė) ide. nom. sg. *- $u-s$, bet ir (ide.) nom. sg. *- $eu-s$ (*- $ou-s$), t. y. atsirado ne tik a) u_1 -kamenienė ($e)u/(o)u$ -paradigma, bet ir b) u_1 -kamenienė eu/ou -paradigma, plg. a) gr. $\pi\tilde{\eta}\chi-u\varsigma$ resp. b) gr. $\beta\alpha\sigma\iota\lambda-ε\acute{\upsilon}\varsigma$ *- $\tilde{\eta}us$ < *- $eu-s^2$ [: *- $ou-s$] ir a) het. $ašš-uš$ resp. b) $harn-auš$ < *- $\tilde{\delta}us$ < $-ou-s^3$ [: *- $eu-s$]; vadinasi,

2) u_1 -kamenienė forma ide. ergat. *- $u-s$ /*- $ou-s$ [= $-(e)u-s$ /*- $(o)u-s$], šita ide. „gen. sg.“ (protogenitivus) forma čia „nuėjo“ į nom. sg. (eu/ou -paradigma), o ne į gen. sg., kaip kad, pvz., baltoslavuose, kurie, nepasidarydami eu/ou -paradigmos, kitaip ir pasielgė – čia u_1 -kamenienė forma ide. ergat. *- $eu-s$ /*- $ou-s$ [= *- $(e)u-s$ /*- $(o)u-s$] „nuėjo“ į gen. sg. [($e)u/(o)u$ -paradigma], o ne į nom. sg. Graikų-hetitų tipo u_1 -kamenienė eu/ou -paradigma (būtent tokia!) ir susiformavo, rodos, tik grekohetitiškiesiems indoeuropiečiams⁴. Iš čia nebesunku būtų paaiškinti, kodėl tik graikai ir hetitai u_1 -kamenienės ($e)u/(o)u$ -paradigmos gen. sg. linksniui turi ne formą *- $eu-s$ /*- $ou-s$ (kaip kad kitos indoeuropiečių tarmės), o *- $eu-o/es$ /*- $ou-o/es$ (gr. $\pi\tilde{\eta}\chi-ε\omicron\varsigma$ < *- $\epsilon\text{Fo}\varsigma$ / het. $ašš-auaš$), padarytą ne „ u_1 -kameniškai“ = „ o -kameniškai“⁵, bet „ K -kameniškai“⁶; dėl šios priežasties graikai su hetitais ir u_2 -kameninę gen. sg. formą tegalėjo pasidaryti, aišku, tik „ K -kameniškai“ [gr. $\delta\omicron\rho-\text{Fo}\varsigma$ / het. $tar-(u)u-aš$].

¹ Čia tam tikra išimtis yra grekohetitiškieji indoeuropiečiai, jie tegalėjo turėti tik „ K -kameniškai“ u_2 -kameninę gen. sg. *- $u-o/es$, o ne ir („ u_1 -kameniškai“ =) „ o -kameniškai“ u_2 -kameninę gen. sg. *- $u-s$ (žr. § 151 pabaiga).

² Šita ide. dial. *- $eu-s$ [: *- $ou-s$] protograikuose (gal ir ne visose jų šnektose?) pailgėjo, tur būt, vėliau (bet čia yra jau problema, kurią atidėsiu kitam kartui).

³ Plg. ankstyvesnę išnašą.

⁴ Tiesa, turime šalia graikų $\beta-o\ddot{u}\varsigma$ < *- $\tilde{\delta}u-s$ (bei kitų panašaus tipo žodžių formų) taip pat ir sen. indų $g-auš$ = lotynų (*- $\tilde{\delta}u-s$) $b-\delta\varsigma$ ir pan. Tačiau tokio tipo atvejai (*- $\tilde{\delta}u-s$: *- $\tilde{\eta}u-s$ < *- $ou-s$: *- $eu-s$) nesudaro „tikrosios“ (t. y. minėto graikų-hetitų tipo) eu/ou -paradigmos, ją, geriausiai atveju, sudaro tik embrioniškai. Dėl paties formų s. ind. (g)- $au-(s)$ = lot. *- $\tilde{\delta}u-(s)$ > (b)- $\tilde{\delta}-(s)$ ir pan. pailgėjimo, nors ir didžiai seno, reikėtų atskirai pakalbėti (plg. 2 išn.).

⁵ Žr. 7 išn. 266 p.

⁶ Žr. 8 išn. 266 p.

§ 152. Minėti samprotavimai apie *u*-kameną – nesunku suprasti – tam tikru laipsniu tinka ir *i*-kameniui¹ (trumpumo dėliai čia ir toliau kalbu daugiau apie *u*-kameną²). Pirmykščiai *i*- resp. *u*-kamenių gen. sg. formų tipai indoeuropiečių tarmėse vėliau ėmė paprastėti³. Rytų baltuose, kurie prarado ir generis neutr. kategoriją (šios giminės *i*- resp. *u*-kameniai vardažodžiai buvo *i*₂- resp. *u*₂-kameniai, žr. aukščiau), čia buvo apibendrintos *i*₁- resp. *u*₁-kamenės balt. *-*eis* resp. *-*aus* [*<* ide. *-*eis* resp. *-*eus* (*-*ous*)], plg. *u*-kamenę lie. (*sūn*)-*aūs* (pirmykštis *u*₁-kamenas) = (*med*)-*aūs* (pirmykštis *u*₂-kamenas)⁴. Anksčiau vietoj *u*-kamenės lie. (*med*)-*aūs* egzistavo *u*₂-kamenė gen. sg. forma, tur būt, ne ryt. balt. *(*med*)-(*u*)*ues*⁵ [=s. ind. ved. (*mádh*)-*vas* (§ 150)], o ryt. balt. *(*med*)-*us* (§ 150 ir toliau), kurią esu linkęs laikyti bendrabaltiška (žr. toliau). Kad iš *u*-kamenių gen. sg. formų balt. *-*aus* (*u*₁-kamenės) resp. *-*us* (*u*₂-kamenės) rytų baltuose (lietuviuose su latviais) įsigalėjo ne balt. *-*us*, o balt. *-*aus* (žr. aukščiau), – tą dalyką nulėmė, man rodos, pačios *u*₂-kamenės paradigmos nykimas, susijęs su generis neutr. kategorijos nykimu: iš *u*₂-kamenės balt. *(*med*)-*u* [nom. (-acc.) sg. neutr. (= pr. *medd-o*)] atsiradus ryt. balt. *-*u+s* > (*med*)-*us* [nom. sg. masc. (= lie. *med-ūs*)], pirmykštė (*u*₂-kamenė) balt. gen. sg. (neutr.) *(*med*)-*us* buvo „perdirbta“ į ryt. balt. nom. sg. (masc.) *(*med*)-*us*⁶, svarbiausia, dėl to, kad rytų baltuose joks kitas kamienas neturėjo homoniminių nom. sg. ir gen. sg. formų. *U*-kamenių gen. sg. formų balt. *-*aus* (*u*₁-kamenė) resp. *-*us* (*u*₂-kamenė) tipai supaprastėjo ir vakarų baltuose, tačiau kitaip, negu rytų baltuose. Viena iš priežasčių, kuri šiuo atžvilgiu turėjo atskirti vakarinius baltus nuo rytinių, buvo grynai morfologinė: vakariniai baltai (prūsai), priešingai rytiniams, išlaikė generis neutrius kategoriją ir *o*-kamiene⁷ (pr.) gen. sg. (*deiw*)-*as*, priešpastatomą *o*-kamienei (pr.) nom. sg. (*deiw*)-*s* (žr. §§ 51 – 53 ir toliau). Kita, ir, man rodos, svarbiausia priežastis, kuri minėtu atžvilgiu turėjo atskirti vakarinius baltus nuo rytinių, buvo fonomorfologinė (t. y. fonetinė, perkelta ir į morfologijos aukštą): vakariniuose baltuose, priešingai rytiniams, *o*-kamenė balt. dat. sg. *-*ō* > pr. (*sīr*)-*u* (§ 66 tt.) turėjo fonetiškai sutapti ne su *u*₁-kamine balt. dat. sg. *-*au* > pr. *-*au*

¹ Žr. tolimesnius paragrafus.

² Jis yra daug kuo „paralelistinis“ *i*-kameniui!

³ Plg. E. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indo-européen*, 53 tt.

⁴ Rytų baltuose išnyko *i*- resp. *u*-kameniai neutra, o jie, kaip minėta, buvo tik *i*₂- resp. *u*₂-kameniai vardažodžiai (ne *i*₁- resp. *u*₁-kameniai!).

⁵ Kaip kad jos baltuose norėtų ieškoti R. Trautmannas (*Die altpreußischen Sprachdenkmäler*, 240), tačiau žr. § 153.

⁶ Kai išnyko genus neutrum!

⁷ Šis kamienas (*o*-kamenas), kaip žinoma, buvo labai produktyvus.

(§ 154 tt.), bet su u_2 -kamiene balt. dat. sg. $*-u > pr. *-u$ [=pr. (*peck*)- u III 85₃ (žr. §§ 153, 161)]; rytiniuose baltuose, priešingai vakariniams, o -kamiene balt. dat. sg. $*-\bar{o} > lie.(-la.)$ (*vil̃k*)- uo (§§ 66 tt., 86) fonetiškai sutapo ne su u_2 -kamiene balt. dat. sg. $*-u > lie.(-la.) -u$ (§ 154 tt.), bet su u_1 -kamiene balt. dat. sg. $*-au$, suprantama, pastarajai išvirtus (žr. § 31) į ryt. balt. dat. sg. $*-uo$ (§ 154 tt.)¹. Sutapus u -kamienei (= u_2 -kamienei) pr. dat. sg. $*-u$ su o -kamiene (balt. $*-\bar{o} >$) pr. dat. sg. (*sīr*)- u , dėl o -kamieno (kaip „stipraus“ kamieno) veikimo prūsiškajame u -kamenės vienaskaitos datyve galėjo būti išstumta u -kamenė (= u_1 -kamenė) pr. dat. sg. $*-au^2$ resp. turėjo įsigalėti u -kamenė (= u_2 -kamenė) pr. dat. sg. $*-u$ (žr. § 153). Šitai įsigalint u_2 -kamienei pr. dat. sg. $*-u$ resp. nykstant u_1 -kamienei pr. dat. sg. $*-au$, nesunkiai galėjo ir u_2 -kamenė pr. gen. sg. $*-us$ išstumti u_1 -kamenę pr. gen. sg. $*-aus$.

§ 153. Tokiu būdu a) iš pirmų ščių u_2 - resp. u_1 -kamienių pr. dat. sg. $*-u$ (neutr.) resp. $*-au$ (masc.-fem.) ir pr. gen. sg. $*-us$ (neutr.) resp. $*-aus$ (masc.-fem.) susidarė naujosios u -kamenės pr. dat. sg. $*-u$ (neutr.-masc.-fem.) ir pr. gen. sg. $*-us$ (neutr.-masc.-fem.), b) naujasis prūsų u -kamenas savo paradigmos modeliu vienaskaitoje, jau nekalbant apie šio prūsų kamieno dat. sg. formos $*-u$ fonetinį sutapimą su o -kamiene pr. ($*-\bar{o} >$) dat. sg. (*sīr*)- u (§ 152), smarkiai priartėjo prie o -kamieno:

(*deiw*)- as (gen. sg.) : (*deiw*)- an (acc. sg.) :
 $*(deiw)$ - u (dat. sg.) = $*(sūn)$ - us (gen. sg.) :
 $*(sūn)$ - un (acc. sg.) : $*(sūn)$ - u (dat. sg.)

Atsiradus tokiam šių u - ir o -kamienių formų struktūriniam panašumui (sąlygotam u_1 -kamienių pr. dat. sg. $*-au$ bei pr. gen. sg. $*-aus$ išnykimo, žr. aukščiau), iš santykio pr. (*deiw*)- as (gen. sg.) : (*deiw*)- s (nom. sg.) = pr. $*(sūn)$ - us (gen. sg.) : x (u -kam. nom. sg. masc.) ir iš to, kad (balt. $*-\bar{o} >$) pr. $*(deiw)$ - u (dat. sg.) fonetiškai sutapo (žr. aukščiau) su pr. $*(sūn)$ - u (dat. sg.), galėjo struktūriškai supanašėti ir formos pr. (*deiw*)- s (nom. sg.) : x (u -kam. nom. sg. masc.). T. y. manau, kad čia atitinkamu o -kamenės paradigmos veikimu forma pr. $*(sūn)$ - us (nom. sg.) galėjo išvirsti į pr. $*(sūn)$ - s [=pr. (*soūn*)- s III 67₄, 81₅, 113₁₀]. Fleksijai pr. $*(sūn)$ - us (nom. sg.) išvirtus į pr. $*(sūn)$ - s (nom. sg.), prūsųose dar labiau padidėjo o -kamieno spaudimas u -kamienei: dabar fonetiškai sutapo ne tik pr. ($*-\bar{o} >$) $*(deiw)$ - u (dat. sg.) su pr. $*(sūn)$ - u (dat. sg.), bet ir pr. (*deiw*)- s (nom. sg.)

¹ Čia ir visur kitur monoftongą ryt. balt. $*uo$ žymiu labai sąlyginai, žr., pvz., J. Kazlauskas, – Baltistica, IV (1), 129.

² NB: prūsųose diftongas balt. $*au$ niekur nevirto monoftongu, kaip rytų baltuose (balt. $*au$ tam tikrais atvejais davė lie.-la. $*uo$), apie tai žr. §§ 28–31.

su pr. **(sūn)-s* (nom. sg. masc.). Dėl to spaudimo plg.: a) *u*-kamenės formos pr. acc. sg. *sun-un* (I 7₁₂)=*soun-on* (II 7₁₂)=*soūn-on* (III 41₂₂, 115₇) ir pr. gen. sg. **(us-)* *sun-os* (I 11₁₁)¹ greta b) *o*-kamenių (vietoj *u*-kamenių) formų pr. acc. sg. *soūn-an* (III 79₁₂, 113₂₄, 129₁₈, 131₁₉) ir pr. gen. sg. *soūn-as* (III 71₂₀, 109_{1,9}, 129₁₁). Keletas žodžių apie pr. gen. sg. *soun-ons* (II 11₁₄₋₁₅), kurią E. Bernekeris taiso į **soun-ous* ir kildina iš pr. **-ūs*². Pamatuotai kritikuodamas E. Bernekerį, R. Trautmannas spėja, kad šita pr. *soun-ons* (ἄπαξ λεγόμενον) taisytina į pr. **soun-ous* ir gretintina su lie. *(sūn)-aūs*³. Bet šiuo R. Trautmanno aiškinimu reikia abejoti, kadangi, atsižvelgiant į ankstyvesniusius mano samprotavimus, vargu ar galima paaiškinti *u*₁-kamenės pr. gen. sg. **-aus* išlikimą net iki XVI a. (t. y. taip ilgą jos išlikimą). Fleksiją pr. gen. sg. *(sun)-os* (I 11₁₃) R. Trautmannas veda iš pr. **-ūs* ir toliau – iš ide. **-uues*⁴. Tam atsargiai pritaria ir J. Endzelynas, ieškodamas šitos (gen. sg.) pr. **-ūs* ne tik parašyme pr. *(sun)-os* (I 11₁₃), bet ir pr. *(soun)-ons* (II 11₁₄₋₁₅)⁵. Fleksiją pr. **(sūn)-ūs* R. Trautmannas⁶ (plg. ir J. Endzelyną⁷) mėgina paremti R. Gauthioto⁸ nurodytą Buivydžių šnektos (Pandėlio raj.) fleksija lie. *-ūs* (*u*-kam. gen. sg.). Betgi pastaroji fleksija yra, matyt, ne gyvosios kalbos faktas, o paties R. Gauthioto išradimas⁹. Pagrįsti, kad parašymas pr. *(sun)-os* (gen. sg., I 11₁₃) skaitytinas pr. **-ūs*, man rodos, nepasisėkė ir J. Endzelynui¹⁰, kuris, beje, ir pats čia yra labiau linkęs prie kitokio aiškinimo – prie N. van Wijko hipotezės¹¹. N. van Wijkas taiso pr. *(soun)-ons* (gen. sg., II 11₁₄₋₁₅) į pr. **-os*=pr. *sun-os* (gen. sg., I 11₁₃) ir ją skaito pr. **(sūn)-ūs* (gen. sg.)¹²; su visu tuo, man rodos, negalima nesutikti¹³. Pačią pr. **(sūn)-ūs* (gen. sg.) N. van Wijkas laiko prūsų naujadaru, atsiradusiu iš struktūrinio santykio – pr. *deiw-an* (*o*-kam. acc. sg.): *deiw-as* (*o*-kam. gen. sg.)...=pr.

¹ Kad pr. gen. sg. *sun-os* (I 11₁₃) skaitytina **-us*, žr. N. van Wijk, *Altpreußische Studien*, 74, 76 (plg. ir J. Endzelins, *Senprūsų valoda*, 66); dėl šio dalyko žr. dar toliau tekste.

² E. Berneker, *Die preußische Sprache*, Straßburg, 1896, 188.

³ R. Trautmann, *Die altpreußischen Sprachdenkmäler*, 239 t.

⁴ R. Trautmann, *op. cit.*, 240.

⁵ J. Endzelins, *Senprūsų valoda*, 66.

⁶ R. Trautmann, *l. c.*

⁷ J. Endzelins, *l. c.*

⁸ R. Gauthiot, *Le parler de Buidvize*, Paris, 1903, 41.

⁹ Plg. Z. Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, 94.

¹⁰ Tiesa, J. Endzelynas čia bando remtis pr. *(g)-o-(buns)* I ir *(p)-o-(geitty)* I. Tačiau pirmuoju atveju *-o-* gali ir nebūti iš **-ū-* (V. Mažiulis, *Prūsų kalbos paminklai*, 48), o antroju – raidės *-o-* fonetinė vertė dar tyrinėtina (plg. V. Mažiulis, *op. cit.*, 47).

¹¹ J. Endzelins, *l. c.*

¹² N. van Wijk, *Altpreußische Studien*, 74, 76.

¹³ Plg. ir patį J. Endzelyną (*l. c.*).

*sūn-ūn [= *sun-un* (I 7₁₁) *u*-kam. acc. sg.]: *x* (*u*-kam. gen. sg.), – *x* = *sūn-ūs [= *sun-os* (II 11₁₃), *u*-kam. gen. sg.]¹. Kad šitoks struktūrinis santykis turėjo tam tikros įtakos atsirasti pr. *(*sūn*)-ūs (gen. sg.), neneigiui ir aš (žr. aukščiau). Tačiau nesu linkęs pritarti N. van Wijkui, kai jis teigia, kad pr. *(*sūn*)-us (gen. sg.) esą atsiradusi vien tik iš minėto santykio. Šitas N. van Wijko teiginys reiškia, kad pirmą kartą pr. *(*sūn*)-aus (gen. sg.)², nežiūrint jos pakankamo kontrastingumo, kažkodėl turėjo išnykti ir atsirasti visiškai nauja pr. *(*sūn*)-ūs (gen. sg.). Reiškia, kad pastaroji turėjo atsirasti vien dėl to, kad čia kažkodėl prisireikė visiškos minėto santykio proporcijos. Šito „kažkodėl“ N. van Wijkas ne tik kad nepaaiškina, bet, man rodos, ir negali paaiškinti. Pagaliau ir pats teiginys, kad visiškai nauja forma galinti atsirasti vien tik iš struktūrinio formų santykio, yra labai jau įtartinas: jo griebiamasi tada, kai trūksta išsamesnių istorinės morfologijos tyrinėjimų. N. van Wijko hipotezė, laikydama fleksiją pr. *(*sūn*)-ūs (gen. sg.) grynai prūsišku naujadaru, atsiradusiu vien iš minėto struktūrinio formų santykio, yra abejotina dar ir dėl to, kad ji neaiškina, kodėl prūsai turi ne tik *(*sūn*)-us (gen. sg.), bet ir (*soūn*)-as (gen. sg.)³, kodėl pr. *(*sūn*)-us (nom. sg.) išvirto į pr. *(*soūn*)-s⁴. Manau, kad visus čia minėtus N. van Wijko hipotezės trūkumus galima pašalinti, suponuojant, kad pr. *(*sūn*)-ūs (gen. sg.) vietoj pirmą kartą pr. *(*sūn*)-aus (gen. sg.) atsirado, t. y. atėjo iš *u*₂-kamenės pr. *(*med*)-ūs (gen. sg. neutr.), laikytinos (bendra)baltiška.

Tai, kas čia kalbėta apie prūsų bei visų baltų *u*₁- resp. *u*₂-kamienių gen. sg. formų istoriją, trumpai sakant, tam tikru laipsniu tinka ir prūsų bei visų baltų *i*₁- resp. *i*₂-kamienių gen. sg. formų istorijos tyrinėjimui, plg. pr. (*etnist*)-is (*i*-kam. gen. sg.) = **-is*⁵, kuri, panašiai kaip ir pr. gen. sg. *(*sūn*)-ūs (žr. aukščiau), galėtų suponuoti, kad prūsai bei visi baltai pradžioje turėjo gen. sg. *i*₁-kamenę **-eis* (masc.-fem.) bei *i*₂-kamenę **-is* (neutr.): vakarų baltai (prūsai) čia vėliau apibendrino **-is*, o rytų baltai (lietuviai [su latviais] – **-eis* > **-ies* (= lie. *ak-iēs*).

Atsižvelgiant į baltus, reikia manyti, kad slavai greta *i*₁- resp. *u*₁-kamienių gen. sg. **-eis* resp. **-ous* irgi turėjo *i*₂- resp. *u*₂-kamenės gen. sg. **-is* resp. **-us* (žr. dar § 160 ir kitur). Panašiai, rodos, galima galvoti ir, pvz., apie germanus⁶.

¹ N. van Wijk, I. c.

² Nėra pamato abejoti, kad prūsai anksčiau bus turėję *u*₁-kamenę *(*sūn*)-aus (gen. sg.), žr. ankstyvesniusius paragrafus.

³ T. y. kodėl prūsų *u*-kamieniui čia atsirado ir *o*-kamenė forma?

⁴ Pagaliau, – kodėl prūsų Elbingo žodynėlis vietoj **-us* (*u*-kam. nom. sg.), rodos, dar neturi **-s* (*u*-kam. nom. sg.)?

⁵ Čia atitinkamai turiu galvoje ir: N. van Wijk, op. cit., 74.

⁶ Apie juos čia nekalbėsiu, tik nurodysiu §§ 148–151.

§ 154. Iš savo straipsnio „К балтийскому и индоевропейскому дативу ед. ч.“¹, jo nebekartodamas, čia akcentuoju šiuos teiginius: a) lie. (*sūn-*)-uo (*u*-kam. dat. sg.) yra ne paskolinta iš lie. (*vil̥k-*)-uo [*o*-kam. dat. sg. (Žr. dar § 57 tt.)], o atsiradusi iš balt. **-au* (žr. dar § 31), reprezentuojančios *u*₁-kamienė² balt. dat. sg. **-au*, t. y. grynojo *u*₁-kamieno formą, b) be minėtos *u*₁-kamenės formos, egzistavo ir *u*₂-kamenė balt. dat. sg. **-u* (grynojo *u*₂-kamieno forma), kurios reliktu laikau *u*-kamenės liet. dat. sg. (*sūn*)-*u* bei (*sūn*)-*ui* < **-u + i* (apie pastarąją žr. dar toliau), tarmėse tam tikru būdu patekusias ir į *o*-kamieną – lie. (*vil̥k*)-*u* bei (*vil̥k*)-*ui* (dat. sg.), c) lie. (*āv*)-*ie* resp. (*āv*)-*i* reprezentuoja atitinkamai *i*₁-kamenę balt. dat. sg. **-ei* (grynojo *i*₁-kamieno formą) ir *i*₂-kamenę balt. dat. sg. **-i* (grynojo *i*₂-kamieno formą). Iš to išplaukia išvada, kad *i*₂- resp. *u*₂-kamenės balt. dat. sg. **-i* resp. **-u* formaliai buvo tos pačios³, kaip ir *i*₂- resp. *u*₂-kamenės balt. nom.-acc. sg. (neutr.) **-i* resp. **-u*³. Atsižvelgiant į tai, man rodos, galima *u*-kamenę pr. (stesmu *peck*)-*u* (III 85_a) laikyti pirmykšte *u*₂-kamenę pr. (balt.) dat. sg. **-u*⁴, suponuojančia ir „gretiminę“ – *u*₁-kamenę pr. (balt.) dat. sg. **-au*. Pastaroji prūsiose išnyko, t. y. iš pr. **(sūn)-au* [*u*₁-kam. dat. sg. (masc.-fem.)] resp. pr. **(med)-u* [*u*₂-kam. dat. sg. (neutr.)] atsirado *u*-kamenė⁵ pr. **(sūn)-u* [dat. sg. (masc.-fem.)] = pr. **(med)-u* [dat. sg. (neutr.)], sutapusi ir su *o*-kamine (balt. **-ō* >) pr. (*sīr*)-*u* (dat. sg.); apie visus šiuos dalykus žr. §§ 152–153. Pirmykštę *u*₂-kamenę pr. (balt.) dat.-,loc.“ sg. **-ū* randu ir infinityvinėje pr. *dāt* < **(dāt)-ū* [*< *(dōt)-ū*⁶], egzistavusioje greta infinityvinės pr. (*dāt*)-*wei* resp. (*biāt*)-*wi* (-*wei*), reprezentuojančios *u*₂-kamenę pr. (balt.) **-y(e)i*. Pastarąją nesunku vesti iš *u*₂-kamenės balt. „loc.“ (-dat.) sg. **-u + *-i* > balt. „loc.“ sg. **-yi* (§ 155 tt.),

¹ Baltistica, II, 143 tt., III, 29 tt.

² Dėl *u*₁- resp. *u*₂-kamieno ir *i*₁-resp. *i*₂-kamieno terminų žr. § 146.

³ Čia abstrahuojuos nuo akcentologijos, kuri *i*₂- resp. *u*₂-kameniams vardažodžiams (neutra) yra jau ne tokia paprasta problema. Tik tiek galėčiau pasakyti, kad šie neutra vardažodžiai bent jau iš pat pradžių, remiantis E. Benveniste'u (Origines de la formation des noms en indo-européen, 52), buvo, matyt, visi baritonai.

⁴ Tiesa, pr. *peck-u* (III 85_a) įprasta laikyti nom.-acc. sg. (neutr.) forma. Tačiau, atsižvelgiant į tuos mano samprotavimus, rodos, galima teigti, kad šita pr. *peck-u* (III 85_a) yra ne tik nom.-acc. sg. (neutr.), bet ir dat. sg. forma; be to, pastaroji aplinkybė kartu yra, matyt, dar ir vienas iš faktorių (apie kitus žr. V. Mažiulis, – Baltistica, IV, 28), dėl kurių atsirado akuzatyvas prielinksninėje prūsų dat. + acc. konstrukcijoje (apie ją žr. V. Mažiulis, I. c.).

⁵ T. y. „vieningo“ (naujojo) prūsų *u*-kamieno forma.

⁶ Dėl balsio pr. **(d)-ō-(tu)* virtimo į pr. *-ā-* žr. § 13.

⁷ Žr. dar V. Mažiulis, – Baltistica, III(1), 42.

kuri prūsiose, u_2 -kamienei „loc.“ (-dat.) sg. *(*dōt*)-*u* (> pr. *dāt*) „prisišliejus“ prie (naujojo) prūsų *u*-kamieno dat. sg. formos (§ 161), veikiama *K*-kamenės pr. (< balt.) dat.-,loc.“ sg. **-K(e)i* > pr. dat. sg. **-K(e)i* (§ 136), galėjo „persiformuoti“ į pr. *-w(e)i*=(*biāt*)-*w(e)i* resp. (*dāt*)-*wei*¹.

§ 155. Greta u_2 -kamenės balt. „loc.“ (-dat.) sg. **-u* suponuodamas u_2 -kamienę balt. „loc.“ sg. **-yi* (< **-u+i*), pastarosios nesu linkęs labai jauninti arba laikyti „nedėsninga“. Juk u_2 -kamenės balt. „loc.“ (-dat.) sg. **-u* [grynasis (u_2) kamienas] resp. „loc.“ sg. **-yi* [grynasis (u_2 -) kamienas + **-i*] morfologiškai yra tie pat „dėsningos“, kiek ir, pvz., *o/e*-kamenės balt. „loc.“ (-dat.) sg. **-ō/ē* < ide. **-ō/ē* [grynasis (*o/e*-) kamienas ²] resp. balt. „loc.“ sg. **-a/ei* < ide. **-o/ei* [grynasis (*o/e*-) kamienas + **-i*]⁴, *K'*-kamenės balt. „loc.“ sg. **-K'* < ide. **-K'* [grynasis (*K'*-)kamienas]⁵ resp. balt. „loc.“ (-dat.) sg. **-K'ri* < ide. **-K'ri* [grynasis (*K'*-)kamienas + **-i*]⁶ bei *K^d*-kamenės balt. „loc.“ sg. **-K^d* < ide. **-K^d* [grynasis (*K^d*-) kamienas]⁵ resp. balt. „loc.“ (-dat.) sg. **-K^di* < ide. **-K^di* [grynasis (*K^d*-) kamienas + **-i*]⁶. Suprantamas daiktas, kad tiek grynojo kamieno forma, tiek grynojo kamieno + **-i* forma kiekviename iš ką tik minėtų kamienų turi nuosavą fonomorfologinę specifiką. Čia nagrinėjamųjų grynojo kamieno ir grynojo kamieno + **-i* formų atžvilgiu u_2 -kamieną galima pavadinti tarpiniu (vienu iš tarpinių) tarp dviejų „kraštutinių“ kamienų – tarp *o/e*- ir *K^d*-kamienų⁷: u_2 -kamienas a) grynojo kamieno formos atžvilgiu artėja prie *o/e*-kamieno⁸, o b) grynojo kamieno + **-i* formos atžvilgiu – prie *K^d*-kamieno resp. *K*-kamieno⁹. Grynojo kamieno ir grynojo kamieno + **-i* pavartojimu čia nagrinėjamosioms formoms sudaryti indoeuropiečių *o/e*-kamienas nuo *K*-kamieno skiriasi štai kaip: 1) *o/e*-kamieniui yra „loc.“ sg. **-o/ei* (gryna-

¹ Vadinasi, pr. *-twi* vargu ar taisytina į pr. *-twei*, kaip kad norėtų daryti J. Endzelynas, ttesa, ir pats tuo nelabai tikėdamas, žr. J. Endzelins, Senprūsų valoda, 125–126.

² Grynojo *o/e*-kamieno (kamiengalio) pailgėjimas „nepanaikina“ gryno kamieno sąvokos, žr., pvz., § 67.

³ Žr. § 77.

⁴ Žr. § 70 tt.

⁵ Žr. § 138.

⁶ Žr. §§ 79, 137.

⁷ Juk praindoeuropiečių *u*- (resp. *i*-)kamienių, kaip ir *K'*-kamienių, vardažodžių kamiengalyje buvo sonantas, kuris visiems žinoma prasme yra ir balsis, ir priebalsis.

⁸ U_2 -kamenė (ide.) **-u*, būdama skiemeninis garsas, t. y. balsis (balsinis sonantas), čia yra panaši į *o/e*-kamienę (ide.) **-ō/ē* [grynasis *o/e*-kamienas (pailgintas)], kuri reprezentuoja skiemeninį garsą – „tikrajį“ balsį.

⁹ U_2 -kamenėje (ide.) **-yi* kamiengalis **-y*-, virsdamas neskiemeniniu garsu-priebalsiu (priebalsiniu sonantu), panašėja į *K^d*-kamiengalį, kuri yra neskiemeninis garsas – „tikrasis“ priebalsis.

sis kamienas + *-i)¹ resp. *-ō/ē (grynasis kamienas²)³ ir dat. sg. *-ō/ē (grynasis kamienas²)⁴, bet nėra dat. sg. *-o/ei (grynasis kamienas + *-i)⁵, 2) *K*-kameniui yra „loc.“ sg. *-*K(e)i* (grynasis kamienas + *-i) resp. *-*K* (grynasis kamienas)⁶ ir dat. sg. *-*K(e)i* (grynasis kamienas + *-i)⁷, bet nėra dat. sg. *-*K* (grynasis kamienas). Vadinasi, kalbant apie šiuos abu „kraštutinius“ kamienus, galima pasakyti, kad gryojo kamieno ir gryojo kamieno + *-i formos jiems abiemis yra būdingos tik „loc.“ sg., bet ne dat. sg. linksnyje: a) gryojo kamieno formą *o/e*-kamienas turi dat.-, „loc.“ sg., o *K*-kamienas – tik „loc.“ sg. (bet ne dat.-, „loc.“ sg.), b) gryojo kamieno + *-i formą *o/e*-kamienas turi tik „loc.“ sg. (bet ne dat.-, „loc.“ sg.), o *K*-kamienas – dat. „loc.“ sg.

§ 156. Į visa tai atsižvelgiant, toliau reikia manyti, kad u_2 -kamienas, iš seno būdamas labiau „*o/e*-kamienišką“ (negu „*K*-kamienišką“)⁸ ir išlaikydamas tą „*o/e*-kamieniškumą“, pradžioj ir dat. sg., ir „loc.“ sg. formomis tegalėjo būti tik „*o/e*-kamienišką“, t. y. čia tegalėjo būti tik gryojo kamieno forma – u_2 -kamenė dat.-, „loc.“ sg. *- u ⁹. Bet čia u_2 -kamienas susidūrė su prieštaravimu: abiejų „kraštutinių“ kamienų „lokatyvui“ („loc.“ sg.) būdinga buvo ne tik gryojo kamieno forma, bet ir gryojo kamieno + *-i forma (žr. § 155). Vadinasi, gryojo kamieno + *-i u_2 -kamenė „loc.“ sg. forma galėjo atsirasti net ir „*o/e*-kamieniškai“, plg. *o/e*-kamenę „loc.“ sg. *-*o/ei*, reprezentuojančią grynąjį (*o/e*-) kamieną + *-i. Tačiau u_2 -kameniui (bet ne *o/e*-kameniui) gryojo kamieno + *-i forma reiškė, kad jis čia iš „*o/e*-kamieniško“ turėjo automatiškai virsti į „*K*-kamienišką“: iš „*o/e*-kamieniškos“ u_2 -kamenės „loc.“ sg. *- u , prilimpant formantui *-i, turėjo atsirasti „*K*-kamieniška“ „loc.“ sg. *- yi . Šitai galėjo greta senesnės u_2 -kamenės „loc.“ (-dat.) sg. - u („*o/e*-kamieniška“ gryojo kamieno forma) atsirasti ir naujesnė u_2 -kamenė „loc.“ sg. (*- $u+i$ >) *- yi („*K*-kamieniška“ gryojo kamieno + *-i forma). Vadinasi, čia greta („*o/e*-kamienišką“) u_2 -kamenės dat. (-, „loc.“) sg. *- u (= gryojo kamieno

¹ § 70 tt.

² Žr. 2 išn. 273 p.

³ § 77.

⁴ § 66 tt.

⁵ Atsargiau variant, šitokia dat. sg. forma nėra būdinga indoeuropiečių *o/e*-kamienio dat. sg. linksnio formos darybai, žr. §§ 66–68.

⁶ Žr. §§ 137–138.

⁷ Žr. § 136.

⁸ Plg. 8 išn. 273 p.

⁹ Gryojo kamieno + *-i forma u_2 -kameniui automatiškai turėjo išvirsti į „*K*-kamienišką“, žr. toliau.

formos) bei „loc.“ (-dat.) sg. *-u atsirado ir („K-kamieniškoji“) u_2 -kamenė „loc.“ sg. *-*yi* (grynojo kamieno + *-i forma). Tačiau kitose indoeuropiečių tarmėse šita u_2 -kamenė „loc.“ sg. *-*yi* [egzistavusi greta u_2 -kamenės „loc.“ (-dat.) sg. *-u („o/e-kamieniškos“)], veikiama K-kamenės „loc.“-dat. sg. *-K(e)i (§§ 136–138), galėjo išvirsti ir į u_2 -kamenę „loc.“-dat. sg. *-u(e)i¹, t. y. u_2 -kamenė dat. sg. *-*u*(e)i (grynojo kamieno + *-i forma) turėjo išstumti senesnę u_2 -kamenę dat. sg. *-u (grynojo kamieno + *-i forma)², egzistuo-dama greta u_2 -kamienių „loc.“ sg. *-u³ resp. „loc.“ (-dat.) *-*u*(e)i⁴.

§ 157. Visa tai apibendrinami, galėtume indoeuropiečių tarmėms suponuoti tris čia nagrinėjamųjų u_2 -kamienių formų (dat. sg. resp. „loc.“ sg.) tipus:

A tipas	B tipas	C tipas
dat. sg. *-u	*-u	*- <i>u</i> (e)i
„loc.“ sg. *-u	*-u resp. *- <i>yi</i>	*-u resp. *- <i>yi</i>

Apie šiuos tipus, remiantis ankstyvesniais mano samprotavimais, rodos, galima pasakyti štai ką: a) seniausias yra, be abejo, A tipas, b) einant nuo A per B iki C tipo, tas senumas palaipsniui mažėja, – priklausomai nuo to, kad čia (t. y. u_2 -kamieniui) atsiranda grynojo kamieno + *-i forma „loc.“ sg. „linksnyje“⁵ (B tipas), o vėliau ji išgali net ir dat. sg. (C tipas), c) jeigu A tipas, gal būt, ir B tipas (A tipo virtimas B tipu) savo amžiumi siekia indoeuropiečių „prokalbę“, tai C tipą (=B tipo vartimą C tipu) jau vien dėl u -kamenės lie. (tarm.) dat. sg. (*mēd*)-u, atstovaujančios, rodos, B tipo (žr. toliau) u_2 -kamenę dat. sg. *-u⁶, reikėtų laikyti, matyt, vėlyvu atskirų indoeuropiečių kalbų šeimų arba jų tarmių padaru, t. y. „savarankišku“ (paraleliu) padaru. Spėti, kad lie. (tarm.) dat. sg. (*mēd*)-u suponuoja u_2 -kamenę dat. sg. *-u, tur būt, ne A, bet B tipo, man rodos, leidžia atitinkamos prūsų ir slavų kalbų medžiagos rekonstrukcija⁷. Vadina-si, spėju, kad lie. (tarm.) dat. sg. (*med*)-u suponuoja rytų baltus turėjus

¹ Kad vietoj u_2 -kamenės dat. sg. *-u – grynojo kamieno formos galėjo atsirasti ir grynojo kamieno + *-i forma, t. y. u_2 -kamenė dat. sg. *-*u*(e)i, matyt, nereikėtų stebėtis, – juk u_2 -kamieniui „trūko“ kontrastingų formų vienaskaitoj; nom.-acc. sg. bei dat. -, „loc.“ sg. linksniai, bent jau baritonuose (žr. § 161 pabaiga), čia turėjo homonimines formas – formą *-u. Žr. dar tolimesnius paragrafus.

² Dvi to paties paradigminio linksnio formos nėra (bent jau ilgesniam laikui) galimos.

³ Dabar šiose indoeuropiečių tarmėse u_2 -kamenė dat.-, „loc.“ sg. *-u turėjo „išvirsti“ aišku į (u_2 -kamenė) „loc. sg. *-u.

⁴ Šitos „loc.“ sg. *-u ir „loc.“ sg. [= „loc.“ (-dat.) sg.] *-*yi*, kaip neparadigminės, t. y. neparadigminio lokatyvo formos, suprantama, galėjo sugyventi (tačiau plg. 2 išn.).

⁵ Grynojo kamieno forma yra, be abejo, senesnė už grynojo kamieno + *-i formą.

⁶ Lie. (*mēd*)-u = (*sūn*)-u (dat. sg.) yra, matyt, iš pirmykštės *-u (žr. §§ 60–65).

⁷ Žr. §§ 154, 159 tt.

u_2 -kamienės dat. sg. $*-u=$,loc.“ sg. $*-u$ resp. „loc.“ sg. $*-u(e)i$. Rytų baltuose, iš „lokatyvo“¹ formuojantis lokatyvui² (t. y. postpoziciniam lokatyvui, žr. § 69 tt.), u_2 -kamienės „loc.“ sg. $*-u$ resp. „loc.“ sg. $*-u$ i turėjo viršti loc. sg. formomis (postpozicinėmis!): a) adess. sg. lie. (*med*)-*up(i)* galėtų būti padaryta iš u_2 -kamienės „loc.“ sg. $*-u$ (iš grynojo u_2 -kamieno) + postpozicijos $*-pei > *-pie > -p(i)$ (tačiau žr. dar § 164 pabaigą), o b) iness. sg. lie. (*med*)-*uje* – iš u_2 -kamienės „loc.“ sg. $*-u$ i (iš grynojo u_2 -kamieno + $*-i$ formos) + postpozicijos $*-én$, t. y. iš (*med*)-*u*i + $*-én > *-u$ ién $> *-u$ ién³ $> -uje$ (tačiau žr. dar § 163). Kai dėl u -kamienės lie. (tarm.) dat. sg. (*mēd*)-*ui*, tai į ją su atitinkamais rezervais (žr. toliau) galėtume žiūrėti kaip į C tipo pirmąją dat. sg. formą: a) jeigu šita lie. (*mēd*)-*ui* (dat. sg.) atsirado prieš „lokatyvui“ išvirstant lokatyvu (iness.), tai ji galėtų būti kildinama iš u_2 -kamienės dat. sg. $*-u$ i⁴, b) jeigu ji atsirado „lokatyvui“ jau išvirtus į lokatyvą (iness.), tai tuomet ją reikėtų vesti iš u -kamienės lie. (*med*)-*u* (dat.) + $*-i$ ⁵ $> (mēd)-*ui*. Vadinasi, ir vienaip, ir antraip galvojant, į lie. (*med*)-*ui* (dat. sg.) galima žiūrėti kaip į grynąją u -($=u_2$)kamieną, prisilipdžiusį, iš esmės, tą patį (tik ne vienais laikais ir ne tomis pačiomis aplinkybėmis) formantą $-i$ ⁶. Taigi šia prasme (t. y. su minėtomis pirmiausia chronologinio pobūdžio paklaidomis) grynojo kamieno + $*-i$ formą turime u -kamienėje lie. (*mēd*)-*ui* (dat. sg.), vesdami ją tiek iš senesnės $*-u + i > *-u$ i $> -ui$, tiek iš vėlyvesnės $-u + i > -ui$. Pati lie. (tarm.) dat. sg. (*med*)-*ui*, vedant ją ir iš $*-u$ i, dėl lie. (tarm.) dat. sg. (*mēd*)-*u*⁷ negalėtų būti sena: šita u_2 -kamienė $*-u$ i yra sena ne kaip dat. sg., o kaip (pirmąją) „loc.“ sg. forma (žr. aukščiau).$

§ 158. Tarp u -kamienių, pvz., pr. (*peck*)-*u* (dat. sg. [III 85₃]⁸) = $*(dāt)$ -*u* (inf.) = lie. (*mēd*)-*u* (dat. sg.) ir pr. (*dāt*)-*wei* (inf.)⁹, t. y. tarp u_2 -kamienių balt. dat.-,loc.“ sg. $*-u$ (=grynojo u_2 -kamieno formos) ir „loc.“ sg. $*-u$ i (=grynojo u_2 -kamieno + $*-i$ formos)¹⁰ egzistuojantis santykis formaliai yra visiškai panašus į santykį, kurį turime tarp, pvz., s. sl. (*syn*)-*u* (dat. sg.) <

¹ T. y. iš neparadigminio lokatyvo.

² T. y. paradigminiam lokatyvui.

³ Kad baltai palyginti neseniai turėjo *u* (vietoj lie. liter. *v*), matyt, rodo, pvz., prūsai (plg. J. Endzelins, Senprūšu valoda, 34–35). Šie dalykai, suprantama, atskirai patyrinėtini.

⁴ T. y. jeigu suponuotume, kad dat. sg. $*-u$ i išvirto į $-ui$ tada ir dėl to, kad „loc.“ sg. $*-u$ i, gaudama postpoziciją $*én$, išvirto į loc. sg. $*-u$ i- [$>$ lie. $-uj$ -(*e*)].

⁵ Kuri šita $-i$ galėjo gauti pagal kitus kamienus, plg. atitinkamus § 64 samprotavimus.

⁶ Be to, šiam reikalui žr. dar V. Mažiulis, – Baltistica, III (1), 42 (117 išn.).

⁷ Žr. §§ 64–65.

⁸ Apie tai žr. § 152.

⁹ Žr. § 154.

¹⁰ Apie tai, kaip iš „loc.“ sg. $*-u$ i atsirado pr. $-w(e)i = (biāt)$ - $w(e)i$, žr. § 154.

*-ou ir s. rus. дом-овъ „namō, nach Hause“ („loc.“ sg.=adv.)¹ < *-ouī², t. y. tarp u₁-kamienių sl. dat.-, „loc.“ sg. *-ou (= grynojo u₁-kamieno formos)³ ir „loc.“ sg. *-oui (= grynojo u₁-kamieno + *-i formos). Tą patį, kas aukščiau (§§ 156–154) mano yra spėjama apie baltų-slavų u₂-kamienės „loc.“ sg. *-ui (= grynojo kamieno + *-i formos) atsiradimą greta senesnės u₂-kamienės „loc.“ (-dat.) sg. *-u (= grynojo kamieno formos), formaliai galima būtų pasakyti ir apie slavų u₁-kamienės „loc.“ sg. *-aui (= grynojo kamieno + *-i formos) atsiradimą greta senesnės u₁-kamienės „loc.“ (-dat.) sg. *-au (= grynojo kamieno formos⁴). Tačiau tarp u₂- ir u₁-kamienių praslavuose (ir ne tik juose) šiuo atveju buvo neformalių skirtumų: a) u₂-kamieniais daiktavardžiais (jie buvo tik neutra) lokatyviniai (sintaksiniai) santykiai buvo reiškiami dažniau, negu u₁-kamieniais daiktavardžiais (jie buvo masculina-feminina)⁵, b) vienaskaitos paradigmoje u₂-kamieniu buvo kontrastingų formų mažiau, negu u₁-kamieniu⁶, kitaip sakant, u₂-kamienas šiuo atveju (t. y. lyginamas su u₁-kamieniu⁷) „stokojo“ (kontrastingų) formų (žr. § 156). Šitokia formų „stoka“, matyt, ir buvo svarbiausia (nors ir nevienintelė) priežastis, dėl kurios u₂-kamienas greta grynojo kamieno formos (*-u) pasidarė ir naujesnę – grynojo kamieno + *-i formą, t. y. (u₂-kamienę) balt.-sl. „loc.“ sg. *-u+i > *-ui, o pastaroji dėl tos pačios formų „stokos“ galėjo vėliau (matyt, tik slavuose, o ne ir baltuose, žr. toliau) „nusikelti“ ir į dat. sg., t. y. dėl to galėjo atsirasti u₂-kamienė sl. dat. („loc.“) sg. *-u(e)i; šitaip galvojant, slavuose vietoj u₂-kamienių dat.-, „loc.“ sg. *-u bei „loc.“ sg. *-ui turėjo atsirasti u₂-kamienės dat.-, „loc.“ sg. *-u(e)i ir „loc.“ sg. *-u (apie tai, beje, esu jau užsiminęs, žr. § 156 t.).

§ 159. Tačiau baltų-slavų u₁-kamieniu, kuris vienaskaitoje neįtū (kaip u₂-kamienas) jokios formų „stokos“⁸, grynojo kamieno + *-i forma nebuvo „reikalinga“ ne tik dat. sg., bet ir „loc.“ sg. linksniams: dat. sg. turėjo pakankamai kontrastingą (u₁-kamienę) balt. *-aū=sl. *-oū, o „loc.“ sg.

¹ Tą pačią formą turi dar s. serb. дом-ов = s. ček. (dom)-ov.

² Dėl reikšmės formą s. rus. дом-овъ „namo“ (grynojo kamieno + *-i forma) pgl. su lie. žem. nam-iē < *-ei (grynojo kamieno + *-i forma, žr. § 70 tt.), reiškiančia ne tik „namie“, bet ir „namo“.

³ Apie ją žr. § 160.

⁴ Dėl balt.-sl. „loc.“ (-dat.) sg. *-au žr. dar § 159 tt.

⁵ Pgl. net ir dabartinės lietuvių kalbos faktus, pvz.: lie. sūnūs retai vartojamas lokatyvo linksnyje, bet lie. medūs [senasis u₂-kamienas (neutrum)] – dažnai. Šie dalykai, beje, ir neiškinami yra aiškūs.

⁶ Pgl.: a) balt.-sl. *sūn-us (nom. sg.), *sūnun (acc. sg.), *sūnaus (gen. sg.), *sūn-au (dat.-, „loc.“ sg.) ir b) balt.-sl. *me-du (nom. sg.), *medu (acc. sg.), *medus (gen. sg. § 148 tt.), *medu (dat.-, „loc.“ sg.); žr. dar 1 išn. 275 p.

⁷ Ir ne vien tik su šiuo kamieniu.

⁸ Žr. §§ 156, 158, 1 išn. 275 p.

– balt. *áu = sl. *óu, kuri dėl priegaidės irgi buvo pakankamai kontrastinga. O tai, matyt, reiškia, kad baltų-slavų *u*₁-kamienas (priešingai *u*₂-kamieniui) vienaskaitoje neturėjo grynąjį kamieną + *i reprezentuojančios formos. Vadinasi, galima manyti, kad baltai-slavai neturėjo *u*₁-kamienės „loc.“ sg. (*au + *i* >) **au**i*, o šitas dalykas, atsižvelgiant į tai, kas pasakyta apie (balt.-) sl. dat.-,loc.“ sg. *u(*e*)*i* atsiradimą (žr. aukščiau), reiškia, kad baltai-slavai neturėjo ir (*u*₁-kamienės) dat.-,loc.“ sg. *au(*e*)*i*. Tokiems samprotavimams *u*-kamienė s. rus. „loc.“ sg. *дом-оѣ* „namo“ (adv)¹ < sl. „loc.“ sg. *oui (*ovi) nebūtinai turi, bent jau iš esmės, prieštarauti, kadangi:

a) šita sl. „loc.“ sg. *oui (> s. rus. *дом-оѣ*) greta senosios sl. „loc.“ sg. *óu (akūtinės) atsirasti galėjo gana vėlai – matyt, tik slavuose (o ne ir baltuose²), – pagal santykį sl. „loc.“ (-dat.) sg. *oũ (*u*₁-kam.): sl. „loc.“ sg. *u (*u*₂-kam.) = sl. „loc.“ (-dat.) sg. **ui*³ (*u*₂-kam.): sl. „loc.“ sg. *x* (*u*₁-kam.), iš čia *x* = [sl. „loc.“ (-dat.) sg. *oũ (*u*₁-kam.) + *i >] sl. „loc.“ sg. *oui (*u*₁-kam.). Šitai atsitiko, vadinasi, tik tada, kai iš *u*₂-kamienių sl. „loc.“ -dat. *u bei „loc.“ sg. *ui atsirado *u*₂-kamienės sl. „loc.“ sg. *u bei „loc.-dat. sg. **ui*³ (žr. § 158 pabaigą), taigi tada, kai *u*₂-kamienės grynojo kamieno + *i (pra)slaviškosios „loc.“ sg. formos (*ui) pozicija sustiprėjo, o *u*₂-kamienės grynojo kamieno slaviškosios „loc.“ sg. formos (*u) pozicija susilpnėjo⁴; dėl to galėjo susilpnėti ir *u*₁-kamienės grynojo kamieno slaviškosios „loc.“ sg. formos, t. y. *u*₁-kamienės sl. „loc.“ sg. *oũ (=sl. „loc.“ -dat. *oũ) pozicija, o tai reiškia, kad greta senosios sl. „loc.“ sg. *óu (pakankamai kontrastingos *u*₁-kamieniui) sl. „loc.“ -dat. sg. *oũ) galėjo tam tikrais atvejais atsirasti ir *u*₁-kamienės grynojo kamieno + *i slaviškoji „loc.“ sg. forma – *u*₁-kamienė sl. „loc.“ sg. *oui (> s. rus. *дом-оѣ*);

b) *u*₁-kamienės sl. „loc.“ sg. *oui darybos atveju, t. y. tokio tipo (pra)slaviškųjų adverbinių (= „loc.“ sg.) *u*₁-kamienių darinių buvo, matyt, ne daug [gal čia tik viena sl. („loc.“ sg.) *dom-oui (> s. rus. *дом-оѣ* „namo“⁵) ir tebuvo?], nes, kaip rodo s. sl. loc. sg. (*syn*)-*u* < sl. „loc.“ sg. *óu, slavams įprastinė *u*₁-kamienio „loc.“ sg. forma⁶ buvo ne *oui, bet *óu;

c) sprendžiant iš s. rus. *дом-оѣ* „namo“ (< *oui) reikšmės, galima spėti, kad tie negausūs (žr. aukščiau) sl. („loc.“ sg.) *oui tipo *u*₁-kamie-

¹ Žr. 1 išn. 277 p.

² Kad baltuose ji būtų atsiradusi, reikia bent jau abejoti (žr. toliau).

³ T. y. „loc.“ sg. *ui ir dat. sg. *u(*e*)*i*.

⁴ Iš „loc.“ sg. *ui pasidarė „loc.“ -dat. sg. *ui [= *u(*e*)*i*], o iš „loc.“ -dat. sg. *u – „loc.“ sg. *u.

⁵ Žr. 1 išn. 277 p.

⁶ „Grynojo“ „loc.“ sg. (t. y. ne „loc.“ -dat. sg.) forma.

niai adverbijai turėjo ne inesyvinę, o direktyvinę reikšmę, vadinasi, – specifinę adverbinio lokatyvo (= „loc.“) reikšmę.

Pagaliau, jeigu ir suponuotume, kad praslavai buvo pasidarę „reguliarą“ u_1 -kamienę „loc.“ sg. $*-ou_i$ (tačiau šis jos „regularumas“ yra abejotinas, žr. aukščiau), tai ji tuo metu, kai u_2 -kamenė sl. „loc.“ sg. $*-u_i$ virto į u_2 -kamienę sl. dat.-,loc.“ sg. $*-u(e)i$ (žr. § 158 pabaigą), vargu ar būtų išvirtusi į (u_1 -kamienę) sl. dat.-,loc.“ sg. $*-ou(e)i$. Pastarąją rodyti s. sl. (*syn*)-ovi (dat. sg.) negali dėl to, kad egzistuoja ir s. sl. (*syn*)-u (dat. sg.) < $*-ou$, kuri yra greičiausia senoji u_1 -kamenė balt.-sl. dat. (-,loc.“) sg. $*-au$ > s. sl. (*syn*)-u¹ = lie. (*sūn*)-uo < $*-au$ (žr. §§ 65, 154). Kad bendrabaltoslaviška – senoviška – yra ne s. sl. dat. sg. (*syn*)-ovi, o s. sl. dat. sg. (*syn*)-u < $*-ou$, rodo ne tik lie. dat. sg. (*sūn*)-uo < $*-au$ (§ 154), bet – tam tikru būdu – ir s. sl. loc. sg. (*syn*)-u [suponuojanti u_1 -kamienę balt.-sl. „loc.“ (-dat.) sg. $*-au$ ($*-aũ$)→,loc.“ sg. $*-đu$ (ar $*-đu$) > sl. loc. sg. $*-óu$]: tuo metu, kai iš pirmykštės grynojo u_1 -kamieno „loc.“ sg. formos (ne iš grynojo u_1 -kamieno + $*-i$ „loc.“ sg. formos) kūrėsi sl. loc. sg. $*(sūn)-óu$ [> s. sl. loc. sg. (*syn*)-u], turėjo būti ne sl. dat. sg. $*(sūn)-ou(e)i$, o sl. dat. sg. $*(sūn)-ou$ ($*-oũ$). Priešingu atveju būtų, atsižvelgiant į ankstyvesnius mano samprotavimus (žr. aukščiau bei ankstyvesnius paragrafus), atsiradusi sl. loc. sg. $*(sūn)-ou(e)i$ > s. sl. loc. sg. $°(syn)-ovi^2$ [o ne s. sl. loc. sg. (*syn*)-u!].

§ 160. Visa tai, kas pasakyta apie (pra)baltų ir (pra)slavų u -kamenės (= u_1 - resp. u_2 -kamenės) dat.-,loc.“ sg. resp. „loc.“ sg. formas tos epochos, kai į (u_2 -kamenį) dat. sg. išibrovė grynojo kamieno + $*-i$ forma, čia galima apibendrinti, pateikiant anų laikų baltų ir slavų u -kamenės vienas-kaitos paradigmos schemą [t. y. dat.-,loc.“ sg. bei „loc.“ sg. formas pateikiant ano meto baltų ir slavų u -kamenės vienaskaitos kitų paradigminių formų – nom. sg. (§ 147), acc. sg. (§ 147) ir gen. sg. (§§ 148–153)³ – fone]:

	u_1 -kamenas (masc.-fem.)	u_2 -kamenas (neutr.)
Nom.	balt. $*-us$ sl. $*-us$	balt. $*-u$ sl. $*-u$
Acc.	balt. $*-un$ sl. $*-un$	balt. $*-u$ sl. $*-u$

¹ Kaip ji pateko į slavų o -kameną [s. sl. (*vľbk*)-u (dat. sg.)], žr. § 160.

² Ar s. sl. loc. sg. $°(syn)-ov-e$, plg. s. sl. loc. sg. (*kam*)-en-e (§ 138).

³ Čia neminiu „instr.“ sg. formas (apie ją žr. § 166).

Gen.	balt. *-aus sl. *-ous	balt. *-us sl. *-us ⁴
Dat.	balt. *-au ¹ sl. *-ou ²	balt. *-u [ir (dial.) *-u(e)i ⁵] sl. *-u(e)i ⁶
„Loc.“	balt. *-au ¹ , *-áu sl. *-ou ² , *-óu, [*-ou ³]	balt. *-u sl. *-u
		*-u ⁱ *-u ⁱ

Kai *o*-kamenė sl. dat.-sg. *-ō išvirto į sl. dat. sg. *-ā (§ 66), pastarąją nesunkiai galėjo pakeisti *u*₁-kamenė sl. dat. sg. *-ou (iš čia s. sl. dat. sg. (*vľbk*)-*u*⁷). Šitaip atsitiko dėl to, tiksliau sakant, po to, kai *o*-kamenės sl. *-os (nom. sg.) resp. *-on (acc. sg.) išvirto (žr. § 22) į sl. *-us (nom. sg.) resp. *-un (acc. sg.) ir, vadinasi, fonetiškai sutapo su *u*₁-kamenėmis sl. *-us (nom. sg.) resp. *-un (acc. sg.)⁸. Vėliau, kai (pra)slavai neteko žodžio galo priebalsių⁹, t. y. kai *u*₁-kamenės sl. nom. sg. *-us resp. acc. sg. *-un, išvirsdamos į vieną sl. (nom.-acc. sg.) *-u¹⁰, fonetiškai sutapo su *u*₂-kamine sl. nom.-acc. sg. (neutr.) *-u, tuo metu *u*₂-kamenas čia turėjo išnykti, t. y. „absorbuoti“ į produktyvesnį *u*₁-kamina, ir taip iš dviejų pirmųjų *u*₁- ir *u*₂-kamių turėjo slavuose atsirasti vienas (naujasis) *u*-kamenas: a) iš *u*₁- resp. *u*₂-kamių sl. gen. sg. (*-ous >) *-ou resp. (*-us >) *-u, pirmajai „absorbuojant“ (pakeičiant) antrąją, atsirado (viena) *u*-kamenė sl.

¹ T. y. (balt.) *-aū (cirkumfleksinė).

² T. y. (sl.) *-ou (cirkumfleksinė).

³ Šios formos tipo adverbijų („loc. sg.) slavai turėjo, gal būt, visai nedaug, žr. § 159.

⁴ Dar kartą pabrėžiu savo spėjimą, kad čia buvo, tur būt, ne sl. *-ues, o sl. *-us = balt. *-us (§§ 148–153).

⁵ Ši forma baltams atsirado (?) gal tik kai kuriose lietuvių (ir latvių?) tarmėse (prūsai jos, gal būt, neturėjo), žr. § 157.

⁶ Čia, kaip sakyta, imu tą slavų epochą, kai slavai vietoj senesnės (*u*₂-kamenės) dat. sg. *-u buvo jau įsivedę dat. sg. *-u(e)i (§ 158).

⁷ Kodėl *o*-kamenė sl. dat. sg. *-ō, išvirsdama į sl. dat. sg. *-ā, negalėjo išlikti, žr. § 66.

⁸ Tas sutapimas čia labai svarbu, jis liečia tiesioginių linksnų sferą.

⁹ Dėl šio dalyko chronologijos žr. С. Б. Бернштейн, Очерк сравнительной грамматики славянских языков, Москва, 1961, 184 t.

¹⁰ *U*₁-kamenė sl. acc. sg. *-un = *o*-kamenė sl. acc. sg. (*-on >) *-un (§ 22) išvirto į *-u [> s. sl. acc. sg. (*syn*)-*o* = (*vľbk*)-*o*], t. y. neteko *-n, tur būt, ne grynai fonetiškai, o morfologiškai-fonetiškai: tuo metu, kai *u*-kaminei sl. nom. sg. *-us = *o*-kaminei sl. nom. sg. (*-os >) *-us (§ 22) pasidarė fonetiškai nereikalingas *-s (kai šita *-us išvirto į *-u), galėjo pasidaryti morfologiškai-fonetiškai nebereikalingas ir *-n *u*-kaminei sl. acc. sg. *-un = *o*-kaminei sl. acc. sg. (*-on >) *-un [NB: acc. (sg.) ir nom. (sg.) yra tiesioginiai paradigmos (vienaskaitinės) linksniai]. Pagal tai ir visais kitais atvejais žodžio galo diftongas sl. *-un išvirto į sl. *-u (> s. sl. -*o*). Žr. dar § 22.

gen. sg. *-ou [$>$ s. sl. gen. sg. (syn)-u¹ = (med)-u²], b) iš u₁- resp. u₂-kamienių sl. dat. sg. (*-ou $>$) *-ou resp. [*-u(e)i $>$] *-u₁ei, pirmajai „absorbuojant“ (kontaminaciškai veikiant) antrąją, turėjo atsirasti (viena) u-kamienė (kontaminacinė) sl. dat. sg. *-ou₁ei³ [$>$ s. sl. dat. sg. (syn)-ovi⁴ = (med)-ovi⁵]. Dar prieš (tur būt, prieš pat) atsirandant šitai (naujajai) u-kamieniui sl. dat. sg. *-ou₁ei, t. y. dar egzistuojant u₁- ir u₂-kamienams, iš u₁-kamienių sl. „loc.“ (-dat.) sg. *-ou resp. *-ou bei *-ou(e)i ir u₂-kamienių „loc.“ sg. *-u bei „loc.“ (-dat.) sg. *-u(e)i⁶ slavai, matyt, jau buvo pasidarę paradigminių lokatyvą – „loc.“ (sg.), matyt, jau buvo išvertę į loc. (sg.)⁷, šiam reikalui išsirinkdami⁸ a) u₁-kamienę sl. „loc.“ sg. *-ou $>$ sl. loc. sg. *-ou ir b) u₂-kamienę sl. „loc.“ sg. *-u $>$ sl. loc. sg. *-u⁹. Tuo metu, kai slavuose nyko u₂-kamienas (žr. aukščiau), iš u₁- resp. u₂-kamienių sl. loc. sg. *-ou resp. *-u, pirmajai „absorbuojant“ antrąją, nesunkiai galėjo atsirasti (viena) u-kamienė sl. loc. sg. *-ou [$>$ s. sl. loc. sg. (syn)-u¹⁰ = (med)-u¹¹].

§ 161. Aukščiau pateiktos schemos (žr. 279 p.) vaizduojamoji (pra)bal-
tų u-kamieno (=u₁- resp. u₂-kamieno) vienaskaitos paradigma vakarų bal-
tuose – prūsuose – riedėjo, mano spėjimu, u₂-kamieno naudai (§§ 152 –

¹ S. sl. *synō* yra pirmykštis u₁-kamienis žodis, vadinasi, turėjęs (u₁-kamienę) sl. gen. sg. *-ous.

² S. sl. *medō* yra pirmykštis u₂-kamienis žodis, vadinasi, turėjęs (u₂-kamienę) sl. gen. sg. *-us (žr. aukščiau).

³ U₁-kamieniui sl. dat. sg. *-ou „absorbuojant“ u₂-kamienę sl. dat. sg. *-u₁ei, nesunku buvo atsirasti slavų (naujojo) u-kamieno formai dat. sg. *-ou₁ei, – šitai, manyčiau, yra beveik savaime aiškus dalykas.

⁴ Vietoj pirmykštės (u₁-kamienės!) sl. dat. sg. *(sün)-ou.

⁵ Vietoj pirmykštės (u₂-kamienės!) sl. dat. sg. *(med)-u₁ei.

⁶ Žr. 280 p. esančią schemą.

⁷ Jeigu „loc.“ sg. į loc. sg. būtų slavai išvertę po to, kai minėtu būdu atsirado (naujojo) u-kamieno forma sl. dat. sg. *-ou₁ei, tai vargu ar turėtume s. sl. (syn)-u (loc. sg.), žr. § 159 pabaigą.

⁸ Iš u₁-kamienių (sl.) „loc.“ (-dat.) sg. *-ou, loc. sg. *-ou, „loc.“ sg. *-ou₁ei ir u₂-kamienių (sl.) „loc.“ sg. *-u, „loc.“ sg. *-u₁ei [= „loc.“ (-dat.) sg. *-u(e)i], dėl jų žr. 280 p. esančią schemą.

⁹ Kad slavų u₂-kamienas čia, mano spėjimu, išsirinko (u₂-kamienę) „loc.“ sg. *-u (t. y. būtent ją išvertė į sl. loc. sg. *-u) – grynojo kamieno [o ne grynojo kamieno + *-i (t. y. *-u₁i)], „loc.“ sg. formą, tur būt, nulėmė produktyvesnio (už u₂-kamieną) u₁-kamieno įtaka: u₁-kamienas tam pačiam reikalui išsirinko [iš (u₁-kamienių) „loc.“ sg. formų (žr. ankstyvesnę išnašą) ne kokią nors kitą, o] formą (sl.) „loc.“ sg. *-ou (pakankamai kontrastingą formai sl. dat. sg. *-ou) $>$ loc. sg. *-ou, – išsirinko grynojo kamieno (o ne grynojo kamieno + *-i!) formą. Prie visa to šiek tiek gal prisidėjo ir i-kamienas: i₁- resp. i₂-kamienai, rodos, iš viso tegalėjo turėti tik grynojo kamieno (bet ne ir grynojo kamieno + *-i) „loc.“ sg. formas (žr. § 164).

¹⁰ Pirmykštis u₁-kamienis žodis: sl. „loc.“ sg. *-ou $>$ sl. loc. sg. *sün-ou.

¹¹ Pirmykštis u₂-kamienis žodis: sl. „loc.“ sg. *-u $>$ sl. loc. sg. *med-u.

153). T. y. naujasis prūsų *u*-kamienas (masc.-fem. ir neutr.) susiformavo¹ tokią vienaskaitos paradigmą: a) nom.sg. *-us* (masc.-fem.) resp. acc. sg. *-un* (masc.-fem.) ir nom.-acc. sg. *-u* (neutr.)², b) gen. sg. **-us* (masc.-fem. ir neutr.)³, c) dat. sg. **-u* (masc.-fem. ir neutr.)⁴. Dar prieš atsirandant (naujojo) *u*-kamieno formai pr. dat. sg. **-u*, t. y. prieš tai, kai vietoj *u*₁- resp. *u*₂-kamienių pr. dat. (-,loc.“) sg. **-au* resp. **-u* įsigalėjo viena (naujojo) *u*-kamieno forma pr. dat. sg. **-u* (o šitai įvyko visais neseniais prūsų kalbos istorijos laikais, žr. § 152), tuomet *u*₁-kamienė (balt. >) pr. „loc.“ sg. **-áu* (žr. 280 p. schemą) galėjo „grįžti“ prie (*u*₁-kamienės) pr. dat. (-,loc.“) sg. **-au*⁵, „grįžti“ po to, kai prūsų žodžio gale prasidėjo akūto-cirkumflekso opozicijos likvidacija⁶. Panašiai prie (*u*₁- resp. *u*₂-kamienių) pr. dat. (-,loc.“) sg. **-au* resp. **-u* „grįžti“ galėjo ir (*u*₁- resp. *u*₂-kamienės) pr. „loc.“ sg. **-au*⁷ resp. **-u*⁵ po to, kai absoliučiam prūsų žodžio gale pradėjo nykti senoviniai trumpieji balsiai⁸, išskyrus infinityvinę pr. *-wi*, egzistavusią greta dažnesnės *-wei*⁹.

Tos pačios schemas (žr. 279 p.) vaizduojamoji (pra)baltų *u*-kamienė (*u*₁ = resp. *u*₂-kamienė) vienaskaitos paradigma rytų baltuose vystėsi šiek tiek kitaip, negu vakarų baltuose. Kai rytų baltuose nyko niekatrosios giminės kategorija, tuo metu *u*₂-kamienė (ryt.) balt. nom.-acc. sg. **-u* (neutr.) „absorbavosi“ į *u*₁-kamienės (ryt.) balt. nom. sg. **-us* (masc.-fem.) resp. acc. sg. **-un* (masc.-fem.), t. y. iš *u*₂-kamienės (ryt.) balt. nom.-acc. sg. **(med)-u* (neutr.) ir *u*₁-kamienių (ryt.) balt. nom. sg. **(sūn)-us* resp. acc.

¹ Iš pirmą kartą (pra)prūsų = (pra)baltų vienaskaitos paradigmos, žr. 279 p. schemą.

² Apie šias formas žr. § 147.

³ Žr. § 152 t.

⁴ Žr. § § 152 t., 154.

⁵ Kaip minėta, pr. „loc.“ (sg.) neišvirto į loc. (sg.), t. y. prūsųose paradigmatis lokatyvas iš viso nesiformavo (žr. § 69 tt.). Dėl to „grįžimo“ tam tikra prasme plg., pvz., *o*-kamienės (pra)lie. „loc.“ sg. (**-ō >*) **-uo* lie. (tarm.) „loc.“ sg. (=adv.) *šil-ū* „šile“ [= lot. „loc.“ sg. (=adv.) *bell-ō* „kare“] „grįžimą“ prie *o*-kamienės lie. instr. sg. (*vilk-ū*), apie tai žr. § 77 (plg. § 86 tt.).

⁶ Šita (palyginti nesena) likvidacija yra jau kitas, nemažai susijęs ir su prūsų kirčiavimo istorija, klausimas, ir jį reikėtų atskirai panagrinėti (atsižvelgiant ir, pvz., į J. Kazlausko atitinkamus samprotavimus apie baltų akcentologiją, – Baltistica, IV, 130 t.).

⁷ Jeigu šita „loc.“ sg. forma iš viso egzistavo, žr. § 158.

⁸ Jeigu nekludė morfologiniai faktoriai, prūsų žodžio galo senoviniai trumpieji balsiai fonetiškai išnyko: morfologiniai (paradigminiai) faktoriai, aišku, netrukė šių pr. „loc.“ sg. **-au* resp. **-u*, kaip neparadigminių (!), galiniam **-i* nykti, plg. dar, pvz., pr. „instr.“ gen. (*māi*)-*m* < **-mī* (§ 118).

⁹ Šita pr. (*biāt*)-*wi* išlikti [= nenumesti galinio *-i* ir, vadinasi, neišvirsti iš pr. **-u* (= *-wi*) į pr. **-u*] galėjo dėl gretiminės pr. (*biāt*)-*wei*, tiksliau sakant, dėl to, kad *u*₂-kamienė pr. „loc.“ sg. **-u*, infinityviškai „paradigmėdama“, t. y. priartėdama prie pr. dat. sg., išvirto į pr. **-u(e)i* (= **-u* : **-uei*) > (*biāt*)-*w(e)i* (žr. § 154).

sg. **(sūn)-un* atsirado (naūjosios) *u*-kamenės ryt. balt. nom. sg. **(med)-us* = **(sūn)-us* resp. acc. sg. **(med)-un* = **(sūn)-un*. Tuo pačiu metu ir *u*₂-kamenė (ryt.) balt. gen. sg. **-us* [neutr. (§ 152)], kuri dabar sutapo su (naujaja) *u*-kamiene ryt. balt. nom. sg. **(med)-us* = **(sūn)-us*, į pastarąją (nom. sg.) turėjo „absorbuotis“, ir dėl tos priežasties vietoj *u*₂- resp. *u*₁-kamienių (ryt.) balt. gen. sg. **(med)-us* (neutr.) resp. **(sūn)-aus* turėjo atsirasti (naujoji) *u*-kamenė ryt. balt. gen. sg. **(med)-aus* = **(sūn)-aus* (apie visa tai žr. § 152). Vadinasi, *u*₂- resp. *u*₁-kamienų (papildomosios) distribucijos pagal gimines [neutr. (*u*₂-kam.) resp. masc.-fem. (*u*₁-kam.)] nykimas, t. y. I distribucijos¹ nykimas reiškia iš esmės (t. y. pirmiausia) *u*₂-kamenės (ryt.) balt. nom.-acc. sg. **-u* nykimą [*u*₁-kamienių (ryt.) balt. nom. sg. **-us* ir acc. sg. **-un* naudai], o pastarosios nykimas, savo ruožtu, reiškia, kad tuo pačiu metu turėjo „automatiškai“ (žr. aukščiau) išnykti ir *u*₂-kamenė (ryt.) balt. gen. sg. **-us* [*u*₁-kamenės (ryt.) balt. gen. sg. **-aus* naudai]. Tačiau dėl visa to arba, geriau pasakius, tada, kai nyko minėtoji I distribucija (rytų baltuose), vargu ar nyko *u*₂-kamenė ryt. balt. dat. sg. **-u*, suprantama, – *u*₁-kamenės ryt. balt. dat. sg. **-au*, matyt, jau išvirtusios į *u*₁-kamenę ryt. balt. dat. sg. **-uo*², naudai. Šitaip reikia galvoti dėl to, kad net iki šios dienos dar egzistuoja lietuvių tarmėse „dubletiškos“ *u*-kamenės lie. dat. sg. (*sūn*)-*uo* resp. (*sūn*)-*u*³, suponuojančios (atitinkamai) pirmykštes *u*₁-kamenę (ryt.) balt. dat. sg. **-au* > **-uo* resp. *u*₂-kamenę (ryt.) balt. dat. sg. **-u* (§ 154). Taigi reikia manyti, kad rytų baltuose tuo metu, kai (pirmykščiai) *u*₁- resp. *u*₂-kamenai neteko I distribucijos motyvuoto „dubletiškumo“, t. y. kai atsirado vienas [naujasis (rytų baltų)] *u*-kamenas, šitokio (naujojo) *u*-kamieno dat. sg. formos (ryt. balt.) **-uo* (< **-au*) resp. **-u* „dubletiškumas“ dar nenyko, tam tikrą laiką egzistavo ir vėliau. Tą (naujojo) *u*-kamieno formų ryt. balt. dat. sg. **-uo* resp. **-u* „dubletiškumą“ šiuo atveju palaikė resp. motyvavo štai kas: *u*₁- resp. *u*₂-kamienų virtimas į vieną rytų baltų (naująjį) *u*-kameną, t. y. šių (pirmykščių) kamienių I distribucijos nykimas, matyt, nereiškė, kad tuo pačiu metu resp. tuoj pat čia turėjo visiškai išnykti ir (pirmykščių) *u*₁- resp. *u*₂-kamienių II distribucija – distribucija pagal kirčiavimą [nebaritonai (*u*₁-kameniai vardažodžiai⁴) resp. baritonai (*u*₂-kameniai vardažodžiai⁵)].

¹ Dėl II distribucijos žr. toliau.

² Ar **-au* čia jau buvo išvirtusi į **-uo*, ar dar ne, šiuo atveju ne tiek labai ir svarbu.

³ Apie lie. dat. sg. (*sūn*)-*uo* resp. (*sūn*)-*u*(*i*) = (*vil̃k*)-*uo* resp. (*vil̃k*)-*u*(*i*) žr. § 57 tt.

⁴ Ar bent jau jų dauguma (žr. tolimesnę išnašą).

⁵ Čia turiu galvoje Ė. Benveniste'o nustatytą pirmykštę *u*- resp. *i*-kamenę akcentologinę distribuciją (Ė. Benveniste, Origines de la formation des noms en indo-européen, 52), kuri baltuose, kaip archaiškuose indoeuropiečiuose, galėjo gana ilgai išlikti.

§ 162. Vadinasi, galima galvoti, kad iš pirmykščio u_1 - resp. u_2 -kamienių ryt. balt. dat. sg. (*-*au* >) *-*uo* resp. *-*u* „dubletiškumo“, motyvuoto I ir II distribucijos (dviem distribucijomis!), tuomet, kai išnyko I distribucija, dar tam tikrą laiką egzistavo II distribucijos motyvuotas (naujojo) *u*-kamieno dat. sg. formų ryt. balt. *-*uo* (< *-*au*) resp. *-*u* „dubletiškumas“, t. y. dar egzistavo (naujojo) *u*-kamieno formos ryt. balt. dat. sg. *-*uo* (nebaritonų vardažodžių) resp. *-*u* (baritonų vardažodžių). Kadangi (naujojo) *u*-kamieno ryt. balt. dat. sg. (*-*au* >) *-*uō* (nebaritonų vardažodžių) forma sutapo su *o*-kamiene ryt. balt. dat. sg. (*-*ō* >) *-*uō¹* (nebaritonų resp. baritonų vardažodžių), tai ir pastarojoje pagal *u*-kamienių ryt. balt. dat. sg. *-*uo* [kirčiuota (nebaritonai)] resp. *-*u* [nekirčiuota (baritonai)] „dubletiškumą“ (motyvuotą II distribucijos) galėjo atsirasti panašus „dubletiškumas“, vadinasi, iš *o*-kamenės ryt. balt. dat. sg. *-*uo* (nebaritonai resp. baritonai) nesunkiai galėjo atsirasti *o*-kamenės („dubletinės“) ryt. balt. dat. sg. *-*uō* [kirčiuota (nebaritonai)] resp. *-*u²* [nekirčiuota (baritonai)]. Vėliau *u*-=*o*-kamienių lie. dat. sg. -*uo* resp. -*u* (arba -*ui*) „dubletiškumas“ (II distribucija) išnyko, t. y. a) vienose (lietuvių) šnektose³ įsigalėjo *u*-=*o*-kamenė dat. sg. -*uo⁴*, b) kitose⁵ – (*u*-=*o*-kamenė) dat. sg. -*u* (arba -*ui*)⁶. Tie dalykai galėjo įvykti šitaip. Baritonėjimo procesas „dubletinės (II distribucijos motyvuotas) *u*-=*o*-kamenės (lie.) dat. sg. -*uo* resp. -*u* (-*ui*) palietė⁷ tada (ir dėl to), kai:

a) vienose (lietuvių) šnektose nekirčiuotoji (*u*-=*o*-kamenė) dat. sg. -*u* (-*ui*) buvo jau spėjusi išnykti kirčiuotosios (*u*-=*o*-kamenės) dat. sg. -*uo* naudai (II distribucija čia jau buvo spėjusi išnykti) – kirčiuotojo (*u*-=*o*-kamenės) dat. sg. formos vokalizmo [t. y. kirčiuotosios dat. sg. -*uo*, o ne nekirčiuotosios dat. sg. -*u* (arba -*ui*)] naudai⁸, ir dėl to šita (naujoji) nekirčiuotoji *u*-=*o*-kamenė dat. sg. -*uo*, dat. sg. formoms barito-

¹ Žr. §§ 31, 65.

² Apie lie. (dat. sg.) -*ui* žr. §§ 157, 65, 64.

³ Žr. § 57 tt.

⁴ Kirčiuota (nebaritonai vardažodžiai, žr. aukščiau).

⁵ Žr. § 57 tt.

⁶ Nekirčiuota (baritonai vardažodžiai, žr. aukščiau).

⁷ Kad, pvz., lietuviuose dat. sg. formos baritonėjo ir, be to, kad šitai įvyko čia neseniai, lengva suprasti iš to: lietuviai žemaičiai (pvz., dounininkai) turi *o*- bei *u*-kamenę dat. sg. ne °-*o* (sutrumpėjusią, vadinasi seniai nekirčiuotą), bet -*ou* (nesutrumpėjusią, vadinasi, neseniai kirčiuotą) = lie. aukš. (tarm.) -*uo*.

⁸ Kad rytų baltuose kirčiuotasis vokalizmas daugeliu atvejų yra nugalėjęs nekirčiuotąjį vokalizmą, reikėtų atskirai pakalbėti. Čia pasitenkinu tik tuo, kas apie tai pasakyta §§ 12–14. Plg. dar: „Žodžių galūnėse, kur formų rodiklių funkciją atliekančios morfemos labai glaudžiai siejasi viena su kita, nekirčiuota morfema buvo apspřęsta kirčiuotos ir joje išliko *o*“, – J. Kazlauskas, Lietuvių kalbos istorinė gramatika, Vilnius, 1968, 119.

nėjant,¹ išstūmė kirčiuotąją *u=0*-kamiene dat. sg. *-uo* [atsirado baritoninė *u=0*-kamenė lie. (tarm.) dat. sg. *-uo* forma];

b) kitose (lietuvių) šnektose nekirčiuotoji (*u=0*-kamenė) dat. sg. *-u* (*-ui*) buvo dar nespėjusi išnykti kirčiuotosios (*u=0*-kamenės) dat. sg. *-uo* naudai (t. y. čia dar nebuvo spėjusi išnykti II distribucija), ir dėl to nekirčiuotoji *u=0*-kamenė dat. sg. *-u* (arba *-ui*), dat. sg. formoms baritonėjant, išstūmė kirčiuotąją *u=0*-kamiene dat. sg. *-uo* [atsirado baritoninė *u=0*-kamenė liet. (tarm.) dat. sg. *-u* (arba – kitose šnektose – dat. sg. *-ui*²)]. Šitaip spėjant, reikia manyti: tą dalyką, kad vienos lietuvių šnektos turi *u=0*-kamiene dat. sg. [ne *-u* (arba *-ui*), bet] *-uo*, o kitos – *u=0*-kamiene dat. sg. (ne *-uo*, bet) *-u* (arba *-ui*), apsprendė *u=0*-kamienių dat. sg. *-uo* resp. *-u* (*-ui*) II distribucijos likimas dat. sg. formų baritonėjimo metu. Tiesa, pats dat. sg. formų baritonėjimo procesas vyko, tur būt, ne vienu metu visose lietuvių šnektose³: matyt, vėliau (nors, tur būt, ir nežymiai vėliau), negu šnektose, turinčiose *u=0*-kamiene dat. sg. *-u* (*-ui*), tas procesas vyko tose šnektose, kurios turi *u=0*-kamiene dat. sg. *-uo*⁴, nes pastarosiose šnektose tas procesas vyko tada, kai *u=0*-kamienių (lie.) dat. sg. *-uo* resp. *-u* (*-ui*) II distribucija jau buvo spėjusi išnykti (žr. aukščiau).

Latviai, matyt, taip pat yra turėję *u=0*-kamines dat. sg. **-uo* resp. **-u* (**-ui*?), apie kurių istoriją, trumpai tariant, čia galima būtų pasakyti maždaug tą patį, kaip ir apie lietuvių *u=0*-kamines dat. sg. *-uo* resp. *-u* (*-ui*), žr. aukščiau. Latvių šnektose „dubletinės“ (II distribucija) *u=0*-kamenės la. dat. sg. **-uo* resp. **-u* galėjo riedėti panašiai, kaip ir lietuvių šnektose, turinčiose *u=0*-kamiene (lie.) dat. sg. *-uo* (žr. aukščiau)⁵, o iš *u=0*-kamenės la. dat. sg. **-uo*, išverstos į la. **-u* (žodžio galo ilgumų sutrumpėjimas) ir tam tikru būdu įvardiškai perdirtos, nesunkiai galėjo atsirasti *u*-kamenė la. dat. sg. (*tīrg*)-*um* bei *0*-kamenė la. dat. sg. (*vilk*)-*am*⁶. Jeigu kur latvių šnektose „dubletinės“ (II distribucija) *u=0*-kamenės la. dat. sg. **-uo* resp. **-u* (**-ui*?) riedėjo panašiai, kaip ir lietuvių šnektose, turinčiose dat. sg. *-u* (*-ui*) [žr. aukščiau], tai iš *u=0*-kamenės la. dat. sg. **-u*,

¹ T. y.: ir oksitoninei dat. sg. formai (=nebaritoninių vardažodžių dat. sg. formai) pasidarant baritonine (plg. 7 išn. 284 p.) – jai kirčiavimu sutampant su senąja baritonine dat. sg. forma (=baritoninių vardažodžių dat. sg. forma).

² Žr. 2 išn. 284 p.

³ Be to, žr. dar 7 išn. 284 p.

⁴ Nors ir čia tas procesas žemaičiuose [jie turi dat. sg. *-uo* (transpuota)] vyko, gal būt, anksčiau, negu aukštaičiuose, turinčiuose dat. sg. *-uo*.

⁵ V. Mažiulis, – Baltistica, II(2), 142; plg. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 397.

⁶ V. Mažiulis, – op. cit., 143.

pastarajai išnykus (trumpųjų balsių žodžio gale nykimo metu), įvardiškai irgi nesunkiai galėjo atsirasti *u*-kamenė la. dat. sg. (*tirg*)-um bei *o*-kamenė la. dat. sg. (*vilk*)-am.

§ 163. Apie pirmykštį baltų *u*-kamieno (u_2 - resp. u_1 -kamenių) vienskaitos lokatyvą jau esu kalbėjęs. Tais pačiais reikalais jau esu lietęs ir rytų baltus. Čia dėl jų pridursiu štai ką. Lietuviai aukštaičiai [ir artimesni žemaičiai (Tauragė, Pagramantis, Karklėnai, Eržvilkas, Gerviniai, Šaukėnai)] *u*-kameniai turi loc. sg. (iness. sg.) *-uj*, kilusią iš *-uje* = (*tūrg*)-*uie* (DP 220₄₃)¹. Lie. aukšt. *-uje* gali būti kilusi iš u_2 -kamenės² ryt. balt. „loc.“ sg. **-ŭi* (§§ 157, 160) + **-én* > **-u-ĭ-én* (§ 157) bei (su iš pastarosios³ pasiskolintu **-i*) iš u_2 -kamenės² ryt. balt. „loc.“ (-dat.) sg. **-u* + **-ĭ-én* > **-u-ĭ-én* > *-u-ĭ-e* (*-uje*). Tiesa, pastarojoje, tur būt, slypi ir u_1 -kamenė ryt. balt. „loc.“ sg. (**-áu* >) **-úo* (§§ 28, 30) > **-u* (žodžio galo akūtinių ilgumų trumpėjimas) + **-i-e* (< **-ĭ-én*) > *-u-ĭ-e* (*-uje*). Vadinas, esu linkęs manyti: nors a) *u*-kamenė lie. aukš. loc.(iness.) sg. *-uje* pradėjo [iš u_2 -kamenės „loc.“ sg. **-ŭi* + **-én* > **-u-ĭ-én* ir, tur būt, iš (u_2 -kamenės) „loc.“ (dat.) sg. **-u* + **-ĭ-én*] formuotis prieš žodžio galo lietuvių akūtinių (lietuvių kalbos) ilgumų sutrumpėjimo epochą [ji datuotina apytikriai XIV amžiumi⁴], tačiau b) ji galutinai susiformavo, matyt, minėtoje epochoje, – tada, kai u_1 -kamenė „loc.“ sg. **-úo* jau suspėjo išvirsti į „loc.“ sg. **-u* [pastarąją galėtų reprezentuoti lie. adv. (= „loc.“ sg.) *vid-ù* „viduj“⁵ < „loc.“ sg. **-úo* (ar iš **-u*)⁶] ir pagal *-u-ĭe* (< **-u-ĭ-én*) persiformuoti į *-u-ĭe* (į tą pačią *-uje*). Jeigu lietuviuose aukštaičiuose *u*-kamenė loc. (iness.) sg. forma (*-uje*) kurtis ėmė prieš XIV a.⁷ [kai iš u_2 -kamenės „loc.“ sg. **-ŭi* (bei **-u*) atsirado u_2 -kamenė loc. sg. **-u-ĭén*] ir baigė apie XIV a., tada, kai ir u_1 -kamenė „loc.“ sg. **-úo*, išvirsdama į **-u*, įsitraukė į loc. sg. *-u-ĭe* [(*-u-je*) < **-u-ĭ-én*]⁸, tai žemaičiuose *u*-kamenės loc. (iness.) sg. formos [*-uo(je)*] kūrimosi

¹ Dėl medžiagos (ir ne vien dėl jos) žr. J. Kazlauskas, Daiktavardžių (*i*)*u* linksniavimo nykimas, – Lietuvių kalbotyros klausimai, II (1959), 26 tt.; Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 248 t.

² Tuo metu rytų baltų u_2 - resp. u_1 -kamenas, matyt, jau nebeturėjo I distribucijos (apie ją žr. § 161 t.).

³ Bei iš atitinkamų kitų kamienu loc. sg. formų.

⁴ Remiantis K. Būga, Rinktiniai raštai, III, 46.

⁵ Lie. *vidūs* seniau buvo, matyt, ne neutr. žodis [plg. s. isl. *viðr* (E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, 1238 t.)], vadinasi, – ne u_2 -kamenis, o u_1 -kamenis.

⁶ Dėl lie. adv. („loc.“ sg.) *vid-ù* < **-úo* (< u_1 -kam. **-áu*) plg. lie. adv. („loc.“ sg.) *šil-ù* „šile“ < **-úo* (< o -kam. **-ð*), apie ją žr. § 77.

⁷ XIV amžius čia ir toliau reiškia apytikrę lietuvių žodžio galo akūtinių ilgumų sutrumpėjimo datą.

⁸ Plg. J. Kazlauskas, – Lietuvių kalbotyros klausimai, II (1959), 28.

pradžia ir pabaiga buvo, matyt, anksčiau¹ – prieš XIV a. Dėl tos priežasties ir atsižvelgiant į tai, kas panašiu reikalu pasakyta apie aukštaičius, galima spėti, kad čia nagrinėjamos žemaičių formos kūrimosi [a] pradžios ir b) pabaigos] procesas atrodė maždaug taip:

a) iš u_2 -kamenės „loc.“ sg. $*-u_i$ [bei „loc.“ (-dat.) $*-u$] atsirado [(pra)žem.] loc. (iness.) sg. $*-u-i-én^2$, matyt, prieš (pat) u_1 -kamenės „loc.“ sg. $*-áu$ virtimą į „loc.“ sg. $*-úo^3$ [vadinasi, ir prieš (pat) u_1 -kamenės dat. sg. $*-aũ$ virtimą į dat. sg. $-uo^4$] ir, be to, prie pastarosios (t. y. u_1 -kamenės „loc.“ sg. $*-áu$) tuomet greičiausia dar nepriaugus postpozicijai $*-én$ – dar neatsiradus u_1 -kaminei (paradigminei) loc. (iness.) sg. formai⁵;

b) šiek tiek vėliau, kai u_1 -kamenė „loc.“ sg. $*-áu$ išvirto į „loc.“ sg. $*-úo$ (tačiau pastarajai dar nespėjus išvirsti į „loc.“ sg. $*-u$, kaip kad aukštaičiuose, žr. aukščiau), pagal u_2 -kamenę loc. (iness.) sg. $*-u-i-én^6$ galėjo iš u_1 -kamenės „loc.“ sg. $*-úo^7$ atsirasti ir (u_1 -kamenė) loc. (iness.) sg. $*-úo-i-en$ (žr. dar § 164); dar vėliau, kai žemaičiuose nyko u_1 - resp. u_2 -kamenių dat. sg. $*-uo$ resp. $*-u$ ($*-ui$) II distribucija u_1 -kamenės dat. sg. $*-uo$ naudai (žr. § 162), galėjo panaši distribucija nykti ir (žemaičių) u_1 - resp. u_2 -kamenėse loc. (iness.) sg. $*-uo-i-én$ resp. $*-u-i-én$ u_1 -kamenės loc. (iness.) sg. $*-uo-i-én$ naudai. Šitaip, mano spėjimu, atsirado žemaičių u -kamenė loc. (iness.) sg. $*-uo-i-én > *-uo-i-ē \rightarrow -uo =$ (žem.) doun. $*-ou$, dūn. $-ū$, don. $-ō$.

¹ T. y. čia postpozicija priaugo žemaičiams anksčiau, negu aukštaičiams (žr. dar § 164). Be to, plg. J. Kazlauskas, – Lietuvių kalbotyros klausimai, II, 28.

² Plg. tai, kas pasakyta apie u_2 -kamenę (pra)aukšt. loc. sg. $*-u-i-én$ atsiradimą (žr. aukščiau).

³ Šitaip reikia galvoti dėl to, kad žemaičiai turi i -kamenę loc. (iness.) sg. $-é < *eje < < *éi + *én$ (§ 164), o tai reiškia, kad žemaičiai pasidarė loc. (iness.) sg. tada, kai dar nebuvo lie.-la. $ie (< *ē < *ei)$, vadinasi, tada, kai diftongas au dar nebuvo (tam tikrais atvejais) išviręs į ($*ō >$) uo , žr. § 30 t.

⁴ Šita (lie.-la.) „loc.“ sg. $-áu$ išvirto į $-úo$, matyt, tuo pačiu metu, kaip ir dat. sg. $*-aũ$ – į $*-uō$ [= lie. tarm. ($sūn$)- uo (dat. sg.)], žr. § 30 t.

⁵ Natūralu spėti, kad tos (rytų baltų) „loc.“ sg. formos, kurios turėjo gale balsį $*-i$, į loc. (iness.) sg. įsitraukė [pasidarė paradigminės (postpozicinės, žr. § 69) loc. (iness.) sg. formos], matyt, lengviau ir anksčiau, negu tos „loc.“ sg. formos, kurios gale neturėjo $*-i$ [čia išimtis yra o -kamenė „loc.“ sg. $*-ē$, kuriai įsitraukti į loc. (iness.) sg. – prisilipdyti postpozicinį $*-én$ – ir taip buvo nesunku, žr. § 71]. Vadinasi, postpozicija $*én$ prie u_2 -kamenės „loc.“ sg. $*-u_i$ priaugo [atsirado šita loc. (iness.) sg. forma], matyt, anksčiau, negu prie u_1 -kamenės „loc.“ sg. $*-áu (> *úo)$. Prie pastarosios ji priaugo, būdama nebe $*én$, o jau $*-i-én$ (žr. tolimesnę išnašą).

⁶ Šita $*-i-én$ turi $*-i$ ne vien iš u_2 -kamenės „loc.“ sg. $*-u_i$ [aišku, jai prisilipdant $*én$: $*-u_i + *én > *-u-i(en)$], o, apskritai, iš visų „loc.“ sg. fleksijų (suprantama, prisilipdžiusių $*én$), kurioms gale buvo $*-i$ (žr. dar § 164).

⁷ Žr. 5 išn.

Laikantis tokio *u*-kamienių loc. (iness.) sg. lie. aukš. *-uj(e)* bei lie. žem. *-uo* < **-uoje* kilmės aiškinimo ir juo remiantis, jau nebesunku būtų paaiškinti ir latvių *u*-kamienių loc. (iness.) sg. **-uje*¹ resp. **-uoje*² kilmę, suprantama, atitinkamai žiūrint į latvių kalbos (tarmių) raidos specifiką (pirmiausia, – akcentologinę)³.

§ 164. Kas anksčiau (§§ 154–163) pasakyta apie baltų-slavų *u*-kamienes dat. sg. bei loc. sg. formas, panašiai galima pasakyti ir apie baltų-slavų *i*-kamienes dat. sg. bei loc. sg. formas⁴. Skirtumą tarp *u*-kamieno (*u*₁- resp. *u*₂-kamieno) ir *i*-kamieno (*i*₁- resp. *i*₂-kamieno), t. y. skirtumą tarp šių dviejų morfologiškai panašių (paralelistinių) kamienių bei jų raidos sąlygojo, galima sakyti, tik šios dvi priežastys: a) *i*-kamienas *K*-kamienui buvo (ir yra) artimesnis, negu *u*-kamienas, b) nei *i*₁-, nei *i*₂-kamienas, priešingai *i*₁- resp. *u*₂-kamienui, dėl fonetinių priežasčių negalėjo greta grynojo kamieno formos pasidaryti grynojo kamieno + **-i* formą⁵. Trumpai tariant, tada, kai susiformavo 279 puslapyje (§ 160) nurodytoji baltų ir slavų *u*-kamienė (*u*₁- resp. *u*₂-kamienė) vienaskaitos paradigma, pastarosios „analogas“ – vienaskaitos *i*-kamienė (*i*₁- resp. *i*₂-kamienė) paradigma – baltams ir slavams buvo, matyt, šitokia:

	<i>i</i> ₁ -kamienas (masc.-fem.)	<i>i</i> ₂ -kamienas (neutr.)
Nom.	balt. * <i>-is</i> sl. * <i>-is</i>	balt. * <i>-i</i> sl. * <i>-i</i>
Acc.	balt. * <i>-in</i> sl. * <i>-in</i>	balt. * <i>-i</i> sl. * <i>-i</i>
Gen.	ba t. * <i>-eis</i> sl. * <i>-eis</i>	balt. * <i>-is</i> ⁶ sl. * <i>-is</i> ⁷

¹ Šią la. **-uje* (galinį **-e* čia rašau sulietuvindamas, vadinasi, – su paklaida) rodo ne tik la. *-uī*, bet, tur būt, ir la. *-ū*, apie tai žr. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 444.

² Dėl medžiagos žr. J. Endzelīns, 1. c.

³ Apie tai reikėtų atskirai pakalbėti.

⁴ Plačiau apie tai žr. V. Mažiulis, – Baltistica, III(1), 36 tt.

⁵ Kadangi tiek grynojo *i*₁-kamieno forma (**-ei*), tiek ir grynojo *i*₂-kamieno forma (**-i*) jau pачios de natura turėjo galinį **-i*, prie kurio prilipti dar **-i* vargu ar fonetiškai galėjo, t. y. vargu ar galėjo atsirasti grynojo *i*₁-kamieno + **-i* forma (**-eiī*) resp. grynojo *i*₂-kamieno + **-i* forma (**-īi*); dėl s. ind. (*av*)-*aye* (dat. sg.) < **-eīei* žr. § 165.

⁶ Apie ją žr. § 148 tt.

⁷ Spėjant, kad slavai turėjo *u*₂-kamienę gen. sg. **-us* (§ 160, schema), ir atsižvelgiant į baltų *u*₂- resp. *i*₂-kamienes gen. sg. **-us* resp. **-is* (§ 148 tt.), reikia manyti, kad slavų *i*₂-kamienė gen. sg. forma buvo irgi ne **-īes* (apie ją žr. §§ 149–151), o **-is*.

Dat.	balt. * <i>-ei</i> sl. * <i>-ei</i>	balt. * <i>-i</i> sl. * <i>-i</i>
„Loc.“	balt. * <i>-ei</i> * <i>-éi</i> sl. * <i>-ei</i> * <i>-éi</i>	balt. * <i>-i</i> sl. * <i>-i</i>

Iš šios *i*-kamenės (vienaskaitos paradigmos) schemas, lyginant ją su *u*-kamiene schema [279 p. (§ 160)], matyti, kad *i*₂-kamenas „stokojo“ formų¹ labiau, negu *u*₂-kamenas [šitai sąlygojo [anksčiau minėtoji b) priežastis]. Dėl to dalyko ir pati *i*₂-resp. *i*₁-kamienu integracija baltų-slavų tarmėse galėjo prasidėti šiek tiek anksčiau, negu *u*₂- resp. *u*₁-kamienu². Apie *i*-kamenio formų (balt.-sl.) nom. sg. **-is* (*i*₁-kam.) resp. **-i* (*u*₂-kam.) bei acc. sg. **-in* (*i*₁-kam.) resp. **-i* (*i*₂-kam.) ir gen. sg. **-eis* (*i*₁-kam.) resp. **-is* (*i*₂-kam.) likimą atskirose baltų ir slavų tarmėse galima būtų pasakyti tą patį, kaip ir atitinkamų *u*-kamenio (t. y. *u*₁-kam. resp. *u*₂-kam.) formų likimą baltuose ir slavuose (žr. §§ 160–162). Kadangi *u*-kamenas galėjo, o *i*-kamenas negalėjo greta grynojo kamieno formos turėti ir grynojo kamieno + **-i* formą (žr. aukščiau), tai jau iš anksto reikia spėti, kad baltų-slavų *i*-kamenės dat. sg. bei „loc.“ sg. formas sudarė tik grynojo kamieno formos: balt.-sl. dat. sg. **-ei* (*i*₁-kam.) resp. **-i* (*i*₂-kam.) ir balt.-sl. „loc.“ (-dat.) sg. **-ei* bei „loc.“ sg. **-éi* (*i*₁-kam.) resp. „loc.“ (-dat.) sg. **-i* (*i*₂-kam.). Tai, kas čia pasakyta apie *i*-kameną, atitinkamai derinant su tuo, kas pasakyta §§ 160–162 apie *u*-kameną, nesunku būtų padaryti šitokias išvadas apie *i*₁- resp. *i*₂-kamienu balt.-sl. dat. sg. bei „loc.“ sg. formų likimą atskirose baltų-slavų tarmėse:

I. Slavuose iš *i*₁- resp. *i*₂-kamienu dat. sg. **-ei* resp. **-i* įsigalėjo *i*₁-kamenė **-ei* > s. sl. (*pqt*)-*i* (dat. sg.), o iš *i*₁- resp. *i*₂-kamienu „loc.“ sg. **-éi* [bei „loc.“ (-dat.) **-ei*] resp. „loc.“ (-dat.) sg. **-i* įsigalėjo „loc.“ sg. **-éi* > s. sl. (*pqt*)-*i* (loc. sg.).

II. a) Jeigu *u*₁-kamenė balt. dat. sg. **-au* resp. *u*₂-kamenė balt. dat. sg. **-u* prūsuose dėl *o*-kamenės dat. sg. formos veikimo išriedėjo *u*₂-kamenės balt. dat. sg. **-u* naudai (§ 161), tai *i*₁- resp. *i*₂-kamenės balt. dat. sg. **-ei* resp. **-i*, „besidraugavusioms“ ne su *o*-kamieno, bet su *K*-kamieno dat. sg. formomis, čia (prūsuose) panašiai, t. y. *i*₂-kamenės balt. dat. sg. **-i* naudai, išriedėti nebuvo reikalo. Vadinasi, nereikėtų stebėtis, kad iš *i*₁- resp. *i*₂-kamienu balt. dat. sg. **-ei* resp. **-i*, „besidraugavusių“ su *K*-kamenėmis balt. dat. sg. **-(K)ei* resp. **-(K)i*³, išriedėjo prūsų (naujojo) *i*-ka-

¹ Apie tą formų „stoką“ žr. (resp. plg.) § 158.

² Apie *u*₂- resp. *u*₁-kamienu integraciją – jų distribucijos nykimą – baltų-slavų tarmėse žr. §§ 160–162.

³ **-ei* ir **-i* distribucija *i*- (*i*₁- resp. *i*₂-) kamieno sistemoje (§§ 146, 154) ir *K*-kamieno sistemoje (§§ 136–138) buvo skirtinga.

mieno dat. sg. forma *-ei*, o ne vien tik *-i*, nors ir pastaroji XVI a. prūsų tarmėse galėjo egzistuoti¹. *I*-kamenės balt. „loc.“ (-dat.) sg. **-ei* bei „loc.“ sg. **-ėi* (*i*₁-kam.) resp. „loc.“ (-dat.) sg. **-i* (*i*₂-kam.) prūsųose vėliau nesunkiai galėjo „grįžti“ prie to paties kamieno (prūsų) dat. sg. formos (formų), panašiai, kaip kad atsitiko prūsų *u*-kamienui (žr. § 161).

b) Rytų baltuose iš *i*₁- resp. *i*₂-kamienių (balt.) dat. sg. **-ei* resp. **-i*, „besidraugavusių“ su *K*-kamenėmis **(K)ei* resp. **(K)i*, išriedėjo, pvz., lietuvių tarmėse: vienose – (*āv*)-*ie* (*ākmen-ie*), kitose – (*āv*)-*i* (*ākmen-i*), t. y. panašiai, tur būt, ir dėl panašių priežasčių, kaip *u*-kamiene (§ 162)². Atitinkamai tą patį galima būtų šiuo reikalu pasakyti ir apie latvius, aišku, neužmirštant to, kas buvo kalbėta apie latvių *u*-kamieno dat. sg. formos istoriją (§ 162). Jeigu čia būtų vietos, tai nesunku būtų parodyti, kad ir *i*-kamienių balt. „loc.“ sg. **-ėi* (*i*₁-kam.) resp. „loc.“ (-dat.) sg. **-i* (*i*₂-kam.) tolimesnė raida, t. y. šių formų virtimas *i*-kamenėmis loc. (iness.) sg. formomis [joms prisilipdant postpoziciją **-én* resp. (**-én >*) *-e*] lietuvių-latvių tarmėse šiaipjau yra panašus į *u*-kamienių balt. „loc.“ sg. **-áu* (*u*₁-kam.) resp. „loc.“ (-dat.) sg. **-u* (*u*₂-kam.) virtimą *u*-kamenėmis loc. (iness.) sg. formomis [su ta pačia postpozicija **-én* resp. (**-én >*) *-e*] lietuvių-latvių tarmėse (§§ 161, 163). Skirtumas čia buvo, galima sakyti, tik štai koks. Kuriantis loc. (iness.) sg. formoms, t. y. prie atitinkamų „loc.“ sg. formų, žodžio gale turėjusių sonantą **-i*, prilimpant postpozicijai **-én* resp. (**-én >*) *-e*, pastaroji iš **-én* resp. (**-én >*) *-e* virto į **-ién* resp. (**-ién >*) *-ie* (lie. *-je*)³. Taigi šita **-ién* resp. (**-ién >*) *-ie* galėjo atsirasti iš **-én* resp. (**-én >*) *-e* tik tais atvejais, kai „loc.“ sg. formos buvo grynojo kamieno + **-i* (o ne grynojo kamieno) formos, įskaitant ir *i*-kamenes „loc.“ sg. **-ėi* (*i*₁-kam.) resp. „loc.“ (-dat.) sg. **-i* (*i*₂-kam.), kurios, nors ir nebūdamos grynojo kamieno + **-i* formos (jos yra aiškiai gryno kamieno formos⁴), irgi turėjo žodžio gale sonantą **-i*⁵. Vadinasi, grynojo kamieno formas reprezentuojančios *u*-kamenės balt. „loc.“ sg. **-áu* bei (**-áu >*) **-úo* (*u*₁-kam.) resp. „loc.“ (-dat.) sg. **-u* (*u*₂-kam.), prisilipdydamos postpoziciją **-én* resp. (**-én >*) *-e*, pastarosios negalėjo perdirbti į **-ién* resp. (**-ién >*) *-ie*. Čia *u*-kamienui padėjo irgi grynojo kamieno + **-i* forma, t. y. *u*₂-kamenė „loc.“ sg. **-ui* (§ 154), dėl kurios postpozicija **-én* resp. (**-én >*) *-e*

¹ J. Endzelins, Senprūsų valoda, 65.

² Prūsųose tokios rūšies panašumas tarp *i*- ir *u*-kamienių čia būti negalėjo, suponuojant kad prūsų *u*₁-kamiene dat. sg. **-au*, tur būt, išstūmė *u*₂-kamenė dat. sg. **-u*. Apie to išstūmimo (jo rytų baltuose nebuvo) priežastis žr. § 161.

³ Žr. dar 6 išn. 287 p.

⁴ *I*-kamenas neturėjo grynojo kamieno + **-i* formų, žr. 5 išn. 288 p.

⁵ Žr. 6 išn. 287 p., 5 išn. 287 p.

nesunkiai galėjo išvirsti į **-jén* resp. (**-jén >*) *-je* (§ 163), o pastaroji iš čia¹ vėliau buvo prilipdyta ir prie grynojo kamieno formas reprezentuojančių *u₂*-kamenės „loc.“ (-dat.) sg. **-u* resp. *u₁*-kamenės „loc.“ sg. **-áu*, tiesa, pastarajai lietuviuose žemaičiuose² spėjus išvirsti jau į (**-du >*) **-úo*, o aukštaičiuose net į (**-du > *-úo >*) **-u* (žr. § 163). Tiek kitų kamienų čia nagrinėjamosios grynojo kamieno+**-i* formos, tiek ir *i*-kamenės balt. „loc.“ sg. **-éi* (*i₁*-kam.) resp. „loc.“ (-dat.) sg. **-i* (*i₂*-kam.) postpoziciją **-én* resp. (**-én >*) *-e* rytų baltų (lietuvių ir latvių) šnektose prisilipdė greičiausia ne vienu metu³ (apie tai jau yra anksčiau kalbėta). Lietuviuose žemaičiuose visa tai įvyko anksčiau, negu aukštaičiuose. Žemaičiuose postpozicija **-én* prie grynojo kamieno+**-i* formas reprezentuojančių balt. „loc.“ sg. formų bei prie *i*-kamienų balt. „loc.“ sg. **-éi* (*i₁*-kam.) resp. „loc.“ (-dat.) sg. **-i* (*i₂*-kam.) prilipo, matyt, dar tada, kai šita **-éi* (*i₁*-kam.) nebuvo spėjusi išvirsti į **-ie*⁴, – iš čia lie. žem. (**-éi + *-én⁵ > -ējén >*) **-ėje >* (*av*)-*é* [loc. (iness.) sg.]⁶. Lietuviuose aukštaičiuose tos postpozicijos čia nebuvo dar tada, kai *i*-kamenės balt. „loc.“ sg. **-éi* (*i₁*-kam.) resp. „loc.“ (-dat.) sg. **-i* (*i₂*-kam.) išvirto į „loc.“ sg. **-ie* (*i₁*-kam.) resp. „loc.“ (-dat.) sg. **-i* (*i₁*-kam.). Čia (t. y. praaukštaičiuose) atėjus tos postpozicijos prilipimo laikui [kuris buvo, matyt, prieš pat *i₁*-kamienei „loc.“ sg. **-ie* išvirstant į „loc.“ sg. **-i* (žr. toliau)], iš *i*-kamenės „loc.“ sg. formos, turėjusios žodžio gale sonantą **-i* (žr. aukščiau), t. y. iš *i₂*-kamenės „loc.“ (-dat.) sg. **-i + *-én* atsirado loc. (iness.) sg. **-(i)jén*. O **i₁*-kamenė „loc.“ sg. **-ie*, neturėdama žodžio gale sonanto **-i*⁷, t. y. kuri laiką (matyt, neilgą) neprisilipdydama postpozicijos **-én* (apie tai plg. aukščiau), suspėjo išvirsti į „loc.“ sg. **-i*⁸ ir dabar pagal (*i₂*-kamenę) loc. (iness.) sg. [**-(i)jén >*] *-(i)je* persiformavo į tą pačią loc. (iness.) sg. *-(i)je* = lie. aukš. *-ije >* (tarm.) *-ij* resp. *-y* (bei *-yj*)⁹. Be šių lie. loc. (iness.) sg. formos darybos tipų – žemaitiškojo ir aukštaitiškojo, pažįstamų ir latvių tarmėms¹⁰, pastarosiose tarmėse randame ir trečią tipą, kuri galima pavadinti tarpiniu. Čia turiu galvoje latvių

¹ Suprantamas daiktas, kad čia reikia atsižvelgti ir į tai, kas pasakyta 6 išn. 287 p. bei 5 išn. 287 p.

² Čia turiu galvoje ir atitinkamas latvių šnektas.

³ Be to, žr. 5 išn. 287 p.

⁴ Žr. dar 3 išn. 287 p.

⁵ Tiesa, čia **-éi* geriau reikėtų žymėti, matyt, **-ēi*.

⁶ Kuri išstūmė žem. (**-i + én >*) **-ije* panašiai, kaip ir žem. **-uoje* išstūmė „gretiminę“ **-uje* (§ 163).

⁷ Plg. dar 5 išn. 287 p.

⁸ Plg. J. Kazlauskas, – Kalbotyra, I, 67.

⁹ Apie lie. *-ije > -ij > -y* (bei *-yj*) žr. J. Kazlauskas, – op. cit., 66 t.

¹⁰ Dėl medžiagos žr. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, 432.

(tarm.) *i*-kamienę loc. (iness.) sg. *-ie*¹, kilusią iš **-ie-ijen*². Šiose pralatių šnektose, atėjus postpozicijos **-en* prilipimo laikui [kuris buvo, matyt, dar gerokai prieš *i*₁-kamienei „loc.“ sg. (**-éi* >) **-ie* išvirstant į la. „loc.“ sg. **-i*], iš *i*-kamenės la. „loc.“ sg. formos, turėjusios žodžio gale sonantą **-i* (plg. aukščiau), t. y. iš *i*₂-kamenės la. „loc.“ (-dat.) sg. **-i* + **-én* atsirado la. loc. (iness.) sg. **(i)ijen*; o *i*₁-kamenė „loc.“ sg. la. **-ie*, neturėdama žodžio gale sonanto **-i*, t. y. kuri laiką neprisilipdydama postpozicijos **en*, pastarąją pagal (*i*-kamiene) la. loc. (iness.) sg. **(i)ien* prisilipdė tada, kai ji (*u*₁-kamenė la. „loc.“ sg. **-ie*) dar nebuvo spėjusi išvirsti (latviuose trumpėjant žodžio galo ilgumams) į la. **-i* (plg. tai, kas anksčiau pasakyta apie lietuvius aukštaičius), vadinasi, čia turėjo atsirasti *i*-kamenė la. (tarm.) [**-ie* + **en* > **-ie* + **ien* > **-ieije* > **-ieiji*³ >] (*av*)-*ie*.

Čia pat reikėtų pasakyti keletą žodžių ir apie *i*- resp. *u*-kamenes lie. loc. (adess.) sg. formas, pvz.: (*ugn*)-*ip* (DP 156_{7,31}) resp. (*sūn*)-*up* [= (*sun*)-*up* DP 58₃]. Jeigu į šitas senųjų lietuvių raštų formas žiūrėsime kaip į aukštaitiškas⁴, tai: a) lie. aukš. (*sūn*)-*up*, atmetus postpoziciją *-p* < *-pi* < **-ie*, galėtų būti tiek iš lie. [(pra)aukš.] „loc.“ sg. **-úo* < **-áu* (*u*₁-kam.), tiek ir iš lie. „loc.“ (-dat.) sg. **-u* (*u*₂-kam.), b) (*ugn*)-*ip*, atmetus tą pačią postpoziciją, irgi galėtų būti tiek ir lie. [(pra)aukš.] „loc.“ sg. **-ie* < **-éi* (*i*₁-kam.), tiek ir iš lie. „loc.“ (-dat.) sg. **-i* (*i*₂-kam.). Plg. tai, kas pasakyta apie lie. aukš. loc. (iness.) sg. *u*- resp. *i*-kamenių formų atsiradimą (žr. aukščiau ir § 163). Dėl postpozicijos priaugimo *i*-kamenėje s. lie. loc. (adess.) sg. *-ie-p*⁵ plg. tai, kas pasakyta apie (*i*-kamiene) s. lie. loc. (iness.) sg. *-ieje*⁶. Apie tai plačiau nekalbėdamas, noriu tik štai ką pridurti: *i*-kamenių (lie.) adess. sg. formų istoriją bei tam tikrą jų genetinį ryšį su *o*-kamenėmis (§ 78) ir *K*-kamenėmis (§ 137) adess. sg. formomis reikėtų išsamiau patyrinti, juoba kad ir pats nujaučiu, kad tuose mano samprotavimuose gali būti kurių-*ne*-kurių paklaidų [jos, tiesa, tiems pralietuvių laikams, kuriais adesyvas dar nebuvo susiformavęs, šiaip ar taip, nėra esminės?].

¹ J. Endzelins, 1. c.

² Tiksliau sakant, – iš pralatių formos, kuri lietuviškai skambėtų **-iejen* > (aukš.) *-ieje* (jā, matyt, turėjo ir atitinkamos senųjų raštų lietuvių tarmės, – J. Kazlauskas, – op. cit., 64 t.).

³ Kaip fonetiškai riedėjo postpozicinis **-en* latviuose, man čia ne tiek ir svarbu.

⁴ Jos yra randamos ir dabar kai kuriose lietuvių aukštaičių šnektose.

⁵ Tiesa, tokios *i*-kamenės adess. sg. formos, senuosiuose lietuvių raštuose specialiai nieieškodamas, negalėčiau metrikuoti, tačiau ji, atsižvelgiant į *K*-kamiene s. lie. *-iep* [greta *-ip* (A. Bezenberger, Beitrage zur Geschichte der litauischen Sprache, 251)], nėra negalima.

⁶ Žr. 2 išn.

⁷ Šitai mano darbai ir yra svarbiausia.

§ 165. Ta, kas anksčiau pasakyta apie seniausią čia nagrinėtų i_1 resp. i_2 -kamienių ir u_1 - resp. u_2 -kamienių formų baltoslaviškąją praeitį, artimą praindoeuropietiškajai, atitinkamu būdu paremia ir kitos indoeuropiečių kalbos, ne tik pirmiausia sen. indų (indoiranėnų)¹, gotų (germanų), lotynų (italikų) ir pan., bet ir hetitų, graikų ir kt. Dėl vietos stokos čia trumpai stabtelsiu tik prie sen. indų, kurie i - bei u -kamienių lokatyvo formų istorijos atžvilgiu, šiaip ar taip, labiausiai yra panašūs į slavus. Čia nepakalbėti apie sen. indus negaliu dar ir dėl to, kad u -kamenę s. sl. (*syn*)-*ovi* (dat. sg.), kurią esu linkęs paskelbti praslavų naujadaru (žr. § 160), tradicinė slavistika laiko praindoeuropietišku archaizmu, nusižiūrėdama kaip tik pirmiausia į s. ind. (*sūn*)-*ave*, taip pat į santykį formų s. sl. (*syn*)-*ovi* (dat. sg.): (*syn*)-*u* (loc. sg.) = s. ind. (*sūn*)-*ave* (dat. sg.): (*sūn*)-*au* (loc. sg.). Jau esu minėjęs savo spėjimą, kad s. ind. (*sūn*)-*au* (loc. sg.) suponuoja ne ide. **-ōu* (ar **-ēu*), o ide. **-ou²*, išvirtusią į indoir. **-āu* ir vṛddhi apofonizuotą į indoir. **-āu* = s. ind. *-au* (§§ 30, 40). Remiantis tuo, kas pasakyta apie u -kamenę balt.-sl. „loc.“ sg. **-ūu* > **-āu* ir jos genetinį ryšį su u -kamine balt.-sl. dat. sg. **-aū* (žr. §§ 30, 154 tt.), reikia manyti, kad panašiu būdu ir s. ind. (*sūn*)-*au* (loc. sg.) < „loc.“ sg. **-āu* suponuoja indoir. **(sūn)-āu* (dat. sg.)³. Tais pačiais sumetimais ir i -kamenė s. ind. ved. (*agn*)-*ā* < **-āi* < indoir. **-ēi* (dėl vṛddhi – iš indoir. **-ei* < ide. **-ei⁴*) gali suponuoti indoir. **-ēi* (dat. sg.). Taigi reikia spėti, kad vietoj indoir. dat. sg. **(sūn)-auei* (> s. ind. *-ave* = av. *-ave*) anksčiau buvo indoir. dat. sg. **(sūn)-āu* [= s. sl. dat. sg. (*syn*)-*u* = lie.† dat. sg. (*sūn*)-*uo* (§§ 31, 154)], kurią galima laikyti u_1 -kamine indoir. dat. sg. forma, vadinasi, egzistavusia šalia u_2 -kamenės indoir. dat. sg. formos. Pastaroji seniausiais indoiranėnų laikais, matyt, buvo (u_2 -kamenė) indoir. dat. („-loc.“) sg. **-u* (§ 157), kuri pagal u_2 -kamenę indoir. „loc.“ sg. **-ui* (grynojo kamieno + **-i* forma), egzistavusią šalia u_2 -kamenės indoir. „loc.“ (-dat.) sg. **-u* (grynojo kamieno forma)⁵, vėliau išvirto į (u_2 -kamenė) indoir. dat. („-loc.“) sg. **-u(e)i* ir, pagaliau, – į indoir. dat. sg. **-uei⁶* [> s. ind. ved. (*madh*)-*ve* (dat. sg.)]. Kitaip sakant, tuo metu, kai seniausiąją u_2 -kamenę indoir. dat. sg. **-u* (grynojo kamieno formą) išstūmė u_2 -kamenė indoir. **-u(e)i* (gryno kamieno + **-i* forma) > **-uei*, t. y. kai „ K -kamieniško-

¹ Pirmon vieton čia įdėjau sen. indus svarbiausia dėl to, kad jie, kaip ir slavai su baltais, turi pasidarę paradigminių lokatyvą (specialias lokatyvo formas).

² Arba: ide. **-eu*.

³ Indoir. „loc.“ sg. **(sūn)-āu* apofonizavosi dėl to, kad atsirastų čia kontrastas formai indoir. dat. sg. **(sūn)-āu*.

⁴ Plg. tai, kas atitinkamai pasakyta §§ 30, 40.

⁵ Žr. § 156.

⁶ Plg. tai, kas atitinkamai kalbama § 156 tt.

ji¹ u_2 -kamenė indoir. „loc.“ sg. $*-ui$ (grynojo kamieno + $*-i$ forma) įsibrovė į u_2 -kamenį indoir. dat. sg. linksnį – išstūmė „ o -kameniškąją“¹ u_2 -kamenę indoir. dat. sg. $*-u$, – tuo metu iš u_2 -kamenių indoir. dat. sg. $*-u$ = „loc.“ sg. $*-u$ ir „loc.“ sg. $*-ui$ atsirado u_2 -kamenės indoir. dat. sg. $*-u(e)i$ ($> *-\underline{uei}$) = „loc.“ sg. $*-ui$ ir „loc.“ sg. $*-u$. Vadinasi, indoiranėnuose tuomet susidarė u - (u_1 - resp. u_2 -) kamenė vienaskaitos paradigma, kuri, išskyrus gen. sg. formą (žr. toliau), buvo visiškai panaši į praslaviškosios epochos, reprezentuojamos schemoje § 160 (279 p.), u - (u_1 - resp. u_2 -)kamenę vienaskaitos paradigmą. Atsižvelgiant į tai, a) kad indoiranėnai iš pradžių turėjo u_1 -kamenę (indoir.) dat. sg. $*-au$ = sl. dat. sg. $*-ou$ ir u_2 -kamenę (indoir.) $*-u(e)i$ = sl. dat. sg. $*-u(e)i$, b) kad slavai, prarasdami pirmykštę u_1 - resp. u_2 -kamieno distribuciją (distribucijas), iš u_1 -kamenės (sl.) dat. sg. $*-ou$, kontaminuojamos su u_2 -kamine (sl.) dat. sg. $*-u(e)i$, pasidarė (naujojo) u -kamieno formą (sl.) dat. sg. $*-ou(e)i \rightarrow *-\underline{ouei} > s. sl. (syn)-ovi$ (žr. § 160), c) kad indoiranėnuose pirmykštė u_1 - resp. u_2 -kamieno distribucija, nors ir ne dėl slaviškojo tipo priežasčių (§ 160), taip pat nyko², galima daryti išvadą, d) kad u -kamenė s. ind. dat. sg. $-ave$ atsirado panašiai, kaip ir u -kamenė s. sl. dat. sg. $-ovi$ (apie pastarosios kilmę žr. § 160). Kitaip sakant, dėl visa to reikia spėti, kad indoiranėnuose, nykstant pirmykštei u_1 - resp. u_2 -kamieno distribucijai, iš u_1 -kamenės dat. sg. $*-au$, kontaminuojamos su u_2 -kamine dat. sg. $*-u(e)i$ ³, atsirado u -kamenė (indoir.) dat. sg. [$*-au + *-\underline{u(e)i} >] *-\underline{au}(e)i \rightarrow *-\underline{auei} > s. ind. -ave$ (= av. $-ave$)⁴. Šita s. ind. $-ave$ veduose yra norminė visoms trimis giminėms⁵:

¹ Žr. §§ 155–156.

² Indoiranėnuose pirmykštė u_1 - resp. u_2 -kamieno distribucija (distribucijos) nyko [dėl faktinės padėties žr. J. Wackernagel, Altindische Grammatik, III, Göttingen, 1930, 131 (§ 67)] ne „slaviškai“, o „indoiranėniškai“, t. y., tur būt, tuo pamatu, kad daugelis pirmykščių u_2 -kamenių vardažodžių darybiškai išvirto u_1 -kameniais, plg. „comme dans toutes les classes de noms, ce sont les dérivés [u_1 -kameniai vardažodžiai. – V. M.] qui ont pris le pas sur les formes radicales [u_2 -kameniai vardažodžiai. – V. M.]“ E. Benveniste, Origines de la formation des noms en indoeuropéen, I, Paris, 57 (ir 50–86). Tiesa, panašiu būdu pirmykštė u_1 - resp. u_2 -kamieno distribucija nyko ir kitose indoeuropiečių tarmėse (žr. E. Benveniste, op. cit., 50–86), tačiau šitaip ji nyko greičiausia ne vienu metu bei nevienodu intensyvumu. Pvz., baltų-slavų tarmėse šitoks pirmykštės u_1 - resp. u_2 -kamieno distribucijos nykimo procesas galėjo būti neintensyvus net iki to laiko, kai ta distribucija baltuose ėmė nykti „baltiškai“ (§§ 161–162), o slavuose – „slaviškai“ (§ 160). Taip galvoti reikėtų dėl to, kad baltai net iki šių dienų dar turi išlaikę, pvz., u -kamines dat. sg. lie. (tarm.) dat. sg. $-uo < *-\underline{au}$ resp. $-u < *-\underline{u}$ (žr. § 162).

³ Atsižvelgdami į ankstyvesnę išnašą, turime manyti, kad šita kontaminacija indoiranėnams buvo kitokio pobūdžio, negu slavams (čia dėl slavų žr. § 160).

⁴ Čia galima pabrėžti savaime suprantamą daiktą, kad, pvz., u_1 -kamenė indoir. gen. sg. $*-aus$ negalėjo kontaminuotis su u_2 -kamine indoir. gen. sg. $*-\underline{ues}$: indoiranėnų (naujojo) u -kamieno gen. sg. forma ($*-aus + *-\underline{ues} >$) $^{\circ}aus\underline{ues}$ yra negalima.

⁵ J. Wackernagel, Altindische Grammatik, III, Göttingen, 1930, 148–149.

masc.-fem. (pirmykščiai u_1 -kamieniai vardažodžiai) ir neutr. (pirmykščiai u_2 -kamieniai vardažodžiai). Rigvede, be naujosios u_2 -kamenės dat. sg. *-ave* [ir u_2 -kamenės dat. sg. (*madh*)-*une*, sen. induose vėliau įsigalėjusios¹], randame išlikusią keliais atvejais ir senąją u_2 -kamenę indoir. dat. sg. **-yei* > (*pás*)-*ve*². Indoiranėnai paradigminiam vienaskaitos lokatyvui, kuris čia toks pasidarė (t. y. iš „loc.“ sg. pasidarė loc. sg.) dar prieš (tur būt, prieš pat) atsirandant u_1 - = u_2 -kaminei indoir. dat. sg. **-aye*³, vadinasi, dar egzistuojant pirmykštei u_1 - resp. u_2 -kameni distribucijai, iš u_1 -kamenių indoir. „loc.“ sg. **-āu* bei „loc.“ (-dat.) sg. **-au* resp. u_2 -kamenių indoir. „loc.“ sg. **-u* bei „loc.“ (-dat.) sg. **-y(e)i* išsirinko u_1 -kamenę indoir. „loc.“ sg. **-āu* > loc. sg. **-āu* > s. ind. loc. sg. (*sūn*)-*au* resp. u_2 -kamenę indoir. „loc.“ sg. **-u* > loc. sg. **-u* > s. ind. loc. sg. (*madh*)-*u*⁴, pasitarąją imdami perdirbinėti į (s. ind.) loc. sg. (*madh*)-*uni*⁵. Tiesa, sen. indai turi dar loc. sg. *-avi*⁶.

Kaip slavuose (bei baltuose), taip ir indoiranėnuose apie *i-* (i_1 - resp. i_2 -) kamienių dat. sg.-,loc.“ (> loc.) sg. formų evoliuciją galima būtų pasakyti maždaug tą patį, ką ir apie *u-* (u_1 resp. u_2 -)kamienių dat. sg.-,loc.“ (> loc.) sg. formų evoliuciją. Dėl vietos stokos čia trumpam sustosiu tik prie šių dviejų dalykų. S. ind. (ved.) loc. sg. (*agn*)-*ā* kildintina iš i_1 -kamenės indoir. loc. sg. < „loc.“ sg. **-ēi*⁷ ir toliau, atmetus indoiranėniškąją vṛddhi, – iš i_1 -kamenės ide. **-ei*, plg. tai, kas pasakyta (§§ 40, 30) apie s. ind. loc. sg. (*sūn*)-*au* < **-āu* kildinimą iš u_1 -kamenės ide. **-ou* (**-eu*). Antras dalykas, kurį čia paliesiu, yra klausimas: kodėl sen. induose formai dat. sg. (*sūn*)-*āve* (*u*-kam.) yra struktūrinis analogas dat. sg. (*agn*)-*āve* (*i*-kam.), o sen. slavuose, kurių forma dat. sg. (*syn*)-*ovi* (*u*-kam.) labai panaši į s.

¹ Apie ją žr. J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, 149, 132.

² Dar prisiminkime jau minėtą s. ind. *krat-ve* (dat. sg.), kuri yra, tiesa, masc. vardažodžio (*krat-úṣ*) forma, tačiau tokio tipo vardažodžiai anksčiau yra buvę neutra, – žr. E. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indo-européen*, 53 tt.

³ Kitaip būtų ne s. ind. loc. sg. (**-āu*) > *-au*, bet tik s. ind. loc. sg. *-avi* (apie ją žr. 6 išn.); plg. § 159 pabaigą.

⁴ Žr. J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, 154–155. Jeigu iš u_1 -kamenių indoir. „loc.“ (-dat.) sg. **-au* bei „loc.“ sg. **-āu* buvo čia išsirinkta labiau kontrastinga (formai dat. sg. **-au*) u_1 -kamenė „loc.“ sg. **-āu*, tai nereikėtų stebėtis, kad ir iš u_2 -kamenių indoir. „loc.“ (-dat.) sg. **-y(e)i* bei „loc.“ sg. **-u* čia galėjo būti išsirinkta labiau kontrastinga [formai dat. sg. **-y(e)i*] u_2 -kamenė „loc.“ sg. **-u*.

⁵ J. Wackernagel, op. cit., 152. Kaip atsirado s. ind. *-un-* (= *madh-un-*), žr. J. Wackernagel, op. cit., 132; A. Thumb-R. Hauschild, *Handbuch des Sanskrit*, II, Heidelberg, 1959, 58.

⁶ J. Wackernagel, op. cit., 154. Ji yra, tur būt, atitinkamų indoiranėnų tarmių naujadaras, – J. Schmidt, – *KZ* XXVII, 304, plg. J. Wackernagel, op. cit., 157.

⁷ Plg., pvz., J. Wackernagel, 156.

ind. dat. sg. (*sūn*)-*áve*, tokio *i*-kamenės dat. sg. formos analogo nėra, kitaip sakant, kodėl sen. slavai turi dat. sg. (*pqt*)-*i* (*i*-kam.) < *-*ei*¹ [bet ne °(*pqt*)-*eji* < °-*ejei* = s. ind. (*agn*)-*aye*], o sen. indai – dat. sg. (*agn*)-*aye* (*i*-kam.) < *-*ejei* [bet ne °(*agn*)-*e* < *-*ei* = s. sl. (*pqt*)-*i*]? Kad šiuo atveju sen. slavai už sen. indus yra archaiškesni, rodos, niekas dabar neabejoja. Reikia manyti, kad s. ind. dat. sg. (*agn*)-*aye* suponuoja pirmąją *i*₁-kamenę indoir. dat. sg. *-*ei* [= s. sl. (*pqt*)-*i* (dat. sg.)] – grynojo *i*₁-kamenio formą, vėliau perdirbtą į indoir. dat. sg. *-*ejei* (> -*aye*), matyt, panašiai, kaip kad *u*₁-kamenė indoir. dat. sg. *-*au* buvo perdirbta į indoir. dat. sg. *-*auēi* (žr. aukščiau). Vadinasi, turime spėti, kad *i*-kamenė indoir. dat. sg. *-*ejei* atsirado, kontaminuojant *i*₁-kamenę indoir. dat. sg. *-*ei* su *i*₂-kamine indoir. dat. sg. *-*jei*² (plg. tai, kas aukščiau pasakyta apie *u*-kamenės indoir. dat. sg. *-*auēi* atsiradimą). Kitaip sakant, turime spėti, kad indoiranėnai iš pirmąsios *i*₂-kamenės (indoir.) dat. (-loc.“) sg. *-*i* [= *i*₂-kam. balt.-sl. dat. (-,loc.“) sg. *-*i*, žr. § 164] vėliau buvo pasidarę *i*₂-kamenę (indoir.) dat. sg. (*-*i* + *ei* >) *-*jei*. Pastarajai, kaip „*K*-kameniškai“ *i*₂-kaminei formai, atsirasti³ įtakos turėjo, matyt, indoiranėnų *i*₂-(resp. *u*₂)-kamenės gen. sg. formos „*K*-kameniškai“ darybos būdas: indoiranėnai pasidarę „*K*-kameniškai“ *i*₂-(resp. *u*₂)-kamenę gen. sg. *-*jes* (resp. *-*yes*)⁴, bet ne „*o*-kameniškai“ *i*₂-(resp. *u*₂)-kamenę gen. sg. *-*is* (resp. *-*us*), kaip kad, pvz., baltai su slavais (žr. §§ 148–153). Dėl visa to nereikėtų stebėtis, kad sen. slavai neturi *i*-kamenės dat. sg. °(*pqt*)-*eji* < °-*ejei* [= s. ind. (*agn*)-*aye*], kad (s. sl.) dat. sg. (*pqt*)-*i* < *-*ei* (grynojo kamieno forma!) atžvilgiu sen. slavai yra archaiškesni už sen. indus.

INSTRUMENTALIS SINGULARIS

§ 166. Apie lie. (*sūn*)-*umi* resp. (*av*)-*imi* istoriją jau esu kalbėjęs (žr. §§ 118 tt.). Iš to, kas pasakyta § 89 apie seniausią balt.-sl. *-*umī* resp. *-*imī* kilnę⁵, turime daryti išvadą, kad balt.-sl. *-*umī* resp. *-*imī* iš pat pradžių

¹ Apie ją žr. § 164.

² Dėl s. ind. dat. -*aye* (< *-*ejei*): -*ye* (< *-*jei*) santykio žr. E. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indo-européen*, 63 tt. (plg. 60 tt.).

³ Ji indoiranėnuose atsirado, tur būt, tada, kai, iš *K*-kamenės indoir. dat.-,loc.“ sg. *-*[K](e)i* [= grynojo (*K*)-kamenio + *-*i* formos] atsiradus *K*-kamenėms indoir. loc. sg. *-*[K]i* ir dat. sg. *-*[K](e)i*, pastarajai buvo apibendrintas aloformantas *-*ei* (§ 136 t.), t. y. atsirado *K*-kamenė indoir. dat. sg. *-*[K]ei*.

⁴ Žr. §§ 149 tt., 156; dėl medžiagos žr. A. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, Göttingen, 1930, 150; dėl s. ind. *-*jes* (*-*jos*) > -*yas* (gen. sg.) istorijos plg. E. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indo-européen*, 52 tt.

⁵ T. y. iš to, kad šitos -*umi* ir -*imi*, „atmetus“ galinį -*i*, suponuoja ide. acc. (sg.) *-*um* *-*im* [o tokias fleksijas turėjo ne (generis passivi >) neutrius vardažodžiai], žr. § 89.

buvo u_1 - resp. i_1 -kamenės, o ne u_2 - resp. i_2 -kamenės, formos¹; u_2 - resp. i_2 -kameniai panašiam reikalui (pirmykščiam „instr. sg.“) vartojo, matyt, grynojo (u_2 - resp. i_2 -) kamieno formas ir kai kurias kitokias, bet apie tai teks kitą kartą pakalbėti. Čia nenagrinėsiu ir to, kaip atsirado, pvz., i -kamenės lie. (tarm.) instr. sg. $-i$ (= la. $-i$)² bei (av)- $iā$, dėl pastarosios pasakydamas tik tiek, kad ji kildintina iš $*-iān$ [plg. s. sl. ($kost$)- $bję$ (fem.)]³ ir toliau, atmetus $*-n$ (kaip čia atsirado šis $*-n$, žr. § 175 pabaigą), – iš $*-iā$ [plg. s. ind. (mat)- $yā$].

NOMINATIVUS, ACCUSATIVUS IR GENITIVUS PLURALIS
(bei dualis⁴)

§ 167. Lietuvių tarmėse yra randamos **nom. pl.** u -kamenės $-ūs$ ir $-aus$ (bei pastarosios apofoninis variantas $-uos$ ⁵) resp. i -kamenės $-ys$ ir $-ies$ < $*-eis$. Lie. $-aus$ resp. $*-eis$ yra laikytinos u_1 - resp. i_1 -kamenėmis ir kildintinos, matyt, iš u_1 -kamenės balt. $*-aues$ (= s. sl. $-ove$ = s. ind. $-avas$) resp. i_1 -kamenės balt. $*-ejes$ (= s. ind. $-ayas$)⁶. Greta šių u_1 - resp. i_1 -kamenių **nom. pl.** (masc.-fem.) formų prabaltuose turėjo egzistuoti ir u_2 - resp. i_2 -kamenės **nom. pl.** (vadinasi, neutr.) = **acc. pl.** formos, kurios buvo, matyt: u_2 - resp. i_2 -kamenės balt. $*-ū$ resp. $*-ī$ = s. ind. $-ū$ resp. $-ī$ ⁷, kildintinų, gal būt, iš ide. $*-uə$ resp. $*-iə$ ⁸. Seniausiais laikais prabaltams u_1 - resp. i_1 -kamenės **acc. pl.** formos buvo, rodos, $*-uns$ resp. $*-ins$ (gen. act. > masc. fem.), o vėliau atsirado $*-ūns$ resp. $*-īns$ (masc.)⁹ ir $*-ūs$ resp. $*-īs$ (fem.)¹⁰. Prabaltai bus turėję dar u_1 - resp. i_1 -kamenės **nom.-acc. du.** $*-ū$ resp. $*-ī$

¹ U_2 - resp. i_2 -kameniai vardažodžiai [generis passivi > neutrius] neturėjo ide. acc. (sg.) $*-um$ resp. $*-im$, plg. ankstyvesnę išnašą.

² Apie jas žr. J. Endzelins, Baltu valodu skapas un formas, 131 t.

³ J. Kazlauskas, – Kalbotyra, I (1958), 51 tt.

⁴ Dėl genitivus-locativus dualis žr. § 170.

⁵ Kaip šita $-uos$ išriedėjo iš $-aus$, žr. §§ 30–31.

⁶ Kad lietuvių i - resp. u -kamenės (tarm.) **nom. pl.** $-ies$ < $*-eis$ resp. $-aus$ ($-uos$) yra archaizmai [žr. V. Mažiulis, – Baltistica III (1967), 38], o ne naujadarai (kaip kai kas mano), išsamiausiai pagrindė J. Kazlauskas, О некоторых архаизмах во флексии основ на $-i$ и на $-u$ балтийских языков, – Lingua Posnaniensis, XIV (1969), 7 tt. (ten pat literatūra).

⁷ A. A. Macdonell Vedic Grammar, Straßburg, 1910, 298, 286; J. Wackernagel, Altindische Grammatik, III, Göttingen, 1930, 161.

⁸ Žr. K. Brugmann und B. Delbrück, Grundriß..., II, 2, Straßburg, 1909, 232; J. Wackernagel, op. cit., 64. Plg. dar: gr. $*(\gamma\omicron\nu)-F\alpha$ (< $*-uə$) resp. $(\tau\rho)-\iota\alpha$ (< $*-iə$), het. (ken)- uwa [< $*-uə$ (E. H. Sturtevant, A Comparative Grammar of the Hittite Language, Philadelphia, 1933, 177)] ir pan. Žr. 2 išn. 309 p., 4 išn. 311 p.

⁹ Apie jas žr. § 110.

¹⁰ Plg. s. ind. $-in[s]$ resp. $-in[s]$ (apie jų kilmę žr. § 110) ir $-ūs$ resp. $-is$ (fem.); pastaroji galėjo atsirasti veikiami $\bar{a}$ -kamenės **acc. pl.** $*-ās$ (> s. ind. $-ās$) darybinio modelio (žr. § 176).

(masc.-fem.)¹, kurios, matyt, buvo kartu ir u_2 - resp. i_2 -kamenės nom.-acc. du. formos (neutr.)². Rytų baltuose iš u_1 -resp. i_1 -kamenių balt. nom. pl. **-aues* resp. **-ejes* (masc.-fem.), apokopuojant balsį **-e-* (**-e-s*), atsirado u_1 - resp. i_1 -kamenės ryt. balt. nom. pl. **-aus* resp. **-eis*. Šitokią procesą sąlygojo minėtų formų morfologinis skiemenų skaičiaus mažėjimas – morfologinis trumpėjimas³, kuris, matyt, prasidėjo nuo fonetinio trumpėjimo u_1 -kamenės ryt. balt. gen. pl. **(sūn)-auōn* [= s. sl. (*syn*)ovō] > **-auuon* > **-a[-]uon*⁴ > **(sūn)-uon* > lie. (*sūn*)-ū (§ 169), šitaip pasidariusios ir morfologiškai trumpos formos. Dėl šios formos fonetinio – morfologinio trumpėjimo nebesunku buvo morfologiškai – fonetiškai sutrumpėti ir u_1 -kamienei (ryt. balt.) nom. pl. **-aues* (masc.-fem.) > **-au[-]s* > **-aus* > lie. *-aus*, o dėl pastarosios morfologinio – fonetinio trumpėjimo galėjo morfologiškai – fonetiškai trumpėti ir i_1 -kamenė nom. pl. **-ejes* (masc.-fem.) > **-e[-]s* > **-eis* > lie. *-ies*. Atitinkama i_2 -kamenė, kaip ir u_2 -kamenė, forma, t. y. i_2 -kamenė (ryt. balt.) nom. (-acc.) pl. **-i* (neutr.) resp. u_2 -kamenė nom. (-acc.) pl. **-ū* (neutr.) tuomet, suprantama, neturėjo iš ko betrumpėti, – jos ir taip jau buvo vienskiemenės fleksijos (o ne dviskiemenės, kaip i_1 -kamenės nom. pl. **-ejes* bei gen. pl. **-ejon* resp. u_1 -kamenės nom. pl. **-aues* bei gen. pl. **-auōn*). Į i_2 -kamenę (ryt. balt.) gen. pl. **-iōn* > **(i)juon* galima žiūrėti irgi kaip į (bent jau de natura) vienskiemenę fleksiją, kuri, su u_1 -kamiene gen. pl. [**-auōn* > **-auuon* >] **-uon* sutapus u_2 -kamienei gen. pl. [**-uōn* > **(u)uon* >] **-uon*⁵, negalėjo išvirsti į **-uon* [panašiai kaip u_2 -kamenė gen. pl. (**-uōn* >) **(u)uon* > **-uon*]. Ji tegalėjo duoti tik i_2 -kamenę gen. pl. **-ijuon* (vienskiemenė)⁶. Po visų tų dalykų, ir pirmiausia dėl to, kad sutrumpėjo i_1 -kamenė nom. pl. **-ejes* > **-eis*, negalėjo išlikti nesutrumpėjusi (dviskiemenė) ir i_1 -kamenė gen. pl. **-ejon* > **-ejuon*; tačiau ji negalėjo trumpėti nei tais sumetimais, kuriais i_1 - resp. u_1 -kamenė nom. pl. **-ejes* resp. **-aues* sutrumpėjo į **-eis* resp. **-aus*, nei tais, kuriais u_1 -kamenė gen. pl. **-auōn* > **-auuon*

¹ Žr., pvz., J. Endzelyno darbus; plg. dar A. Girdenis, – Baltistica, IV, 143.

² Kiti kamienai pažįsta nom.-acc. du. neutr. formą iš grynojo kamieno + **-i* (§§ 98, 141), tačiau *i-* (t. y. i_2 -)kamienui tokio tipo forma (nom.-acc. du. neutr.) nėra galima (plg. tai, kas pasakyta 5 išn. 288 p.). Grynojo kamieno + **-i* formos nerodo ir (indoeuropiečių) *u-* (t. y. u_2 -)kamienis nom. acc. du. neutr.

³ Žr. J. Kazlauskas, – Lingua Posnaniensis, XIV (1969), 10 t.

⁴ Rytų baltuose sonantas **u* prieš *uo*, morfologinių faktorių nepalaikomas (o čia jis toks ir buvo), išnyko, plačiau žr. § 169.

⁵ Tiek (ryt. balt.) **-auuon*, tiek ir **(u)uon* (= gr. **γον-ῶν*) turėjo netekti **-u-* (prieš **-uo-*), o tai reiškia, kad viena ir kita turėjo išvirsti į **-uon* (§ 169).

⁶ Ryt. balt. **(i)juon*, aišku, negalėjo išvirsti į **-uon* [**-i-* prieš **-uo-* nenyko (kaip kad **-u-* prieš **-uo-*, § 169)].

sutruppėjo į **-uon*. Tie prieštaravimai čia išspręsti buvo, matyt, morfolo-
giškai pakeičiant *i*₁-kamienę gen. pl. (**-eiōn* >) **-ejuon*¹ į *i*₂-kamienę
gen. pl. (**-jōn* >) **(i)juon* > (**-[(i)]juon* >) **juon* pagal *u*₁- resp. *u*₂-
ir *i*₂-kamienių gen. pl. raidos santykių:

(**-auōn* >) **-ajuon* > (**-[au]juon* >)
*-uon : (**-uōn* >) **(u)juon* >
*-[u]juon > **-uon* = (**-jōn* >)
*(i)juon > (**-[(i)]juon* >)
*juon : (**-eiōn* >) **-ejuon* > *x*,

iš čia *x* = (**-[e]juon* >) **juon*. Vadinasi, po visų tų (ryt. balt.) trumpė-
jimų ir po to, kai *u*₁- resp. *i*₁-kamenės (ryt. balt.) acc. pl. **-āns* resp. **-fns*
(masc.), išvirsdamos į (balt.-sl.) acc. pl. **-ūs* resp. **-fs* (§§ 101 tt., 105 t.,
110), sutapo su *u*₁- resp. *i*₁-kamenėmis acc. pl. **-ūs* resp. **-fs* (fem.), –
tuomet rytų baltuose susidarė tokia situacija²:

	<i>u</i> -kamenas		<i>i</i> -kamenas	
	<i>u</i> ₁ -kam. (masc.-fem.)	<i>u</i> ₂ -kam. (neutr.)	<i>i</i> ₁ -kam. (masc.-fem.)	<i>i</i> ₂ -kam. (neutr.)
nom. pl.	<i>*-aus</i> (<i>*-ūs</i>) ³	<i>*-ū</i>	<i>*-eis</i> (<i>*-īs</i>) ³	<i>*-ī</i>
acc. pl.	<i>*-ūs</i> ← →	<i>*-ū</i>	<i>*-īs</i> ← →	<i>*-ī</i>
gen. pl.	<i>*-uon</i> =	<i>*-uon</i>	<i>*juon</i> =	<i>*juon</i>

¹ Suponuoti (pra)baltams *i*₁-kamienę gen. pl. **-eiōn* greta (*i*₁-kamenės) nom. pl. **-ei-e*
neprieštarauja, pvz., gr. τρ-εῖς < **-eiēs* (lot. *tr-ēs*) ir τρ-ῶν (= lot. *tr-ium* ir pan.) san-
tykis: čia *i*₂-kamenė gen. (pl.) **-jōn* [o ne *i*₁-kamenė gen. (pl.) **-eiōn*] išgalėjo, be kita ko,
dėl to, kad čia turime būtent skaitvardį [o ne daiktavardį-būdvardį, *i*₁-kamenį (ne neutr.)
arba *i*₂-kamenį (neutr.)]; bet apie visa tai pakalbėsime kitą kartą. Čia neliesiu ir graikų,
italikų (ir kt.) *u*- resp. *i*-kamienių istorijos. Chr. Stango atsargus spėjimas, kad *K*-kamienių
s. ind. *rāj-ñ-ām* (gen. sg.) ir *rāj-ān-as* (nom. pl.) santykis galys rodyti *i*-kamienę gen. pl.
*-jōn (Chr. S. Stang, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, 212), yra šiam
reikalui, man rodos, silpnas argumentas: s. ind. gen. pl. (*raj*)-*ñ-(ām)* turi ir vienaskaitos
genitive tik (*raj*)-*ñ-(as)* [o ne ir *°(raj)-an-(as)*], tačiau plg. (suprantama prasme) s. ind.
gen. sg. (*agn*)-*é-(ś)* < **-ei-* resp. (*sūn*)-*o-(ś)* < **-au-*.

² Šioje schemoje strėlės rodo tam tikrą formų sąveiką tuo metu, kai rytų baltuose
nyko niekatrosios giminės kategorija (žr. toliau tekste).

³ *U*₁-kamienui, kaip ir *i*₁-kamienui, greta acc. pl. **-ūs* resp. **-īs* (fem.) jau gana seniai
galėjo atsirasti ir nom. pl. **-ūs* resp. **-īs* (fem.), vietoj senosios nom. pl. **-ayes* resp.
*-ejes (masc.-fem.), plg. s. ind. (ved.) nom. pl. *-ūs* resp. *-īs* (fem. [greta nom. pl. *-avas*
resp. *-ayas* (masc.-fem.)], žr. J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III (1930), 159.

Nykstant rytų baltuose niekatrosios giminės kategorijai, svarbiausia, – persiformuojant u_2 - resp. i_2 -kamenėms nom.-acc. sg. į u_1 -kamenes $*-u + s > *-us$ (nom. sg.) bei $*-u + n > *-un$ (acc. sg.) resp. i_1 -kamenes $*-i + s > *-is$ (nom. sg.) bei $*-i + n > *-in$ (acc.sg.)¹, turėjo atitinkamai persiformuoti ir u_2 - resp. i_2 -kamenės nom.-acc. pl. $*-ū$ resp. $*-ī$ (neutr.) : a) jos, kaip acc. pl. (neutr.) formos, savo vokalizmu visiškai sutapdamos su u_1 - resp. i_1 -kamenėmis acc. pl. $*-ūs$ resp. $*-īs$ (masc.-fem.), pagal pastarąsias persiformavo į $*-ū + s > *-ūs$ resp. $*-ī + s > *-īs$, t. y. į tas pačias u_1 - resp. i_1 -kamenes acc. pl. $*-ūs$ resp. $*-īs$ (masc.fem.), b) šitaip atsitikus, jos, kaip nom. pl. (neutr.) formos, savo vokalizmu sutapdamos su u_1 - resp. i_1 -kamenėmis nom. pl. $*-ūs$ resp. $*-īs$ (fem.)², pagal pastarąsias persiformavo į $*-ū + s > *-ūs$ resp. $*-ī + s > *-īs$, t. y. į tas pačias u_1 - resp. i_1 -kamenes nom. pl. $*-ūs$ resp. $*-īs$ (fem.), tokiu būdu sustiprindamos ir pastarųjų paradigminę poziciją. Negana to, pagal santykį u -kamienių (ryt. balt.) nom. pl. $*-ūs$ (fem.): acc. pl. $*-ūs$ (fem.) = acc. pl. $*-ūs$ (masc.): nom. pl. $*-aus$ (masc.) bei i -kamienių nom. pl. $*-īs$ (fem.): acc. pl. $*-īs$ (fem.) = acc. pl. $*-īs$ (masc.): nom. pl. $*-eis$ (masc.), rytų baltų tarmėse atsirado ir (u - resp. i -kamenės) nom. pl. masc. $*-ūs$ resp. $*-īs$, kurios sutapo su nom. pl. fem. $*-ūs$ resp. $*-īs$. Dėl to nesunku suprasti, kad šitos nom. pl. masc.-fem. $*-ūs$ resp. $*-īs$, labiau derėdamos prie [paradigmų, pvz., lietuvių tarmėse (šnektose) išstūmė (arba baigia stumti) senąsias nom. pl. masc. $*-aus$, $*-eis > *-ies$, dabar iš masc. pasidariusias masc.-fem. formomis³. Tiesa, pagal tą patį minėtą santykį kai kur lietuvių tarmėse, gal būt, atsirado net ir nom. pl. fem. $*-aus$ resp. ($*-eis > *-ies$ greta nom. pl. fem. $*-ūs$ resp. $*-īs$. Šitos nom. pl. fem. $*-aus$ resp. ($*-eis > *-ies$, sutapdamos su nom. pl. masc. $*-aus$ resp. ($*-eis > *-ies$ galėjo išstumti (arba baigia stumti) senąsias nom. pl. fem. $*-ūs$ resp. $*-īs$, dabar iš fem. pasidariusias masc.-fem. formomis⁴. Man rodos, maždaug tokiu būdu atsirado lietuvių tarmių u -kamenės nom pl. $-ūs$, $-aus$ bei ($-aus > -uos$ ir i -kamenės nom. pl. $-ys$ ir ($*-eis > -ies$. Panašiai bus atsitikę ir su latvių u - resp. i -kamenėmis nom. pl. $-us$ resp. $-is$, kurios šiaipjau gali būti ne tik iš $*-ūs$ resp. $*-īs$, bet ir iš (la.) $*-uos < *-aus$ ⁵ resp. $*-ies < *-eis$.

¹ Apie tai žr. § 161.

² Ir intonaciškai prisiderindama prie šių nom. pl. $*-ūs$ resp. $*-īs$ (fem.) bei prie nom. pl. $*-aues$ resp. $*-ejes$ (masc.-fem.) $> *-aus$ resp. $*-eis$, suprantama, ir prie kitų kamienių nom. pl. (masc. ar fem.) fleksijų, t. y. prie neakūtinių nom. pl. fleksijų.

³ Čia reikia pridurti, kad lietuviuose su latviais u -kamieniai feminina yra beveik visiškai išnykę.

⁴ Žr. ankstyvesnę išnašą.

⁵ Kaip latviuose $*-aus$ išvirto į $*-uos (> -us)$, žr. § 31.

Plačiau apie latvius (net ir pačius lietuvius), taip pat apie prūsus šiuo reikalu teks kitą kartą pakalbėti.

§ 168. Atitinkamai remiantis tuo, kas pasakyta apie (rytų) baltų čia nagrinėjamų formų istoriją, galima trumpai pasakyti, kad (pra)slavuose irgi egzistavo: a) u_1 - resp. i_1 -kamenės nom. pl. **-o $\ddot{u}$ es* resp. **-e $\ddot{e}$ es* (masc.-fem.) greta u_1 - resp. i_1 -kamenių nom. pl. **- $\ddot{u}$ s* resp. **- $\ddot{i}$ s* (fem.)¹, b) u_1 - resp. i_1 -kamenės acc. pl. **- $\ddot{u}$ ns* resp. **- $\ddot{i}$ ns* (masc.)², vėliau išvirtusios į (acc. pl.) **- $\ddot{u}$ s* resp. **- $\ddot{i}$ s* (masc.)³ ir sutapusios su u_1 - resp. i_1 -kamenėmis acc. pl. **- $\ddot{u}$ s* resp. **- $\ddot{i}$ s* (fem.)⁴, c) u_2 - resp. i_2 -kamenės nom.-acc. pl. **- $\ddot{u}$* resp. **- $\ddot{i}$* (neutr.)⁵, d) u_1 - resp. i_1 -kamenės gen. pl. **-ou $\ddot{u}$ n* resp. **- $\ddot{u}$ n* > **-ou $\ddot{u}$ n* [> **-ov $\ddot{u}$ n* (§ 17 tt.)]. resp. **-(u) $\ddot{u}$ n* [> **-(u) $\ddot{v}$ n* (§ 17 tt.)]. Po to, kai iš u_1 - resp. i_1 -kamenių sl. acc. pl. **- $\ddot{u}$ ns* resp. **- $\ddot{i}$ ns* (masc.) ir **- $\ddot{u}$ s* resp. **- $\ddot{i}$ s* (fem.) atsirado (u_1 - resp. i_1 -kamenės) sl. acc. pl. **- $\ddot{u}$ s* resp. **- $\ddot{i}$ s* (masc.-fem.), čia nagrinėjamąsias slavų formas galėjo atrodyti taip⁶:

	u-kamienas		i-kamienas	
	u_1 -kam.	u_2 -kam.	i_1 -kam.	i_2 -kam.
	(masc.-fem.)	(neutr.)	(masc.-fem.)	(neutr.)
nom. pl.	<i>*-o$\ddot{u}$es</i>	<i>*-$\ddot{u}$</i>	<i>*-e$\ddot{e}$es</i>	<i>*-$\ddot{i}$</i>
	(<i>*-$\ddot{u}$s</i>)	↙ ↘	(<i>*-$\ddot{i}$s</i>)	↙ ↘
acc. pl.	<i>*-$\ddot{u}$s</i> ← → <i>*-$\ddot{u}$</i>		<i>*-$\ddot{i}$s</i> ← → <i>*-$\ddot{i}$</i>	
gen. pl.	<i>*-ou$\ddot{u}$n</i>	<i>*-(u)$\ddot{u}$n</i>	<i>*-e$\ddot{i}$un</i>	<i>*-(i)$\ddot{i}$n</i>

Slavuose, nykstant žodžio galo priebalsiams, turėjo nykti ir niekatrosios giminės šių kaimenių vardažodžiai⁷. Tuomet slavuose u_2 - resp. i_2 -kamenės acc. (= nom.) pl. **- $\ddot{u}$* resp. **- $\ddot{i}$* (neutr.) sutapo su u_1 - resp. i_1 -kamenėmis acc. pl. (**- $\ddot{u}$ s* >) **- $\ddot{u}$* resp. (**- $\ddot{i}$ s* >) **- $\ddot{i}$* (masc.-fem.). Panašiai sutapo ir u_2 - resp. i_2 -kamenės nom. (= acc.) pl. **- $\ddot{u}$* resp. **- $\ddot{i}$* (neutr.) su u_1 - resp. i_1 -ka-

¹ Kad šitie dalykai buvo (pra)slavuose, pagaliau rodo ir patys sen. slavai (o tai yra svarbiausia!): s. sl. nom. pl. *i*-kamenės fem. (*kost*)-*i* < **- $\ddot{i}$ s* resp. masc. (*pqr*)-*bje* < **-e $\ddot{e}$ es* (apie pastarosios formos istoriją žr. toliau tekste) ir *u*-kamenė masc., (*syn*)-*ove* < **-o $\ddot{u}$ es* (sen. slavai *u*-kaimenių fem. vardažodžių neišlaikė).

² Apie jų kilmę iš senesnių (ide.) **- $\ddot{u}$ ns* resp. **- $\ddot{i}$ ns* žr. § 110.

³ Tuo reikalu žr. §§ 101 tt., 105 t., 110.

⁴ Čia plg. rytų baltus (§ 167).

⁵ Plg., pvz., F. V. Mareš, Vznik a raný vývoj slovanské deklinace, – Českoslov. přednášky pro V. mezinárodní sjezd..., Praha, 1963, 67.

⁶ Šioje schemeje strėlės rodo tam tikrą formų sąveiką tuo metu, kai slavuose nyko *i*- resp. *u*-kaimeniai neutra (žr. toliau tekste), plg. 2 išn. 299 p.

⁷ Apie jų nykimą žr. § 160 (280 p.).

mienėmis nom. pl. (*-ūs >) *-ū resp. (*-īs >) *-ī (fem.). Dėl visa to galėjo sustiprėti u_1 - resp. i_1 -kamienių (sl.) nom. pl. (*-ūs >) *-ū resp. (*-īs >) *-ī, kaip generis feminin i formų, pozicija¹. Vadinasi, u_1 - resp. i_1 -kamenės (sl.) nom. pl. *-o u es resp. *-e u es (masc.-fem.) bei *-ūs resp. *-īs (fem.) tuomet galėjo pasidaryti (naujųjų) u - resp. i -kamienių formomis (sl.) nom. pl. [*-o u es resp. *-e u es (masc.-fem.) >] *-ove resp. *-e u e (masc.) bei [*-ūs resp. *-īs (fem.) >] *-ū resp. *-ī (fem.). Dėl visa to tuo pat metu ir u_2 - resp. i_2 -kamenės (sl.) gen. pl. *-u(u)ūūn > > *-uvū(n) resp. *(i)jūūn > *-ijūū(n) galėjo imti paradigmatiškai šlietis prie u_1 - resp. i_1 -kamienių nom. pl. (*-ūs >) *-ū resp. (*-īs >) *-ī (fem.)², t. y. galėjo iš formų, anksčiau susijusių su neutrum paradigma, dabar pasidaryti formomis, susijusiomis su femininum paradigma. Vėliau slavuose u -kamieniai feminini vardažodžiai išnyko³, vadinasi, išnyko ir (naujojo) u -kamieno feminini formos (sl.) nom. pl. *-ū bei gen. pl. *-uvu(n), pasiliekant tik (naujojo) u -kamieno masculini formoms (sl.) nom. pl. *-ove > s. sl. (syn)-ove bei gen. pl. *-ovū(n) > s. sl. (syn)-ovъ. Tačiau slavų (naujojo) i -kamieno vardažodžiai išliko ne tik masculina, bet ir feminina. Vadinasi, slavų (naujasis) i -kamenas nom. pl. bei gen. pl. linksniuose tuomet, kai u -kamenas pasidarė tik masculinum⁴, dar turėjo formų distribuciją pagal gimines: a) masc. *-e u e (nom. pl.) bei *-e u jū(n) (gen. pl.) ir b) fem. *-ī (nom. pl.) bei *-ijūū(n) (gen. pl.). Dar vėliau pagal santykį šitų (i -kamienių) nom. pl. fem. *-ī: acc. pl. fem. *-ī = acc. pl. masc. *-ī: nom. pl. masc. *-e u e galėjo greta nom. pl. masc. *-e u e atsirasti ir nom. pl. masc. *-ī⁵, kuri, gaudama a) formantą *-e [iš nom. pl. masc. *(e u)-e (i -kam.) = *(ov)-e (u -kam.) = *(K)-e (K -kam.)] arba b) formantą *-i e [iš (gretiminės!) nom. pl. masc. *(e)-i e (i -kam.)], išvirto į nom. pl. masc. a) *-ī+e > *-i e [> s. sl. (p o t)-b u e] arba

¹ Plg. atitinkamą rytų baltų dalyką (§ 167). Pats u - resp. i -kamienių niekatrosios giminės vardažodžių = u_2 - resp. i_2 -kamienių vardažodžių nykimas slavuose buvo kitokio pobūdžio, negu baltuose, pvz.: $u(u_2)$ -kamenė sl. nom. (-acc.) sg. *-u (neutr.) pagal $u(u_1)$ -kamenę sl. nom. sg. *-us (masc.-fem.) > *-u (nukrito *-s) išvirto į (naujojo) u -kamieno formą s. nom. sg. *-u (masc. -fem., žr. § 160), o $u(u_2)$ -kamenė ryt. balt. nom. (-acc.) sg. *-u (neutr.) pagal $u(u_1)$ -kamenę ryt. balt. nom. sg. *-us (masc.-fem., nenukrito *-s) išvirto į (naujojo) u -kamieno formą ryt. balt. (*-u+s >) *-us (masc.-fem., žr. § 161).

² Kadangi slavuose (plg. ir baltus, § 167, 300 p.) u_2 - resp. i_2 -kamenės nom. (-acc.) pl. *-ū resp. *-ī (neutr.), kaip jau minėjau, įsiliejo į $u(u_1)$ - resp. $i(i_1)$ -kamenės nom. pl. (*-ūs→) *-ū resp. (*-īs→) *-ī (fem.); plg. dar ankstyvesnę išnašą.

³ Jie išnyko, matyt, svarbiausia dėl to, kad slavuose u -kamenas gana seniai (žr. § 160, 280 p.) ėmė „kryžmintis“ su o -kameni (niekada neturėjusiu genus femininum).

⁴ Šitaip atsitiko dar prieš rašytinę slavų epochą, žr. ankstyvesnę išnašą.

⁵ Plg. tai, kas pasakyta apie i -kamenės ryt. balt. nom. pl. masc. *-ī⁵ (resp. u -kamenės ryt. balt. masc. *-ū⁵) atsiradimą (§ 167, 300 p.).

b) *-ī+īe > *-īje [> s. sl. (pqt)-ije]¹, o pastarosios, labiau derėdamos prie paradigmos, po to morfologiškai išstūmė nom. pl. masc. *-eje². Vietoj nom. pl. masc. *-eje atsiradus³ nom. pl. masc. *-ije/*-īje, nesunkiai galėjo ir vietoj gen. pl. (masc.) *-eīū(n) atsirasti³ gen. pl. (masc.) *-iūū(n)/*-īūū(n) [> s. sl. (pqt)-bjb/(pqt)-ijb], o pagal tai ir gen. pl. (fem.) *-īūū(n) persiformavo į gen. pl. *-iūū(n)/*-īūū(n) [> s. sl. (kost)-bjb/(kost)-ijb]; žr. dar tolimesnį paragrafą.

§ 169. Dėl u₁- resp. u₂-kamienių balt. gen. pl. *-aūōn resp. *-ūōn raidos rytų baltuose (§ 167) reikia ši bei tą pridurti. Pirmiausia čia derėtų priminti, kad rytų baltuose sonantas *u > v prieš uo [kilusį tiek iš balt. *ō < ide. *ō, tiek ir iš balt. *au < ide. *-ou (*eu)⁴]⁵ išnyko visais atvejais, išskyrus tuos, kuriais šis *u > v buvo visos paradigmos morfologiškai atstatinėjamas⁶, t. y., pvz., lie. diž-v-uo (dat. sg.)⁷ tipo atvejus⁸. Čia sonantas (diž)-v-, stovėdamas prieš -uo, negalėjo išnykti dėl to, kad egzistavo (diž)-v-as (nom. sg.), (diž)-v-q (acc. sg.), (die)-v-ai (nom. pl.) ir kt., t. y. dėl to, kad sonantas *u > v tokio tipo atvejais yra morfologiškai būtinas resp. motyvuotas. Iš tų atvejų, kuriais sonantas *u > v prieš uo rytų baltuose gana seniai išnyko, žinomiausi yra lie. šuō < *š-(u)ū-uo (= s. ind. ś-v-ā) ir lie. du < (lie.-la.) duo < *d-(u)ū-uo [= s. ind. d-(u)v-ā]. Šiais dviem atvejais kamienai buvo supletyvūs⁹, vadinasi, čia sonantas *u > v, stovėdamas prieš uo, nebuvo morfologiškai būtinas (motyvuotas), ir jis išnyko. Iš senesnių sonanto *u > v išnykimo atvejų paminėsiu dar vieną. Čia turiu galvoje tą

¹ Kad i-kamienė sl. nom. pl. masc. *-eī- [= *-eī-e (< *-eī-es)] būtų fonetiškai išvirtusi į s. sl. -bj- / -ij- [= -bj-e / -ij-e], – šiuo tradiciniu teiginiu nesu linkęs tikėti (plg. ir, pvz., G. Y. Shevelov, A Prehistory of Slavic, 360).

² Plg. tą dalyką, kad i-kamienė lie. nom. pl. *-ies < * -eis [(< *-ejes) : sl. (-ejes >) *-eīe] daugely (lietuvių) tarmių buvo irgi išstumta i-kamienės lie. nom. pl. *-īs [: sl. *-īje / *-īje], žr. § 167.

³ Morfologiškai (ne fonetiškai), t. y. morfologiškai – fonetiškai.

⁴ Apie ryt. balt. uo kilmę iš balt. au žr. §§ 28–31.

⁵ Apie šio sonanto nykimą žr., pvz., J. Endzelins, Baltu valodu skapas un formas, 49 t.; J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, I, 386; Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 101; plg. V. Grinaveckis, – Baltistica, III, 165.

⁶ Arba, kitaip variant, – „kur sistėmas spauds to aikškvė“ (J. Endzelins, op. cit. 49).

⁷ Lie. diž-v-uo (dat. sg.) yra iš balt. *ō < ide. *ō (§§ 57–67).

⁸ Čia turiu galvoje, suprantama, ne vien lie. die-v-uo (dat. sg.), bet ir *die-v-uo (instr., sg.), *die-v-uo (gen. pl.) ir pan.

⁹ Lie. nom. sg. *š(u)ūuo resp. gen. sg. šun-ēs (ir pan.) turėjo du kamienus: *š(u)ū-uo ir šun-; lie. nom.-acc. du. *d(u)ū-uo (§ 98) resp. gen. du. *d(u)ūeī-uo < *au (§ 126 ir 2 išn. 232 p.) resp. dat. du. *d(u)ūie-muo (§ 117) turėjo tris kamienus: *d(u)ū-, *d(u)ūeī- ir *d(u)ūie- (< *-ei-).

dalyką, kad pr. *wans* „jus“ (acc. pl.) < pr. *uāns < vak. balt. **uōns*¹ tipo forma greičiausia buvo ne tik vakarų² baltuose, bet ir rytų. Iš ryt. balt. **uōns*³ turėjo atsirasti **uions*⁴. Tuo metu, kai ryt. balt. *uōns išvirto į *uions, pastarosios sonantas *u-, morfologiškai nebūdamas motyvuotas (forma *uōns > *uions aiškiai buvo supletyvi), turėjo prieš *uo išnykti. Vadinasi, tuomet iš ryt. balt. *uions „jus“ (acc. pl.) turėjo atsirasti ryt. balt. *uons „jus“ (acc. pl.), kuri dėl *o*-kamenės ryt. balt. acc. pl. **-úons* [= ryt. balt. acc. pl. *(*j*)-*úons* (pron.) = *(*balt*)-*úons* (adj.) = *(*uilk*)-*úons* (subst.)] pasidarė plika *o*-kamenė acc. pl. fleksija, ir ryt. balt. *uons, kaip įvardžio ryt. balt. *iūs (nom. pl.) supletyvi acc. pl. forma, turėjo, suprantama, išnykti⁵.

Tačiau grįžkime prie *u*₁- resp. *u*₂-kamienių ryt. balt. gen. pl. (*-*auōn* >) *-*auuon* resp. (*-*uōn* >) *-(*u*)*uon*. Čia sonantas *u, stovėdamas prieš *uo, morfologiškai buvo silpnai motyvuotas [jį daugiskaitoje, be paties gen. pl., turėjo tik (*u*₁-kamenis) nom. pl. *(*sūn*)-*auēs* (§ 167)], vadinasi, jis galėjo išnykti, t. y. ryt. balt. gen. pl. *-*auuon* (*u*₁-kam.) resp. *-(*u*)*uon* (*u*₂-kam.) turėjo išvirsti į ryt. balt. gen. pl. *-*a[-]uon* > *-*uon* resp. *-(*u*)-[-]*uon* > *-*uon* ir sutapti su visų kitų kamienių gen. pl. ryt. balt. *-*uon* (dėl jos žr. atitinkamus paragrafus).

LOCATIVUS, DATIVUS IR INSTRUMENTALIS PLURALIS (bei dualis)

§ 170. Apie (*u*- resp. *i*-kamienių) loc. pl. formas (medžiagos dėl jų galima rasti J. Endzelyno ir kitų darbuose⁶) bei jų istoriją, vietos stokodamas, čia nekalbėsiu, — ši tą apie jas esu jau sakęs §§ 123—125. Stabtelsiu tik prie rytų (pra)baltų gen.-,loc.“ du. *u*₁- resp. *u*₂-kamienių *-*auau* [= s. sl.

¹ Pr. acc. pl. (*w*)-*ans* (= s. sl. *v-y*) kildintina iš (vak.) balt. **-ōns* (acc. pl.), žr. tai, kas pasakyta apie pr. (*deiw*)-*ans* (acc. pl.) kilmę iš (vak.) balt. **-ōns*, § 100 t., ypač § 102.

² Kaip kad įprasta manyti (žr., pvz., J. Endzelins, *Senprūsų valoda*, 13).

³ Apie tai, kad (acc. pl.) balt. *uōns [> pr. *w-ans* = (*deiw*)-*ans* (acc. pl.)] = sl. *uōns [> s. sl. *v-y* = (*v/bk*)-*y* (acc. pl.)], žr. § 105 tt.] yra pluralizuota iš pirmykščio enklitiko balt.-sl. *uas (= s. ind. *vas*), kad pr. *mans* „mus“ < *nans suponuoja bendrabaltišką *nōns = sl. *nōns (> s. sl. *ny*) ir, toliau, enklitiką balt.-sl. *nas (= s. ind. *nas*), — apie tai ir apskritai apie baltų-slavų asmeninių įvardžių istoriją pakalbėsiu kitą kartą.

⁴ Apie ryt. balt. *(*u*)-*úons* (acc. pl.) raidą žr. tai, kas pasakyta dėl ryt. balt. *(*diev*)-*úons* (acc. pl.), § 100 tt.

⁵ Ir dabar iš nom. pl. *iūs (= la. *jūs*, pr. *ioūs*) pagal *(*sūn*)-*ūs* (acc. pl., § 167) galėjo atsirasti acc. pl. *iūs > la. *jūs*, lie. *(*jūs* >) *jus*, žr. 3 išn.

⁶ J. Endzelins, *Latviešu valodas gramatika*, 436, 448 t.; J. Kazlauskas, — *Lietuvių kalbotyros klausimai*, II, 37 tt.; Chr. S. Stang, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, 213, 218. Z. Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, 237 tt., 251.

(syn)-ovu] > *-auuo¹ resp. *-yau > *-(u)yuo ir *i*₁- resp. *i*₂-kamienių *-eĭau > *-eĭuo resp. *-ĭau > *-(i)ĭuo. Nykstant sonantui *u* prieš *uo (žr. aukščiau), iš *u*₁- resp. *u*₂-kamienių ryt. balt. gen.-,loc.“ du. *-auuo resp. *-(u)yuo pasidarė viena *u*-kamenė (ryt. balt.) gen.-,loc.“ du. *-uo. Dabar *u*-kamenė ryt. balt. gen.-,loc.“ du. *-uo, kaip gen. du. forma, sutapo su *o*-kamenė (ryt. balt.) gen. du. (*-au >) *-uo (§ 126) ir toliau riedėjo panašiai kaip ir pastaroji (§ 126). Pvz., (pra)lietuviuose šita (ryt. balt.) gen. du. *(sūn)-uo [= gen. du. *(yilk)-uo (§ 126)] pagal (ryt. balt.) gen. pl. *(sūn)-uon [= gen. pl. *(yilk)-uon] buvo perdirbta į *(sūn)-uo + n [= *(yilk)-uo + n (§ 126)], t. y. į *u*-kamenę gen. pl. *(sūn)-uon > lie. (sūn)-ū (§ 167), kuri yra kartu ir gen. pl., ir gen. du. forma. Ta pati *u*-kamenė ryt. balt. gen.-,loc.“ du. *-uo, kaip „loc.“ du. forma, irgi sutapo su *o*-kamenė (ryt. balt.) „loc.“ du. (*-au >) *-uo, vėliau perdirbta į „loc.“ pl. (*-uo + s >) *-uos (§ 126) > (*-uos + *én >) *-uosén > lie. aukšt. -uose (§ 123 tt.). Iš čia nesunku suprasti, kad rytų baltų *u*-kamenas, neturėdamas „loc.“ pl. *-uos (čia buvo kitokios formos, žr. aukščiau ir §§ 123–125), negalėjo, kaip kad *o*-kamenas (§ 126), perdirbti (*u*-kamenę) „loc.“ du. *-uo į (*u*-kamenę) „loc.“ pl. (*-uo + s >) *-uos. Vadinas, rytų baltuose formuojantis (paradigminiam) *u*-kamieno loc. pl. linksniui (plg. §§ 123–125), *u*-kamenė ryt. balt. „loc.“ du. *-uo turėjo išnykti, arba – kai kuriose (rytų baltų) šnektose – iš šitės (*u*-kamenės ryt. balt.) „loc.“ du. *-uo pagal *o*-kameną (žr. aukščiau) galėjo atsirasti ir (*o*-kamenė) *u*-kamieno forma „loc.“ pl. (*-uo + s >) *-uos > (*-uos + *én >) *-uosén > lie. tarm. (sūn)-uosė (iness. pl.) vietoj senesnių lie. (sūn)-ūsė ir kt. (žr. aukščiau).

Panašiai galima galvoti ir apie *i*₁- resp. *i*₂-kamienių balt. gen.-,loc.“ du. *-eĭau resp. *-ĭau likimą rytų baltuose. Iš šitų balt. *-eĭau resp. *-ĭau atsirado (*i*₁- resp. *i*₂-kamenės) ryt. balt. gen.-,loc.“ du. *-eĭuo resp. *-(i)ĭuo, po to išvirto į vieną (*i*-kamenę) gen.-,loc.“ du. *-ĭuo [panašiai kaip *i*₁- resp. *i*₂-kamenės gen. pl. *-eĭuon resp. *-(i)ĭuon išvirto į vieną (*i*-kamenę) gen. pl. *-ĭuon (žr. § 167)]. Šita *i*-kamenė (ryt. balt.) gen.-,loc.“ du. *-ĭuo vėliau, a) kaip gen. du. forma, buvo perdirbta į (*i*-kamenę) ryt. balt. gen. pl. *-ĭuon (apie ją žr. § 167 t.), b) kaip „loc.“ du. forma, išnyko, tačiau (*i*-kameniuose) m asc. vardažodžiuose² iš jos pagal *io*-kameną³ daug kur galėjo atsirasti (*io*-kamenė) *i*-kamieno (masc.) forma „loc.“ pl. (*-ĭuo +

¹ Kaip (ryt.) balt. *-(au)au išvirto į ryt. balt. *-(au)uo, žr. § 126, 232 p.

² Lietuviuose-latviuose *i*-kamieniai daiktavardžiai, priešingai *u*-kamieniams (žr. 3 išn. 300 p.), gali būti masculina arba feminina (dažniau – feminina), t. y. dviejų giminių.

³ Apie jį šiuokart reikia pasakyti, aišku, atitinkamai tą patį, kaip ir apie *o*-kameną.

+s >) **-iuos* > (**-iuos* + *én >) **-iuosén* > lie. (*vag*)-*iuosè* [iness. pl. (masc.)]¹ greta senesnių lie. (*ak*)-*ysè* ir kt. (fem.)².

Dėl (*u*- resp. *i*-kamienių) dat. bei instr. pl. du. formų istorijos baltuose-slavuose (ir kitur) pasitenkinasi čia tik tuo, kas yra atitinkamai pasakyta paragrafuose §§ 89, 117 tt. (dėl pačios, pirmiausia baltų, medžiagos žr., pvz., J. Endzelīns, Baltu valodu skanās un formas, 132, 136).

Ā – KAMIENAS

§ 172. Šio kamieno paradigma indoeuropiečių (pra)tarmėse ėmė formuotis, matyt, vėliau, negu *o*-, *K*-, *i*- resp. *u*-kamienų³, – tada, kai iš praindoeuropietiškujų generis passivi resp. generis activi formavosi genus (neutrum resp. masculinum ir) femininum – giminė, su kuria ir buvo susietas *ā*-kamenas, taip pat (*i*)*ē*-, *i*- resp. *ū*-kamienai. Šitie dalykai įvyko, matyt, ne bendraindoeuropietiškaisiais laikais, t. y. ne indoeuropiečių „prokalbėje“, o jos „skilimo“ metu (§ 42). Verta dėmesio yra A. Martineto nuomonė, pagal kurią genus femininum indoeuropiečiuose atsiradęs iš to, kad su dalimi vardažodžių buvo derinami ide. *sā (> s. ind. *sā* „ta“) tipo parodomieji įvardžiai, nors anksčiau šitas *sā, kuris su savo oponentu ide. *so (> s. ind. *sa* „tas“) irgi galėjo diferencijuoti gimines, turėjo, matyt, ne generis feminini reikšmę, o kokią nors kitokią, pvz., kolektyvinę⁴. Nežiūrint šito ide. *sā < **se*₂ (su laringalu!) pirmykštės reikšmės, jis galėjo būti imtas anaforiškai pagal formalų požymį derinti su daiktavardžiais (nepriklausomai nuo jų reikšmės), turėjusiais žodžio galo laringalą⁵ (žr. dar § 171 t.). Pirmiausia minėtini veiksmožodiniai ir būdvardiniai formanto ide. **-ā* < **-e*₂ resp. ide. **-ə* < **-ə*₂ [vadinasi, formanto ide. **-(e)ə*₂] daiktavardžiai abstracta bei collectiva. Plg., pvz.: gr. (φυγ)-ή „bėgimas“ < ide. **-ā* (= **-ə/ā*⁶) = lie. (*lank*)-à „(apsemiamoji) pieva“ [< *, „įlinkimas“ (plg. rus. *лук-а*

¹ Be to, *i*-kamienius masc. daiktavardžius *īo*-kamieniai veikė ir kitais atvejais.

² Dėl to, taip pat atsižvelgiant ir į ankstyvesnę išnašą, gal ir nereikėtų stebėtis, kad lietuvųjų *i*-kamieniai masculina turi paprastai (*vag*)-*iuose* (ir pan.), o feminina – (*ak*)-*yse* (ir pan.).

³ Ši mintis indoeuropeistikai jau seniai yra žinoma, žr., pvz.: J. Schmidt, Die Pluralbildung der indogermanischen Neutra, Weimar, 1889; H. Lommel, Neutrum und sächliches Geschlecht, – ANTIΔΩPON Festschrift Jacob Wackernagel, Göttingen, 1923, 170.

⁴ A. Martinet, Le genre féminin en indo-européen (examen fonctionnel du problème), – Bulletin de la Société de linguistique de Paris, LII (1959), 83–95.

⁵ Žr. И. М. Тронский, Общеиндоевропейское языковое состояние, Ленинград, 1967, 63.

⁶ Dėl ide. **-ə/ā* žr. § 80 tt.

„ilinkimas“)] = gr. (δόξ)-α „manymas“ < ide. *-ə (= *-ə/ā) = lot. (tog)-a „toga“ [*<**„(apsi)dengimo priemonė“ < *„(apsi)dengimas“] bei (collectiva) gr. (φυλ)-ή „gentis“ = lie. (uošvij)-à „uošviai“ < ide. *-ā (= *-ə/ā) = lot. (famili)-a < *-ə (= *-ə/ā) ir t. t.¹ Formantui ide. *-ə/ā, be šitokios, t. y. grynai derivacinės raidos (visa tai pavadinkime D-formantu ide. *-ə/ā), yra žinoma ir (derivacinė-) reliacinė raida (R-formantas ide. *-ə/ā), kurioje išsiskiria dvi rūšys:

a) formanto ide. *-ə/ā paradigmėjimo raida (Rp-formantas ide. *-ə/ā), kaip žinoma, glaudžiai susijusi su šio formanto derivacine (ypač nomina collectiva) raida; čia turiu galvoje, pvz.: nom.-acc. pl. (neutr.) s. ind. (yug)-ā = got. (juk)-a < ide. *-ā (= *-ə/ā) = gr. (ζυγ)-ά < ide. *-ə (= *-ə/ā) = s. ind. (bharant)-i (< ide. *-ə) ir t. t.;

b) formanto ide. *-ə/ā neparadigmėjimo raida (Rnp-formantas ide. *-ə/ā); čia turiu galvoje neparadigmines (ir niekada nesuparadigmėjusias, vadinasi, didžiai archaines²) formas, pvz.: gr. (ἄντ)-α „prieš(ais)“³ = (ἀλλ)-ά „bet“⁴ = (ἥκ)-α „silpnai“ = (κρύφ)-α „slapta“⁵ = (μάλ)-α „labai“ = (τάχ)-α „gerai“ = (πρῶτ)-α „pirma (erstens)“ < ide. *-ə = *-ə/ā = ide. *-ā = lot. (extr)-ā „už, išorėj“ = (infr)-ā „po, apačioj“ = (intr)-ā „vi-duj“⁶ = osk. (ehtr)-a(d)⁷ = s. ind. (doṣ)-ā „vakare“⁸ = (yad)-ā „kai“⁹ = (kad)-ā „kada“ = balt.-sl. *(kad)-ā¹⁰ ir t. t.

Kadangi formantas (ide.) *-ə/ā, a) kaip Rp-formantas, istoriškai, galų gale, suvedamas į D-formantą (nomina collectiva), o b) į pastarąjį, kaip Rnp-formantas, jis nėra suvedamas, tai reikia manyti, kad tais praindoeuropiečių laikais, kuriais ə/ā-kamienė paradigma dar neegzistavo, formanto ide. *-ə/ā < *-ə/eə₂ formos buvo derivacinės-reliacinės, t. y. derivacinės ir kartu (tam tikrais atvejais) reliacinės (panašiai, kaip kad, pvz., formanto ide. *-bh formos buvo ne vien reliacinės, bet ir derivacinės, § 120). Šito-

¹ Plg. J. Lohmann, Genus und Sexus, Göttingen, 1932, 14 tt.

² Plg. tai, kas pasakyta, pvz., apie gr. οἶκος „namie“, kaip niekada graikuose neparadigmėjusią formą (§ 69 tt., žr. dar § 44).

³ Greta gr. (ἀντ)-ί „prieš“ (ide. *-i).

⁴ Plg. gr. ἄλλος „kitas“.

⁵ Greta gr. κρύφ-ῆ „slapta“, – su vėliau pridėtu jotu, žr. V. Mažiulis, Zum preußischen bzw. baltischen Instrumental Singular, – Baltistica, IV (1), 26.

⁶ Greta lot. intrō „t. p.“.

⁷ Oskuose ir apskritai italikuose tokio tipo (neparadigminės) formos, besišliedamos prie abl. sg., nesunkiai galėjo (vėliau!) gauti -d, plg. V. Mažiulis, – op. cit., 26 tt.; dėl italikų -d (abl. sg.) žr. §§ 55–56.

⁸ Plg. s. ind. doṣ-ā „vakaras“.

⁹ Ir s. ind. (yad)-i „jei“ (čia -i galėtų būti iš ide. *-i).

¹⁰ Dėl balt.-sl. *(kad)-ā „kada“ = *(tad)-ā „tada“ žr. V. Mažiulis, – op. cit., 27.

kia – pirmiausia, reliacine – prasme ir esu formanto ide. $*-\partial/\bar{a} < *-\partial/e\partial_2$ formą pavadinęs forma ide. „dat.“ (pvz., § 81)¹.

§ 172. Prie visa to čia reikėtų pridurti vieną dalyką, kurio! anksčiau nesu akcentavęs. Čia turiu galvoje spėjimą, kad formantas ide. $*-\bar{a}$ genetiškai, tur būt, yra susijęs su *o/e*-kamienu (kamiengaliu): ide. $*-\bar{a}$, kaip manoma, yra iš ide. $*-e\partial_2 < *-e + \partial_2$; o į pastarąją ar tik negalima žiūrėti kaip į labai seną grynojo *e*-kamienu $^2 + *-\partial_2$ formą? Šitai spėjant, reikėtų galvoti, kad formantas ide. $*-\bar{a} < *-e\partial_2$ iš pradžių labiau siejosi su tematiniais [*e(o/e)*-kamieniais] vardažodžiais, o formantas ide. $*-\partial < *-\partial_2$ (t. y. formanto ide. $*-\bar{a} < *-e\partial_2$ „variantas“) – su atematiniais (*K*-, *i*- resp. *u*-kamieniais³)⁴. Tokį spėjimą tarsi patvirtina, pvz., s. ind. ved. faktai: nom.-acc. pl. neutr. formose randame formantą ide. $*-\bar{a}$ tik tematiniais vardažodžiams [pvz. ved. (*yug*)- $\bar{a}$], o formantą ide. $*-\partial$ – atematiniais vardažodžiams [pvz., (*bharant*)-*i* < $*-\partial$ (§ 140)]. Ta pirmykštė distribucija „formantų“ ide. $*-e\partial$ (> $*-\bar{a}$) resp. $*-\partial_2$ (> $*-\partial$) [be to, tarp jų buvo ir apofoninės distribucijos ryšiai⁵] vėliau atitinkamose indoeuropiečių tarmėse galėjo ir išnykti, plg., pvz., gr. nom.-acc. pl. neutr. *o*-kam. ($\zeta\upsilon\gamma$)- $\acute{\alpha}$ (< ide. $*-\partial$) ir *K*-kam. ($\delta\nu\mu\alpha\tau$)- α (< ide. $*-\partial$). Turint vietas, čia reikėtų pakalbėti ir apie tų formantų likimą pačioje (vėliau atsiradusioje) indoeuropiečių $\bar{a}$ -kamienu (bei atitinkamų kitų kamienu) paradigmoje (fem.). Pagaliau ir kitas šio paragrafo mintis reikėtų plačiau panagrinėti.

VOCATIVUS IR NOMINATIVUS SINGULARIS

§ 173. Voc. sg. lie. (*rañk*)-*a* = la. $*-\bar{a}$ (plg. *siev*), kaip ir s. sl. (*žen*)-*o*, gr. ($\nu\acute{\upsilon}\mu\phi$)- α ir kt., suponuoją ($\partial/\bar{a}$ -kamiene) ide. $*-\partial < *-\partial_2$. Nom. sg. lie. (*rank*)- $\acute{a}$ = la. (*rùok*)-*a* = pr. (*mens*)- $\bar{a}$ (§ 3 tt.), kaip ir s. sl. (*žen*)-*a*, got. (*gib*)-*a*, s. ind. (*sén*)- $\bar{a}$, gr. ($\chi\acute{\omega}\rho$)- α ir kt., yra iš ide. $*-\bar{a} < *-e\partial_2$. Galima pridurti, kad nuo baltų ir daugelio kitų indoeuropiečių graikai šiuo atveju skiriasi: graikai yra pasidarę nom. sg. formą ne tik iš ide. $*-\bar{a}$ (< $*-e\partial_2 = *-\partial/e\partial_2$) > gr. ($\chi\acute{\omega}\rho$)- $\bar{\alpha}$, bet ir iš ide. $*-\partial (= *-\partial/e\partial_2)$ > gr. ($\delta\acute{\omicron}\xi$)- $\acute{\alpha}$. T. y. graikai $\partial/\bar{a}$ -kamienui turi pasidarę ne tik $\bar{a}$ - (= $\partial/\bar{a}$)-kamiene paradigmą,

¹ Pagaliau, atsižvelgiant į pačią „linksnio“ ide. „dat.“ specifiką (§ 75, 80 tt.), reikia manyti, kad šis ide. „linksnis“ ne vienu atveju buvo reiškiamas „pusiau“ derivacinėmis-reliacinėmis ide. formomis (plg., pvz., kad ir ką tik minėtą formą ide. „dat.“ $*-bh$, § 120).

² *e*-kamienu galėtų būti *e/o*-kamienu prototipas, žr. 4 išn. 173 p.

³ Čia kalbu apie tą epochą, kai dar nebuvo $\bar{a}(\partial/\bar{a})$ -kamienu paradigmos.

⁴ Gal būt, dėl to ir atsirado ide. $*so$: $*s\bar{a}$, o vėliau būdvardinių ide. $*-os$ (masc.) : $*-\bar{a}$ (fem.), „draugystė“ (žr. § 171 ir 2 išn. 306 p.).

⁵ Plg. $\bar{a}(\partial/\bar{a})$ -kamienu balt.-sl. nom. sg. $*-\bar{a}$ (< ide. $*-\bar{a} < *-e\partial_2$): voc. sg. $*-\acute{a}$ (< ide. $*-\partial < *-\partial_2$) opoziciją.

bet ir ∂ - (= $\partial/\bar{a}$ -) kamienę, nors tas $\bar{a}$ - resp. ∂ -kameniškumas čia nėra išti-
sas: ∂ -kamenis gr. $\delta\acute{o}\xi$ - α (nom. sg.) turi $\bar{a}$ -kamieneį (pvz.) acc. pl. ($\delta\acute{o}\xi$)- $\bar{\alpha}\zeta$,
o $\bar{a}$ -kamenis gr. $\chi\acute{\omega}\rho$ - $\bar{\alpha}$ (nom. sg.)—formą nom. pl. ($\chi\acute{\omega}\rho$)- α l, kuri yra, gal
būt, ∂ -kamenė. Be to, greta $\partial/\bar{a}$ -kamieno bus egzistavęs ir $i\partial/\bar{a}$ -kamenas,
kurio kilmė ne vienu atveju panaši į io/e -kamieno kilmę (§ 83)¹. Iš $i\partial$ - (= $*i\partial/\bar{a}$ -)
kamienės ide. $*i\partial$ yra nom. sg. gr. ($\pi\acute{o}\tau\nu$)- $\iota\alpha$ = (s.) lie. (*patn*)-*i* <
 $*i$ = s. ind. (*dev*)-*t* „deivė“ (< $*i\partial$) ir pan., t. y., pvz., baltų-slavų *i*-ka-
mienas (fem.)². Tur būt, pagal pastarąjį kamieną, kuris koreliavosi ir su
i-kamienu [fem. (masc.)], galėjo analogiškai būti padarytas greta $\bar{u}$ -ka-
mienas [fem. (-masc.)] ir baltų-slavų $\bar{u}$ -kamenas (fem.) : ide. $*u + \partial >$
balt.-sl. $*\bar{u} \rightarrow *i + s > *i\bar{u}s$ (nom. sg.)³, plg. (nom. [sg.] s. ind. (*vadh*)-
 $\bar{u}s$ = (*bh*)- $\bar{u}s$ [: *i*-kam. nom. sg. (*dev*)-*t* $\neq$ (*dh*)- $\bar{t}s$].

ACCUSATIVUS, GENITIVUS IR DATIVUS SINGULARIS

§ 174. Pr. (*rānk*)-*an* = lie. (*rañk*)-*q* = la. (*ruok*)-*u*, s. sl. (*roqk*)-*o*, got.
(*gib*)-*a*, s. ind. (*aśv*)- $\bar{a}m$, gr. ($\chi\acute{\omega}\rho$)- $\alpha\nu$ ir kt. yra iš ide. $*\bar{a}m$. Iš (ide.) $*\bar{a}m$ bal-
tai (bei slavai) turėjo $*\bar{a}n$, matyt, akūtinę [= gr. ($\Theta\epsilon$)- $\acute{\alpha}\nu$], kuri cirkumflek-
sine išvirto, tur būt, vėliau, — greičiausia pagal *o*-, *i*- resp. *u*- bei *K*-kamie-
nes acc. sg. fleksijas³. Gen. sg. lie. (*rañk*)-*os* = la. (*rùok*)-*as* = pr. (*ālg*)-
as suponuoja balt.-sl. $*\bar{a}s >$ s. sl. (*roqk*)-*y* (§ 16 tt.)⁴, plg. got. (*gib*)-*os*, gr.
($\Theta\epsilon$)- $\bar{\alpha}\zeta$ ir kt.; čia visur turime ide. $*\bar{a}s$, kilusią iš ide. $*\bar{a} + *(e/o)s$ [gry-
nasis $\bar{a}$ -kamenas + fleksinis formantas $*(e/o)s$]. Šitōs ide. $*\bar{a}s$ „super-
ilgumas“⁶, kurį pastebime, pvz., iš lie. (*rañk*)-*os* = gr. ($\Theta\epsilon$)- $\bar{\alpha}\zeta$, galėjo at-
sirasti ne tiek fonetiškai (t. y. $*\bar{a} + *(e/o)s > *i\bar{a}s$), kiek morfolo-
giškai [t. y. $*\bar{a} + *(e/o)s$]⁷. Matyt, panašiai — ne tiek fonetiškai, kiek morfolo-

¹ Be to, plg. atitinkamus §§ 171 — 172 samprotavimus.

² NB: jeigu iš ide. $*i + \partial$ baltuose-slavuose-indoiranėnuose (bent jau šiuose indoeuro-
piečiuose) atsirado ide. (dial.) $*i$, tai, pvz., graikuose šitai patitiktai negalėjo, — iš ide.
 $*i + \partial$ atsirado gr. $\iota\alpha$.

³ V. Mažiulis, Zum preußischen bzw. baltischen Instrumental Singular, — Baltis-
tica, IV, 24 tt.; plg. ir J. Endzelins, Baltu valodu skaņas un formas, 124.

⁴ S. rus. (зем)-лѣ (*iā*-kam. gen. sg., taip pat ir nom. pl.) kildintina iš sl. $*i\bar{a}s$, t. y.
panašiai kaip ir s. rus. (зем)-лѣ (acc. pl.) < $*i\bar{a}s$ (§ 105). Formos s. sl. (*zem*)-лѣ (gen. sg.
ir nom. pl.) nazalis genetiškai sietinas, tur būt, su s. sl. (*zem*)-лѣ [acc. pl. (§ 106)].

⁵ Dėl formanto (aloformantų) ide. $*(e/o)s$, t. y. $*s : *es$ ($*os$), esu jau ne kartą
kalbėjęs (žr., pvz., §§ 96, 135).

⁶ Dėl „superilgumo“ sąvokos taip pat jau yra kalbėta (žr., pvz., § 55).

⁷ T. y., matyt, veikiant *K*-kamenėms gen. sg. $*(K)o/es$ pagal tai, kas pasakyta 2 išn.
157 p.

giškai „superilga“ – atsirado ir dat. sg. [ide. $*\bar{a} + *(e)i >$] $*\bar{a}i$: balt.-sl. $*\bar{a}i >$ pr. (*tickr*)-ay = lie. (*rañk*)-ai = la. tarm. (*rùok*)-i < $*\bar{a}i^1 =$ s. sl. (*ręc*)-ě, got. (*gib*)-ai, gr. (ϑε)-ᾱ ir kt.

LOCATIVUS IR INSTRUMENTALIS SINGULARIS

§ 175. Loc. (iness.) sg. lie. (*rañk*)-oje resp. -o(j) = la. (*rùok*)-ā suponuoja $\bar{a}$ -kamienę (ryt.) balt. „loc.“ sg. $*\bar{a}i$, vėliau, formuojantis paradigmiam rytų baltų (postpoziciniam) lokatyvui (§ 69), išplėstą postpozicijos $*\bar{e}n$. Šitą (ryt.) balt. $*\bar{a}i$ randame ir $\bar{a}$ -kamenėje lie. loc. (adess.) sg. (*merg*)-*āi-p* (Zietela ir kt.)² < $*\bar{a}i$ [+ *pei* > $*\bar{p}ie$ > -*p(i)*], plg. dar pr. (*en wiss*)-*ai* „visoje“³ < $*\bar{a}i$. Tą pačią (ide.) $*\bar{a}i$ randame ir: s. sl. loc. sg. (*ręc*)-ě (<sl. „loc.“ sg. $*\bar{a}i > *oi$), gr. „loc.“ sg. (Ὀλυμπι)-αι, gr. „loc.“ sg. (*Rom*)-*ae* ir kt.; šita (ide.) $*\bar{a}i$ yra sudaryta iš gryojo ($\bar{a}$)-kamieno + $*\bar{i}^4$.

Remdamasis ir $\bar{a}$ -kamienu, ketinau šiame paragrafe dar kartą (žr., pvz., §§ 69, 86 ir kitur) panagrinėti tą šio mano darbo mintį, kad a) vakarų baltai (prūsai) niekada nebuvo susikūrę paradigminio lokatyvo ir instrumentalio, b) rytų baltai šiuos du linksnius, kaip paradigminius, pasidarė tik tuomet, kai prie atitinkamų neparadigmio „loc.“ formų priaugo postpozicijos, vadinasi, c) paradigminis lokatyvas ir instrumentalis nėra bendrabaltiški. Tačiau nuo tų dalykų čia, deja, verčia atsisakyti šio darbo apimtis, ir belieka pasitenkinti tuo, kas pasakyta atitinkamuose ankstyvesniuose šio darbo paragrafuose ir (dėl instrumentalio) mano straipsnyje „Zum preußischen bzw. baltischen Instrumental Singular“⁵. Pastaruoju straipsniu remiantis, dėl $\bar{a}$ -kamenės instr. sg. lie. (*rank*)-*à* = la. (*ruok*)-*u* = (matyt, ir) s. sl. (*ręc*)-*ę*, kildintinos iš balt.-sl. „instr.“ sg. $*\bar{d}n$, galima trumpai pasakyti štai ką: $\bar{a}$ -kamenė balt.-sl. „instr.“ sg. $*\bar{d}n$ yra, tur būt, iš senesnės ($\bar{a}$ -kamenės) balt.-sl. „instr.“ sg. $*\bar{d}$ [= s. ind. ved. (*jihv*)- $\bar{a}$], pagal $\bar{a}$ -kamienę balt.-sl. acc. sg. $*\bar{d}n$ (§ 174) vėliau prisilipdžiusios formantą $*\bar{n}^6$.

¹ Žr. J. Endzelīns, Baltu valodu skaņas un formas, 123. Dėl la. $*\bar{a}i$ virtimo į $*\bar{i}e$ (> -i) žr. § 31.

² Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, 222.

³ Pasakyme: (III 29₄₋₆) *en wissai* nautei „in allen nōthen“, t. y. „visoje (kiekvienoje) bėdoje“; pr. *nautei* buvo, matyt, fem., plg. got. *naufs* (fem.).

⁴ Plg. (dėl gr. χαμ-αι) E. Benveniste, Origines de la formations des noms en indo-européen, 97.

⁵ Baltistica, IV (1), 24 tt.

⁶ Plačiau žr. 1. c. Tiesa, kalbant apie $\bar{a}$ -kamenės balt.-sl. „instr.“ sg. $*\bar{d}n$ kilmę ir tolimesnę jos bei ($\bar{a}$ -kamenės) balt.-sl. acc. sg. $*\bar{d}n$ raidą baltų-slavų tarmėse (žr. 1. c.), reikėtų pakalbėti ir apie šių formų kirčiavimą.

§ 176. Nom. pl. lie. (*rañk*)-os = la. (*rùok*)-as = pr. (*lauxn*)-os (*madl*-as) suponuoją balt. **-ās* ir giminiuojasi su s. sl. (*žen*)-y (< sl. **-ās*²), got. (*gib*)-os, s. ind. (*sén*)-as, osk. (*scrift*)-as ir kt. Čia turime grynąjį *ā*-kameną, išplėstą formanto ide. *-(*e*)s : ide. **-ā*+*-(*e*)s > **-ās* (dėl jos „superilgumo“ plg. tai, kas pasakyta apie *ā*-kamenės ide. gen. sg. **-ās* kilme, § 174). Panašiai, kaip (*ā*-kamenė) nom. pl. (ide.) **-ās*, yra padaryta ir *ā*-kamenė acc. pl. (ide.) **-ās* (medžiagą žr. toliau). Skirtumas čia tik toks: a) nom. pl. **-ās* yra „superilga“, padaryta, prie grynojo kamieno pridėdant *-(*e*)s [t. y. kaip ir kituose atematinuose kamieniuose: nom. pl. (ne neutr.!) formos yra iš grynojo kamieno+**-es*], b) acc. pl. **-ās* yra „nesuperilga“, padaryta, prie grynojo (*ā*-) kamieno pridėdant **-s*. Čia plg. ir visų kitų kamienų acc. pl. (ne neutr.) formas, kurioms irgi visoms yra (alo)formantas ne (ide.) **-es*, o būtent, **-s*³. Tiesa, *ā*-kamenė acc. pl. *ās [ir dar kai kurios kitos acc. pl. (fem.) formos, žr. toliau] prieš **-s* neturi nazalio, aptinkamo kitų kamienų acc. pl. (ne neutr.) fleksijose (žr., pvz., §§ 109–110). Apie tai kalbant, negalima užmiršti, kad *ā*-kamieno vardažodžiai, priešingai atitinkamų kamienų vardažodžiams, visai neturi genus neutrum, o savąja nom. sg. forma jie sutampa su kitų kamienų nom.-acc. pl. neutr. forma (formomis). Pvz. (§ 171 tt.), lie. (*rank*)-à < **-ā* [*ā*- (= *ə/ā*-kam.) nom. sg.] = s. ind. (*yug*)-*ā* [*o*-kam. nom.-acc. pl. neutr.] resp. gr. (δῶξ)-*ᾶ* < **-ə* [*ə/ə/ā*-kam. nom. sg.] = gr. (ὀνόματ)-*α* < **-ə* [*K*-kam. nom.-acc. pl. neutr.]⁴. Atsižvelgiant į visa tai, nebesunku pateisinti, pvz., T. Burrową, kuris *ā*-kamenii pirmykšte laiko acc. pl. fleksiją (ide.) **-ās* (o ne **-āns*), manydamas, kad čia, atmetus **-s*, slypi acc. (-nom.) pl. neutr. fleksija ide. **-ā*⁵. Iš čia turime acc. pl. (*ā*-kam.) s. ind. (*sen*)-*ās*, got. (*gib*)-os, pr. (*perpelt*)-as, lie. (*ger*)-*ós*-(*ias*) = la. (*maz*)-*ās* < **-ās*- ir kt.⁶ Pagal *ā*-ka-

¹ Apie gen.-, „loc.“ du. žr. § 177.

² Kad s. sl. (*žen*)-y (nom. pl.) galima genetiškai sieti su lie. (*rañk*)-os (nom. pl.), žr. § 16 tt.

³ Dėl aloformantų **-s* : **-es* (**-os*) žr. 5 išn. 309 p.

⁴ Be to, jau vien iš ide. **-ā* > balt. **-ā̃* [*ā*-kam. nom. sg. (lie. *rank*-à)] = ide. **-ā* > balt. **-ā̃* [nom.-acc. pl. neutr. (§§ 97, 171 t.)]: ide. **-iə* (§ 171 t.) > balt. **-ī* [*ī*-kam. nom. sg. (lie. *pat-ī*)] = *x* santykio, t. y. jeigu čia nebūtų ir kitokių sumetimų (§ 167), galėtume spėti, kad baltai turėjo *i*₂-kamenę (ide. **-iə* >) **-ī* [nom.-acc. pl. neutr. (§ 167)]. Panašiu būdu galima būtų paremti ir tą spėjimą, kad baltai turėjo *u*₂-kamenę (ide. **-uə* >) **-ū* (nom.-acc. pl. neutr., § 167). Tiesa, šiame darbe atskirai nenagrinėju baltų *ī*- ir *ū*-kamieno.

⁵ T. Burrow, The Sanskrit Language, London, 1955, 235 t.

⁶ Dėl (vėlyvesnių) acc. pl. formų lie. (*ger*)-*ás*-(*ias*) = pr. (*rānk*)-ans žr. § 102 tt.

mienės (ide.) acc. pl. $*-ās < *-ā (< *-eā_2) + *-s$ modelį, matyt, buvo padaryta ir $i(i_1)$ - resp. $u(u_1)$ -kamenės (ide. dial.) acc. pl. $*-īs$ resp. $*-ūs$ (fem.) greta [$i(i_1)$ - resp. $u(u_1)$ -kamenių] acc. pl. $*-īns$ resp. $*-ūns$ (masc.). Atsižvelgiant į tai, a) kad $ā$ -kamenė (ide.) acc. pl. fem. $*-ās$ genetiškai yra susijusi su acc. (-nom.) pl. neutr. fleksija (formantu) ide. $*-ā [= *-ə/ā < *(e)ə_2]$, b) kad egzistavo $i(i_2)$ - resp. $u(u_2)$ -kamenės ide. acc. (-nom.) pl. neutr. $*-iə > *-ī$ resp. $*-uə > *-ū^1$ [čia turime $*-ə = *-ə/ā < *(e)ə_2]$, galima manyti, kad tose indoeuropiečių tarmėse, kuriose iš $i(i_1)$ - resp. $u(u_1)$ -kamenių ide. acc. pl. (genus act. >) masc.-fem. $*-īns$ resp. $*-ūns$, kokybiškai veikiamų o -kamenės ide. acc. pl. masc. $*-ōns$, atsirado $i(i_1)$ - resp. $u(u_1)$ -kamenės ide. (dial.) acc. pl. masc. $*-īns$ resp. $*-ūns$ (žr. § 110), galėjo įvykti štai kas. Pagal santykį (pirmiausia būdvardžiuose) acc. pl. formų a) masc. $*-ōns$ [o -kam.]: b) neutr. $*ā$ [o -kam. (acc.-nom.)]: c) fem. ($*-ā + s^2 >$) $*-ās$ [$ā$ -kam.] = a) masc. $*-īns$ resp. $*-ūns$ [$i(i_1)$ - resp. $u(u_1)$ -kam.]: b) neutr. ($*-iə^3 >$) $*-ī$ resp. ($*-uə^3 >$) $*-ū$ [$i(i_2)$ - resp. $u(u_2)$ -kam.]: c) x , – pagal tai galėjo atsirasti ir ($x =$) fem. ($*-ī + s$) $*-īs$ resp. ($*-ū + s >$) $*-ūs$ [$i(i_1)$ - resp. $u(u_1)$ -kam.], apie jas žr. § 167.

Apie baltų $ā$ -kamenės **nom.-acc. du.** formos istoriją žr. § 98. Dėl $ā$ -kamenės **gen. pl.** lie. (*rañk*)-*ų* = la. (*ruok*)-*u* = pr. (*mensch*)-*on* = s. sl. (*rok*)-*o*, suponuojančios balt.-sl. $*-ōn < *-ā + ōm$, žr. atitinkamus §§ 111–116 samprotavimus.

LOCATIVUS, DATIVUS IR INSTRUMENTALIS PLURALIS (bei dualis)

§ 177. Apie baltų ir kitų giminaičių $ā$ -kamenio **loc. pl.** istoriją žr. §§ 122–126 (passim). Dėl $ā$ -kamenės balt. gen.-,loc.“ du. $*-āu$ [=s. sl. (*žen*)-*u*] likimo rytų baltuose – $*-āu > *(rañk)-uo^4$ – galima trumpai pasakyti. Ryt. balt. gen.-,loc.“ du. $*(rank)-uo$, kaip gen. du. forma, sutapo su o -kamine (ryt. balt.) gen. du. ($*-au >$) $*-uo$ (§ 126) ir toliau riedėjo panašiai, kaip ir pastaroji (§ 126), t. y. ryt. balt. $*(rank)-uo$ (gen. du.) buvo perdirbta į ryt. balt. $*(rank)-uon >$ (pvz.) lie. (*rañk*)-*ų* (gen. pl.). Ta pati ryt. balt. gen.-,loc.“ du. $*(rank)-uo$, kaip „loc.“ du. forma, negalėdama „prisiderinti“ prie „loc.“ pl. formos [panašiai kaip kad o -kamenė ryt. balt.

¹ Ide. $*-iə$ resp. $*-uə$ į $*-ī$ resp. $*-ū$ išvirto ne visose indoeuropiečių tarmėse (žr. dar 2 išn. 309 p.).

² Kaip nom.-acc. pl. neutr. forma, šita (ide.) $*-ā$ iš pradžių buvo, tur būt, $o(e/o)$ -kaminuose (tematiniuose kamienuose), o $*-ə$ – atematinuose (žr. § 172).

³ Žr. ankstyvesnę išnašą.

⁴ Dėl šios $*-āu$ vartimo į (ryt. balt.) $*-uo$ žr. §§ 28–31, 126.

„loc.“ du. (*-au >) *-uo, žr. § 126], turėjo išnykti tuo metu, kai ryt. balt. gen. du. *(rank)-uo išvirto į gen. pl. *(rank)-uon (plg. dar § 170).

Dat. pl. s. lie. (rañk)-omus, pr. (genn)-āmans, s. sl. (žen)-amъ, got. (gib)-om turi prie kamiengalio pridėtą tam tikrą formantą. Apie jo istoriją jau esu kalbėjęs §§ 89, 117 tt. Ten pat esu aptaręs ir formantą, kurį randame (prie *-ā) prilipdytą *ā-kamienėje instr. pl. lie. (rañk)-omis (ir kt.), be to, ā-kamienėje dat.-instr. du. lie. (rañk)-om (ir kt.).

BALTŲ IR KITŲ INDOEUROPIEČIŲ KALBŲ SANTYKIAI

(Vietoj išvadu)

§ 178. Morfologijos argumentai kalbų giminystės¹ santykiams tyrinėti yra patikimiausi orientyrai², o iš morfologijos (deklinacijos bei konjugacijos) šiuo atveju didžiai orientacinė yra deklinacija. Būtent į tuos dalykus atsižvegdamas ir remdamasis svarbesniosiomis šio savo darbo, nagrinėjančio deklinacijos (ir kai kurias fonetikos) problemas, išvadomis, čia mėginsiu patikslinti šį tą apie baltų kalbų giminystės santykius su kitomis indoeuropiečių (svarbiausia, — su slavų, germanų ir indoiranėnų) kalbomis, pradėdamas, aišku, nuo baltų kalbų tarpusavio giminystės santykių.

I. BALTŲ KALBŲ SANTYKIAI

§ 179. Pati bendriausia ir visuotinai priimta baltų kalbų tarpusavio giminystės charakteristika yra: vakarų baltų (prūsų) tarmės, daugeliu atvejų būdamos ir archaiškesnės už rytų baltų (lietuvių-latvių) tarmes³, nuo pastarųjų visgi nemažai skiriasi, arba, kitaip sakant, tarminis baltų susiskaldymas yra didesnis ir senesnis negu, pvz., slavų (šiuo atžvilgiu baltai panašėja, pvz., į germanus). Visiškai pritardamas šitokiai charakteristikai, štai ką turėčiau pasakyti.

Nors vakarų baltų tarmės nuo savo artimiausių giminaičių — rytų baltų tarmių — ir gerokai skiriasi, tačiau tas jų skirtingumo laipsnis (suprantama, reliatyvus) genetiškai yra, man rodos, kur kas mažesnis, negu kad iki šiol įprastai galvojama (sekant, pirmiausia, J. Endzelynu⁴). Tą skirtumo

¹ Resp. genetinio izoglosių bendrumo.

² A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes*, Paris, 1934, 36.

³ Apie vakarų baltų kalbos archaiškumą iš pastarųjų laikų darbų žr. W. P. Schmid, *Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum*, Wiesbaden, 1963, 101–105.

⁴ J. Endzelins, *Senprūšu valoda*, Rīgā, 12 tt.; žr. dar idem, *Par prūšu valodas radniecības sakariem*, — FBR, XI (1931), 189–193. Plg.: Chr. S. Stang, *Einige Bemerkungen über das Verhältnis zwischen den slavischen und baltischen Sprachen*, — NTS, XI (1939), 85 tt.

laipsnį mažesniu laikau ne tiek dėl to, kad vakariniai ir rytiniai baltai iš pradžių nesiskyrė savo balsiais (§§ 1–14) ir diftongais (§ 26 tt.), kiek dėl šių morfologinių priežasčių.

A. Ir rytų, ir vakarų baltuose palyginti neseniai, vėlyvosios baltų „prokalbės“ laikais (žr. § 180 a), išskyrus *o*-kamienę gen. sg. formą (§ 180), visos kitos (visų kamienu) – paradigminės (nom., acc. gen. dat.), gal būt, ir neparadigminės [„instr.“, „loc.“ (§ 180 a)] – vardažodžio formos buvo, galima sakyti, identiškos (žr. atitinkamus šio darbo paragrafus). Taip sakydamas, čia turiu galvoje pirmiausia šias, įprastai laikomas vienomis iš didžiausių vakarinio ir rytinio baltų (lingvistinio) arealo skirtybių, formas (fleksijas):

a) gen. pl. fleksiją pr. (*grik*)-*an* dauguma tyrinėtojų (J. Endzelynas ir kt.) veda iš (ide. **-ōm* >) vak. balt. **-an*, vadinasi, dauguma tyrinėtojų čia gana smarkiai atskiria vakarinius baltus nuo rytinių, kaip žinoma, turėjusių (ide. **-ōm* >) ryt. balt. **-ōn* > **-uon* > lie. (*vilk*)-*ū*; tačiau, mano (ir ne vien tik mano) nuomone, tiek lie. (*vilk*)-*ū* = la. (*vilk*)-*u* (gen. pl.), tiek ir pr. (*grik*)-*an* (gen. pl.) yra išriedėjusios iš vienos ir tos pačios (vak. ir ryt.) balt. **-ōn*² (§ 111);

b) *o*-kamienę acc. pl. pr. (*deiw*)-*ans* irgi įprasta vesti iš (ide. **-ons* >) vak. balt. **-ans*, priešpastatant ją *o*-kamienei (ide. **-ōns* >) ryt. balt. **-ōns* > **-uons* > lie. (*vilk*)-*ūs* = la. (*vilk*)-*us* (acc. pl.); tačiau ne tik lie. (*vilk*)-*ūs* = la. (*vilk*)-*us* (acc. pl.), bet ir pr. (*deiw*)-*ans* (acc. pl.) suponuoja, matyt, vieną ir tą pačią (vak. ir ryt.) balt. **-ōns* (§ 100 tt.);

c) pati didžiausia vakarų ir rytų baltų isoglosinė morfologijos skirtybė po *o*-kamienių gen. sg. formų (§ 49 tt.) J. Endzelynui (ir kt.) yra dat. pl. formos pr. (*gennā*)-*mans* ir lie. (*rankō*)-*mus*³; tačiau šitos pr. *-mans* ir lie. *-mus* yra, tur būt, ne skirtingos, o vienokios kilmės – iš vienos ir tos pačios (balt.) **-mōns*, toliau, – iš (vak. ir ryt.) balt. **-mōn* (§ 117 tt.).

B. Asmeninių įvardžių formos, tos, kurių vieną kitą esu šiame darbe palietęs⁴, irgi rodo, kad vakarų ir rytų baltų skirtingumo laipsnis yra mažesnis už tradiciškai priimtąjį, nes:

a) formos pr. *wans* resp. *mans* < **nans*, kildintinos iš vak. balt. **uōns* resp. **nōns* (§ 169), neskiria vakarinių baltų nuo rytinių⁵, kuriems tam tik-

¹ Apie jas žr. dar § 188 B.

² Žr. ir: J. Kazlauskas, Istorinė lietuvių kalbos gramatika, Vilnius, 1968, 175–176.

³ J. Endzelins, op. cit., 13.

⁴ Šiame morfologijos darbe asmeninių įvardžių atskirai nenagrinėjau, kadangi jie (suplėtyvai!) priklauso ne vien morfologijai, bet ir leksikai. Apie juos žr., pvz.: A. Савченко, Некоторые вопросы развития местоимений в индоевропейском языке, – *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, VI (1959).

⁵ Tačiau šiuo atveju skirtybę įžiūri J. Endzelynas (jo Senprūšu valoda, 13) ir kt.

ri sumetimai leidžia rekonstruoti irgi tas pačias (ryt. balt.) *uōns resp. *nōns, vėliau išvirtusias į *(*u*)*uo(n)s* resp. [**nuo(n)s*→] **mūo(n)s* [plg. pr. **n(ans)*→*m(ans)*] ir perdirbtas į tokias formas, iš kurių turime (acc. pl.) lie. *jūs* = la. *jūs* resp. lie. *mūs* = la. *mūs*, – apie tai žr. § 169¹;

b) pr. dat. pl. *nū-mans* [= (*iū*)-*mans*] kildintina iš vak. balt. dat. pl. **nū-mōns*², o pr. dat. pl. *nū-mas* [= (*ioū*)-*mas*], atmetus vėliau prilipdytą -s³, – iš vak. balt. dat. (-, instr.) du. **nū-mō*⁴; mano nuomone, priešinga J. Endzelyno ir kt., rytų baltai irgi turėjo tas pačias (ryt. balt.) dat. pl. *nū-mōns resp. dat. (-, instr.) du. *nū-mō, vėliau išverstas į **mū-muo(n)s* resp. **mū-mō*⁵ > s. lie. *mu-mus*⁶ resp. lie. *mu-mu*⁷ (Dieveniškės)⁸; iš čia nesunku suprasti, kad vakarų baltai savomis (pr.) *noūs-an* [= (*ioū*)-*s-an*] bei *noūs-an* [= (*io*)-*s-on*]⁹, kildintinomis iš vienos (vak. balt.) **nūs-ōn*¹⁰, palyginti neseniai irgi sutapo su rytų baltais, t. y. palyginti neseniai išvertusiais (ryt. balt.) *nūs-ōn į lie. *mūs-ū* = la. *mūs-u*¹¹.

§ 180. Bene būdingiausias vakarų ir rytų baltų tarmių skirtumo bruožas yra tas, kad vakariniai prabaltai, juos lingvistiškai lyginant su rytiniais, yra archaiškesni¹²:

a) vakarų baltai išlaikė archaiškesnę deklinacijos paradigmą, t. y. vakariniai baltai, priešingai rytiniams, niekada nebuvo pasidarę paradigminių (atskirų) instrumentalio ir lokatyvo linksnių (§ 188 B); tiesa, šis vakarų ir rytų baltų kalbų skirtumas yra palyginti nesenas, kadangi tie du linksniai (kaip paradigminiai) rytų baltuose atsirado maždaug baigiantis vėly-

¹ Tuo metu, kai iš ryt. balt. *(*u*)*uo(n)s* atsirado **jū(n)s* (> lie. *jūs*), pagal pastarąjį „virtimą“ nesunkiai galėjo ir iš ryt. balt. **nuo(n)s* atsirasti **mū(n)s* (> lie. *mūs*).

² Dėl šitos *mōns žr. § 117.

³ Žr. § 117 nurodytą mano straipsnį (V. Mažiulis, – Baltistica, II, 51 t.).

⁴ Apie *mō žr. § 117.

⁵ Čia *nū- virto į *mū-, matyt, tada, kai acc. pl. **muo(n)s* persiformavo į **mū(n)s* (žr. 1 išn.). Kad šita *nū- yra perdirbta iš *nō- (J. Endzelins, Senprūšu valoda, 89), šiuo atveju ne tiek svarbu, – tas perdirbimas yra bendrabaltiškas (jis baltus skiria nuo slavų).

⁶ Ar čia buvo (s. lie.) *mū*-, ar jau išvirtęs (ir kodėl išvirtęs) į *mu*-, – žr. J. Endzelins, Baltų valodu skapas an formas, 163.

⁷ Dėl *mū- virtimo į *mu*- žr. J. Endzelins, 1. c.

⁸ Kaip šitos (*mu*)-*mus* resp. (*mu*)-*mu* atsirado iš *mōns resp. *mō, žr. § 117 nurodytą mano straipsnį (V. Mažiulis, – Baltistica, II, 43 tt.).

⁹ Šiomis formomis J. Endzelynas atskiria vakarų baltus nuo rytų baltų, – J. Endzelins, Senprūšu valoda, 13.

¹⁰ Kad pr. -*an* bei -*on* (gen. pl.) kildintinos iš (vak.) balt. *ōn, žr. § 111.

¹¹ Čia *nū- virto į *mū-, tur būt, tada, kai (ryt. balt.) dat. pl. (du.) *nū- išvirto į *mū- > *mu*- (žr. 5 išn.). Dar pastaba dėl įvardžių: formomis pr. *tu* bei *toū* „tu“ vakarų baltai vargu ar skyrėsi nuo rytų baltų, – žr. V. Mažiulis, Zum baltisch-slawischen *tū/*tū* „Du“, – ZFSI, IX (1965), 256 t.; plg. A. Girdenis, – Baltistica, IV, 143.

¹² Žr. 3 išn. 314 p.

vosios (rytų ir vakarų) baltų „prokalbės“ laikams (atskirose šnektose, tur būt, dar vėliau), žr. §§ 69 tt., 188 B;

b) vakarų baltai savo labai archaiška *o(o/e)*-kamienio vardažodžio fleksija (ide. **-o/es = *-os > vak. balt.*) gen. sg. **-as* [$>$ pr. (*deiw*)-*as* (žr. § 53)¹] ėmė skirtis nuo rytų baltų jau tada, kai pastarieji vietoj pirmykštės balt. **-as* [= vak. balt. **-as* (gen. sg.)] įsivedė inovacinę (ryt. balt) gen. sg. **-ō* [$>$ lie. (*vil̃k*)-*o* = la. (*vil̃k*)-*a*], o šitaip įvyko, be abejo, dar gerokai prieš vėlyvosios baltų „prokalbės“ laikus – dar senaisiais šios „prokalbės“ laikais; čia tiktų vėl priminti, kad vakarų ir rytų baltus vardažodžio deklinacijoje iki vėlyvosios baltų „prokalbės“ laikų vien tik *o*-kamenis gen. sg. ir teskyrė (§ 179 A);

c) vakarų baltai ir *o(o/e)*-kamienio įvardžiui (gimininiam), pvz., įvardžiui balt. **ta-* turi tą pačią (*o/e*-kamenę) archainę gen. sg. **-a/es* = vak. balt. **(t)-es + *e* [$>$ pr. (*st*)-*ess-e*, apie visa tai žr. § 53³], o rytų baltai – inovacinę **(t)-ō* [$>$ lie. (*t*)*ō* = la. (*t*)-*ā*].

§ 181. Pastaroji archainė vakarų baltų ir inovacinė rytų baltų ypatybė [§ 180 c (plg. § 180 b)] vakarinius baltus nuo rytinių atskyrė ir kitomis (gimininio) įvardžio, pvz., balt. **ta-*, formomis:

a) vakarų baltai, išlaikydami archainę *o(o/e)*-kamenę balt. **-a/es* (gen. sg.) įvardinėje (vak. balt.) gen. sg. **(t)-a/es-(e)*, greta kamieno **(t)-a-* [kamenas nom. sg. masc. buvo balt. **sa(-s)* $\leq$ ide. **so*] įsivedė ir kamieną **(t)-a/es-*, o iš pastarojo vietoj (bendra)balt. **(t)-a-mō* (dat. sg.) resp. **(t)-a-mī* („loc.“ sg.) atsirado inovacinės vak. balt. **(t)-a/es-mō* [$>$ pr. (*st*)-*es-mu* bei (*k*)*as-mu* (dat. sg.)] resp. **(t)-a/es-mī* [ji („loc.“ sg.) išnyko prūsuose], plg. dar (tos pačios rūšies inovacines) pr. (*st*)-*ess-ias* (gen. sg. fem.), (*st*)-*ess-ei* (dat. sg. fem.) ir kt., apie visa tai žr. § 88 t.

b) rytų baltai, archainės *o(o/e)*-kamenės balt. **-a/es* [$>$ vak. balt. **-a/es* (gen. sg.)] neišlaikydami, įvardinėje gen. sg. formoje [čia jie pasidarė inovacinę (ryt. balt.) gen. sg. **(t)-ō* $>$ lie. (*t*)-*ō* = la. (*t*)-*ā* (= lie. *vil̃k-o* bei la. *vil̃k-a*), žr. § 56] greta **(t)-a-* negalėjo įsivesti **(t)-a/es-* (kaip kad

¹ J. Kazlauskas (žr. Baltistica, III, 242 ir jo Lietuvių kalbos istorinė gramatika, Vilnius, 1968, 173–174) mėgina grįsti senąją hipotezę (plg., pvz., R. Trautmann, Die altpreußischen Sprachdenkmäler, Göttingen, 1910, 216, 262), kad pr. (*deiw*)-*as* esanti iš **-asja* = **(ste)sja* $>$ pr. (*stess*)-*e* (kad toks kildinimas dabartinėje prūsistikoje nėra populiarus, čia turi, aišku, mažiausia reikšmės). Tačiau, remdamasis tuo, kas pasakyta §§ 50–53, ir dar kitokiais sumetimais (apie juos teks kitą kartą pakalbėti), esu linkęs ir toliau manyti, kad tai hipotezė pagrįsti visgi trūksta svarių argumentų.

² Apie šios balt. **-ō* virtimą į lie. *-o* = la. **-ā* (o ne į **-uo*) žr. §§ 12, 14, 56. Žr. dar J. Kazlauskas, Istorinė lietuvių kalbos gramatika, Vilnius, 1968, 174.

³ Žr. dar 1 išn.

⁴ Žr. 2 išn.

vakarų baltai), vadinasi, čia rytų baltams niekas nekludė išlaikyti archaines (bandra)balt. **(t)-a-mō* [$\geq$ s. lie. *(t)-a-mu* (dat. sg.)¹] resp. **(t)-a-mī* [$>$ (pra)lie. **(t)-a-mī* („loc.“ sg.)], plg.² dar irgi archaines lie. *(t)-ōs* = la. *(t)-ās* (gen. sg. fem.), lie. *(t)-āi* (dat. sg. fem.) ir pan., apie visa tai žr. § 88 t.

Į baltų gimininių įvardžių formų raidos dalykus reikėtų atkreipti dėmesį ir dėl bendrosios kalbotyros: šie dalykai rodo, kad kalbose (tarmėse) archaizmo išlikimas vienur gali (nesakau, – turi) sąlygoti inovacijų atsiradimą, o kitur inovacijos atsiradimas – archaizmų išlikimą.

§ 182. Iš vardažodinių bei įvardinių formų dominuojančiomis laikytinos, aišku, vardažodžių formos, kurios, be to, ir evoliuciškai yra stabilesnės, negu gimininių ir ypač negimininių (asmeninių) įvardžių formos (plg. kad ir § 181 a), t. y. formos, kurios ir pāčios daugiau ar mažiau remiasi vardažodžių formomis. Į tai atsižvelgiant ir remiantis ankstyvesniais samprotavimais, vadinasi, galima manyti: deklinacijoje (pra)baltus į vakarinius ir rytinius išskyrė pirmiausia *o(o/e)*-kamienis gen. sg., t. y. tas dalykas, kad čia rytiniai baltai įsivedė inovaciją, o vakariniai išlaikė archaizmą arba, kitaip sakant, jau iš pat pradžių pasirodė esą archaiškesni už rytinius (plg. § 180)³. Tokia bendriausia vakarinių ir rytinių (pra)baltų šnekėtų charakteristika, t. y. didesnio resp. mažesnio archaiškumo charakteristika⁴, ją derinant su atitinkamu arealinės lingvistikos principu⁵, rodo, matyt, štai ką: a) vakarinių baltų (praprūsų) šnėktos reprezentuoja vieną periferinio baltų „prokalbės“ arealo šnėktą (šnektas), o b) rytinių baltų [pralietuvių (aukštaičių-žemaičių) – latvių (latgalių)] šnėktos – vieną centrinio (resp. besišliejusio prie centrinio) baltų „prokalbės“ arealo šnėktą⁶ (šnektas)⁷, žr. § 184 t.

¹ S. lie. *(tam)-u* (dat. sg.) iš balt. **-ō* atsirado nefonetiškai (§ 88 t.).

² Turėdami galvoje atitinkamus prūsų kalbos faktus.

³ Čia, žinoma, nesakau, kad vakarų baltuose apskritai nėra inovacijų (šiuo atveju plg. § 181 a), o rytų baltuose – archaizmų (plg. kad ir § 181 b).

⁴ Čia turiu galvoje ne vien deklinaciją.

⁵ Žr., pvz.: V. Pisani, – *Общее и индоевропейское языкознание*, Москва, 1956, 113.

⁶ Iš rytų baltų, pvz., protokuršiai galėjo šlietis labiau prie periferinio baltų „prokalbės“ arealo, bet apie tai – kitą kartą.

⁷ Vadinasi, negaliu pritarti B. Gornungo teorijos (Б. В. Горнунг, *Из предьстории образования общеславянского языкового единства*, Москва, 1963), šiaipjau įdomios, teiginiui, kad vakarų prabaltai (protoprūsai) iš pradžių – net iki II tūkst. pr. m. e. vidurio – priklausę ne (pra)baltų lingvistiniam arealui.

II. BALTŲ IR KITŲ INDOEUROPIEČIŲ KALBŲ SANTYKIAI

a) BALTŲ IR SLAVŲ KALBŲ SANTYKIAI

§ 183. Baltų kalboms, istoriškai jas lyginant su kitomis indoeuropiečių kalbomis, arčiau yra slavų kalbos. Šitokia baltų ir slavų kalbų genetinių santykių bendriausioji charakteristika yra seniai visų priimtas dalykas¹. Nežiūrint to, pati baltų ir slavų kalbų giminystės problema dar nėra galutinai išspręsta, – čia dar trūksta konkrečių tyrinėjimų. Remdamasis šiuo savo darbu, esu linkęs manyti, kad skirtybės varp vakarų bei rytų baltų kalbų ir slavų kalbų, einant į seniausius šių kalbų istorijos laikus, turėtų mažėti daugiau, negu kai kurie šios problemos tyrinėtojai galvoja². Šitaip manau ne tiek dėl to, kad vakarų bei rytų baltų ir slavų „prokalbės“ (suprantama, ne vėlyvosios!) nesiskyrė balsiais (§ 15 tt.) ir diftongais (§ 26 tt.), kiek dėl morfologinių priežasčių:

A. (Vakarų bei rytų) baltų ir slavų „prokalbė“, dar gerokai prieš atsirandant paradigminiams instr. ir loc. linksniams (plg. § 180 a), visos (visų kamienų) paradigminės [nom., acc., gen., dat. (dėl „instr.“ ir „loc.“ žr. žr. § 188 B)] vardažodžio formos, išskyrus *o*-kamienę gen. sg. formą (§ 53), buvo, matyt, identiškos (žr. atitinkamus šio darbo paragrafus). Taip sakydamas, čia turiu galvoje pirmiausia šias slavų formas:

a) *o*-kamienė dat. sg. s. sl. (*vľbk*)-*u* < sl. **-ou* atėjo iš *u(u₁)*-kamienio, pakeisdama *o*-kamienę dat. sg. sl. **-ō* (§§ 66, 160), vadinasi, čia praslavai buvo visiškai identiškai prabaltams, turėjusiems irgi (*o*-kamienę) dat. sg. (vak. ir ryt.) balt. **-ō* [> lie. (*viľk*)-*uo* (dat. sg.), – žr. §§ 66, 161 t.];

b) slavų kalbos nuo baltų kalbų genetiškai nesiskiria ir *o(o/e)*-kamienio nom. pl. formomis (§§ 92, 94);

c) gen. pl. fleksiją s. sl. *-ō* kartu su pr. *-an* (gen. pl.) ne vienas kalbininkas veda iš ide. **-ōm* > sl. **-on* = vak. balt. **-an*, nors gen. pl. fleksiją lie. *-u* = la. *-u* visi kildina iš ide. **-ōm* > ryt. balt. **-ōn*; tačiau yra pamato manyti, kad tiek s. sl. *-ō* (gen. pl.), tiek ir pr. *-an* (gen. pl.) yra kildintinos iš tos pačios, iš kurios atsirado ir gen. pl. lie. *-u* = la. *-u* (§ 179 A a), t. y. iš gen. pl. balt.-sl. **-ōn* (§ 111); vadinasi, šiuo atveju (pra)slavai nėra artimesni vakarų baltams, – čia jie vienodai artimi ir vakarų, ir rytų baltams;

¹ Žr. literatūrą, pvz., darbe: S. Karaliūnas, Kai kurie baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių klausimai, LKK, X (1968), 7–100. Šiame darbe randame ne tik išsamią šios problemos literatūros kritinę apžvalgą, bet ir įdomų tos problemos tyrinėjimą.

² Šia proga galima priminti įdomią A. Sabaliausko išvadą: „Iš baltų kalbų kurios nors vienos šios srities [naminių gyvulių pavadinimų. – V. M.] leksikos artimumu atitinkamai slavų kalbų leksikai išskirti negalima“ – A. Sabaliauskas, Baltų kalbų naminių gyvulių pavadinimai, – LKK, X (1968), 186.

d) *o*-kamenio acc. pl. formų kilme slavai, lyginant juos su visais baltais, irgi, matyt, nėra artimesni vakarų baltams (kaip kad įprasta spėti), – jie vienodai artimi visiems baltams, kurie visi turėjo (*o*-kamenę) acc. pl. (balt.) **-ōns* [o ne ir vak. balt. **-ōns* (§ 179 A b)] = sl. **-ōns* (o ne sl. **-ōns*), – žr. §§ 100–107; baltams (visiems) ir slavams buvo vienodos ir kitos acc. pl. formos: *ā*-kamenė balt-sl. **-ās* (gerokai vėliau – tarmėse – ir inovacinė **-āns*, § 176), *i*(*i*₁)-kamenės balt-sl. masc. **-īns* resp. fem. **-īs* (§ 167), *u*(*u*₁)-kamenės balt-sl. masc. **-ūns* resp. fem. **-ūs* (§ 167), *K*-kamenė balt-sl. **-īns* (§ 142)¹;

e) slavai savąja (s. sl.) *-mъ* (dat. pl.), kildintina ne iš sl. **-mūs* ar **-mōs* > **-mūs* ir pan., bet iš sl. **-mōn* (§ 117), sutampa su visais, t. y. ir vakarų, ir rytų baltais, čia turėjusiais irgi (vak. ir rytų) balt. **-mōn* (§ 179 A c), žr. §§ 117–119;

f) slavus anais senovės laikais nuo baltų neskyrė ir *ā*-kamenių gen. sg. bei nom. pl. formos (§§ 174, 176).

B. Šiame darbe apžvelgtomis asmeninių įvardžių formomis s. sl. *v-y* resp. *n-y* (acc. pl.), vestinomis iš sl. **μ-ōns* resp. **n-ōns* [= sl. **(μilk)-ōns* (§§ 105–107)], slavai yra giminiški, rodos, taip pat visiems baltams (§ 179 B a), žr. § 169.

§ 184. Būdingiausias tos epochos, kai dar nebuvo paradigminių instr. ir loc. linksnių (§§ 183 A, 180 a, § 188 B), baltų ir slavų tarmių vardažodžio deklinacijos skirtumo bruožas slypi *o*-kamenio gen. sg. formose: čia vakarų baltai (prūsai) išlaikė archainę fleksiją (§ 180 b), o rytų baltai kartu su slavais turi inovacinę (plg. § 180 b), – ryt. balt. ir sl. **-ō* (§ 56). Rytų baltai kartu su slavais atsiskiria nuo vakarų baltų ir *o(o/e)*-kamenėje įvardžių deklinacijoje: vakarų baltai išlaikė archainę gen. sg. **(t)-a/es* „to“ → *-a/es-* (§ 180 c), o rytų baltai ir slavai čia turi inovacinę, – lie. *(t)-ō* = la. *(t)-ā* (§ 180 c), s. sl. *(t)-ogo*²; dėl s. sl. dat. sg. *(t)-omu* (ir pan.), reprezentuojančios archainę sl. **(t)-omō*³, slavai irgi yra artimesni rytų, negu vakarų, baltams (§ 181). Tačiau, jeigu rytų baltai turi inovacinę gen. sg. lie. *(t)-ō* = la. *(t)-ā*, tai slavai turi ne tik inovacinę gen. sg. s. sl. *(t)-ogo*, bet ir archainę gen. s. sl. *(č)-es-o* ≤ sl. **(k)-es* (§ 53) = vak. balt. **(t)-es* ≥ gen. sg. pr. *(st)-ess-e* (§ 53).

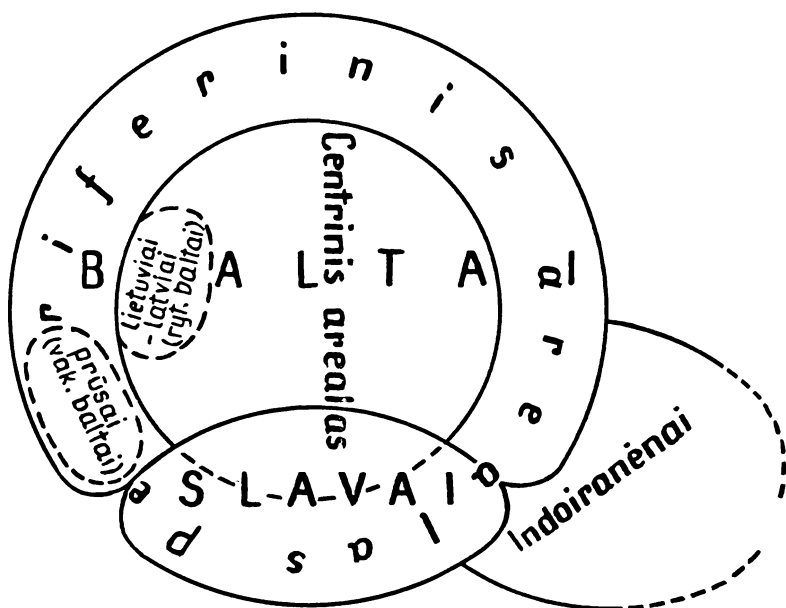
Vadinasi, pagal *o/e*-kamenės vardažodžio bei (gimininio) įvardžio gen. sg. formas, kurios seniausiems baltų ir slavų kalbų santykiams nustatyti

¹ Reikia manyti, kad pagal *i*(*i*₁)-kamenės balt-sl. acc. pl. **-īns* (masc.) resp. **-īs* (fem.) atsirado ne vien *K*-kamenė (balt-sl.) acc. pl. **-īns* (§ 142), bet ir *K*-kamenė (balt-sl.) **-īs* (fem.).

² Kokios kilmės yra forma s. sl. *(t)-ogo*, čia ne tiek svarbu, visiškai aišku, kad ji yra inovacinė.

³ Sl. **(tom)-ō* į s. sl. *(tom)-u* išvirto nefonetiškai, žr. § 88.

yra būdingiausi deklinaciniai orientyrai (žr. aukščiau ir plg. § 182), galima daryti išvadą: anų senovės laikų praslavai savo „prokalbės“ tipu šliejosi ne tik prie rytų prabaltų, bet kai kuo ir prie vakarų prabaltų, t. y. slavų „prokalbės“ šnektos šliejosi ne tik prie centrinio, bet ir prie periferinio ND-baltų¹ „prokalbės“ arealo šnektų (§ 182). Tiksliau sakant, galima spėti, kad slavų „prokalbės“ šnektos, turėdamos glaudesnius kontaktus visgi ne su periferiniu, o su centriniu ND-baltų „prokalbės“ arealu (žr. § 182 pabaigą), buvo ND-baltų „prokalbės periferinio tipo šnektos² – periferinio ND-baltų bei slavų „prokalbių“ arealo šnektos (t. y. vienos iš tokių šnektų)³, kurių dalis šliejosi prie centrinio to arealo šnektų. Šiuos ND-baltų ir slavų „prokalbių“ arealo dalykus labai schematiškai (ir, aišku, labai reliatyviai) galima būtų, pvz., taip pavaizduoti:

§ 185. Šia schema suprantu tokį baltų-slavų arealą⁴, kuriame baltai-slavai gyveno maždaug nuo II tūkst. pr. m. e. pradžios ir kuriame galutinai susidarė baltų bei slavų „prokalbės“. Labai trumpai dėl paties arealo. Minėdamas tą arealą, pirmiausia turiu galvoje visiems žinomą, gana rimtą hi-

¹ ND-baltais vadinu tuos (beje, visiems žinomus) istorinius baltus, kurių teritorija apėmė Nemuno, aukštutinio Dniepro ir kt. kraštus (žr. § 185).

² Plg. В. Н. Топоров, К проблеме балто-славянских языковых отношений, — Краткие сообщения института Славяноведения, XXXIII—XXXIV (1961), 213.

³ Plg. tolimesnę išnašą.

⁴ Jo centras, kaip matyti iš schemos, yra ne baltų arealo, o baltų-slavų arealo vidury.

potęzę, kad baltiškėjieji indoeuropėiečiai – protobaltai – apie II tūkšt. pr. m. e. pradžią išplito (matyt, kažkur iš pietų) dideliame plote, apimančiame maždaug Dauguvos, Nemuno, Priegliaus kraštus, savo pietiniais pakraščiais siekiančiame (ir, matyt, net pereinančiame) Pripetę su žemutine Vysla¹ (šitoki ano meto baltų arealą čia vadinu ND-baltų arealu). Iš protobaltų bei protoslavų atsirandant ND-prabaltams bei praslavams, tuo metu (apie II tūkšt. pr. m. e. pradžią) minėtame ND-(pra)baltų ir (pra)slavų areale (o ne kur kitur) ėmė, kaip tokios, formuotis ir pačios baltų bei slavų „prokalbės“. Čia slavų „prokalbė“ buvo periferinė artimaį giminiškų (ND-)baltų bei slavų „prokalbių“ arealo tarmė ir kartu – „pusiau“ centrinė to paties arealo tarmė (žr. § 184 schemą). Patys slavų „prokalbės“ periferiškumai ir centriškumai nesunkiai galėjo tam tikra linkme susiniveliuoti, nes tuometinės slavų „prokalbės“ arealas buvo palyginti nedidelis, matyt, žymiai mažesnis už tuometinį (ND-)baltų „prokalbės“ arealą, ir slavų „prokalbės“ šnektų tarpusavio kontaktai tuomet galėjo būti kur kas intensyvesni, negu (ND-)baltų „prokalbės“ šnektų kontaktai. Iš dalies ir šiais sumetimais aiškintinas tas dalykas, kad tuo metu (apie II tūkšt. pr. m. e. pradžią), kai ėmė formuotis slavų „prokalbė“, baltų „prokalbė“ ėmė ne tik formuotis, bet, matyt, kartu ir nykti². Baltų „prokalbės“ nykimo „pabaigą“ galėtume, remdamiesi K. Būga, datuoti maždaug I tūkšt. pr. m. e. viduriu³, t. y. laikais, daugiau nei tūkstantmetį senesniais už slavų „prokalbės“ suirimą. Vadinasi, galima spėti, kad (ND-)baltų ir slavų lingvistiniai kontaktai nuo II tūkšt. pr. m. e. pradžios šiaip ar taip pamažu silpnėja⁴ iki pat I tūkšt. m. e. vidurio – iki to laiko, kai į baltiškuosius aukštutinio Dniepro kraštus ima keltis slavai, t. y. kai prasideda naujo tipo lingvistiniai baltų ir slavų kalbų kontaktai, betrunkantieji iki šių dienų.

---

¹ Žr., pvz.: В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев, Лингвистический анализ гидронимов верхнего Поднепровья, Москва, 1962; О. Н. Трубачев, Названия рек Правобережной Украины, 1968; W. P. Schmid, Alteuropa und der Osten im Spiegel der Sprachgeschichte, Innsbruck, 1966. Iš archeologinių darbų žr., pvz.: X. A. Моора, О древней территории расселения балтийских племен, – Советская археология, № 2, 1958; M. Gimbutas, The Balts, London, 1963; J. Antoniewicz, – Baltico-Slavica, II (1966), 175–182; П. Н. Третьяков, Финно-угры, балты и славяне на Днестре и Волге, Москва–Ленинград, 1966.

² V. Mažiulis, Linguistic Notes on Baltic Ethnogenesis, Moscow, 1964, 3.

³ K. Būga, Lietuvių kalbos žodynas, I, Kaunas, 1924, p. LXII.

⁴ Čia atsižvelgiu, pirmiausia, į tuometinį lingvistinio baltų arealo padidėjimą, – apie šį faktorių plg. V. Mažiulis, op. cit., 1 tt.

§ 186. Baltams po slavų arba, kitaip sakant, baltams bei slavams genetiniu kalbos atžvilgiu artimiausiais giminaičiais vieni mokslininkai laiko indoiranėnus, kiti – germanus¹. Manau, kad čia, atsižvelgiant į tam tikrus šių kalbų kilmės chronologinius aspektus, gali būti teisūs ir vieni, ir kiti mokslininkai (žr. toliau)². Protobaltai, protoslavai, protogermanai, protoindoiranėnai ir, be abejo, dar atitinkami kiti praindoeuropiečiai³ priderėjo, matyt, vienam indoeuropiečių „prokalbės“ arealui⁴ (plg. apie jo vokalizmą mano atsargius samprotavimus, § 25). Tokį spėjimą bene ryškiausiai iš senųjų deklinacijos naujadarų remia *o/e*-kamenės gimininio įvardžio formos ide. dial. **(t)-o/e-mō/ē* resp. **(t)-o/e-mi*, kurios

1) buvo – matyt, savarankiškai – perdirbtos [išverčiant **-o/e-m-* į **-o/es-m-* (§ 88)] i: a) vak. balt. **-a/es-mō* [> pr. dat. sg. (*k*)-*as-mu* bei (*st*)-*es-mu* (§ 181 a)] resp. **-a/es-mi* [> pr. „loc.“ sg. **-a/es-mi* (išnyko)⁵], b) germ. **-a/es-mō/ē* [> got. dat. sg. (*þ*)-*am-ma*] resp. **-a/es-mi* [> germ. „loc.“ sg. **-a/es-mi* (išnyko)⁶], c) indoir. (**-a/es-mō/ē* >) **-as-mā* [> s. ind. dat. sg. (*t*)-*as-mai*] resp. (**-a/es-mi* >) **-as-mi* [> s. ind. loc. sg. (*t*)-*as-mi(n)*], toliau, plg. umbr. (*p*)-*us-me* „huic“ < **-os-m-* (< **-o-m-*)⁷; apie visa tai žr. §§ 88 t.

2) išliko neperdirbtos [čia **-o/e-m-* nevirto į **-o/es-m-* (§§ 88 t.)] – archaiškos: a) ryt. balt.-sl. **-a/e-mō* [> dat. sg. s. lie. (*t*)-*a-mu* (§ 181 b) = s. sl. (*t*)-*o-mu* bei (*s*)-*e-mu*⁸] resp. **-a/e-mi* [> lie.-la. „loc.“ sg. **-a-mi* (§ 181 b) = s. sl. loc. sg. (*t*)-*o-mь* bei (*s*)-*e-mь*], plg. frig. (σ)-ε-μου < **-e-mō*⁹; apie tai žr. § 88 t.

§ 187. Seniausiems baltų-slavų-germanų-indoiranėnų lingvistiniams santykiams aiškinti įvardinių (ide. dial.) formų **(t)-o/e-mō/ē* resp. **(t)-o/e-*

¹ Žr. literatūrą, pateikiamą, pvz., V. Georgijevo (taip pat ir jo paties nuomone): В. Георгиев, Исследования по сравнительно-историческому языкознанию, Москва, 1958, 225.

² Plg. A. И. Савченко, Этапы развития грамматического строя прайндоевропейского языка, – *Lingua Posnaniensis*, XII/XIII (1968), 33.

³ Kitų praindoeuropiečių čia nesistengsiu plačiau liesti. Apskritai apie visų indoeuropiečių kalbų tarpusavio santykius (remiantis daugiausia leksikos izoglosėmis) žr. vertingą darbą: W. Porzig, Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets, Heidelberg, 1954.

⁴ Jis, aišku, buvo izoglosiškai susijęs ir su kitais tos pačios (indoeuropiečių) „prokalbės“ arealais.

⁵ Pr. „loc.“ sg. **-a/es-mi* vėliau (t. y. labai vėlai) turėjo išvirsti į **-a/es-m* (plg. 6 išn. 210 p.), dėl tolimesnės raidos plg. tai, kas pasakyta 4 išn. 167 p.

⁶ Žr. 4 išn. 167 p.

⁷ Žr. 1 išn. 167 p.

⁸ Žr. 3 išn. 320 p.

⁹ Žr. 8 išn. 229 p.

-mi argumentas yra svarbus dar ir dėl to, kad baltų-slavų-germanų areale įvardinių (ide. dial.) **(t)-o/e-mō/ē* resp. **(t)-o/e-mi* formantai **-mō/ē* resp. **-mi* ne tik išliko įvardiniai (§§ 88 t., 181, 184), bet ir a) buvo panaudoti vardažodžio neparadigminių formų darybai (tie įvardiniai formantai buvo nominalizuoti), o vėliau pastarųjų, t. y. vardažodžio neparadigminių formų pamatu b) atsirado ir atitinkamos formanto **-m-* pluralinės (bei dualinės) formos [tie įvardiniai formantai buvo pluralizuoti (bei dualizuoti)], apie visa tai žr. §§ 89, 119. Tuo norėčiau štai ką akcentuoti:

a) protobaltai-slavai-germanai pagal įvardines (ide. dial.) **(t)-o/e-mō/ē* resp. **(t)-o/e-mi* iš pradžių buvo artimiausi protoindoiranėnams (ir kt.¹), – čia turime indoeuropiečių „prokalbės“ (proto)baltų-slavų-germanų-indoiranėnų (ir kt.) arealą;

b) šis arealas vėliau suskilo, t. y. pagal įvardinių (ide. dial.) **(t-o/e)-mō/ē* resp. **(t-o/e)-mi* nominalizaciją bei pluralizaciją protobaltai-slavai-germanai atskilo nuo protoindoiranėnų (ir kt.), čia nominalizavusių bei pluralizavusių neparadigmines (neįvardinio) formanto **-bh-* (vardažodines) formas, pasielgusių panašiai kaip ir protograikai [plg. gr. ἴ-φι (čia formanto **-bh-* forma tik nominalizuota)], protoitalikai [plg. lot. dat. pl. *noctibus* (čia formanto **-bh-* forma nominalizuota ir pluralizuota) ir kt. (apie tai žr. § 120).

Nuo minėto indoeuropiečių „prokalbės“ arealo atskilusieji protobaltai-slavai-germanai, matyt, nelabai ilgai drauge gyveno ir suskilo į (pra)bal-tus-slavus bei (pra)germanus. Šitaip esu linkęs spėti dėl to, kad įvardinių (ide. dial.) **(t-o/e)-mō/ē* resp. **(t-o/e)-mi* nominalizacija ir pluralizacija baltams-slavams visgi nėra vienoda su germanais:

a) baltai su slavais nominalizavo įvardinius tiek **-mō* (**-mē*), tiek ir **-mi*, po to pluralizuodami visgi gana anksti formantą **-mō* (> **-mō+n* > balt.-sl. dat. pl. **-mōn*, žr. § 117) ir palyginti vėlai (ne visuose baltuose, o tik rytiniuose) – formantą **-mi* (> ryt. balt.-sl. instr. pl. **-mī*, – žr. § 118);

b) germanai iš įvardinių **-mō* (**-mē*) resp. **-mi* nominalizavo ir pluralizavo, rodos, tik **-mi* (be to, ir su juo pačiu pasielgdami kitaip, negu baltai-slavai), žr. § 119.

Iš to galima spėti, kad (proto)baltai-slavai-germanai laikėsi kartu iki tol, kol buvo nominalizuotas įvardinis (ide. dial.) **-mi*, o jo pluralizacija bei

¹ Čia turiu galvoje (žr. § 186) frig. **-mō* (= italik. **-m-* > umbr. *pu-sm-e*). Tačiau, antra vertus, mums nėra žinoma, ar frigai (ir italikai) turėjo taip pat ir įvardinį **-mi*, t. y. formantą, kurį (greta **-mō/ē*) aiškiai randame (arba – germanuose – netiesiogiai atsekame), rodos, tik baltų-slavų-germanų-indoiranėnų kalbose (apie visa tai žr. §§ 88–89, 119).

įvardinio (ide. dial.) *-mō (*-mē) nominalizacija ir pluralizacija įvyko jau po to, kai (proto)baltai-slavai-germanai (kaip rodo kiti duomenys, proto-germanams už protoslavus artimesni buvo, tur būt, protobaltai) suskilo į prabaltus-praslavus ir į pragermanus, t. y., tur būt, tada, kai apie II tūkst. pr. m. e. pradžia iš (proto)baltų-slavų idiomų ėmė formuotis ND-baltų bei slavų „prokalbės“ (§ 185). Matyt, šiuo metu (ND-pra)baltams bei (pra)-slavams atsirado vėl intensyvūs kontaktai su (pra)indoiranėnais¹, – (ND-pra)baltų arealo pietryčiuose ir (pra)slavų arealo rytuose (§ 185)².

§ 188. Tuos savo samprotavimus apie baltų, slavų, germanų, indoiranėnų (ir kt.) kalbų santykių istoriją bandau ex silentio remti, suprantama, ir kitais, negu čia pateikti, duomenimis. Iš paties šio mano darbo kitų deklinacijos formų, reziuumuojant tai, kas pasakyta apie jų istoriją, galima būtų panašiais tikslais paminėti dar, pvz., šias A) gramatinių bei B) lokaliųjų linksnių formas:

A. Gramatinių linksnių formos:

a) archaiškesnes o/e-kamienio vardažodžio bei įvardžio gen. sg. formas, reprezentuojančias o/e-kamienę ide. *-o/es, išlaikė (be atitinkamų kitų indoeuropiečių) vakarų baltai, germanai, indoiranėnai (§§ 53, 180), o rytų baltai su slavais čia įsivedė naujadarą (§ 180), istoriškai – tipologiškai (ne istoriškai – genetiškai) primenantį lot. (*lup*)-ī (gen. sg.) tipo italikų-keltų naujadarą (§ 84);

b) o/e-kamienio vardažodžio nom. pl. (masc.) formomis archaiškesni yra indoiranėnai (§ 95), mažiau – germanai (§ 95), o visi baltai su slavais čia turi naujadarą (§ 91 tt.), panašų į graikų, lotynų ir kt. (§ 93 tt.)³;

c) o/e-kamienio vardažodžio gen. pl. formomis baltai ir slavai [turėjusieji balt.-sl. *-ōn iš ide. *-ōm < *-ō + m < *-ō = *-ō/ē (§ 113)] nesiskiria nuo germanų [turėjusių germ. *-ō/ēn iš ide. *-ō/ēm < *-ō/ē + m < *-ō/ē (§ 113)]⁴, indoiranėnų ir kt., apie visa tai žr. §§ 111–116;

d) o/e-kamienės deklinacijos acc. pl. (masc.) forma baltai-slavai [visi turėjusieji *-ōns (§§ 100–107)] nesiskiria nuo indoiranėnų (§ 107), gal būt, ir nuo germanų (§ 108) bei kai kurių kitų indoeuropiečių (§§ 107–109);

¹ Sakydamas „vėl“, turiu galvoje minėtą (proto)baltų-slavų-germanų-indoiranėnų (ir kt.) epochą (žr. § 186 t.).

² Šiam reikalui iš naujausių darbų žr. vertingą studiją: O. H. Трубачев, Названия рек Правобережной Украины, Москва, 1968.

³ Šita tezė yra problematinė daugiau savo detalėmis, o ne apskritai.

⁴ Skirtumas tarp ide. *-ōm ir ide. *-ēm yra tik fonetinis, o ne morfologinis: jos abi, atmetus *-m, suponuoja o/e-kamienę *-ō/ē (§ 113), kurios „variantas“ *-ē yra, gal būt, net archaiškesnis už *-ō [atsižvelgiant į tai, kad šita ide. *-ō/ē (§§ 113, 80, 67 ir kt.) yra, matyt, iš pirmąkartės ide. *o/e (§ 67 ir kt.), plg. 4 išn. 173 p.]

e) u_1 - resp. i_1 -kamenėmis¹ gen. sg. formomis baltai sutampa su slavais, germanais, indoiranėnais [(ir kt.), žr. § 148 tt.], bet ne su hetitais, graikais (žr. § 151); u_2 - resp. i_2 -kamenėmis¹ gen. sg. formomis baltai, rodos, sutampa bent jau su slavais ir, tur būt, su germanais, tačiau atsiskiria nuo indoiranėnų ir ypač nuo hetitų su graikais (žr. §§ 160, 164, 148 tt.);

f) u_1 - resp. i_1 -kamenėmis dat. sg. formomis (pra)baltai nesiskyrė nuo (pra)slavų [s. sl. (*syn*)-ovi (dat. sg.) < sl. *-ouei yra, tur būt, naujadaras vietoj sl. *-ou (§§ 160, 164)], rodos, ir nuo (pra)germanų (plg. § 165²), (pra)-indoiranėnų [s. ind. (*sūn*)-ave (dat. sg.) < indoir. *-auei irgi, tur būt, naujadaras vietoj indoir. *-au (§ 165)³] ir kt., tačiau, gal būt, skyrėsi nuo (pra)-graikų ir (pra)hetitų (plg. § 151); to paties linksnio u_2 - resp. i_2 -kamenėmis formomis baltų-slavų-germanų (lingvistinis) arealas, tur būt, nedaug skyrėsi nuo indoiranėnų arealo, bet daugiau nuo graikų su hetitais arealų (žr. §§ 160, 164, 165 ir plg. § 151);

g) u_1 - resp. i_1 -kamenėmis (balt.-sl.) *-aues resp. *-ejes (nom. pl. masc.-fem.) ir u_2 - resp. i_2 -kamenėmis (balt.-sl.) *-ū resp. *-ī (nom.-acc. pl. neutr.) < (ide.)*-uə resp. *-iə baltai nesiskiria nuo slavų, germanų, indoiranėnų ir kt., apie visa tai žr. § 167;

h) u_1 - resp. i_1 -kamenėmis (balt.-sl.) acc. pl. *-ūns resp. *-īns (masc.) bei *-ūs resp. *-īs (fem.) baltai ir slavai yra panašūs į indoiranėnus, žr. § 167;

i) baltų ir slavų „prokalbėms“ prasišviečia $\bar{a}$ -kamenė acc. pl. forma, rodos, tik (balt.-sl.) *-ās (o ne ir *-āns, atsiradusi tarmėse vėliau); šiuo archaizmu baltai su slavais nesiskiria, pvz., nuo germanų ir indoiranėnų, apie tai žr. § 176;

j) gen. (-,loc.) du. formomis prabaltai su praslavais artėja prie indoiranėnų, atsiskirdami nuo graikų (apie pragermanus dėl visiems žinomų priešasčių sunku čia ką nors pasakyti⁴), žr. §§ 126, 146, 170, 177.

B. Atitinkamų indoeuropiečių kalbų turimus paradigminius vad. lokalinčius linksnius, kartu su V. Toporovu ir kitais mokslininkais abejodamas visiems žinoma (dar ir dabar ne vieno palaikoma) tradicine hipoteze, esu linkęs kildinti iš tokių pirmųjų „linksnių“ – formų, kurios buvo neparadigminės adverbino arba quasiparadigminio pobūdžio formos (§§ 41, 43, 44). Šitokią spėjimą, mano nuomone, gražiai paremia ir baltų kalbos (žr. §§ 69 tt., 89 tt., 122–130 ir kt.). Kad paradigminiai lokalinčiai – instr. ir loc. – linksniai baltams atsirado palyginti neseniai, rodo ne tik rytiniai baltai, bet ir vakariniai – prūsai, kurie tokių linksnių, matyt, iš viso nebuvo spėję pasidaryti (apie visa tai žr. ką tik minėtus paragrafus)⁵.

¹ Tai, ką reiškia u_1 - resp. i_1 -kamenias ir u_2 - resp. i_2 -kamenias, žr. § 146.

² Esminio skirtumo, gal būt, nebuvo ir i_1 -kamieno atžvilgiu.

³ Tuo labiau naujadaras yra s. ind. (*i*-kam.) dat. sg. (*agn*)-aye (žr. § 165).

⁴ Lygiai taip pat sunku ką nors pasakyti ir apie germ. dat. (-,instr.) du. formą.

⁵ Plg. ir: J. Kazlauskas, Lietuvių kalbos istorinė gramatika, Vilnius, 1968, 132 tt.

Šiuo atžvilgiu prūsai (kaip ir, pvz., germanai, graikai), matyt, yra archaiškesni už rytų baltus (žr., pvz., 69 tt.), vadinasi, ir už slavus, indoiranėnus (§ 43). Šiais lokaliniais linksniais, dar gerokai prieš jiems atitinkamoje indoeuropiečių tarmėse imant paradigmėti, baltai šiaipjau nesiskyrė nuo slavų ir buvo daug kuo panašūs į germanus, indoiranėnus ir kt. (žr. atitinkamus šio darbo paragrafus). Čia atskirai galima sustoti prie ide. dial. „loc.“ (pl.) **-su* < **-s+u* formos (apie ją žr. § 125), kurią turėjo baltai, slavai, indoiranėnai ir, gal būt, germanai (?)¹. Ši senų laikų inovacinė forma sudaro gana aiškų izoglosinį (proto)baltų-slavų-germanų(?)¹-indoiranėnų arealą, priešpastatomą, pvz., (proto)graikų arealui [gr. -σι kildintina iš **-si* < **-s+i* (§ 125)]. Iš *o*-kamienių balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. **-ōs* resp. **-ais* [kuriose, „atmetus“ **-s*, randame pirmąsias balt.-sl. „loc.-instr.“ (sg.) **-ō* = **-ō/ē* resp. **-ai* = **-a/ei* (apie visa tai žr. §§ 125, 130)] rytų baltai pasidarė loc. (iness.) pl. (**-ōs* >) **-uos* > lie. (-la.) *-uos-* (§§ 123, 129 A) ir instr. pl. **-ais* > lie. *-ais* (§ 127 t., 129 A), o slavai – „atvirksčiai“: loc. pl. (**-ais* >) **-ois* > (**-ois+u* =) **-ois->* s. sl. *-ēs-* (§§ 125, 129 B) ir instr. pl. (**-ōs* >) **-ūs* > s. sl. *-y* (§§ 129 B, 130). Vadinasi, rytų baltai ir slavai *o*-kamienių instr. pl. bei loc. pl. linksnių formomis (o loc. pl. formomis – ir apskritai) išsiskyrė. Tuo stebėtis – dar kartą pabrėžiu – nėra ko, laikantis nuomonės, kad paradigminiai instr. ir loc. linksniai susiformavo ne indoeuropiečių „prokalbėje“, o kur kas vėlyvesniais laikais. Plg. dar indoiranėnus, kurie tų pačių linksnių, kaip paradigminių, formų darybos atžvilgiu irgi ne visur sutampa su slavais ir rytų baltais (žr. § 130). Pagaliau pridursime, kad graikuose-italikuose balt.-sl. („loc.-instr.“ pl.) **-ais* tipo forma suparadigmėjo į dat. pl. [gr. λύχ-οις, lot. *lup-īs* (§ 125, 127 t.)]. Panašiai pasielgė su balt.-sl. („loc.-instr.“ pl.) **-ōs* tipo forma frigai [fr. *diōs* (dat. pl.) < **-ōs*²].

Remiantis visa tuo, kas anksčiau pasakyta, galima čia pasidaryti, pvz., tokią bendriausią chronologinio pobūdžio išvadą apie baltų lingvistinę giminybę – jų genetinius kalbos santykius su kitais indoeuropiečiais: a) pradžioje egzistavo (proto)baltų-slavų-germanų-indoiranėnų (ir kt.) santykiai (gerokai prieš II tūkst. pr. m. e. pradžią), b) vėliau – (proto)baltų-slavų-germanų santykiai (prieš II tūkst. pr. m. e. pradžią), c) dar vėliau – (pra)baltų-slavų ir indoiranėnų santykiai (apie II tūkst. pr. m. e. pradžią), d) pagaliau (maždaug nuo I tūkst. m. e. vidurio iki šiandien) turime „naująją“ baltų ir slavų (kalbų) santykių epochą.

¹ Germanuose forma „loc.“ **-su* vėliau nesunkiai galėjo išvirsti į germ. **-s* [plg., pvz., germ. „loc.“ **-mi* (= ide. dial. **to/e-mi*) > **-m* (žr. 4 išn. 167 p.)], o tai reiškė, kad, pvz., *i*-kamenė germ. „loc.“ **-i-su* > **-s* turėjo sutapti (plg. 1 išn. 227 p.) su (*i*-kamiene) nom. sg. **-is* (masc.-fem.) ir, vadinasi, – išnykti. Tą patį **-su*, matyt, turėjo dar ir albanai, žr. V. Pisani, *L'albanais et les autres langues indo-européennes*, – idem, *Saggi di linguistica storica*, Torino, 1959, 104–105.

² Žr. 6 išn. 227 p.

BALTISCH-INDOEUROPÄISCHE SPRACHBEZIEHUNGEN

(DEKLINATION)

Zusammenfassung

Genetische Beziehungen der baltischen Sprachen zu den anderen indoeuropäischen Sprachen werden im geschichtlichen Rahmen der Deklinationsformen behandelt. Die Arbeit beginnt mit den „Phonetischen Beiträgen“ (S. 11–73), die als eine bestimmte Einführung zur „Deklination“ (S. 74–313) gelten, und endet mit „Baltisch-Indoeuropäischen Sprachbeziehungen“ (S. 314–327), d. h. mit Bemerkungen allgemeinen Charakters, wo auf Grund der Schlußfolgerungen der ganzen Arbeit ein Versuch unternommen wird, manche Korrekturen in der allgemeinen Theorie über die genetischen litauisch-lettischen Beziehungen zu dem Preußischen sowie über die Beziehungen von allen baltischen Sprachen zu den anderen indoeuropäischen Sprachen (in erster Linie zum Slavischen, Germanischen, Indo-iranischen) vorzunehmen.

PHONETISCHE BEITRÄGE

„Phonetische Beiträge“ bestehen aus zwei Kapiteln. Im ersten werden manche Probleme zur Geschichte des baltischen Vokalismus erörtert. Der Verfasser vertritt die Meinung, daß die preußische Sprache ziemlich klar darauf hinweist, daß das spätgemeinbaltische Vokalsystem viereckig war, wo gegenübergestellt wurden: a) zwei labialisierte kurze Hinterzungenvokale [u, ɔ] zwei kurzen Vorderzungenvokalen [i, e], b) drei labialisierte lange Hinterzungenvokale [ū, ō, ȳ] zwei langen Vorderzungenvokalen [i, ē der tiefen Zungenlage]. Der Verfasser geht der Vermutung nach, daß das angeführte spätgemeinbaltische Vokalsystem ein Übergangssystem gewesen sei, und zwar bis in das alte gemeinbaltische Viereckssystem zurückreichend, wo ein mittelhoher langer Hinterzungenvokal ein entsprechendes Korrelat der Vorderzunge gehabt hat. Analogische Vermutungen werden auch in bezug auf die ältesten Perioden des Slavischen (sowie auf die von manchen anderen indoeuropäischen Dialekten) geäußert. Es ist zu bemerken, daß man in diesem Kapitel der „Phonetischen Beiträge“ keinesfalls eine Lösung des Entwicklungsproblems des baltischen und slavischen Vokalsystems geben will; wir verfolgen ein ziemlich bescheideneres Ziel – nur folgendes zu zeigen (was durchaus nützlich für bestimmte Kapitel der „Deklination“ ist):

1. Die Vokale *ā und *ā̄ waren (wenigstens) im Baltisch-Slavischen labialisiert. In dieser Hinsicht ist es zweckmäßig gegenwärtige baltische Dialekte, und zwar die, wo sich eine solche Qualität der angegebenen Vokale widerspiegelt, für mehr archaisch zu halten als jene, in denen die erwähnte Labialisierung fehlt; dementsprechend ist aksl. (rǫk)-y (gen. sg.) gerade vom sl. *ās [(= *ȳs = lit. (rañk)-os (gen. sg.)) abzuleiten.

2. Lit. o (= lett. ā) leitet sich nicht allein vom balt.-sl. *ā (= *ȳ) < ide. *ā ab, sondern es kann auch in bestimmten unbetonten Positionen vom balt.-sl. *ō < ide. *ō abgeleitet werden. Davon ausgehend ist, z. B., lit. (vil̃k)-o „des Wolfes“ = lett. (vil̃k)-a auf balt.-sl. *ō̄ (nicht *ā̄!) < ide. *ō̄(d) zurückzuführen.

Im zweiten Kapitel der „Phonetischen Beiträge“ werden entsprechende Probleme der Diphthonge erörtert. Eine besondere Aufmerksamkeit wird hier der Analyse der Genesis

des sog. lit.-lett. Diphthongs uo_2 , nämlich dessen, der sich nicht vom (balt.-sl.) $*-ō$ (< ide. $*ō$), sondern vom u -Diphthong ableitet. J. Endzelin und K. Būga, die dieses Problem einem speziellen Studium unterworfen hatten, behaupteten, daß der lit.-lett. uo_2 aus dem ide. $*ōu > *ō$ (lit.-lett. uo_2) stämme. Dieselbe Meinung wird von vielen anderen Wissenschaftlern vertreten. Und trotzdem bestätigt sich eine ähnliche Ableitung bei einer gründlichen Untersuchung von bestimmten litauisch-lettischen Dialektangaben nicht. Der Verfasser hält sich an das von E. Kuryłowicz kurz gefaßte Prinzip und nimmt an, daß der lit.-lett. uo_2 nicht phonetisch auf den u -Diphthong zurückgeht, sondern apophonisch, d. h. er leitet sich nicht vom ide. $*ōu$, sondern – apophonisch – vom lit.-lett. $dū$; dazu werden vom Verfasser Angaben angeführt, die seiner Ansicht nach davon zeugen, daß nicht nur der lit.-lett. uo_2 , sondern auch der lit.-lett. $āu$ (akutiert) nirgends den ide. $*ōu$ voraussetzen. Ferner werden alle Fälle behandelt, in denen es üblich ist, den lit.-lett. ui vom ide. $*ōi$ abzuleiten. Der Verfasser kommt zum Schluß, daß der lit.-lett. ui nicht die Ableitung vom ide. $*ōi$, sondern die Apophonisierung (Einführung in das System der i -Diphthonge) des lit.-lett. Diphthongs ui (< $ū + i$) vermuten läßt. Bei der Untersuchung des Materials war kein einziges Beispiel anzutreffen, wo der lit.-lett.-preuß. Diphthong uR ($R =$ jeder beliebige Sonant) außerhalb des Wort- bzw. Stammauslauts vom ide. $*ōR$ abzuleiten wäre. Weiterhin wird die Geschichte des lit.-lett.-preuß. Diphthongs $āR$ (akutiert) verfolgt, der m. E. auch nirgends den ide. $*ōR$ voraussetzt. Daraus und aus der Analyse des entsprechenden Materials von einigen anderen indoeuropäischen Sprachen werden in der Arbeit Schlüsse gezogen, daß der ide. Diphthong $*ōR$ mit seinem ide. Korrelat $*ēR$ überhaupt selten gewesen ist. Es wird versucht zu erklären, warum die angeführten Diphthonge im Urindoeuropäischen scheinbar nur in bestimmten Fällen in dem Wort- bzw. Stammauslaut vorgekommen sind, d. h. in den Fällen, die auf diese oder jene Weise mit der Formenbildung verbunden sind.

In diesem Kapitel wird auch das Problem der Verkürzung der tautosyllabischen Längen im Baltisch-Slavischen berührt: auf Grund von Belegen wie lit. $(akm)-uō$ „Stein“ < ide. $*-ōn$ > aksl. $(kam)-y$ und aus anderen Erwägungen heraus wird vermutet, daß die erwähnte Verkürzung nicht im „Urbaltisch-Slavischen“, sondern viel später erfolgte.

DEKLINATION

Der hauptsächliche Teil der Arbeit – „Deklination“ beginnt mit den Bemerkungen in bezug auf die neuesten Auffassungen, die eine bestimmte Überprüfung von allgemeinen Grundlagen der traditionellen Indoeuropäistik in Hinsicht der nominalen Kategorien verlangen. Aus diesem Anlaß wird die Notwendigkeit betont, u. a. dieses traditionelle Prinzip zu überprüfen, laut welchem die sog. Lokalkasus, die in einigen indoeuropäischen Sprachen paradigmatisch gebraucht werden, als mehr archaisch im Vergleich zu den in anderen indoeuropäischen Sprachen unparadigmatisch verwendeten Lokalkasus (genauer: Lokalformen) gelten. In der Arbeit wird die Auffassung von W. Toporow und anderen Forschern vorgezogen, daß die Lokalkasus in den indoeuropäischen-Sprachen früher nirgends paradigmatisch gewesen seien. Der Verfasser ist aber der Meinung, daß man die angeführte Auffassung der traditionellen nicht so streng gegenüberstellen sollte, weil auch die „neue“ Auffassung den paradigmatischen Charakter der bestimmten lokalen „Kasus“ (Formen) im Urindoeuropäischen anerkennen muß, dieser Charakter wird nur anders verstanden (wie der traditionellen Auffassung nach), d. h. es wird behauptet, daß das Modell der Paradigmen im Urindoeuropäischen ein solches war, das die „Sanskritisierung“ ausschließt. Und anders ausgedrückt, die urindoeuropäischen Lokalkasus waren der Art, daß wir sie beim Vergleich mit entsprechenden Erscheinungen z. B. im Sanskrit unparadigmatische „Kasus“

bzw. unparadigmatische Formen (adverbialen Charakters) nennen können (natürlich, ganz verhältnismäßig). In der vorliegenden Arbeit wird nicht so sehr diese „neue“ Auffassung behandelt, wie die Tatsache berücksichtigt, daß die Anwendung des Prinzips dieser Auffassung, wenn auch als Arbeitshypothese, eine große Bedeutung für die Erforschung der Geschichte der Deklinationsformen der indoeuropäischen und zumindest der baltischen Sprachen¹.

TEMATISCHE DEKLINATION

Bei der Forschung der Vokativform des Singulars wird die Notwendigkeit betont, den gegebenen Stamm nicht als *o-*, sondern *o/e*-Stamm zu betrachten.

Auf Grund der Formen vom Typ lit. *gėra* „gut“, preuß. *wissa* „alles“ und der baltischen Wörter, die in den finnischen Sprachen als Lehnwörter zu treffen sind, z. B., finn. *silta* „Brücke“ – lit. *tiltas* „dass.“, kann man annehmen, daß das Urbaltische die Form **(tilt)-a* „Brücke“ (nom.-acc. sg. neutr.) < ide. **-ō* gehabt hat, die im Ostbaltischen bis zu ihrem Verschwinden erhalten blieb, und im Westbaltischen wurde an sie später das **-n* hinzugefügt (anscheinend nach dem Modell des acc. sg. anderer Geschlechter), vgl. preuß. *assarān* „der See“. S. Agrell und anderen folgend wird in der Arbeit vermutet, daß balt. **(tilt)-a* = aksl. *(jezer)-o* älter ist als preuß. *(assar)-an* = gr. $(\delta\omega\rho)-ov$ u. a.

Kompliziert ist die Frage der Geschichte der Formen gen. sg.: lit. *(vilk)-o* = lett. *(vilk)-a* = aksl. *(vlbk)-a* und preuß. *(deiw)-as* „des Gottes“. Aus den bestimmten Erwägungen heraus kann man annehmen, daß die preuß. Form *(deiw)-as* (gen. sg.) von der westbalt. **-as* < ide. **-os*, die neben ide. **-es* [$>$ westbalt. **-es + e* > preuß. *(st)-esse* „jenes“ (gen. sg.)] bestanden hat. Demgemäß widerspiegelt sich hier im Westbaltischen die *o/e*-stämmige ide. Form ergat. **-o/es*, die für ähnliche Zwecke (gen. sg.) auch im Germanischen [z. B., got. *wulfis* „des Wolfs“ < **-es- < *-es* (= **-o/es*)], im Indoiranischen [aind. *vʹk-as-ya* „des Wolfes“ < **-os- (*-es-) < *-os (*-es)*] u. a. gebraucht wurde. Das Ostbaltische weist hier mit dem Slawischen eine Innovation auf: lit. *(vilk)-o* = lett. *(vilk)-a* < ostbalt. **-ō* (wie sich von der Letzteren lit. *-o* = lett. *-a* entwickelte, s. S. 100) = aksl. *(vlbk)-a*. Diese ostbalt.-sl. **-ō* wird mit der lat. *(GNAIV)-OD = -ōd* (abl. sg.) identifiziert, aber mit folgendem Vorbehalt: a) im Baltisch-Slawischen fehlte der paradigmatische Ablativ, vielmehr setzt also diese **-ō* anscheinend nicht die ide. „abl.“ **-ōd*, sondern die ide. „abl.“ **-ō* voraus; b) die lat. Form *-ōd* (abl. sg.) geht auf die ide. dial. „abl.“ **-ōd* zurück, die Letztere aber ist aller Wahrscheinlichkeit nach die ide. „abl.“ **-ō*, in den bestimmten indoeuropäischen Dialekten durch das Formans **(e)d* erweitert; demgemäß leitet sich die lat. Form *-ōd* (abl. sg.) von der ide. **-ō + *(e)d*, aber nicht von der ide. **-ō + *-ed* ab. Das Vorhandensein des Zirkumflexes in der lit. *(vilk)-ō* (= lett. *-a*) wird bei ihrer Zurückführung auf die (ost)balt. Form **-ō* < ide. **-ō* in der Arbeit durch die Metatonie erklärt, die unter dem Einfluß der singularischen Genitivflexionen (nicht akutiert!) in allen übrigen (ostbaltischen) Stämmen erfolgt hat; vgl. auch das Nähere über die litauisch-lettische Metatonie in der *o/e*-stämmigen Flexion des dat. sg. (s. unten).

Eingehend werden die *o/e*-stämmigen Formen des dat. sg. und instr. sg. behandelt. Daraus ergibt sich folgendes. Von den litauischen dialektalen Allomorphen des dat. sg. gilt als mehr archaisch die lit. Form *(vilk)-uo* (über die lit. *-ui-, -u* s. S. 115 f.), die auf die ostbalt. **-ō̃* (nicht **-ōi!*) und, weiterhin, auf die balt. **-ō* zurückgeht, von der auch die lit.

¹ In der Arbeit werden diese sog. unparadigmatischen Formen in Anführungsstrichen vorgelegt, z. B., „loc.“ (= unparadigmatischer Lokativ).

instr. sg. (*vilk*)-*ù* < *úo < balt. **-ō* abgeleitet wird. Die beiden angeführten ostbaltischen Formen gehen also genetisch auf eine und dieselbe ältere gemeinbaltische Form des dat. (-, instr.) sg. **-ō* zurück. „Die Zwiespaltigkeit“ der letzteren Form läßt sich dadurch erklären: a) durch die Metatonie des balt. dat. (= „instr.“) sg. **-ō* → ostbalt. dat. sg. **-ō̄*, die unter dem Einfluß der (nicht akutierten) Flexionen des dat. sg. anderer Stämme erfolgt hat; b) durch die Metatonie, die sich im Zusammenhang mit der Entstehung des ostbaltischen paradigmatischen Instrumentals und mit der „Notwendigkeit“ vollzog, im *o/e*-stämmigen Paradigma einen formellen Kontrast zwischen dem „alten“ dat. sg. und dem eben entstandenen instr. sg. zu schaffen. Die preuß. (*sír*)-*u* „dem Herzen“ (dat. sg.) stammt auch von der balt. dat. (-, instr.) sg. **-ō*, doch im Westbaltischen verlor diese Form möglicherweise auch später ihren Akut nicht, weil im Westbaltischen, im Gegensatz zum Ostbaltischen, entwickelte sich kein paradigmatischer Instrumental; daraus folgt, daß die balt. dat. (-, instr.) sg. **-ō* > preuß. dat. (-, instr.) sg. (*sír*)-*u*. Im Slavischen gab es auch die *o/e*-stämmige dat. sg. **-ō* > (spät)sl. **-ā*, die durch *u*-stämmige ersetzt wurde [vgl. aksl. (*vľbk*)-*u* s. S. 117].

Es ist zweckmäßig, die angeführte balt.-sl. Form **-ō* < ide. **-ō* als einen verlängerten reinen *o(o/e)*-Stamm anzusehen. Da der *o*-Stamm *o/e*-Stamm ist, so soll neben der ide. **-ō* → **-ō̄* [der verlängerte reine *o* (= *o/e*)-Stamm] auch die ide. **-ē* → **-ē̄* [der verlängerte *e* (= *o/e*)-Stamm!] bestanden haben; vgl., z. B., got. (*hamm*)-*e(h)* „jedem“ (dat. sg.). Wodurch die erwähnte Verlängerung bedingt ist (eventuell durch dem Ablaut), braucht hier nicht erläutert zu werden. Viel wichtiger erscheint uns die Notwendigkeit, z. B., gr. (*λύκ*)-*ω* „dem Wolf“ (dat. sg.) von der ide. **-ō* [mit dem ziemlich später hinzugefügten **-(e)i*] und nicht von der ide. **-ō* + *ei* wie es bei der „kontraktionellen“ Hypothese der Fall ist — herzustellen. In der Arbeit wird diese traditionelle Hypothese abgelehnt. Es wird bewiesen, daß die Verlängerung der ide. **-ō̄/ē̄* im *o/e*-stämmigen Paradigma nicht durch die „Kontraktion“ bedingt ist. So werden, z. B., die lat. Form **-ōd* (abl. sg.) oder die aind. (*vřk*)-*ās* (nom. pl.) von uns entsprechend von der ide. **-ō* + **-(e)d* (s. oben) und ide. **-ō* + **-(e)s*, sondern nicht von der ide. **-ō* + *ed* und ide. **-ō* + *es* abgeleitet.

Es wird die Ansicht vertreten, laut deren das Urbaltische nicht nur keinen paradigmatischen Instrumental, sondern auch keinen paradigmatischen Lokativ gehabt hat: a) der ostbaltische paradigmatische Lokativ [hier werden nur iness(ivus) sg. und adess(ivus) sg. behandelt] ist wahrscheinlich in der Zeit entstanden, wo die Postposition sich mit der entsprechenden, unparadigmatischen Lokativform zusammenschmolz; b) im Westbaltischen entwickelte sich überhaupt kein paradigmatischer Lokativ (wie auch kein Instrumental).

Ferner wird ein ziemlich kompliziertes und bis jetzt noch nicht gelöstes Problem analysiert, und zwar das über die Herkunft der lit. Form (*vilk*)-*ė* < **-ėn* (iness. sg.). Bei der Forschung der lit. (*vilk*)-*ė* < **-ėn* stellt es sich heraus, daß diese Form auf **-ē̄* + *ėn > **-ē̄* + **-(ė)n* (> **-ėn*), d. h. auf die *o/e*-stämmige balt. „loc.“ (sg.) **-ē̄* [reiner (verlängerter) *o/e*-Stamm, s. oben] zurückgeht, durch die Posposition *ėn erweitert. Es werden die Gründe erörtert, warum der angegebene ostbaltische paradigmatische (= postpositionelle) Lokativ des Singulars (iness. sg.) gerade von der *o/e*-stämmigen balt. „loc.“ **-ē̄* (= **-ō̄/ē̄*) und nicht von der *o/e*-stämmigen balt. „loc.“ **-ō̄* (= **-ō̄/ē̄*) entstanden ist, auf deren Existenz die lit. dial. „loc.“ (*šil*)-*ù* „auf der Heide“ (Adverb) < **-ō̄* [= russ. „loc.“ *дом-а* „zu Hause“ = lat. „loc.“ (*bell*)-*ō* „im Krieg“ u. a.] aufweist.

Eingehend werden die *o/e*-stämmigen unparadigmatischen (adverbialen) Formen vom Typ der lit. „loc.“ (*nam*)-*iē* „zu Hause“ (präpositionslose Konstruktion) < **-ei* und (präpositionale Konstruktion) der lit. „loc.“ (praep. + *vākar*)-*ie* „Abend“ < **-ei* bzw. (praep. + *vākar*)-*i* < **-i* besprochen (darüber, daß sie gerade *o/e*-stämmig sind, s. unten). Es gibt

keinen Zweifel, daß die angeführten Formen archaisch sind. Die lit. Form „loc.“ (*nam*)-*iē* < *ei zusammen mit der preuß. „loc.“ (*bit*)-*ai* „abends“ < *ai lassen die balt. „loc.“ **a/ei* und, weiterhin, die ide. „loc.“ **o/ei* (reiner *o/e*-Stamm + *i) vermuten, vgl. dazu noch die preuß. „loc.“ (*qu*)-*ei* „wo“ [= gr. dor. „loc.“ (*π*)-*εῖ* „wo“], aksl. (sl. „loc.“ >) loc. sg. (*vľbc*)-*ě* < *oi, gr. (*oľx*)-*oi* bzw. (*oľx*)-*ei* „zu Hause“ u. a. Dabei wird betont, die *o/e*-stämmige ide. Form *ei nicht jünger (eventuell sogar älter) ist als die *o/e*-stämmige ide. *oi. Es ist zweckmäßig, die beiden Formen für urindoeuropäisch zu halten. Die litauischen unparadigmatischen Formen vom Typ praep. + „loc.“ (*vākar*)-*ie* und (*vākar*)-*i* sind funktional den Formen vom Typ praep. + dat. sg. (*vākar*)-*uo* und (*vākar*)-*u(-ui)* nah, vgl. lig (pačiam) *vākar*-*ie* und lig *vākar*-*uo* „bis zum Abend“ (Gervėčiai), ik (šitam) *kār*-*i* [anstatt der parallelen Form *kār*-*ie* (s. unten)] und ik (šitam) *kār*-*u* [anstatt der älteren Form *kār*-*uo* (s. unten)] „bis zum (diesen) Krieg“ (Simnas) u. a. Vgl. noch preuß. en (stes)-*mu* *wird*-*ai* „in (dem) Wort“ , aksl. pri *svēt*-*ě* „beim Lichte“ (= alit. prieg *krikšt*-*ie* „bei der Taufe“). Die preuß. Konstruktion praep. + „loc.“ (*wird*)-*ai* [=preuß. *bit*-*ai* „abends“ (s. oben)] und aksl. praep. + (sl. „loc.“ >) loc. sg. (*svēt*)-*ě* < *oi lassen die balt.-sl. „loc.“ *ai = **a/ei* vermuten. Die „Dativisierung“ der lit. Konstruktion praep. + „loc.“ *vākar*-*ie* (= lit. „loc.“ *nam*-*iē* „zu Hause“) < *ei (= **a/ei*) ist allem Anschein nach alt: bei dem genannten Stamm wurden die Lokalbeziehungen im Urbaltischen vermutlich nicht nur durch die *o/e*-stämmige balt. „loc.“ **a/ei*, sondern auch durch die *o/e*-stämmige balt. „loc.“-dat. sg. **ō/ē* (s. oben) ausgedrückt. Dabei war für die Ertere mehr die Bedeutung des lokalen Zustandes, für die Letztere die der Lokalrichtung charakteristisch. Die Tatsache, daß die lit. Konstruktionen praep. + „loc.“ *vākar*-*ie* und *vākar*-*i* *o/e*-stämmig sind, steht außer allem Zweifel. Es entsteht aber die Frage, wie das *-i* im *o/e*-Stamm aufgekommen ist? Wie man gewöhnlich glaubt, sind hier sowohl das *-i* als auch *-ie* vom *K*-Stamm (=konsonantischen) oder vom *i*-Stamm entstanden. Wobei wir die schwachen Seiten der genannten Hypothese hier näher nicht erläutern, wollen wir annehmen, daß in diesem Falle vom *K*-(*i*)-Stamm nur das *-i*, aber keinesfalls *-ie* aufgekommen sind. Es wäre zweckmäßig, die Letztere für ureigen im *o/e*-Stamm zu halten: die *o/e*-stämmige lit. (praep. + „loc.“ *vākar*)-*ie* < *ei (= **a/ei*) fiel mit der *K*-stämmigen lit. dat. sg. (*ākmen*)-*ie* < *ei zusammen, die auch eine Nebenform lit. dat. sg. (*ākmen*)-*i* < *i (s. unten) hatte. Davon ist neben lit. (praep. + „loc.“ *vākar*)-*ie* auch lit. (praep. + „loc.“ *vākar*)-*i* aufgekommen. Das Aufkommen der erwähnten *-i* im *o/e*-Stamm gilt als sehr alt, – als Archaismus urindoeuropäischen Alters. Davon ausgehend werden in der Arbeit die Bildung der *o/e*-stämmigen ide. *i (neben der ide. **o/ei*) sowie andere nach der Meinung des Verfassers damit auf eine bestimmte Weise verbundenen Probleme ausführlich behandelt: a) die Herkunft des indoeuropäischen *jo/e*-Stammes; b) altertümliche Übergangsfälle der *K*-stämmigen Nomina in das *o/e*-stämmige (bzw. *ā*-stämmige) Paradigma (aind. *dvār*-*am* „Tore“, lat. *forum* „Vorderhof“ u. a.); c) die Genesis der *o/e*-stämmigen Form vom Typ der lat. (*lup*)-*i* „des Wolfs“ (gen. sg.) in den Italisch-Keltischen Sprachen u. a.

Es wird auch die pronominale ostbalt.-sl. „loc.“ *tamī (> aksl. loc. sg. *tomb*) untersucht, zugleich auch die (ostbalt.-sl.) dat. sg. *tam-ō „jenem“, die folgenderweise hergestellt wird: a) die alit. dat. sg. (*tam*)-*u(-ui)* leitet sich (nicht phonetisch!) vom *(*tam*)-*uo* < *ō auf dieselbe Weise ab wie die lit. dat. sg. (*vilk*)-*u(-ui)* von der (*vilk*)-*uo* < *ō; b) die aksl. dat. sg. (*tom*)-*u* leitet sich (nicht phonetisch!) von sl. **-ā* < *ō genauso ab wie die aksl. dat. sg. (*vľbk*)-*u* < **-ā* < *ō. Es ist zweckmäßig, die ostbalt. dat. sg. *(*t*)-*a-mō* für gemeinbaltisch zu erklären. Unter dem Einfluß des suppletorischen Stammes *(*t*)*es-* bzw. *(*k*)*as-* [> preuß. gen. sg. (*st*)*ess-e* „jenes“ resp. *(*k*)*ass-e* „wessen“ (s. oben)] wurde diese *(*ta*)-*mō* im Westbaltischen zu der dat. sg. *(*t*)*es-mō* bzw. *(*k*)*as-mō* [> preuß. (*st*)*es-mu*

„jenem“ bzw. (*k*)*as-mu* „wem“) und im Ostbaltischen (sowie Slavischen), wo ein dem Westbaltischen ähnlicher suppletorischer (und archaischer) Stamm schon längst fehlte, blieb er [d.h. der Stamm *(*t*)*a*- bzw. *(*k*)*a*-] erhalten. Die angeführte (gemein)balt.-sl. Form *(*t*)*a-mō* läßt sich von der ide. dial. dat. (-,loc.“) sg. *(*t*)*o-mō/ē* ableiten, die analog zum Westbaltischen im Germanischen zu *(*þ*)*as-mō/ē* [> got. (*þ*)*am-ma* „jenem“, (*hw*)*am-me(h)* „jedem“], im Indo-iranischen zu *(*tas-mā/ē* >) *(*t*)*as-mā* [> aind. (*t*)*as-mai* „jedem“ (mit dem später hinzugefügten -i) = (*k*)*as-mai* „wem“) u. a. wurde. Neben der ide. dial. dat. (-,loc.“) sg. *(*t*)*o-mō/ē* gab es auch die ide. dial. „loc.“ *(*t*)*o-mī*, die im Ostbaltischen und Slavischen archaisch blieb [lit.-lett. „loc.“ *ta-mi und (sl. „loc.“ >) aksl. loc. sg. *tomē*], veränderte sich aber im Westbaltischen [preuß. „loc.“ *tes-mi > *stes-mi (später „schmolz“ sie, nachdem sie phonetisch das -i verloren hatte, zu der preuß. dat. sg. *stes-mu* < *-ō)], im Germanischen [germ. „loc.“ *þaz-mi verschwand, – vgl. das Verschwinden der preuß. „loc.“ *stes-mi], im Indoiranischen [aind. *tas-mi(n)*]. Ferner wird aus ähnlichen Gründen vermutet, daß: a) die angegebene ide. dial. dat. (-,loc.“) sg. *(*t*)*o-mō/ē* bzw. „loc.“ *(*t*)*o-mi* sich von der ide. „acc.“ sg. (*t*)*o-m* (> aind. acc. sg. *ta-m* „jenen“ u. ä) + -ō/ē bzw. *-i ableitet; b) die angeführten formbildenden Modelle (ide. „acc.“ sg. + -ō/ē bzw. *-i) im (Proto)Baltisch-Slavisch-Germanischen sich von den Pronomina auch auf die Nomina verbreiteten, hauptsächlich auf die Stämme, die unparadigmatischer Formen „bedurften“ (zunächst auf *K*-, *u*-, *i*-Stämme). So, z. B., entwickelten sich von der *i*-stämmigen ide. „acc.“ *-*im* + -ō/ē bzw. *-*i* die ide. dial. „loc.-instr.“ *-*imō/ē* bzw. *-*imi* (*i*-stämmig!), die während der Bildung des Plural- bzw. Dualparadigmas auch für das Letztere verwendet wurden, vgl. balt.-sl. dat. pl. *-*imō* + *n* > *-*imōn* (s. unten) und ostbalt.-sl. instr. pl. [*-*mi* → (Verlängerung) *-*imi*] (s. unten). Allem Anschein nach entwickelte sich hier früher die „loc.-instr.“ *-*imi* (ide. dial.) und später auch *-*imō/ē*. Es gibt folgenden Grund dazu: a) „loc.-instr.“ *-*imi* läßt sich nicht allein im Baltisch-Slavischen, sondern auch im Germanischen verfolgen [vgl. (proto)germ. „loc.-instr.“ (sg.) → germ. dat. pl. *-*imi* (s. unten)]; b) *-*imō/ē* kam anscheinend (bei den Nomina!) nur im Baltisch-Slavischen auf [aber nicht im Germanischen, vgl. die nominale germ. dat. pl. *-*imi* (*-*im-ō/ē* ist hier nicht anzutreffen)]. Demgemäß verbindet sich das Baltische in bezug auf die nominale Form *(*i*)*mi* mit dem Slavischen und Germanischen; und in bezug auf die nominale Form *(*i*)*mō*(*-ē) – nur mit dem Slavischen, obwohl sich das Baltische in bezug auf die pronominalen Formen *-*mi* bzw. *-*mō*(*-ē) nicht allein mit dem Slavischen, Germanischen, sondern auch mit dem Indoiranischen verbindet (das Letztere verwendete hier bei Nomina die ide. Form *-*bh*-).

Ferner werden die lit. nom. pl. (*vilk*)-*aī* < balt. *-*aī* bzw. lit. (*t*)-*iē* = aksl. (*t*)-*i* < balt.-sl. *-*ei* erforscht. Es ist zweckmäßig, die letztere Form (*-*ei*) nicht jünger (vielleicht sogar älter) als die Erstere zu halten; es kann sein, daß die aksl. (*vbc*)-*i* (nom. pl.) von den Pronomina (vgl. aksl. *t-i*) kommt. Daneben wird auch die Form des nom. pl. (masc.) in den entsprechenden anderen indoeuropäischen Sprachen behandelt. Es werden Gründe angeführt, laut denen man die *o/e*-stämmige ide. dial. nom. pl. *-*o/ei*, die den reinen *o/e*-Stamm + + *-*i* darstellt, formal, z. B., mit dem *o/e*-stämmigen ide. „loc.“ *-*o/ei* identifizieren sollte. Als älter wird bei den Nomina die *o/e*-stämmige ide. nom. pl. *-*ōs* anerkannt. Es wäre richtiger, sie nicht von der ide. *-*ō* + *es*, sondern von der ide. *-*ō* + (*e*)*s* abzuleiten, wo die ide. „dat.“ *-*ō* = *-*ō/ē* zu verfolgen ist. Hier werden auch die *o/e*-stämmigen Formen des nom.-acc. pl. neutr., nom.-acc. du. behandelt.

Bei der Analyse des acc. pl. (masc.) kommt man zum Schluß, daß gemeinbaltisch die (balt.) Form acc. pl. *-*ōns* < ide. *-*ōns* gewesen ist, die auch im Slawischen, Indoiranischen, (vielleicht) im Germanischen u. a. vorhanden war. Es wird versucht zu beweisen, daß die angeführte ide. Form *-*ōns*, wirft man das „plüralische“ *-*s* weg, auf die ursprüngliche ide.

acc. pl. **-ōm* zurückgeht, die durch das Hinzufügen des „akkusativischen“ **-m* zur *o/e*-stämmigen ide. „dat.“ **-ō* (= **-ō/ē*) gebildet wurde.

Es werden auch Gründe angeführt, die davon zeugen, daß die gemeinbaltisch-slavische Form des *o/e*-stämmigen gen. pl. anscheinend **-ōn* gewesen ist, die auf die ide. **-ōm* zurückgeht, und die Letztere beim Wegwerfen des Formans **-m* – auf die ide. „dat.“ **-ō* = **-ō/ē* = **-ē + -m* > germ. **-ēn*. Dabei wird die Geschichte der angeführten Form auch in bezug auf ihre Intonationsfragen (im Baltischen, Griechischen u.a.) verfolgt; es wird auch erklärt, warum es zweckmäßig ist, die angegebene (ide.) **-ōm* auf jeden Fall für gemeinindoeuropäisch zu halten, und warum sie sich vom *o/e*-Stamm auch auf andere Stämme verbreitet hat.

Es wird darauf hingewiesen, daß die lit. dat. pl. *-mus*, preuß. *-mans*, aksl. dat. pl. *-mō* auf die balt.-sl. dat. pl. **-mōn* < **-mō + n* zurückgehen; über die Herkunft der balt.-sl. Form **-mō* [→ **-mō + n* > **-mōn* (dat. pl.) bzw. **-mō* (dat. -,instr. „du.)] s. oben. Hier wird auch die Geschichte der Form des dat. pl. in den germanischen Sprachen berührt: es wird germ. (dat. pl.) **-mi* und – dialektal – (**-mi + s* >) **-mis* (**-miz*) hergestellt. In dem vorliegenden Kapitel wird die Genesis der lit. *-mis* = aksl. *-mi* [instr. pl. (nicht in *o/e*-Stämmen)] erforscht sowie das Entstehungsproblem der Form vom Typ lat. (*noct-i*)-*bus* (dat. pl.) u. a. betroffen.

In den der Geschichte der litauisch-lettischen Formen des loc. pl. (eigentlich: iness. pl.) und instr. pl. gewidmeten Abschnitten wird auf die schwachen Seiten der traditionellen Hypothesen hingewiesen und auf Grund der inneren Rekonstruktion des entsprechenden (vor allem: litauischen) dialektalen Materials werden folgende Schlüsse gezogen:

1. Lit. (aukšt.) loc. (iness. pl.) *vilk-uos-e* enthält **-uos* (durch die Postposition *-e* < **en* erweitert, in der nicht nur die acc. pl. **-uos* < **-uons* [lit. žem. *-ū(n)s-(e)*] < **-ōns*, sondern auch die „loc.“ pl. **-uos* < **-ōs* zu verfolgen sind).

2. Die angeführte Form des „loc.“ pl. **-ōs* stellt die durch das „pluralische“ **-s* erweiterte balt. Form „loc.“ (-dat.) sg. **-ō* = **-ō/ē* < ide. „dat.“ **-ō/ē* dar.

3. Lit. „loc.“ pl. (*ketur*)-*ies-e* enthält **-ies* (+ Postposition *-e* < **-en*) < **-eis*, d. h. die durch das „pluralische“ **-s* erweiterte balt. Form „loc.“ **-ei* = **-a/ei* < ide. „dat.“ **-o/ei*.

Es werden auch Gründe angegeben, warum das Ostbaltische von den vier möglichen Formen (**-ōs*, **-ēs*, **-ais*, **-eis*) für den loc. (iness.) pl. die Form **-ōs* gewählt hat, später durch die Postposition **-ēn* oder durchs Formans **-u* erweitert (das von dem längst in den athematischen Stämmen vorhandenen **-su* hierher überbracht wurde): davon lit. „loc.“ pl. **-ōs* > **-uos + *-ēn* bzw. **-uos + *-u* > loc. (iness.) pl. *-uos-e* bzw. *-uos-u* [dem widerspricht auch das Litauisch-Žemaitische nicht, obwohl da infolge der unterschiedlichen „Akkusativierung“ der angeführten „loc.“ pl. **-ōs* nicht loc. (iness.) pl. *-uos-*, sondern *-ū(n)s-* zustande gekommen ist].

Auf ähnliche Weise sind auch von der „loc.“ pl. **-eis* > **-ies + *-ēn* bzw. **-u* die lit. „loc.“ pl. (*ketur*)-*ies-e* bzw. (*ketur*)-*ies-u* entstanden, sie sind aber zu den paradigmatischen Formen des loc. (iness.) pl. nicht geworden. Es wäre besser, die hier betroffenen (ost)balt.-sl. Lokalformen **-ō/(ē)s* bzw. **-a/eis* (s. unten) (im Gegensatz zu den grammatischen) als Formen des „loc.-instr.“ pl. [„loc.-instr.“ pl. **-ō/(ē)s* bzw. **-a/eis*] zu nennen. Von der „loc.-instr.“ pl. **-a/eis* = **-eis* entwickelte sich nicht nur lit. „loc.“ pl. (*ketur*)-*ies(-e, -u)*, sondern auch (**-a/eis* = **ais* >) lit. instr. pl. (*vilk*)-*ais* [zugunsten des Letzteren wie auch dessen, daß die angegebene lit. Form *-ais* gerade auf die balt. **-ais* = **-a/eis* < ide. **-o/ei(s)* ← **-o/ei* zurückgeht, werden entsprechende Beweisgründe angeführt]. Wenn sich von der ostbalt.-sl. „loc.-instr.“ pl. **-ō/(e)s* bzw. **-a/eis* die paradigmatische loc. (iness.) pl.

(*-ōs →) -uos- bzw. instr. pl. (*-a/eis =) -ais (= lit. *vilk-ais*) entwickelten, so war die Auswahl im Slavischen „umgekehrt“: von der balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. *-ō/(ē)s bzw. *-a/eis entwickelten sich hier paradigmatische sl. loc.-pl. (*-a/eis =) *-ois + u (vgl. die oben angeführte lit. *-uos + u > *vilk-uos-u*) > aksl. (*vbc*)-ēx-ō bzw. instr. pl. (*-ōs >) *-ōs > aksl. (*vbk*)-y. In diesem Zusammenhang wird hier teilweise auch die Genesis der Präpositionalkonstruktionen vom Typ lit. *prie ežer-ais* „an den Seen“ = aksl. *pri jezer-ēxō* „dass“ < *-ois-u ← *-ois (= balt.-sl. „loc.-instr.“ pl. *-a/eis) behandelt. Ferner geht es um die Geschichte von entsprechenden indoiranischen, griechischen, italienischen (u. a.) Formen, die, wie der Verfasser meint, den oben angeführten Behauptungen nicht widersprechen, sondern nur darauf hinweisen, daß die paradigmatischen Formen des loc. pl. und instr. pl. ziemlich spät entstanden sind – nicht im „Baltisch-Slavischen“, sondern getrennt in Ostbaltischen (im Westbaltischen haben sich die genannten Formen als paradigmatisch überhaupt nicht entwickelt) und Slavischen (auch im Indoiranischen). Die Geschichte der urbaltischen Formen des „loc.“-gen. du. wird auch berührt.

ATHEMATISCHE DEKLINATION

Von alldem, was wir über die Geschichte der Formen der *K*-Stämme (=konsonantischen Stämme) gesagt haben, ist folgendes besonders zu betonen. Bei der Untersuchung des entsprechenden Materials wird der Versuch unternommen festzustellen, auf welche Weise lit. (*akm*)-uō aksl. (*kam*)-y (Subst.) = (*ber*)-y bzw. (*znaj*)-ę (Part.) die balt.-sl. *-ōn (nom. sg. masc.-fem.) vermuten lassen, warum es zweckmäßig ist, lit. (*neš*)-āš „bringend“ < -an(t)s als eine Innovation anstatt der älteren Form balt.-sl. *-ōn (nom. sg. masc.-fem.) geltend zu machen.

Sowohl die lit. Formen (*ākmen*)-ie (dat. sg.) < *-ei, wie auch lit. (*ākmen*)-i (dat. sg.) < *-i sind aller Wahrscheinlichkeit nach sehr alt und haben früher über eine entsprechende zusätzliche Distribution verfügt; aksl. (*kamen*)-e (loc. sg.) leitet sich nicht von der sl. *-en (traditionelle Ableitung), sondern von der sl. *-e ab, die als ein „thematisierter“ reiner *K*-Stamm gilt; es wird nach der genetischen Beziehung zwischen der lit. Form (*neš*)-q „bringende“ (nom. pl.) und entsprechenden Formen der anderen indoeuropäischen Sprachen geforscht, die Geschichte der lit. loc. (iness.) sg. (*akmen*)-yse (-isu, -ysu) u. a. verfolgt.

Eingehend wird die Geschichte der *i*- und *u*-Stämme behandelt. Auf Grund der inneren Rekonstruktion (wobei die bekannte Theorie von E. Benveniste berücksichtigt wird) werden für das Urbaltisch-Slavische zwei Abarten der erwähnten Stämme hergestellt: *i*₁- bzw. *u*₁-Stämme (= apophonische *i*- bzw. *u*-Stämme) und *i*₂- bzw. *u*₂-Stämme (= nichtapophonische *i*- bzw. *u*-Stämme). Anders ausgedrückt, auf Grund der inneren Rekonstruktion werden die ältesten baltisch-slavischen Paradigmen hergestellt: a) *i*₁- bzw. *u*₁-stämmige (masc.-fem.) und b) *i*₂- bzw. *u*₂-stämmige (neutr.). Die für das älteste baltisch-slavische vom Verfasser hergestellten Singularparadigmen sind:

		<i>i</i> ₁ - bzw. <i>u</i> ₁ -Stämme (masc. fem.)		<i>i</i> ₂ - bzw. <i>u</i> ₂ -Stämme (neutr.)	
Grammatische Kasus (paradigmatisch)	Nom. sg.	*-is	*-us	*-i	*-u
	Acc. sg.	*-in	*-un	*-i	*-u
	Gen. sg.	*-eis	*-aus	*-is	*-us
	Dat. sg.	*-eī	*-aū	*-i	*-u
		↓	↓	↓	↓
Lokale Kasus (unparadigmatisch)	„Loc.“ sg.	*-eī, *-éi	*-aū, *-áu	*-i,	*-u, *-ŭi
	„Instr.“ (sg., pl.)	*-imi	*-umi	*-imi	*-umi

Später kam im (ältesten) Urslavischen statt der u_2 -stämmigen dat. sg. $*-u$ auf bestimmte Weise [beim Vorhandensein der u_2 -stämmigen „loc.“ sg. $*-yi$ (reiner u_2 -Stamm + $*-i$)] die Form dat. sg. $*-yi \rightarrow *-(e)i \rightarrow *-(e)i$ auf. Während der „Vermischung“ der i_1 - bzw. u_1 -Stämme mit den i_2 - bzw. u_2 -Stämmen im Urslavischen, d. h. in der Zeit, als sich im Urslavischen die ursprüngliche Distribution der angeführten Stämme auflöste (in der Arbeit werden die Gründe und Spezifik einer solchen „Vermischung“ nicht nur im Urslavischen, Urbaltischen, sondern auch in anderen Sprachen berührt), „absorbierte“ sich die u_1 -stämmige Form sl. dat. sg. $*-ou$ zu der neuen u -stämmigen Form sl. dat. sg. $*-oyei >$ aksl. dat. sg. (*syn*)-*ovi* [anstelle der ursprünglichen sl. dat. sg. $*-ou$ (u_1 -Stamm!)] = (*med*)-*ovi* [anstelle der älteren sl. dat. sg. $*-yei$ (u_2 -Stamm!)]. Dabei wird auch nach den Gründen gesucht, auf welche Weise die u_1 -stämmige Form sl. dat. sg. $*-ou$ die o -stämmige sl. dat. sg. $*-ō >$ $*-ā$ verdrängt hat, d. h. auf welchem Wege die Form sl. dat. sg. $*vilk-ou >$ aksl. *vľbk-u* [= (*syn*)-*u*] entstanden ist.

Von analogen Erwägungen ausgehend vertritt der Verfasser die Ansicht, daß, z. B., altindische dat. sg. *sūn-ave* eine Neubildung sei, entsprechend der vermutlichen ursprünglichen indoir. dat. sg. $*-au$ (u_1 -Stamm). Die baltischen Sprachen sind in dieser Hinsicht mehr archaisch (als slavische, indoiranische u. a.), und zwar, im Litauischen sind die Spuren sowohl der ursprünglichen u_1 -stämmigen dat. sg. $*-au$ ($> uō = sūn-uō$) als auch der u_2 -stämmigen dat. sg. $*-u$ ($> -u = sūn-u$) erhalten geblieben. Hier handelt es sich auch um das Schicksal der übrigen ursprünglichen i_1 - bzw. u_1 - und i_2 - bzw. u_2 -stämmigen Singularformen [wie der grammatischen so auch der lokalen (unparadigmatischen) Kasus des Singulars] in den baltischen, slavischen, indoiranischen und einigen anderen Sprachen. Eingehend wird die Geschichte der Plural- und Dualformen derselben Stämme in den baltischen, slavischen u. a. Sprachen analysiert; man findet auch Hinweise darauf, warum es zweckmäßig ist, für bestimmte altertümliche baltisch-slavische Perioden folgendes herzustellen: i_1 - bzw. u_1 -stämmige balt.-sl. gen. pl. $*-eīōn$ bzw. $*-ayōn$, acc. pl. $*-īns$ (masc.)/ $*-īs$ (fem.) bzw. $*-ūns$ (masc.)/ $*-ūs$ (fem.), i_2 - bzw. u_2 -stämmige balt.-sl. gen. pl. $*-(i)īōn$ bzw. $*-(u)yōn$, nom.-acc. pl. $*-ī$ bzw. $*-ū$ (neutr.).

Kurz gefaßt wird die Geschichte des $ā$ -stämmigen Paradigmas im Baltisch-Slavischen u. a. Sprachen. Dabei wird betont, daß die balt.-sl. $*-ān$ (acc. sg.) ursprünglich akutiert gewesen ist. Später erhielt sie im Ostbaltischen und Slavischen einen Zirkumflex, indem sie aber ihre archaische Intonation (mit dem Akut) im Westbaltischen (Preußischen) aufbewahrte. Die erwähnte Umgestaltung der Intonation läßt sich in bestimmtem Maße mit dem Aufkommen des paradigmatischen Instrumentals verbinden — die $ā$ -stämmige ostbalt.-sl. („instr.“ sg. $>$) instr. sg. $*-ān$ (akutiert!). Aksl. (*rľk*)-*y* (gen. sg. und nom. pl.) leitet sich von balt.-sl. $*-ās$ ($>$ lit. *rañk-os* u. a.) ab. Auf Grund des in erster Linie baltischen dialektalen Materials läßt sich die $ā$ -stämmige balt.-sl. acc. pl. $*-ās$ herstellen, die sich später in manchen baltisch-slavischen Dialekten in $*-āns$ umbildete. Es wird auch die Genesis von anderen baltisch-slavischen (und nicht allein baltisch-slavischen) $ā$ -stämmigen Formen aller drei Zahlen erforscht.

*

Das letzte Kapitel „Baltisch-indoeuropäische Sprachbeziehungen“ ist einer genaueren Bestimmung der allgemeinen Theorie über die genetische Verwandtschaft des Litauisch-Lettischen mit dem Preußischen einerseits und aller baltischen Sprachen mit anderen indoeuropäischen Sprachen andererseits, vor allem mit dem Slavischen, Germanischen, Indoiranischen, gewidmet.

Unter der Berücksichtigung dessen, daß die Deklination, wie die Morphologie im allgemeinen, der beste Indikator für die Feststellung der Sprachverwandschaft ist und unter der Verwendung von einigen extralinguistischen Angaben werden aus dem ganzen Arbeitsmaterial folgende Schlüsse gezogen:

a) das Westbaltische mit dem Ostbaltischen und beide Baltische mit dem Slavischen sind genetisch viel enger verbunden, als es gewöhnlich geglaubt wird;

b) vom Standpunkt der arealen Linguistik aus gilt das Westbaltische (Preußische) als einer der peripherischen Dialekte des Gemeinbaltischen – DN-Baltischen¹, als denen einer Zentraldialekt (bzw. einer, der an Zentraldialekte grenzte) das Ostbaltische (Litauisch-Lettische) war;

c) das Slavische galt im DN-baltisch-slavischen Areal als ein peripherischer Dialekt, der teilweise an das zentrale DN-baltische Areal grenzte.

Was die Geschichte der sprachlichen Kontakte der Balten mit anderen Indoeuropäern anbetrifft, kommt man im Rahmen der relativen Chronologie zum allemeinen Schluß:

a) ursprünglich – viel früher als bis zum Anfang des 2. Jahrtausends v. u. Z. – bestand eine protobaltisch-slavisch-germanisch-indoiranische (u.a.) sprachliche Verkehrsgemeinschaft;

b) später – gegen Anfang des 2. Jahrtausends v. u. Z. – eine protobaltisch-slavisch-germanische sprachliche Verkehrsgemeinschaft;

c) seit Anfang des 2. Jahrtausends v. u. Z. beginnt eine urbaltisch-slavische sprachliche Verkehrsgemeinschaft und es entstehen sprachliche Beziehungen der Urbalto-Slaven zu den Indoeiranern;

d) seit Mitte des I. Jahrtausends u. Z. (bis heute) liegt uns eine „neue“ Periode der sprachlichen Beziehungen zwischen den Balten und Slaven vor.

---

¹ Unter dem DN-Baltischen verstehen wir Dialekte der Balten, die bekanntlich von Anfang des 2. Jahrtausends v. u. Z. bis Mitte des 1. Jahrtausends u. Z. große Territorien am Dneproberlauf, im Nemunas- und Pregelbecken u. a. bewohnt haben.

KAI KURIE SUTRUMPINIMAI IR SUTARTINIAI
ŽENKLAI

- AfslPh Archiv für slavische Philologie, I—XLII, Berlin, 1876—1929.
AK žr. DK.
BPTJ Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Kraków, 1927 tt.
BrB Biblia, tatai esti Wissas Schwentas Raschtas Lietuwischkai pergulditas per Janą Bretkuną... Karaliaucziue, 1590.
BrP Postilla tatai esti Trumpas ir Prastas Ischguldimas Euangeliiu... Per Jana Bretkuna... Karaliaucziue... 1591.
BSL Bulletin de la Société de linguistique, Paris, 1868 tt.
ChB Biblia litewska Chylińskiego, Nowy Testament, II, Tekst, wydali Cz. Kudziowski-J. Otrębski, Poznań, 1958.
DK, AK Der polnische Katechismus des Ledesma und die litauischen Katechismen des Daukša und des Anonymus vom Jahre 1605... herausgegeben von Ernst Sittig, Göttingen, 1929 [DK — Daukšos 1595 m. katekizmo tekstas; AK — Anoniminio 1605 m. katekizmo tekstas].
DP Postilla Catholica. Tái est: Ižguldimas Ewangeliiu... Per Kúnigą Mikaloiv Davkszą... Wilniui... 1599.
E Elbingo (vokiečių-prūsų kalbų) žodynėlis.
FBR Filologu biedrības raksti, I—XX, Rīgā, 1921—1940.
IF Indogermanische Forschungen, I—XXXVII, Straßburg, 1892—1916; XXXVIII tt., Berlin, 1917 tt.
KLGK Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai, Vilnius, 1957.
KZ Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, begr. von A. Kuhn, I—XXVII, Berlin, 1852—1885; XXVIII—XL, Gütersloh, 1887—1907; XLI tt., Göttingen, 1907 tt.
LKK Lietuvių kalbotyros klausimai, Vilnius, 1957 tt.
LKŽ Lietuvių kalbos žodynas, I tt., Vilnius, 1941 tt.
LŽTP J. Gerullis ir Chr. Stang'as, Lietuvių žvejų tarmė Prūsijos e, Kaunas, 1933.
MAD Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A, Vilnius, 1955 tt.
MSL(P) Mémoires de la Société de linguistique de Paris, Paris, 1868 tt.
MT Margarita Theologica... Lietuwischkai jra perguldita per Simona Waischnora... Ischspausta Karaliaucziue... 1600.
NTS Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab, Oslo, 1928 tt.
PK 1598 metų Merkelio Petkevičiaus Katekizmas [2-sis leidimas (fotografuotinis)], Kaunas, 1939.
PM Apie popieszischkaie mische... Karaliaucziue... 1600 [MT priedas].
SSLP Studies in Slavic Linguistics and Poetics.
SzPS Šyrwids Punktay sakimu... hrsg. von Fr. Specht, Göttingen, 1929.

- TiŽ Tauta ir žodis, I–VII, Kaunas, 1923–1931.
 VE Enchiridion, Catechismas mašas... pergulditas per Baltramiejū Willentha... Karalauczui... M.D.LXXIX.
 VEE Euangelias bei Epistolas... per Baltramiejū Willentha... Karalauczui... M.D. LXXIX.
 ZfSI Zeitschrift für Slawistik, Berlin, 1956 tt.
 ВСЯ Вопросы славянского языкознания, I–VI, Москва, 1954–1962.
 ВЯ Вопросы языкознания, Москва, 1952 tt.
 В. К. Журавлев, ГС В. К. Журавлев, Генезис групп. сипгармонизма в праславянском языке (автореферат докторской диссертации), Москва, 1965.

i_1 - ir u_1 -kamenai	žr. § 146
i_s - ir u_s -kamenai	žr. § 146
K -kamenas	konsonantinis kamienas
K^d -kamenas	žr. 4 išn. 146 p.
K^r -kamenas	žr. 3 išn. 146 p.
ui_1 ir ui_2	žr. § 33
uo_1 ir uo_2	žr. § 28
>	išvirto į
<	išriedėjo iš
≥ (arba ≧)	nefonetiškai (netiesiog) išvirto į
≤ (arba ≦)	nefonetiškai (netiesiog) išriedėjo iš
=	lygu
≠	nelygu
*	realus (galimas) archetipas
o	nerealus (negalimas) archetipas

Autorius atsiprašo tų tyrinėtojų, kurių darbais pasinaudoti buvo spėta jau baigiant knygos rašymą, taip pat tų, kurių darbai liko nepaminėti ne tiek iš neapsižiūrėjimo, kiek dėl to, kad leidybinė knygos apimtis šį darbą daug kur vertė kondensuoti ir net trumpinti.

Čia suminėsiu dar šias pastabas:

21 p., 5 išn.: žr. ir J. Kazlauskas, Lietuvių kalbos istorinė gramatika (=LKIG), Vilnius, 1968, 108 tt.

26–38 p.: slavų žodžio galo vokalizmo raidą (jos supratimu artėju prie tradicinės nuomonės) ne vienur kitaip suvokia В. И. Георгиев, Фонематический и морфологический подход к объяснению флексии славянских языков, – ВЯ, 1968, IV („Дискуссион и обсуждения “), 32 tt.

49 p., 5 išn.: žr. dar W. R. Schmalstieg, Lithuanian doublets in *-uo-* and *-au-*, – Slavic and East European Journal, VII, 291–292.

57 p.: kad lie. *-ui-* negali suponuoti ide. **-ōi-*, man pritaria ir W. R. Schmalstieg, – Language, XLIV (1968), 395.

58–60 p.: dėl diftongų lie. (*ašt-un(-tas)*) ir (*p)-ul(-ti)*) kilmės plg. ir W. R. Schmalstieg, I. c.

71 p., 2 išn.: žr. ir W. R. Schmalstieg, – Language, XLIV (1968), 390.

80 p., 7 išn.: žr. dar J. Kazlauskas, LKIG, 132 tt.

93–97 p.: taigi nesu linkęs pritarti ir J. Kazlauskui (Baltistica, III, 242, idem, LKIG, 173 t.), vedančiam pr. (*deiw)-as* (gen. sg.) iš **-ase* < **-asje* < **-asja* bei pr. (*ste)-sse* (gen. sg.) = **-se* iš **-sje* < **-sja*. Tiesa, mano kildinimui pr. (*deiw)-as* (gen. sg.) < **-as* < ide. **-os* (Acta Baltico-Slavica, III, 108 tt.), šiaip jau nelaikydamas jo negalimu, J. Kazlauskas yra pateikęs vieną priekaištą: „tačiau nelengva patikėti, kad prūsų kalba, turinti gerai išsivysčiusią linksniavimo sistemą, būtų galėjusi *o*-kamiene taip ilgai forma nebeskirti vienaskaitos vardininko nuo kilmininko“ (Baltistica, III, 242). Bet žr. šios mano knygos 97 p., kur aš irgi nemanau, kad čia nom. sg. nuo gen. sg. ilgą laiką nieku nesiskyrė, – nom. sg. pr. **(deiw)-as* (< ide. **-os*) ir gen. sg. pr. **(deiw)-as* (< ide. **-os*) matyt ilgai skyrėsi kirčiavimu.

116 p.: visiškai pritariu W. R. Schmalstiego žodžiams „Neither does the Lithuanian *o*-stem dative singular ending *-ui* reflect PIE **-ōi-*“ (Language, XLIV, 396). Atsiprašydamas šį savo kolegą, norėčiau priminti, kad jis (žr. W. R. Schmalstieg, I. c.) ne visiškai tiksliai suprato manąjį fleksijos lie. (*vilk-ui* (dat. sg.)) atsiradimo aiškinimą (Baltistica, II, 133–145, III, 29–46): aš neteigiū, kad lietuvių tarmėse kada nors būtų egzistavusi *o*-kamenė **-ōi* (dat. sg.).

128–129 p.: kad prūsųose paradigmintis lokatyvas niekada nebuvo susiformavęs, žr. dar J. Kazlauskas, LKIG, 136.

159 p., 5 išn.: plg. W. R. Schmalstieg, – General Linguistics, IX (1969), 101.

161 p.: nuomonei, kad prūsųose instrumentalis linksnis nebuvo susidaręs, pritaria ir J. Kazlauskas, LKIG, 136.

170–177 p.: čia (nom. pl.) kai ką kitaip aiškina J. Kuryłowicz, – ВЯ, 1967, VI, 57 tt.

209–218 p.: į mano hipotezę (žr. Baltistica, II, 43–53), kuria ir šiame darbe remiuosi, atsiliepė J. Kazlauskas savo gana įdomia hipoteze (žr. Baltistica, IV, 179–183). Atidėdamas jos išsamų aptarimą kitam kartui, čia trumpai pasakysiu tik tiek: kol kas nerandu nė vieno argumento, kuris verstų teigti, kad ši hipotezė yra geresnė už mano hipotezę (nors ir suprantu, kad mano hipotezei reikia – ypač intrakonstrukciniu baltų kalbų aspektu – dar tam tikro papildomo detalizavimo).

241 p., 1 išn.: žr. dar H. Benediktsson, On the Inflection of *n*-Stems in Indo-European, – NTS, XXII, 7–31; R. Eckert, Zu einigen Kontinuanten indoeuropäischer Heteroklita im Baltischen – Baltistica, V (1969), 7–15.

252 p.: žr. J. Ferrell, On the prehistory of the locative singular of the Common Slavic consonant stems, – To Honour Roman Jakobson, Den Haag-Paris, 1967, 654–661.

319–322 p.: žr. šiam reikalui vertingą teorinį straipsnį – В. К. Журавлев, К проблеме балто-славянских языковых отношений, – Baltistica, IV (1968), 167–177.

322 p., 1 išn.: žr. dar E. Šturms, Die baltisch-slavischen Beziehungen in vorgeschichtlicher Sicht, – In honorem Endzelini, Chicago, 1960, 149–155; W. P. Schmid, Alteuropäisch und Indogermanisch, – Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz, 1968, Nr. 6, p. 243 tt.; P. Arumaa, Baltis et Iraniens, – Studi linguistici in onore di Vittore Pisani, 1969, 73–90.

Pastabėlė, nesusijusi su šia mano knyga. Nežinodamas, kada teks atskirai liesti pr. *wessals* „fröhlich“ ir kt. etimologiją, norėčiau atitaisyti vieną netikslumą, kažkaip įsibrovusį į Baltistica IV (1968), 146: atsiprašydamas kolegą J. Kazlauską, turiu pasakyti, kad aš esu atkreipęs jo dėmesį ne į tai, kad ilyrų vardui *Veselia* „Felicitas“ reikšme yra artimesnis pr. *wessals* „fröhlich“, negu s. sl. *veselʹo* ar la. *vesels* (l. c.), o į tai, kad šis ilyrų vardas savo reikšme yra artimesnis pr. *wessals* ir s. sl. *veselʹo*, negu la. *vesels*.

- Ambrazas, V. – 165, 241
 Antkowski, F. – 17
 Antoniewicz, J. – 322
 Arumaa, P. – 33, 42, 118, 192–193
 autorius – 11–15, 21, 92, 94, 107, 124, 151, 180, 183, 202–203, 209, 211, 224, 248–249, 262, 270, 272, 276, 285, 288, 297, 307, 309, 316, 322
 Benveniste, E. – 74, 105, 119–120, 128, 136, 152–153, 166, 249, 251, 262, 264–266, 268, 272, 283, 294–296, 310, 335
 Berneker, E. – 88, 93, 171, 270
 Bernštein (Бернштейн), S. B. – 25, 29, 32, 61, 72, 74, 172, 192, 242, 280
 Bezenberger, A. – 108, 146, 292
 Boer, R. C. – 212
 Bogorodickij (Богородицкий), V. A. – 117
 Böhlingk, O. von – 105
 Boisacq, E. – 65, 69–70
 Bremer, O. – 203
 Brugmann, K. – 29, 62, 63–65, 89, 91–92, 101, 103, 123, 150, 154–156, 171, 181–182, 204, 212, 214, 216, 241, 244, 247, 251, 255–257, 259, 297
 Buch, T. – 7, 10
 Bücheler – 158
 Buck, C. D. – 124–125, 154–155, 204
 Būga K. – 12, 23, 44–45, 48, 53–54, 56–59, 68, 85, 107, 109, 110, 132, 134, 138, 143–144, 185, 234, 241, 253, 260, 286, 322, 329
 Burrow, T. – 216, 226, 254–255, 257, 311
 Chadwick, J. – 248
 Chantraine, P. – 88, 216
 Cuny, A. – 256–257
 Dambe, V. – 7, 10
 Delbrück, B. – 29, 63, 91–92, 101, 103, 154, 156, 204, 212, 244, 247, 251, 255, 259, 297
 Dickenmann, E. – 127, 131
 Eckert, R. – 241, 262
 Eidukaitienė, V. – 142
 Elizarenkova (Елизаренкова), T. J. – 74
 Endzelīns, J. – 11–12, 16, 22–23, 28, 42–44, 47, 51–60, 71, 82, 88–90, 92–94, 99–101, 109–110, 116–117, 127, 130, 132, 135–136, 144, 151, 162–164, 169–173, 180, 183–186, 203, 210, 218–221, 224, 228, 232–234, 241, 245–246, 253–254, 256, 263, 270, 273, 276, 285, 288, 290–292, 297–298, 303–304, 309–310, 314–316, 329
 Erhart, A. – 147
 Ferrell, J. – 244
 Forrer, E. – 126
 Fraenkel, E. – 45–46, 54–55, 57, 59–60, 65, 69–70, 93, 100, 204, 239, 286
 Gargasaitė, D. – 209, 228
 Gauthiot, R. – 270
 Georgiev (Георгиев), V. – 323
 Gerullis, G. – 12–13, 15, 44, 49
 Gimbutas, M. – 322
 Girdenis, A. – 7, 10, 298, 316
 Gornung (Горнунг), B. V. – 318
 Grinaveckienė, E. – 209
 Grinaveckis, V. – 303
 Götze, A. – 86
 Guchman (Гухман), M. M. – 123
 Gurney, O. – 75
 Haas, O. – 228–229
 Hattala – 99

- Hatzidakis (Χατζιδάκις), G. N. — 228
 Hauschild, R. — 89, 126, 164, 215–216, 231, 245, 264, 295
 Hesselmann, B. — 123
 Heusler, A. — 123
 Hirt, H. — 86, 91, 101, 103, 177, 212, 216, 226, 229, 241, 254–255
 Hockett, C. F. — 19
 Hoenigswald, H. M. — 74
 Hujer, O. — 25, 30, 33, 101, 118, 192, 229, 244
 Illič-Svityč (Иллич-Свитыч), V. M. — 69–70, 86, 150
 Ivanov (Иванов), Viač. Vs. — 24, 27, 74–82, 86, 91–92, 97, 99, 106, 126, 128, 139, 151, 205
 Jakulienė, A. — 7, 10
 Jaunius, K. — 107, 218–220
 Jellinek, M. — 123
 Juška — 254
 Kabelka, J. — 7, 10
 Kappus, C. — 100
 Karaliūnas, S. — 319
 Kardelytė, J. — 111
 Kazlauskas, J. — 7, 10, 14–16, 18–19, 21–22, 71, 116, 145, 186, 241, 253, 260, 269, 282, 284, 286–287, 291–292, 297–298, 304, 315, 317, 326
 Kieckers, E. — 123, 204
 Klemensiewicz, Z. — 244
 Knobloch, J. — 99
 Kořinek, J. — 204
 Korsakas, K. — 7, 10
 Kronasser, H. — 82, 86, 105, 153, 159, 205, 255
 Kubilius, J. — 7, 10
 Kuryłowicz, J. — 20, 24, 39, 49, 51, 54, 58, 62, 66, 68–69, 73–74, 76–78, 80–82, 97, 103, 125, 145–147, 177, 179, 216, 241, 247, 249, 329
 Kuznecov (Кузнецов), P. S. — 26, 36, 38, 77–81, 99, 101, 204–205
 Latyshev (Латышев), B. — 125
 Lebedys, J. — 7, 10
 Lehmann, W. P. 74, 78
 Lehr-Splawiński, T. — 118
 Leskien, A. — 28, 89, 92–94, 117, 242, 258
 Lewis, H. — 204
 Lipskienė, J. — 107
 Lohmann, J. — 76, 307
 Lommel, H. — 306
 Lurje (Лурье), S. J. — 214
 Macdonell, A. A. — 297
 Machek, V. — 231
 Makaev (Макаев), E. A. — 83, 213
 Mansion — 97
 Mareš, F. V. — 29, 118, 192, 301
 Martinet, A. — 17, 306
 Matthews, W. K. — 63
 Meillet, A. — 5, 7, 21, 25–26, 63, 76, 101, 103–104, 117, 179–181, 192, 196–197, 204, 214, 217, 226, 237, 241, 243, 247, 249, 254, 256–258, 314
 Mielcke, Chr. G. — 258
 Mikalauskaitė, E. — 224–225
 Milewski, T. — 36–37, 57, 76–77, 86, 90, 97–98, 159–160, 172, 193, 195, 226, 237, 244–245, 255
 Molé, M. — 76
 Möller, H. — 203
 Moora, H. — 322
 Morkūnas, K. — 107
 Must, G. — 98, 158
 Nieminen, E. — 144, 169–171
 Otkupščikov (Откупщиков), J. V. — 63, 254
 Otrębski, J. — 51, 54, 58–59, 109–110, 132, 154, 158, 185, 210, 220, 228, 241, 256, 303
 Palionis, J. — 108, 220
 Pedersen, H. — 74, 97–98, 117, 124, 159, 171, 204, 207, 214, 228, 255
 Pieske, E. — 158
 Pisani, V. — 29, 74, 93, 101, 118, 158, 204, 318, 327
 Pollok, K. H. — 28
 Porzig, W. — 63, 214, 323
 Prokosch, E. — 123–124, 215
 Rodenbusch, E. — 79
 Rosenkranz, B. — 192
 Rozga, J. — 7, 10
 Rudzite, M. — 7, 10
 Sabaliauskas, A. — 319
 Safarewicz, J. — 154, 158, 248
 Sankaran, C. R. — 98
 Saussure, F. de — 11, 158

- Savčenko (Савченко), A. N. — 315, 323
 Sbordone, F. — 124
 Schelesniker, H. — 33, 85–87, 127, 131, 156, 192–194
 Schleicher, A. — 258
 Schmalstieg, W. R. — 7, 10, 41, 57, 71, 185, 224
 Schmalz — 154, 158, 196, 204
 Schmid, W. P. — 7, 10, 71, 93–94, 116, 314, 322
 Schmidt, J. — 77, 254, 295, 306
 Schwyzer, E. — 213, 226, 228, 230, 244–245, 256
 Scovazzi, M. — 29
 Seliščev (Селищев), A. — 33
 Senkus, J. — 241
 Shevelov, G. Y. — 29, 67, 172–173, 192–193, 243, 303
 Skardžius, Pr. — 36, 42, 48, 144–145, 151, 241
 Sławski, F. — 231
 Solmsen, F. — 171
 Sommer, F. — 101, 103–104, 124–125, 127, 154–155, 158, 196, 204
 Specht, Fr. — 180, 213–214, 217
 Stang, Chr. S. — 5, 8, 11, 21–23, 44, 52–60, 63, 67, 70–71, 88–89, 93–94, 100, 109, 132–133, 136, 145, 170, 180, 185–188, 203, 210, 218–221, 225, 241, 249, 253–255, 260, 299, 303–304, 314
 Stefanini, R. — 105
 Steinitz, W. — 16
 Stolz — 154, 158, 196, 204
 Streitberg, W. — 123, 203, 213
 Sturtevant, E. — 126, 297
 Suprun (Супрун), A. E. — 7, 10
 Szemerényi, O. — 42, 94, 97, 100–102
 Szober, St. — 86
 Šatrov (Шатров), G. M. — 205, 215
 Thumb, A. — 89, 126, 164, 215–216, 231, 244–245, 264, 295
 Tomson (Томсон), A. I. — 79
 Toporov (Топоров), V. N. — 6–7, 9–10, 24, 28–30, 34, 50, 63, 72, 74, 78, 80–81, 84, 90, 105–106, 118, 127–128, 135–137, 139, 141–142, 161, 169, 226, 258, 321–322, 326, 329
 Trautmann, R. — 11, 15, 57, 65, 69–71, 88–89, 93, 97, 109, 268, 270, 317
 Tretjakov (Третьяков), P. N. — 322
 Tronskij (Тронский), I. M. — 101, 104, 124, 127, 154–155, 174, 204–205, 217, 253, 263, 306
 Trubačev (Трубачев), O. N. — 7, 10, 322, 325
 Trubetzkoy (Трубецкой), N. — 19, 41, 243
 Turner, E. G. — 214
 Uhlenbeck, C. C. — 79
 Ulvydas, K. — 133, 145
 Vaillant, A. — 25, 27, 79, 91, 117, 160, 172, 204, 251–252, 256, 258
 Ventris, J. — 248
 Vidugiris, A. — 107
 Vondrák, V. — 117
 Wackernagel, J. — 102, 126, 154, 158, 160, 180, 203, 205, 216, 231, 233, 245, 247, 255, 257–258, 294–297, 299, 306
 Wagner, H. — 63
 Walde, A. — 65, 154
 Wessén, E. — 213
 Wheeler, B. I. — 256
 Wijk, N. van — 13, 88, 90, 92–93, 171, 210, 242, 244, 248, 260–261, 270–271
 Windekens, A. J. van — 37, 205
 Windekilde — 158
 Zabulis, H. — 7, 10
 Zemzare, D. — 7, 10
 Zinkevičius, Z. — 7, 10, 28, 107, 129, 131, 133–134, 138, 142, 146, 163, 202, 211, 218, 220, 222–223, 225, 231, 241, 246, 270, 286, 304, 310
 Zubatý, J. — 228, 244
 Žirmunskij (Жирмунский), V. M. — 204–205
 Žuravlev (Журавлев), V. K. — 7, 10, 30, 32, 52, 172